

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BÖLÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

146135

LOBİCİLİK,
ABD'DE ERMENİ DİASPORASININ OLUŞMASI,
YAPTIĞI PROPAGANDA VE LOBİ FAALİYETLERİ

146135

DANIŞMAN
DOÇ.DR. ERDAL AÇIKSES

HAZIRLAYAN
B.TANER ŞENER

ELAZIĞ

2004

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BÖLÜMÜ

LOBİCİLİK ,
ABD'DE ERMENİ DİASPORASININ OLUŞMASI , YAPTIĞI
PROPAGANDA VE LOBİ FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
B. TANER ŞENER

Bu tez, 15.06.2006 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile başarılı/başarısız olarak değerlendirilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Erdal AÇIKSES

Üye : Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Üye : Prof. Dr. Cemal KEMAL

Üye : Doç. Dr. Erdal AÇIKSES

Üye :

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Lobicilik, ABD’de Ermeni Diasporasının Oluşması, Yaptığı Propaganda ve Lobi Faaliyetleri

B.Taner ŞENER

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Elazığ – 2004, Sayfa: X+505

19 ncu yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı İmparatorluğu’nun düşme eğilimi iyice belirginleşmişti. Yayılmacı güçler, bu düşüş eğiliminden faydalanarak ölmekte olan “Avrupa’nın Hasta Adamı”nın enkazını paylaşmak için sabırsızlanıyordu. Bu ölümü çabuklaştırmak için, imparatorluktaki büyümekte olan milliyetçi hareketleri cesaretlendirdiler. Ermeniler, kendilerine sıra gelmeden önce Yunanlılar, Sırp ve Bulgarların da olduğu gibi bu filmin yeni yıldızıydılar.

İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya gibi diğer tüm emperyalist ülkelerin yaptığı şekilde ABD de İzmir ve İstanbul gibi liman şehirlerinde bulunan ticari konsolosluklarının yanı sıra Anadolu’da konsolosluklar açtı. Aynı şekilde ortaklarının daha önce yaptığı gibi sözde ülkelerinin çıkarlarını korumak ve kollamak için bir çok misyoneri Anadolu’ya yolladı. Anadolu’da açılan konsolosluklar ve Anadolu’ya gönderilen misyonerlerin temel hedefi Ermenilerdi.

Bu konsolosluk ve misyonerlerin büyük yardım ve kışkırtmaları ile Ermeniler Anadolu’dan ABD’ne göç etmeye ve Türklere yönelik antipropaganda yapan ve

Ermenilerin Türklerce katledildiği asılsız hikayelerini anlatan Ermeni lobisini oluşturmaya başladılar.

ABD'deki Ermeni lobisinin etkileri bir çok onarılmaz yara açtı ve genç Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arsında diplomatik ilişkilerin başlamasını geciktirdi.

Ermeni lobisi, Amerikan halkını Ermeni Sorunu konusunda yanlış yönlendirdi ve ABD de Ermeni Sorunu'nu kendi çıkarları doğrultusunda dış politikasında kullanmaya başladı.

Ermeni Sorunu'nun bir özetinin yanı sıra, Ermeni diasporasının ABD'deki evrimi, ABD'ye ilk Ermeni gleri, yerleşme bölgeleri, nüfusları ve bu nüfusun sosyal, politik ve dini yapıları, önemli Ermeni kuruluşları, amaç ve faaliyetleri, Ermeni politik faaliyetleri, yazılı ve görsel yayınları, Ermeni kiliseleri, Ermeni lobicilik faaliyetleri ve Ermeni lobisinin ABD Kongresindeki alışmaları konuları, giriş kısmındaki lobi ve lobicilik konusundaki açıklayıcı bölümle birlikte bu tezde detaylı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Ermeni Sorunu, lobi, lobicilik, diaspora, propaganda, g.

SUMMARY

Thesis Of High Masters Degree

**Lobbying, The Formation Of Armenian Diaspora in U.S.A. and The Propaganda
and Lobby Which The Armenian Diaspora Carried On**

B.Taner ŞENER

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ – 2004, p: X+505

Towards the latter part of the nineteenth century, the decline of the Ottoman Empire became acute. The expansionist powers, taking advantage of this decline waited impatiently to share the carcass of the dying “Sick Man Of Europe”. In order to hasten this demise, they encouraged the growing nationalist movements in that empire. Armenians were the new star of this film as Greeks, Serbs, Bulgarians were before their turn.

Like all the other imperialist countries such as England, France, Russia and Italy, the U.S.A. had also opened consulates in Anatolia besides their commercial ones in the seaport cities of Turkey like İzmir and İstanbul. And the U.S.A. had also sent many missionaries to Anatolia to protect and preserve their countries’ interest allegedly as her partners had done before. The main aim of the consulates which had been opened in Anatolia and the missionaries which had been sent to Eastern Anatolia was the Armenians.

With the great help and provocation of these consulates and missionaries, Armenians had started to migrate from Anatolia to the U.S.A. and began to form an

Armenian lobby that were carrying on antipropaganda against Turks and saying unfounded massacre stories by Turks to Armenians.

The impacts of Armenian Lobby in the U.S.A. had caused many unrepairable wound and delayed the start of the diplomatic relations between young Turkish Republic and the U.S.A.

The Armenian Lobby had manipulated the American public opinion in favor of the Armenian Question and the U.S. had accomodated the Armenian Question in its foreign policy in favor of its own interest.

Besides a summary of Armenian Question, the evolution of Armenian diaspora in the U.S., the first immigration to the U.S., their settlement regions, their population and the social, political and religious structures of this population, the significant Armenian organizations, their aims and activities, the Armenian political activities, their publications and broadcastings; the Armenian churches; The Armenian lobbying activities and the Armenian lobby's effort in the U.S. Congress had been mentioned in detail with an explanatory part about lobby and lobbying in the introduction part in this thesis.

Key Words : Armenian Question, lobby, lobbying, diaspora, propaganda, migration.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	XII
KISALTMALAR	XVI
GİRİŞ	1
1. LOBİCİLİK	1
a. Lobicilik Kavramı	2
b. Lobilerin Başlıca Hedefleri	4
c. Lobilerin Çalışma Yöntemleri	5
ç. Lobiciliğin İlk Dönemi (1800-1938)	6
d. Lobiciliğin Gelişme Dönemi (1938-1980)	8
e. Günümüzde Lobi faaliyetleri (1980 ve sonrası)	9
f. AB'de Lobicilik Faaliyetleri	11
2. LOBİ FAALİYETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	13
a. Yabancı Hükümetler İçin Yürütülen Faaliyetler	13
b. Ulusal Düzeyde Çıkar Sahipleri İçin Yürütülen Faaliyetler	14
3. LOBİCİLERİN NİTELİKLERİ VE GÖREVLERİ	15
a. Lobici Olma Koşulları	15
b. Lobicilerin Görevleri	16
c. Lobicilerin Başarısını Etkileyen Faktörler	17
4. LOBİCİLİKTE AHLAK KURALLARI VE YASAL DÜZENLEMELER	22
a. Lobicilikte Ahlak Kuralları	23
b. Lobiciliğe İlişkin Yasal Düzenlemeler	24
(1) 1938 Tarihli Yabancı Ajanların Tescil Yasası	24
(2) 1946 Tarihli Lobicilik Faaliyetlerini Düzenleyen Yasa	24
5. LOBİCİLİK ÇEŞİTLERİ	25
a. Doğrudan Lobicilik	25
b. Dolaylı Lobicilik	27
6. LOBİ YÖNTEMLERİ	28
a. Doğrudan Lobicilik	28
b. Halka Dayalı Lobicilik(Grass-Roots Lobbying)	29
c. Kollektif Lobicilik	30

ç. Devlet Adamları Tarafından Yürütülen Lobicilik _____	31
7. LOBİCİLİK YAPARKEN KULLANILAN TEKNİKLER _____	32
a. Yüz Yüze İletişim _____	32
b. Yönetimin Çeşitli Kademelerindeki Görevlilere Yazmak _____	33
c. Sosyal Lobicilik _____	34
ç. Devlet Görevlileri, Yardımcıları Ya da Yakın Çevreleri İle Dostluklar Kurmak _____	34
d. Kampanya Desteği Sağlamak _____	35
e. Lobi Şirketleri _____	35
f. Toplantılar Düzenlemek _____	36
g. Bilgi Sunma _____	36
h. Seçmenlerle Tanışma _____	37
ı. Doğrudan Eylemler _____	37
i. Komite Toplantılarına ve Mahkemelere Katılmak _____	38
j. Halkla İlişkiler Kampanyaları _____	39
k. Medya İle İlişkiler _____	39
l. Kullanılması Sakıncalı Teknikler _____	40
(1) Tehdit _____	40
(2) Rüşvet _____	41
m. Türkiye'de Kullanılan Lobi Teknikleri _____	41
8. ETNİK GRUPLAR VE LOBİCİLİK _____	42
a. Etnik Lobiler _____	42
b. Yabancı Lobiler _____	44
(1) Yabancı Temsilciler _____	44
(2) Yabancı Temsilciliği Düzenleyen Yasaların İşleyişi _____	45
(3) Müşteriler ve Verilen Hizmetler _____	45
c. İsrail Lobisi _____	46
ç. Arap Lobisi _____	52
d. Yunan Lobisi _____	57
e. Ermeni Lobisi _____	63
f. Türk Lobisi _____	66
(1) Yabancı Lobi Şirketleri _____	68

(2) Amerika'daki Türk Dernekleri _____	72
(a) Türk Amerikan Dernekleri Asemblisi (Assembly of Turkish American Associations: ATAA): _____	72
(b) Türk Çalışmaları Enstitüsü (Institute of Turkish Studies: ITS) _____	74
(c) Amerikan Türk Konseyi (American Turkish Council: ATC) ve Türkiye'nin Amerikalı Dostları (The American Friends of Turkey: AFOT) _____	75

BİRİNCİ BÖLÜM

ERMENİ SORUNUNA BAKIŞ

1.1. ERMENİ SORUNU NEDİR? _____	79
1.2. ERMENİ TARİHİ _____	83
1.3. TARİHTE TÜRK ERMENİ İLİŞKİLERİ _____	86
1.4. ERMENİ SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI _____	89
1.5. TEHCİR KANUNU VE UYGULAMASI _____	97
1.6. SEVR VE LOZAN ANTLAŞMALARINI İLE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER _____	103
1.7. ERMENİ SORUNUNUN HUKUKSAL AÇIDAN İNCELENMESİ _____	109
1.8. SÖZDE ERMENİ İDDİALARI KAPSAMINDA ERMENİ PROPAGANDASI _____	114
1.8.1. Ermeni propagandasında Önemli Bir Faktör: Diaspora _____	114
1.8.1.1. Diaspora Partileri _____	121
1.8.1.2. Diasporadaki Dini Kuruluşlar _____	122
1.8.1.2.1. ABD ve Kanada _____	122
1.8.1.2.2. Diğer Ülkeler _____	123
1.8.1.3. Ekonomik Kuruluşlar ve Sosyal Yardım Kuruluşları _____	123
1.8.1.4. Eğitim Kuruluşları _____	124
1.8.1.5. Kültür-Sanat Kuruluşları _____	125
1.8.1.6. Basın Yayın Kuruluşları _____	126
1.8.1.7. Gençlik Kuruluşları _____	126
1.8.1.8. Sağlık Kuruluşları _____	127

1.8.1.9. Mesleki Dayanışma Kuruluşları_____	127
1.8.1.10. Diğer Kuruluşlar (Soayal, hemşehri, Azınlık, Cemaat, Kadın)____	128
1.9. TÜRKİYE'YE YÖNELİK YIKICI ERMENİ PROPAGANDA VE TERÖRÜ_____	130
1.10. ERMENİSTAN CUMHURİYETİ VE ERMENİ DİASPORASI TARAFINDAN GÜNÜMÜZDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER_____	135
1.11. PROPAGANDA ARACI OLARAK SANAT _____	140
1.11.1. Dolaylı Propaganda_____	146
1.11.2. Ermeni Propagandasında Sinema ve Önemli Kuruluşlar_____	147
1.11.2.1. Ermeni Film Vakfı (The Armenian Film Foundation)_____	147
1.11.2.2. Film International_____	147
1.11.2.3. MGN / Paradise, Inc._____	147
1.11.2.4. Arc Film_____	147
1.11.2.5. Bars Media_____	147
1.11.2.6. Narek_____	148
1.11.2.7. AIM (Armenian International Magazine) Dergisi _____	148
1.11.3. Yerel Yönetimler_____	148
1.11.4. Diaspora Ermeni Basını_____	149
1.11.5. Ermeni Dernekleri ve Siyasi Partileri_____	149
1.11.6. Rum Dernekleri_____	150
1.11.7. Festivaller_____	150
1.11.8. Kilise_____	150
1.11.9. Diğer Şirket ve Kurumlar_____	151
1.11.10. Türkiye Karşıtı Ermeni Filmlerinden Bazı Örnekler_____	151
1.11.10.1. Gölden Gelen Sesler_____	151
1.11.10.2. Görev Berlin (Assignment Berlin)_____	151
1.11.10.3. Mayrig (Anne)_____	151
1.11.10.4. Hasret (The Yearning, Karot)_____	152
1.11.10.5. Ermeni Soykırımı, Osmanlı İmparatorluğu Ermeni Nüfusunun Yok Edilişi 1915-1923 (The Ar-nenian Genocide, Annihilation of the Armenian Population of the Ottoman Empire 1915-1923)_____	152
1.11.10.6. Musa Dağı'nda Kırk Gün (Forty Days of Musa Dagh)_____	152

1.11.10.7. Bir Ermeni Yolculuğu (An Armenian Journey)	152
1.11.10.8. Ermeni Davası (The Armenian Case)	152
1.11.10.9. Bir Sessizlik Duvarı, Ermenilerin Konuşulmayan Kaderi (A Wall of Silence, The Unspoken Fate of the Armenians)	152
1.11.10.10. Unutulmuş Soykırım (The Forgotten Genocide)	153
1.11.10.11. Bitlis'ten Fresno'ya: Fresno'lu Karabianlar, California'da Bir Ermeni Ailenin 100 Yılı (From Bitlis to Fresno: 100 Years of an Armenian Family in California, the Karabians of Fresno)	153
1.11.10.12. Herkes Burada Değil: Ermeni Soykırımını Aileleri (Everyone's Not Here: Families of the Armenian Genocide)	153
1.11.10.13. Gizli Holokost: 20. Yüzyılın ilk Soykırımı (The Hidden Holocaust: The First Genocide of the 20th Century)	153
1.11.10.14. Klikeya, Yeniden Doğuş (Cilicia, Rebirth)	153
1.11.10.15. Tarihi Ermenistan (Historical Armenia)	154
1.11.10.16. Komitas	154
1.11.10.17. Avetik	154
1.11.10.18. Dağlık Karabağ: Ermeni Tarihinin Üçüncü ve Dördüncü Cildi (Nagorny Karabakh: The Third and Fourth Volume of the Armenian History)	154
1.11.10.19. Eski Roma Yolunda (On the Old Roman Road)	155
1.11.10.20. Dağlardaki Karanlık Orman (Dark Forest in the Mountains)	155
1.11.10.21. Ermenistan için Manda Yönetimi (Mandat for Armenia)	155
1.11.10.22. Halkım Nerede? (Where Are My People?)	155
1.11.10.23. Amerikalı Ermeniler (The Armenian Americans)	155
1.11.10.24. Kaliforniya Ermenileri: İlk Kuşak (California Armenians: The First Generation)	156
1.11.10.25. Ağrı Dağı İşareti (Ararat Beckons)	156
1.11.10.26. Ağrı Dağı'na Dönüş (Back to Ararat)	156
1.11.10.27. Efsane (Legacy)	156
1.11.11. Ermenistan Filmleri ve Ermenice Filmler	156
1.11.12. Konferans Kayıtları	157

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'DE ERMENİ DİASPORASI

2.1.TARİH BOYUNCA ERMENİ GÖÇLERİ VE DİASPORASINI ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER	158
2.2. ABD'DE ERMENİ FAALİYETLERİ	161
2.2.1. Amerika'da Ermeni Propagandasının Tarihçesi	161
2.2.1.1. Türklerin ve Amerikalıların Tanışması	161
2.2.1.2. 1830 Türk-ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması ve Bunun Ermeni Meselesindeki Boyutu	165
2.2.1.3. Tüccar, Aracı, Simsarlar ve Ailelerinin Amerika'ya Göçünün ve Ermeni Propagandasının Başlaması	169
2.2.1.4. Amerikan Tüccarlarının İç İşlerine Karışmaya Başlaması	170
2.2.1.5. Amerikan Vatandaşlarının Yargılanmaları Sorunu	174
2.2.1.6. Ermenilerin Amerikanlaşması, "Doğulu Yankee'ler" in Oluşması	177
2.2.1.7. Misyonerler ve Ermeniler	180
2.3.ERMENİLER ARASINDA EĞİTİM SEFERBERLİĞİ VE DİĞER DEVLETLERİN BU KONUYA KATKILARI	184
2.3.1. Amerikan Misyonunun Teşkilatlanması ve Gelişimi	184
2.3.1.1. Doğu Anadolu Bölgesi(Doğu Türkiye)	185
2.3.1.2. Orta Anadolu Bölgesi(Merkezi Türkiye)	185
2.3.1.3. Batı Anadolu Bölgesi(Batı Türkiye)	186
2.3.1.4. Rumeli (Avrupa) Bölgesi	186
2.3.1.5. Suriye Misyonu	186
2.3.2. Misyonerlerin Anadolu'ya Yayılmaları	187
2.3.3. Okulların, Kolejlerin ve Hastanelerin Açılması	189
2.3.4. Yeni Dünya, Amerika'ya Göçün ve Diasporanın Oluşmaya Başlaması	195
2.3.5. Hıristiyan Kardeşlere Yardım Adı Altında Paraların Toplanması	203
2.3.6. Ermeni Propaganda ve Kışkırtmalarının Patlaması	204
2.3.6.1. Amerikan Senatosunun Devreye Girmesi ve Aldığı Kararlar	209
2.3.6.2. Ermeni Çetelerinin Propaganda Metotları	212

2.4. ANADOLU'DA AÇILAN AMERİKAN KONSOLOSLUKLARI VE BUNLARIN ERMENİLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ	218
2.4.1. Sivas Konsolosluğu ve Faaliyetleri	220
2.4.2. Erzurum Konsolosluğu ve Faaliyetleri	222
2.4.3. Harput Konsolosluğu ve Faaliyetleri	225
2.5. ADANA OLAYLARI VE ABD'DEKİ ERMENİ PROPAGANDASINA KATKILARI	231
2.6. ERMENİ PROPAGANDASININ YENİDEN ARTTIĞI YIL: 1914	238
2.7. LOZAN ANTLAŞMASI VE AMERİKA'DAKİ YANKILARI	243
2.7.1. Lozan Konferansında Ermenilerin Çabaları	243
2.7.1.1. Lozan Konferansının İlk Dönemi	244
2.7.1.2. İkinci Dönem Toplantılarda Ermeni Sorunu	255
2.7.2. Amerikan Türk İekli Antlaşmasının İmzalanması	259
2.7.3. Lozan Antlaşmasına Hayır! Kampanyası	264
2.7.4. Ermenilerin Seslerini Yükseltmesi	268
2.7.5. Lozan Antlaşmasını Destekleyenler	269
2.7.6. Beklenmedik Bir Destek : Misyonerler	271
2.7.7. Ticaret Odaları, Gazeteler	272
2.7.8. Profesörlerin Lozan Raporu	274
2.7.9. Lozan Antlaşmasının Amerikan Senatosu Tarafından Reddedilmesi	276
2.7.10. Amerikalıların İlişkileri Devam Ettirme Çabaları ve Modus Vivendi	278
2.7.11. Ermenilerin Kinlerini Kusmaya Başlaması ve Ermeni Terörünün Başlaması	281

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE ERMENİ LOBİSİ

3.1. ABD'DE ERMENİLERİN YERLEŞİM BÖLGELERİ VE NÜFUSU	287
3. 2. ABD'DE ÖNEMLİ ERMENİ SİMALARI	289
3. 3. ABD' DE FAALİYET GÖSTEREN ERMENİ KURULUŞLARI	290
3. 4. KURULUŞLARIN SAYILARI, AMAÇLARI VE FAALİYETLERİ	292

3.4.1. Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers)	292
3.4.2. Bu Merkezlerin Diğer Faaliyetleri	293
3.4.3. Sportif Kuruluşlar (Athletic Organizations)	295
3.4.4. Yurttaş (Hemşehri) Kuruluşları (Compatriotic Organizations)	296
3.4.5. Kültürel Kuruluşlar (Cultural Organizations)	297
3.4.5.1. A.G.B.U. Central Committee of America East	297
3.4.5.2. A.G.B.U. Cleveland Chapter	298
3.4.5.3. AGBU President's Club	298
3.4.5.4. Ararat Foundation	298
3.4.5.5. Armenian American Citizens' League of California	298
3.4.5.6. Armenian American Culturel Society of Las Vegas	299
3.4.5.7. Armenian Association of Greater Baltimore	299
3.4.5.8. Armenian Culturel Association of Washington (ACA)	299
3.4.5.9. Armenian Culturel Organization of Minnesota (ACOM)	299
3.4.5.10. Armenian Network of America, Inc. (A.N.A.)	300
3.4.5.11. Tekeyan Culturel Association (TCA)	300
3.4.6. Vakıflar ve Dernekler	302
3.5. ABD'DE ERMENİ YAYIN ORGANLARI	303
3.5.1. Günlük ve Haftalık Yayın Yapan Ermeni Gazeteleri	303
3.5.2. Süreli Ermeni Yayınları	304
3.5.3. Bültenler ve Dergiler	305
3.5.4. TV-Radyo Programları	306
3.5.5. İnternet Siteleri	308
3.5.5.1. Ermeni Lobilerinin Linkleri / Link of Armanian Lobbies	314
3.5.5.2. Türk Linkleri	315
3.6. ABD'DEKİ ERMENİ KİLİSELERİ	316
3.6.1 Başlıca Ermeni Kiliseleri	316
3.6.2. ABD' de Eçmiyazin-Antilyas Kavgası	318
3.6.3. ABD'de Ermeni Kiliselerinin Teröre Verdikleri Destek	320
3.7. ABD'DE LOBİ FAALİYETİ YÜRÜTEN ERMENİ KURULUŞLARI	321
3.7.1. Ermeni Lobi Kuruluşları	321

3.7.1.1. Amerika Ermeni Asemblesi (Armenian Assembly of America, Inc.(AAA)):	321
3.7.1.1.1. Washington İntörnülüğü	322
3.7.1.1.2. Ermeni Ağaç Projesi	322
3.7.1.1.3. Hükümete Bağlı Olmayan Eğitim ve Araştırma Projesi	322
3.7.1.1.4. Ermeni Milli Komitesi (Armenian National Committee, Washington D.C.: ANC)	323
3.7.1.1.5. Ermeni Milli Komitesi, Doğu Bölgesi (Armenian National Committee, Eastern Region: ANC-ER)	324
3.7.1.1.6. Ermeni Milli Komitesi, Batı Bölgesi (Armenian National Committee, Western Region: ANC-WR)	324
3.8. ABD'DE FAALİYET GÖSTEREN PARTİZAN ÖRGÜTLER	325
3.8.1. Armenakan Terör Örgütü	325
3.8.2. Hınçak Sosyal Demokrat Partisi (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.)	326
3.8.3. Ermeni Devrim Federasyonu (ARF) "Taşnaksutyun Komitesi"	328
3.8.4. Armenian Democratic Liberal Organizations (A.D.L.), Ramgavar	331
3.8.5. Milli Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council: NAARC)	332
3.9. ERMENİ LOBİSİ'NİN KONGRE ÇALIŞMALARI	333
3.9.1. Kongre'de İşledikleri Ana Temalar	333
3.10. ABD'DEKİ ERMENİ GRUPLARININ ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASI İLE İLİŞKİLERİ	337
3.10.1. Diasporanın Hedefleri	337
3.10.2. ABD'nin Kongre Yapısı Ve Ermeni Grupların Bundan İstifade Etmeleri	339
3.10.2.1. ABD'de Kongre Yapısı ve Yasama ile Karar Verme Süreci	339
3.10.2.2. Ermeni Grupların Yasama ile Karar Verme Süreci Üzerine Etkileri	341
3.11. ERMENİ SORUNU VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SON 15 YILI	
3.11.1. 1980'li Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri	343
3.11.2. 1990'lı Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri	344

3.11.3. 11 Eylül'den Sonra Türk-Amerikan İlişkileri ve Ermeni Sorununa Yansımaları	345
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİ TRÖRİZMİ VE YAPILMASI GEREKEN FAALİYETLER

4.1. ERMENİ TERÖRÜ VE ABD BOYUTU	349
4.1.1. Bugünkü Terörizmin Başlangıcı	349
4.1.2. Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) Terör Örgütü	353
4.1.3. Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCAG) Terör Örgütü	355
4.1.4. ABD'de Ermeni Terörizmi	357
4.2. ERMENİ TERÖRİZMİNİN SEBEPLERİ VE MÜCADELE YOLLARI	361
4.3. AKTİF EYLEM PLANI VE YAPILMASI GEREKEN YAYIN FAALİYETİ	
4.3.1. Aktif Eylem Planı	370
4.3.2. Ermeni Terörüne Karşı Yapılması Gereken Yayın Faaliyeti	372
4.3.2.1. Bugüne Kadar Yapılan Yayınlar	372
4.3.2.2. İzlenmesi Gereken Yayın Politikası	379

SONUÇ

1. ERMENİ SORUNU ÜZERİNE	380
2. SANATIN PROPAGANDA ARACI OLARAK KULLANILMASI VE TÜRKİYE'NİN TEPKİSİ	390
3. 24 NİSAN SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMINI ANMA ETKİNLİKLERİ	392
4. TÜRK-AMERİKAN LOBİ FAALİYETLERİNİN 1970'LERE KADAR ETKİLİ OLMAMASININ NEDENLERİ	393
5. LOBİ FAALİYETLERİNİN BUGÜN YETERİNCE ETKİLİ OLMAMASININ NEDENLERİ	395
6. BUGÜN DEĞİŞEN ŞARTLAR	396
7. BUGÜNDEN SONRA YAPILABİLECEKLER	396
8. YAHUDİ LOBİSİ İLE ÇALIŞMAK	397

9. DEĞERLENDİRME	401
KAYNAKÇA	406
EKLER	
EK-1. Türk-Amerikan Dernekleri Listesi	416
EK-2. Gümrü Andlaşması Metni	425
EK-3. Türkiye-Rusya Muhadenet Ahitnamesi (Moskova Antlaşması)	431
EK-4. Kars Muahedenamesi (Antlaşması) Metni	439
EK-5. Ermeni Soykırımına İlişkin ABD Kayıtlarının Teyidi Kararı	448
EK-6. Başkan Clinton'un ABD Temsilciler Meclisine Gönderdiği Mektup	454
EK-7. Avrupa Parlamentosunun Ermeni Sorununun Siyasal Çözümü Üzerine Kararı	455
EK-8. Avrupa Parlamentosunun Kararından Ermeni Soykırımı İle İlgili Bölüm ve Fransız Meclisinin Ermeni Soykırımını Tanıma Kararı	459
EK-9. Federal Almanya Meclisi Bilimsel Araştırma Servisi'nin Raporu	460
EK-10. Almanya Federal Meclisine Sunulan İmza Kampanyası Metni	469
EK-11. Lozan'da Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Antlaşma	472
EK-12. 1906-1922 Yılları Arasında Anadolu'da ve Kafkaslar'da Ermeniler Tarafından Türklere Uygulanan Soykırımı Ait Cetvel	497
EK-13. Ermeni Teröristlerce Öldürülen Türk Diplomatlar ve Aileleri	503

ÖNSÖZ

Tarih boyunca Türkler hakimiyetleri altındaki toplumlara hoşgörü ile yaklaşmışlar, onların din, örf adet ve geleneklerine dokunmamışlardır. Bu topluluklardan bir tanesi de hiç şüphesiz Ermenilerdir. En imtiyazlı topluluk olan Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu zamanında devlet kademesinde çok önemli yerlere gelmişler ve sürekli zenginleşmişlerdir.

Ermeniler hemen her padişah zamanında eskiden elde edilmiş olan ayrıcalıkların devam etmesi ve yenilerinin eklenmesi suretiyle elde ettikleri imtiyazlar sayesinde hem yazılı hem de fiili hukukta Müslüman olmayan unsurlar, hatta Müslümanlar arasında bile ayrıcalıklı bir topluluk haline gelmişlerdir.

Dış güçlerin kendi menfaatleri doğrultusunda yaptıkları kışkırtmalarla Birinci dünya savaşı sırasında, Osmanlı askeri olarak düşmana karşı savaşan veya geri hizmetlerde çalışan Ermeniler de olmasına rağmen, bunların büyük bir kısmı cephede düşmanla birlikte Türklere karşı savaşmış ve cephe gerisinde kadın, çocuk, yaşlı ayrımı yapmaksızın katliam yapmışlar, yüz binlerce Müslüman'ın hayatına kastederek Anadolu'yu bir harabe haline getirmişlerdir.

Devletin bunlara mani olmak, yatıştırmak için aldığı tedbirler istismar edilmiş ve itilaf devletlerinin vaatleriyle Ermeniler, bin yıl huzur ve refah içinde yaşadıkları ülkeyi parçalamaya ve bağımsız bir devlet kurmaya yönelmişlerdir.

Savaş halinde olmasına rağmen, aldığı mahalli tedbirlerle, olayların yatışmayacağını gören Osmanlı hükümeti, dünya tarihinde ender rastlanan son çareye başvurmuş ve birçok vatandaşı gibi Ermenileri de savaş bölgesinden alıp ülkenin emniyetli bölgelerine “sevk ve iskan”a veya “TEHCİR” e tabi tutmuştur.

Başlangıçta Ruslarla beraber “gönüllü alayları” adı altında yürütülen bu düşmanlık, milli mücadele yıllarında İngiliz ve Fransızlarla birlikte sürdürülmüş ve vahşet olaylarında Ermeniler bu devletleri bile hayrette bırakacak kadar ileri gitmişlerdir.

Bundan sonra yaşanan olaylar ise, büyük devletler tarafından kendi amaçları doğrultusunda saptırılmış ve tarihin sayfalarında bir leke olarak kalmıştır. Osmanlı hükümetinin bir güvenlik tedbiri olarak gerçekleştirdiği ‘tehcir’ olayı bile yabancılar tarafından yanlış olarak sadece Ermenilerin lehinde kullanılmış, Türklerin aleyhinde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Halbuki bu dönemlerde Türklere karşı yapılan vahşet sonucu meydana gelen Türklerin kayıpları ise, tehcir kanununa tabi olup, yolculuk esnasında hayatlarını yitiren Ermenilerden daha fazladır.

Günümüzde bile devam eden bu yalan ve yanlış iddialara verilecek en iyi cevap; son yıllarda yapılan kazılarda çıkarılan yakılmış, kolları bacakları kırılmış ve darp izleri bulunan, büyüklü küçüklü tespihli, muskalı cesetler ve bu olayları yaşayan, gün geçtikçe sayıları yavaş yavaş azalan canlı şahitlerin anlattıkları tüyler ürperten vahşet anıları olacaktır.

Türk Milleti, tarih boyunca önyargıların kurbanı olmuştur. Bize genellikle kötü gözle bakılmıştır. Önyargılar, kültür, din farklılığından, savaşlardaki mağlubiyetlerden ve aleyhimizdeki yaygın propagandadan kaynaklanmaktadır. Batı dünyası ve kiliseleri, atalarımızın İstanbul’u fethini, Doğu Roma İmparatorluğuna son verilmesini, Avrupa’ya, Balkanlara, Viyana kapılarına kadar Türklüğü ve kültürümüzü götürmemizi hazmetmiş değildir.

Olumsuz önyargılara rağmen Türkiye’nin imajı düzeltilebilir. Tarihi önyargılara rağmen cumhuriyetin kurulmasından sonra uzun yıllar Türkiye’nin imajı çok olumlu olmuştur. Bu devirde Atatürk İnkılapları ve basiretli dış politika Türkiye’ye prestij kazandırmıştır. 1950’li yıllardan itibaren ise Türkiye’nin imajı olumsuzluğa dönmeye başlamıştır. Bu gelişmeler Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarı ile yakından ilgilidir.

Tanıtma alanında şimdiye kadar başarılı olmamamızın çeşitli nedenleri vardır. Yabancı firmalar tutmak ve bunlara bol para vererek sorunu çözümlenebileceğimiz zannına kapılmak, akılcı bir yaklaşım geliştirmeden ve ilgili bakanlıklar ve kurumlar arasında ciddi bir koordinasyon sağlamadan harekete geçmek bunların başında gelir. Türkiye’de her gün medyada gösterilen olumsuzluklar da devamlı olarak Ülkemizin imajını yıpratmaya çalışan kuvvetli lobiler tarafından kullanılmaktadır.

Yaşadığımız bu günlerin geçmiş dönemlerden en önemli farkı, yaşanan değişimlerin hızıdır. Bilgi çağının getirdiği bu yenilik, her türlü ilgi alanını evrenselleştirme yönünde baskı yaratmaktadır. Bu baskı teknolojik ve ekonomik boyutu ile sadece bireyler düzeyinde değil, toplum, ulus ve uluslar arası boyutta etkisini göstermektedir. Bu etki; sınırların boyutunu değiştirdiği gibi, siyasi, ekonomik, psiko-sosyal, bilimsel ve teknolojik güç gibi milli güç unsurlarından hemen her birini etkilemektedir.

İletişim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler dünyayı küçültmüş, insanları birbirine daha da yakınlaştırmış, Hükümet dışı organizasyonlar ve kamuoyunun verilen siyasi sosyal ve ekonomik kararlarda etkisi artmıştır.

Günümüzde yöneticiler yönetim tarzlarını, insan hak ve özgürlüklerini tatmin etmeye yönelik bir yapıya büründürme gayreti içindedirler. Artık insan unsurunu ihmal eden, ona hak ettiği önemi vermeyen ve yönetim tarzlarını buna göre şekillendirmeyen yönetimlerin iş başında kalmasının ve başarılı olmasının mümkün olmadığını anlaşılmasından doğan bu eğilimin 21. yüzyılda da güçlenerek devam edeceği görülmektedir.

İnsanların mal ve hizmet üretme davranış ve alışkanlıklarının büyük ölçüde değişmesinden olduğu kadar hızla artan ve yoğunlaşan rekabet ortamının da provoke etmesinden kaynaklanan bu durum, insan topluluklarının giderek daha örgütlü toplumlar haline dönüşmesi ile gücünü artırmaktadır.

Bu noktadan hareketle, örgütlü ve örgütlendiği ölçüde güçlü çıkar ve baskı gruplarının yönetimler üzerinde günümüzde son derece önemli etkileri ve bu yönetimlere karşı büyük yaptırım güçleri olduğu muhakkaktır.

Bu örgütlü gruplar, yönetimler üzerindeki yaptırım ve denetim mekanizmalarına çeşitli yöntemlerle uygulamaya koymakta ve yönetimlerden beklentilerini değişik yöntemlerle yönetimlere bildirmekte ve kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu yöntemlerden en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz ki lobcilik çalışmalarıdır.

Türkiye’de ise lobicilik faaliyetlerine başlamakta çok geç kalınmış ve bunun sonucu olarak haklı olduğu durumlarda bile karşıt lobilerin çalışmalarıyla haksız duruma düşmüştür. Bu çalışmada Lobicilik faaliyetinin anlamı, kapsamı ve kullandığı teknikler ile Türkiye’nin lobicilik alanındaki eksikliklerini tespit ve gidermek için yapılabilecek hususların tespiti hedeflenmiştir. Ayrıca ABD’deki Ermeni Diasporasının ilk oluşmaya başladığı günden başlayarak, yaptığı menfi propaganda çalışmaları ve lobi faaliyetleri incelenmiş olup, günümüzde bu amaçla çalışan kuruluş, parti ve derneklerinin faaliyet ve hedefleri de ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ayrıca bu çalışmada ABD, lobiciliğin başladığı, geliştiği ve bugün hala en etkin olarak yürütüldüğü ülke olduğu ve bu konudaki önemini koruduğu için örneklerde ve kaynaklarda sık sık kullanılmak zorunda kalmıştır.

Diğer ülkelerdeki lobi faaliyetleri ABD’nde olduğu kadar kurumlaşmamış olduğundan, yapılan sınıflandırmada bu ülkedeki lobi faaliyetleri temel alınmıştır. Bu sınıflandırma genel olduğundan, çok sayıda ülkede de benimsenip, uygulanabilecek düzeydedir.

Bu çalışmam boyunca bana sağladığı her türlü destek ve kolaylıktan dolayı Yrd. Doç. Dr. İsmail YILDIRIM’ı rahmetle anarken, başta Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK olmak üzere hocam ve danışmanım Doç. Dr. Erdal AÇIKSES’e, hocam Yrd. Doç. Dr. Rahmi DOĞANAY’a, ve araştırmalarım ve çalışmalarımda desteğini hep yanımda bulduğum Yb. Mesut KUTLU’ya ve İstihbarat Uzmanı Ali KÜPEOĞLU’na teşekkürlerimi bir borç bilirim.

B.Taner ŞENER

ELAZIĞ-2004

KISALTMALAR

- **AAA** : Armenian Assembly of America – Amerika Ermeni Asemblesi
- **AAC** : Arab American Committee – Arap Amerikan Komitesi
- **AADC**: Arab American Anti-Discrimination Committee – Arap Amerikan Ayrımcılık Karşıtı Komitesi
- **AAI** : Arab Amerikan Institute – Arap Amerikan Enstitüsü
- **AB** : Avrupa Birliği
- **ABCFM** : American Board of Commissioners For Foreign Missions- Yabancı Misyenlar İçin Amerikan Masası
- **ACA** : Armenian Cultural Association of Washington- Washington Ermeni Kùltür Birliği
- **ACOM** : Armenian Cultural Organization of Minnesota- Minnesota ermeni Kùltür Teşkilatı
- **ADL** : Armenian Democratic Liberal Organization- Ermeni Demokratik Liberal Teşkilatı
- **AET** : Avrupa Ekonomik Topluluğu
- **AFOT** : The American Friends of Turkey – Tùrkiye'nin Amerikalı Dostları
- **AGBU** : Arrmenian General Benevolent Union – Ermeni Genel Yardımsever Birliği
- **a.g.e.** : Adı geçen eser
- **a.g.m.** : Adı geçen makale
- **a.g.t.** : Adı geçen tez
- **AGSK** : Avrupa Güvenlik ve Savunma Birliği
- **AHEPA** :American Hellenic Educational Progressive Association – Amerikan Helen Eğitim Geliştirme Derneği
- **AHI** : American Hellenic Institute - Amerikan Helen Enstitüsü
- **AHIF** : American Hellen Institute Foundation - Amerikan Helen Enstitüsü Vakfı
- **AHIPAC** : The American Hellenic Institute Public Affairs Committee - Amerikan Helen Enstitüsü Halkla İlişkiler Komitesi

- **AIPAC** : The American Israel Public Affairs Committee – Amerika İsrail Halkla İlişkiler Komitesi

- **AJC** : American Jewish Committee – Amerika Yahudi Komitesi

- **ALL** : American Lebanese League – Amerikan Lübnan Birliği

- **AMC** : American Muslim Council – Amerikan Müslüman Konseyi

- **ANA** : Armenian Network of America- Amerika Ermeni Ağı

- **ANC** : Armenian National Committee, Washington D.C.- Washington Ermeni Milli Komitesi

- **ANC-ER** : Armenian National Committee, Eastern region.- Doğu Bölgesi Ermeni Milli Komitesi

- **ANC-WR** : Armenian National Committee, Western region.- Batı Bölgesi Ermeni Milli Komitesi

- **ANCA** : Armenian National Committee of America – Amerika Ermeni Ulusal Komitesi

- **ARF** : Armenian Revolutionary Federation- Ermeni Devrimci Fedarasyonu

- **ARAMAC** : Armenian American Action Committee – Amerika Ermeni Eylem Komitesi

- **ARS** : Armenian Relief Society – Ermeni Yardım Cemiyeti.

- **ASALA** : Ermenistan'ın Kurtuluğu İçin Ermeni Gizli Ordusu

- **ASGKC** : Armenian Society of Greater kansas City-Büyük Kansas Şehri Ermeni Topluluğu

- **ATAA** : Assembly of Turkish American Associations – Türk Amerikan Dernekler Asemblisi

- **ATAS** : Association Of Turkish American Scientist- Türk-Amerikan bilim Adamları Birliği

- **ATC** : American Turkish Council – Amerikan Türk Konseyi

- **BAFA** : Bay Area Friends of Armenia – Ermenistan'ın Körfez Ülkeleri'ndeki Dostları

- **ESF** : Economic Support Funds – Ekonomik Destek fonları

- **FARA** : Foreign Agents Registration Act – Yabancı Ajanlar Kayıt Yasası

- **HANC** : Hellenic American National Council – Helen Amerikan Ulusal Konseyi

- **INS** : Immigration and Naturalization Service – Göç ve Dönüştürme Servisi
- **ITS** : Institute of Turkish Studies – Türk Çalışmaları Enstitüsü
- **JCAG** : Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları
- **LCO** : Land and Culture Organization : Toprak ve Kültür Teşkilatı
- **NAAA** : National Association of Arab Americans – Arap Amerikalılar Milli Birliği
- **NAARC** : National Armenian American republican Council-Milli Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi
- **NAASR** : National Association for Armenian Studies & Research – Ermeni Çalışmaları ve Araştırmaları Ulusal Birliği
- **NGO** : Non Governmental Organization- Hükümet Dışı Kuruluşlar
- **NSEES** : National Security Entry-Exit Registration System – Milli Güvenlik Giriş-Çıkış Kayıt Sistemi
- **PAC** :Political Action Committee – Siyasal Eylam Komitesi
- **PR** :Public Relations – Halkla İlişkiler
- **TAIF** : Turkish-American Islamic Foundation- Türk-Amerikan İslam Derneği
- **TCA** : Tekeyan Cultural Association- Tekeyan Kültür Birliği
- **UCLA** : University of California Los Angeles

GİRİŞ

1. LOBİCİLİK

Lobicilik(lobbying); Uluslar Arası İlişkiler Sözlüğünde baskı gruplarının amaçlarına varmak için kongrede, parlamentoda yaptıkları çalışmalar, kişilerin ya da özel çıkar gruplarının siyasal karar alma sürecini etkileme amacına yönelik girişimleri olarak tanımlanmaktadır. Diğer tanımlarına bakacak olursak, lobicilerce kamu yönetiminde yer alan kanun yapıcı, ya da karar verici konumunda olan kişileri bilgilendirme ve kendi görüşleri çerçevesinde etkileme çabası,¹ ikna, inandırma ve tanıtmaya tekniklerini uygulayarak, karar verme mekanizmaları üzerinde baskı grubu oluşturma ve politik kararları bir grubun veya bir ülkenin lehine ya da aleyhine değiştirebilme becerisi, çok çeşitli baskı grupları tarafından yapılan, hükümet kararlarını etkilemeyi amaçlayan faaliyetler², kararları etkilemek isteyen kişinin hükümetteki veya karar alma sürecindeki kişileri, amaçları doğrultusunda etkilemek için kurduğu bir tür iletişim ve bilgi alış veriş³, halkın, baskı gruplarının, şirketlerin ya da lobilerin, ülkelerinde veya yabancı ülkelerdeki yasama, yürütme ve hatta yargı organlarına yönelik, çıkarları doğrultusundaki yasaların desteklenip, desteklenmemesi konusunda , baskı gruplarının yetkilileri, ülke temsilcileri veya kiralanan lobiciler aracılığı ile sürdürdükleri bir dizi organize eylem⁴ gibi tanımlarla karşılaşırız. Lobici ise; bir tür baskı grubu olan, en geniş anlamda Kongre, Beyaz Saray, Hükümet, ve mahalli yasa organlarının kararlarını belirli amaçlar doğrultusunda etkileme faaliyetlerini sürdüren kuruluş ve kişi⁵, genellikle meclis koridorlarında milletvekilleri ve bakanlarla ilişki kurarak, belirli konuda bir yasanın çıkarılması için faaliyet gösteren, onları ikna etmeye

¹ Hikmet Seçim, Selma Coşkun, *Halkla İlişkiler*, Anadolu Üniversitesi Yayın No.: 609, Açık Öğretim Fakültesi Yayın No.303, Eskişehir, 1992.

² N.Nisa Bayramoğlu, *Amerika Birleşik Devletlerinde Lobi Faaliyetleri*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1985, s.9.

³ Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasi Yapı Lobiler ve Dış Politika-Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobileri'nin ABD'nin Dış Politikalarına Etkileri*, 2 nci Basım, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1997, s. 152.

⁴ Müjde Ker Dinçer, *Lobicilik*, Alfa Yayın No: 468, Siyaset Bilimi Dizisi: 11, 1 nci Baskı, İzmir, Mart, 1999, s.51.

⁵ N. Nisa Bayramoğlu, *a.g.e.*, s.9.

çalışan kişiler⁶, bir kişi, kişiler, ülkeler ya da baskı grupları adına, yasaları istekleri doğrultusunda kanalize etmek amacıyla, kanun yapımcılarla ilişki kuran kişilerdir⁷.

Kişilerin ve özel çıkar gruplarının siyasal karar alma süreçlerinin etkilemek amacıyla başvurdukları girişimler olarak ifade edilen kavramın kaynağı İngilizce “lobby” sözcüğü ile tanımlanan meclis koridorlarında, yasa koyucuların belli yönde oy kullanmasını sağlamak için yürütülen kulis çalışmalarına dayanmaktadır.⁸

Demokratik sistemlerin ayrılmaz parçasını oluşturan baskı gruplarının temel amacı, siyasi mekanizmayı kendi çıkarları doğrultusunda etkileyebilmektir. Baskı gruplarının, yalnızca çıkarlarına uygun yasaların hazırlanması, kabul edilmesi ya da değiştirilmesi konusunda faaliyet gösteren türü ise lobilerdir. Gerek ülke içinde gerekse ülke dışındaki çıkarların savunulması amacıyla sürdürülen faaliyetler lobicilik, bu alanda gerçekleştirilen tüm çalışmalarda lobi faaliyetleri olarak adlandırılmaktadır.

Lobicilik, farklı adlarla dünyanın pek çok ülkesinde sürdürülmesine karşın özellikle ABD’de çıkar sahiplerinin karar alma mercileri üzerinde siyasi partiler kurarak etki sağlamaları mümkün değildir. Bu yüzden yasama ve yürütmeye seslerini duyurabilmek için lobiler oluşturmaları daha etkili olmaktadır.

Hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için bazı kişisel nitelikler ve eğitim gibi koşullara sahip lobiciler ancak bu şekilde mesleklerinin olumsuz imajına karşı savaşabilirler. Mesleğin olumsuz imajı uyulacak ahlak kuralları ve gerekli yasal düzenlemelerin benimsenmesi yoluyla düzeltilmeye çalışılmaktadır. Ahlak kurallarının uygulanmasıyla lobicilere duyulan güven artmakta, yasal düzenlemeler ile de sayısı, faaliyet alanları yapılan harcamalar vb. konular geniş kitlelerce öğrenilebilmektedir.

a. Lobicilik Kavramı

Baskı grupları, etkili olabilmek için kanun yapımcılarının istedikleri bilgilerin yanında, önemli ve göz ardı edilemeyecek hizmetler sunarlar. Kendi çıkarları ve içinde

⁶ Mehmet Akad, *Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2138, İstanbul 1976, s. 69,

⁷ Müjde Ker Dinçer, *a.g.e.*, s.49.

⁸ Filiz Balta Peltekoğlu, *Halkla İlişkiler Nedir*, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998, s.302.

bulunulan durumun dinamiklerini yansıtmadaki başarıları sayesinde kanun yapımcılarla, baskı grupları arasında uzlaşma sağlanabilmekte, sürdürülen aktiviteler de daha kolay kabul edilebilir bir hal almaktadır. Bu amaca ulaşmada lobi faaliyetleri de, baskı gruplarının sık sık başvurduğu, göze çarpan bir aktivite olarak değer kazanmaktadır. Özetle; lobi faaliyetleri, hükümetin çeşitli kademelerinin karar almaları üzerinde etkin rol oynayan, demokratik sistemin bütünleyici ve meşru bir parçası olarak görülmektedir.

Tüm siyasal sistemler için geçerli olan, ancak ABD’de özel bir önem taşıyan lobıcılık, uygulamada kamu görevlilerine meclis koridorlarında ulaşmanın dışında otellerde, evlerinde veya mektup ya da telefon kanalıyla ulaşılması çabalarını da içermektedir. Parlamenter sistemin bir parçası olarak kabul edilen lobıciliğe ABD’de büyük işletmelerin yanında sendikacılar ve tüketici grupları da ihtiyaç duyar. Kamuoyunu etkilemek amacıyla modern iletişimin tüm tekniklerinin kullanıldığı bir alan olan lobi faaliyetlerinden, geniş çaplı halkla ilişkiler kampanyalarında da faydalanılmaktadır.⁹

“Koridor” anlamına gelen “lobi” kelimesinin siyasi anlamda kullanımı çok farklıdır ve çeşitli tanımlamaları yapılmaktadır. Lobinin sözlükteki tanımı, “çok zaman bazı yolsuz çıkarlar sağlamak amacıyla bir araya gelerek, parlamento koridorlarında, nüfuzlu çevrelerde, basında çıkarıcı bir siyaseti geçerli kılmaya çalışan kimselerin oluşturduğu topluluk”¹⁰ şeklindedir.

Lobi faaliyetlerini yürüten kişileri tanımlamak için bir çok tanım yapılmış olmakla birlikte,“Lobici”; bir kişi, kişiler, ülkeler ya da baskı grupları adına, yasaları istekleri doğrultusunda kanalize etmek amacıyla, kanun yapımcılarla ilişki kuran kişi olarak tanımlanabilir.

En genel şekli ile lobıcılık ise; halkın, baskı gruplarının, şirketlerin ya da lobilerin, ülkelerinde veya yabancı ülkelerdeki yasama, yürütme ve hatta yargı organlarına yönelik, çıkarları doğrultusundaki yasaların desteklenip, desteklenmemesi konusunda, baskı gruplarının yetkilileri, ülke temsilcileri veya

⁹ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.302.

¹⁰ “Lobi”, Meydan Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedi, C.8, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, İstanbul, 1972,s.28.

kiralanan lobiciler aracılığıyla sürdürdükleri bir dizi organize eyleme verilen addır. Milbrath'a göre ise lobicilik, bir grup veya topluluk adına hareket ederek hükümet kararlarını etkilemek amacıyla planlanan ve bu amaçla vatandaşla karar vericiler arasında kurulmaya çalışılan bir tür iletişim olarak tanımlanabilir.¹¹

Sonuç olarak lobicilik, yasama alanında alınacak kararları etkilemeye yönelik bir çalışmadır. Bu nedenle lobicilik yapmak isteyen çıkar sahipleri ilk adım olarak, siyasi mekanizmayı iyi tanımalı ve çalışmalarını bu temele dayandırmalıdır.

Çoğulcu toplumlarda, demokretik yapı içerisinde giderek artan öneme sahip olan lobicilikle ilgili görüşlerini Senatör James A.McClure, "inanıyorumki lobiciler sistem içerisinde önemli bir role sahiptir. Eğer gerçek bilgi ve geniş bakış açısı istiyorsanız, konuyu savunan ve karşısında olan lobicilerden bilgi alın. Böylece kısa zamanda konuyu öğrenirsiniz. Lobiciler size iki bakış açısı ile en iyi tartışmayı sunarlar.." biçiminde ifade ederek lobiciliğin önemini vurgulamaktadır.¹²

b. Lobilerin Başlıca Hedefleri

Yasama organlarına yönelik kitlesel ilişkiler çabalarından başka bir şey olmayan lobicilik faaliyetlerinin amacı, hedef kitleyi belli inanç ve eylemlere yöneltmek ya da etkilemektir. Kuralları ve oyuncuları ile bir meslek olan lobicilik faaliyetleri için Hill and Knowlton'un Brüksel Bürosu Başkanı Stephan Worth üç aşamadan söz etmektedir : Dosyayı mantıklı hale getirmek, karar almak ve ikna etmek için gerekli delilleri bulmak.¹³

Lobilerin başlıca hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz;¹⁴

- Milletvekilleri ve senatörlerin düşüncelerini etkilemek,
- Kongre,senato ve meclis için çalışan komisyon ve alt komisyonlara bilgi verip etkilemek,
- Aynı düşünceleri benimseyenleri harekete geçirmek,

¹¹ Lester W. Milbrath, *The Washington Lobbyist*, Wesport, Connecticut, Greenwood Press, 1963, s.7-8.

¹² Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.304.

¹³ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.303.

¹⁴ Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ekim 2002, Sayı:374,s.37.

- Kamuoyunu bilinçlendirerek etkilemek,
- Yeterli bilgi dağıtımını ve yayını gerçekleştirmek,
- Yasal konularla ilgili düzenlemeleri önceden öğrenmek suretiyle lobi faaliyetini yürüten ve yönlendiren ülke, grup, teşkilat lehine siyasi, idari, ekonomik avantajlar sağlamaktır.

c. Lobilerin Çalışma Yöntemleri

Lobiler, yukarıda belirtilen hedefleri elde etmek için bilindiği üzere para toplamaktan, seçimlere yönelik olarak; kongre ve senato adaylarına maddi destek sağlamaya uzanan geniş bir mali perspektifte çalışmaktadırlar.

Söz konusu gruplar, faaliyetleri için gerekli nakit ihtiyaçlarını yasal kurallara uygun bir şekilde emin etmeye mecburdurlar. Örneğin, yabancı bir devlet için çalışacak olan “yabancı temsilci” lobisi, önceden Federal Seçim Komisyonuna (Federal Election Comission) kaydolmak zorunda olup, topladığı yardımlar ve yaptığı harcamalar konusunda Adalet Bakanlığını düzenli raporlarla bilgilendirmelidir. Seçim kampanyalarına yapılacak katkılar, sadece bu şekilde kayıtlı Politik Hareket Komitelerindeki bireylerce kanunen saptanan sınırlar içinde olabilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de toplanabilecek yardımların bir lobiye desteklemek üzere direkt olarak gönderilmesi mevcut ABD yasalarına göre mümkün olmamaktadır.

Yasama meclisleri, bakanlıklar ve yönetimlerle çıkar grupları arasında aracı rolü oynayan lobiler, kar amaçlı bir kuruluşun ya da işçi sendikalarının bu işle görevli çalışanı olacağı gibi lobicilik şirketlerinde bu hizmeti verenler ya da isteklerini aktarma çabası içinde olan sıradan insanlar olabilir.¹⁵ ABD’de kentler, eyaletler, tüketici birlikleri, çevre korumacıları, “kamu yararı” gözeten başka gruplar ve federal yönetimin çeşitli bölümleri profesyonel lobici çalıştırmaktadır.¹⁶

Sayıları binleri aşan lobilerin, ilgilendikleri konu itibarıyla çok sayıda çeşitleri bulunmaktadır. Bir diğer deyişle lobiler Amerikan yaşamının hemen hemen her yönünü kapsamaktadır. En güçlüleri, iş dünyasının değişik kollarını, bilhassa büyük sanayi ve

¹⁵ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.303.

¹⁶ Ana Britanica Cilt.14, s.543.

ticari organizasyonları temsil eden otomotiv, silah ve çelik sanayicileri, ziraatçılar, tütün üreticileri ve sigara imalatçıları, bankalar ve diğer mali çevreler, serbest mesleklerden hukuk ve tıp çevreleri, ideolojik ve çevreci topluluklar, işçi sendikaları, Amerikan halkını oluşturan etnik ve dini gruplar ve yabancı devletleri temsil eden lobilerdir. Normal olarak, bu gruplar kendi etkinliklerini güçlendirmek ve öne geçmek için kendi aralarında da devamlı rekabet halinde bulunmaktadır.

Yasaları yapanları hedef alan lobicilik çalışmalarının mutlak meclis koridorlarında gerçekleştirilmesi gerekmez; düzenlenen bilimsel toplantılarla, kamuoyu önderlerinin seslerini yükseltmesiyle yasa koyucuyu etkilemeyi hedefleyen çalışmalar da bu kavram içinde değerlendirilebilir. Halkla ilişkiler açısından, doğrudan yasa koyucuları etkilemeye yönelik kamusal ilişkilerin daha fazla uzmanlık gerektiren biçimi olarak tanımlanan lobicilik, bazı halkla ilişkiler uygulayıcıları tarafından, hükümeti bireysel çıkarlar için manipüle etme anlamını içeren, hoş gitmeyen sözcük olarak anılmaktadır.¹⁷

ç. Lobiciliğin İlk Dönemi

Lobiciliğe, ABD'nin kuruluş yıllarından itibaren rastlanılmaktadır. İlk zamanlarda kaba güçle hatta silah gücüyle sürdürülen bu tür faaliyetlere, sonraları Kongre üyelerini yemeğe götürme ve rüşvet gibi yöntemlerle devam edilmiştir. ABD geliştikçe lobi faaliyetleri de önem kazanmış, 1850'lere gelindiğinde Washington'daki lobicilerin sayısı artmıştır.

Dönemin en ünlü lobicileri; sahibi olduğu şirketin zararına olacak patent kanununu engelleyebilmek için Kongre üyelerinin çoğuna toplam 10.000 dolarlık rüşvet veren ve bu işi de lobicilerin vasıtasıyla Colt tabancalarını ve güzel hanımları kullanarak yapan silah yapımcısı Samuel COLT ve yün sektörünü koruma çalışmalarını yürüten ve çalışmalarında yardımcı olacak bir gazeteci kiralaayan Thorlow WEED'dir.

Amerikan İç Savaşı sonrasında 15 yıl boyunca resmi yemeklerin, davetlerin, kokteyllerin, baloların ve kulis faaliyetlerinin düzenleyicisi olan Samuel WARD

¹⁷ Filiz Balta Peltakoğlu, *a.g.e.*, s.303.

döneme damgasını vurmuştur. Ward, lobiciliği resmi yemeklerde rahatsız edici düzeyde olmayan bir çerçeve içerisinde soru sorma ve cevapları istediği hale dönüştürme şeklinde yürütmüştür.

Sivil savaş sonrasında başa gelen başkanların dirayetli politikalar izleyememeleri, lobiciliğin derinlik kazanmasına ve yeni boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde 1869 yılında Jay GOULD ve Jim FİSK'in altın piyasasını köşeye sıkıştırma planında Başkanı da içine almaya çalışmaları, ancak başarılı olamamaları, 1872 yılında ise hükümetin demiryolları için tahsis ettiği milyonlarca doların, lobicilerin gayretleri ile Kongre üyelerinin hatta Başkan'ın cebine girdiğinin saptandığı Credit Mobilier skandalı dönemi oldukça meşgul eden olaylar olmuştur.

1800'lü yılların sonlarına gelindiğinde lobiciliğin boyut değiştirdiği görülmektedir. Büyük şirketler çıkarlarını savunmak için Washington'da aracı kişilerden yararlanacaklarına, destek için Kongre üyelerine, yerel yöneticilere, belediye meclis üyelerine doğrudan başvurmaya yönelmişlerdir.

19 uncu yüzyılda lobicilerin ve lobi faaliyetlerinin olumsuz imajı belleklerde yer etmiştir. Lobiciler, kötü, tehdit edici, devamlı puro içen ve kanun yapıcıları avuçları içerisinde tutan kişiler olarak medyaya yansımıştır.

Lobicilere ciddi şekilde karşı duran ilk başkan Woodrow WİLSON'dur. 1912 seçim kampanyası sırasında, lobicileri "tehlikeli bir unsur" olarak nitelendiren Wilson, bu yolla büyük bir oy toplamıştır. 1913'de Wilson, Başkan seçildiğinde lobicilerin başkenti terk etmelerini istemiş, lobiciler durumun geçici olduğunu düşünerek yerlerinde kalmışlardır.

Dönemin ünlü lobicilerinden Martin MULHALL, New York World gazetesine yazdığı bir makalede, lobiciliğin neden yasaklandığa ve başvuru usulsüz yöntemlere değinmiştir. Çok sayıda Kongre üyesi bu yüzden zor durumda kalmış ve Mulhall'ın yazısı dört ay süren mahkeme duruşmalarına neden olmuştur.

Bu tarihten itibaren 1938 yılına kadar lobicilerin faaliyetlerinin kontrol altına alınabilmesini ve yolsuzlukların önlenmesini öngören çok sayıda yasa tasarısı hazırlanmışsa da kanunlaşmamıştır.

d. Lobiciliğin Gelişme Dönemi (1938-1980)

Lobiciliğin gelişme dönemi olarak görülen 1930 ve 1940'lı yıllarda, iş çevrelerinin sürdürdüğü lobi faaliyetlerinin düzene koyulmasına yönelik uygulamalar üzerinde çalışılmıştır. Nazizm ve faşizmin güçlenmesi ve propaganda faaliyetlerine başlaması üzerine 1938 yılında Yabancı Ajanların Tescil Yasası çıkarılmış, yabancı bir hükümeti temsil eden herkesin Adalet Bakanlığı'na kaydolmaları zorunluluğu getirilmiştir.

Çoğulcu toplumlarda, çıkar gruplarının kanun ve yönetimin iradesini etkilemek amacıyla giriştikleri çabaları içeren lobicilik faaliyetlerinin çeşitli suistimallere neden olması, II. Dünya Savaşından sonra lobiciliğin en yoğun uygulamalarına tanık olan ABD'de çeşitli sınırlamalara gerek duyulmasına zemin hazırlamıştır.¹⁸

1946 yılında ise, Ulusal Lobiciliği Düzenleme Kanunu çıkartılmış ve tüm lobicilerin resmi kayıtlara geçmesi sağlanmıştır. 1950 yılında Harry TRUMAN'ın emriyle lobicilerin ve faaliyetlerinin kanunlara uygunluğunu incelemek üzere bir komisyon kurulmuştur. Komisyon çalışmaları sonucu; "lobiciler kanun yapıcıların doğrudan değil, dolaylı olarak etkilenmesine çalışmaktadır. Lobiciler de bireysel olarak hareket etmemekte, grup halinde çalışmaktadır. Daha önce yapılan karşılıklı görüşmeler de yerini yazılı dokümanların gönderilmesi yöntemine bırakmıştır. Kanun yapıcılar, mektup, telgraf, teleks ve faks mesajlarıyla etki altına alınmaya çalışılmaktadır." sonucuna varmıştır.

1954 yılında Ulusal Lobiciliği Düzenleme Kanunu'nda bazı maddeler yumuşatılmıştır. Kanun yapıcılarla sadece yüz yüze konuşma lobicilik kapsamında sayılmış, dolaylı olarak yapılan temaslar lobicilik olarak kabul edilmemiştir.

---

¹⁸ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.303.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile lobicilerin sayısında hızlı bir artış olmuştur. 1970'lere geldiğinde Kongredeki seri reformların sık sık oturumlara neden olduğu, kıdem sisteminin ortadan kalktığı ve alt komitelerin gücünün arttığı bir ortam görülmektedir. Komite Başkanı'nın sahip olduğu güç, komite üyeleri arasında dağıtılmış, bu kişiler arasında 1960'larda tecrübe edinmiş personel de yer almıştır. Lobiciler, lobi faaliyetlerinde başarılı olabilmek için daha çok insan, personel ve üyenin etkilenmesi gerektiğini keşfetmişlerdir.

Aynı zamanlarda siyasi kurumlara duyulan güvensizlik, başarısız bir savaş ve skandallarla dolu dönemin ardından ulusal bir halk lobisi olan ve Başkanlık kampanyalarının denetimi, Vietnam Savaşı'na katılma, çevre korunması gibi konularda yasa çıkarmaya yönelik faaliyet gösteren Müşterek Dava (Common Cause) kurulmuştur.

Önemi hızla artan lobicilerin etkilerini göz önüne almayan Nixon'ın başkanlığı yitirmesi de lobicilerle olan temas eksikliğinden olmuştur. 17 Temmuz 1972'de Demokrat Partinin Watergate Oteli'ndeki merkezine giren Cumhuriyetçiler olayı örtbas edecek doğru lobicilerle karşılaşmadıkları için skandalın patlak vermesini önleyememişlerdir.

Yine 1970'lerde yabancı ülkelerdeki çıkar sahipleri de lobi faaliyetlerine önem vermişlerdir. 1976 yılında Lobi Faaliyetlerini Açıklama Yasası çıkarılmıştır. 1946 Yasasına bazı değişiklikler getiren bu yasa ile, özellikle rüşvet önlenmeye çalışılmış, sicile kaydolma zorunluluğu korunmuştur.

e. Günümüzde Lobi Faaliyetleri (1980 ve Sonrası)

1980'li yıllarda lobicilik en parlak dönemini yaşamıştır. Kitle iletişim araçları ve teknolojiye gelişmeler sayesinde lobiciler, ilk kez sokaktaki vatandaşı da lobicilik yapmaya teşvik etmiştir. Halka dayalı (grass-roots) lobi faaliyetleri de aynı yıllarda etkin şekilde önemini ortaya koymaya başlamıştır.

Lobiciler olumlu imaj yaratmak için 1979 yılında Amerikan Lobiciler Birliği'ni kurmuşlardır ve hedeflerini, profesyonelizm, yönetim kuralları ve imaj geliştirme olarak

belirlemiş, kendilerini kanıtlayacak ve mesleğin gelişmesini sağlayacak programlar organize etmişlerdir.

ABD'de profesyonel anlamda başlayan lobicilik, 1980'li yıllarda Avrupa'da da yayıldı. ABD'de ünlü bir lobi kuruluşunun yıllık kazancının 60 milyon Amerikan Doları civarında olduğu; ABD ve Avrupa'da aranan profesyonel bir lobinin saat ücretinin 600 Dolar civarında olduğu biliniyor. 1980'lerin başında ABD'de 1000 civarında lobi şirketi ve 1700 civarında halkla ilişkiler şirketinin faaliyet göstermiş olduğu, bu firmalarda 89.000'nin üzerinde elemanın çalıştığı tespit edilmiştir. Washington'daki lobi şirketlerinin bütçesinin 4 Milyar dolar olduğu, lobicilere ek olarak 1000 avukatın da lobi faaliyetleriyle uğraştığı, her kongre üyesini etkilemeye çalışan ortalama 30 lobinin olduğu saptanmıştır.

Lobi faaliyetleri Başkan Bill Clinton ile birlikte yeni düzenlemelerden geçirilmiştir. Getirilen bir dizi yenilikle, lobiciliğin ahlaki değer ve kurallarını yeniden tanımlayan düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yeni kurallara göre, devlet memurları derecelerine uygun sürelerce işlerinden ayrıldıkları zaman lobici olamamaktadırlar.

“Ahlaki değer ve kurallar” başlığı altında toplanan ve lobiciliğe getirilmiş en kapsamlı kurallar olarak nitelenen söz konusu düzenlemeler, Başkan'ın tayin edeceği 3500 dolayındaki görevliden 1100'ünü ilgilendiren boyuttadır. Bunun yanında bir grup lobici tarafından hazırlanan “Lobicilikte ahlak kuralları”da uygulama alanı bulmaktadır.

Etkin olması sebebiyle ABD'de federal yönetim ve eyaletlerin çoğunda lobi faaliyetleri belirli yasal düzenlemelere bağlanmış ve lobiciliğe ilişkin yasalarla lobicilerin katkı ve harcamalarını kaydedip bildirmeleri zorunlu hale getirilmiştir. ABD'de Washington ve eyalet başkentlerinde, meclislerde lobicilerin listesi bulunur, bunun dışında kalan listede adı olmayanlar lobi faaliyetleri yapamazlar.¹⁹

Günümüzde, lobicilerin hangi parti için çalışacağını söylemek olanaksızdır. Lobiciler her iki partinin de mensuplarıyla rahatça görüşüp, çalışmalarını sürdürmektedir. Lobi şirketleri, faaliyetleri için milyarlar ayıran çokuluslu şirketler ve yabancı devletlerin yanı sıra, hemen her bir kesimin temsilcilerine de müşteri olarak

¹⁹ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.303.

hizmet sunmakta, bu yolla karar mekanizmalarını istedikleri şekilde yönlendirebilmektedirler.

f. AB'de Lobicilik Faaliyetleri

Avrupa Parlamentosu, lobi çalışmalarına bir düzen vermek için çalışmalara Parlamento Başkanı Baron Enrique CRESPO döneminde (1989-1994) Parlamenter Marc GALLE'yi görevlendirmesiyle başladı ("La Turquie vers l'Europe" isimli eserin sahibi). Değişik tüzük ve yönetmelikler yapıldı ve bu çalışmalar halen devam etmektedir.

İlk tüzük İngiliz (İşçi Partisi) Glyn Ford ve Fransız Jean-Thomas Nordmann (UDF)'in yönettiği komisyon tarafından hazırlandı ve 1996 Haziran'ında Parlamento Başkanlığına sunuldu. Bu tüzükte Parlamento'ya giriş ve çıkışlar, hediyeler ve davetli olarak gidilen geziler konusuna (her parlamenterin 3.000 EURO'nun biraz üstünde, Parlamento'nun üstlenmediği seyahatler için özel bütçesi mevcut) bazı kurallar getirildi.

Sn. Glyn Ford "İlgililerle diyalog içinde olmaktan büyük bir memnunluk duyuyoruz. ama bu ilişki, bir ortaklık veya aidiyet ilişkisi haline dönüşmemelidir" diyordu. O dönemde, Türkiye'nin hemen hemen tüm Parlamenterlere şık bir kutu içinde Ankara Oda Orkestrası'nın 9 CD'lik hediyesi, M. Carthy tarafından Belçika basınına yansıtıldı.

Her Avrupa Parlamenterinin, asistan ve sekreter için sabit bir bütçesi olmakla birlikte, bazı parlamenterlerin sekreter veya asistanlarının ücretleri bazı kuruluşlar tarafından ödeniyordu. Hatta, 1995 yılı ilkbaharında dizel motorların tartışılması süresinde Peugeot-Citroen'in bir İngiliz Parlamenti ödüllendirdiği haberi basına kadar yansıdı.

1990'lı yılların başlarında Avrupa Birliğinde 20.000'in üzerinde lobicinin olduğu ve bunların yıllık kazançlarının 450 milyon Euro'yu geçtiği tahmin ediliyor. Yeniden yapılanma ve düzenleme sürecinde, tekstil, otomobil, petrol ürünleri, çelik, vergi, ve diğer sanayi ve tarım ürünlerini içeren 1000'e yakın mevzuatın görüşüldüğü Avrupa Birliği'ne geçiş süresi lobi kuruluşları için altın dönemi teşkil etmekteydi.

Lobicilik sanatında deneyimli uzmanların ortak görüşü ise şöyle; "tezin (dosyanın) savunulması için en doğru kişiyi, en doğru zamanda görmek gerekir, etkilenilmesi istenen konu (tema), ne yazılmadan önce ne de yazıldıktan sonra". Tahmin edeceğimiz gibi, bu da olayları günü gününe değil, saati saatine ve detaylarıyla takip etmeyi gerektirecektir.

Bir başka ünlü lobici ise, deneyimlerine dayanarak ; " kazanan en iyi olan değil, lobisini en iyi yapandır" diyor.

Avrupa'da lobicilik faaliyetleri, doğal olarak AET ile birlikte yoğunluk kazandı denilebilir. İlk lobiyi yapanlar Fransız tarımcıları oldu. Daha sonra büyük otomobil firmaları bürolar açmaya başladılar. Bununla kalmayıp, kendi bürolarını muhafaza ederek ortak bürolar açtılar. Böylelikle, bölgeler, şehirler, sendikalar, üniversiteler, barolar, dernekler bürolar açarak takip ettiler.

Brüksel'de lobi büroları, daha çok Avrupa Parlamentosu ve Komisyonu nezdinde faaliyet gösteriyorlar. Bunun için bu kuruluşların yapılarını ve işleme şekillerini iyi bilmek gerekmektedir. Bir konuyu istenilen sonuca ulaştırabilmek için ise; "neyin nerede olduğunu, kimin ne ile ilgilendiğini takip etmek gerekli ve zorunludur".

Kaliteli bir lobi bürosu savunduğu tezi, bilimsel tabana oturabilmek için devamlı veya muntazam ilişkileri olan bilim insanları ile birlikte çalışmak zorundadır.

Lobiciliğin bir diğer altın kuralı ise, mümkün olduğu kadar erken haber alıp, değişik senaryolar hazırlamak ve her şeyi son ana bırakmamaktır". "Kafa-kol" mantığı genellikle ters tepmektedir. Önemli olan dürüst ve açık bir diyalogun kurulabilmesi ve sürdürülebilmesidir.

Lobi büroları, bu çalışma sistemi içinde eğitim ve bilgi toplama merkezleri haline gelirler. Edindikleri bilgileri, temsil ettikleri kuruluşlara ulaştırarak, onları gelecek değişikliklere hazırlama görevini ifa ederler. Bu çalışmalara ek ve destekleyici olarak, aynı zamanda lobi çalışması olarak kabul edilen; seminer, konferans ve forum sektör faaliyetleri de yürütülebilmektedir.

AB'de değişik ülkelerin lobi konusundaki yaklaşımları değişik olduğu gibi, çalışma sistemleri ve uyguladıkları metotlar da farklılık arz etmektedir.

2. LOBİ FAALİYETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Lobi faaliyetleri ilk olarak, “yabancı hükümetler için” ve “ulusal düzeyde çıkar sahipleri için” yürütülen faaliyetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yabancı hükümetler için yapılan lobi faaliyetleri ülkenin büyükelçilik personeli ve lobi şirketleri tarafından yürütülmektedir. Ayrıca ABD’ne göç etmiş etnik gruplar da lobi faaliyetlerinde önemli yer tutmaktadır.

Sınıflandırmanın ikinci ayrımını “ulusal düzeyde yürütülen lobi faaliyetleri” oluşturur. Ulusal düzeyde yürütülen lobi faaliyetleri, eyalet düzeyinde yürütülen “bölgesel lobicilik” ve Washington DC’de yürütülen “başkent lobiciliği” olmak üzere ikiye ayrılır. Başkent Lobicileri’nin; daha fazla kazanç sağlama, ülkedeki genel siyasi mekanizmanın işleyişine daha yakın olma, daha başarılı ve profesyonel olma, daha büyük isimli müşterilerin çıkarlarını temsil etme gibi üstünlükleri vardır. Bölgesel düzeyde yürütülen lobicilik, başkente yürütülen çalışmalara göre daha düzensiz olmasına rağmen, bir değişim içine girmiş ve eskiden olduğu gibi görevlileri rüşvet ve tehditle kendi tarafına çekmeden çok, daha bilimsel yönere kaymıştır.

Kongreye yönelik lobi faaliyetleri ise, “iç lobicilik” ve “dış lobicilik” olarak sınıflandırılmaktadır. İç lobicilik, Kongre üyelerine yönelik doğrudan, bire bir sürdürülen faaliyetleri kapsar. Dış lobicilik ise, yine Kongre üyelerini hedefleyen, Kongre dışından lobicilerin temsil ettikleri müşterilerince de desteklenen, dışarıda yürütülen bir lobicilik türüdür.

a. Yabancı Hükümetler İçin Yürütülen Faaliyetler

Yabancı hükümetlerin çıkarlarının gerçekleştirilmesine yönelik lobi faaliyetlerinin amacı uluslar arası platformda ekonomi ve savunma gücünü elinde tutan ABD’nin desteğini sağlanmaktır. ABD’de bulunan yüzü aşkın büyükelçilik ve çalışanları, yabancı ajan sıfatıyla kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda lobicilik yapmakta, ihtiyaç duyulduğunda profesyonel lobiciler ve lobi şirketleri de kiralanmaktadır. Bunun yanı

sıra bazı Amerikan vatandaşları da etnik kökenlerine uygun, etnik gruplar oluşturarak “anavatan” çıkarlarına destek sağlamaya çalışmaktadırlar.

Uygulanan lobi faaliyetleriyle ulaşılması hedeflenen en önemli çıkarlar, ekonomik yardım ve silah temini gibi konulardır. Bu amaçlar, etnik grupların, özellikle dış politika üzerinde lobi faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına neden olmaktadır. Bir çok Kongre üyesinin de benzer etnik kökenlerden geldiği göz önüne alındığında, etnik grupların yönetimde sahip oldukları güç, oy potansiyeli ile desteklendiğinden büyük ölçüde artmaktadır.

Etnik gruplarda lobi faaliyetlerini yürütürken, lobicilerden ve lobi şirketlerinden faydalanırlar. Bunların yanı sıra gruplar kendi aralarında sözü geçen, ekonomik gücü olan ve halkın sempatisini kazanmış kişileri temsilci olarak seçmekte, seçilen bu kişiler Kongre üyeleri ile tanışmakta, onları ziyaret etmektedir. Ayrıca etnik gruplar birleşerek komiteler, dernekler kurarak lobi faaliyetlerini yürütmektedirler.

b. Ulusal Düzeyde Çıkar Sahipleri İçin Yürütülen Faaliyetler

Sınıflandırmanın ikinci ayrımını “ulusal düzeyde yürütülen lobi faaliyetleri” oluşturur. Bu tür faaliyetlerde ifade edilen, ülke içindeki çıkar sahiplerinin çıkarlarına uygun yasal düzenlemelerin gerçekleşmesini sağlamak için sürdürdükleri çalışmalardır.

Ulusal düzeyde yürütülen lobi faaliyetleri “bölgesel lobicilik” ve “başkent lobiciliği” olarak ikiye ayrılır. Başkent lobicileri ve devlet görevlileri, bölgesel lobiciliği fırsatçı, rüşvetçi ve etkisiz olarak nitelendirirler. Bunun nedeni bölgesel lobiciliğin yöneldiği devlet görevlilerinin başkenttekilere oranla daha az maaşla çalışmaları ve para yolu ile etkileyebileceklerinin düşünülmesidir.

Başkent Lobiciliği, Washington’da sayıları yüz bini bulduğu tahmin edilen profesyonel lobicilerce yürütülmektedir. Daha geniş kapsamlı konuların ve sayıca daha fazla çıkarın savunulduğu bir alan olarak Başkent lobiciliği bütün lobi teknik ve yöntemlerinden yararlanılarak uygulanır. Başkent Lobicileri’nin Eyalet Lobicileri’ne karşı bazı üstün yönleri de vardır. Bunlar; daha fazla kazanç sağlama, ülkedeki genel siyasi mekanizmanın işleyişine daha yakın olma, daha başarılı ve profesyonel olma,

daha büyük isimli müşterilerin çıkarlarını temsil etme ve onların imajlarından yararlanma ve son olarak sürdürdükleri çalışmalara verilen değerdir.

Kongre'ye yönelik lobi faaliyetleri de “iç lobcilik (insider lobbying)” ve “dış lobcilik (outsider lobbying)” olarak ikiye ayrılır. İç lobcilik, Kongre üyelerine yönelik doğrudan, bire bir sürdürülen faaliyetleri kapsar. Yüz yüze iletişim tekniğinin kullanılmasıyla sürdürülen aktiviteler bu tür lobciliğin temelini oluşturur. Dış lobcilik ise, yine Kongre üyelerini hedefleyen, Kongre dışından lobcilerin temsil ettikleri müşterilerince de desteklenen, dışarıda yürütülen bir lobcilik türüdür. Mektup yazma kampanyaları, sosyal lobcilik gibi tekniklerin ve genel olarak halka dayalı lobi yönteminin kullanılması, bu tür lobi faaliyetleri kapsamındadır.

3. LOBİCİLERİN NİTELİKLERİ VE GÖREVLERİ

a. Lobici Olma Koşulları

Lobicilerin hemen her meslekten, sosyal yapıdan vb. koşullardan gelen kişiler oldukları söylenebilir. Ancak yine de lobici olabilmek için bazı koşulların yerine getirilmiş olmasına dikkat edilmektedir. Bu koşullara sahip ya da yerine getirmiş kişiler lobcilik alanında daha başarılı sonuçlara varabilirler. Bahsedilen koşullar, eğitim, tecrübe, yüz yüze iletişimde başarı ve ihtisas alanlarında geniş bilgiye sahip olmaktır.

Lobicilik kariyeri için özellikle iletişim, halkla ilişkiler, uluslar arası ilişkiler, sosyoloji, filoloji ya da gazetecilik ana bilim dallarında yüksek eğitim görmüş olmak gerekmektedir. Ancak, bu dallarda eğitim görmemiş kişiler de lobici olabilirler. Böyle durumlarda, bu kişilerin sözlü ve yazılı iletişim yeteneklerini geliştirmeleri bir zorunluluk halini alır.

Her seviyede yasaların işleyiş biçimi ve yasa koyucular hakkında doğru bilgi sahibi olmayı gerektiren lobcilik görevi, ABD'de genellikle iyi halkla ilişkiler bilgisi ile donanmış eski yasa koyucular tarafından yerine getirilmekte olup, 1985 yılı rakamlarına göre Washington'da kayıtlı 10.000 lobici görev yapmaktadır.²⁰

²⁰ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.304.

Uygulanabilecek faaliyetlerden, tanınan kişi sayısındaki kadar, pek çok önemli sorunun çözümüne lobicilik alanında edinilen tecrübe sonucunda doğal olarak varılabilir. Tecrübe siyasal mekanizmada, herhangi bir kademede görev alıp, yavaş yavaş ilerleme yoluyla da sağlanabilir. Tecrübe kazanmanın bir diğer yolu da, daha önce başka mesleklerde çalışmış kişilerin lobici olmalarıdır. Bu şekilde yeni lobiciler önceki çalışmalardan edindikleri tecrübe doğrultusunda lobi faaliyetlerini sürdürebilirler.

Yüz yüze ilişkiler, kanun yapıcılar ve lobiciler arasında oluşacak olumlu ortam sayesinde dostluk düzeyine ulaşabilir. İkna, iletişim ve inandırma yöntemlerini kullanmalarının yanı sıra, lobicilerin dürüst, sabırlı, güvenilir, sözünün eri, anlayışlı vb. özelliklere sahip olmaları gerekir. Etrafa tehditler savuran, amacına ulaşmak için hiçbir yoldan sakınmayan lobiciler yüz yüze iletişim çabalarında yarardan çok zarara uğrarlar.

Günümüzde lobicilik görevini yerine getirebilmek için yasa koyucu ya da karar mekanizmaları ile sadece kişisel tanışıklık yetmemekte, günümüz lobisinden sakın, konuşkan, iyi eğitim almış, istatistik ve araştırma raporları ile donanmış olması beklenmektedir.²¹

Lobiciler alanları ile ilgili geniş bilgiye sahiptir. Bu nedenle çoğu zaman bilgi derlemeye zamanı ya da konuda geniş bilgi sahibi olmayan kanun yapıcılar ve devlet görevlileri arasında sürekli bilgilerine başvurulur. Lobicilerin sahip oldukları uzmanlıklarından yararlanılarak, çıkar sahipleri sistemi tanımamanın dezavantajlarını azaltmaya çalışmaktadırlar. “Doğru zamanda doğru çalışmayı bilen kişiler” olarak görülen lobiciler bu yüzden ister amatör ister profesyonel olsunlar yasama ve yürütme alanlarında bilgilerine sıklıkla başvuru alan kişilerdir.

b. Lobicilerin Görevleri

Genel olarak siyasi mekanizmanın çıkarlar doğrultusunda etkilenmesi şeklinde özetlenebilecek olan lobicilerin görevleri; hükümet ilişkileri, halkla ilişkiler, ilişkileri düzenleyici istihbarat, yasal danışmanlık ve başkent faaliyetlerinin düzenlenmesi olarak özetlenebilir.

---

²¹ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.304.

Lobiciler, bir yandan yasama organını belirli yönde etkilemeye çalışırken, diğer taraftan yapılan kampanyalarla yasanın getirecekleri hakkında kamuoyunu bilgilendirip etkilemeye çalışmaktadırlar.²²

Görevlerinin kapsamının genişliği lobicileri bunları gerçekleştirmek için resmi toplantılara katılma, yönetimin değişik danışma gruplarına bilgi sunma, şehir veya eyalet vatandaşlık bürolarında hizmet verme, sosyal kulüplere katılma, hayır kurumlarında hizmet verip, yönetim kurullarında görev alma, her türlü toplantıda görev alma, müşterilerine yaptıkları faaliyetler konusunda rapor sunma, yönetimin çeşitli kademelerindeki görevlileri ziyaret etme, medya ile karşılıklı bilgi akışını sağlama, seçim bölgesindeki kişileri herhangi bir durum karşısında harekete geçirme, seçim kampanyalarında ilgilenilen görevlilere maddi ve manevi yardım sağlama, toplantılar, paneller, seminerler vb. organizasyonlar düzenleme, ilgilenilen görevlilerle temsil edilen müşterileri tanıştırma, toplumda, savunulan fikre ve sürdürülen faaliyetlere karşı olumlu imaj yaratma gibi yollara başvurma zorunluluğuna itmektedir.

c. Lobicilerin Başarısını Etkileyen Faktörler

Bir örgütün veya lobinin süreci etkilemedeki başarısı, onun argümanlarından çok üye sayısına, arkasındaki seçmen kitlesine, finansal gücüne ve örgütün temsilcilerinin becerilerine bağlıdır.²³

Araştırma esnasında yapılan temaslarda da görüldü ki, lobilerin de üzerinde ısrarla durduğu nokta temsil ettiği grupların arkasında oy kitlesi olduğunda işlerinin çok daha kolaylaştığıydı. Zira bir sonraki seçimi düşünen adaylar açısından bunun son derece önemli olduğu görülmektedir. Seçilecek adaylar açısından bir diğer önemli konu seçim kampanyalarına yapılacak mali katkılardır. Başka bir deyişle örgütlü çıkar grubunun ya da lobinin maddi gücüdür. Örneğin Türkiye gibi Amerika'da etkili olabilecek kadar bir oy veya seçmen kitlesine sahip olmayan gruplar yeterli maddi desteğe de sahip olmadıkları takdirde siyasal süreci etkilemeleri oldukça zorlaşmaktadır.

²² Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.303.

²³ Walter J.OLEZSEK, *Congressional Procedures and The Process*, 2 nd Ed., Washington DC, Congressional Quarterly, 1984.

Ayrıca lobicilikte kişisel yetenek ve mesleki bilgi son derece önemlidir. Başarılı bir lobici değişik durumlara çabuk ayak uydurabilecek esnekliğe sahip, yetenekli, prestij sahibi, dürüst ve karşısındakinde güven oluşturan bir karaktere sahip olan kişidir. Bunun dışında lobici, işini yaparken ilgili yasa veya karar üzerinde kimin daha etkili olabileceğini öngörebilmesi, son kararı kimin vereceğini doğru araştırması ve bu işin üstesinden gelebilmesi için ne kadar ve kimlerin desteğine ihtiyacı olduğunu önceden bilmesi gerekir.²⁴

Lobi faaliyetleri gösteren organizasyonların kendilerini genellikle kamusal ilgi grupları olarak tanımlamalarına karşın, çok farklı yapıda kuruluşların lobi faaliyetlerinden yararlanması, çoğunlukla kamu yararı kavramının farklı algılanması ve özel çıkar gözetilmesi sonucunu doğurur.²⁵

Lobilerin etkilerini arttıran bir diğer unsur da maddi güçleridir. Burada özellikle üzerinde durulması gereken konu seçim kampanyaları sırasında adaylara parasal katkıda bulunabilmektir. Seçim kampanyalarının gittikçe masraflı hale gelmesi ve bunların adayların tek başlarına karşılamayacakları miktarlara ulaşması seçilecek üyeler açısından lobiler tarafından yapılacak parasal desteği önemli hale getirmektedir.

Diğer önemli bir konu ise örgütlerin üyelerinin niteliği ve statüleri ile ilgilidir. Bazen bir örgütün büyüklüğü veya üyelerinin sayısından ziyade üyelerinin gelir düzeyi veya eğitim düzeyi veya toplumda iyi bir yerlerinin olması daha önemli olabilmektedir. Üyeleri arasında bazılarının veya tamamının saygın, prestiji yüksek ve toplumda belli statüleri olan kişiler olması hem seçilecek adaylar hem de medya üzerinde daha etkili olmalarına yol açmaktadır.

Ancak lobilerin başarılı ve başarısız olduğunu ölçmek nerdeyse imkansız bir iştir. Çünkü karar vericilerin kararlarını etkileyen başka etkenlerde vardır. Hükümet görevlilerinin veya milletvekillerinin kendi değerlendirmeleri ve sosyo psikolojik ortamları, başkan, yürütme bürokrasisi, kamuoyu önderleri, siyasal partiler ve seçmenler bu süreci etkileyen unsurlardır. Bu nedenle bunlardan birinin ağırlığını ölçmek gerçekten zordur. Amerika'da bunlar arasında yapılacak bir sıralamada yine de başkanın

²⁴ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 161.

²⁵ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.304.

her zaman başta yer alacağı tahmin edilmektedir. Genelde yaygın kanı başkanın yasama ve yürütmenin kararları üzerinde en etkili kişi olduğu doğrultusundadır.

Washington'daki lobicilikle yakından ilgilenen herkesin gözlediği olay en iyi lobicilerin eski Kongre üyelerinden çıktığı yönündedir. Onları avukatlar ve yürütmede görev almış eski bürokratlar izlemektedir. Özellikle ordudan ve Beyaz Saray'dan ayrılan bürokratların bu konuda çok başarılı oldukları kabul edilmektedir. Kaliteli lobicilerin nasıl bir geçmişe sahip olması gerektiği konusunda genel bir fikir birliği olmasa da bu konuda bazı kriterler üzerinde durulmaktadır. Mibrath, ideal bir lobicinin, yasama ve siyasal süreç hakkında, yasalar ve hukuksal süreç hakkında, lobicinin kendi ilgilendiği konu hakkında ve halkla ilişkiler teknikleri hakkında tam ve geniş bilgi sahibi olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca lobicinin duygusallıktan uzak, rasyonel davranabilen, eğitilmiş, olayları doğru yorumlayabilen, yüksek etik standarda sahip, çabuk uyum sağlayabilen ve her türlü insanla diyalog kurabilecek yetenekte olan kişiler olması gerektiği üzerinde durmaktadır.²⁶

Bir lobinin başarısı, o lobinin politika belirleyicilerini ve karar alma mekanizmalarını etkileyerek, kendi lehlerine kararlar alınmasını sağlaması ile değerlendirilebilir. Her hangi bir lobinin karar alma mercilerine tesir etmelerini sağlayan bir çok etken vardır. Bunlar :²⁷

(1) Oy verme yoluyla karar mercilerini etkileme : Seçimlerde bir grubun verdiği blok oylarla o seçim kazanılabilir veya kaybedilebilir. Seçimle yönetime gelenler de bunu çok iyi bildikleri için, bu grupların taleplerini karşılama gereği hissederler.

(2) Seçim kampanyalarına maddi yardımda bulunmak : Seçimle başa gelenler kampanyalarını daha etkin bir şekilde yapabilmeleri için paraya ihtiyaç duymaktadırlar. Onlara bu zamanda yapılan maddi yardımın elbette dönüşümü olacaktır.

(3) Bir kuruluş yolu ile etki etme : Karar mercilerini alacakları kararlarda tesir altında bırakacak bazı kuruluşlar vasıtası ile etkileme. Örneğin : Türkiye'nin Irak

²⁶ Donald R. Hall, *Cooperative Lobbying, The Power of Pressure*, Tucson: University of Arizona Press, 1960, s.5.

²⁷ Abdullah Şahin, *Lobicilik Faaliyetleri*, www.osamortadoğu.sitemynet, 03.01.2004.

politikasında Amerika'ya destek vermesi ve II. Tezkerenin çıkmasında şu iş gruplarının baskı yaptığı bilinmektedir; ATC : American – Turkish Council (Amerikan – Türk Konseyi), AFOT : American Friends of Turkey (Türkiye' nin Amerikalı Dostları), Turkish – US Business Council (Türk – Amerikan İş Konseyi)

(4) Basın – yayın yolu ile etkileme : Şüphesiz kamuoyunun oluşturulmasında medya (yazılı basın ve görsel basın) en önemli faktörlerden biridir.

(5) Toplantı ve gösteriler tertip ederek etkileme : Toplantıların tertip edilmesi bir nevi gündem oluşturma, ikili diyalogların oluşmasında ve karşı tarafa fikirlerin aktarılmasında medya kadar olmasa da önemli bir lobicilik faaliyetidir.

(6) Haberleşme araçlarını kullanarak etkileme : Mektup, telefon ve faks yoluyla karar mercilerini etkileme.

(7) Cep telefonları veya internet gibi günümüz teknolojik iletişim araçlarını kullanarak karar mercilerini etkileme : Cep telefonlarından veya internet vasıtasıyla mesaj yollamak gibi. Bu ikisine de birer örnek verelim.

Cep telefonundan karar alma ve politika belirleyen kişilere mesaj yollayarak; Irak konusunda Türkiye'nin Amerika'nın yanında yer almasını istemeyen ve II. Tezkerenin TBMM' den çıkmasını istemeyen birçok seçmenin AK Parti milletvekillerine, savaşa karşı olduklarına dair duygusal mesajlar yollaması gibi.

İnternet vasıtası ile karar mercilerinin e-maillerin yollanması; 11 Eylül Saldırısı sonrası, Amerikan Hükümeti yeni anti-terör programı çerçevesinde Göçmen ve Nötralize Etme Servisi (Immigration and Naturalization Service – INS)'ni kurdu. Çoğunluğu Ortadoğu ülkelerinden oluşan ve terörizm açısından tehlikeli gördüğü 18 ülkeyi belirlediler. Bu ülkelerin ABD' de ikamet eden 16 yaş ve üstü erkeklerin Ulusal Güvenlik Giriş - Çıkış Kayıt Sistemi (National Security Entry-Exit Registration System- NSEES)' e kayıt olmalarını istemektedirler. Amerika 13 Aralık' ta bu listeye 3 yeni ülke daha ekledi. Bunlar : S.Arabistan, Pakistan ve Ermenistan. 16 Aralık' ta Devlet bu kararı yayınladı. Bu kararın yayınlanmasından sonra 24 saat içinde, Amerika'daki en büyük Ermeni Lobisi olan Amerikan-Ermeni Ulusal Komitesi'nin başlattığı bir kampanyayla 10 binden fazla e-mail Başkan Bush' a gönderildi. Amerikan Ermeni Topluluğu'nun bu hareketi şiddetle kınadığı belirtildi. Amerikan-Ermeni Ulusal Komitesi başta olmak üzere, diğer Amerikan-Ermeni Grupları, Kongre Ermeni

Komitesi, Beyaz Sarayla yakın ilişkisi olan Amerikalı Ermeniler Amerikalı yetkililerle toplantılar yaptılar. Bu toplantılar neticesinde, Ermenistan 2 gün sonra INS listesinden çıkartıldı. 18 Aralık' ta Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan bildiri: “ Ermenistan’ın listeye yanlışlık sonucu alınmış olduğu” bildirildi. Bu olay üzerine Amerikan – Ermeni Ulusal Komitesi Kaliforniya–Fresno şube başkanı Bayan Hygo Ohannesian’ın söyledikleri çok manidardır. Bayan Hygo Ohannesian : “Ermeni topluluğunun bu konuya, bu kadar hızla tepki vermesine ne kadar memnun olduğumu anlatamam. Artık Bush yönetimi Ermenistan aleyhinde olabilecek en ufak bir söz ya da harekete tepki verileceğini öğrenmiş oldu.” demiştir.

(8) O ülkenin mili – manevi değerleri ve ulusal çıkarlarını öne çıkararak, talep edilenin bu söylemlerle bağdaştırılması : Yine ABD’ deki Ermeni Lobisi’nden örnekler vererek izah edelim : Amerikan-Ermeni Ulusal Komitesi tarafından, Ermeni topluluğu üyelerinden ABD Posta Servisi’ ne sözde Ermeni Soykırımı anısına bir pul basmaları için web sayfalarında yer alan örnek mektubun gönderilmesini talep eder. Örnek mektubun ilk cümlesi şöyledir : “Amacı dünyada adalet ve insan haklarını yaymak olan bir ülkenin vatandaşı bir Amerikalı olarak, Ermeni Soykırımı’nı Amerika adına kınamak üzere bir pul bastırılmasını talep ediyorum.” Burada ABD toplumunun değerleri ön plana çıkartılarak, sözde Ermeni Soykırımı anısına bir pulun basılması talep edilmektedir.

Bir başka örnek : Ulusal Güvenlik Giriş-Çıkış Kayıt Sistemi listesinden Ermenistan’ın çıkartılması talebinde de yine ulusal değerlere ve çıkarlara değinilmiştir. “Ermenistan-ABD tarafından başlatılan anti-terörist çabalara sadakatle destek vermeye devam etmektedir. Bir Amerikalı Ermeni olarak, teröre karşı mücadelede Ermenistan’ la olan işbirliğinin devamını destekliyor ve bu ülkeyi, ülkemize karşı suç işlemiş ülkelerle bir araya getiren herhangi bir listeden derhal çıkartılmasını istiyorum.” Bu ve buna benzer, içeriğinde Amerika’nın değerlerini ve ulusal çıkarlarını ifade eden, nice e-maillerin gönderilmesi Ermenistan’ın listeden çıkarılmasında etkin olmuştur.

(10) Karar alma mercilerinde etki edecek bazı noktalarda kendi etnik grubuna mensup kişilerin gelmesini sağlamak : Bugün ABD Savunma Bakanlığı başta olmak üzere, bir çok Bakanlıkta Musevi asıllı bürokratların bulunması, şüphesiz

ABD' nin dış politikasının oluşmasında İsrail yanlısı bir politika izlemesine etki etmektedir.

Sonuç olarak; iyi bir lobi faaliyeti yapabilmek için, organizeli beraberliği tesis etmek, finansal güce sahip olmak, diğer etki grupları ile iyi bir diyalog içerisinde olmak ve talep edilenin içerisinde yaşanan o ülkenin milli-manevi ve ulusal çıkarlarıyla örtüştüğünü savunmak gerekir.

Salt Lake City'de halkla ilişkiler firması sahibi David Evans'a göre, lobinin etkin olabilmesi için gereken sorular şunlardır :²⁸

- Müşteri veya kuruluşun durumu savunabilir mi? Eğer değilse bu yönde neler yapılabilir?
- Müşteri veya lobi şirketi güvenilir mi, bilgi kaynağı istatistik donanım bakımından yeterli mi?
- Anahtar kişiler belirlendi mi? Başarı aşamasında en etkin olabilecek isimler kimlerdir?
- Halk hangi boyutta etkilenecek?
- Strateji saptandı mı? Saldırı ve savunma için gerekli unsurlara planda yer verildi mi?
- Rakiplerin durumu nedir, temel sorularımıza cevap verebiliyorlar mı? Onların stratejisi nedir?

4. LOBİCİLİKTE AHLAK KURALLARI VE YASAL DÜZENLEMELER

Siyasi alanda önemli bir konuma sahip olmasına karşın, lobıcilik olumsuz bir imaja sahiptir. Bu duruma rüşvet gibi illegal yollarla yardım sağlama, dostlukları satın alma ve el altından seçim kampanyalarına katkıda bulunma gibi yanlış kullanılmış lobi teknikleri neden olmuştur. Günümüzde lobıcılar sahip oldukları olumsuz imajı değiştirmeye yönelik çalışmalar içine girmişlerdir. Bu çalışmaların en önemli yönünü de tüm lobıcıların uyması gerektiğine inanılan bir düsturun hazırlanması oluşturmaktadır. “Lobıcilikte Ahlak Kuralları (Lobbying Ethics)” olarak adlandırılan düstur, lobıcılar tarafından mesleğin prestijinin yükseltilmesi hedeflenerek ortaya konmuştur.

²⁸ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.307.

Lobicilerin yanı sıra yasama organları da lobi faaliyetlerinin açıklığa kavuşması ve çalışmalar üzerinde sahip olunan yanlış düşüncelerin düzeltilmesini sağlayacak yasaları benimsemiştir. İki tane olan bu yasal düzenlemelerden bir tanesi ulusal düzeyde lobi faaliyetlerini yürüten, diğeri de yabancı hükümet çıkarlarını temsil eden kişileri kapsamaktadır.

a. Lobicilikte Ahlak Kuralları

Lobiciler, genel kabul görmüş “Lobicilikte Ahlak Kuralları” olarak tanımlanan bir davranış düsturu oluşturmuşlardır. Bu düsturun maddeleri şöyledir:

(1) Yasaların temel kaynağı olan Anayasanın çerçevesini aşmayın. Ülkenize karşı duyduğunuz sadakati tüm müşterilerinizden üstün tutun.

(2) Devlet görevlilerine maddi açıdan değeri olan hiçbir şeyi karşılığında oyunu ya da desteğini bekleyerek vermeyin. Yönetim işlerindeki performanslarını etkileyebilecek, herhangi bir yardım ya da çıkar teklif etmeyin.

(3) Hiçbir zaman bağlı olduğunuz devlet görevlisini, işleri ile ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak tehlikeye atmayın.

(4) Temsil ettiğiniz müşterinizi ya da devlet görevlisini yanlış yönlendirmeyin ya da aldatmayın.

(5) Tekrar seçilme ya da seçim kampanyalarının finansı gibi konularda devlet görevlilerine baskı yapmayın.

(6) Devlet görevlileriyle aranızda yalnızca sözlere değil, davranışlara da dayanan güven temelli bağlar oluşturun.

(7) Kişisel çıkarlarınız için devlet görevlilerinden edindiğiniz özel ya da gizli bilgileri kullanmayın.

(8) Güvenilirlik ve inandırılık konularında ün yapın.

(9) Kim tarafından olursa olsun, ifade edilen tüm düşünceleri açık fikirlilikle dinleyin.

(10) Devlet görevlilerine ilgilendiğiniz konuyu, her yönüyle sunun.

(11) Uzlaşmacı olun.

(12) Perde arkasından lobi faaliyetlerini sürdürün, yasama zaferini ilgili görevliye ve müşterinize bırakın.

(13) Son olarak “hazır kusursuz, profesyonel sabırlı ve azimli olun” sloganına her zaman uygun davranın.

b. Lobiciliğe İlişkin Yasal Düzenlemeler²⁹

(1) 1938 Tarihli Yabancı Ajanların Tescil Yasası (Foreign Agents Registration Act)

İkinci Dünya Savaşı döneminde yabancı ajanlarca yürütülen lobi faaliyetleri Nazi ve Faşist propagandası yapar hale gelmiş ve bu durumun engellenebilmesi için 1938 yılında sınırlayıcı bir yasa çıkarılmıştır. Günümüzde Yabancı Ajanların Tescil Yasası ile arzulanan; ABD yönetiminin ve vatandaşlarının, lobicilikle uğraşan kişileri tanıyabilmeleri, yapılan aktivitelerin herkesçe öğrenilebilmesi, yabancı ülkelerle olan ilişkilerin bilinmesi vb. konulardır. Yasaya göre yabancı ülke ajanları Adalet Bakanlığı'nda kayıtlı olmalı ve hangi ülke adına çalıştığını, ilgilenilen devlet görevlilerini, harcanan para gibi konuları her altı ayda bir raporla bildirmelidir. Bu doğrultuda Adalet Bakanlığı da yasa uyarınca kaydedilen lobilerin ve müşterilerinin isimlerini gösteren bir kitapçık hazırlayarak her yıl Kongreye göndermektedir. Yabancı ajanlarla ifade edilen kişiler çoğunlukla konsolosluklar, elçiler ya da ateşe düzeyinde görevlilerdir. Bu kişilerin yanında lobiciler ve lobi şirketleri de kiralanabilmektedir.

(2) 1946 Tarihli Lobicilik Faaliyetlerini Düzenleyen Yasa (Federal Regulation of Lobbying Act)

Yasayla amaçlanan, lobi faaliyetlerinin herhangi bir şekilde kısıtlanması değil toplum yararına yönelmesidir. Buna göre, belirli bir ücret karşılığında çalışan lobiciler ya da lobi şirketleri Temsilciler Meclisi'ne ve Senatoya, adlarını, iş adreslerini, harcamaları için tahsis edilen bütçeyi ve bu bütçenin hangi lobi teknik ya da yöntemleri için sarf edildiğini yeminli olarak bildirmek ve her üç ayda bir faaliyetlerini rapor etmek zorundadırlar. Yasaya aykırı hareket edilmesi durumunda ise lobici 5000 dolardan ve 12 aydan fazla olmamak üzere, ikisinden biri ya da her ikisiyle birden cezalandırabilmektedir. Yasanın eksikliklerin giderilmesi doğrultusunda 1976 yılında Lobi Faaliyetlerini Açıklama Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ile Kongre üyelerine para,

²⁹ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.165.

armağan vb. verme, seçimlerde oy vermeme ve çeşitli yollarla baskı sağlama yöntemlerinin engellenmesi zorunluluğu da vurgulanmıştır³⁰. Ancak, her iki yasa da istenen başarıyı sağlayamamış, lobi faaliyetlerini yürüten kişiler sicile kaydolmamayı, aldıkları ücretleri açıklamamayı tercih etmişlerdir.

Bir örnekle yasaların uygulanabilirliğini göstermek gerekirse; Reagan döneminde Beyaz Saray'da görevli olan ve Wedtech Corporation yararına yaptığı lobi faaliyetlerinin yasal olmadığı gerekçesiyle, 1987 yılında tam 6 kez suçlanan, Washington'da kendi halkla ilişkiler firması olan Lyn Nofziger, 1988 yılında yasal olmayan lobi faaliyetleri nedeniyle 90 gün hapis ve 30.000 \$ para cezasına çarptırılmıştır.³¹

5. LOBİCİLİK ÇEŞİTLERİ

Öncelikle iki tür lobcilik üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri doğrudan lobcilik, diğeri ise kamuoyunda imaj oluşturarak, kitleleri ve basını etkileyerek dolaylı yoldan sonuç almaya yönelik "grass roots" hareketi olarak da ifade edilen dolaylı lobciliktir. Bu ikincisi halk arasında propaganda, kamuoyunu bilinçlendirme veya kamuoyunu yönlendirme olarak da bilinmektedir.

a. Doğrudan Lobcilik

Doğrudan lobcilik, federal yasada belirtilen bilgi alışverişi veya iletişimin yorumu gerektirmeyecek biçimde doğrudan doğruya örgütün temsilcisi ile karar alma sürecindeki yetkili kişi arasında gerçekleşmesidir. Bu süreçte yer alan ve örgütün ajanı veya temsilcisi durumundaki kişiye lobici denmekte ki bu bazen o örgütte çalışan bu işle görevlendirilmiş bir kişi, örgütün lideri veya bir üyesi veyahut bu amaçla kurulmuş lobi şirketinin bir görevlisi olabilir.

Bu anlamda lobcilik yönetimin her kademesinde kendisini gösterebilmektedir. Öncelikle ulusal düzeyde Washington'da lobcilik yapılabileceği gibi, eyalet

³⁰ N.Nisa Bayramoğlu, *a.g.e.*, s.12.

³¹ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.306.

düzeyinde il veya ilçe düzeyinde de lobicilik yapılabilir. Hatta BM gibi uluslararası örgütlerde de lobicilik yapıldığına tanık olunmaktadır.

Lobiciliğe ilişkin yasalar genellikle yasama organına yönelik faaliyetleri düzenlemeyi amaçladığından lobicinin daha ziyade yasa yapıcıyı ve yasal süreci etkilemeyi amaçlayan kişi olduğu düşünülmektedir. Ancak hükümetle ilgili, önemli kararların bir çoğu yürütme tarafından alındığından lobiler yasama kadar yürütmeyi de etkilemeye çalışmaktadır. Normal olanı lobicinin bu iki "erk" arasında mesaisini ve enerjisini dengeli bir şekilde paylaşırmasıdır. Bazıları dikkatlerini sadece yasama veya yürütme üzerinde yoğunlaştırmayı tercih ederken, geniş personel kapasitesine sahip lobiler hem Kongreyi hem de yürütmeyi etkilemeye çalışırlar. Dolayısıyla ara sıra yasama lobicileri veya yürütme lobicileri gibi ayrımlara rastlanabilmektedir. Fakat Federal Lobi Yasasıyla esas olarak yasama organını etkilemeye yönelik doğrudan lobicilik eylemleri düzenlenmiştir.

Bunların yanında hükümetin bazı birimlerinin diğerlerinin aldığı kararları etkilemek amacıyla bir takım faaliyetler içinde olduğu da görülmektedir. Ancak bu tür faaliyetler bireysel çıkarılardan çok bir grup veya organ adına yapılıyorsa lobicilik kapsamına girebilmektedir. Bu çerçevede zaman zaman Kongre üyeleri yürütme organlarının kararlarını, yürütme birimleri de Kongre üyelerinin kararlarını etkilemeye çalışırlar. Ayrıca, hem yürütme birimleri birbirlerinin kararlarını hem de Kongre üyeleri birbirlerini çeşitli yasaların görüşülmesi esnasında etkilemeye çalışmaktadır. Özellikle parti disiplininin olmadığı Amerikan sisteminde Kongrede çeşitli yasa ve karar tasarıları görüşülürken büyük pazarlıklar söz konusu olabilmektedir. Bu süreçte stafalara da büyük iş düşmektedir. Gerek yürütmede gerekse yasamada görev alan stafalar konuları gereği lobicilerin temel ilgi odağı halindedir. Çünkü bir çok önemli kararın alınmasında etkili olan bu kişiler enfomasyona ulaşma açısından da önemli noktalarda bulunmaktadır. Zaman zaman kendi görüş ve düşünceleri doğrultusunda karar alınmasını sağlayabilen bu kişiler bir çıkar grubu adına süreci etkilediklerinde yaptıkları iş lobicilik olsa da maalesef lobici olarak dikkate alınmamaktadırlar.

Dernekler, baskı grupları, ticari dernekler, şirketler, meslek grupları veya etnik grupların bizzat kendileri lobcilik yaptıkları takdirde 1946 tarihli Federal lobi Yasası kapsamına girmektedirler. Ancak birçok dernek veya şirket "asıl amacının" lobcilik olmadığını veya "bu amaçla birisinden para veya değerli eşya almadıklarını ve toplamadıklarını" ileri sürerek kayıtlarını sunmaktan kaçınmaktadırlar. Diğer taraftan, büyük bir kısmı bizzat lobi faaliyetini kendisi yürüten bu tür şirket, dernek, meslek ve etnik grup örgütleri mali durumları iyi ise etkilerini arttırmak amacıyla veya kendileri bu konuda uzman kadrolara sahip olmadıkları için bu amaçla kurulmuş profesyonel lobi şirketlerinden faydalanma yoluna gitmektedirler.

Bununla beraber, bazı baskı grupları sürekli bir lobi firmasıyla çalışmak yerine kendi üyelerinden yararlanarak kendileri için önemli olan konular hükümetin veya yasamanın gündemine geldiği zaman bunları harekete geçirerek lobi yapmaktadır. Ne yaptığının farkında olan, amaçlarını çok iyi tespit etmiş bu örgütlerin yaptığına aslında amatör lobcilik denmektedir. Ahlaki, dini, etnik, çevre, insan hakları veya genci toplum çıkarları gibi bir çok konuda faaliyet gösteren dernek veya örgütlerin genelde bu yolu yani amatör lobciliği tercih etmeleri ya bunun daha etkili olduğuna inanmalarından ya da büyük lobi şirketlerine ödeyecek paraları olmamasından kaynaklanmaktadır.

b. Dolaylı Lobcilik

Diğer bir lobcilik türü ise imaj oluşturma ve kamuoyunu yönlendirmeye yönelik ve doğrudan örgütün veya derneğin kendi tarafından veya bu konuda uzmanlaşmış olan halkla ilişkiler (public relations: PR) şirketleri aracılığıyla yürütülen lobciliğidir. Aslında bu tür lobciliği tam anlamıyla en azından yasanın tanımladığı şekliyle lobcilik saymak oldukça zordur. Bu alanda faaliyet gösteren PR şirketleri, kendilerinin bu konuda yetersiz kaldığını düşünen veya Amerikan sistemine yabancı oluşlarından doğan dezavantajı telafi etmeyi amaçlayan dernekler, ticari şirketler, meslek örgütleri veya daha da önemlisi yabancı ülkeler tarafından belli bir ücret karşılığında tutulmaktadır. Bunlar New York City'de veya Washington'da Madison Avenue'de bulunurlar ve bir anlamda büyük reklam firmaları gibi çalışırlar.

Bir diğerk lobicilik sınıflandırmasını Uluslararası ve AB Hukuku Uzmanı;Av. Hakan HANLI yapmış. Ona göre de lobicilik faaliyetleri ikiye ayrılıyor.

Birincisi, karanlık bir güç olarak, bekleme odalarında, koridorlarda karar mekanizmalarını etkilemeye çalışanlardır. Bunlar için amaca varmak için her şey mubahtır. Bu türün getirdiği kötü ünden kurtulabilmek için son dönemde lobiciliğin ismi "monitoring" diye de kullanılmaktadır. İkincisi ise, bilimsel araştırmalara ve fikirlere dayandırarak menfaatlerini savunanlardır. Yöntem ayrı olmakla birlikte, varılmak istenen hedef aynıdır. Bu çalışmalardan amaçlanan ise, "savunulan tezin (dosyanın) kabul görmesi"dir.³²

6. LOBİ YÖNTEMLERİ

a. Doğrudan Lobicilik

Doğrudan lobicilik, lobiciler ve kanun yapıcılarca en etkili yöntem olarak nitelendirilmektedir. Doğrudan lobicilik, Kongre üyelerine yönelik sürdürülen tüm Kongre içi faaliyetlerdir. Yöntemle hedeflenen doğru zamanda, doğru mesajın, doğru Kongre üyesine ulaşmasının sağlanmasıdır. Lobicilik tarihi kadar eski olan bu yöntem çoğu zaman tek başına yeterli olmasa ve önem sırasını dolaylı yürütülen lobi faaliyetlerine bıraksa da, aslında seçilen her lobi yöntemi ve tekniği temelde doğrudan lobicilik yoluyla toplanan bilgilere dayanmaktadır.

Kongre üyeleri ve yardımcısıyla işbirliği, lobici açısından yasamayı etkilemede önemli bir adım olurken, karşı taraf içinde bilgi edinme ve özellikle Kongre üyesinin yardımcılarını için bağlı olarak çalıştığı üyece takdir edilmesi yönünden önem taşımaktadır. Doğrudan yaklaşım yöntemini kullanmak isteyen lobiciler, etkilemeyi amaçladıkları personele ulaşmak için bu kişileri Kongre koridorlarında yakalayıp tanışmanın, odalarında ziyaret etmenin yanı sıra, çeşitli konular üzerinde derinlemesine raporlar hazırlayarak, Kongre oturumlarında söz alma yolunu da kullanmaktadır. Bu amaçla çoğu zaman komite ya da alt-komite düzeyinde çalışmalar başlatılmakta, Kongre oturumlarında sağlanan destek, sonuçta kendini Kongrede savunulan fikri

³² Hakan Hanlı, *Küresel Lobicilik "Amerika Birleşik Devletleri Avrupa Birliği Ve Türkiye"*, www.stradigma.com., 03.01.2004.

destekleme olarak göstermektedir. Lobiciler faaliyet alanlarıyla ilgili geniş bilgiye sahip kişilerdir. Konuların oluşumu ve teknik yönleri hakkında aydınlatıcı bilgileri derleyip, rapor haline getirebilirler. İfadelerinde hukuk dili kullanmalarının yanında lobiciler, komitelerde söz alacak konuşmacıların listesi, yasayı destekleyen kongre üyelerinin adları gibi hususları da kanun yapıcılara bildirirler. Bu nedenle sıklıkla karar alma organları arasında ve siyasi çevrelerde lobicilerin sağladıkları bilgilere başvurulmaktadır.

Konuya eyalet bazında bakıldığında ise, çoğu kanun yapıcı personel bakımından yetersizdir ve zaman kısıtlamalarıyla çalışmaktadır. Bu koşullarla kuşatılmış kanun yapıcılar, kendi alanlarında uzman lobicilerin sunacağı bilgi yardımını takdirle karşılayıp, kabul etmektedirler.

b. Halka Dayalı Lobicilik (Grass-Roots Lobbying)

Lobicilik alanında son 20 yıllık dönemde, doğrudan lobiciliğin yanında lobi faaliyetlerinde yeni bir yöntem halka dayalı lobicilik (Grass-Roots Lobbying) kullanılmaya başlanmıştır. Doğrudan lobicilik, kendini ifade edebilen bir kitle tarafından desteklenince daha etkili olabilmekte, aksi takdirde dar çerçeveli konular dışında başarı sağlamak zorlaşmaktadır. Bu amaçla çok sayıda organizasyon seçmenleri harekete geçirerek, Kongre üyeleri üzerinde etkili olmayı hedeflemektedir. “Seçim bölgesi baskısı” olarak adlandırılan bu güç, halkın kendiliğinden oluşturduğu bir olgu değildir. Baskının oluşabilmesi için, baskı grupları ve lobicilerin yüksek orkestrasyona sahip çalışmalarına gereksinim duyulur. Sonuçta Kongre üyeleri üzerinde oluşturulan seçimlerde başarılı olamama korkusu, üyeleri seçmen baskılarından ürken bir hale getirmiş, durum yeni ortaya çıkan halka dayalı lobi yönetimine bağlanmıştır.

Günün modern iletişim kanalları ve halkla ilişkiler çalışmalarıyla desteklenen halka dayalı lobicilik kampanyalarında kullanılan baskı teknikleri arasında; kanun yapıcılarla dostluk kurmak, bürolarına ziyaretler düzenlemek, belirli aralıklarla medya ile ilgilenmek, Kongre üyelerini mektup, telefon, telgraf, faks, dilekçe, e-mail veya kartpostal bombardımanına tutmak vb. yollar sayılabilir. Belirtilen yollardan en etkili ve popüler olanı, posta ile yürütülen lobi kampanyalarıdır. Bilgisayar teknolojisindeki gelişme, düşük ücretli ve hızlı çalışan telgraf servisleri, baskı gruplarının fikirlerini

etkilemeyi amaçladıkları Kongre üyesine, hedef-mektup yoluyla ulaşır, olumlu sonuçlar alınmasını sağlar.³³

Halka dayalı lobicilik yöntemi; birliklerinin, büyük organizasyonların ya da benzer yasal felsefeleri olan kişilerin adlarının yer aldığı listenin oluşturulmasını, seçim bölgesindeki siyasi kişiliklere, eyalet bürokratlarına, ticaret odalarına, etkili iş liderlerine ulaşılmasını, yerel medyanın ve genel olarak halkın desteğinin sağlanmasını içerir. Bu amaçla hazırlanacak halka dayalı lobi programının başlatılabilmesi için, yeterli personel ve maddi gücün yanında, baskı grubu ya da lobi yönetimi ile üyelerinin de durumun önemini kavramış olması gerekir. Baskı grupları bu nedenle bünyelerinde herhangi bir acil durumda üyelerine ulaşabilmek için bir büro oluşturmaktadır. Bu büro sayesinde halka dayalı lobi faaliyetini başlatacak alarm ya da hareket sinyali, telgraf, mektup, e-mail, faks veya telefonla verilebilir. Böylece ilgili üyelere kendilerinin seçtikleri temsilcilerini arama, onlara yazma, ziyaret etme, fikirlerinin medyada yer alması vb. konularda uyarılmaktadır.

Detaylı şekilde hazırlanmış, iyi organize edilmiş halka dayalı lobicilik çalışmaları hemen her lobi programında yer almasında faydalı görülen bir yöntemdir. Sofistike bilgisayar programları ve e-mail mesajlarının yaygın kullanımı bu yöntemin önemini ve hızını daha da artırmıştır. Ancak lobicilik konusunda uzman olan kişiler, halka dayalı lobiciliğin kanun koyucuların kararsız oldukları konularda daha etkili olduğu, eğer karar verilmişse sadece konuya dikkat çekmede yararlı olduğunu ifade etmektedirler.³⁴

c. Kolektif Lobicilik

Kolektif lobicilikle, üzerinde durulan konu ile ilgili bilgi alışverişi, konunun şekillendirilmesinde karşı tarafı etkileme, ileriki zamanlarda kullanılmak üzere yasama organında taktik ve stratejilerin tartışılması vb. gibi olanaklar yaratılmaktadır.³⁵

Küçük çaplı baskı grupları finans ve personel sınırlamalarının üstesinden zor geldiklerinden, büyük ve güçlü organizasyonların kaynaklarından yararlanabilmek için bu tür baskı grupları ile özel lobi koalisyonları oluşturmaktadırlar. Böylece küçük baskı

³³ John D. Moore, *The Washington Lobby*, 3 rd Ed., Washington DC:CQ Inc., 1979, s. 9.

³⁴ John D. Moore, *a.g.e.*, s.13.

³⁵ N.Nisa Bayramoğlu, *a.g.e.*, s.24.

grupları da siyasi tanınmışlıklarını ve etkilerini arttırabilmektedirler. Artan boyutta olan bu ortak çalışma çabası günümüz Amerika'sında Washington lobiciliğinin karakteristiğini oluşturmaktadır. Koalisyonlar, birleşmiş güçler olmaları nedeni ile, az üyeli gruplar olduğu kadar, büyük gruplar için de avantajlar sağlamaktadır. Taktik olarak koalisyonlarda her boyutta gruplaşma oluşturulup, yasamanın belirli bölümlerine yönelik ya da belirli kanun yapıcılar üzerindeki çalışmalarda yoğunlaşmaktadır. Ayrıca aynı amacı savunan lobiciler daha geniş çaplı halka dayalı kampanyalar düzenleyebilmektedirler.

Geleneksel olarak koalisyonlar çoğunlukla hükümetin yeni teşebbüslerini önlemek üzere oluşturulmaktadır. Kongrede bir kanunun çıkartılması, kanunun benimsenmesini önlemekten daha zor bir görevdir. Kanunun onaylanmasını önlemede, tek bir alt-komitelerde yürütülen bloke çalışmaları etkili olabilmekte, oysa yeni bir kanun için tasarının oluşturmadan önce, tüm lobi faaliyetleri göz önünde bulundurulmaktadır.³⁶

Sonuç olarak kolektif lobicilik, faaliyetlerin sürdürüldüğü alandaki her kesim için ayrı anlam taşımaktadır. Lobiciler açısından; lobi gruplarının, diğer bir deyişle koalisyonlarının oluşturulması bir avantajdır. Kolektif lobicilik yöntemiyle Kongreye gitmeden önce birbirleriyle rekabet halindeki çıkarlardan uygunlarının seçilmesi sağlanmaktadır. Böylece amacın belirlenmesi, hedefe ulaşmanın ilk aşamasını oluşturmakta ve destek güçlendikçe başarının şansı artmaktadır. Kongre üyeleri de kolektif lobiciliği kendi açılarından avantajlı bulurlar. Çünkü bu tür çalışmalar, onlara daha etkili işbirlikçilerin sağlanması ve geniş tabanlı araştırma olarak geri dönmektedir.

ç. Devlet Adamları Tarafından Yürütülen Lobicilik

ABD'de Başkan, Kongreye karşı en güçlü baskı kaynağı durumundadır. Bunun nedeni Başkan'ın düzenli ve sürekli olarak baskıyı organize etme gücüne sahip olmasıdır. Güçlü Başkanlar, sıkı yasalara rağmen Kongre üzerinde söz sahibi olmayı başaranlardır. Güçlü Başkanların başarısı; Kongrenin gücü, Başkan'ın programı, popülaritesi, yabancı ülkelere ya da iç sorunlara öncelik ilgisi ve Kongredeki çoğunluk

³⁶ John D. Moore, *a.g.e.*, s.12.

partisi ile Beyaz Saray'ın aynı partiden olmasına bağlıdır. Ayrıca güçlü Başkanlar, Kongre Üyeleri ile yüz yüze ya da personelleri aracılığı ile doğrudan lobicilik faaliyetlerini yürütmekte, kamuoyunun düşüncelerini de göz önüne alarak Kongreyi ikna etmektedir. İkna çalışmalarında başkanlar, hükümet işlerini, bağlantılarını ve yetkilerini, gerekirse daha da ileri giderek yasa tasarılarını veto etme haklarını kullanırlar. ABD'de yıllar içinde kişilerin Başkan tarafından yürütülen lobicilikle ilgili düşünceleri gelişmiş, neyin geçerli, neyin geçersiz yöntemler olduğu konusunda bir anlayış oluşmuştur. Kongreye dışarıdan para harcayarak etki etmek yerine, Başkan tarafından yürütülen lobicilik ve doğrudan lobicilik yöntemleri önem kazanmıştır.

7. LOBİCİLİK YAPARKEN KULLANILAN TEKNİKLER

Tek bir teknik veya yöntem lobi faaliyetlerindeki başarı için yeterli olmamakta, sınırlı sayıdaki yöntem çok sayıda teknikle desteklenmektedir. Lobiciler tarafından kullanılmakta olan teknikleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

a. Yüzyüze İletişim

Araştırmacılar ve gözlemciler tarafından kabul edilen en etkili yöntem Kongre üyesiyle veya ilgili bürokratla doğrudan doğruya yüzyüze görüşmedir. Bu şekilde Kongre üyesi veya bürokrat lobicinin kim olduğunu ve ne istediğini daha iyi anlayabilmektedir. En az bir kere böyle bir temas gerçekleştikten sonra telefon veya mektupla da bu iletişim sürdürülebilmektedir.

Yüz yüze iletişim tekniğiyle hedeflenen ilişki kurulan kanun yapıcıların harekete geçirilmesi ve karşılıklı güvenin yaratılmasıdır. Lobiciler; devlet görevlilerine göre yasama alanında çok daha tecrübeli ve bilgili olduklarından, onlara yaptıkları yardım karşılığı bazı çıkarlar elde etmeyi amaçlarlar. Lobiciler siyaset arenasında sahip oldukları konumu, devlet görevlilerine çeşitli grupların istekleri arasında seçim yapabilmelerinde sağladıkları yardım yolu ile de yükseltmektedirler. Bu gibi durumlarda, yüz yüze lobicilikle hedeflenen, kendilerine karşı fikirleri savunanları ikna etmek ya da fikir sahibi olmayanların harekete geçirilmesidir.

Lobiciler kanun yapıcılarının sahip olduğu özel enformasyon, yasama yeteneği ve kanun yapıcılarının pozisyonları gibi kaynakları kendi lehlerine kullanmalarına karşılık, onlara yardım ve işbirliği, yasaların kamuoyuna tanıtılması, yasanın hedefini savunma ya da diğer grupların komitelerdeki çalışmalarına sekte vurma, oturum kavgalarında birleşme, strateji ve taktiklerde bilgi verme, oylamalarda yeterli çoğunluğun sağlanmasını önleme, siyasi yönetici ya da bürokrasi ile başa çıkma, yöneticilerle işbirliği, yasama alanında yer alan çeşitli kademelerdeki bürokratlarla ortaklaşa çalışma desteği sağlamaktadırlar.

Kanun yapıcılar ve lobiciler arasındaki işbirliğinde; devlet kademelerinde çalışan görevlilerden hiçbirine maddi değeri olan hediyelerin ya da enformasyonun karşılığında oylarının beklenerek sunulmaması, görevlilerin yönetim işlerindeki performanslarını etkileyecek herhangi bir yardım ya da çıkarın teklif edilmemesine özen gösterilmesi, yapılacak ziyaretlerin belirli bir plan dahilinde olması uzun süreli ve çok sık olmaması, görüşmeye gidecek kişilerin özenle seçilmesi, iletilecek mesajın aldatıcı olmaktan uzak, bilgilendirici, yalın, açık ve anlaşılabilir olması göz önünde tutulması gereken konulardır.

b.Yönetimin Çeşitli Kademelerindeki Görevlilere Yazmak

Geniş halk kesimlerini temsil eden baskı grupları, üyelerinden destek sağlamak ve onları bilinçlendirerek, Kongreye seslerini duyurabilmek için mektup yazma kampanyaları başlatmaktadırlar. Bir mektubun seçmen tarafından herhangi bir grubun etkilemesi olmadan doğrudan doğruya yazıldığı kanısı Kongre üyesi üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Böylece yetkililerin ilgisi konu üzerine çekilerek, toplumun bir kesiminin duyarlılığı yetkililere iletilebilmekte ve konunun oldukça geniş bir topluluğun sorunu olduğu konusunda devlet görevlileri ikna edilebilmektedir.

Kesin kararını vermemiş bir kanun yapıcı etkilenmeye açıktır ve pek çok kanun yapıcı, seçmenlerden gelen mektuplarda yansıtılan fikirlerin tersine oy kullanmanın kendisini olumsuz yönde etkileyeceğini bilir. Mektup göndermenin etkili bir yöntem olduğu üzerinde duranlar bunun kısa ve öz olmasına dikkat edilmesi uyarısında bulunarak, çok iyi kaleme alınmış özet düşüncelerden oluşan iki paragrafın bir kaç sayfa mektuptan çok daha iyi sonuç vereceğini belirtiyorlar. Form mektup gönderme

yerine kişisel el yazısı mektupların tercih edilmesini tavsiye edenler bir mektupta birden fazla görüşe yer vermenin sakıncalı olduğu üzerinde duruyorlar.²² Lobiciler temsil ettikleri kişilerden “üye alarmı” ya da “aktivist alarmı” durumlarında devlet görevlilerine yazmalarını istemektedirler. “Üye alarmı” ile ifade edilen, baskı grubu ya da lobinin tüm üyelerine ulaşma, “aktivist alarmı” ise, üye listesinde bulunan fikir öncüsü üyelerinin harekete geçirilmesidir.³⁷ Bu kampanyalarda elle yazılan orijinal fikirler içeren kişisel mektuplar, bir dizi basma kalıp mektuptan çok daha etkili olabilmektedir.

c. Sosyal Lobicilik

Bazı lobiciler sık sık düzenledikleri partiler, ülke içi ve dışı geziler sayesinde hem temsil ettikleri gruplar ya da ülkelere duyulan ilginin artmasını sağlayabilmiş, hem de temsil edilen değerlere karşı olumlu düşünceler oluşturabilmişlerdir. Lobiciler arasındaki genel görüşe göre, kanun yapıcılarla eğlenceye dayalı oluşturulacak bağ, lobi faaliyetlerinde başarıyı da peşinden getirecektir. ABD’de ulusal düzeyde görevli kanun yapıcılar ve lobiciler bu tekniği sınırlı etkili olarak görürken, eyalet lobicileri sosyal lobiciliğe daha fazla değer vermektedirler.

ç. Devlet Görevlileri, Yardımcıları Ya da Yakın Çevreleriyle Dostluk Kurmak:

Sosyal lobiciliğin tekniğinin yardımıyla eğlenceli ortamlarda tanışan lobiciler ve hedeflerindeki görevliler, daha sonra bu tanışıklıkları, dostluklara dönüştürebilmektedirler. Bunun yanı sıra bilgi sunma tekniği ve kampanyalara destek sağlamak da devlet görevlileri ve yardımcılarıyla olumlu bir ortamın yaratılmasında etken olmaktadır. Kanun yapıcı ve lobicinin arasındaki ilişkinin tonu; lobicinin temsil ettiği amaçlara, işbirlikçi olup olmamasına ve güvenilirliğin derecelerine bağlıdır.

Lobicilerin güvenilirliği kendilerine verilen özel bilgileri korumada gösterdikleri titizlikle artmakta, bu durum dostluk kurma aşamasında önem taşımaktadır. Yaratılan bu ortam içinde ise, kanun yapıcı ve personeli lobicie ekstra zaman ayıracak, ilgisini

³⁷ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 184.

ve yardımını esirgemeyecektir. Tüm sayılanların yanı sıra lobiciler sundukları profesyonel yardıma ek olarak kişisel servisler de sunarlar. Bu tür servislere devlet görevlilerinin yakınlarına iş bulunması, sorunların dinlenip çareler önerilmesi vb. durumlar örnek verilebilir.

d. Kampanya Desteği Sağlamak

Seçim kampanyalarına destek sağlamak lobicilikle doğrudan bağlantılı olmamasına rağmen, lobi faaliyetlerinde bir “yumuşatma” tekniği olarak kullanılmaktadır. Kanun yapıcılar seçim kampanyalarında kendilerini destekleyenlerin sözlerine değer vermektedirler. Böylece lobicilerce yapılan bir yardım, problemle karşılaşıldığında lobicilere yardım olarak geri dönmektedir. Ayrıca kampanya desteği sonucunda istenilen göreve getirilen kişi sayesinde yaşamada baskı gruplarının amaçlarını bilen, gruba sıcak bakan bir dostun da yer alması sağlanabilmektedir. Bu olumlu yaklaşımlardan yararlanılarak seçimlerde sağlanan destek karşılığında kanun yapıcılar tehdit edilmemelidir. Durum kanun yapıcıya açıkça ifade edilmese de, bu kişiler kendi kampanyalarında destek sağlayan grupların çıkarlarına uygun bir konuda karşıt oy kullanırlarsa, grubun dostluğunu yitireceklerini, desteğin anti-propagandaya dönüşeceğini bilirler. Seçimlerde adaylara yardımın iki yolu vardır. İlki seçim kampanyalarında görev almak, oy sağlamak vb. aktiviteler; ikincisi ise parasal destek sağlamaktır. Ancak ikinci yol aşırı ölçülere vardırılması yüzünden olumsuz olarak görülmektedir.

e. Lobi Şirketleri

Lobi faaliyetlerinin sürdürülmesinde büyük yardım sağlayan bu teknik, ABD gibi lobiciliğin önemli role sahip olduğu ülkelere özgü bir olgudur. Oysa lobi faaliyetlerine illegal olarak bakan pek çok ülkede bu tür çalışmalar, halkla ilişkiler şirketlerinin bir yan faaliyet alanı olarak sürdürülmektedir. Lobi faaliyetlerine ihtiyaç duyan kişiler, firmalar ya da lobiler kendilerini devlet görevlilerine karşı temsil edecek lobi şirketlerini seçerken, şirketlerin büyüklüğüne ve başkentteki ününe göre tercih yapmaktadır.

f. Toplantılar Düzenlemek

Lobiciler aynı sorunlar üzerinde yoğunlaşmış kişiler arasında bilgi, duygu ve düşünce değiş tokuşu sağlayabilmek amacıyla toplantı düzenleme tekniğine sıkça başvururlar. Konular üzerinde eksik bilgiye sahip üyelerin aydınlatılması ve kanun yapıcıların lobi faaliyetlerini yürüten baskı grubunda genel kabul görmüş fikirleri öğrenmeleri açısından toplantılar düzenlemek önem taşımaktadır. Paneller, seminerler veya büro ziyaretlerinde yapılan konuşmalar bir yasa tasarısının meclisten geçmesi ya da geri dönmesiyle sonuçlanabilmektedir.

Üyelere yönelik toplantılar, halka dayalı lobi faaliyetlerine başlanılmadan önce çalışmaların gidişatı hakkında üyeleri bilgilendirme ve üyelere düzenli aralıklarla ulaşıp düşüncelerinin öğrenilmesi amacını gütmektedir. Bazı toplantılara da kanun yapıcılar konuşmacı olarak davet edilmektedir. Kanun yapıcılarda kendileriyle ilgilenen, düşüncelerini dinleyen grupların yaklaşımlarına daha fazla değer vermektedirler. Bu durumun yanında toplantılarda konuşmalar yapan kanun yapıcılar çeşitli menfaatler sağlamaktadırlar. Bu yolla sağlanan menfaatler; medyada yer alma, kamuoyunun takdirini kazanma olabileceği gibi, yapılan konuşmalar için alınan ücret de olabilmektedir. ABD’de konuşmalar için ücret alınması kanun yapıcılara tanınan bir hak olup, “onurlandırma (honorium)” olarak adlandırılmaktadır. Konuşmalar karşılığı sağlanan gelir Temsilciler Meclisi üyelerinin maaşlarının %30’unu, senatör maaşlarının da % 40’ını oluşturmaktadır.

g. Bilgi Sunma

Yalnızca Kongre üyelerinin yasa tasarıları önerebildiği ortamda, önerilen tasarıların üyelere pek çok kaynaktan ulaştığı bilinmektedir. Bu kaynaklar arasında lobiciler, ilk sırayı almaktadır. Bilgi sunma tekniği, hem bilgilerin toplanması, hem de ilgili makamlara iletilmesi açısından önemli rol oynamaktadır. Doğrudan lobicilik ve halka dayalı lobicilik yöntemlerinde sıkça başvurulan teknik, hem lobiciler ve hedefleri arasında güvenilir sıkı bağlar oluşturulmasına yardımcı olmakta, hem de karar alma aşamasında eksikliği hissedilen bilgilerin tamamlanarak, istenilen doğrultuda kararlar alınmasına neden olmaktadır. Bu teknik, başarılı lobi faaliyetlerinin olmazsa olmaz yönünü oluşturmaktadır.

h. Seçmenlerle Tanışma

Kanun yapıcılar yeniden seçilebilmelerinin zorluğunun farkındadırlar ve bu nedenle seçmenlerle olan ilişkilerine özen gösterirler. Böylece, seçmenlerin istekleri doğrultusunda geniş halk kitlelerini de arkalarına alarak, tekrar seçilmeyi garantileme yoluna giderler. Seçmenler belirli partileri destekleyen kişiler olmalarının yanında, çeşitli baskı grubu ya da lobi üyeleridir. Üyeler zaten baskı gruplarına girerken gerekli durumlarda kendilerine ihtiyaç duyulabileceğini bildiklerinden yardıma da hazır durumdadırlar. Bu açıdan bakıldığında, seçmenlerle tanışma tekniğinin lobi faaliyetlerindeki önemi artmaktadır.

Ancak; seçmenlerde tanışma tekniğinin kendine has sorunları da vardır. Kanun yapıcıları ziyaret edecek baskı grubu üyeleri belirli bir seçim bölgesinden olmalı ve yüksek katılımın sağlanması gerekmektedir. Ayrıca seçmenler bilinçli bir şekilde baskı gruplarının fikirlerine yönelik çalışmalıdırlar. Her şeye rağmen seçmenlerle tanışma tekniği doğrudan olması ve kişisel ilişkilerin oluşturulmasında önem taşıması nedeniyle lobi faaliyetlerinde yararlı olmaktadır. Bir başka olumlu sonuç da, halka dayalı yöntemlerin kişiselleştirilerek bir yüz ya da isimle kanun yapıcının belleğinde yer etmesidir.

1. Doğrudan Eylemler

Lobiciler, temsil ettikleri grupların üyelerini çıkarları doğrultusunda eyleme dönük harekete geçirmeyi, doğrudan eylemler organize etme yöntemi olarak adlandırılmaktadırlar. Yasal boyutlar çerçevesinde düzenlenen doğrudan eylemlerin amacı; siyasi iktidarı ellerinde tutanları alacakları kararlarda uyarmak, kararın ilgi alanının genişliğini ve kapsayacağı kişilerin durumunu onlara anlatmak ve bu yoldan baskı kurarak, söz konusu çıkarlara uygun yasal düzenlemelere gitmenin zorunluluğunu kabul ettirmektir.

Sorunların çözümünde lobicilerin başarıları, üyelerle aralarındaki diyaloga ve hazırlanmış orijinal eylem planlarına dayanmaktadır. Hemen her duruma uygun bir eylem tekniği bulunmaktadır. Teknikler bu kapsamda, yürüyüşlerden forumlara, boykotlardan direnişlere geniş bir yelpazede ele alınır. Lobi faaliyetlerinde uygulanan

doğrudan eylem tekniğinin başarısı sert olmamasına bağlıdır. Sosyal yaşantıyı kısmen de olsa felce uğratması bakımından, yapılan eyleme “uygar itaatsizlik” denmekte ve “şiddet dışı” bir eylem olduğuna dikkat çekilmektedir.

i. Komite Toplantılarına ve Mahkemelerine Katılmak

Yasama kararlarının alındığı önemli birimler olarak komitelere yönelik etkileme çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Belirtilen önemin ışığında yasa tasarıları üzerinde tartışmak için yapılan komite toplantıları katılımın yüksek olduğu toplantılardır. Konuşma ve ikna yeteneği olan lobiciler ya da seçilen temsilciler destekledikleri konularla ilgili toplanan komiteler ya da alt komitelerde gözlemci ve/veya konuşmacı olarak yer alabilirler. Kendi görüşlerini açıklayabilmelerinin yanında bu kişiler oturuma katılarak, yasalara ilişkin daha derinlemesine bilgi edinmekte, ayrıca komite üyelerinin sorularını cevaplayarak konu üzerinde olumlu yaklaşımların oluşmasına da yardımcı olmaktadır. Ayrıca oturumların medya tarafından takip edilmesi de lobilerin bu yolla kamuoyuna görüş ve düşüncelerini iletmesinde etkili olabilir. Komite toplantılarının gözlemlenmesi sayesinde karşıt fikirler anında görülerek müdahale zaman kaybedilmeden yapılabilmektedir.

ABD’de lobicilerin, mahkeme kararlarını etkilemede faydalandıkları teknikten biri, yargı ile ilgili konularda araştırma yapıp, rapor sunmaktır. Yargıçlar, yasalar dahilinde bir çerçeve ile sınırlandırıldıklarından dar alanlarda faaliyet göstermektedirler. Lobiciler ise temsil ettikleri baskı gruplarının bakış açılarını kullanırlar. Mahkeme kararlarından etkilenebilecek kişiler ilk olarak davalarına bakan yargıçlara sahip oldukları imaj konusunda yardımcı olurlar. Lobicilere yardım ederek “iyi” sıfatına layık görülmek, yargıçlarca kararlarının yönü açısından önem taşımaktadır. Mahkeme kararlarını etkilemenin bir diğer yolu, haklı nedenlerle bir yasaya karşı dava açıp yavaş yavaş duruşmalara katılarak, hakkın savunulmasıdır. Teknikte kullanılan üçüncü yol, doğrudan mahkemeye ilgisi olmasa da, ihtiyaç duyulan bilgilerin sağlanarak, yargısal kararları etkilemeye çalışmaktır. Bu amaçla en çok kullanılan yol, “mahkemenin dostu mektupları”nın yazılmasıdır. Böylece yargıçlar davalar üzerinde daha geniş bilgi edinebilmektedir. Dördüncü yol, davanın hazırlanmasında gerekli olan araştırmanın yapılmasıdır. Gittikçe artan bir hızla yargıçlar elde edilen verilere değer vermektedir.

Bu şekilde karar vermenin kolaylaşmasının yanı sıra, davaların fikri değeri de artmaktadır.

j. Halkla İlişkiler Kampanyaları

Halkla ilişkiler çalışmaları lobi faaliyetlerinde üzerinde önemle durulan bir tekniktir. Bu durumun nedeni de halkla ilişkiler çalışmalarının sonucunda ortaya çıkarılan kampanyaların birinci amacının, kampanya ne hedef doğrultusunda yürütülüyorsa, o konu, kişi ya da şirket hakkında olumlu imaj yaratması oluşturmaktır. Lobi faaliyetleri kapsamında, halkla ilişkiler kampanyaları düzenlemekle daha fazla destek sağlanarak, belirli bir politikanın kabul edilmesi garantilenmekte ya da kamu görevlilerini istenen programı benimsemelerine yönelik harekete geçirmesi için fikir liderlerinin etkilenmesine çalışılmaktadır. Kampanyaların diğer amacı; kişilerin grup tarafından ortaya atılan programları desteklemelerini ya da grubun benimsemediğini reddetmelerini sağlayacak şekilde, kişilerin tutumlarında değişiklikler meydana getirmektir.

Lobilerin öncelikle etkilemeleri gereken topluluk kendi üyeleridir. Lobiler bu doğrultuda ilk olarak üyelerini yürütülen faaliyetler konusunda ikna etmek ve onların tam desteğini almak zorundadırlar. Grup ne kadar uyumlu ve düşünce bazında türdeşse çalışma alanında da o oranda etkili olabilir. Lobiler, halkla ilişkiler kampanyalarını ikinci olarak kamuyu kendi çalışmaları doğrultusunda bilgilendirme, etkileme amacını güden bir lobi tekniği olarak kullanılmaktadırlar. Bu doğrultuda kullanılan teknik, halka dayalı lobicilik yönteminin başlatılması ve sürdürülmesinde de yardımcı olabilir.

k. Medya İle İlişkiler

Medya ile oluşturulacak ortamın iyiliği iki açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak baskı grubu ya da lobiye üye olmayı düşünen potansiyel üye adaylarının olumlu izlenimler edinmesi sağlanabilmekte, ikinci olarak da lobi faaliyetlerinin medyada pozitif eleştiriler alması ve yasamada kabulünün kolaylaşmasına yardımcı olabilmektedir. Gruplar ayrıca medya aracılığıyla görüşlerini dikkate almayan kanun yapıcıları ve yöneticileri hem kendi üyelerine, hem de kamuoyuna şikayet edebilmektedirler.

Medya ile ilişkiler, ilan sayesinde de oluşturulabilmektedir Bu ilanlarla belirli bir yasa tasarısına halkın ve Kongrenin ilgisi çekilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca ABD’de yenilikçi lobiciler, teknolojiden medya dağıtım servisleri yoluyla yararlanmaktadırlar. ABD’de lobiciler, medya ile ilişkilerini bir düzene sokabilmek için “basında ilişkiler şebekesi” oluşturabilmekte, bu yolla basın mensuplarına verilen enformasyonun sonuna görüşlerini ekleyerek kolayca makale haline getirebilecekleri basın bültenleri hazırlanabilmektedirler. Medya ile ilişkiler konusunda son olarak, etnik grupların sahip oldukları gazeteler, dergiler ya da radyo-televizyon istasyonlarından bahsedilmelidir. Bu şekilde medyada yer almaya çabalamak yerine, lobiler kendi basın yayın araçlarını kullanarak, hem kendi lobi üyelerine ulaşabilmekte, hem de geniş olarak üyelerine ve kamuoyuna fikirlerini, amaçlarını duyurabilmektedirler.

3 Mart 1986 tarihinde Time Magazinde yer alan, “lobiciler yasaların yararlarını ve boşluklarını meşgul yasa koyuculara açıklayarak yararlı bir hizmet vermektedir” biçimindeki görüşe ilave olarak Hill-Knowlton adlı halkla ilişkiler şirketinin Washington ofisinde 20 yılı aşkın süredir uzman olarak çalışan Robert Gray, “lobicilik, kongre üyelerini sizin tarafınızın haklı olduğu konusunda ikna etmektir” diyerek, lobiciliğin sadece üst yönetime ulaşmak için kullanılan bir etkileme yöntemi olduğu görüşüne yanıt veriyordu. 24 Nisan 1986 tarihli New York Times’in Robert Gray’in lobi faaliyetlerini yasal aktiviteler olarak değerlendirmesine karşın, önceki işleri yasama ile ilgili olanlar ve hükümet içinde görevi olanların büyük paralar karşılığı lobi faaliyetlerini yerine getiriyor olmaları medyanın ve kamuoyunun yoğun biçimde ilgisini çekmiştir.³⁸

I. Kullanılması Sakıncalı Teknikler

(1) Tehdit:

Tehdit onaylanmayan bir teknik olmasına rağmen yine de arada sırada uygulanmaktadır. Başvurulan en etkili tehdit kanun yapıcılara, grup üyelerinin oy vermeyeceğinin ve bir daha ki seçimlerde seçilme şanslarının zayıfladığını

³⁸ Filiz Balta Peltekoğlu, *a.g.e.*, s.305.

bildirmektir.³⁹ Kanun yapıcılar, seçimlerde kendilerini kampanyalarında desteklemiş olan gruplara bağlılık hissediyorsa, bu onun adaylığını ya da seçimini etkiliyorsa ancak böyle durumlarda tehditlerden zarar görebilirler. Denilebilir ki tehdit yöntemi ancak bazı durumlarda başarı sağlayabilir. Tehdit olarak yalnızca seçimlerde oy vermeme değil, kampanya desteğinin çekilmesinden, istenilen bilgilerin sağlanmamasına kadar pek çok yol kullanılmaktadır. Devlet memurlarının uzak yerlere atanarak pasifize edilmesi konuları da özellikle Türkiye gibi bu tür olayların yaygın olduğu ülkelerde gözlenebilmektedir. Son tehdit yolu, devlet görevlilerinin özel hayatlarının kendi isteklerinin dışında, olumsuz yönleri vurgulanarak halka duyurulmasıdır. Bu yolla tehdit edilen kişinin toplum önünde maddi ve manevi kayıplar ile küçük düşürülmesi, şantaj aracı olarak kullanılabilir.

(2) Rüşvet:

Rüşvet riskli bir taktiktir ve kullanıcıya ters etki edebilir. Fakat siyasi gücün az, ticaret bilincinin fazla olduğu durumlarda sık başvurulan bir teknik olmaktadır. ABD’de, Kongreyi dışarıdan para harcayarak etkileme çalışmaları rüşvet olarak görülmektedir. Sosyal lobicilik ve kampanya desteği teknikleri bu kapsamın dışında tutulmaktadır. Eyaletlerde çalışan devlet görevlileri Başkentteki görevlilere ve üst bürokratlara nazaran daha az maaş almaktadırlar. Lobiciler bu durumu kendilerine en uygun şekilde, çok fazla para harcayarak kullanırlar. Eyalet bazında sürdürülen lobi faaliyetleri daha basit, hızlı ve el altındadır. Tüm bu nedenlerle eyaletteki devlet görevlileri rüşvete daha açıktır.

m. Türkiye’de Kullanılan Lobi Teknikleri

- (1) Kısa aralıklı ve bireysel bazlı ziyaretler,
- (2) Sektörü temsil eden ve üyesi buldukları dernek, vakıf vb. kuruluşlarla işbirliği ile hareket edilmesi,
- (3) Eski dostlukların veya hemşehrilik bağlarının kullanılması,
- (4) Bürokrat ve kanun yapıcılara yakın isimlerle kontak kurmak suretiyle,
- (5) Siyasi parti başkanları ile ikili veya çoklu görüşmeler yapmak suretiyle,

³⁹ Mehmet Akad, *a.g.e.*, s. 93.

(6) Açık hava toplantıları, sessiz yürüyüşler, basın toplantıları, vb.⁴⁰ gibi tekniklere Türkiye’de çok sık başvurulmaktadır.

8. ETNİK GRUPLAR VE LOBİCİLİK

Bir başka ülkeden Amerika’ya göç ederek bu ülkeye yerleşmiş ve Amerikan vatandaşı olmuş kişilerin kurduğu örgütler aracılığıyla yürütülen faaliyetler bir bütün olarak etnik lobiler olarak ifade edilmektedir. Bir diğer lobicilik şekli de ülkelerin ABD’deki lobi şirketlerinden yararlanarak yürüttükleri faaliyetlerdir. Yabancı lobiler olarak da ifade edilen bu tür lobiciliğe yasal bir statü kazandırılması daha önce de belirtildiği gibi 1938’de Almanya’nın ABD’deki propaganda faaliyetlerinden rahatsız olunması üzerine söz konusu olmuş ve kimin kim adına ne tür faaliyet yaptığının kamuoyu tarafından bilinmesi amaçlanmıştır. Her ikisi de farklı şeyler olmakla beraber, aynı etnik kimliğe ve vatandaşlık geçmişine sahip etnik lobiler ile yabancı lobiler arasında resmi olmasa da organik denecek ölçüde bir ilişki bulunabilir ve bunları birbirinden ayırmak zorlaşabilir.

a. Etnik Lobiler:

ABD’de bulunan etnik grupların örgütlenerek siyasi süreci kendi çıkarları doğrultusunda ve özellikle anavatanları olan ülkeler lehine etkilemeye çalışmalarının bir çok nedeni vardır. Öncelikle, her göçmen Amerikalının kendi kimliğini koruma gereksinimi duyarak böyle bir örgütlenme içine girmesi diğerlerini de böyle davranmaya teşvik etmektedir. İkinci olarak giderek globalleşen dünyada anavatanı olan ülkeler tarafından ABD politikasını etkilemek amacıyla bunlardan faydalanılmaya çalışılması veya bunların bizzat kendilerinin harekete geçerek bunu yapmak istemeleridir.

Bu insanların büyük çoğunluğunun ABD’ne göç etmelerinin nedeni anavatanlarındaki yaşam koşullarının yeteri kadar iyi olmaması veya baskı altında tutulmalarıdır. Bu çerçevede, bunları örgütlenmeye ve etnik kimliklerini sahiplenmeye iten iki önemli neden üzerinde durmak gerekirse bunlardan biri özgürlük diğeri ise hayal

⁴⁰ Hakan Hanlı, *Küresel Lobicilik "Amerika Birleşik Devletleri Avrupa Birliği ve Türkiye"*, www.stradigma.com., 03.01.2004.

kırıklığıdır. İnsanların kendi dillerini konuşabilmeleri, dinlerine geleneklerine ve kültürlerine uygun yaşayabilmeleri kendilerini, rahat bir şekilde ifade etme olanağı bulmaları bunları diğer baskı grupları gibi dayanışma içinde olmaya ve örgütlenmeye itmektir.

Diğer taraftan, büyük umutlarla ABD'ne göç etmiş olan bu insanların büyük bir kısmı istedikleri ortama kavuşamamaları nedeniyle hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Bunlar eğitim düzeyi düşük, çoğu vasıfsız olan bir işsizler ordusunun doğmasına ve kalabalık varoşlar ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu kenar mahallelerde etnik bilinçlenmeler artarken kendi bölgelerini kurmalarının arkasından, kendi örgütlerini kurma aşaması gelmektedir. Ancak bu arada politikacılar da boş durmamakta ve bunların durumlarından yararlanmaya çalışmaktadırlar.

Kitle oylarını garanti etmeye çalışan politikacılar hem eskileri hem de ABD'ne yeni gelenleri benzer şekilde davranmaya itmektir. Çoğu ayrılıkçı nitelik taşıyan ve ABD'nin genel çıkarlarını göz ardı eden bu davranışlar ABD'de bu tür örgütlenmelerin ve eğilimlerin hızla yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Artık yaşam koşulları düzelmiş üçüncü kuşakta bile bu tür eğilimler çok canlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bunda da yine politikacıların bunları teşvik etmesinin payı oldukça büyüktür. Ancak burada asıl tehlike, kalabalık olan grupların diğerleri aleyhine kararları etkileyebilmeleridir.

Aslında etnik lobiler dünyanın bütün ülkelerinde şu veya bu şekilde bulunmakta belli ölçüde de etkili olmaktadır. Ancak hem faaliyet serbestliği açısından hem de kamuoyunun ve sistemin kabullenmesi açısından ABD'nde durum oldukça farklıdır. Özellikle de ABD'nin insan yapısıyla, tarihiyle, anayasal yapısıyla, heterojen bir ülke, açık bir toplum ve ABD ekonomisinin enternasyonalize olmasıyla ve hepsinden önemlisi bir dünya gücü olmasıyla ilgili bir durumdur. Dolayısıyla yalnız Japonya veya İngiltere gibi büyük devletler değil adı duyulmamış küçük devletler bile ABD'de lobi faaliyetleriyle ilgilenmektedir.

Ayrıca Amerika'nın dış politikasında karar verme yetkisinin, diğer pek çok ülkeninkinin tersine, tek elde toplanmamış olması ve geniş bir bürokrat ordusunun karar alma sürecine katılması, ayrıca Kongrenin de bu süreçte oldukça etkili olması çıkar

grubu ve yabancı lobilerin kararları etkilemesini kolaylaştırmaktadır. Ancak, Amerika'da bulunan etnik grupların yürüttüğü lobi faaliyeti her zaman başarılı sonuçlar vermemektedir. Bir etnik grubun lobi faaliyetinin Amerikan siyasal yaşamı üzerinde etkili olabilmesi için savunduğu politikanın Amerika'nın stratejik çıkarlarına aykırı olmaması, söz konusu etnik grubun Amerikan toplumuyla kaynaşmış olması, siyasal aktiviteyle iç içe olması, siyasal bir birlik görüntüsü vermesi ve son olarak grubun meşru çıkarları için lobi yaptığına halkın inanması gereklidir.⁴¹

b. Yabancı Lobiler:

(1)Yabancı Temsilciler:

Dünyada hemen her ülke ABD Kongresinde yapılan görüşmelerle yakından ilgilenmektedir. Zira, gerek Kongrenin gerekse yürütme erkinin aldığı kararlar ve uygulamalar çoğu zaman diğer ülkelerin çıkarlarını da yakından ilgilendirmektedir. Sonuçta, diğer hükümetler ve yabancı şirketler çıkarlarını korumak ve takip etmek amacıyla Washington'da bir temsilciler ordusu bulundurma gereği duymakta ve bu amaçla daha çok lobi şirketlerinden yararlanmaktadırlar.

II nci Dünya Savaşından bu yana, Washington'da yabancı ülke ve insanları için yasama ve yürütme organlarına yönelik lobi faaliyetinde önemli bir artış olmuştur. Amerika'da bir lobi firması ile çalışan yabancı hükümetler esas olarak bu firmaların bilgi ve tecrübelerinden faydalanmaktadırlar. Sistemi tanımamalarının dezavantajını ortadan kaldırmaya çalışmakta ve kendileri için yasal olmayan bazı şeyleri bu yolla daha rahat yaptırma imkanına sahip olmaktadır. Ayrıca, yabancı hükümetler hiçbir şekilde ulaşamayacakları bilgilere bu firmalar aracılığıyla ulaşma imkanı buluyorlar. Nitekim, Amerika'da bulunan çok sayıda şirket ve hukuk firması bir yabancı hükümet adına yabancı temsilci statüsüyle lobicilik yapmaktadır. Bu şirketlerin kadrolarında konularında uzman kişiler çalışmaktadır. Bunlar eski bir Kongre üyesi olabilecekleri gibi, daha önce önemli bürokratik görevlerde bulunmuş ve Beyaz Saray'da Başkan'a çok yakın olarak çalışmış kişiler olabilir veya bunun tersine, yani daha önce bir lobi

⁴¹ Eric M.Uslander, "All Politics Are Global, Interest Group Politics", 4 th Ed. By Allan J. CİGLER and Burdett A.LOOMİS, Washington DC, *Congressional Quarterly Press*, 1995, içinde s. 373-374

firmasının ortağı veya bir hükümet adına lobi yapmış birisi başkanlar tarafından önemli bürokratik görevlere getirilebilmektedir.

Baskı gruplarına veya yabancı hükümetler adına lobi yapan firmalar yerli baskı grupları adına lobicilik yaparken 1946 yasasına, yabancı hükümetler adına lobicilik yaptıklarında 1938 yasası kapsamında tabi olmaktadır. Bu tür lobi şirketlerini kiralayacak müşterilerin öncelikle dikkat ettikleri özellikler bunların bünyelerinde çalıştırdıkları kişilerin nitelikleri olduğundan elemanlarını seçerken en azından daha önce Kongre üyesi yanında çalışmış veya bürokrasinin çeşitli kademelerinde görev almış ya da daha önce başka bir şirkette çalışarak bu konularda tecrübe kazanmış kişileri tercih etmektedirler. Ayrıca bu kayıtlarda müşteriler adına yapılan propaganda faaliyetleri ayrıntıları ile yer almalıdır.

(2) Yabancı Temsilciliği Düzenleyen Yasaların İşleyişi:

Bilindiği gibi, yabancı ülkeler ve çıkarlar adına lobi faaliyeti yürüten aracı lobilerin çalışmalarını düzenleyen en önemli yasa 1938 tarihli FARA(Foreign Agents Registration Act)'dır. Yasaya göre lobiler kim adına çalıştıklarını Adalet Bakanlığı'na bildireceklerdir. Böylece kimin, hangi ülke adına ve ne tür faaliyet gösterdikleri açıkça ifade edilmiş olacaktır. Bir kere kayıt olduktan sonra her altı ayda bir rapor sunmak gerekmektedir. Bu raporlar yukarıda öngörülen tüm bilgileri içermek zorundadır. Yasaya göre bütün bu lobiciliğe ve propandaya ilişkin faaliyetleri içeren bilgilerin herhangi birinin anlayabileceği açıklıkla kaleme alınması gerekmektedir.

(3) Müşteriler ve Verilen Hizmetler:

Bu lobi şirketlerinin müşterileri arasında Rusya'dan Madagaskar'a kadar bütün ülkeler bulunmaktadır. Bunların bir çoğu ABD'den sağlayacakları siyasal, ekonomik ve askeri desteğin peşinde, kimisi ise ekonomik çıkarlarını koruma ve geliştirme çabası içerisinde dirler. Dünyada ortaya çıkan globalleşme, ABD'nin bir dünya gücü olması, karşılıklı bağımlılığın artması ve her şeyden önemlisi yabancı çıkarların Amerika nezdinde temsil edilme olanağının bulunması Washington'daki çok sayıda lobi ve hukuk firmasının yerel baskı gruplarının yanı sıra yabancı temsilci olarak da hizmet vermesine yol açmıştır.

Son zamanlarda lobicilik konusunda yaşanan hızlı gelişmenin etkisiyle mega lobi şirketlerinin sayısı hızla artmaktadır. 1987'nin başına gelindiğinde en az yarım düzine lobicilik hizmeti veren şirket bulunmaktaydı. Bunların büyük bir kısmı küçük halka ilişkiler şirketlerinin birleşmesiyle oluşmuş büyük şirketlerdi. Bu tür şirketlerin sunduğu hizmetler arasında hukuksal konularda bilgi, doğrudan lobicilik, grass roots lobiciliği, ittifak oluşturma, halkla ilişkiler, medya stratejileri, reklam, medya üretimi, direk mektup gönderme, ekonomik danışmanlık, siyasal danışmanlık ve kamuoyu araştırması yapmak gibi konular yer almaktadır. Verilecek hizmetler müşterilerinin türüne ve isteğine bağlı olarak değişmektedir. Şayet lobi firması doğrudan lobi yapıyorsa bu iş için firma bünyesinde hükümetle ilişkiler bölümünde çalışan kişiler görevlendirilmektedir. Bu tür lobilerin yaptıkları iş Kongreyi ve yürütme branşını etkilemektedir.

Yabancılar adına lobi faaliyeti yürüten ve bu şirketlerin büyük bir kısmı halkla ve medya ile ilişkileri yönetmektedir. Lobiler bu doğrultuda kamuoyunu, müşterileri olan ülkelerin çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışırlar. Bazı lobi şirketleri sadece bu konuda hizmet verirken genellikle lobi firmaları müşterilerine hem hükümetle ilişkiler hem de halkla ilişkiler konusunda hizmet vermektedir.

c. İsrail Lobisi:

İsrail lobisi, ABD'de yabancı lobiler arasında en iyi organize olmuş, finansal bakımdan oldukça iyi durumda olan ve karar alma sürecini ve kamuoyunu etkileme bakımından son derece başarılı bulunan lobiler arasında yer almaktadır. İsrail lobisinin bir başka avantajı da diğer pek çok yabancı lobinin de İsrail lobisini desteklemeleridir. Bunun dışında önemli avantajlarından biri de karşısında yer alan Arap lobisinin son derece dağınık olması, iyi organize olmuş bir görüntü vermemesi, mali bakımdan İsrail lobisi kadar güçlü olmaması, diğer lobiler tarafından desteklenmemesi ve Amerikan kamuoyunda olumsuz bir imaja sahip olmasıdır. Çünkü bir lobi için önemli unsurlardan biri de, karşısında yer alan lobinin ve örgütlü çıkar grubunun ne durumda olduğu ve ne tür teknikleri kullandığıdır.

ABD nüfusunun yaklaşık yüzde 2.7'sini oluşturan Yahudilerin 6 milyonun üzerinde oldukları tahmin edilmektedir.⁴² Yahudi lobisi de denilen İsrail lobisinin temel amacı ABD'nin İsrail'in güvenliğini sağlamaya dönük politikasını devam ettirmesi ve İsrail'e bu çerçevede daha fazla ekonomik ve askeri yardım yapmasıdır. Bunda da çok başarılı oldukları rahatlıkla söylenebilir. İsrail yılda ortalama 3 milyar dolar yardım alarak ABD'den dış yardım alan ülkeler sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. İsrail'e en fazla yaklaşan ülke ise Mısır'dır. Mısır'ın ABD'den 2.4 milyar dolar yardım alması yine İsrail'in güvenliğini korumaya yönelik bir politikanın sonucudur. ABD, Mısır'ı İsrail ile barış yapan tek ülke olduğu için ödüllendirmektedir. Ayrıca Mısır'ın Arap dünyasındaki siyasal ve askeri önemi göz önünde bulundurulduğunda, Mısır katılmadığı sürece Arap ülkelerinin İsrail'e karşı savaş açmaları neredeyse imkansızdır.

Bunların dışında, Körfez Krizi esnasında İsrail'e yapılan askeri ve ekonomik yardımlar 4.1 milyar doları bulurken bu rakama 400 milyon dolarlık konut kredisi garantörlüğü ve isterse Avrupa'dan da silah alabilmesi için 700 milyon dolarlık savunma teçhizatı alımı için yapılan askeri yardım dahil değildi. Mısır'ın ise Körfez Krizi sırasında 6.7 milyar dolarlık dış borcunun üzerine çizgi çekilmiştir.⁴³

İsrail yukarıda da belirtildiği gibi, sadece yılda 3 milyar dolarlık yardımla yetinmemekte, bunun yanında ABD'deki Yahudiler aralarında topladıkları yılda 500 milyon doları İsrail'e karşılıksız olarak göndermektedirler. Bu miktarın Türkiye'nin büyük çabalar harcayarak yılda ABD'den aldığı 300 milyon dolarlık geri ödemeli(kredi biçiminde) dış yardımdan daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun yanında ABD Türk ticaretine kota koyarken İsrail ile 1985'den 1995'e kadar iki ülke arasındaki başta tarife ve kotalar olmak üzere tüm ticari engellerin kaldırılmasını öngören bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Arıca ABD'de yaşayan Yahudiler İsrail Hükümeti'nin çıkardığı bono ve tahvilleri alarak da İsrail'e destek olmaktadır.

Amerika'daki İsrail Lobisi deyince aslında ABD'nin tüm eyalet ve şehirlerinde mükemmel bir örgütlenme içinde olan tüm Yahudi örgütlerini, Yahudilerin sahip oldukları çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren şirketleri, yürütme ve yasama organlarında

⁴² Tayyar ARI, *a.g.e.*, s.240.

⁴³ Bkz. Congressional Quarterly Weekly Report, Vol.50, No:3, January 18, 1992, s.124-125.

görev almış Yahudileri ve dolayısıyla Amerika'daki 6 milyon Yahudi'yi birlikte düşünmek gerekir. Diğer hükümetler ABD'deki lobi faaliyetleri için milyonlarca dolar harcar ve bu konuda özellikle Amerikalı lobi şirketlerinden yararlanmaya çalışırken, İsrail hükümeti böyle bir harcama yapmamaktadır. Çünkü, İsrail diğer hükümetler gibi bir lobi şirketi kiralamaya ihtiyaç duymamaktadır.

Amerika'da etkili Yahudi örgütlerinin başında 1946 tarihli Federal Lobi yasası gereğince kayıtlı lobici olarak gözüken ve Amerikan siyasetinde İsrail ile ilgili her konuda adı sık sık duyulan AIPAC (The American-İsrail Public Affairs Committee) gelmektedir. AIPAC 1951'de kurulmuş olup, yaklaşık 150 personeliyle Amerika'daki Yahudilerin en etkili temsilcisidir. 30 milyon dolar bütçeyle finansman sorunu olmayan AIPAC'ın 55.000 dolayında üyesi bulunmaktadır.

AIPAC, ABD İsrail ilişkilerini ilgilendiren konularda Kongreyi ve yasama sürecini etkilemeye dönük lobi yapan bir örgüttür. AIPAC aynı zamanda ABD-İsrail ilişkilerini ilgilendiren konularda üyeleriyle birlikte grass roots faaliyetinde de bulunmaktadır. Kongre ile sürekli temas halinde bulunan AIPAC, ABD ile İsrail arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin gelişmesi için ne yapılması gerekiyorsa yapan bir kuruluş niteliğindedir.⁴⁴

Amerikan Yahudi komitesi'ne (Amerikan Jewish Committee: AJC) gelince bu örgüt, ABD'de en eski Yahudi örgütlerinden birisidir. AJC, yaklaşık 25 milyon dolar bütçeye sahip ve 15 dolayında personelle çalışmalarını Washington DC'de yürüten, Kongre ve yürütme ile ilişkilerin yanı sıra PR ve grass roots faaliyetleri de yapan bir örgüttür. Örgütün 1994 mali yılında sadece yasama ve yürütme ile ilişkilere harcadığı para 3 milyon dolar olarak gerçekleşirken, dolaylı lobi anlamına gelen diğer faaliyetler de dikkate alındığında bu amaçla harcadığı toplam para 16 milyon doları bulmaktaydı.⁴⁵ 1906'da bütün dünyadaki Yahudilerin haklarını savunmak için kurulmuş olan AJC'nin 50.000 üyesi ve ABD'nin 32 değişik şehrinde temsilciliği bulunmaktadır. Lobi örgütü olarak geçmese de Kongre ve yürütme ile çok sıkı ilişki içinde olduğu bilinmektedir.

⁴⁴ Bkz. Hedrick Smith, *The Power Of Game: How Washington Works*, New York, Ballantina Books, 1989, s.215-229.

⁴⁵ Amerikan Jewish Committee Annual Report, 1994, s.19.

AJC kurulduğu tarihten beri diğer Yahudi örgütleriyle beraber Yahudilerin güvenliğini garanti altına almak için faaliyet göstermektedir. Örgütün amaçları arasında, tüm dünyadaki Yahudilerin yaşam düzeyini yükseltmek ve Yahudilerin siyasal katılımını artırmakta bulunmaktadır. İsrail'in kurulması konusunda da oldukça aktif olmuş bir örgüttür. 1917 Balfour Deklarasyonu'nun ABD tarafından desteklenmesini sağlayan AJC'nin önde gelen liderleri 1920'li yıllarda Yahudi Ajansı'nın kurulmasında da önemli rol oynadılar. İsrail'in ilk kurulduğu yıllarda Arap ekonomik boykotuna karşı mücadele eden örgüt, faaliyetleriyle Amerikan yönetimi üzerinde de etkili olmuştur. Örgüt aslında esas olarak, ABD İsrail ilişkilerini geliştirmek için her iki ülkenin yöneticileri arasındaki diyalogu geliştirmek ve bu amaçla yasama ve yürütme ile sıkı bir işbirliği içinde bulunmaya özen göstermektedir. Bunun yanında, diğer etnik grup liderleri ile de ilişki içinde olan AJC, medya, eğitim ve kamuoyu oluşturma çalışmaları da yapmaktadır. AJC, ayrıca, "Commentary" adıyla ayda bir yayınlanan bir periyodik çıkarmaktadır.

Bütün Yahudi örgütlerinin liderleri en az ayda bir defa toplanarak genel bir durum değerlendirmesi yapmaktadır. "Conference of Presidents of Major American Jewish Organizations" (Amerikan yahudi Örgütleri Başkanlar Konferansı) olarak bilinen ve 1948'den beri faaliyet gösteren bu mekanizma, şemsiye örgüt olarak kabul edilmektedir. Örgütün 34 daimi üyesi altı tane de gözlemci üyesi bulunmaktadır. Örgütün üyeleri arasında ilk akla gelenler American Jewish Committee (AJC), American Jewish Congress, B'nai B'rith ve Union of American Hebrew Congregations'dir. Daha çok kamuoyuna yönelik çalışmalar yapan bu örgütler İsrail'i ilgilendiren önemli karar ve yasa tasarılarının görüşülmesi esnasında üyelerini harekete geçirmektedirler. Başkanlar Konferansı'nda Yahudi örgütleri arasındaki görüş ayrılıkları ve varsa çatışmalar giderilmektedir.

AIPAC'ın faaliyetlerinden biri de üniversite öğrencilerine yasama süreci, dış politika, siyasi işler, grass roots ve siyasal liderlik konularında staj eğitimi vermektir. Başarılı bulunanlar AIPAC bünyesinde Amerikan İsrail konusunda uzman olarak çalışmakta veya hükümetin değişik kademelerinde görev almakta veya İsrail'de görevlendirilmektedir.

AIPAC'ın ekonomik konularda uzman bir ekibi sürekli olarak ABD ile İsrail arasındaki ticaretin ve yatırımın nasıl artırılabilirliği üzerinde çalışmaktadır. AIPAC'ın çabalarıyla 1978'den itibaren, ABD ile İsrail arasında tarımsal, bilimsel ve teknolojik konularda işbirliği başlatılmıştır. Ayrıca 1983'ten itibaren ABD ile İsrail arasında ortak askeri programlar yapılması, istihbarat bilgilerinin paylaşılması, ortak araştırma ve geliştirme ve ortak dış politika hedeflerinin belirlenmesi konularını içeren stratejik işbirliği başlatılmıştır. 1985'te ise 1995'e kadar tüm ticari engellerin ortadan kaldırılmasını öngören serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. 1995 yılında Senato çoğunluk lideri Bob Dole ve Temsilciler Meclisi başkanı Newt Gingrich tarafından sunulan ve en geç 1992'ye kadar ABD Büyükelçiliği'nin Tel Aviv'den Kudüs'e taşınmasıyla ilgili yasa tasarıları kabul edilmiştir. Başkan'ın imzalamadığı ancak veto da etmediği yasa yürürlüğe girer. Arap lobisinin yoğun çabası ise ilgili yasanın çıkmasını engelleyememiştir.

AIPAC'ın oluşturduğu bir araştırma ekibi her gün beş dilde yayınlanan periyodikleri çeşitli dokümanları ve bilimsel yayınları incelemekte ve bunlar gerektiğinde kullanılmak üzere AIPAC kütüphanesinde saklanmaktadır. AIPAC ayrıca "Near East Report" adıyla bir newsletter çıkarmaktadır. Sadece İsrail'i ilgilendiren konulara yer verilen ve on beş günde bir çıkan "Near East Report" Kongre Üyelerine , bürokratlara ve stajlara ulaştırılmaktadır. AIPAC'a üye olanlar ayrıca bir para ödemedi bunlara da sahip olmaktadır.

Bunların dışında, AIPAC Kongre üyeleriyle yılda 1000'in üzerinde toplantı gerçekleştirmekte, AIPAC görevlileri yılda 50 dolayında komitede yaklaşık 2000 saat tutan hearinglere gözlemci olarak katılmakta ve AIPAC bunların yanında en az 100 federal örgütle yakın temas halinde bulunmaktadır. Nitekim, Kongre Binası'nın iki blok yakınında bulunan AIPAC, İsrail ile ilgili bir konu gündeme geldiğinde çok kısa bir süre içinde Senatörleri, Temsilciler Meclisi üyelerini, ilgili komite üyelerini ve stajları bilgilendirmek amacıyla hazırlanan bir raporu bunlara ulaştırmaktadır. Örgütün Kongre üyelerinin büyük bir çoğunluğuna ve stajlara olan yakınlığı İsrail'in çıkarlarını ilgilendiren konularda süreci istediği gibi yönlendirebilmesini kolaylaştırmaktadır. Örgüt bir taraftan doğrudan bu işi yaparken Amerika çapında çeşitli amaçlar çerçevesinde oluşturulmuş Yahudi derneklerini ve üyelerini harekete geçirerek Kongre

üyelerini mektup ve telefonlarla uyarmalarını sağlamaktadır. İsrail lobisi öteden beri Demokrat partili adaylara daha yakın olmakla beraber, partizan bir görüntü içinde olmaktan özellikle kaçınmaktadır.

İsrail lobisinin yürütme üzerinde de oldukça etkili olduğu gözlenmektedir. Dışişleri Bakanı Shultz 1986'da İsrail'le ilgili yasa tasarısı hazırlanırken bizzat AIPAC'dan ne tür silahlar ve yardım paketini istediklerini bildirmelerini istemiştir⁴⁶. AIPAC'ın girişimleriyle, ekonomik yardımlar 1981'den itibaren askeri yardımlar ise 1985 mali yılından itibaren karşılıksız hale dönüştürmüştür. Ayrıca 1985'te kabul edilen bir yasa ile İsrail'e Ekonomik Destek Fonu (Economic Support Funds: ESF) çerçevesinde yapılan yardımın (yaklaşık 1.2 milyar dolar) İsrail'in ABD'ye olan yıllık borç geri ödemelerine eşit miktarda olması kararlaştırılmıştır. İsrail'in bu ayrıcalığı 1.8 milyar dolayındaki askeri yardımlar için de geçerlidir.

AIPAC ulusal ve eyalet düzeyinde düzenlenmekte olan seminer ve konferanslarla insanları ABD İsrail ilişkileri konusunda bilgilendirilmektedir. Ayrıca AIPAC, parti teşkilatları içinde bulunan İsrail karşıtı kişilerle mücadele etmektedir. Bu çerçevede özellikle 1980'li yılların başından itibaren AIPAC üyeleri parti teşkilatlarında daha aktif görevler almaya başlamışlardır. Bu uygulamanın sonucunda parti kongrelerinin büyük bir kısmında İsrail lobisi karşı eğilimi bertaraf etmiş ve parti teşkilatlarında çalışan bir çok kişi daha seçilerek Kongre üyesi olmuşlardır. 104 ncü Kongre döneminde 34 Yahudi Kongre üyeliğine seçilmiştir. Bu sayı her yeni dönemde biraz daha artmaktadır.

Yahudiler seçim zamanlarında yaptıkları bağışlarla da diğer etnik lobileri çok geride bırakmaktadırlar. 1989-1990 döneminde Yahudi lobisi tarafından oluşturulan PAC (Political Action Committee-Siyasal Eylam Komitesi)'ler tarafından Senato üyelerine 4.7 milyon dolar, temsilciler Meclisi Üyelerine ise, 2.9 milyon dolar bağış yapılmıştır. Yahudi lobisi tarafından yapılan bağışların büyük bir kısmı Kongre'deki ulusal güvenlik ve dış politika konularıyla ilgili birkaç önemli komitenin üyelerine gitmektedir.

---

⁴⁶ Eric M.Uslander, *a.g.e.*, s. 375.

Bunların dışında, Yahudi lobisi başka avantajlara da sahiptir. Bunların en önemlisi de Amerikan kamuoyunun Araplar karşısında Yahudilere daha sıcak ve önyargısız bakmasıdır. Bu kamuoyu desteği bazı olaylardan etkilenerek zaman zaman azalma eğilimi gösterse de genel durumda bir değişiklik olmamaktadır. ABD ile İsrail arasındaki yakınlık aslında çok sayıda nedene de dayanmaktadır. Arapların çoğu Amerikalılar için uzak bir inanç sistemi olan Müslümanlığa mensup iken İsraililerin Yahudi olması yakınlığın birinci nedenini oluşturmaktadır. İkinci neden, Amerikalılar için yabancı olan İslam kültürü yerine her ikisinin de Avrupa değer sistemini paylaşmaları; üçüncü neden, Arapların çoğu monarşi ile yönetilirken, İsrail'in demokratik parlamenter sistemi benimsemiş olması; dördüncü neden, çoğu Arap ülkeleri Amerikan karşıtı veya güvenilmez ülkeler olarak görülürken, İsrail'in önemli bir müttefik olarak değerlendirilmesi; beşinci neden ise, Arapların terörizm veya petrol silahını kullanarak ABD'yi tehdit ettikleri düşünülürken, Yahudilerin geçmişten bugüne mağdur edilmiş insanlar olarak görülmesidir.⁴⁷

ç. Arap Lobisi:

İsrail lobisi denildiğinde bir merkezden organize edilen ve Amerika çapında binlerce örgüt aracılığıyla Yahudi olan ve olmayan herkese ulaşan ve hem kamuoyundan hem de diğer çıkar gruplarından destek gören bir lobi söz konusudur. Oysa Arap lobisi denildiğinde tek bir Arap devleti söz konusu değildir. Hemen her Arap devleti Amerika'da kendi çıkarları ile ilgili lobi faaliyetini bizzat kiraladığı bir lobi şirketi aracılığıyla yürütmektedir. Dolayısıyla bu lobi şirketleri yalnız ilgili devleti ilgilendiren konularda lobi yapmaktadır. Bununla beraber, Washington'da Arap lobisi deyince öne çıkan etnik lobilerin başında 1972'de kurulan, 25 dolayında bir personel kadrosu ve yaklaşık 300.000 dolarlık bütçe imkanına sahip olan ve federal Lobi Yasası kapsamında kayıtlı lobici olarak faaliyet gösteren Arap Amerikalılar Ulusal Derneği'dir (National Association Of Arab Americans: NAAA). 13.000 üyeye ve 80.000 mektup adresine sahip olan örgüt, Arap dünyasının genelini ve özellikle Filistin sorununu ilgilendiren konularda Amerikan yönetimini ve Kongre'yi etkilemeye çalışmaktadır. Örgüte yönelik katkılarda özellikle Ortadoğu barış sürecinin başlaması ile birlikte

⁴⁷ Eric M. Uslaner, *a.g.e.*, s.376-377.

büyük bir azalma olduğu ifade edilmektedir. 1990 öncesinde yaklaşık bir milyon dolar bütçeye sahip olan örgüte yönelik katkılardaki azalmaya FKÖ'nün İran-İrak Savaşı'nda ve Körfez Krizi'nde izlediği politikalarla Arap ülkeleriyle ters düşmesinin yol açtığı tahmin edilmektedir. NAAA lideri Khalil E. Jahshan'ın değerlendirmesine göre bu düşüşün kaynağı barış sürecinin yol açtığı rahatlık duygusudur. Jahshan'a göre Amerika'daki Arap toplumu artık Filistin sorununun çözüm yoluna girdiğine inandığından katkılarda düşüş söz konusu olmuştur. Bu da ister istemez NAAA'nın büyük bir kaynak sıkıntısı içine düşmesine yol açmıştır. NAAA, çalışmalarını esas olarak İsrail'in işgal etmiş olduğu Arap topraklarından çekilmesini sağlamak için Amerikan politikasını etkileme konusunda yoğunlaştırmıştır. NAAA ayda bir çıkan "Focus" adıyla bir newsletter yayınlamakta, ayrıca üyelere yönelik olarak "VOICE" adıyla bir başka aylık dergi yayınlamaktadır. "VOICE" aracılığıyla üyeler NAAA'nın faaliyetleri konusunda bilgilendirmekteler. NAAA, bunların dışında kampanyalar sırasında PAC oluşturarak yapılacak katkıları organize hale getirerek daha etkili olmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede 1984'te kurulan "NAAA PAC", ayrıca "fund raising" organize ederek de kendi görüşlerini paylaşan adayların desteklenmesini sağlamaktadır.

Arap lobisini destekleyen çıkar grupları arasında öncelikle petrol şirketleri gelmektedir. Ancak bu şirketlerin çabaları da her zaman istenilen sonucu vermemektedir. Bunun dışında başta resmen kayıtlı lobicilik yapan Amerikan Müslüman Konseyi (Amerikan Muslim Council: AMC) başta olmak üzere diğer Müslüman destekleri de özellikle Filistin sorunu ve Arap dünyasındaki Müslümanları ilgilendiren konularda Arap lobisi ile birlikte hareket etmektedir. Bu arada Arap lobisi çerçevesinde faaliyet gösteren başka örgütler de vardır. Bunlar arasında ismi daha fazla duyulanlar arasında 1980'de kurulan yaklaşık 25.000 üyeye sahip olan Arap Amerikan Ayrımcılık Karşıtı Komite (Arab-American Anti-Discrimination Committee: AADC) ve Arap Amerikan Komitesi (Arap American Committee: AAC) yer almaktadır. Bununla beraber, bunlar arasında Federal Lobi Yasası kapsamına giren tek örgüt NAAA'dır. Diğerleri daha çok toplumsal alanlarda faaliyet göstermekte ve özellikle grass roots faaliyetinde bulunmaktadır.

Bunlardan Arap Amerikan Enstitüsü (Arab American Institute: AAI), 1985'de kurulmuş ve özellikle Amerika'daki Arapları daha aktif hale getirerek siyasal katılım

düzelelerini yükseltmeye çalışın, 5.000 kayıtlı üyeye ve 75.000 dolar bütçeye sahip bir örgüttür. Asıl amacı lobicilik olmamakla beraber örgüt Arapların çıkarlarını ilgilendiren konularda doğrudan veya dolaylı olarak Kongre'yi ve yürütmeyi etkilemeye çalışmaktadır. Bununla beraber, sosyal amaçlı örgütler statüsünde olan AAI, esas olarak bir grass roots örgütü görünümündedir. Örgütün yayınları 10.000 kişiye ulaştırılmaya çalışılmakta olup, ayrıca 40.000 mektup adresine sahiptir. Bu çabaların ürünü olarak 1980'li yılların sonu ve 90'lı yılların başından itibaren Arapların seçim kampanyalarına katılmalarında büyük artış olmuştur. Araplar da artık seçimlerde PAC oluşturmakta, kampanyalarda görev almakta ve parti teşkilatlarında çalışmaktadır.

Yukarıda belirtilenlerin dışında Amerika'da faaliyet gösteren 12 Arap örgütünün üye olarak, 4 tanesinin de gözlemci olarak katıldığı Arap Amerikan Örgütleri Başkanlar Konseyi (Council of Presidents of National Arab-American Organizations) her ay toplanarak işbirliğinin geliştirilmesine çalışmaktadır. Konseye üye olan örgütler, American-Arab Anti-Discrimination Committee, American Druze Society, American Federation of Ramallah, Association of Arab-American University Graduates, Bethlehem Association, Birzeit Society, El-Bireh, Palestine Society of the USA, Islamic Association for Palestine, National Association of Arab Americans, Palestine Aid Society of America, Palestine Youth Organization ve United Holy Land'dir. Gözlemci olarak katılanlar ise, AAI, Arab Women's Council, Rene Moavvad Foundation ve Save Lebanon'dır.

Öte yandan, Arap ülkeleri Amerikan hükümeti nezdindeki lobi faaliyetlerini daha ziyade kiraladıkları şirketlere havale etmekte ve büyükelçilerin Kongre üyeleri ile temas kurlmaları pek söz konusu olmamaktadır. Oysa İsrail Büyükelçiliği'nde sürekli Kongre ile ilişkileri yürüten bir diplomat bulunmaktadır. Ayrıca NAAA, Arap kökenli şirketlerin dışında iş dünyasından da AIPAC gibi destek alamamaktadır.

Arap lobisinin en büyük zaafı dağınık olması ve Araplar adına faaliyet gösteren yurt çapındaki örgütlerin organizasyon bütünlüğünden yoksun olmaları, hatta bunların çoğunun birbirleriyle mücadele halinde olmalarıdır. İsrail lobisinde çok sayıda Yahudi örgütünün olması, görüş farklılığının olmaması nedeniyle bir avantaj olarak değerlendirilirken Arap lobisi için aynı şeyi söylemek oldukça güç görünmektedir.

Kaldı ki Arap örgütlerinin bazıları Hıristiyanların egemen oldukları, bazıları ise Müslüman kimliğinin öne çıktığı örgütlerdir. Özellikle Lübnan kökenli örgütlerde bu daha da net gözükmemekte ve bu örgütlerden bazıları İsrail ile birlikte hareket etmektedir. Bu açıdan Amerikan Lübnan birliği (American Lebanese League: ALL) ile NAAA arasında bu konuda sürtüşme yaşanmakta ve ALL, NAAA'yı Amerikan aleyhtarlığı yapmakla suçlamaktadır.

Bu çerçevede, Lübnan'daki Hıristiyanları temsil eden ALL, yaklaşık 10.000 üyeye sahip ve demokratik ve batı yanlısı Lübnan için faaliyet gösteren, bu açılarından da diğer Arap örgütlerinden farklı düşünen bir örgüttür. NAAA yöneticileri Arapların tamamını temsil etmek isteseler de bunun mümkün olmadığı, Suudilerin Libyalılardan farklı çıkarlarının söz konusu olabildiği, hatta Lübnan için faaliyet gösteren örgütlerin bile bir bütünlük içinde olmadıklarını, İsrail lobisinin ise tek bir ülke ve tek bir dava için mücadele ettiği ve dolayısıyla daha başarılı olduğunu vurgulamaktadırlar. Arapların İsrail lobisi karşısındaki bir diğer dezavantajı ise Amerika'daki Arapların sayısının İsraililere göre çok daha az olmasıdır. Tahmin edildiği kadarıyla Amerika'da bulunan Amerikan vatandaşı olan Arapların sayısı yaklaşık 2-3 milyon arasında, oysa Yahudiler 6 milyonun üzerinde ve oldukça homojen bir kitle görünümündedirler. Bunların yanında, Yahudilerde Araplara göre siyasal katılım daha fazla ve Yahudi sorununa karşı Araplara göre çok daha duyarlı bir toplum oldukları aşikardır. İsrail lobisinin bir diğer avantajı da kampanyalar esnasında Yahudilerin, kendilerine yakın buldukları adaylar için oldukça cömert davranmalarıdır. 1992 Başkanlık Seçimlerinde, Clinton'ın kampanyalarına yapılan bireysel katkıların % 60'ının Yahudiler tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Oysa Arap Amerikalılar aynı derecede etkili görünmemektedirler. Zira ,yaklaşık iki milyon Yahudi'nin aktif olarak destek verdiği Yahudi davasına karşılık, ancak 100.000 dolayında Amerikalı Arap aktif olarak Arap davasına destek vermektedir.⁴⁸

Araplar bir ortak tercih belirlemede güçlük çekerken, Yahudiler üzerinde yapılan bir araştırma bunların % 94'ünün kendisini İsraili olarak gördüğü ve seçimlerde İsrail'i destekleyen adayları tercih ettiğini, bunlardan 3/4'ü İsrail'i dost olarak görmeyen

⁴⁸ Eric M. Uslaner, *a.g.e.*, s. 377.

adayların seçilmemesi için çalıştığını ortaya koymuştur. İsrail lobisi bir lobinin başarılı olabilmesi için gerekli kriterleri taşıırken Arap lobisinin bunlardan hemen hiçbirini taşımadığı dikkati çekmektedir. Diğer bir deyişle Yahudiler, Amerikan kültürünü benimsemiş, Amerikalılarla kaynaşmış, siyasal katılımın yüksek olduğu, İsrail'i desteklemede homojen ve kamuoyu tarafından da desteklenen bir etnik grup özelliğindedir. Hem Amerikan insanı hem de Amerikan yönetimi İsrail'i vazgeçilmez bir müttefik olarak görmektedir. Bu nedenlerden ötürü AIPAC'ın İsrail'i destekleyen faaliyetleri ters etki yapmamaktadır.

Araplar ise bu özelliklerin hemen hiçbirine sahip değildir. Körfez Savaşına kadar Mısır dışında Arap devletlerinin hiç biri müttefik olarak görülmemekteydi. Körfez Savaşı'nda hemen hepsi Amerika'yı desteklemiş olmalarına karşılık Arap ülkeleri Amerikalıların gözünde güvenilmez ülkeler olmaya devam etmiştir. Bunun dışında Araplar asimile olmayan etnik gruplardan biridir. Ayrıca Arap topluluğu, Orta Doğu sorunları karşısında homojen bir görüntü çizmemektedirler. Araplar diğer pek çok etnik gruptan sayıca fazla olmalarına karşılık stratejik bölgelerde yoğunlaşmamış olmaları nedeniyle seçim sonuçlarını istedikleri doğrultuda etkileyememektedirler. Amerikan toplumu, Arap ve Filistin davasına, Yahudi davasına olduğu kadar dostça bakmamakta, Arapların kampanyaları desteklemeleri olumlu katkı yapacak yerde kamuoyunun Arapların daha fazla aleyhinde bulunmasına neden olabilmektedir.

Diğer taraftan, 1987'den başlayan intifada hareketi, Amerikan kamuoyunun dikkatini Filistin sorununa çekerken Yahudi lobisine olan destekte nispi bir azalma gözlenmiştir. Bu durum Yahudiler arasında nasıl bir politika izlenmesi gerektiği konusunda görüş ayrılıklarına yol açmış ve bu çerçevede Yahudilerin 3/4'ü Filistinlilerle doğrudan görüşmelerin başlatılması ve sınırlı özerklik konusunun gündeme getirilmesini istemeye başlamıştır. Ancak bu yaygın eğilim AIPAC'ın sertlik yanlısı tutumunda bir değişiklik yapmamış ve Örgüt barış yanlısı Amerikalı Yahudilere rahat vermemekle suçlanmıştır. Bunların sonucunda Örgütün üst düzey yöneticilerin büyük bir kısmı istifa etmek zorunda bırakılmıştır.

Nitekim, Körfez Savaşı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla iki kutuplu yapının sona ermesi, Amerikan kamuoyunun ve hükümetin İsrail'e bakışında küçük de olsa bir

değişiklik yapmış ve İsrail'in en azından soğuk savaş döneminde olduğu gibi vazgeçilmez bir müttefik olduğu düşüncesi değişmeye başlamıştır. Körfez Savaşında Başkan Bush, İsrail'in intifada karşısındaki tutumunun Arap devletleri ile işbirliği yapılmasını engellediğini görmüştür. Bu nedenlerin de etkisiyle Amerikan kamuoyunda İsrail'e yönelik destek Araplara yönelik bir destek haline dönüşmemişse de, İsrail'e verilen 1970 ve 1980'lerdeki destekte küçük de olsa bir azalma olmuştur. Belki tüm bu faktörlerin etkisiyle Kongrede Arapları da ilgilendiren bir yasa veya karar görüşülürken Arap toplumunun temsilcilerinin de dinlenmesi yoluna gidilebilmektedir. Bütün bunlara rağmen AIPAC ve Yahudi lobisi Amerikan politikası üzerinde etkili olmaya devam etmektedir.

Son yıllarda Amerikalı Arapların siyasal katılıma dönük eğilimlerinde gözle görülür bir artış söz konusu olmuşsa da Kongrenin yapısına bakıldığında Arap kökenli Kongre üyesi parmakla sayılacak kadar az olduğundan Arapların ve Filistinlilerin davalarını savunacak bir çoğunluğu oluşturamamaktadırlar. Tek Arap Senatör olan eski çoğunluk lideri George Mitchell'dir. Lübnanlı bir Hıristiyan olan Mitchell daha çok Yahudi lobisi tarafından desteklenmiştir.

d. Yunan Lobisi:

Yunan lobisi İsrail lobisi kadar olmasa da ABD'deki etkili yabancı lobiler arasında sayılmaktadır. Amerika'daki Yunanlılar adına lobi yapan örgütlerin başında Amerikan Helen Enstitüsü Halkla İlişkiler Komitesi (The American Hellenic Institute Public Affair Committee: AHIPAC) gelmektedir. AHIPAC bir çok yönüyle İsrail lobisi AIPAC'a benzemektedir. 1974'deki silah ambargosundan bu yana Türkiye'ye karşı yürüttüğü lobi faaliyetlerinde oldukça başarılı olmuştur. Yaklaşık iki milyon dolayındaki Yunanlı siyasal hayatta aktif durumdadır. Yunanlıların bir diğer özelliği Yahudiler gibi Amerikalılarla çabuk kaynaşmalarıdır. Ayrıca iyi örgütlenmiş bir lobi görüntüsü veren Yunan lobisi, hem mali açıdan hem de sayı itibarıyla Türklere göre çok daha avantajlı durumdadır. "Group/Ruder Finn Inc". ve "Manatos&Manatos" gibi lobi firmalarından da yararlanan Yunanlılar lobi faaliyetlerini ağırlıklı olarak ABD'deki Yunan dernekleri aracılığıyla yürütmektedir.

Faaliyetlerini aynı binada sürdüren Amerikan Helen Enstitüsü (Amerikan Hellenic Institute: AHI), AHIPAC ve Amerikan Helen Enstitüsü Vakfı (American Helen Institute Foundation: AHIF) üç önemli Yunan örgütüdür. Bunlardan AHI, Kıbrıs Harekatı sırasında 1 Ağustos 1974'te kurulmuş olup kar amacı gütmeyen vergi muafiyeti olan bir dernektir. Derneğin amacı, öncelikle ticari ve mali konularda olmak üzere ABD ile Yunanistan, ABD ile Kıbrıslı Rumlar ve Amerika'daki Yunan toplumlarının kendi aralarındaki her türlü bağı güçlendirmektir.

AHIF de kar amacı gütmeyen vergi muafiyeti olan araştırma, eğitim ve yardım örgütüdür. AHIF, özellikle eğitim alanında Yunanistan ile ilgili çalışmaları ve araştırmaları desteklemekte, doktora ve master bursları vermektedir. AHIF'ın eğitim alanındaki çalışmaları yayınladığı kitaplarla da devam etmektedir. Bunlardan 1994'te yayınlanan "Handbook on United States Relations with Greece and Cyprus" ve 5 nci baskıyı yapan "The American Hellenic Who's Who 1994-1995" en iyi bilinen iki yayındır.

AHI'dan doğmuş olan ve 1975'in başından itibaren faaliyete geçen AHIPAC, Federal Lobi Yasası kapsamında lobi faaliyetlerini yürüten bir örgüt olarak Kongre ve yönetimle ilişkileri yürütmek amacıyla kurulmuştur. AHIPAC, 5 milyon doların üzerindeki bütçe imkanıyla kısa süre içinde 20.000 dolayındaki üyeye ulaşabilecek bir örgütsel ağına sahip bulunmaktadır. AHIPAC diğer Yunan örgütleriyle sürekli koordineli olarak çalışmakta ve özellikle grass roots faaliyeti için onlardan yararlanmaktadır. AHIPAC, üyelerine düzenli ulaştırılmak amacıyla "Washington Report" isimli bir newsletter çıkarmaktadır. Bunun dışında Chicago'daki Helen toplumu tarafından da "The Greek Star" adında bir günlük gazete çıkarılmaktadır.

AHIPAC önderliğinde oluşturulan Kongre ile Temas Grubu programı adı altında her Kongre üyesiyle bir şekilde yüz yüze görüşülmeye çalışılmaktadır. Ayrıca AHIPAC başkanı Nick Larigakis tüm eyaletleri dolaşarak buradaki Grek Amerikan toplumlarının liderleriyle görüşüp onlarla Kongre'deki çalışmalar ve yapılması gerekenler hakkında bilgi alış verişinde bulunmaktadır. AHIPAC, tüm Amerika'daki üyeleri aracılığıyla başarılı bir grass roots faaliyeti de yürütmektedir. Özellikle oluşturduğu aktif bir grup aracılığıyla Kongre üyelerine mektup gönderilmesini ve telefon edilmesini

sağlamaktadır. AHI ve AHIPAC düzenli olarak organize ettikleri seminerlerde Yunanistan ve Kıbrıs'la ilgili konularda ABD dış politikasını etkilemek için Kongreye nasıl lobi yapılması gerektiği konusunu işlemektedir.

Diğer taraftan AHI, AHIF ve AHIPAC, Üsküp Hükümeti'nin Makedonya ismini almaması için yoğun bir çaba sarf etmişlerse de bu konuda pek fazla başarılı oldukları söylenemez. Bunun dışında Kuzey Epir'de insan halklarının korunması, Yunanistan'ın Ege ve Batı Trakya'daki haklarının korunması, Kıbrıs'ın "egemenliğine ve bağımsızlığına" kavuşması, Kıbrıs'tan tüm askerlerini çekmediği sürece Türkiye'ye yapılan yardımların koşula bağlanması, 7/10 oranının 1/1 hale getirilmesi için çalışılması, Türkiye'nin İstanbul'daki "Ekümen" in ve Rumların haklarına saygı göstermesinin sağlanması ve İstanbul'daki Rum Ortodoks okullarının yeniden açılması bu üç örgütün ortak amaçları arasında yer almaktadır. Bunların dışında, ilgili konularda Amerika'daki Yunanlılara ve Kongre üyelerine sürekli bilgi iletmek, ABD ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin güçlenmesini sağlamak, Amerikalı Yunanlılar arasında ticari bağları güçlendirmek bu örgütlerin amaçları arasında yer alan konulardır.

Aslında Yunan örgütleri bunlardan ibaret değildir. American Hellenic Educational Progressive Association (AHEPA), Cyprus and Hellenic Affairs Committee, Athena Group, Athena Information Enterprises, Athena Research Corporations, Athena Resources, Greek Orthodox Church of Saints Constantine & Helen, Joint Public Policy Committee for Hellenic American Women başlıca Yunan dernekleri arasında yer almaktadır.

AHI ve AHIPAC, Kongrede sesini ilk defa 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sırasında harekete geçerek Türkiye'ye karşı Kongreden ambargo kararını çıkartmasıyla duyurmuştur. Bu çıkışıyla daha o zamanlardan başlayarak Amerika'daki etkili lobiler arasında sayılmaya başlamıştır. Bunun yanında AHI'nın girişimiyle 1974'te Güney Kıbrıs'a 25 milyon dolar yardım yapılmasını öngören yasa tasarısı Kongrede kabul edilmiş ve o günden bu güne Güney Kıbrıs'a 300 milyon dolar yardım yapılması sağlanmıştır. Kıbrıs krizinin ortaya çıktığı tarihlerde henüz çok kalabalık bir grup olmamasına karşılık iyi organize olmayı başaran Yunan lobisi, Türkiye'ye karşı başlattığı kampanya sonucunda Kongrede çoğunluğun desteği ile ambargo kararının

çıkmasında çok etkili olmuştur. Ambargonun devam etmesinde ise 1974 yazında kurulan AHI ve 1975 başında lobi faaliyetini yürütmek amacıyla kurulan AHIPAC'ın AHEPA ile birlikte yürüttükleri doğrudan ve dolaylı lobi faaliyetleri etkili olmuştur.

Günümüze dönecek olursak, 1994'de Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımları koşula bağlayan yasa tasarısı Robert E. Andrews, John E. Porter, Michael Bilirakis ve Carolyn Maloney tarafından sunulurken 29 üye tarafından imzalanmıştır. Benzer nitelikte bir yasa tasarısı da Senatoya Larry Pressler ve William Roth tarafından Kıbrıs Barış Harekatı'nın yıldönümü olan 20 Temmuz 1994'de verilmiştir. Diğerlerinde olduğu gibi bu tasarıların da hiç biri genel kurula gelme başarısını gösterememiştir. AHIPAC, Türkiye ve Yunanistan'a yardım konusunda 7/10 oranının uygulanmasını sağlamış ve hatta bu oranın 1/1 şeklinde uygulanması için de yoğun bir çaba sarf etmektedir. Kongre ve yürütme nezdinde yaptığı girişimlerle Türkiye'den ziyade Doğu Akdeniz'in güvenliği için Yunanistan'ın daha önemli olduğu konusunda ikna çabası içindedirler. Örgüt ayrıca hem insan hakları konusunda hem de hem de 1974 Kıbrıs Harekatı esnasında kaybolduğu iddia edilen beş Amerikalının ve 1614 Rum'un bulunması konusunda Türkiye'ye baskı yapılması için çalışmakta, bununla ilgili yasa ve karar teklifleri vermektedir. Yunan lobisi İstanbul'daki Rum Partiği Bartolomeo'nun genel Ekümen olarak tanınması ve İstanbul'da Rum okulları açılması için Türkiye'ye baskı yapılması konusunda da yoğun bir faaliyet içindedir. Ege ve Batı Trakya sorunlarında da 1976'dan bu yana Amerikan Hükümeti üzerinde etkili olmaya çalışan Yunan lobisi, Batı Trakya'daki ve Ege'deki iddia ettiği kendince "egemenlik haklarının" Türkiye tarafından tanınmasının sağlanması için Amerikan hükümetinin Türkiye'ye baskı yapmasını istemektedir.

Yunan lobisi, Türkiye ile sorunlarının dışında Kuzey Epir konusunda Arnavutluk ile ve isim sorunu yüzünden Makedonya ile yaşadığı sorunlarda da Amerikan yönetiminin kendisini desteklemesini sağlamaya çalışmaktadır. Yunan lobisi, örneğin 22 nisan 1994'te Dışişleri Bakanı Warren Crishtopher'a gönderdiği mektupta Arnavutluk hükümetinin Kuzey Epir'deki Yunan azınlığa acımasızca baskı ve sindirme eylemlerini sürdürdüğünü iddia etmiştir.

Yunan lobisi ara sıra düzenlediği turlarla Kongre üyelerinin Yunanistan'ı ziyaret etmelerini sağlayarak kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmaktadır. Lobi, bu işi daha çok Kongredeki Yunan dostu üyeler aracılığı ile yapmaktadır. Örneğin 22-29 Ağustos 1993 tarihleri arasında Temsilciler Meclisi üyelerinden Michael Bilirakis'in önderliğinde o zaman azınlık lideri olan Newt Gingrich, Gerald Solomon, Roy Rowland ve Carolyn Maloney'den oluşan heyetin Yunanistan'ı ziyaret ederek başbakan ve Dışişleri Bakanı ile görüşmeleri sağlanmıştır. Yine bu çerçevede 1994 Aralık ayında Kıbrıs'a gelen Senatör Paul Sarbanes, başbakan Klerides ve parti liderleriyle görüşerek bilgi alış verişinde bulunmuştur. Senatör Sarbanes, basına yaptığı açıklamada, "Berlin duvarı yıkıldığı, Orta Doğu'da barış süreci başladığında ve Kuzey İrlanda'da olumlu gelişmeler olduğu halde Adanın bölünmüşlüğüne devam ettiği, mültecilerin yurtlarına dönemmediği ve kayıplar konusunda bir gelişme sağlanamadığını" belirterek Rumların istediği doğrultuda açıklamalarda bulunmuştur. 1995 yılı içinde de bu tür seyahatlerin yapılmasını sağlamış ve 28 Mart-4 Haziran 1995 tarihleri arasında Temsilciler Meclisi üyeleri Packard ve Bilirakis'in de içinde bulunduğu heyet Atina ve Kıbrıs'ı ziyaret ederek ilgililerle görüşme yapmıştır. Türkiye'ye 320 milyon dolar askeri yardım ve 46 milyon dolar ekonomik yardım yapılmasını öngören dış yardım yasasında, "Türkiye'deki insan hakları uygulamaları, Ermenistan'a abluka uyguladığı ve Kıbrıs'ı işgal etmeyi sürdürdüğü" gerekçesiyle 25 milyon dolarlık kesinti yapılmasını öngören değişiklik teklifi Yunan lobisine yakınlığı ile tanınan Temsilciler Meclisi'nin üyelerinden E. Porter, Smith ve Wolf tarafından sunulmuş ve yönetimin çabalarına rağmen 29 Haziran 1995'de kabul edilmiştir.

Aynı şekilde, 20 Mart 1995 tarihinde New York Cumhuriyetçi Senatör Alfonso D'Amato tarafından ve 21 Mart 1995 tarihinde Temsilciler Meclisi üyesi Robert Andrews tarafından birer yasa tasarısı Meclise sunulmuştur. İlgili yasa tasarısı başkanı, Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımı bazı koşulları yerine getirmediği sürece her gün 500 bin dolarını askıya almaya çağırılmaktadır. Bu koşullar, insan hakları alanında uluslar arası denetime izin vermek, Kürtlerin medeni ve kültürel haklarını tanımak ve askeri operasyonlara son vermek, Kıbrıs'tan asker çekmek, Ermenistan'a ablukayı kaldırmak ve kiliseler üzerinde uygulanan resmi kısıtlamalara son vermek şeklinde sıralanıyor. Ekümenlik konusunda ise, 28 Mart 1995'te Temsilciler Meclisi üyesi Michael Bilirakis tarafından aynı içerikle birer karar tasarısı sunulmuştur. İlgili karar

tasarılar Patriğin ekümenlik haklarına saygı göstermesi ve İstanbul'da Rum Okulları açılmasına izin vermesi için Başkan'ın Türkiye nezdinde girişimde bulunması istenmektedir.

Bunların dışında, Temsilciler Meclisi üyesi Toricelli tarafından 21 Aralık 1995'te insan hakları, Kıbrıs ve Ermenistan'a ambargo konularında olumlu bir adım atmadığı takdirde Türkiye'ye taktik füze satılmamasına yönelik bir karar tasarısı sunulmuştur. Bundan bir gün sonra da 22 Aralık'ta Pallone yine Kürtlere baskıyı, Kıbrıs'ta işgali ve Ermenistan'a ablukayı kaldırmadığı sürece Türkiye'ye taktik füze satılmamasını isteyen bir başka karar tasarısını Temsilciler Meclisi'ne sunmuştur.

Yine 25 Ocak 1996'da New Jersey milletvekili Smith'in eliyle PKK'ya destek niteliğindeki karar tasarısı Temsilciler Meclisi'ne ve 17 Nisan 1996'da Senatör Specter eliyle Türkiye ve Yunanistan'ın aralarındaki Kardak sorununu Uluslar arası Adalet Divanı'na götürmeleri konusunda Amerikan yönetiminin Türkiye nezdinde girişimde bulunmasını öngören karar tasarısı Senato'ya sunulmuştur. Ancak bu tasarılardan hiç biri 104 ncü Kongre dönemi içinde genel kurula gelmemiştir.

AHI ve AHIPAC'ın bunların dışındaki ortak faaliyetleri arasında öğretim üyeleri ve bilim çevrelerinin katıldığı konferanslar düzenleyerek bu toplantılarda Kongre üyelerinin de konuşmacı olarak katılmasını sağlamakta bulunmaktadır. Yunan lobisi iş ve ticaret dünyası ile bir araya gelerek Yunanistan ve ABD arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesini amaçlayan toplantılar ve konferanslar düzenlemektedir. AHIPAC tarafından üyelere gönderilen mektuplarda, Kongre üyelerinin kendileri lehindeki karar ve yasa tasarıları karşısındaki tutumları ayrıntılı olarak belirtilmekte, ayrıca olumlu olanlara teşekkür edilmesi, olumsuz olanların ise olumlu olmaları konusunda temas kurulması için hemen her Kongre üyesinin adresi, telefon numarası ve e-mail adreslerine de yer verilmektedir. AHIPAC üyelerin dışında yaklaşık 300 dolayında Rum Ortodoks kiliselerinden de yararlanmaktadır.

Bu arada AHI merkezi, ABD'de ve Kanada'da bulunan Grek Amerikan federasyonlarının başkanlarının katıldığı Helen Amerikan Ulusal Konseyi'nce (Hellenic American National Council: HANC) düzenlenen konferanslara da ev sahipliği yapmaktadır. Bu toplantılara Yunanistan'ın Washington Büyükelçisi'nin yanı sıra

Kongrede çalışan staffların de katılması sağlanmaktadır. HANC, ABD ve Kanada'da bulunan bütün Grek Amerikan federasyonları ve derneklerinin üye olduğu, temel amacının Helenizmin Amerika'da güçlenmesini sağlamak olduğu belirtilen bir organizasyondur.

Yunan lobisi, Amerika'daki Ermeni lobisiyle de işbirliği içindedir. AHI, 19 Mart 1994'te Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Claiborne Pell ve Temsilciler Meclisi Dış İşleri Komitesi Başkanı Lee Hamilton'a gönderdiği mektupla Azerbaycan'a sürdürülen kısıtlamaların devam etmesini istemiştir. Bunun yanında AHI ile Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee of America: ANCA) arasındaki işbirliğine resmi bir boyut kazandırılmıştır. 50 eyaletteki 218 üniversite rektörüne 5 Aralık 1994'te gönderilen ve birlikte kaleme alınan mektupta, AHI, AHEPA, HANC, ANCA ve Kuzey Amerika Kürt Ulusal Kongre'si rektörlere ve diğer üniversite yöneticilerine çağrıda bulunarak Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı ambargoya son vermediği ve Türkiye ve Kıbrıs'taki insan hakları ihlallerini sürdürdüğü için kınanması ve Türkiye ile ticaret yapan şirketlerle ticari bağlantıya girmemeleri istenmiştir. 6 Ocak 1995'te yine AHI önderliğinde hazırlanan ve AHEPA, HANC, ANCA ve Kürt Ulusal Kongresi tarafından imzalanan aynı nitelikte bir başka mektup yine 218 üniversite rektörüne gönderilmiştir. Ermeni, Yunan ve Kürt lobileri arasında işbirliği aslında Türkiye aleyhine verilen her karar veya yasa tasarısında kendisini göstermektedir.

e. Ermeni Lobisi :

1970'lerin başından itibaren Amerikan politikasında varlığını hissettiren Ermeni lobisi 1984 yılında Amerika'daki tüm Ermeni örgütlerin Amerikan Ermeni Asamblesi adıyla bir çatı altında toplanmasıyla daha da etkili olmaya başlamıştır. Amerika'daki Ermeni lobisi kendi başına düşünüldüğünde çok başarılı olması imkansız gibi görünmekle beraber, 800.000 dolayındaki nüfusuna rağmen Batı din ve kültürüne ait bir topluluk olmaları ve geri kalan Amerikan toplumuyla çabuk ilişki kurabilmeleri ve kaynaşabilmeleri, ayrıca Yunan lobisi tarafından desteklenmesi ona başarılı bir lobi görüntüsü vermektedir. Bunun yanında, Ermeni lobisi, çok iyi organize olmuş bir lobi olarak, hem Kongre ile ilişkileri hem de grass roots faaliyetini başarılı bir şekilde büyük

bir ciddiyetle yapmaktadır. Bir lobinin başarılı olmasında önemli olan iyi organize olma ve Amerikan toplumunca desteklenme gibi özellikle sahip olan Ermeni lobisi finansal ve sayı bakımından yeterli olmasa da bunu başka özellikleri ile telafi etmektedir. Özellikle belli seçim bölgelerinde yoğunlaşmış olmaları ve seçim kampanyalarında bizzat görev alarak çalışmalarını onları etkili bir topluluk haline getirmektedir.

Ermeni lobisini oluşturan örgütlerin başında Amerika Ermeni Asemblisi (Armenian Assembly of America: AAA) ve Amerika Ermeni Ulusal komitesi (Armenian National Committee of America: ANCA) gelmektedir. Bunların dışında Armenian American Action Committee: ARAMAC), Armenian Information Services, Armenian Network of America, Armenian Missionary Association, Armenian Bar Association ve Armenian Relief Society, önemli Ermeni derneklerinden birkaç tanesidir.

Bunlardan Amerikan yasaları gereğince kar amacı gütmeyen bir sosyal amaçlı dernek statüsünde olan Amerikan Ermeni Asemblisi (Armenian Assembly of America: AAA), Amerika'daki Ermeni toplumu adına lobi faaliyetinde de bulunmaktadır. Ermeni örgütlerinin bir çatı altında toplanması girişiminin sonunda 1984'ten itibaren faaliyete geçen "Armenian Assembly Charitable Trust" ve "Armenian Assembly Relief Fund Inc." Adlı derneklerin de 1994'te AAA ile birleşmesiyle örgütün yapısı büyümüştür. Örgütün sadece 1994 yılı gelir gider tablosunda yürütme ve yasama organlarıyla ilişkilere 272.870 dolar harcadığı gözlenmiştir. Ancak örgütün tüm faaliyetleri için toplam harcamaların 7 milyon dolar dolayında olduğu görülmektedir. Geniş bir staf kadrosuna sahip olan AAA'nın amaçlarının, Amerika'daki Ermeni kültürünün gelişmesine yardımcı olmak, Ermeni toplumu ile Amerikan toplumu arasındaki kültürel, tarihi ve dini konulardaki kaynaşmayı sağlamak ve Amerika'daki Ermeni Amerikalıların siyasal sisteme tam katılımını gerçekleştirmek olduğu belirtilmektedir.

Bununla beraber, Ermeni lobisinin, ABD'nin Ermenistan'a insani yardım programları, teknik yardım ve kalkınma yardımı konularında Kongre üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bunların dışında öncelikli konular arasında Azerbaycan'a ve Türkiye'ye müeyyideler uygulaması bulunmaktadır. Ermeni lobisi, ayrıca Amerikan Hükümeti'nin Dağlık Karabağ sorununda kendisini desteklemesini sağlamaya

çalışmaktadır. Yunan lobisinin yaptığı gibi Ermeni lobisi de Kongre üyelerinin Ermenistan'ı ziyaret etmelerini sağlamaktadır. Bu çerçevede Ermenistan'a götürülen Kongre üyeleri arasında Temsilciler Meclisi üyesi Frank Wolf , John Porter'in eşi Kathryn Porter ve Pat Williams'ın eşi Carol Williams bulunmaktadır. Bunların Kongre'deki insan hakları konusundaki etkileri dolayısıyla hazırladıkları raporlar Ermenistan'a daha fazla insani ve mali yardım yapılmasında etkili olmuştur.

Çok iyi organize olmuş ve çok çalışan bir lobi görünümünde olan Ermeni lobisinin en önemli avantajı Kongrede çok etkili isimler tarafından açıkça desteklenmesidir. Bunlardan biri ve en önemlisi Bob Dole'du. Bob Dole Kongre üyesi olduğu yıllar boyunca Ermenilerin Kongredeki gözü kulağı olan bir kişi olmuştur. Ermeni lobisinin 1994-95 yılı içindeki yasamaya dönük faaliyetleri arasından bazı örnekler vermek gerekirse, Ermenistan'a yardım koridorunun açılması ve Türkiye ve Azerbaycan'a yaptırım uygulanmasını öngören ve Temsilciler Meclisi üyelerinden Richard Lehman tarafından verilen ve 100 Kongre üyesinin imzasıyla sunulan ve Senatoya aynı içerikle, Bob Dole ve Paul Simon tarafından verilen yasa tasarıları Temsilciler Meclisi ve Senato Dış İlişkiler Komiteleri'nde başarısızlığa uğramış ve dolayısıyla 103 ncü Kongrede görüşülememiştir. Ancak aynı dönemde Ermeni lobisinin çabasıyla Ermenistan'a 75 milyon dolar yardım yapılmasını ön gören yasanın çıkarılması sağlanmıştır. Bunun dışında Temsilciler Meclisi'ne 23 Mart 1995 tarihinde sözde Ermeni soykırımında ölenlerin Anısına bir karar tasarısı sunulmuştur. Bunların dışında 97 Kongre üyesinin de imzalayarak destek verdiği karar tasarısı Temsilciler Meclisi Uluslar arası ilişkiler Komitesi'ne gönderilmiş ancak 104 ncü Kongre döneminde genel kuruluna gelememiştir.

Ermeni lobisi başarılı bir grass roots faaliyeti yürütmektedir. Bu süreçte AAA'nın yayınlarından olan Daily News Report From Armenia, Armenia This Week, Assembly of This Week, Special Report on Armenia, Armenia Factbook, Armenian Assembly Issue Brief, The Armenian Mirror-Spectator ve Monthly Digest of News from Armenia önemli rol oynamaktadır. Bu yayınlar aynı zamanda Kongre üyelerine ve yürütme bürokrasisine de gönderilmektedir. Aslında Kongre üyelerine düzenli olarak gönderilen AAA'nın bu amaçla hazırladığı ve newsletter niteliğinde olan Assembly Action'dır. Ancak Kongre ile ilişkilerde yüzyüze görüşmeler Ermeni lobisinin en çok tercih ettiği

yöntemdir. Bu bakımdan Kongre’de Ermeni düşüncesine sempati ile bakan çok sayıda Kongre üyesinin olması Ermeni lobisinin Kongre koridorlarında yabancılık çekmemesine yol açmaktadır. Ermeni lobisi, başta Yunan lobisi olmak üzere, Uluslar Arası Af Örgütü,, Uluslar arası İnsan Hakları Örgütü ve Amerikan Kürt Ulusal Kongresi gibi örgütler ve bunlarla ilişki halinde olan Kongre üyeleri tarafından da desteklenmektedir. Bunlara rağmen Ermeni lobisinin Amerikan dış politikası üzerindeki etkisi sınırlı kalmaktadır.

f. Türk Lobisi :

Amerika’daki Türk Lobisi deyince bundan hem bu ülkede yaşayan her Türk insanını ve onlar tarafından oluşturulan ekonomik, sosyal, kültürel ve başka alanlarda faaliyet gösteren Türk Derneklerini hem de Türk hükümeti tarafından tutulan lobi şirketlerini ve bunlar tarafından yürütülen faaliyetleri anlamak gerekir.

Amerika’daki Türk Lobisi, rekabet etmek durumunda kaldığı lobilerle karşılaştırıldığında bazı dezavantajlara sahiptir. 300.000 dolayında oldukları tahmin edilen Amerika’daki Türk toplumu başarılı bir lobi çalışması için elverişli bir sayı oluşturmamaktadır. Ayrıca, yıllarca Amerika’da yaşadığı halde Türk vatandaşlığından çıkarak Amerikan vatandaşı olmayı kabul etmeyen çok sayıda Türk, sıradan bir Amerikan vatandaşı için söz konusu olan bir çok hakkı kullanmaktan da yoksun kalmaktadır. Bunun dışında Amerika’da yaşayan Türklerde siyasal katılımın son derece düşük olduğu gözlenmektedir. Diğer toplumlar gibi asimile olmayan Türk toplumu bu bakımdan Amerikalılarla tam bir kaynaşma içinde olmadığından onları etkilemeye dönük avantajları da kullanamamaktadır. Bu büyük ölçüde kültürel farklılıktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, sayıca az ve dağınık olmaları oy açısından Kongre üyeleri için bir cazibe oluşturmamaktadır.

Kongre üyeleri için diğer bir öncelikli konu para olmakla beraber, Türkler arasındaki siyasal katılımın düşüklüğü parasal katkının da düşük olması sonucunu doğurmaktadır. Diğer lobiler (Yunan ve Ermeni lobileri) seçimlerde hem parasal destek sağlar hem de bizzat adayların kampanyalarında aktif görev alırken, Türkler bu konuya pek ilgi göstermemektedirler. Amerika’daki Türkler üzerinde yapılan araştırmada, buradaki insanların lobi faaliyetleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları, bunun

bir sonucu olarak lobiciliğin yararlı olmadığı yönünde yaygın bir kanının söz konusu olduğu görülmüştür.

Bir başka dezavantaj ise Amerika'da lobiciliğin gerekli olduğunun Türkiye tarafından oldukça geç anlaşılmış olmasıdır. Bu konuya gereken önemin ancak 1980'li yılların başlarından itibaren verilmeye başlanması, henüz istenilen noktaya gelinmemiş olmasındaki en büyük etkidir. Bu kısa süre içerisinde Amerika'daki Türk lobisinin kendisini hissettirmiş olmasını ise başarı olarak değerlendirmek gerekir. Ancak henüz Kongrede Türkiye ile ilgili konular gündeme geldiğinde sahip çıkacak veya rahatlıkla sorunların anlatılabileceği Kongre üyesinin çok sınırlı sayıda olması Türk lobisinin işinin kolay olmadığını göstermektedir. Bütün bunların yanında, Türk lobisinin Amerikan politikasında etkili olabilen ve Kongrede çok sayıda Kongre üyesi tarafından desteklenen lobilerle uğraşmak zorunda kalmasını önemli bir dezavantaj olarak değerlendirmek gerekir. Yunan, Ermeni ve Kürt lobilerinin dışında, İnsan Hakları Örgütü, Uluslar Arası Af Örgütü ve Kongrede bu konularla ilgilenen Kongre üyeleri Türkiye karşısında bir cephe oluşturmaktadır.

Bunlara karşılık, özellikle büyükelçiliğin, Türk-Amerikan Derneklerinin ve lobi şirketlerinin çabaları ile bu konudaki açık giderilmeye çalışılmaktadır. Rakiplerine karşılık Türk lobisinin en önemli avantajı Türkiye'nin stratejik konumudur. ABD için bölgede Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde de vazgeçilmez bir ülke olma konumunu koruması Türkiye konusundaki yasa ve karar tasarıları gündeme geldiğinde Amerikan yönetiminin Kongreyi ikna etmeye çalışmasına yol açmaktadır.

Amerika'daki Türk lobisini oluşturan dernekler arasında en etkili olanı Türk Amerikan Dernekleri Asemblisi (ATAA- Assembly of Turkish Amerikan Association)dir. Bu, aynı zamanda lobicilik konusunda da faaliyet göstermeye çalışan Washington DC'deki en önemli Türk derneğidir. Bunun dışında hemen her eyalette veya şehirde çeşitli alanlarda faaliyet gösteren Türk dernekleri bulunmaktadır. Bunun dışında hemen her eyalette veya şehirde çeşitli alanlarda faaliyet gösteren Türk dernekleri bulunmaktadır. American Turkish Assocation of Houston, (North Carolina, Washington D.C., Florida, Maryland Ohio, California, Kansas City), Turkish American

Cultural Alliance, Turkish American Cultural Association of Alabama (Florida, Georgia, Michigan, Seattle) ve Turkish American Society of Colorado (Northeastern, Northern Texas, Hawaii) bunlardan bir kaç tanesidir. Bunların dışında, Türk Çalışmaları Enstitüsü (ITS), Türk Amerikan Bilim Adamları Derneği (Association of Turkish American Scientists. ATAS), Türk Amerikan İslam Vakfı (Turkish American Islamic Foundation: TAIF), Amerikan Türk Konseyi (ATC) ve Türkiye'nin Amerikalı Dostları (AFOT) dernekleri de Amerika'da eğitim, kültür, bilim, din, ekonomi ve savunma konularında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri geliştirmek bu konularda Amerika'da yaşayan Türkleri bilinçlendirmek, Amerika'da Türkiye'ye karşı oluşmuş önyargıları ortadan kaldırmak ve Türklerin siyasal sürece katılımını teşvik etmek amacıyla kurulmuş örgütlerdir. Bunlar liste halinde EK-1'de sunulmuştur.

Türkiye Amerika'daki lobi faaliyetlerini henüz Amerika'da yeterli sayıda Türk'ün olmadığı, olanların da bir örgütlenmeden yoksun olduğu dönemlerde Amerika'daki lobi şirketlerine yaptırmaya çalıştı. Bu çerçevede Hill&Knowlton, International Advisors, Inc., ve McAuliffe, Kelly, Rafaelli&Seimans Türkiye'nin kiraladığı şirketler arasında yer almıştır. Bunlardan Hill& Knowlton Türkiye için hem hükümetle ilişkileri yürütmüş, hem de Türkiye için medya ile ilişkiler ve kamuoyu oluşturma çalışmalarını yapmıştır. Bununla beraber, International Advisors Inc., ve McAuliffe Kelly Rafaelli, özellikle hükümetle ilişkileri yürütmek amacıyla tutulmuştu. Türk lobisini biraz daha ayrıntılı olarak almak gerektiğinde onu üç kısma ayırarak incelemek gerekir. Birincisi yarı-bancu temsilci lobiler aracılığıyla yürütülen siyasal ve kültürel amaçlı lobi faaliyetleri, ikincisi Türk Amerikan dernekleri eliyle yürütülen siyasal ve kültürel amaçlı lobi faaliyetleri diğeri ise yine Türk Amerikan iş dünyasının oluşturduğu dernekler aracılığıyla yürütülen ekonomik faaliyetlerdir.

(1) Yabancı Lobi Şirketleri:

Yıllardır Türkiye'nin sahip olduğu post bıyıklı, keskin palalı, acımasız Türk imajı bu konuda özel eğitim görmemiş diplomatlarca düzeltilmeye çalışılmış, ancak istenen başarı sağlanamamıştır. Bu olumsuz imajın yürütülecek sistemli ve doğru yerlere yönelik lobi faaliyetlerinin desteği ile olumlu bir şekle dönüştürülmesi, dış tanıtımdan çok daha genel kapsamlı alanlarda söz konusu olduğundan, yasal düzenlemelerle ilgili

olan lobiciliğe ihtiyaç vardır. Türkiye bağlantılı olduğu ülkeler ve örgütler nezdinde kendi çıkarları doğrultusunda karar alılabilmek için bu kesimlerin karar vericilerine yönelik çalışmalıdır.

Öncelikle Türkiye ile bağlantılı olan ülkeler açısından bakıldığında; Almanya, Hollanda, Belçika gibi çok sayıda Türk işçisinin bulunduğu yerlerde, organize bir şekilde lobi faaliyetleri yürütülememektedir. Oluşturulan Türk dostluk dernekleri bu ülkede bulunan elçiler tarafından yönlendirilmekte, gerçekleştirilen faaliyetler siyasi mekanizmada yer alan önemli kişilerin katıldığı Türk geceleri, Türkiye'ye düzenlenen geziler ya da Türkiye karşıtı kararlara karşı mektup yazma kampanyaları ve gösterilerin düzenlenmesi şeklinde olmaktadır.

Türkiye'nin asıl hedefi ABD'dir. Diğer pek çok ülkenin yaptığı gibi Türkiye'de yapılan yasal düzenlemelerde kendi çıkarlarına uygun kararların alınması istenmektedir. Ayrıca ABD'de bulunan çok sayıda Türk karşıtı etnik grup yoğun şekilde lobi faaliyeti yürüttüğünden, bu etkin karar alma mekanizmasının boş bırakılmaması gerekmektedir.

ABD'de Türkiye tarafından yürütülen lobi faaliyetlerinin başlama tarihi 1974-1977 Gerald Ford'un başkanlık dönemine dayanmaktadır. Bu döneme kadar yabancı ülkelere sahip olunan olumsuz imajı değiştirme ve yönetimi etkileme faaliyetleri, Dışişleri bakanlığı bünyesindeki yurt dışında görevli diplomatlar ve misyonerler aracılığı ile yürütülen çalışmalardır. Uygulanan bu yöntem, 1974'te Kıbrıs Barış Harekatı ve ardından konan silah ambargosu ile değiştirilmiştir. Çünkü bu dönemde Rum lobisi, ABD'de güçlü ve etkili bir şekilde faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bunun yanında organize olmuş Türk gruplarının eksikliği nedeniyle Kongre üyelerinin Türkiye'nin Kıbrıs'a hangi koşullarda ve ne statü ile müdahalede bulunduğu konusunda fikirleri olmamış, Türkiye'nin yeri ve önemi konusunda da bilgileri sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu dönemde silah ambargosuna karşı Türkiye sert tepki göstermiş ve ortak tesislerin ABD tarafından boşaltılması istenmiştir.

İki ülke arasında oluşan bu soğuk ortam hem Ankara'da hem de Washington DC'deki yetkililere bazı konuların yolunda gitmediğini hissettirmiştir. Türkiye bu olumsuzluğa çare olarak ABD'de lobi faaliyetlerine başlamaya karar vermiş ve ilk olarak "Adelman" adlı bir halkla ilişkiler şirketi ile çalışmaya başlamıştır. Fazla başarı

sağlayamayan bu şirketten sonra, özellikle finansman alanında faaliyet gösteren örgütleri temsil eden “Doremus And Company” şirketi devreye girmiştir. Yılda ortalama 200.000 dolar alan bu şirketin çalışmaları çeşitli yerlere mektup yazmakla sınırlı kalmış ve yine başarılı olunamamıştır.

Türkiye lobi çalışmalarına 1981’de, Reagan ve Bush’un seçim kampanyalarında etkili bir isim olan “Gray&Company” ile devam edilmiştir. Gray&Company’inin daha sonra “Hill& Knowlton”la birleşmesi üzerine Türkiye bu şirketle devam etmiş ve Türkiye Hill&Knowlton’a çalıştığı sürece içinde yılda 1.1 milyon dolar ödemiştir. Türkiye ayrıca 1989’da eski Savunma Bakanı yardımcılarında Richard Perle’nin de bünyesinde çalıştığı “International Advisors” isimli firmayla yıllık 875,000 dolara anlaşmıştır. Firma bünyesinde çalışan altı kişinin tamamına yakını daha önceden Dışişleri, Savunma ve Ulusal Güvenlik Konseyinde çalışmış bürokratlardı. Türkiye Ocak 1990’da bir başka şirketle daha, “McAuliffe, Kelly, Rafaelli&Seimans” isimli şirketle yıllık 800,000 dolara anlaştı.⁴⁹⁾

Türkiye 1992 seçimlerinde Demokratların işbaşına gelmesi üzerine daha önce çalıştığı şirketlerle olan kontratlarını sona erdirerek Clinton’a daha yakın kişilerin oluşturdukları lobi şirketlerine kaydını. Türkiye 1993’de “Capitoline International Group Inc.” ile anlaştı. Türkiye aynı yıl içinde “Arnold&Porter” isimli şirketle de 300.000 dolara bir yıllığına kontrat imzaladı. Nitekim, Türkiye Hill&Knowlton’dan vazgeçerek 1994 Nisanında “Fleishman-Hillard Inc.” ile yılda masraflar dahil 2.1 milyon dolara anlaştı. Türkiye Capitoline International Group ve Manning, Salvage and Lee isimli lobi şirketlerinin 1994 Ocağında birleşmesiyle oluşan “Capitoline/MS&L” isimli şirketle de 1 Mayıs 1994’de yürürlüğe girmek üzere yılda masraflar hariç 650.000 dolar üzerinden kontrat imzaladı. Böylece International Advisors Inc. firmasından da vazgeçilmiş oluyordu. 1995 yılına kadar Capitoline/MS&L firması Beyaz Saray ve Kongre ile ilişkileri yürütmekte ve Fleisman Hillard Int. Com. ise Türkiye için PR çalışmaları yapmaktaydı. Ancak 1995 başından itibaren her iki şirket de Türkiye için hem hükümetle ilişkiler hem de PR çalışmaları yapmaya başlamıştır. Bu firmalardan Fleisman-Hillard Washington’un başarılı PR şirketleri arasında yer alan az sayıda

---

⁴⁹⁾ Tayyar Anı, *a.g.e.*, s. 222.

şirketten birisidir. Firma, aslında PR kapsamında basın ve medya ile ilişkiler üzerinde uzmanlaşmış görünse de müşterilerine lobicilik hizmeti sunmaktadır. Ayrıca yatırım danışmanlığı da yapan Fleisman Hillard şirketlere yönetim desteği de sağlamaktadır. Bu çerçevede firma, yatırım ve iş analizi toplantıları yapmakta, ilgili yerlere müşterileri adına mektuplar göndermekte, finansal reklamcılık hizmetlerinde bulunmakta, uluslar arası yatırım ilişkilerini yürütmekte, iletişim desteği vermekte ve reorganizasyon konularında yardımcı olmaktadır. Firma bunu yapabilmek için bir taraftan önde gelen medya temsilcileriyle diğer taraftan Kongre üyeleriyle, Komite Başkanları ve üyelerle siyasal parti temsilcileriyle, bürokratlarla yakın ilişki içinde olmaya çalışmaktadır. Firma kayıtlı lobici olarak bu hizmeti sunarken bünyesinde bu işlerle görevlendirdiği uzman kişilerin yanı sıra eski Kongre üyelerinden de yararlanmaktadır.

Türkiye'nin yılda 2 milyon dolar dolayında para ödediği Fleisman-Hillard yıllık 11-15 milyon dolar dolayındaki cirosu ile Washington'un gözde lobi firmaları arasında yer almaktadır. Fleisman-Hillard bünyesinde PR konusunda daha önce Hill&Knowlton'da çalışan çalışan Arzu TUNCATA'nın bulunması Türkler açısından önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Aslında Türklerin isteğiyle transfer edilen bu kişi özellikle PR konusunda uzmandır ve çalışmaları bu konuda yoğunlaşmaktadır. Şirkette Kongre ve yürütmeye ilişkin lobi faaliyetlerini ise Donald F. Massey'in de başında bulunduğu uzman bir kadro yürütmektedir. Şirket Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği ile yakın temas halinde olup elçilik tarafından bilgi bakımından desteklenmektedir. Bu çerçevede "Turkey Today" adıyla yayınlanan newsletter elçilikle ortaklaşa bir çalışmanın ürünü olarak çıkarılmaktadır. Daha ziyade Türk dış politikası ve dış politikayı etkileyen iç politik gelişmelerin yer aldığı newsletter iki ayda bir yayınlanmaktadır.

Türkiye için 1993'den itibaren lobi yapan diğer Amerikan firması ise, "Capitoline International Group Ltd."dir. 1994 Ocagından itibaren yürürlüğe girmek üzere Manning, Selvage&Lee ile Capitoline International Group Ltd. arasındaki birleşmeden sonra şirketin adı Capitoline/MS&Lee olarak değiştirilmiştir. Böylece hükümetle ilişkiler konusunda çok iyi olan Capitoline ile halkla ilişkiler konusunda sayılı firmalardan biri olan Manning, Salvage&Lee'nin birleşmesiyle ortaya çıkan yeni şirket müşterilere hem hükümetle ilişkiler hem de halkla ilişkiler konusunda hizmet vermeye

başlamıştır. Birleşmeden önce Manning, Salvage&Lee'nin müşterileri arasında Sega, Nike, AT&T ve American Express gibi Amerika'daki büyük firmalar da yer almaktaydı.

Türkiye'den lobi faaliyetlerini yürütmek için yılda bir milyon dolar dolayında para alan Capitoline/MS&Lee'nin bünyesinde Türkler veya Türkçe'yi çok iyi konuşan elemanlar da bulunmaktadır. Firma genelde müşterilerine araştırma, komitelerde yapılacak açık görüşmelere konuşma hazırlama, PAC oluşturma, diğer lobilerle koalisyonlar oluşturma, eyalet ve yerel düzeyde müşterilerin çıkarlarını gözetme, medya ile ilişkileri yürütme, grass roots kampanyaları düzenleme ve müşteriler adına tanıtım amaçlı yayınlar yapma gibi hizmetler sunmaktadır. Türk Büyükelçiliği tarafından yapılan yazılı basın açıklamaları da aynı şekilde Capitoline/MS&Lee tarafından yayınlanmaktadır.

(2) Amerika'daki Türk Dernekleri :

Türk Amerikan derneklerini kültürel ve toplumsal alanda faaliyette bulunanlar, eğitim alanında faaliyet gösterenler ve ekonomik alanda faaliyet gösterenler olmak üzere üç grupta toplamak mümkün. Birinci grupta Türk Amerikan Dernekleri Asemblisi ve ona üye olan dernekler, ikinci grupta Türk Amerikan Enstitüsü ve bu çerçevede üniversitelerdeki Türkiye üzerine eğitim ve araştırma merkezleri, üçüncü grupta ise Amerikan Türk Konseyi ve Türkiye'nin Amerikalı Dostları dernekleri yer almaktadır.

(a) Türk Amerikan Dernekleri Asemblisi (Assembly of Turkish American Associations: ATAA):

Sınırlı da olsa lobi faaliyetleri yürüten bir örgüt olan ATAA, Türk Amerikan ilişkileri ve Türklerin yasama ve yürütmede temsil edilmesi bakımından son derece önemli bir faaliyet yürütmektedir. Diğer Türk dernekleri de kuşkusuz bir takım faaliyetlerde bulunmakta, fakat lobicilik yapmamaktadırlar. Bu dernekler hem Türklerin örgütlenerek bir araya gelmesini hem de Türklerin siyasal yaşama katılımını teşvik etmektedir. Ayrıca bu tür dernekler ATAA tarafından başlatılan grass roots faaliyetlerinin tabana yayılmasını sağlamaktadır.

ATAA, Amerika çapında faaliyet gösteren Amerika'da yaşayan Türkler tarafından 1979'da kurulmuş, vergiden muaf ve kar amacı gütmeyen bir örgüttür.⁵⁰ Üyeleri ABD çapına yayılmış 52 Türk Amerikan derneği ve özel kişilerden oluşan ATAA, üyelerini Kongre, federal ve eyalet hükümetleri, basın yayın organları ve Amerikan kamuoyu önünde temsil etmektedir. ATAA bir yönetim kurulu ve bir Mütevelli Heyeti tarafından yönetilmektedir. Üye dernek temsilcilerinden oluşan Genel Kurul ve ferdi üyeler yılda bir kez ATAA yıllık olağan kongresinde bir araya gelerek kuruluşun genel politikasını belirlemektedir. Örgüt yasanın öngördüğü sınırlamalar içinde lobi faaliyeti yapabilmektedir. Bu tür örgütler, ancak bütçelerinin belli bir oranını lobi için harcayabilmektedir. Aksi takdirde vergiden muaf statülerini kaybederek vergi mükellefi haline gelmektedirler. Vergi mükellefi ve kayıtlı olmayı kabullendikten sonra lobi konusunda bir sınırlama getirilmemektedir. Başka bir deyişle bu defa tüm diğer kayıtlı lobcilik yapan kişi ve kurumların tabi olduğu 1946 yasası kapsamında değerlendirilmekteler.ATAA'nın amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- (I) ABD'de yaşayan Türkler arasında iletişimi geliştirmek suretiyle cemiyet yapısını güçlendirmek,
- (II) Türk tarihi, kültürü, örf ve adetlerini tanıtmak, ABD'de ülkemiz hakkında olumlu bir imaj ve kamuoyu oluşturulmasına katkıda bulunmak,
- (III) Türkiye ve Türk insanı hakkında yanıltıcı, tahrif edici ve kötüleyici propaganda ve faaliyetlere karşı koymak,
- (IV) ABD hükümeti, Kongresi ve basın yayın organları nezdinde Türk Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesi için bir baskı grubu oluşturmak,
- (V) Amerikan iş çevrelerini Türkiye'nin yatırım ve ticaret potansiyeli konusunda aydınlatmak.

ATAA, bu amaçlarını geliştirmek için ABD çapında çeşitli eğitsel ve akademik nitelikli toplantılar düzenlemekte, kitap ve broşürler yayınlamaktadır. Dernek ayrıca, ABD'de yaşayan Türk toplumunu, Türkiye aleyhtarı lobi faaliyetleri ve bunların ABD Kongresindeki yasama faaliyetlerine yansıyan etkilerinden haberdar etmekte ve yönlendirmektedir. ATAA'nın bu alandaki en etkili aracı kendi tarafından yayınlanan

⁵⁰ www.ataa.org., 03.01.2004.

ilk Türk gazetesi olan “The Turkish Times” adlı gazetedir. 1989 yılından başlayarak ayda iki kere yayınlanan “ The Turkish Times” gazetesi, Türkiye’yi ve Türk Amerikan ilişkilerini ilgilendiren konularda Türk görüşünü duyurmakta ve ABD’de yaşayan Türk toplumu arasındaki iletişimin ve Türkiye ile olan bağların güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Yeni başlatılan bir uygulamayla gazete ayrıca, Türk ve Amerikan işadamları için bir başvuru kaynağı haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bunun dışında 1996 yılının ikinci yarısından itibaren yayınlanmaya başlayan newsletter biçimindeki “Turkish Panorama” özellikle bürokrasiye ve Kongre üyelerine ve onların stafflarına gönderilmektedir.

ATAA, bunların dışında belli aralıklarla Türk dış politikası ve Türk Amerikan ilişkilerinin konu alındığı ve Türk ve Amerikan bilim adamlarının ve bürokratların katıldığı konferanslar düzenlemektedir. Dernek ayrıca diğer üye Türk Amerikan derneklerini de kendi bölgelerinde benzeri etkinlikler düzenlemeleri konusunda teşvik etmektedir. Bu konferanslar hem Türk tarihi ve kültürünün Amerika’da yaşatılmasına hem de Türk Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

ATAA grass roots faaliyetini, kendi oluşturduğu bir lider grubu aracılığıyla yürütmektedir. Bu kişiler ATAA’nın direktifleri ile harekete geçerek faaliyetin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Kuruluşundan bu yana ATAA, Türk halkı ve Türkiye hakkındaki bilgisizliğe ve önyargıya karşı başarıyla mücadele etmektedir. ATAA’nın mali kaynağı üye aidatlarından ve bağışlardan oluşmaktadır. Yıllık 300.000 dolar dolayında bir bütçe imkanı ile faaliyet gösteren derneğin mali açıdan yeterli olmadığı görülmektedir. Amerikan yasaları gereğince bu tür derneklere yabancı hükümetlerin mali destekte bulunması yasak olduğundan bunların ancak Amerikan vatandaşı Türkler kanalıyla yapılması gerekmektedir.

(b)Türk Çalışmaları Enstitüsü (Institute of Turkish Studies: ITS):

Türk Amerikan derneklerinden biri olan ITS özellikle eğitim ve kültür alanında faaliyet gösteren, kar amacı gütmeyen, vergi muafiyeti olan bir dernektir. Başkanlığını şu anda aynı zamanda Georgetown Üniversitesi’nde öğretim üyesi olan Profesör Sabri SAYAR’ın yaptığı ITS, Amerikan ve Türk toplumları arasındaki ön yargıları kaldırmak ve her iki toplumun birbirini daha iyi anlamalarını sağlamak ve bu amaçla yapılan tüm

çalışmaları desteklemek amacıyla 1982'de Washington DC'de kurulmuş, vakıf türü bir örgütlenmedir. ITS, özellikle üniversitelerde Türk kürsüleri açılması konusunda Türkiye ile işbirliği yapmaktadır. Türk Hükümeti'nin bu konudaki girişimleriyle Georgetown Üniversitesi ve Princeton Üniversitesi başta olmak üzere Harvard Üniversitesi, Chicago Üniversitesi, Indiana Üniversitesi ve Portland State Üniversitesi'nde Türkiye ile ilgili kürsülerin Türk Hükümeti'nin, Amerika'da yaşayan Türklerin ve bu üniversitelerin ortak katkılarıyla faaliyete geçirilmesine çalışılmaktadır. Bunların dışında California, Columbia, Georgetown, Michigan, New York, Ohio State, Pennsylvania, Texas, Utah ve Washington üniversitelerinde Türkiye ile ilgili araştırmalar yapan merkezler veya bölümler bulunmaktadır.

ITS'nin kullandığı, yıllık fon yaklaşık 2 milyon dolar civarındadır. Ancak son birkaç yıl içinde bu fonda büyük ölçüde düşüş olmuştur. Bu fon, başta hükümetin katkıları olmak üzere, Amerika'daki Türk ve Amerikan şirketleri tarafından sağlanan bağışlardan oluşmaktadır. ITS'nin fonlarıyla Türkiye üzerine makaleler, master veya doktora tezleri veyahut doktora sonrası yapılan araştırmalar desteklenmekte, konferanslar tertiplenmekte ve dergiler çıkartılmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse, "Journal of Turkish Studies", "International Journal of Turkish Studies", "Turkey in America", "An Introduction of Religious Foundations in the Ottoman Empire", "Studies on the Ottoman Economy", "Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923: The Impact of the West" ITS'nin desteğiyle hazırlanan çalışmalardan birkaç tanesidir.

(c) Amerikan Türk Konseyi (American Turkish Council: ATC) ve Türkiye'nin Amerikalı Dostları (The American Friends of Turkey: AFOT)⁵¹:

Her ikisinin de başkanlığını Fred Haynes'ın yaptığı Amerikan Türk Konseyi (American Turkish Council: ATC) ve Türkiye'nin Amerikalı Dostları (The American Friends of Turkey: AFOT) dernekleri, 1994'te açılışı yapılan Washington DC'deki Amerikan Türk Merkezi'nde faaliyet gösteren ve Amerikan yasaları gereğince kurulan kar amacı gütmeyen, vergi muafiyeti olan derneklerdir. Bunlardan AFOT, özellikle 1992'den beri oluşturmaya çalıştığı "Dostluk Fonu" ile Türk tarihi ve kültürü konusunda kamuoyundaki duyarlılığı ve bilinçlenmeyi artırmayı amaçlamaktadır.

⁵¹ www.amerikanturkishcouncil.org, 03.01.2004.

AFOT, ATC'nin imkanlarından da yararlanarak Türk Amerikan ilişkilerini ve Orta Asya ve Kafkaslardaki Türklerle Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkileri geliştirmeye yardımcı olmaya çalışmaktadır. ATC ise, Amerika'da özellikle ekonomi ve iş dünyasını organize etmeye çalışan ve bu konuda Türkiye ve Amerika arasındaki ticari ilişkileri artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunan bir örgüttür.

ATC'ye gerek Türkiye'de gerekse ABD'nde faaliyette bulunan şirketler üye olabilmektedir. Her yıl düzenlenen ve iş dünyasından Türk Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde çıkarı olan çok sayıda firma ve çok uluslu şirket temsilcisinin katıldığı ticari, telekomünikasyon, alt yapı, taşımacılık, enerji, tarım, insan hakları, savunma, dış politika, bilim ve kültür konularında tebliğlerin sunulduğu ve yaklaşık dört gün süren yıllık konferansların dışında ATC, ayda birkaç kez olmak üzere değişen aralıklarla ticari, kültürel ve savunma konularında konferanslar düzenlemektedir. Ayrıca ATC, Türk Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde katkısı olmuş kişilere her yıl düzenlediği toplantılarla ödüller vermektedir. Bu ödüllerin verildiği kişiler arasında, geçmişten günümüze Zbigniew Brzezinski (Ulusal Güvenlik Danışmanı), Richard Cheney (Savunma Bakanı), Alexander M. Haig (Dışişleri Bakanı), Richard Perle (Savunma Bakan Yardımcısı), Elliot Richardson (Ticaret Bakanı), Senatörler; Robert Byrd, John G. Tower , Richard Lugar, Alan K. Simpson, Temsilciler Meclisi Üyeleri; Carroll Hubbard, Stephan Solarz, Thomas Lantos, Rick Rahall ve bunların yanı sıra bilim adamları, basında önemli kişilikler ve büyük firmaların yöneticileri de bulunmaktadır.

ATC, ATAA'dan farklı olarak lobi faaliyetleri için harcama yapmamaktadır. Ancak faaliyetleri gereği Kongre üyeleriyle veya yürütme bürokrasisinden insanlarla bir takım ilişkileri vardır. Ancak asıl amacı Türkiye ve ABD arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde çaba göstermektir. Amerika'daki lobi faaliyetlerinin harcamalarının tamamının Türk Hükümeti tarafından karşılanmasının oldukça zor olması ve Amerika'da Türk nüfusunun az olması, Türk lobisinin etkili olabilmek için parayı ön plana almasını gerekli kılmaktadır. Bu açıdan Türkiye ile ABD Arasındaki ticari ilişkilerin artması bir ölçüde Türk lobisinin ABD'deki gücünü artıracaktır. ATC'nin bu açıdan faaliyetlerini yürütmek için finansman sıkıntısının olmaması da bunun en önemli örneğidir. ATC'nin bağış ve diğer kaynaklardan elde ettiği yıllık geliri 1 milyon dolar dolayındadır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin Amerika'da doğrudan lobi faaliyetleri için harcadığı toplam para yaklaşık 3 milyon dolar dolayındadır, ancak buna kültürel ve eğitim alanındaki çalışmalar da ilave edilirse 7 milyon dolara yaklaşmaktadır.⁵² İlk bakışta çok fazla görünen bu miktarın diğer ülkelerle karşılaştırıldığında abartılı olmadığı görülmektedir. Örneğin, Kuveyt hükümeti 1990-91 Körfez Krizi sırasında sadece lobi firmalarına 10 milyon doların üzerinde para ödemiştir. Kanada, Amerika'daki lobi firmalarına yılda yaklaşık 23 milyon dolar öderken, Almanya 13 milyon dolar, Fransa 12,8 milyon dolar, Meksika 11 milyon dolar, Japonya 60 milyon dolar ödemektedir. Ancak diğer faaliyetler için harcanan miktarlarda göz önüne alındığında rakamların oldukça büyüdüğü dikkati çekmektedir. Örneğin, yapılan araştırmalar Japonya'nın doğrudan ve dolaylı tüm faaliyetler için yılda yaklaşık 400 milyon dolar harcadığını ortaya koymaktadır. Aslında ABD ile Japonya arasındaki ticari denge 50 milyar dolar fazla ile Japonya lehine işlemektedir. Dolayısıyla gerek yatırımlarını Amerika'da yapan Japon firmalarının durumları gerekse ABD'ye yaklaşık 80 milyar doların üzerindeki ihracatı dikkate alındığında Japonya için 400 milyon dolarlık lobi harcaması sigorta masrafı sayılır. 1988 yılında yapılan bir araştırma büyük bir kısmını Japon şirketlerinin oluşturduğu ve Japon Hükümetinin çeşitli kurumlarının da içinde yer aldığı 152 kuruluşun Washington'da 113 tane lobi şirketi ile çalışmakta olduğunu ortaya koymuştur.⁵³

Bütün ortaya konanlara rağmen Türkiye'nin lobi faaliyetlerinde daha başarılı olabilmesi için biraz daha çaba gerekmektedir. Türkiye'nin lobi faaliyetleri ağırlıklı olarak lobi firmaları aracılığıyla yaptırılmaktadır. Bu bir anlamda hem Amerika'da kalabalık Türk nüfusunun olmamasından hem de bunların Amerikan politikasında parasal ve oy açısından Kongre üzerinde baskı oluşturacak boyutlarda etkili olamamalarından kaynaklanmaktadır. Yürütme, önemli yasa tasarıları görüşülürken Kongreyi etkilemeye çalışmakta fakat, Türkiye aleyhine sık aralıklarla Ermeni ve Yunan lobisi bağlantılı Kongre Üyeleri tarafından verilen karar tasarılarında yönetimin sürekli Kongreyi etkilemeye çalışması beklenemez. Bu noktada iş Türk lobisine kalmaktadır. Örneğin Türkiye aleyhine 1995 Martında Temsilciler Meclisi'ne 4,

⁵² Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.233.

⁵³ Brian Hacking, "Japanese Lobbying in The United States", *The World Today*, Vol.47, No.4, April 1991, s.64.

Senatoya 1 karar tasarısı, ayrıca her ikisine de birer yasa tasarısı sunulmuştur. Aslında, adı geçen tasarılarının hiç biri genel kurulda görüşölme noktasına gelememiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERMENİ SORUNUNA BAKIŞ

1.1. ERMENİ SORUNU NEDİR?

Ermeni sorunu, Osmanlı İmparatorluğunun Türkiye Cumhuriyetine “Siyasi veya hukuki sorumluluk yükleyen bir sorun” olarak değil fakat “tarihi bir hadise” mahiyetinde miras bıraktığı bir konudur. Bu husus Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesini gerçekleştiren ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunun uluslar arası temelini teşkil eden, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile teyit edilmiştir.

Türklerin 11 nci yüzyılda Anadolu’ya gelişleri ile başlayan bin yıllık Türk-Ermeni ilişkilerinin son 125 yıllık döneminin sorunlarla yüklü olduğu tarihi bir gerçektir. Osmanlı imparatorluğunun son döneminde gündeme gelen ermeni sorununun doğmasında ve gelişmesinde imparatorluğun iç şartlarından ziyade Avrupalı büyük güçlerin istismar, tahrik ve teşvikleri etkili olmuştur.

Ermeni sorunu, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküntü ve parçalanma döneminde, bütün Hıristiyan azınlıkların ayaklanmalarında olduğu gibi bir iç olay olarak başlamış, Hıristiyan Avrupa’nın olaya karışmasıyla dış sorun durumuna gelmiştir. Bu olayda diğer olaylarda olduğu gibi Rusya, İngiltere ve Fransa’nın etkilerini görmekteyiz.¹

1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasında Rus Çarlığına “Osmanlı topraklarındaki Ortodoks tebaanın koruyuculuğu” hakkının tanınmasıyla ortamı hazırlanan, 1856 Paris Antlaşması ile Kırım Harbinin galibi Osmanlı Devletinin hem Avrupalı müttefiklerine hem de harbin mağlubu Rusya’ya “Gayrı Müslim tebaası için gerekli ıslahatı yapacağı taahhüdünde” bulunmasıyla temeli atılan, 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devletinin “Doğu Anadolu’da yapacağı ıslahat ve alacağı asayiş tedbirlerinin icrasına ilgili devletlerin nezaret edeceğini” kabulü suretiyle fiilen yürürlüğe konulan “Ermeni Planı”, başlangıçta Rusya, bilahare İngiltere ve Fransa tarafından tüm güçleriyle

¹ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.32, İzmir, 1984, s.78.

desteklenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü dönemine girmesini takiben Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun teşvikiyle, imparatorluğu oluşturan milletler birbiri ardına bağımsızlık mücadelesine girişmişler ve bunda başarı sağlamışlardır. Bu gelişmeler Ermeniler için de örnek teşkil etmiş, onlar da Osmanlıları parçalamak isteyenlerin maddi ve manevi desteğiyle yer yer ayaklanmalar başlatmışlardır. Bu suretle yaratılan ve birbirini takip eden isyanlarla tırmandırılan ermeni tedhiş ve terörü, I. Dünya Harbinin başlangıcında katliam ve düşmanla fiili işbirliği boyutlarına varınca, Osmanlı Devleti 27 Mayıs 1915 tarihinde “Tehcir ve iskana dair geçici kanun”u kabul ederek yürürlüğe koymuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Harbindeki Bahriye Nazırı ve 4 ncü Ordu Komutanı Cemal Paşa “Hatırat”ında; “Esasen ermeni meselesini daima, Türkiye'nin pek mühim dış ve iç meselelerle meşgul olduğu sırada ileri sürerler” diyor.

Bu son derece doğru bir teşhistir. Sebebi de çok açıktır. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın temsil ettiği Düvel-i Muazzama (büyük devletler) Ermeni Sorununu, Albert Sorel'in “Türkler Avrupa'da görünür görünmez ortaya çıktı” diyerek 14 ncü yüzyılda başladığına işaret ettiği Şark Meselesini (doğu sorununu) kesin çözüme ulaştırmak için yaratmış, istismar etmiş ve bir araç olarak kullanmışlardır. Onların amacı Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyetine son vererek topraklarını paylaşmak, Türkleri devletsiz bırakarak önce Avrupa'dan sonra da Anadolu'dan kesin olarak atmaktı. Birinci Dünya Harbine ve hemen sonrasına denk gelen yıllarda artık kesin sonuç zamanının gelmiş olduğuna inanıyorlardı.

Londra'daki Kraliyet Harp Müzesi'nin (Imperial War Museum) Türkiye'ye Karşı Harp (War Against Turkey) bölümünün girişindeki levhada şunlar yazılıdır: “Birinci Dünya Harbinde Türkiye'nin karşımızda yer alması İngiltere'ye çok pahalıya mal oldu. Ancak bu harbin sonunda Türkler de imparatorluklarını kaybettiler.” Olayların baş aktörü İngiltere'nin iftiharla sunduğu bu görüş, büyük oyunun büyük hedefinin gözlerimize ve anlayışımıza hitabeden açık ifadesidir.

Ermeniler bu büyük oyunda piyon olarak kullanılmışlardır. Sorunun büyük devletler tarafından yönetilen ve yönlendirilen gelişim sürecinde Osmanlı Ermenileri Cemal PAŞA'nın;

“Hususi münasebetlerinde Türklerle Ermeniler arasındaki dostluk her türlü hududu tecavüz ederdi (sınırı aşardı). Anadolu köylerinde oturan bir Türk, ticaret işleri dolayısıyla uzak bir yere gitse, ailesinin hak ve namusunu komşusu Ermeninin nezaret ve vesayetine bırakır ve Ermeni de aynı itimadı Türk komşularına karşı göstermekten çekinmezdi. Ne Anadolu’da, ne Rumeli’de ne de İstanbul’da hiçbir Ermeni yoktu ki, Ermenice bilsin. Bütün mekteplerde ermeni harfleriyle Türkçe okutulur ve kiliselerde ruhani ayin Türkçe yapılırdı. Devletin en mühim makamlarına Ermeniler getirilmiş, hülasa Ermeniler bu Osmanlı Devletinin en sadık tebaası sayılmıştı.” ifadeleri ile pek yalın biçimde tasvir ettiği “Tebaa-ı Sadıka” konumundan, dış kaynaklı vaatlere kanarak en masumu;

“Kurtuluş günü yaklaştı, icap ederse çift hayvanlarını satıp silahlanınız. Muvaffak olduktan sonra Müslümanların toprakları, mülkleri bize kalacaktır” tarzında olan komite talimatları doğrultusunda eşkıyalık, tecavüz, tedhiş, terör, yağma peşinde koşan ve düşmanla işbirliği yapan “hain ve asi toplum” durumuna getirilmişlerdir.

Ermeni sorununun doruk noktasına ulaştığı I. Dünya Harbi yıllarında yaşanan ve bizim “Tehcir” (göç ettirme) ve “Mukatele” (çatışma), Ermenilerin ise “Genocide” (soykırım) olarak vasıflandırdığı, her iki taraftan büyük kayıplarla sonuçlanan acı ve elem verici olayların gerçek mahiyetini, sebepleri, boyutları ve sonuçlarıyla ortaya koymak gerekir. Ancak, bu mühim tarihi olayın öncesini de “Ermeni tarihi” ve “Tarihte Türk-Ermeni ilişkileri” ne kısaca göz atmayı faydalı buluyorum.

Ayrıca, bu olayın sonrasında yaşanan ve ermeni sorununu yüce devletimizi meşgul, aziz milletimizi müteessir eder mahiyette günümüze taşıyan gelişmelerin incelenmesinin ve geleceğe matuf dersler çıkarılmasının da bu çalışmanın önemli bir bölümü olduğuna inanıyorum.

Kasım 1913 - Şubat 1916 döneminde ABD’nin İstanbul büyükelçiliği görevinde bulunan H. Morgenthau’nun, ülkesine döndükten sonra, yanında götürdüğü iki Osmanlı Ermenisi yardımcısı (Agap S. Andonyan ve Arşak Ş. Şamovania) ve bir Amerikalı Gazeteci-yazar arkadaşı (Burton J. Hendrick) ile birlikte yazdığı “Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü (Ambassador Morgenthau’s Story) adlı kitabının 1918’de New York’da yayımlanmasıyla, ermeni sorununda batı kamuoylarında ve akademik

çevrelerinde Ermeniler lehine yaygın kanaatlerin oluştuğu ve bu kanaatlerin kesin inançlara dönüştüğü yeni bir safhaya girilmiştir. Bizzat yazarı tarafından “Türk ve Alman aleyhtarı bu kitabı yazmaktan amacının, Amerikan halkını savaşın zaferle sonuçlanması gereğine inandırarak Wilson’un savaş politikasına daha çok destek sağlamak” olduğu belirtilmesine rağmen, bu kitap ABD’de ve dünyada 83 yıldır kuşaktan kuşağa geçen, yeni ermeni yalan ve çarpıtmalarını 30 bini aşan sayıda kitap, dergi ve filmlerle desteklenen ve artarak devam eden ağır ve derin bir “Türk düşmanlığı”nın doğmasına neden olmuştur.

Ermeni kin ve nefretinin, 1921-1922 yıllarında, Osmanlı devlet adamlarını hedef alan suikastlere dönüşmesi de ermeni sorununun yeni bir safhasına girildiğinin açık bir işareti olmuştur.

1921 yılında İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenlerinden Dahiliye Nazırı ve Sadrazam Talat Paşa, ile Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi Beyler Berlin’de, Sadrazam Sait Halim Paşa Roma’da, 1922 yılında Cemal Paşa yaverleri Süreyya ve Nusret Beylerle beraber Tiflis’de Ermeni katiller tarafından şehit edilmişlerdir.

Son yıllarda, Ermeni yayınlarında, Türkistan’ın bağımsızlığı için çalışırken, 4 Ağustos 1922’de, Sovyet kuvvetleriyle çatışma sırasında şehit düşen Enver Paşanın da Ermeniler tarafından intikam almak için öldürüldüğünü, söz konusu çatışmadaki Sovyet Birliği Komutanının Ermeni asıllı Agabekov (Agabekyan) olmasını delil göstererek iftiharla ifade eden yazılara rastlanmaktadır.

Medeni insanın idrakini zorlayan bir kin ve nefret tezahürü ermeni cinayetlerinin, 1973-1985 yılları arasında Türk diplomatlarına yönelik olarak sürdürüldüğü ve 41 diplomatımızın şehit edildiği de bilinen acı bir gerçektir.

Son yıllarda, gerek Ermenistan Cumhuriyetinin gerekse ermeni diasporasının gayretlerinin, koordine ve işbirliği içinde, öncelikle batı ülkelerinin parlamentolarından sözde ermeni soykırımı konusunda kanunlar ve kararlar çıkarmak suretiyle olaya politik, ekonomik ve hukuki neticeler doğurabilecek siyasal bir mahiyet kazandırma hedefine yöneltildiği görülmektedir.

1.2. ERMENİ TARİHİ :

Ermeniler Doğu Anadolu'ya anayurt olarak sahip çıkabilmek için bu bölgedeki tarihi ve kültürel varlıklarının binlerce yıllık bir maziye sahip olduklarını Türklerin ermeni topraklarını işgal ettiklerini ileri sürmektedirler.

Ancak, Ermeni tarihçileri bile Ermenilerin kökenleri konusunda fikir birliği içinde değildirler. Bu da ermeni anayurdunun neresi olduğunu tartışmalı kılmaktadır. Bu konuda ermeni tarihçilerinin çatışan ve çelişen görüşlerini şöyle sıralayabiliriz ²

- Ermenileri Nuh peygambere dayandıran görüş.
- Ermenileri Urartulara dayandıran görüş.
- Ermenileri Urartu bölgesini işgal eden bir Trak-Frig soyuna dayandıran görüş.
- Ermenileri Güney Kafkas ırkı olarak kabul eden görüş.
- Ermenileri bir Turan ırkı olarak kabul eden görüş.

Bu konuda çok farklı görüşler olduğunu yukarıda da belirtmiştim..Emekli Orgeneral Kemal Yavuz'a göre ise bunları iki başlık altında toplamak mümkün olabilir. Birincisi, mitolojik bir anlatım olan, Ermenilerin Nuh'un oğlu Yaseft'ten türediği ve Nuh Tufanı sonunda bölgeye yayıldıkları görüşüdür. Bu, bazı Ermeni din adamları tarafından ortaya atılan ve Ermenilerin, bölgenin yerlisi olduğu inancını oluşturmaya yönelik bir görüş olup, hiçbir tarihi veriye dayanmamaktadır. İkincisi ise, batılı ve doğulu ve bazı Ermeni tarihçilerinin görüşleri olup, Ermenilerin bölgeye, başka bölgelerden geldiği veya değişik ırk ve kavimlerin bir karışımı olduğu istikametindedir. Her biri belli verilere dayalı olarak ortaya konan bu konudaki görüşler de çok farklıdır. Bir kısmı Orta Asya'dan söz ederken, diğerleri batıdan gelen kavimlerden bahsetmekte, bir diğeri ise muhtelif yönlerden gelmiş toplulukların bu coğrafyadaki karışımını esas almaktadır.³ Bir başka görüşe göre ise Ermeniler M.Ö.VI.yy.da Suriye kuzeyinde ve Kilikya bölgesinde yaşayan Hititlerin soyundan gelmektedir. Bu görüşü savunanlar, bu insanların buldukları bölgeden kuzeydoğuya, Dicle ve Aras nehirlerinin kaynaklarına göç ettikleri ve Aras nehri bölgesindeki Urartuların bölgesine

² *Ermeni Sorunu*, Ankara, 2001,s.4-5.(26 Şubat 2001'de Genel Kurmay Başkanlığınca verilen Ermeni Sorunu Konferansının metninin basılı hale getirildiği kitap)

³ Kemal Yavuz, "Ermeni Meselesi", *Ulusal Strateji Dergisi*, Yıl:2000, Sayı:15 (Kasım-Aralık), s.62.

gelip yerleştiklerini iddia etmektedirler.⁴ Son yarım yüzyılda Anadolu'nun ırki durumunu inceleyen antropologlar da Ermenileri, doğuş yeri Balkanlar olan Dinarik ırkın doğudaki bileşkesi olarak dikkate almaktadırlar.⁵

Ermenistan belli bir ırkın veya topluluğun yerleştiği ve yaşadığı bir yer olmaktan çok, bir "Coğrafi Bölge" ye verilmiş addır. Bölge, Güney Kafkasya'da Kura Nehri'nin güneyinden başlayarak, güneybatı istikametinde uzanır. İran'ın kuzeybatısını, Kuzey Mezopotamya'yı, Yukarı Fırat havzasını ve Çukurova'nın kuzeyindeki bölgeyi kapsar.

Bu bölgenin özelliği, önemli yükselteleri ihtiva etmesi yüzünden ortalama yüksekliğin fazla olmasıdır. Bölgeye, Asurice'de "Urartu" İbrance'de "Ararat" Aramice'de "Harminyap-Harmeni" adı verilmiş ve M.Ö. 521 tarihli Daryüs Kitabesinde "Armeni" olarak adlandırılmıştır. Bütün bu kelimeler, kendi dillerinde "Yukarı/Yüksek Memleket" anlamına gelmektedir. Böylece bütün, Ermenistan olarak bilinen veya iddia edilen coğrafi bölgenin, "Ermenilerin Ülkesi /Vatanı" olarak kabulünün tarihi bir dayanağı olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber, bu coğrafya "Ermeni" olarak adlandırılan toplumun, tarih içinde Kuzey Kafkasya'dan, İran'dan, batıdan ve güneybatıdan (Asurlular, Urartular, Metler, Persler, Makedonyalılar, Partler, Romalılar, Bizanslılar, Araplar) akın ve baskılar altında, bir ucundan diğerine sürüklendikleri bir coğrafyadır. Ayrıca, Ermenilerin tarih içinde hiçbir zaman yukarıda belirtilen geniş coğrafyayı bütünü ile dolduracak sayıda bir topluluk oluşturamadıkları da bilinmektedir. "Ermeni" adı, daha ziyade yukarıda belirtilen coğrafyada yaşayan insanlara verilen bir ad olup, bir "ırk" ismi değildir. Kendileri, daha çok "Hay" veya "Hayk" adını kullanmayı tercih etmektedirler.⁶ Ermeniler kendilerini "Hayk" ve ülkelerini "Hayastan" olarak isimlendirirler.⁷ Anadolu'nun 15 bin yıldır yerleşik ya da göçebe çeşitli kavimlere yurt olduğu düşünülürse, Ermenilerin Doğu Anadolu'ya tek başlarına ve yurt olarak sahip çıkmalarının ve Doğu Anadolu'da 3-4 bin yıldır mevcut olmalarının mümkün olmadığı görülecektir. Ermenilerin bir zamanlar toplu olarak oturdukları, bugün Ermenistan Cumhuriyeti ile ona komşu Türkiye sınırları içinde kalan bu bölgede tarihin kaydettiği dönemlerde aşağıda da sunulduğu gibi çeşitli medeniyetler hüküm sürmüşlerdir.

⁴ *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara, 1983, s.4.

⁵ Erdal İter, "Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Türk-Ermeni İlişkileri Konusunda Tespitler", *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, Editörler İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, s.7.

⁶ Kemal Yavuz, *a.g.m.*, s.60.

⁷ Ergün Aybars, *a.g.e.*, s.80.

M.Ö.521-333	Pers vilayeti,
M.Ö.333-215	Makedonya İmp.nun bir parçası,
M.Ö.215-190	Selefkilere tabi bir vilayet,
M.Ö.190-M.S.224	Roma ve Persler arasında zaman zaman el değıştiren bir mücadele alanı,
M.S.224-5.yy.	Sasaniler ile Roma İmparatorluğu'nun bir parçası,
5.yy.-7 yy.	Doğu Roma İmparatorluğunun vilayeti,
7. yy.-10. yy.	Arap egemenliğinde bir toprak parçası,
10. yy.-11. yy.	Bizans vilayeti olmuş ve
11. yy.'dan başlayarak	bölgeye Türkler gelmişlerdir. ⁸

Bu denli çeşitli egemenlikler altında yaşayan Ermeniler, tarih boyunca o dönemlerin olağan toplumsal düzeni olan derebeylik sistemi içinde yaşamışlar, M.Ö.95 – M.Ö.66 yılları arasındaki otuz yıllık II nci Tigran dönemi hariç, hiçbir zaman bağımsız, birleşik ve sürekli bir devlete sahip olmamışlardır.⁹ Ermeni beylikleri ya da prensliklerinin bir çoğu bölgeye hakim olan bu devletlerce kurdurulmuş, hakim devletler kendilerine yakın buldukları ermeni ailelerini bunların başına getirmişlerdir.

Tarihleri boyunca çeşitli büyük imparatorluklar ve devletlerin nüfuzu altında yaşayan ve bunlar arasında mücadele alanı olan ermeni beyliklerinin menfaat sağlamak amacıyla sık sık taraf değıştirmeleri tehcir edilmelerine ya da kendiliklerinden göç etmelerine neden olmuştur.

Ermenilerin Sicilya'dan Hindistan'a, Kırım'dan Arabistan'a kadar uzanan çeşitli bölgelere dağılmaları bu tehcirlerin sonucudur. Bu da göstermektedir ki, 1915'de Osmanlı Devletince tehcir edilmeleri uğradıkları ilk tehcir olmadığı gibi, ermeni diasporası denilen olgu da 1915'teki göç hareketinin sonucu olarak ortaya çıkmamıştır.

⁸ Kemal Taran, "Ermeni İddiaları Tutarsızdır", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi, 1984, s.180.

⁹ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1998, s.37.

Sonuç olarak, Ermenilerin kökenlerinin nereye dayandığı ve ne zaman ve nereden bölgeye geldikleri tam olarak aydınlatılmış değildir.

Ermeni dilinin kökeni hakkında emin bilgiler yoktur. Daha çok Asurilerin, İranlıların, Partların ve Yunanlıların etkisi altında gelişmiştir. Halk yaygın şekilde Farsça, Rumca ve son 800 yıldır Türkçe'yi kullanmıştır. Ermeni alfabesi 38 harflidir. Yenisey ve Göktürk yazısı ile ciddi benzerlikleri vardır. 11 harf tamamen Göktürk oyma yazısına benzer.¹⁰

Hıristiyanlıktan evvelki Ermeniler Orta Asya Türkleri ve İranlılar gibi tabiat öğelerine (Güneşe, Aya, Toprağa, Suya v.s) taparlardı. Mabetleri yoktu. Bu adetlerinin bir kısmını (Doğuya dönerek dua etmeleri, güneşe "Allah'ın Gözü" denmesi, Hıristiyanlık öncesi Gül Bayramı "Vartevar") hala sürdürmektedirler .

Hıristiyanlık M.S. 300 yılından itibaren benimsenmiştir. Bu dinin Ermeni toplumundaki kurucusu olan Kirkor Lusavoriç'ten kaynaklanarak "Gregorien" mezhebini oluşturmuşlardır. Dini liderlerine milletin temsilcisi anlamına gelen "Katogikos" (Katolikos) denmektedir. Dini merkezleri Erivan'ın batısındaki Eçmiyazin 'dir.¹¹ Ortodoks Bizans'ın ve Katolik Papalık'ın bütün uğraşmalarına karşılık mezhep farklılıklarından vazgeçmemişlerdir. Bununla beraber, II.Viyana Bozgunu'ndan (1683) sonra, Papalık'ın bölgeye olan etkilerinin artması sonucu XVIII. asrın ortalarından itibaren bir kısım Ermeniler, Katolik mezhebini, XIX. asrın başlarından itibaren de önce İngiliz ve asrın son çeyreğinde de yoğun şekilde ABD kiliselerinin etkisi ile Protestan mezhebini benimsemişlerdir.

1.3. TARİHTE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ :

Ermeniler, 4 ncü yüzyılda, Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) yönetimi altına girmeleriyle beraber Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bir süre sonra Ermeniler Papaz Gregor'un kurduğu Gregoryen kilisesine bağlanmış, bu durumdan Rum kilisesi rahatsız olmuştur. Zira Bizanslılar Gregoryen mezhebinin Bizans topraklarında yayılmasını istememiştir. Bizans-Ermeni çatışması Ermenilerin Bizans tarafından ezilmesine, eritmeye çalışılmasına ve esasen Bizansa tabi olan Ermeni beyliklerinin yok

¹⁰ Belgelerle Ermeni Sorunu, s.14.

¹¹ Belgelerle Ermeni Sorunu, s.15.

edilmesine yol açmıştır. Bizans'ın Ermeniler üzerindeki bu baskısı Türkler bölgeye egemen oluncaya kadar sürmüştür.

1071 yılında Bizans'a karşı Malazgirt Zaferi'nin kazanılması ile birlikte hem Doğu Anadolu'da Türk egemenliği hem de Türklerle Ermenilerin bugüne kadar süren ortak yaşayışları başlamıştır.

Özellikle Selçuklu yönetimi sırasında Türk-Ermeni ilişkileri hakkında biri Ermeni, diğeri Süryani, iki yabancı kaynağın kayıtları yeterince açıklayıcı bilgi vermektedir.¹² Bunlardan ermeni rahibi, Urfalı Matheos'un eserinde şöyle denilmektedir; “İnsanların en adili, en akıllı ve kudretlisi olan Selçuklu Sultanı Melikşah bütün insanlara ve Hıristiyanlara karşı baba gibi idi. Bütün Rum ve Ermeniler kendi istekleriyle onun yönetimine girdiler.”

Çağdaş kaynaklardan Süryani Mihael ise şöyle yazmaktadır; “Türkler, şirretli ve sapık inançlı Rumlar gibi kimsenin dinine ve inancına karışmıyor, hiçbir baskı ve zulüm düşünmüyorlardı”. Bu tür çağdaş kaynakların sayısını çoğaltmak mümkündür. Bu kayıtlar Türklerin, Ermeniler ve diğ er Müslüman olmayan topluluklarla ilişkilerinde temel felsefelerini gösteren kaynaklar olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, gelişmesi ve özellikle İstanbul'un fethi sonucu Bizans'ın yıkılmasıyla Ermeniler için tarihlerinin hiçbir döneminde yaşamadıkları kadar özgür bir dönem açılmış, üzerlerindeki dinsel, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel her türlü baskı kalkmış, barış, güven, refah dönemi başlamıştır.

İlk Osmanlı Padişahı Osman Bey Ermenilerin Bizans'ın zulmünden korunmaları için Anadolu'da ayrı bir toplum olarak örgütlenmelerine izin vermiş ve Batı Anadolu'daki ilk Ermeni dini merkezi Kütahya'da kurulmuştur.

Bursa'nın alınarak başkent yapılması üzerine bu dini merkez Bursa'ya taşınmış, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra bursa metropoliti Ovakim 1461'de İstanbul'a getirilmiş ve Fatih'in fermanı ile İstanbul'da bir Ermeni Patrikhanesi

---

¹² *Ermeni Sorunu*, s.6.

kurulmuştur. Bunu izleyerek İran, Kafkasya, Doğu ve Orta Anadolu, Balkanlar ve Kırım'dan İstanbul'a Ermeni göçleri başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu Ermeniler için bir çekim merkezi haline gelmiştir. Ermeni toplumu ve kilisesi, Osmanlı Devleti idaresi altında gelişmiştir. Hıristiyan Ermenilerin, Hıristiyan Rumlarla beraber yaşadıkları yaklaşık 1.000 yıllık süre içerisinde İstanbul'da sadece üç ermeni kilisesinin açılabilirdiği dikkat çekici bir gerçektir.

Osmanlı topraklarında iki yeni ermeni patrikhanesi ve yüzden fazla kilise açılmış olması ise Osmanlı Devletinin ve Türk halkının Ermenilere bakış açısını göstermektedir.

Ermeniler Müslümanlara verilen her türlü haktan yararlandıkları gibi, bazı ayrıcalıklara da sahip olmuşlar; örneğin askere alınmamışlardır. Bu şartlar ermeni ailelerinin sürekliliğini ve dolayısıyla refaha kavuşmasını sağlamıştır. Ermeniler, ayrıca Türk-Osmanlı kültür, yaşam tarzı ve yönetim biçimini de benimseyerek kısa zamanda Osmanlıların güvenine layık olmuşlar ve "Millet-i Sadıka / Tebaa-ı Sadıka" unvanına hak kazanmışlardır.

Osmanlı Ermenileri bu unvan sayesinde iş hayatında olduğu gibi, kamu hizmetlerinde de önemli yerlere gelmişlerdir. 1876 Meclisi'nde 9, 1908 Meclisi'nde 11 ve 1914 Meclisi'nde 14 Millet vekili, 4 Danıştay üyesi, çok sayıda müdür ve yardımcılar, 1 Dışişleri Bakanı, 4 Müsteşar, 4 Büyükelçi, 3 Maslahatgüzar, pek çok sayıda değişik kademelerde memur, 3 Hazine-i Hassa Bakanı, çok sayıda müdür ve memur, 1 İçişleri Bakanı, çok sayıda değişik memur, Vali ve Mu tasarruf muavinler, 5 Bayındırlık Bakanı, çok sayıda memur, 3 PTT Bakanı, 1 Maliye Bakanı, Milli Eğitim Bakanlığı'nda Müsteşar ve çok sayıda memur, Adalet Bakanlığı Müsteşar ve çok sayıda memur, Ziraat ve Orman Bakanlıkları'nda değişik kademelerde çok sayıda memur, Osmanlı Gümrükler Müdürü ve memurlarının hemen tamamı, Osmanlı Baruthane Nazırlığı (140 yıl süre ile babadan oğula geçecek şekilde) Saray doktorlarının (çoğunluğu "Paşa") hemen tamamı ermeniydi.¹³ Böylece Ermeniler, Türkler başta olmak üzere, imparatorluğun tüm unsurlarıyla 19 ncu yy. sonlarına kadar barış ve güven içinde yaşamışlar, Osmanlı yönetimiyle ilgili önemli şikayet ya da sorunları olmamıştır.

¹³ Kemal Yavuz, *a.g.m.*, s.63.

Gerçekler böyle iken, ermeni propagandası “Sözde soykırım” iddiasını tarihi ve siyasi bir zemine oturtabilmek amacıyla, Türklerin tarih boyunca her zaman gayrimüslimlere ve Ermenilere kötü muamele ettiğini savunmaktadırlar. Zira, bu iddiada bulunmadıkça “800 yıldır Ermenilerle birlikte yaşayan Türklerin, durup dururken, nasıl olup da bir günde Ermenileri top yekun imha etmeye karar verdikleri” sorusunu yanıtlamayacaklardır. Ermenileri bu iddiaya sarılmaya yönelten bir başka etken de meseleyi çarpıtarak bir “Hıristiyan-Müslüman mücadelesi”ne dönüştürmek ve böylece Hıristiyanlık dünyasının desteğini peşinen kazanabilmek arzusudur.

1.4. ERMENİ SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI:

XIX. yy. ortalarında Çarlık Rusya’sı, dünya güç dengesinde giderek daha önemli bir devlet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu emperyalist güç, komşu olduğu Osmanlı Devleti topraklarını bir tür doğal gelişme alanı olarak kabul etmekte olup Osmanlı Devleti aleyhine güneye ve güneybatıya yayılma peşindedir. Nitekim, Yunanistan’ın Osmanlıdan ayrılarak bağımsız olması büyük ölçüde Rusya’nın bu politikasının sonucudur. Rusya’nın bu politikasının başta gelen unsurlarından biri de, Osmanlı Hıristiyanlarının hamisi olmaktır. Bu ise Rusları, Ortodoks Rumların yanı sıra Gregoryen Ermenilerle de ilgilenmeye sevk etmiştir.

Rusya, Batıda Balkanlara nüfuz etmeye çalışırken, Doğuda Kafkasya’ya inmektedir. Bu gelişme sonucunda Kafkasya’daki Eçmiyazın Ermeni kilisesi Rus tesiri altına girmeye başlamış, hatta Katolikos Nerses 60 bin kişilik bir ermeni kuvvetinin başında 1827-28 Rus-İran savaşına Ruslar safında katılmıştır.

Rusların Osmanlı Ermenilerine sızmaya çalışması da Eçmiyazın kilisesi aracılığıyla olmuş ve 1844’den itibaren İstanbul Ermeni Patrikhanesindeki ayinlerde Eçmiyazın Katolikosunun adı anılmaya başlamıştır.

Osmanlı Hıristiyanlarının hamisi olmaya niyetlenen yalnız Rusya değildir. İngiltere ve Fransa da Osmanlı Ermenilerini Protestanlık ve Katolikliğe kazandırmak amacındadırlar. Bunda başarılı olmaları üzerine Ermeni Katolik cemaati özellikle Fransız Elçisi’nin çabalarıyla 1831 yılında İstanbul’da resmen oluştu. Bu tarihten 20 yıl

kadar sonra, 1853'te bu kez İngiliz Elçisi ile Amerikalı misyonerlerin çabaları sonucunda, Ermeni Protestan cemaati kuruldu.¹⁴

Toplumsal düzenin batı modelinde yeniden örgütlenmesi anlamına gelen 1856 Islahat Fermanı müslümanlarla gayrimüslimleri aynı statüye getiriyor ve gayrimüslimlere tanınmış bulunan ayrıcalık ve ruhani muafiyetlere de bu nedenle son veriyordu. Bu ferman üzerine Ermeni Patrikhanesince hazırlanan “Ermeni Milleti Nizamnamesi” Osmanlı hükümetine sunulmuş ve patrikhane ve cemaat arasındaki 6 yıl süren çekişmelerden sonra 29 Mart 1862’de onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Nizamname ile ermeni toplumunun içişlerini görüşmek üzere 140 üyelik bir meclis kurulmuştur.¹⁵ Islahat Fermanı Rusya’nın yanı sıra, İngiltere ve Fransa’yı da Ermenilerle daha çok ilgilenmeye sevk etmiş, bu ise Rusya’nın Ermenilere ilgisini yoğunlaştırmasına sebep olmuştur. Bu devrede Ermeniler, Patrikhane ve kiliselerin önderliğinde bir haberleşme ve yayın faaliyetine girişmişler, 1859’da İstanbul’da ilk Ermenice gazeteyi çıkarmışlar, 1866 yılına kadar gazete sayısını biri Van’da olmak üzere 14’e ulaştırmışlardır. Ayrıca Van’da Araratlı ve Karahaç, Muş’ta Okul Severler ve Doğu, Erzurum’da Milliyetçi Kadınlar derneklerini yine bu dönemde kurmuşlardır.¹⁶

Bu ilginin altında bu devletlerin Ermenilere duydukları sempati değil, kendi emperyalist çıkarları yatmaktadır. Bunun neden böyle olduğunu görmek için dünyada o dönemde mevcut güç ilişkilerine ve nüfuz mücadelesine bakmak lazımdır.

Bu nüfuz ve çıkar mücadelesinin önemli alanlarından biri Osmanlı Devletidir. İzlenen yeni politikanın temel taşlarından biri ise Osmanlı Devletindeki Hıristiyan unsurları ve özellikle Ermenileri Osmanlılara karşı kullanmak olmuş ve Ermenilere, gerçekleşmeyeceği kendilerince de bilinmesine rağmen, Doğu Anadolu’da hayali bir Ermenistan vaat edilmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sona ererken İstanbul ermeni patriği Nerses Eçmiyazin Katolikosluğu aracılığıyla Rus Çarı’ndan Rusya’nın Doğu Anadolu’da işgal ettiği toprakları Osmanlılara geri vermemesini istemiş, bununla da yetinmeyerek

¹⁴ Anna Turay, *Ermenilerin Kökeni (Ermenilere Göre)*, http://www.minidev.com/kulturler/kulturler_ermen_i_tarih1.asp,03,01,2004.

¹⁵ Kemal Taran, *a.g.m.*, s.184.

¹⁶ Kemal Taran, *a.g.m.*, s.184.

savaşın sonunda Ayastefanos'daki Rus karargahına gidip Grandük Nikola ile görüşmüş ve "Doğu Anadolu'nun Ruslar tarafından ilhakını, bu olmazsa bölgeye Bulgaristan'a olduğu gibi özerklik verilmesini, bu da mümkün değilse bölgede Ermeniler lehine ıslahat yapılmasını ve bu ıslahat tamamlanana kadar Rus ordusunun geri çekilmemesini" talep etmiştir. Patriğin son talebi Ruslarca kabul edilmiş ve Ayastefanos Anlaşmasına 16. Madde olarak girmiştir. Antiparantez; Bulgaristan'ın örnek verilmesinin sebebi olarak, Bulgaristan'da yaşayan Müslüman halkın %17'sini oluşturan 260,000 Türkün öldürülmesi ve %34'ünün de sürülmesi ve Ermeni isyancıların da izlemek istedikleri planın bu olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.¹⁷ Doğu Anadolu'daki Rus işgali Rusya'ya Osmanlı Ermenileri üzerindeki etkisini arttırma olanağı sağlamış, Rus ordusundaki ermeni subaylar Osmanlı Ermenilerini devlet aleyhine kışkırtmaya çalışmış ve Ermenilere "Balkanlardaki Hıristiyanlar gibi Osmanlılardan ayrılarak kendi bağımsız devletlerini kurabileceklerini" telkin etmişlerdir.

Rusların niyetini sezen İngiltere Ayastefanos anlaşmasına karşı çıkmıştır. Zira, Doğu Anadolu'da Rusya himayesinde kurulacak bir Ermenistan İngiltere'nin Basra Körfezi ve Hindistan yolunun güvenliğini tehlikeye düşürecektir. İngiltere'nin Osmanlı Devletine baskısı sonucu iki devlet arasında yapılan gizli bir anlaşma ile Kıbrıs'ın idaresi Osmanlı Devletinin hakimiyet haklarına dokunulmamak kaydıyla İngiltere'ye bırakılmış, bunun karşılığında, Ayastefanos Anlaşmasının değiştirilmesi sağlanarak, Berlin konferansında Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum dışında işgal ettiği topraklardan hemen geri çekilmesi ve Ermeni ıslahatının bunun ardından yapılması kararlaştırılmıştır. Üstelik ıslahatın 5 büyük devletin denetiminde uygulanması öngörülmüştür. Bu tarihten itibaren İngiltere "Ermeni ıslahatı"nı kendi meselesi olarak görecektir.

Berlin konferansına İstanbul Ermeni Patrikhanesinden de bir heyet katılmış ve isteklerini kabul ettiremeyen bu heyet İstanbul'a "Mücadele ve ayaklanmaya girişilmedikçe hiçbir şey elde edilemeyeceği" yargısıyla dönmüştür.

¹⁷ Justin McCarty, "Bırakın Tarihçiler Karar Versin", 15 Mart 2001 tarihinde, İstanbul'da "Türkiye Ermenistan İlişkileri, Dünü, Bugünü ve Geleceği" adlı konferansta yapılan takdim (Çeviri: Doğan Coşkun, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü), www. eraren.org., 03.01.2004.

Ayastefanos anlaşması ile eline geçirdiği büyük fırsatı Berlin konferansı ile kaybeden, ayrıca Batıda Yunanistan ve Bulgaristan'ı İngiliz nüfuzuna terk etmek zorunda kalan Rusya, Doğu Anadolu'yu doğrudan ilhak etmeyi amaçlayan bir politika izlemeye başlamış, bu politikasında yine Ermenileri kullanmayı denemiştir.

1880'de İngiltere'de Gladstone hükümetinin iktidara gelmesi mücadeleyi daha da yoğunlaştırmıştır. İngiltere artık Rusya'ya karşı Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmiş ve Osmanlı İmparatorluğunu parçalayıp kendisine dost küçük devletler kurmayı ve bunları Rusya'ya karşı tampon olarak kullanmayı öngören bir politika benimsemiştir. İngiltere'ye göre bu tampon devletçiklerden biri de Ermenistan olacaktır.

Bu yeni politikanın ilk sonuçları; İngiliz basınında Doğu Anadolu'dan Ermenistan diye söz edilmesi, Doğu Anadolu'nun en ücra köşelerinde bile İngiliz konsoloslukları açılması, bölgedeki protestan misyonerlerin sayısının hızla artması ve Londra'da bir İngiliz-Ermeni komitesinin kurulmasıyla görülmüştür.

Bu politika çerçevesinde 1880'den itibaren Doğu Anadolu'da bazı ermeni komiteleri kurulmaya başlanmış, Van'da "Kara Haç" ve "Armenakan", Erzurum'da "Vatan Koruyucuları" adlı komiteler teşkil edilmiştir. Bu komiteler yerel düzeyde kalmış ve Osmanlı yönetiminden bir şikayeti olmayan, refah ve barış içinde yaşamaya devam eden ermeni halkının büyük çoğunluğunun bu faaliyete rağbet etmemesi nedeniyle etkili olamamış, zamanla varlıkları da sona ermiştir.

Osmanlı Ermenilerini içeride kurulan komiteler yoluyla devlete karşı harekete geçirmek mümkün olamayınca, bu kez bir başka yol denenmiş ve Rus Ermenilerine Osmanlı toprakları dışında komiteler kurdurulmuştur. Böylece 1887'de Cenevre'de Hınçak, 1890'da Tiflis'de Taşnak komiteleri ortaya çıkmıştır. Bu komitelere hedef olarak "Anadolu toprakları" ve amaç olarak "Osmanlı Ermenilerini kurtarmak" gösterilmiştir.¹⁸ Ermeni komiteleri programlarını uygulamaya koymak için zaman kaybetmemişler ve çeşitli ayaklanma girişimlerinde bulunmuşlardır.

¹⁸ Detaylı Bilgi için Bkz. *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara, 1983, s.76-92.

Ayaklanma teşebbüsleri önce Hınçaklardan gelmiş, daha sonra Taşnaklar da bu yolu izlemişlerdir. Bütün ayaklanma girişimlerinin ortak özelliği Osmanlı ülkesine dışarıdan gelen komitecilerce planlanmış ve gerçekleştirilmiş olmalarıdır.

İlk isyan 1890'daki Erzurum isyanıdır. Bunu yine aynı yıl meydana gelen Kumkapı gösterisi, 1892-93'de Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon olayları, 1894'de Sasun isyanı, 1895'de Babıali gösterisi ve Zeytin isyanı, 1896'da Van isyanı ve Osmanlı Bankasının işgali, 1903'de 2. Sasun isyanı, 1905'de Sultan II. Abdülhamid'e suikast teşebbüsü, 1909'da Adana isyanı takip etmiştir.

Bütün bu isyan ve olaylar ermeni komitelerince Ermenilerin "Türklerce katledilmesi" olarak tanıtılmış, batı ülkelerine, Hıristiyan kamuoyuna bu şekilde yansıtılarak büyük bir gürültü koparılmıştır. Bu amaçla hiçbir yalandan kaçınılmamış, olaylar çarpıtılmıştır. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar dağılmış Hıristiyan misyonerler ve büyük devletlerin konsoloslukları ile İstanbul'daki büyükelçilikler bu propagandanın batı kamuoylarına iletilmesinde ve benimsetilmesinde büyük bir rol oynamışlardır. Buna batı basınının bu yoldaki yayınları da eklenince, Hıristiyan kamuoyları Ermenilerin gerçeklerle hiçbir ilgisi bulunmayan mesajlarını benimsemeye başlamışlardır.

Tüm bu isyan ve kanlı olaylara karşın, Osmanlı yönetiminin Ermenilere karşı önyargılı yaklaşmadığı ve hatta eskiden olduğu gibi "millet-i sadıka" anlayışını bir gereği olarak çok sayıdaki Ermeni'ye üst düzey yöneticilik verdiği bir gerçektir. Bu anlayış Ermenilerin yönetime katılması yolunda da kendini göstermiştir. 1877 yılında toplanan ilk Osmanlı Mebusun Meclisinde 9 Ermeni mebus bulunurken, 1908'deki İkinci Meşrutiyet sonrasında toplanan mecliste bu 11 'e ulaşmıştır. 1914 Osmanlı meclisinde ise 12 Ermeni mebus olarak yer almıştır .Ayrıca, çok sayıda Ermeni nazırlık ve Ayan Meclisi üyeliği gibi görevlerde bulunmuşlardır.¹⁹

Ermeni komitelerinin bu propagandasının altında büyük devletleri Osmanlılara karşı silahlı müdahaleye zorlamak amacı yatmaktadır. Ermeni komiteleri hemen her

¹⁹ Temuçin F. Ertan, "Lozan Konferansı'nda Ermeni Sorunu", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt II, Sayı 2, (Güz 2000), s. 209-225.

isyani, bu isyandan sonra Avrupalıların müdahalede bulunacakları propagandasıyla çıkarmışlardır.

Ermeni ayaklanmalarının nedeni ne sefalet, ne ıslahat, ne de baskıya tabi tutuldukları iddiasıdır. Ayaklanmaların nedeni; batılılar ile Rusya'nın, ermeni komiteleri ve kilisesi ile işbirliği içinde Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak istemeleridir.

Osmanlı Devleti ise bu isyanlar karşısında, her devletin yapacağını yapmış, isyanları bastırmak için asilerin üzerine kuvvet göndermiştir. İsyandar, ermeni halkının çoğunluğunun komitelerin faaliyetini benimsememesi nedeniyle kısa sürede bastırılabilmiştir. Ancak, her isyanın bastırılması yeni bir "katliam" olarak sunulmuştur.

Tüm bu olaylar cereyan ederken gerek ermeni komitelerinin, gerekse büyük devletlerin gözden uzak tuttıkları temel bir unsur vardır; bu da Ermenilerin, adlarına talep edilen topraklarda küçük bir azınlık durumunda olmalarıdır.

Ermenilerin üzerinde özerk bir Ermenistan kurulmasını istedikleri 6 doğu vilayeti Erzurum, Bitlis, Van, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas'tır. Ermeni toprak istekleri zamanla gelişecek Adana, Halep ve Trabzon'u da kapsayacaktır. Batı kaynakları içinde doğu illerinde ermeni nüfusunu en yüksek gösteren Fransız sarı kitabı esas alarak hazırlanan ve bu vilayetlerin nüfus yapıları ile ermeni nüfusunun toplam nüfusa oranlarına ilişkin bilgiler Tablo-1'de²⁰ gösterildiği gibidir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Ermeniler bu vilayetlerden hiç birinde nüfusun 1/3'ünü bile oluşturamamaktadır. Bu bölgedeki ermeni nüfusunun genel nüfusa oranı ise %15'tir.

Birinci Dünya Savaşı başlarında Ermeniler "Osmanlı Ermenistan" (Ottoman Armenia) diye tabir ettikleri bölgede toplam nüfusun yalnızca %17'sini teşkil

---

²⁰ *Ermeni Sorunu*, s.12.

etmekteydiler. Aslında dünyadaki tüm Ermeniler Doğu Anadolu'ya gelseler yine de orada çoğunluk oluşturamazlardı.²¹

	Toplam nüfus	Ermeni nüfusu	Ermeni oranı (%)
Erzurum	645,702	134,967	20.90
Bitlis	398,625	131,390	32.96
Van	430,000	80,798	18.79
Elazığ	578,814	69,718	12.04
Diyarbakır	471,462	79,129	16.78
Sivas	1,086,015	170,433	15.68
Adana	403,539	97,450	24.14
Halep	995,758	37,999	3.81
Trabzon	1,047,700	47,200	4.50
Toplam	6.057.615	849.084	%15

Tablo-1

Osmanlı kayıtlarına göre 1893 sayımına göre genel nüfus 17.5 milyon, Ermeni nüfusu 1.160 milyon (% 6.6), 1905 sayımına göre genel nüfus 21 milyon, Ermeni nüfusu 1.175 milyon(% 5.6), 1914 sayımına göre genel nüfus 18.5 milyon, Ermeni nüfusu 1.3 milyondur(% 7). Cevdet KÜÇÜK'e göre ise 1914 Osmanlı nüfus sayımındaki ülke genelindeki Ermeni nüfusu 1.161.169'dur.²² Aralarında Ansiklopedi Britannica da bulunan Rus, İngiliz ve Fransız yazar ve tarihçilerinin de bulunduğu 10 kadar etüt ve eser, ermeni nüfusu için 1,5 milyon nüfusunu aşamazlar. II. Meşrutiyet meclisinde Ermenilerin 100.000 kişiye 1 milletvekili hesabı ile sonuçta 14 milletvekiline razı olmaları da, bu miktarın doğruluğunu göstermektedir. Böylece ülkede Ermeni nüfusunun % 6-7 kadar olabileceği sonucuna inanarak varılabilir. Bu Ermeni nüfusu ülkenin hemen bütün il, şehir, kasaba ve köylerine dağılmıştır. Ermeni

²¹ Justin McCarty, a.g.m., www. eraren.org.

²² Cevdet Küçük, *The Armenian Population in Anatolia in The Nineteenth Century, The Eastern Question: İmperyalizm And The Armenian Community*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Publication:74, Serie:III, Number:A.19, P.68.

nüfusu 1000'in üzerinde olan il sayısı 31'dir. Ermeniler bütün yerleşim merkezlerinde bir azınlıktır. Azınlık derecesinin % 25'i aştığı il sayısı 3, % 20'yi aştığı il sayısı 7'den ibarettir.²³

Profesör Michael M.GUNTER'e göre pek fazla bilinmeyen 1915'ten önce de Ermenilerin Ermenistan diye adlandırdıkları bu bölgede azınlık olmaları gerçeği son derece önemli bir noktadır. Çünkü, tam olarak ispat edildiği takdirde Doğu Anadolu'da kurulmak istenen bağımsız Ermeni devletinin yasal geçerliliğini daha da azaltacaktır.²⁴ Aynı makalede Gunter, Justin Mc Carty'nin şu sözlerine de yer vermiştir: "Gerçek olan birşey varsa Anadolu vilayetlerinin hepsinde Müslümanlar yalnız çoğunluk değil, büyük çoğunluğu oluşturmaktaydı. Yüzyıllar boyu süren Türk hakimiyeti sonunda Küçük Asya tamamen İslamlaşmış idi".

Çok sayıdaki Ermeni yazarın içinde en verimli ve bilimsel doğrultuda yazan Richard G. Hovannisian bile Ermenilerin kendi tarihi anavatanlarında çoğunluğu teşkil etmediklerini isteksizce kabullenmiştir.²⁵ Benzer olarak, biyografisini yazan kişi tarafından "Ermenistan'ın İngiliz Avam kamarasındaki temsilcisi" diye nitelenen Ermenilerin en büyük savunucusu olan Lord Bryce de Ermenilerin, "Kilikya'nın bazı kısımları ve Van Gölü civarında birkaç bölge haricinde Müslüman nüfus arasında bir azınlık olarak yaşayan her tarafa dağılmış bir insan topluluğu" olduğunu kabul eder.²⁶ Ünlü İngiliz Generali Baker Paşa şöyle yazar: "Ermenilere özerklik verilmesi ile ilgili herhangi bir planın ne kadar saçma olduğunu kavramak için bu ülkeyi bilmek yeterlidir. Ermeniler her yerde nüfusun üçte biri ilâ beşte birini teşkil eden azınlıklar halindedir".²⁷ Görüldüğü gibi, Ermenilerin Doğu Anadolu üzerinde uluslararası hukuk veya ahlak açısından hiçbir hakları olmadığı gayet açıktır.

²³ Kemal Taran, *Ermeni İddiaları Tutarsızdır*, İstanbul, 1984, s. 29-30.

²⁴ Michael M.Gunter, "Ermeni Terörizminin Çağdaş Görünümü", *Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No:38, s.139.

²⁵ Richard G. Hovannisian, *Armenia on the Road to Independence*, 1918 (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967), s. 37.

²⁶ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.140 .

²⁷ Baker Paşa'nın İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Layard'a gönderdiği 1 Şubat 1880 tarihli mektup; Şimşir, *British Documents On Ottoman Armenians*, s. 685-686.

1.5. TEHCİR KANUNU VE UYGULAMASI:

I. Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı Devletinin 1 Kasım 1914'de İtilaf Devletlerine karşı Almanların yanında savaşa girmesi Ermenilerce büyük bir fırsat olarak görülmüştür.

Ermeni komitelerinin I. Dünya Savaşında faaliyete geçmesinden kuşkulanan Osmanlı hükümeti, savaş öncesinde, Talat Bey aracılığıyla 1914 Mart'ından itibaren , Taşnak yöneticileriyle Osmanlı Mebuslarından olan Ermeni ileri gelenleriyle müzakerelerde bulunmuştu.²⁸ Taşnaklar bu toplantıda Osmanlı Devletinin savaşa girmesi halinde sadık vatandaşlar olarak Osmanlı orduları safında görevlerini yerine getirecekleri vaadinde bulunmuşlar; ancak daha sonra bu vaatlerini tutmayarak kendi aralarında Osmanlı Devletine karşı mücadelenin sürdürülmesi kararını almışlardır.

Rus kuvvetlerinin, Osmanlı ve Rus Ermenilerinden kurulmuş gönüllü alayları öncülüğünde doğudan Osmanlı topraklarına girmesiyle birlikte Osmanlı ordusundaki Ermeniler silahlarıyla firar ederek ya Rus kuvvetlerine katılmış ya da çeteler kurmuşlardır. Yıllardır ermeni ve misyoner okul ve kiliselerinde saklanan silahlar ortaya çıkarılmış, askerlik şubeleri basılarak yeni silahlar sağlanmıştır. Silahlanan bu çeteler, komitelerin “kurtulmak istiyorsan, önce komşunu öldür” talimatı üzerine, erkekleri cephelerde olduğu için savunmasız kalan Türk şehir, kasaba ve köylerine saldırarak katliama girişmişler, Osmanlı kuvvetlerini arkadan vurmuşlar, Osmanlı birliklerinin hareketini engellemişler, ikmal yollarını kesmişler, yaralı konvoylarını pusuya düşürmüşler, köprü ve yolları tahrip etmişler, şehirlerde ayaklanarak Rus işgalini kolaylaştırmışlardır.

Rus kuvvetleri saflarındaki ermeni gönüllü alaylarının yaptıkları zulüm o kadar ağır olmuştur ki, Rus komutanlığı bazı ermeni birliklerini cepheden uzaklaştırarak geri hatlara sevk etmek zorunluluğunu hissetmiştir.

Ermeni katliamı yalnızca Türkleri hedef almamış, Trabzon dolaylarındaki Rumlar ve Hakkari dolaylarındaki Museviler de ermeni çetelerince katledilmişlerdir. Ermeni

²⁸ Hasan Babacan, “Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler ve Tehcir”, *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, Editörler İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, s.299.

komitelerinin amacı bu topraklar üzerinde yaşayan Ermeniler dışındaki bütün unsurları yok etmek ya da göçe zorlamak suretiyle kurulması hayal edilen ermeni devletinde Ermenilerin çoğunlukta olmalarını sağlamaktır.

Rus kuvvetleriyle birlikte sınırı ilk geçen ermeni birliklerinin başında Armen Garo lakabıyla tanınan eski Osmanlı mebusu Karekin Pastırmacıyan bulunmaktadır. Yine eski mebuslardan Murad lakabıyla bilinen Hamparsum Boyacıyan ermeni çetelerinin başında cephe gerisinde Türk kasaba ve köylerine saldırmakta ve “Ermeni milleti için tehlike teşkil ettiklerinden Türk çocuklarının dahi öldürülmesini” emretmektedir. Bir diğer eski Mebus Papazyan çeteleriyle Van, Bitlis ve Muş dolaylarını kasıp kavurmaktadır.

Rus kuvvetlerinin 1915 Mart ayında bu kez Van yönünde harekate başlamaları üzerine 11 Nisan’da Van’da geniş çapta bir ermeni isyanı başlamış, bu isyan sonucunda Van Rusların eline geçmiştir. Rus çarı II. Nikola Van’daki ermeni komitesine 21 Nisan 1915’de bir telgraf göndererek, “Rusya’ya yaptığı hizmetler” nedeniyle teşekkür etmiştir. ABD’de yayımlanan ermeni gazetesi Goçnak 24 Mayıs 1915 tarihli sayısında “Van’da yalnızca 1.500 Türk’ün kaldığını” iftiharla bildirmiştir.²⁹

Taşnak temsilcisinin 1915 Şubatında Tiflis’te toplanan Ermeni Milli Kongresinde yaptığı konuşmada, “Rusya’nın Osmanlı Ermenilerini silahlandırmak, hazırlamak ve isyanlar çıkarmalarını sağlamak için savaştan önce 242.900 ruble verdiğini” söylemesi, Rus-Ermeni ittifakını ve ermeni komitelerinin savaş öncesinde nasıl bir hazırlık içinde olduklarını bütün açıklığıyla göstermektedir.³⁰

Ermeniler, bu ayaklanmaları ve faaliyeti, Osmanlıların tehcir kararı üzerine girişilen bir meşru müdafaa olarak savunmaktadırlar. Oysa ortada henüz alınmış bir tehcir kararı yoktur ve isyanlar tehcirin değil, tehcir isyanların sonucudur.

Osmanlı hükümeti ermeni ayaklanma ve katliamları karşısında, önce ermeni patriği, mebusları ve önde gelenlerini çağırarak Ermenilerin Müslümanları katletmeye devam etmeleri halinde gerekli önlemleri alacağını bildirmekle yetinmiş, bu sonuç

²⁹ *Ermeni Sorunu*, s.14.

³⁰ *Ermeni Sorunu*, s.14.

vermeyince 24 Nisan 1915’de ermeni komitelerini kapatmış ve yöneticilerinden 2345 kişiyi devlet aleyhine faaliyette bulunmak suçundan tutuklamıştır.³¹

Ermenilerin her yıl “Soykırım yıldönümü” diye andıkları 24 Nisan işte bu 2345 kişinin tutuklandığı tarihtir.

Bu tedbirin alınmasından yaklaşık bir ay sonra, ermeni teşkilatlanmaları silahlanma faaliyetlerinin en küçük yerleşim birimlerine kadar götürülmesi ve Van örneğine benzer, kanlı olayların artması üzerine, bir taraftan ordunun ve diğer taraftan da sivil halkın emniyet altına alınması için, başkumandan vekili Enver Paşa, 2 Mayıs 1915’te Dahiliye Nezaretine müracaat etmiştir. Enver Paşanın müracaatında, Ermenilerin Doğu Anadolu vilayetlerinden alınarak savaş mıntikasından uzak bölgelere yerleştirilmesi, ayrıca, yer değiştirme yapılırken, Ermenilerin gittikleri yerdeki Müslüman nüfusunun yüzde 10’unu geçmemeleri ve kurulacak köylerin, her birinin 50 evden fazla olmaması hususlarının dikkate alınması istenmiştir.

Dahiliye Nezareti, başkumandan vekilinin teklifi üzerine, 27 Mayıs 1915 günü “tehcir” veya başka bir ifade ile “Sevk ve iskan”la ilgili geçici bir kanun çıkararak, savaş bölgeleri yakınlarındaki Ermenilerin güneydeki Osmanlı topraklarına sevk ve iskanına karar vermiştir. İmzalanan geçici kanun 1 Haziran 1915’te Takvim-i Vekayi’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, Meclis-i Mebusan’ın açılmasından sonra da milletvekillerinin onayından geçirilmiştir.(15 Eylül 1915).³²

Tehcir kanunu için başlıca üç sebep sayılabilir :

- Mecburi göçten iki ay önce itilaf devletlerinin Çanakkale harekatı başlamıştı. Osmanlı Devleti her taraftan düşmanla çevrilmişti.
- İtilaf devletleri bilhassa Ruslar Ermenileri silahlandırmışlardı.
- Özellikle Çanakkale’de itilaf devletlerinin taarruzu başlayınca Osmanlı Ermenileri, ihtilal komitelerinin önderliğinde Rusların yanında yer aldılar ve çeteleri organize ederek terörist faaliyetlerde bulundular.³³

³¹ Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2001, s.41-44.

³² Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.44-53.

³³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, cilt. 3, Ankara, 1977, s.16.

Osmanlı Devleti, Ermenilerin yerlerinin değiştirilmesi kararının düzenli ve güvenli bir şekilde yerine getirilmesi için gerekli yasal tedbirleri almıştır. Dahiliye Nezareti 30 Mayıs 1915'te yayımladığı 15 maddelik bir genelge ile, Ermenilerin yer değiştirmesinin hangi esaslara göre yapılacağını belirlemiştir. Yönetmeliğin bazı maddeleri şöyledir:³⁴

- Göç ettirilenler bütün hayvan ve taşınabilir mallarını birlikte götürebilirler.
- Göç sırasında göçmenlerin can ve mal güvenliklerinde, yedirilme ve dinlenmelerinin sağlanmasında geçiş yollarındaki memurlar görevlidir. Bu konuda ortaya çıkabilecek aksaklıklardan rütbe sırasıyla bütün görevliler sorumlu tutulacaktır.
- Göç sonunda göçmenler, sağlıklı çalışmaya, tarımla uğraşmaya elverişli köy ve kent evlerine yerleştirileceklerdir.
- Yeni yerleşme bölgelerinde göçmenlere verilebilecek arazi yoksa, devlet malı ve köy çiftliklerinden yararlanılacaktır.
- Muhtaç durumda bulunan göçmenlerin masraflarını hükümet karşılayacaktır.
- Yerleşme bölgesinde her aileye yeterince toprak verilecektir.
- Tarım yapacaklardan veya sanatkarlardan muhtaç olanlara uygun miktarda araç veya sermaye verilecektir.

25 Kasım 1915 tarihinde gönderilen bir emirle; tehcir geçici olarak durdurulmuş, 15 Mart 1916'da tehcire fiilen son verilmiş, 31 Aralık 1918'de çıkarılan dönüş kararnamesi ile savaştan sonra Ermenilerin istedikleri yerlere dönmeleri için izin çıkarılmıştır.³⁵

Görüldüğü gibi bu tehcir bir cezai işlem değil, güvenlik nedenleriyle belirli bir grubun belirli bir yerde ikamete mecbur edilmesidir. Bir savaş halinde düşman ile işbirliği yaptığı sabit olmuş ve üstelik, bu işbirliğini bir iftihar vesilesi olarak gören toplulukların, zararlı faaliyetlerinin önlenmesi bakımından belirli bölgelerde mecburi ikamete tabi tutulmalarıdır. Bu tedbir II. Dünya savaşında bir çok devletçe uygulanmıştır. Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında ABD hükümeti, "Bir Japon istila teşebbüsüne yardımcı olabilecekleri" gibi pek zayıf bir gerekçe ile, ülkenin batısında

³⁴ *Belgelerle Ermeni Sorunu*, s.228-229.

³⁵ Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.82.

yaşayan Japon asıllı vatandaşlarını ülkenin orta bölümlerinde savaş sonuna kadar ikamete mecbur tutmuştur.

Ermeniler, tehcir ile soykırım yapıldığı iddiasını ileri sürmekte; tehcirin uygulandığı tarihlerde Anadolu'daki toplam nüfuslarını ve tehcir sırasında ölen Ermenilerin sayısını abartmaktadırlar. Bu olaylarda önce 600 bin, sonra 800 bin Ermeni'nin öldüğünü ileri sürmüşlerdir. Bu sayı daha sonra sürekli olarak arttırılmış olup bugün, 1,5 milyon Ermeni'nin hayatını kaybettiği iddia edilmektedir.

Ermeni meselesini siyasi alana taşıyan önemli olayların cereyan ettiği dönemde, Osmanlı nüfus bilgileri yabancıların kontrolü altındadır. Buradan hareketle, bugüne kadar aksi belge ve kanaat olmadığına göre Osmanlı nüfus bilgilerine itibar edilmesi gerekmektedir.

Ermenilerin Osmanlı imparatorluğu genelindeki nüfusu konusunda patrikhanenin abartılmış rakamları dışında Türk ve yabancı kaynaklar birbirine yakınlık göstermektedir.

Değişik kaynaklara göre İstanbul dahil Osmanlı Ermenilerinin nüfusu aşağıda sunulmuştur:³⁶

Cuinet'e göre : 1.045.000

İngiliz yıllığı'na göre : 1.056.000

Osmanlı kaynaklarına göre: 1.161.1699 (1914 sayımına göre)

Fransız sarı kitabına göre : 1.225.422

Patrik Ormanyan'a göre : 1.579.000

Osmanlı nüfusunu kazalara kadar ayrıntılı gösteren istatistiğe göre :
1.219.323

Gerek Osmanlı gerek ermeni ve yabancı kaynaklar I. Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin nüfusunun ortalama 1.300.000 olduğunu ortaya koymaktadır.

³⁶ *Belgelerle Ermeni Sorunu*, s.342-348.

Ermenilerden; 702.900'ünün Suriye ve Irak'a tehcir edildiği,³⁷ 400-420.000'inin I. Dünya Savaşı süresince Türkiye'den Rusya'ya geçtiği, 180.000'inin tehcire tabi tutulmayarak İstanbul, İzmir, Bursa, Aydın ve Kütahya'da ikamete devam ettiği, 100.000'inin I. Dünya Savaşı esnasında Rus ordusu saflarında Türk kuvvetlerine karşı savaşırken öldüğü 265.000'nin ise tehcir sırasında öldüğü tahmin edilmektedir.³⁸

Ermenilerin Doğu Anadolu'daki çarpışmalar ve tehcir sırasında kayıplar verdikleri doğrudur, esasen bunu kimse inkar etmemektedir. Bir dünya savaşı, bir ayaklanma ve isyan ve bunun sonucu bir tehcir söz konusudur. Savaştan kaynaklanan genel asayişsizlik ortamı ve şahsi kin, intikam duyguları, tehcir edilen kabilelerin birtakım saldırılara uğramasına neden olmuştur. Hükümet bu durumu elinden geldiğince önlemeye çalışmıştır. Faillerin cezalandırılması için dahiliye nezaretinde üç tahkikat komisyonu kurulmuş;³⁹ divan-ı harplerde yapılan yargılamalarda, değişik bölgelerde, toplam 1.400 kişi idam dahil çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.⁴⁰ Aynı şartlar içinde savaşmakta olan Türkler de cephede ve cephe gerisinde açlık, hastalık ve soğuktan yüz binlerce kayıp vermişlerdir.

Amerikalı tarih profesörü Justin Mccarthy bu konuda şunları belirtmektedir:

“Ölü ermeni sayısı ele alınırken ölü Müslüman sayısını da göz önüne almalıyız. İstatistikler, çoğunun Türk olduğu 2,5 milyon Müslüman'ın da öldüğünü söylemektedir. Ermenilerin yaşadığı 6 vilayette 1 milyondan fazla Müslüman ölmüştür. Ayrıca Sivas Rus ordusu tarafından işgal edilmemesine rağmen, burada 180 bin Müslüman öldürülmüştür. Aynı şey bütün Anadolu için geçerlidir.”

ABD'de, 1917'de neşredilen "Espionage Act" ve 1918'de neşredilen "Sedition Act" gereğince, savaş aleyhtarı bir konuşma yapan Sosyalist Eugene Debs 10 yıl, askere alınmayı engelleyen bir başkası 40 yıl hapse mahkum edilmiştir.

Harp süresince buldukları yerlerde, hastalıktan, açlıktan ve benzeri sebeplerden ölen Ermeniler olmuştur. Aynı sebeplerden Anadolu'da ölen Türklerin sayısı 2 milyona

³⁷ *Belgelerle Ermeni Sorunu*, s.261.

³⁸ *Ermeni Sorunu*, s.17.

³⁹ Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.61.

⁴⁰ Kemal Taran, *a.g.e.*, s.40.

yaklaşır. Suriye Vilayeti Arap ahalisinden de aynı sebeplerle 300-500 bin kişinin öldüğü kabul edilir. Eğer soykırımı bu ise, o zaman Osmanlı Hükümetinin, din, dil, ırk ayırımı yapmaksızın, ülkedeki bütün insanlara karşı bir soykırımına giriştiğini kabul etmek gerekir. Bir devlet hem 4 cephede savaşsın, hem de kendi ahalisini katletsin, bu her halde düşünülmecek bir husustur.⁴¹

1.6. SEVR VE LOZAN ANTLAŞMALARI İLE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER :

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşında yenilgiye uğraması ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalaması, Ermenileri yeniden harekete geçirmiştir.

Büyük hayaller peşinde koşan Taşnak denetimindeki Kafkas Ermeni Cumhuriyeti, kuruluşunun birinci yıldönümü olan 28 Mayıs 1919'da Osmanlı Devleti ile arasında 3 Haziran 1918 tarihinde imzalanmış olan Batum anlaşmasına rağmen "Türkiye Ermenistan'ını ilhak ettiğini" açıklamıştır. Bu açıklama, itilaf devletleri dahil, hiç kimse tarafından ciddiye alınmamıştır.

Paris Barış Konferansında Ermenistan'ın sınırları konusu ABD Başkanı Wilson'un hakemliğine bırakılmıştır. Wilson, General Harbord başkanlığındaki bir Amerikan heyetini incelemelerde bulunmak üzere 1919 sonbaharında Türkiye'ye yollamıştır. 1919 Eylül ve ekim aylarında Türkiye'de incelemeler yapan heyet ulaştığı sonuçları bir rapor halinde ABD kongresine sunmuştur. Gerçekleri yansıtan bu raporda, "Türkler ile Ermenilerin barış içinde yüzyıllarca yan yana yaşadıkları, tehcir sırasında Türklerin de Ermeniler kadar acı çektikleri, Türk köylerinin yakıldığı, savaşa giden Türk köylülerinden en fazla %20'sinin geri dönebildiği, I. Dünya Savaşının başlangıcında Ermenilerin Türkiye Ermenistan'ı denilen bölgelerde hiçbir zaman çoğunlukta olmadıkları, tehcir edilen Ermenilerin geri dönmeleri halinde tek bir yerleşim merkezinde dahi çoğunluğu oluşturamayacakları, geri dönen Ermenilerin tehlike içinde bulunmadıkları ve olaylara ilişkin acıklı ve korkunç iddiaların doğru olmadığını tespit edildiği" belirlenmiştir. ABD kongresi, bu rapor üzerine 1920 Nisanında Ermenistan'a

⁴¹ Kamuran Gürün, "Ermeni Terörünün Sebepleri ve Mücadele Yolları", *Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No:38, s.247.

mandater olunmasını reddetmiştir.⁴² 10 Ağustos 1920'de Ermenileri bir kez daha umutlandırılan Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Ermenistan'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanımasını hükme bağlıyor, sınırın tespitini ise Wilson'un hakemliğine bırakıyordu. Ermenilerin Doğu Anadolu 'da bir devlet kurulması yolunda en ileri adımının Sevr Antlaşması olduğu söylenebilir. Sevr Antlaşmasında yer alan Doğu Anadolu 'da bir Ermeni devletinin kurulmasıyla ilgili hüküm⁴³ Batılı devletlerin Şark Meselesinin (Doğu Sorunu) Ermeni boyutunu çözmeye girişimlerinde en ileri noktaya ulaştıkları gelişmedir. Bu antlaşma ile bir Ermeni devletinin varlığı, ilk kez bir siyasal belgede somut olarak yer almıştır.

Bilindiği üzere 10 Ağustos 1920'de Türkiye'de biri İstanbul'da Osmanlı hükümeti, diğeri Ankara'da Meclis Hükümeti olmak üzere iki hükümet bulunmaktadır. Sevr'i imzalayan Osmanlı hükümetidir. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Ankara hükümeti "Ermeni Sorunu"nu kendi başına halledecektir. Ancak Anadolu topraklarının bölüşülmesi ve üzerinde yeni devletler kurulmasını öngören Sevr Antlaşmasının TBMM tarafından kabul edilmemesi, doğal olarak Ermeni devletinin kurulması projesinin de uygulamaya sokulmasını imkânsız hâle getirmiştir. Ayrıca Türk tarafının elinde bulunan ve Sevr Antlaşmasıyla taban tabana zıt bir nitelik taşıyan Misak-ı Milli'nin de ülke bütünlüğü ve tam bağımsızlık konularındaki tavizsiz niteliği, daha en başından itibaren Ermenilerin Doğu Anadolu'da bir devlet kurma projelerinin ham bir hayalden öteye geçemeyeceğini göstermiştir.

ABD Başkanı Wilson, 22 Kasım 1920 tarihinde Müttefik Kuvvetler Yüksek Konsey Başkanlığına gönderdiği mektupta hakem olarak kararını açıklamıştır. Mektupta şöyle yazmıştı:

⁴² *Belgelerle Ermeni Sorunu*, s.361.

⁴³ Sevr Antlaşmasınının 88. Maddesi: "Türkiye öteki müttefik devletlerin yapmış oldukları gibi Ermenistan'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığı bildirir"; 89. Maddesi: "Öteki bağıtlı yüksek taraflar gibi, Türkiye ile Ermenistan da, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinde, Türkiye ile Ermenistan arasında sınırın saptanması işini ABD Başkanının hakemliğine sunmayı ve bu konudaki kararını olduğu kadar, Ermenistan'ın denize çıkışı ile sözü geçen sınıra bitişik bütün Osmanlı topraklarının askersizleştirilmesine ilişkin ileri sürülebileceği bütün hükümleri kabul etmeyi kararlaştırılmışlardır". 230. madde ise "Osmanlı Hükümeti 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan ve müttefik devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir" şeklindedir.

“Verilen bir karara göre Türkiye ile yeni kurulan Ermenistan Devleti arasında sınırların saptanmasında hakemlik yapma görevi bana verilmiştir. Bu görevde iki tarafın da çıkarlarını gözetmeye çalıştım. Bu sınırın Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinin sınırı olması gerekir kanısındayım. Kotur’un güneybatısından itibaren Ermenistan sınırı Van Gölü’nün güneyine kadar gelir. Bitlis ve Muş şehirlerinin güneybatısından geçer. Bu hat Hakkari sancağını tümüyle Türkiye’ye bırakır; ani Siirt Sancağı’nın hemen tümüyle Van vilayetinin yarısı Türkiye’de kalır. Siirt ve Hakkari’de çoğunlukla aşiretler vardır. Buraları Ermenilere vermenin, onların çıkarlarına uymayacağı kanısındayım. Bu nedenle Ermenistan’ın Zap Ovası hakkındaki isteklerini uygun bulmuyorum. Doğu yönünde Bitlis ve Muş’tan başlayarak batı sınırı Bitlis ve Erzurum vilayetleri arasından geçer. Bu sınır, Ermenilere en iyi şekilde güvenlik sağlar. Ermenistan’ın denize bir çıkış almasını, Ermenilerin gelişmesi bakımından zorunlu gördüğüm için Trabzon vilayetini tümüyle Ermenistan sınırlarına katmayı uygun buldum. Giresun ve Ordu vilayetlerinin nüfusunun tümü, Türk ve Müslüman olduğundan buraları Türkiye’ye bıraktım. Ermenistan sınırları civarının askerden arınması sorun çok güçlü. Ancak Sevr Antlaşmasınının 117. maddesi gereğince Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan bütün askeri tesisleri kaldırmak zorunluluğundadır. Bu suretle askerden arıtmak için ayrıca bir karar almaya gerek yoktur. Saptadığım bu sınırlar içinde Ermenilerin yerleşerek medeniyetlere hizmet yapacakları kanısındayım.”⁴⁴

Mondros Mütarekesi sonrasında Fransızlar Adana vilayetini, İngilizler de Urfa, Maraş ve Antep’i işgal etmişlerdi. Daha sonra İngilizler kendi işgal bölgelerini Fransızlara bırakmışlar ve Fransızların beraberlerinde getirerek, Fransız üniforması giydirdikleri Ermeniler Türklere saldırmaya başlamışlardır. Bu zulüm, Türklerin tepkisiyle karşılaşmış ve Fransız-Ermeni işgaline karşı Türk direnişi örgütlenmiştir. Bunun üzerine yine Türklerin Ermenileri katlettikleri propagandası başlamış, ancak bu kez Ermenilere başta Fransız komutanlığı olmak üzere kimse inanmamıştır.

ABD kongresinin Ermenistan için mandaterliği reddetmesinden sonra, Kafkas Ermeni Cumhuriyetine bağlı düzenli birlikler ve çeteler 1920 Haziranında Türkiye’ye karşı saldırıya geçmişlerdir. Aynı yılın Eylül ayında bu kez Ankara hükümeti karşı

⁴⁴ *Belgelerle Ermeni Sorunu*, s.389.

taarruz emretmiş ve Türk kuvvetleri ermeni kuvvetlerini ağır yenilgilere uğratarak Kars dahil bütün işgal altındaki Türk topraklarını kurtarmışlar ve sınırı da aşarak Gümrü'ye girmişlerdir. Bu yenilgi karşısında ermeni hükümetinin barış istemesi üzerine 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın metni EK-2'de sunulmuştur. Ermeniler bu anlaşma ile Sevr'in geçersiz olduğunu kabul etmişler ve Türkiye'ye yönelik toprak taleplerinden resmen vazgeçmişlerdir.

Türkiye 16 Mart 1921'de Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşmasını imzalamış⁴⁵ ve Türk-Sovyet sınırı çizilmiştir. Bu Antlaşmanın tamamlanması amacıyla bu kez 13 Ekim 1921'de Sovyet Ermenistan'ı ile Kars Antlaşması imzalanmıştır⁴⁶. Her iki anlaşmada da Sevr'in tanınmadığına ilişkin hükümler yer almaktadır. Böylece, Taşnak hükümetinden sonra Sovyet Ermeni Hükümeti de her türlü talepten vazgeçmiş olmakta ve Sevr'in geçersizliği bir kez daha belgelenmektedir.

Doğu cephesinin bu şekilde tasfiye edilmesinden sonra, güney cephesi de 20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara İtilafnamesi ile tasfiye edilmiş ve Fransız kuvvetleri beraberlerinde getirdikleri ermeni lejyonunu ve mahalli komitecileri de yanlarına alarak çekilmişler, mahalli ermeni halkının büyük kısmını da adeta zorla beraber götürüp, Lübnan'a yerleştirmişlerdir.

Türk Hükümeti'nin yurt içi ve yurt dışındaki durumunu güçlendiren; Moskova ve Kars Antlaşmaları ile Ankara İtilafnamesi, Ermeni heyetlerini de ümitsizliğe sevk etmiştir.

22-26 Mart 1922'de Paris Konferansı'nda hazırlanan "Barış Projesi"nde "Ermeni ocağı"da görüşülmüş, Milletler Cemiyeti'nin kararına uyulacağı kabul edilmiş ve bir anlamda Lozan'a giden yolda Ermenilere bir açık kapı bırakılmıştır.

Bu kararda, Lord Curzon'un 1921 Nisanında Lordlar Kamarası'nda "Çukurova (Kilikya)'da çoğunluk Türklerde bulunduğu buranın Türklere terk edileceğini" söylemesi ve imzalanan Ankara İtilafnamesi'yle Fransızların bölgedeki etkisinin kalmayacağını ortaya çıkması üzerine, Türkiye'deki Ermeni Patriği Zaven Efendi başta olmak üzere, ruhani görevlerini bir tarafa bırakıp siyasetle uğraşan hatta terör

⁴⁵ Moskova Antlaşmasının tam metni için bkz. EK-3.

⁴⁶ Kars Antlaşmasının tam metni için bkz. EK-4.

hareketlerine bile katılan diğer din adamlarının ve Ermeni çevrelerinin Paris Konferansı'na çektikleri telgrafların ve gönderdikleri mektupların da tesiri olmuştur.⁴⁷

Türk Ordusunun 30 Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nden sonra İtilaf Devletleri, 28 Ekim 1922'de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti temsilcilerini İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılacak barış konferansına davet etmişlerdir. Konferansta azınlıklarla, dolayısıyla Ermenilerle ilgili konuların da görüşüleceğinin ortaya çıkması üzerine, Ermeni çevreleri hem konferansa davet edilmek, hem de isteklerini kabul ettirmek için yoğun bir faaliyet içine girmişlerdir.

Ermeni Birleşik Heyeti teşebbüslerinde üç maksat güdüyordu:⁴⁸

- Birleşik ve müstakil bir Ermenistan'ın tahakkuku,
- Muvakkat bir çare olarak milli ocağın kurulması,
- Lozan Konferansı'na kabulleri.

Bu teşebbüslerde de görüldüğü üzere bazı Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanlarıyla birlikte hareket etmişler ve Türkiye Cumhuriyeti'nden toprak talebinde bulunma cesaretini göstermişlerdir. Kendilerini savaşta kullanan İtilâf Devletleri'nden bu defa barışta yardımlarını istemişler ve her yolu deneyerek onların desteğini ararken, bir milyondan fazla sivil halkını katlettikleri Anadolu Türkünün Lozan'a giden temsilcilerinden bile, aracılar koymak suretiyle, medet ummuşlardır.

Elbette bu kadar sivil insanını soy kırma uğratan, düşmanla iş birliği yapıp ihanet eden ve yine onlarla ülkeyi terk edip giden ve yüzyıllarca üzerinde yaşadıkları ülkeyi bölmek, parçalamak için fırsat kollayan Ermenilerin bu isteklerini ne Türk halkı ne de onun temsilcileri kabul edemezdi. Ancak, cepheden sonraki bu diplomatik sınır savaşında Türk temsilcileri tarafından kabul bile edilmeyen Ermeni heyetinden Hadisyan, Aharonyan, Paşaliyan ve eski Osmanlı Nafia, Bahriye ve Hariciye Nazırı olan Gabriel Noradungyan Efendi, kısa bir süre sonra kendilerini yüzüstü bırakacak olan yeni

⁴⁷ Ali Güler, "Lozan'dan Günümüze Ermeni Sorunu", *Eğitim Dergisi*, Özel Sayı, Nisan 2003, S.38, s.64-70.

⁴⁸ Ali Güler, *a.g.m.*, s.64-70.

efendileri İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden Türklere baskı yapmasını istediler. Hiç olmazsa "Büyük Ermenistan"ın birer parçası olarak hayal ettikleri Doğu ve Güney Doğu Anadolu'yla, denize çıkışı sağlayacak olan Çukurova (Kilikya)'nın kendilerine verilmesi için ellerinden gelen her şeyi denediler.

Ermenilerin bu müracaatı da sonuç vermemiş ve Lozan görüşmelerine alınmamışlardır. Ancak Türk heyetinin itirazlarına rağmen 12 Aralık 1922'deki Azınlıklar Alt Komitesi'nde dinlenmeleri İtilâf Devletleri delegeleri tarafından kabul edilmiştir.

Konferansın Azınlıklar Alt Komitesi'nin 15-30 Aralık 1922 ve 6 Ocak 1923 tarihlerindeki toplantılarında, Türk heyetinin itirazlarına rağmen, Ermenilerin durumu da dikkate alınmıştır. Başkanlığı İtalyan temsilcisi Montagna'nın yaptığı toplantılarda, Türk delegesi Dr. Rıza Nur, "Ermeni ocağı" konusunun görüşülmesine ve Ermeni delegelerine söz verilmesine itiraz etmiş ve Ermenilerin konuşturulduğu toplantıya katılmamıştır.

30 Aralık tarihli toplantıda Amerika Birleşik Devlet Devletleri Temsilcisi, Ermeni yurdunun kurulmasını isteyen bir bildiri sunmuştur. Amerikan bildirisinin okunmasından sonra Komisyon Başkanı M. Montagna ve Sir Horace Rumbold söz almış ve Ermeni yurdu konusunu savunmuşlardır.

Fransız temsilcisinden önce, araya girerek, Türk temsilcisi Dr. Rıza Nur söz almış ve kesin bir dille "Ermeni yurdu konusunu Türkiye'nin reddettiğini ve şayet İtilaf Devletleri savaşta küçük müttefikleri Ermenilere bir yurt vermek istiyorlarsa, bu yurdun Türkiye sınırları dışında aranmasının doğru olacağını" ifade etmiştir.

Türk heyetinin bütün itirazlarına rağmen Azınlıklar Komitesi'nde görüşülen konular ve Ermeni yurdu meselesi bir raporla konferansın 9 Ocak 1923 tarihli toplantısına getirilmiştir. Ancak, Türk heyetinin kararlı tutumuna rağmen, bir ara Ermeni yurdu konusu Lord Curzon tarafından dile getirilmişse de, İsmet Paşa'nın buna ilave edeceği bir şey olmadığını belirtmesi üzerine bu konu bir daha Lozan Konferansı'nda görüşülmemiş ve 24 Temmuz 1923'de imzalanan ve Sevr'in yerini alan Lozan Anlaşmasının metninde yer almamıştır.

Böylece batılı devletler tarafından savaş sırasında teorik olarak ve fiilen gündeme getirilen suni "Ermeni meselesi", tehcir olayı ve Türk zaferleriyle askeri olarak ve Lozan'daki son durumda da hukukî ve siyasî olarak sona ermiştir. Bölgede batılılar tarafından desteklenen Ermeniler, Lozan'da da desteklenmek istenmesine rağmen, Türklerin yoğun çabaları, batılı devletlerin yeni bir savaşı göze alamamaları, Ermenilerin asılsız ithamlarının ortaya çıkması üzerine konu bir kere daha tekrar rafa kaldırılmıştır.

Bununla birlikte Lozan Konferansı'nın devam ettiği aylarda Ermenistan'daki ve batıdaki Ermeni kuruluşları, başta Taşnaksutyun, Birleşik Ermeni Heyeti, Ermeni Dostları Birliği vb., diplomatik temaslarına devam etmişlerdir. Bu amaçla yeniden devletlere mektuplar yazmışlar, raporlar göndermişler ve bu defa hukuki, siyasi çözümlerden çok sosyal, kültürel çareler üzerinde durmuşlar ve yeni bir "merhamet dileme" yolunu tutmuşlardır. Bu müracaatların çoğu cevapsız kalmış ve nadiren aldıkları cevaplardan ise kendilerini desteklemiş, kışkırtmış, cephelere sürmüş olan devlet yetkilileri "günah çıkartmışlar", yapacak bir şeyleri olmadığını ileri sürmüşler ve bu eski "küçük müttefiklerini" teselli etmekle yetinmişlerdir.

1.7. ERMENİ SORUNUN HUKUKSAL AÇIDAN İNCELENMESİ :

1915-1916 yıllarında yani I. Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda vuku bulan Ermeni olayları konusunda çok sayıda eser yazılmıştır. Bu konuda yazılan 26 binden fazla olduğu tahmin edilmektedir. Büyük çoğunluğu Ermeni olan yazarların daha ziyade tarihçi oldukları ve Ermeni olaylarını soykırım olarak niteledikleri görülmektedir. Türk yazarların hemen tümü de konuya tarih açısından yaklaşmış ve tehcirin soykırım olmadığını savunmuşlardır.

Yayımlara tarafsız bir tarih görüşünün hakim olmasını güçleştirmekle birlikte, dikkatli bir okuyucunun olayların tarihi hakkında yeterli bilgi edinmesi için ortada yeterli yayın bulunduğu kuşku yoktur. 87 yıl önce cereyan etmiş olayların anlaşılması için tarihi çalışmalar olmazsa olmaz niteliktedir. Ancak uluslararası hukuk alanında eğitim ve tecrübesi yoksa, tarihçi bu olayların soykırım olup olmadığı konusunda yargıda bulunamaz. Görülen o ki, tarihçiler başta olmak üzere, bu konular üzerinde çalışan sosyolog ve siyaset bilimci gibi akademisyenlerle düşünürler, önemli sayıda

ölümle sonuçlanan olayları soykırım olarak nitelemek eğilimindedir.⁴⁹ Oysa soykırımın, uluslararası bir suç olarak, ancak hukukçular tarafından değerlendirilmesi mümkündür.

Konuya ilişkin hukuki çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu durumun çeşitli nedenleri olabilir. Türklerin hukuka fazla ilgi duymadıkları bilinen bir gerçektir. Ermenilerin hukuku ihmal etmelerinin nedeni, hukuki değerlendirmelerin, soykırım iddialarını güçlendirmekten ziyade zayıflatma olasılığının daha yüksek olmasıdır. Ermeni taraftarı olan yazarlar da olayların trajik niteliğini vurgulayıp soykırım suçlamasını kolayca yapabilme yolunu yeğlemişlerdir.

Soykırım suçu hukuki bir terimdir; çerçevesi 9 Aralık 1948 tarihli “Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi” tarafından çizilmiştir. Sözleşmenin 2.nci maddesine göre soykırım; ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu toptan ya da onun bir bölümünü yok etmek niyetiyle; grup üyelerinin öldürülmesi, grup üyelerinin fizik ya da akıl bütünlüğünün ağır biçimde zedelenmesi, grubun fiziksel varlığının tümü ya da bir bölümü ile yok edilmesi sonucunu verecek yaşam koşulları içinde tutulması, grup içinde doğumları engelleyecek önlemler alınması, bir grup çocukların başka bir gruba zorla geçirilmesi eylemlerinden herhangi birine başvurulmasını kapsamı içine alır. Soykırımda planlı, devlet politikası haline gelmiş eylemler söz konusudur. Sözleşmenin ilgili maddelerinin incelenmesi, tüzel kişilerin değil, gerçek şahısların soykırım ile suçlanabileceğini göstermektedir; soykırım suçunun işlendiğini saptayacak yetkili yargı organı ise esas itibarıyla soykırım yapıldığı iddia edilen ülkenin mahkemeleridir. Ayrıca, sözleşmenin tarafları, aralarında anlaşılırsa dava bir uluslararası ceza mahkemesinde de görülebilir. Sözleşmenin 9. maddesi devletin soykırım alanındaki sorumluluğundan bahis etmektedir; ancak burada sözü edilen, taraflar arasında sözleşmenin yorumu, uygulanması ve hayata geçirilmesi konusunda uyuşmazlık olması durumudur; bu alanlardan birinde ihtilaf varsa akit taraflardan biri konuyu Uluslararası Adalet Divanı’na götürebilir. Divana başvurmak için tarafların aralarında anlaşmaları gerekmemektedir; bir taraf da istemesi halinde Divana başvurabilir⁵⁰. Doç. Dr. Ruben Safrastyan, İstanbul’da TESEV toplantısında, gazetecilerin söz konusu soykırım

⁴⁹ William A. Shabas, *Genocide in International Law*, Cambridge University Press, 2000, s.7.

⁵⁰ Pulat Y. Tacar, “Ermeni Sorununun Hukuki Yönü Makalesi”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S.2, s.90.

iddiaları üzerine Erivan'ın niçin Lahey'e gitmediği yönündeki sorusunu ise geçiştirmekle yetinmiştir.

Devlet güvenliğinin sağlanması için gerekli bir uygulama olan yer değiştirme, dünyanın en başarılı sevk ve iskan hareketidir ve hiçbir zaman Ermenileri imha etmek gayesini gütmemiştir⁵¹.

Bununla birlikte; "savaş halinde devlet yönetimine karşı gelenler için askeri birliklerce alınacak önlemleri" içeren kanun, tamamen devleti ve kanun düzenini korumaya yönelik bir yetki kanunudur. En önemli özelliklerinden biri ise; "kanun metninde herhangi bir etnik grup veya zümrenin adından söz edilmemiş ve hatta ima dahi edilmemiş" olmasıdır. Kanun kapsamına giren Müslüman, Rum ve Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşları yerlerinden başka yerlere göç ettirilerek yerleştirmeye tabi tutulmuştur. Kanunu, tek bir halka yöneltilmiş olarak görmek, ya bilgi eksikliğinin veya kasıtlı davranmanın bir göstergesidir⁵².

Bu hukuksal çerçeveye karşın kimi ülke parlamentoları, bazı eyalet meclisleri ve Avrupa Parlamentosu yetkili bulunmadıkları, yargı organı olmadıkları halde Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan ve Osmanlı vatandaşı olan Ermenilere karşı 1915 yılında soykırım suçu işlendiğini belirten kararlar almışlardır⁵³. Konu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Alt Komitesi'nde de görüşülmüş, ancak Komisyon kendisine Ermeni soykırımı konusunda sunulan Whittaker Raporu'nu kabul etmemiş, sadece not etmekle yetinmiştir. Diplomasi dilinde bunun anlamı ret demektir.

Çeşitli ülkeler parlamentolarının aldıkları soykırım kararlarının temelde siyasi kararlar olduğu söylenebilir. Bu siyasal kararların ardında, o ülke vatandaşı olan Ermenilere hoş görünmek, onlara hak vererek kendince acılarını bir ölçüde dindirmek, Türkiye'ye baskı yapmak ve Türkiye'yi Avrupa Birliğinden uzak tutmak gibi bir çok

⁵¹ Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.85.

⁵² Dr. Hüsamettin Yıldırım, *Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, Ankara, 2000, s.54.

⁵³ Detaylı bilgi için bkz. EK-5:Ermeni Soykırımına İlişkin ABD Kayıtlarının Teyidi Kararı, EK-6: Başkan Clinton'un ABD Temsilciler Meclisine Gönderdiği Mektup, EK-7: Avrupa Parlamentosunun Ermeni Sorununun Siyasal Çözümü Üzerine Kararı, EK-8: Avrupa Parlamentosunun Kararından Ermeni Soykırımı İle İlgili Bölüm ve Fransız Meclisinin Ermeni Soykırımını Tanıma Kararı, EK-9: Federal Almanya Meclisi Bilimsel Araştırma Servisi'nin Ermenilere Yapılan Türk Soykırımı Raporu, EK-10: Almanya Federal Meclisine Sunulan Soykırımı Mahkum Etme Zamanıdır Konulu İmza Kampanyası Metni.

nedenin bulunduğu söylenebilir. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken husus pek çok ülkede oluşmuş bulunan inancın (ya da ön yargıların) Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı olan Ermenilere büyük bir soykırım uygulandığı yolunda olduğudur.⁵⁴ Yüzyıllar boyu kötü Türk imajı ile beslenmiş olan, Türk karşıtı propagandalardan etkilenen bu görüşün, bu konuda da fazla incelemeye, ayrıntılarını araştırmaya gerek görmeden, Ermeniler ve yandaşları tarafından kendisine anlatılanlara inanması doğal, bu kanıyı değiştirmek de çok güçtür.

Dünyanın her ülkesinde herhangi bir suçlama ile karşılaşan gerçek ya da tüzel kişinin kendini savunma hakkı vardır. Kimi ülke ya da eyalet parlamentosu, soykırımın kişisel bir suç olduğu yolundaki Soykırımı Sözleşmesi kuralına aykırı olarak, herhangi bir sanık belirlemeden, 1915 yılında Osmanlı Ermenileri'ne soykırım suçu işlendiği yolunda karar alma yoluna gitmişlerdir. Soykırım savlarının doğru olmadığı söylendiği zaman da alınan kararın siyasi olduğu ve hukuki bir sonucunun bulunmadığı yanıtını vermektedirler.

Ulusal veya uluslararası yetkili yargı organı tarafından varlığı karara bağlanmamış bir soykırım suçu olmadan, siyasal organların aldıkları kararların, çıkardıkları yasaların hukuki dayanaktan yoksun sayılmasını sağlamak gerekir. Bu amaçla Soykırım Sözleşmesi'nin hatalı yorumlandığı gerekçesiyle ve parlamentoların bu konuda yetkisiz olduklarının saptanması için Uluslararası Lahey Adalet Divanı'na başvurma seçeneği ciddi bir biçimde ele alınmalıdır.

Bu görüşe karşın Türkiye'de kimi kesimler ve kamuoyunun bir bölümü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin son zamanlarda aldığı bazı kararlar nedeni ile uluslararası adalete olan güvenini kaybetmiştir. Bu nedenle aynı çevreler Türkiye'nin soykırımın varlığı ya da yokluğu konusunu bir uluslararası yargı organına, yani Lahey Adalet Divanı'na sunmasının riskli olduğu görüşünü ileri sürmektedirler. Oysa, hukuki durum sanılandan biraz farklıdır. Mesele soykırım suçunun varlığı ya da yokluğunun tespitinin Lahey Adalet Divanı'ndan istenmesi değildir. Uluslararası Lahey Adalet Divanı taraflar aralarında uzlaşarak esas hakkında karar vermek konusunda kendisine başvurmadığı takdirde, bazı gerçek kişilerin soykırım suçu işleyip işlemediğini inceleyemez. Buna

⁵⁴ Pulat Y. Tacar, *a.g.m.*, s.92.

mukabil, Uluslararası Adalet Divanı, Soykırımı Sözleşmesi'nin uygulanmasının yetki açısından ihlali savını ele alma yetkisine haizdir. Aradaki fark dikkatlerden kaçmamalıdır.⁵⁵

Sorunun devletler hukuku ve dış politika bakımından bir başka önemli yanı, Ermeni yöneticileri 'artık Türkiye'den toprak talebimiz yok' demekle birlikte, Ermenistan'ın, Türkiye topraklarının bir bölümünü anayasasının temelini oluşturan bildirmede Batı Ermenistan olarak adlandırdığını gözden kaçırmamak gerekir. Öte yandan Ermenistan Türkiye ile kendi ülkesi arasındaki sınırı saptayan anlaşmaları tek taraflı olarak fesh ettiğini açıklamıştır. Uluslararası hukuka ve Birleşmiş Milletler ilke ve kararlarına aykırı olan bu davranışı yayılmacılıktan ve uzun vadeli toprak talebinden başka bir şekilde yorumlamak mümkün değildir; kaldı ki söz konusu olan ülke Azerbaycan topraklarının bir bölümünü halen işgal altında tutmakta ve politikalarına Batı Ermenistan diye adlandırdığı Türkiye topraklarını da eklemektedir. Bu konu Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik İşbirliği Örgütü ve Avrupa Konseyi çerçevesinde yapılacak ciddi girişimlerle uluslararası alana taşınmalı ve saldırganlığı mahkum ettirecek önlemlere öncelik verilmelidir. Ermenistan, Türkiye ile arasındaki sınırın değişmezliğini tanımadan bu ülke ile ilişkiye girilmemelidir.

Ancak, uyuşmazlığın çözümü, gerginliğin azaltılması için boş durulmamalı, kültürel işbirliği faaliyetlerine girişilmelidir. Bu nedenle, ülke içinde ya da bölgede birlikte barış içinde yaşama koşullarının sağlanması amacı yönelik akılcı önlemlere öncelik verilmeli, bunun tek taraflı suçlamalarla sağlanamayacağı bilinmelidir. Her fırsattan faydalanılarak Türkiye'nin 1915 ve sonrası olaylarını nasıl değerlendirdiğini, sorunun etik yanları yurt içi ve dışında yabancıların katılımı ile yapılacak panel ve sempozyumlarla anlatılmalıdır. Düzenlenecek toplantılara sadece Türkiye taraftarı yabancılar değil, tarafsızlar ve karşısında olanlar da davet edilmelidir. Ayrıca Türk vatandaşı olan Ermenilerin bu gelişmelerden rahatsız olmamaları için gereken önlemler de alınmalıdır.

---

⁵⁵ Pulat Y. Tacar, *a.g.m.*, s.92.

1.8. SÖZDE ERMENİ İDDİALARI KAPSAMINDA ERMENİ PROPAGANDASI

1.8.1. Ermeni Propagandasında Önemli Bir Faktör: DİASPORA

Diaspora, 1990'lı yıllarla birlikte sıkça duyulan bir kavramdır. Bir halkın, bir toplumun dünyanın çeşitli ülkelerine dağılışını anlatan bir terimdir. İlk kullanımı, özellikle Filistin dışında daha sonra da İsrail'in dışında yaşayan Yahudileri belirlemek için olmuştur. Ama diasporanın günümüz sosyolojisinde ve politikasında anlaşılan manası "farklı topraklara dağılan bütün göçmen topluluklardır".⁵⁶ Ermeni diasporası ise Ermenistan dışında yaşayan ve dünyanın birçok ülkesinde o ülkelerin vatandaşları olarak yaşayan Ermenileri kastetmektedir. Bir çok Ermeni yazarı ve kaynağı 'Ermeni diasporası' denildiğinde Ermenistan dışında ve dünyanın birçok ülkesinde dağınık ve o ülkelerin vatandaşları olarak yaşayan Ermeniler kastedilmektedir. Ermenilerin bu kavrama bilerek iki yeni anlam yüklemeye çalıştıkları görülmektedir.⁵⁷ Bunlardan birisi Ermeni diasporasını, Ermenistan Devleti dışında yaşayan Ermeniler olarak değil, Anadolu'dan göç ettirilen ve bir daha Anadolu'ya dönmelerine izin verilmediği için dünyanın çeşitli ülkelerine dağılan ve oralarda yaşayan Ermeniler olarak takdim etmeleridir. Ermeni diasporasına Avrupa ve ABD'de yaşayan Ermenilerin verdiği veya vermeye çalıştıkları ikinci bir anlam daha var: 'Ermeni diasporası', Ermenistan dışında, dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış olarak yaşayan Ermenileri kasteder. Ancak buradaki 'Ermenistan' Kafkasya'daki Ermenistan Devleti değildir. Kafkasya'daki Ermenistan'la birlikte Türkiye'deki, İran'daki, Azerbaycan'daki ve Gürcistan'daki sözde Ermenilere ait toprakları da içine alır.

Ermeni diasporası, dünyada en iyi örgütlenmiş, diasporalardan birisi durumundadır. Çeşitli dönemlerde dünyaya dağılan Ermeniler, farklı dönemlere, farklı siyasi ve kültürel mekanlara ayak uydurmasını bilmiş; çeşitli olaylara rağmen dağılıp yok olmamış, ihtiyaçları için gereken kurum ve örgütleri oluşturmuşlardır.

⁵⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara, 1999, s.151.

⁵⁷ Cemalettin Taşkıran, "Ermeni Diasporası Nedir, Ne İstiyor", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C.III, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.4.

Bu diasporanın kalıcı oluşu iki temel nedene bağlanabilir:⁵⁸ Birincisi, Ermeniler, yaşadıkları yerlerden ayrılmaya yüz yıllarca önce başlamışlar ve bu göç, farklı tempolarla ve farklı nedenlerle, günümüze kadar sürmüştür. Ermenistan Cumhuriyeti'nden dışarıya göçler halen devam etmektedir. Ermenistan nüfusunun hemen hemen yarısı, ülkelerini terk etmişlerdir. İkinci neden ise, 1915 yaşanan olayların "soykırım" olarak canlı tutulması faaliyeti diasporadaki Ermenilerin milli bilinçlerini ve dayanışmalarını canlı tutmanın bir aracı haline getirilmiştir.

Ermeni kaynakları, Ermeni diasporasını oluşturan Ermeni toplumunun özelliklerini şu şekilde saymaktadır:⁵⁹

- Kendileri veya ataları belirli orijinal bir merkezden iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağıtılmışlardır.

- Kendi orijinal vatanları hakkında toplu hatıra ve inançlarını korumaktadırlar.

- Kendilerinin, anavatanlarındaki soydaşları tarafından tam olarak kabullenilmeyeceklerine inandıklarından, anavatandan kısmen dışlandıkları ve izole edildiklerine inanırlar ve koşullar uygun olduğunda bir gün mutlaka döneceklerini düşündükleri yurtlarının kendileri için ideal ve doğru toprak parçası olduğunu kabul ederler.

- Kendilerini orijinal memleketlerinin bakımı, kalkınması, onarımı, güvenliği ve refahı konusunda topluca görevli kabul ederler.

- Şu veya bu şekilde, şahsen ya da başkaları aracılığıyla memleketleriyle ilişkiyi devam ettirirler.

Ermeni diasporasının oluşumuna neden olan Ermeni göçlerinin altında yatan faktörler arasında Ermenilerin ticarete ve servete olan düşkünlükleri, tabi oldukları devletlere olan ihanetleri, mezheplerinden dolayı baskıya ve hor görmeye maruz kalmaları ve Ermenilerin maceraperestlik ruhuna sahip olmaları sıralanmaktadır.⁶⁰

⁵⁸ Soner Karagül, "20.yüzyılda Ermeni Diasporası ve Faaliyetleri", *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, Editörler İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, s.569.

⁵⁹ Salpi Haroutinian Ghazarian, "Brave New World: Armenians in Transition", *Armenian Voice*, Nu.II, February 1992, p.14.

⁶⁰ Erdal İter, "Lübnan'da Ermeni Diasporası", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S.3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, s.119-130.

Tehcir sırasında Osmanlı Devleti'nden göç ettirilen Ermenilerin 345.000'i Kafkasya'ya, 140.000'i Suriye'ye 120.000'i Yunanistan ve Ege adalarına, 40.000'i, Bulgaristan'a, 25,000'i Irak'a, 35.000'i Fransa, Avusturya ve Amerika Birleşik Devletlerine gitmişlerdir.⁶¹ Ancak bunlar daha sonraları, çeşitli sebeplerle buralardan başka yerlere göç etmişlerdir. 20. yüzyıl boyunca Ermenilerin demografik hareketliliği devam etmiş, diasporada yaşayan Ermenilerin sayısı da sürekli olarak değişmiştir. 20. yüzyılda diasporadaki Ermeni nüfusunu arttıran etkenler arasında başta ekonomik olarak pek çok nedenle göç etme, I.Dünya Savaşı, 1915 Tehciri, 1970'lerde Lübnan'daki iç savaş, 1979 İran Devrimi, Irak ve Suriye'deki diktatoryal rejimler, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Ermenistan'ın bağımsızlıktan sonra yaşadığı ekonomik sıkıntılar yer almaktadır.⁶²

Bütün bu cemaatler, kökenleri ve tarihleri bakımından da farklılıklar göstermektedir. Kuzey Irak ve Anadolu'dakiler gibi bazı cemaatler, kökenlerini Ermeni ulusunun kuruluş dönemlerine kadar götürmektedir. Çoğu cemaat tehirden önce oluşmuş, ama tehcir dönemiyle kalabalıklaşmıştır. Montreal, Sydney ve Melbourne'dekiler gibi bazı cemaatler ise, ancak 1950'lerde oluşmuştur. Bütün bu cemaatler, asimilasyon ve kültürel entegrasyonun farklı aşamalarını temsil etmektedir. Bundan dolayı, cemaatler farklı derecede ve türlerde organize yaşam sürmektedirler.

Diasporadaki Ermeni cemaatleri kökenleri, oluşumları, yaşam biçimleri ve bulunulan ülkedeki statüleri bakımından farklılık taşımaktadırlar.⁶³ Ermeni diasporası, kendi içinde sürekli değişen bir fenomen olmuştur. Tehcire tabi tutulanlar veya onların çocukları, önce Yakın Doğu ve Doğu Avrupa'ya yerleşmiş, sonra başka ülkelere, özellikle ABD'ye, Kanada'ya, Avustralya'ya ve Avrupa'ya göç etmiştir. Farklı göç dalgalarıyla gelenler arasındaki ilişkiler, bir birlik duygusu yansıtmamıştır. Alt grup ilişkilerine daha çok anlaşmazlıklar, karşılıklı güvensizlik, nefret ve önyargılar damgasını vurmuştur. Örgüt yapıları çoğunlukla bu bölünmeleri yansıtır.

⁶¹ Cemalettin Taşkıran, *a.g.m.*, s.5.

⁶² Soner Karagül, *a.g.m.*, s.571.

⁶³ Gerard J.Libaridian, *Ermenilerin Devletleşme Sınırı, Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü*, Çev:Alma Taşlıca, İstanbul, 2001, s.156.

Diasporadaki Ermenilerin sayısına ilişkin ciddi, güvenilir veriler bulunmamakla birlikte; diaspora nüfusunun 5-6 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ermeni Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan diaspora hakkındaki internet sitesinde⁶⁴ yer alan bilgilere göre, bir kısmı diasporadaki Ermenilerin verdiği bilgiler doğrultusunda ulaşılan dünyadaki Ermeni nüfusu 9 milyonun üzerindedir. Ermenistan nüfusunun 3 milyon olarak gösterildiği bu internet sitesinden diaspora nüfusunun 6 milyonu aştığı gibi bir sonuç çıkmaktadır. Ancak Türkiye’de yaşayan Ermenilerle⁶⁵ Rusya’da (2.250.000) ve ABD’de(1.400.000) yaşayan Ermenilerin sayılarının abartıldığı gözden kaçmamaktadır. Libaridian’a ise daha gerçekçi bir tahminle diaspora nüfusunu 4-5 milyon olarak ifade etmektedir.⁶⁶

Diasporadaki cemaatler büyüklük bakımından çok fazla çeşitlilik göstermekte ve beş kıtaya dağılmış bulunmaktadır. En büyük Ermeni cemaatleri şu bölgelerde bulunmaktadır: Rusya (yaklaşık 1 milyon), ABD (yaklaşık 700.000), Gürcistan (450.000 civarında), Fransa (350.000 civarında), Yakın Doğu (yaklaşık 400.000), Güney Amerika (büyük bir bölümü Arjantin’de olmak üzere 100.000’den fazla). Ermeniler, Amerika Birleşik Devleti, Fransa, İngiltere, Lübnan, Suriye, Filistin, Avusturalya, Kanada, Meksika, Arjantin, Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Mısır, İran, Irak, Ürdün gibi Avrupa, Amerika, Ortadoğu ülkelerine dağılmışlardır. Ermenistan Devleti de dahil toplam sayıları 6 milyon civarındadır. Bu 6 milyon Ermeninin 3 milyona yakını Ermenistan Devleti’nde yaşamaktadır. 1 milyona yakını eski Sovyetler Birliği’ne bağlı ülkelere dağılmış olarak, 2 milyona yakını ise, yukarıda saydığımız Ortadoğu, Avrupa, Amerika’daki ülkelere dağılmış bir halde bulunmaktadırlar. Özellikle son olarak bahsedilen 2 milyona yakın Ermeninin 650-700 bini Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşamaktadır.⁶⁷ Bu sayı Ermenistan Devleti’nden sonra Ermenilerin toplu olarak yaşadığı en büyük rakamdır. Bu da yaklaşık olarak Ermenistan dahil, dünyadaki Ermeni nüfusunun %9’una karşılık gelmektedir. Ermenistan’ı dahil etmezsek, ABD’de

⁶⁴ <http://www.armeniadiaspora.com/population/index.html>.07.04.2003.

⁶⁵ Bu internet sitesinde Türkiye’de yaşayan Ermeni nüfusunun 2.080.000 olduğu iddia edilmektedir. Buna göre Türkiye’de Ermeni kilisesine resmi olarak bağlı 80.000 Ermeni vardır. Ancak 2.000.000 kadar Ermeninin geçmişte İslam’ı kabul ettiği, bunların Türk olmadıkları ve Ermeni olduklarını kabul etmelerine rağmen bunu söylemekten korktukları iddia edilmektedir. Kuşkusuz gerçekle ilgisi olmayan böyle bir iddiayı Ermeni nüfusunu olduğundan fazla gösterme uğraşımının bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür.

⁶⁶ Gerard J. Libaridian, *a.g.e.*, s.167.

⁶⁷ Cemalettin Taşkıran, *a.g.m.*, s.5.

yaşayan Ermenilerin sayısı, Ermeni diasporasının yaklaşık % 40'ına karşılık gelmektedir ki oldukça büyük bir orandır. Avrupa'da, Ortadoğu'da ve Rusya'da yaşayan Ermenilerin toplam sayısı ABD'de yaşayan Ermenilerin sayısından fazla ise de, bunlar birçok ayrı ülke ve bölgeye dağılmış olduğundan siyasi etkileri Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ermeniler kadar değildir. Yani, ABD'ni Ermenistan'dan sonra, Ermenilerin toplu olarak yaşadıkları yer (Nüfus yoğunluğu açısından ABD'ni Fransa ve Ortadoğu ülkeleri takip etmektedir) manasına 'ikinci bir Ermenistan' olarak değerlendirmek pek yanlış olmaz. Ermenilerin yürüttüğü, daha doğrusu Ermeni diasporasının yürüttüğü siyasi faaliyetlerin önemli bir kısmının arkasında hem maddi hem de manevi olarak ABD'de yaşayan Ermeniler vardır. Burada yaşayan Ermeniler, Ermeni diasporasının en etkili olanlarıdır.

Ermeni diasporası, tarihinde birçok değişim yaşamıştır. Birçok şehir, diaspora hayatının merkezi haline gelmiş sonra bu özelliğini kaybetmiştir. Tehcirden sonra İstanbul ve Tiflis'in yerini Paris ve Boston almış, 1950'lerde ise Kahire, Halep ve ardından Beyrut öne çıkmıştır. Bazı yazarlara göre, 1990'larda, Ermeni cemaatinin kalabalıklığı (175.000 Ermeni nüfusu) ve faaliyetlerinin yoğunluğu göz önüne alınarak, Los Angeles Ermeni diasporası merkezi sayılmalıdır. ABD'li Ermeniler iki grup halinde bulunmaktadır. Bunlardan birinci grup Amerika Birleşik Devletleri'nde doğan Ermeniler, ikinci grup ise bir başka ülkede doğan ve sonradan ABD'ye göç eden Ermeniler. Bu iki grup arasında herhangi bir çatışma yoksa da, bazı temel siyasi ve kültürel konularda yaklaşım ve değerlendirme farkı mevcuttur. Mesela ABD'de doğan Ermeniler, Ermeni bir anne-babadan gelmeyi çok önemserken, göç yoluyla gelen Ermeniler bunu çok fazla önemsememektedirler. ABD'de doğan Ermeniler daha az İngilizce ve Ermenice gazete ve yayın okudukları halde, göç yoluyla gelen Ermenilerde bu tür yayınları okuyanlar daha fazladır. ABD'de doğanlar bir kiliseye bağlı olmayı Ermeni toplumu için kaçınılmaz olarak değerlendirirken, göç yoluyla gelenler böyle düşünmemektedirler. ABD'de doğanların önemli bir kısmı kiliseye gidip, maddi bağış yaptığı halde göç yoluyla gelen Ermenilerde bu devam daha azdır.

Diğer ülkelerde yaşayan Ermeni diasporası gibi, ABD'de yaşayan Ermenilerin de büyük bir kısmı Ermeni sorununun, barışçı yollarla çözülebileceğine inanmakla beraber "silahlı mücadele" olarak nitelendirdikleri terörist saldırılarının özellikle Ermeni etnik şuurunun, yani Ermeni milli şuurunun uyanmasında ve Ermeni kimliğinin daha kuvvetli ortaya

çıkmasında önemli bir rol oynadığına inanmaktadırlar. Özellikle son zamanlardaki göç yoluyla gelen ABD'li Ermeniler de, hem "silahlı mücadele"nin hem de barışçı yolların birlikte yürütülmesi fikri ağırlık kazanmaktadır. ABD'de doğan Ermeniler daha çok kiliseye ağırlık verirken, göç yoluyla gelen Ermeniler Ermeni okullarını, Ermeni kimliğinin olduğu bir kazan gibi değerlendirmekte ve kültürel faaliyetler, siyasi faaliyetler ve araştırma enstitülerinin Kilise'den önce geldiğini belirterek önceliklerini bu yönde kullanmaktadırlar.⁶⁸

Ortadoğu, Ermenilerin ilk yaşadığı coğrafyalardan birisidir. Ermeniler, Ortadoğu ülkelerinden Lübnan, İran, Irak, Suriye, Mısır başta olmak üzere bir çok ülkeye yayılmışlardır. 1970'li yılların başında Lübnan'da 165 bin, İran'da 126 bin, Irak'ta 24 bin, Suriye'de 42 bin Mısır'da 36 bin Ermeni yaşamaktaydı.⁶⁹ Ortadoğu ülkelerindeki iç savaşlar, devrimler, dikta rejimleri Ermenilerin Batı ülkelerine göçünü hızlandırmıştır. Çoğu Ortadoğu ülkesinden gerçekleşen göç sonucunda özellikle Irak ve Mısır'daki Ermenilerin sayısı oldukça azalmıştır. Rusya'daki Ermeni diasporası, Rusya'da önceden yaşayan Ermeniler ve 1950'li yıllardan sonra bu ülkeye göç edenlerden oluşmaktadır. Rusya'daki Ermeni nüfusu hakkında birbirinden çok farklı sayılarla karşılaşmak mümkündür. Bazı kaynaklarda 2 milyon Ermeni'den söz edilirken,⁷⁰ bu sayının 2/3'sinin 1988 depremi sonrasında ve ekonomik nedenlerden dolayı göç eden Ermenilerden oluştuğu ileri sürülmektedir. Ancak gerçeğe daha yakın bir saptamaya göre eski Sovyetler Birliğinde Ermenistan hariç Ermeni nüfus 350 bini Gürcistan'da, 100 bini Azerbaycan'da, 100 bini Orta Asya'da, 40 bini Ukrayna'da ve 800 bini Rusya'da olmak üzere toplam 1.5 milyon olarak gösterilmektedir.⁷¹

Avustralya'da 1960'lardan itibaren oluşmaya başlayan Ermeni toplumu nüfusunun 30 bin dolayında olduğu biliniyor. Gerek sayısal bakımdan azlık gerekse Ermeni toplumunun geç oluşması, Avustralya'daki Ermenilerin diasporadaki diğer Ermenilerden daha az örgütlü olmasının nedenleridir. Ancak yine de Avustralya'da

⁶⁸ Cemalettin Taşkıran, *a.g.m.*, s.6.

⁶⁹ Esat Uras, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, Belge Yayınları, 1987, s.LXV.

⁷⁰ Bu kaynaklar hakkında bilgi için bkz.: Hatem Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, s. 133.

⁷¹ Soner Karagül, *a.g.m.*, s.573.

Ermeniler siyasal, ekonomik ve sosyal alanda örgütlere sahiptirler ve kilisenin etkinliği oldukça fazladır.⁷²

Güney Amerika ülkelerinde küçük gruplar olarak bulunan ve yaşadıkları ülkelerde ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmiş olan Ermenilerin pek çok kilisesi, okulu demek ve basın organı mevcuttur. Başta Arjantin olmak üzere Brezilya, Uruguay, Şili ve Venezüella'da yaşayan Ermenilerin nüfusu hakkında da farklı sayılara rastlıyoruz. Esat Uras bu ülkelerde yaşayan Ermenilerin sayısını 55-60 bin dolayında gösterirken,⁷³ diaspora Ermenileri'nin sitesinde bu sayı 190-200 bin olarak gösterilmektedir.⁷⁴ Güney Amerika'daki Ermenilerin sayısının 1925 yılında 20 bin iken 1995'te 100 bin olarak tahmini⁷⁵ ise gerçeğe daha yakın görünmektedir.

Zaman içinde diasporanın gündemi de değişmiştir. Tehcir sonrası ve Sovyetleştirilmenin ardından, diaspora yaralarını sarmaya çalışmıştır. Tehcire tabi tutulanların çoğu yeni evler kurmuş, bir geçim yolu bulmuş, okulların, kiliselerin ve merkezlerin açılmasına yardımcı olmuş, ayrıca yeni gelen sığınmacılara yardım elini uzatmıştır. Tehcirden 20-30 yıl sonrasına kadar, Anadolu'da yaratılmak istenen Ermenistan'ın ve bağımsızlığın nasıl kaybedildiği kafaları meşgul etmiş, 1950'lerde siyasi tartışmalar "Soğuk Savaş" terminolojisine boğulmuştur. Anadolu'da bir Ermeni devletinin ve bağımsızlığın bir daha geri gelmeyeceği anlaşılınca, diaspora, "beyaz katliam" adı verilen tehlikeye odaklanmıştır. Batı ülkelerindeki yeni kuşakların Ermenice başta olmak üzere, Ermeni milli kimliğini kaybetme tehlikesine odaklanılmıştır.

Diasporadaki Ermeni kuruluşları siyasal, dinsel, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda faaliyet yürütmektedirler.⁷⁶

⁷² Kamer Kasım, "Armenian Community in Australia", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, s.305-319.

⁷³ Esat Uras, *a.g.e.*, s.CVII.

⁷⁴ <http://www.armeniadiaspora.com/population/index.html>.07.04.2003.

⁷⁵ <http://www.armenianforum.org/site/english/index-e.html>.07.04.2003.

⁷⁶ <http://www.armeniadiaspora.com/organization>.07.04.2003.

1.8.1.1.Diaspora Partileri

19. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak Osmanlı Devleti bünyesinde Ermeni davası için kurulan Ermeni Devrimci Federasyonu (EDF, Taşnaksütyun), Ermeni Liberal Demokrat Partisi (ELDP, Ramgavar) ve Sosyal Demokrat Hınçak Partisi (SDHP, Hınçak), 1921 yılından sonra diasporada örgütlenen partiler oldular. Bu partiler diasporada resmen ya da gayri resmi olarak cemaati temsil misyonunu kiliseyle paylaşmışlardır.

Diasporada Ermenilerin bilinçlenmesinde ve örgütlenmesinde önemli yer tutan diaspora partileri Ermenilerle ilgili her şeyi Ermeni Davası (Hay Tad) kapsamında ele almaktaydı ve 1965 sonrası Ermeni Davası için “soykınmın tanınması” en önemli olgu halini almıştı. Bu partilerin ideolojileri, hareket yöntemleri, hedefleri farklılık göstermesine rağmen soykırım ve Türk düşmanlığı konusunda birleşmişlerdir.

Libaridian, farklı Ermeni topluluklarında örgütlenmiş olmalarına rağmen diaspora partilerinin diasporanın çeşitliliğini yansıtmadığını ve üç geleneksel partinin üye sayılarının, genel diaspora nüfusu içinde son derece düşük oranda olduğunu, hatta partilerden başka tüm diaspora örgütlerine üye Ermenilerin, diaspora Ermeni toplumu içindeki oranının %0-40 arasında olduğunu genellikle %20'yi aşmadığını ifade ediyor. Ayrıca diasporanın insan ve para kaynaklarını çoğunun bu örgütler tarafından idare edilmediğini de vurgulamaktadır.⁷⁷ Dolayısıyla diaspora siyasal partilerinin diasporanın tümünü temsil etmediği ortaya çıkmaktadır.

Diasporada örgütlenen siyasal partilerin dağılımı şöyledir:

-Ermeni Devrimci Federasyonu(EDF, Taşnaksütyun) (Avustralya, Brezilya, Kanada, Kıbrıs, Kudüs Lübnan, Suriye, İngiltere, ABD, Yunanistan, Almanya, Fransa).

- Ramgavar Partisi (Fransa, Avustralya, Kıbnns, Yunanistan, Mısır, Kudüs, Lübnan).

- Sosyal Demokrat Hınçak Partisi (Lübnan, İngiltere, Avustralya, Mısır).

⁷⁷ Gerard J.Libaridian, *a.g.e.*, s.149, 150.

- Komünist Parti (Lübnan).

1.8.1.2. Diasporadaki Dini Kuruluşlar

Katolik ve Protestan Ermeniler mevcut olmakla birlikte, Hıristiyan dünyasında Ermenilerin bağlı oldukları ulusal kiliseleri (Ermeni Aposto (Gregoryen) Kilisesi) bulunmaktadır. Bunlar Ermenistan'da Eçmiyazın Gregoryen Kategigosluğu ve Lübnan'da Antilyas Gregoryen Kategigosluğu olmak üzere ruhani temsilciliktir. Ayrıca İstanbul Kumkapı'da ve Kudüs'te Gregoryen Ermeni Patrikhanesi vardır.

Diasporadaki Ermenilerin kiliseyle bağları genellikle güçlüdür. Kilisenin Ermenilerin yaşamında önemli bir yeri olması, ruhani liderlerini seçme konusun da duyarlı olmaları sonucunu doğurmuştur. Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra Eçmiyazın ve Antilyas Kategigosluğu'nun uzun yıllar süren görüş ayrılıklarına son vererek birleştirilmesi girişimleri sonuç vermiş ve Eçmiyazın Kategigosu tüm Ermenilerin dini temsilcisi olarak seçilmiştir.

Diasporadaki piskoposluklar, kiliseler ve diğer dini kuruluşlar şunlardır:

1.8.1.2.1. ABD ve Kanada

Kilikya Batı Piskoposluğu, ABD'nin Doğusu ve Kanada Piskoposlu Ermeni Kutsal Apostolik Kilisesi-Kanada Piskoposluğu, ABD & Kanada Ermeni Katolik Piskoposluğu, Kanada Kilikya Psikoposluk Konseyi, Ermeni Katolik Apostolik Psikoposluğu.

Bütün Azizlerin Apostolik Kilisesi, Ararat Ermeni Cemaati Kilisesi, Ermeni Apostolik Kilisesi (değişik yerlerde 15 tane kilisesi var), Ermeni Kitabı Mukad Kilisesi, Pasadena CA Ermeni Kilisesi, Kuzey Amerika Batı Piskoposluğu Ermeni Kilisesi, W. D. Yaz Kampı Ermeni Kilisesi, Gençlik Örgütü Ermeni Kilisesi, Ermeni Katolik Kilisesi ve Merkezi, Kanada Ermeni Piskoposluk Kilisesi.

Kanada Toronto Ermeni Kutsal Teslis Kilisesi.

Ararat Cenaze Kuruluşu, Fresno Mezhebe Bağlı Ermeni Cemiyet Konseyi, Amerika Ermeni Misyonerlik Derneği, Ermeni Kilisesi Bayanlar Hayır Kurumu, Amerikan Ermeni Teslis Demeği.

1.8.1.2.2. Diğer Ülkeler

Lübnan Kilikya Ermeni Katagigosluğu, Letonya Ermeni Apostolik Kilisesi, Hindistan Nazareth Ermeni Kilisesi, Avustralya Ermeni Apostolik Kilisesi, Avustralya Viktorya Ermeni Kilisesi Konseyi, Avustralya Ermeni Evanjelik Kilisesi, Suriye Ermeni Katolik Birliği, Yunanistan Ermeni Kilisesi, Arjantin Ermeni Apostolik Kilisesi, İran Kilise Konseyi, İskenderiye Kilise Konseyi, Kahire Kilise Konseyi, Ürdün Piskoposluğu.

1.8.1.3. Ekonomik Kuruluşlar ve Sosyal Yardım Kuruluşları

Diasporaya sürekli göç yaşanmasının sonucu olarak Ermeni toplumu, sürekli dayanışma içinde olmuştur. Dolayısıyla diaspora Ermenileri'nin ekonomik girişimcilik ve sosyal yardımlaşma konularında çok iyi örgütlendiklerini söylemek mümkündür. Diasporadaki en güçlü iki sosyal yardım kuruluşu; Ermeni Genel Yardımsever Birliği (Armenian General Benevolent Union (AGBU)) ve Ermeni Yardım Cemiyeti (Armenian Relief Society (ARS))'dir.

1906'da kurulan Ermeni Genel Yardımsever Birliği (AGBU)⁷⁸ 27 milyon \$ bütçesiyle diasporada Ermeni kimliği ve mirasını eğitsel, kültürel ve insancıl programlarla korumak ve geliştirmek amacını taşımaktadır. Ermenilerin yaşadığı 22 ülkedeki merkezleri, ofisleri ve okullarıyla AGBU'dan eğitim, sağlık, spor, kültür ve sanat alanlarında yılda 400 bin Ermeni yararlanmaktadır.

1910 yılında New York'ta Ermeni Yardım Cemiyeti (ARS)⁷⁹ kuruldu. Halen Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyde danışal statüye sahip olan ARS, diasporada ve Ermenistan'da Ermenilerin eğitim, kültür, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri, acil yardım & yeniden inşa alanlarında NGO olarak faaliyet yürütmektedir.

⁷⁸ <http://www.agbu.org./index.html>.07.04.2003.

⁷⁹ <http://www.ars1910.org./>.07.04.2003.

Diasporadaki Ermenilerin kurduğu ticari ve yardım amaçlı kuruluşlardan bazıları:

- Kanada Ermeni İş Konseyi, Ermenistan-Arjantin Ticaret Sarayı, Ermeni Amerikan İş Konseyi, Ermeni Amerikan Ticaret Odası, İran-Ermenistan Ticaret Konseyi, Krikoryan Market Grubu (ABD), Romanya Ghiulbenghian Yapı Şirketi.

- Ermeni Genel Yardımsever Birliği (AGBU) (Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Kıbn, Lübnan, Mısır, Suriye, Uruguay, Yunanistan, Washington, Los Angeles, St. Pasadena, New York, Saddle Brook (New Jersey), Watertown, Miami, Fresno, Chicago)

- Ermeni Yardım Cemiyeti (ABD, Avustralya, Brezilya, Ermenistan, Kanada, Yunanistan, Kudüs, Suriye, Uruguay).

- Hayastan Ermeni Fonu (Avustralya, Kanada, Hollanda, İsviçre, Brezilya, Arjantin, Uruguay).

- Ermenistan Fonu (ABD), Birleşik Ermeni Fonu (ABD), Aznavour's Org. (Macaristan), Ermeni Ulusal Fonu (Mısır), Ermeni Yardım Haçı (Yunanistan), Ermeni Yardım Birliği (Kıbrıs, Almanya), Güney Amerika Ermeni Yardım Birliği (Arjantin), Ermenistan'ın Körfez Bölgesi Dostları (BAFA), Azadakroutioun- Ermenistana Yardım ve İşbirliği Derneği (ABD).

1.8.1.4. Eğitim Kuruluşları

Diasporada eğitim öğretim, araştırma faaliyeti yürüten, bu faaliyeti destekleyen okul, araştırma merkezi, eğitim merkezi, dernek, vakıf benzeri bir çok kuruluş bulunmaktadır. Bunlardan bazıları:

- ABD: ARPA Ermenistan Analiz Araştırma ve Planlama Enstitüsü, Ani Alexaniyan Eğitim Fonu, Amerikan Ermeni Akademik Kulübü, Amerikan Ermeni Ortadoğu Kulübü, Amerikan Ermeni Soykırım Araştırmaları Cemiyeti, Amerika Ermeni Yardım ve Eğitim Merkezi, Ermeni Eğitim Fonu, Kessab Eğitim Kurumu, Mekhitarıyan Eğitim Vakfı, Narod Enstitüsü, Rose & Alex Pilibos Ermeni Okulu, Armen H. Bulbulian Bursu, Kolorado Ermeni Öğrenci Derneği, Ermeni Öğrenci Örgütü, Ermeni Çalışmaları Programı, Ermeni Mezun Demeği.

- Kanada: Ermeni Eğitim ve Kültür Birliği, Armen Quebec Alex Manoogi Okulu, Hagop Armeniyan Okulu.

- Yunanistan: Jenezian Okulu, Zavariyan Okulu.
- Belçika: Ermeni Eğitim ve Kültür Birliği, Kıbrıs Ermeni Eğitim ve Kültür Birliği, Avustralya Aginiyan Pazar Okulu, Lübnan Hripsime Din Okulu, İtalya Ermeni Pontificio Koleji, Macaristan Ermeni Öğrenciler Birliği, Arjantin Ermeni Araştırma Enstitüsü.

1.8.1.5. Kültür-Sanat Kuruluşları

Çok değişik amaçlarla Ermeni kültür, sanat, müzik ve edebiyatı ile ilgilenen diaspora kuruluşları arasında şunlar bulunmaktadır:

- ABD: Yurt & Kültür Örgütü, Lark Müzik Cemiyeti, Davidiyan/Mariam Eğitim Vakfı, Hamazgayin Eğitim Kültür Cemiyeti, Ataniyan Sanat Merkezi, Amerikan Ermeni Kütüphanesi ve Müzesi, Amaras Armeniyan Sanat Birliği, Başpiskopos Tiran Nersoyan Kütüphanesi, Ardavazt Tiyatro Şirketi, Ermeni Antep Kültür Derneği, Ermeni Birleşik Sanatlar Derneği, Amerikan Ermeni Kültür Derneği, Amerikan Ermeni Kültür Merkezi, Amerikan Ermeni Kültür Cemiyeti, Güneybatı Florida Amerikan Ermeni Kültür Cemiyeti, Amerikan Ermeni Eğitim Merkezi, Ermeni Kültür Vakfı, Minnesota Ermeni Kültür Örgütü, Ermenistan Tekeyan Kültür Derneği, Amerikan Ermeni Tiyatro Cemiyeti.

- Ukrayna: Ararat Ermeni Kültür Birliği, Ermeni Kültür Merkezi, Dneprapetrovsk Ermeni Kültür Merkezi.

- Kanada: Ararat Kültür Derneği, Ermeni Kültür Derneği, Bolsahay Kültür Derneği Montreal C.A.B.C.

- İngiltere: AID Ermenistan, Yurt & Kültür Örgütü, Londra Tekeyan Kültür Derneği, Anahit Derneği.

- Macaristan: Transilvanya Ermenileri Kültür Derneği, Ermeni Kültür Birliği.
- Avustralya: Ermeni Müzik Derneği, Vahan Tekeyan Kültür Derneği.
- Hollanda: Aboviyan Ermeni Kültür Derneği, Ani Ermeni Kültür Birliği.
- Yunanistan: Ulusal Kültür Birliği, Arak Kültür Birliği.
- Arjantin: Ermeni Kültür Birliği, Tekeyan Kültür Birliği.
- Kazakistan/Luis Armeniyan Kültürel Birliği, Avusturya Ermeni Kültür Cemiyeti, İspanya Urartu Kültür Birliği, Polonya Ermeni Kültür Derneği, Birleşik

Arap Emirlikleri Ermeni Kùltür Derneği, Lübnan Tekeyan Kùltür Birliği, Rusya Araks Kùltürel Birliği.

1.8.1.6. Basın Yayın Kuruluşları

Diasporadaki Ermenilere ait basın yayın organları, Ermeni toplumunun sorunlarının çözümünde ve çıkarlarını korumada önemli bir işleve sahiptir. Diaspora Ermenileri'nin sahibi olduğu televizyon, radyo, gazete, dergi, basımevi gibi basın yayın kuruluşları şunlardır:

- ABD: Ardzagank Ermeni TV, Aresh TV ve Kayıt Stüdyosu, AW TV, Amerikan Ermeni Radyo Saati, Hamaynk TV, Hayastan TV, Horizon TV, ARARAT Ermeni Amatör Radyosu.

- Ermeni News Network/ Groong, Ermeni International Magazine, Ermeni Mirror-Spectator, Ermeni Watch, Ermeni Weekly Newspaper, Hay Kyank Dergisi, Kamarak Dergisi, Massis Dergisi, Asbarez Gazetesi, Hairenik (Ermenice Gazete), Hye Sharzhoom Gazetesi, Literary Asparez (Grakan Asparez), Vardanank Basımevi.

- İran: Alic Günlük Gazete, Apaga Aylık Dergi.

- Fransa: AYP FM, Harach Günlük Gazete.

- Arjantin: Ermenistan Gazetesi, Sardarabat Gazetesi.

- Avustralya: Sidney Ermeni TV, Sardarabad Radyosu, S.B.S. Ermeni Radyo Programı, Ermenistan Haftalık Dergi.

- Kanada: Horizon Dergisi, Abaka Dergisi.

- Lübnan: Spyurk Aylık Dergi, Zartonk Gazetesi, Ararat Günlük Gazete, Azdak Günlük Gazete, Ditak Aylık Dergi.

- Azat Gazetesi (Yunanistan), Ermeni-Bulgar Gazetesi (Bulgaristan), Noy & Kovcheg Günlük Gazete (Moldavya), Azg Magazin (Macaristan), Erebune TV/Radyo (Kazakistan), Baskı ve Haber Ofisi (Kıbrıs).

1.8.1.7. Gençlik Kuruluşları

Diasporadaki gençlerin Ermenilik bilincine sahip olması, asimilasyonun önüne geçilmesi için gençlik örgütleri kurulmuştur:

- ABD: Armenagan Genç Hareketi, Ermeni Gençlik Federasyonu (Batı ve Doğu), Orange County Ermeni Gençlik Federasyonu, A.Y.F. Gençlik Kolordusu.

- Macaristan: Ermeni Gençlik Birliği, Genç Ermeni Kadınlar Birliği, Genç Ermeni Gazeteciler Birliği, Gençlik Demeği.

- Kudüs Ermeni Genç Erkekler Cemiyeti (HOYETCHMEN), Rusya Ermeni Gençlik Demeği, Suriye AGBU Ermeni Gençlik Demeği, Yunanistan Ermeni Gençlik Federasyonu, Güney Amerika Ermeni Gençlik Federasyonu, Bulgaristan "Sevan" Ermeni Gençlik Örgütü, Kanada Ermeni Gençlik Birliği, Kıbrıs Ermeni Gençlik Birliği.

1.8.1.8. Sağlık Kuruluşları

Ararat Şifa Hastanesi, Ermenistan Tıp Ortaklık Programı, Amerikan Ermeni Sağlık Derneği, Amerikan Ermeni Sağlık Uzmanları Örgütü (New York, New Jersey ve Connecticut), Amerikan Ermeni Tıp ve Dişçilik Derneği, Amerikan Ermeni Tıp Derneği, Amerikan Ermeni Tıp Hayırsever Fonu, Kaliforniya Amerikan Ermeni Tıp Cemiyeti, Amerikan Ermeni Hemşire Derneği, Amerikan Ermeni Eczacılar Derneği, Ermeni Kızıl Haçı, Ermeni Kemik İliği Kütüğü, Ermeni Mavi Haçı, Ermenistan'a Dişçilik Yardımı İçin Uluslararası Dernek, UMAS İsviçre Ermeni Tıp Derneği, Ermenilere Tıbbi Yardım Kuruluşu.

1.8.1.9. Mesleki Dayanışma Kuruluşları

- ABD: Amerikan Ermenileri Dişçilik Derneği, Amerikan Ermenileri Dişçilik Cemiyeti, Ermeni Hukuk Derneği, Ermeni Mühendisler & Bilim Adamları Derneği, ARPIA Yöneticiler Kurulu, Ermeni Teknoloji Grubu, APS Ermeni Profesyonel Cemiyeti, Ararat Hukuk Cemiyeti, Amerikan Ermeni Hukukçular Derneği.

- Ermeni Kuyumcular Derneği (Belçika, Kanada, ABD, Avustralya, Lübnan, Yunanistan, Fransa, İtalya, İsviçre), Lübnan Yazarlar Birliği.

1.8.1.10. Diğer Kuruluşları (Sosyal, Hemşehri, Azınlık, Cemaat, Kadın Kuruluşları)

Diaspora Ermenileri buldukları ülkelerde örgütlü bir topluluk olarak yaşamakta ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla işbirliği, yardımlaşma ve dayanışmayı sürdürmektedirler. Siyasal, kültürel, mali ve eğitimsel alandaki Ermeni kuruluşlarına ek olarak diğer alanlarda faaliyet yürüten Ermeni kuruluşlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ABD: 17. Yüzyıl Organizasyon Komitesi, Ani ve Narod Hatıra Fonları, Araks, Ararat Ermeni Cemiyeti, Ararat Vakfı, Ermeni Amerikan Demeği, Amerikan Ermeni Yurttaşlar Ligi, Amerikan Ermeni Yaşlılık Konseyi, Amerikan Ermeni Cemiyeti, Hairenik Derneği, Ermenistan Çocuklarını Destekleme Programı (CASP), Nor Seround Örgütü, Şikago Ermeni Toplumu, Uluslararası Ermeni Kadınlar Demeği, Kuzey Kaliforniya Amerikan Ermeni Kuruluşları Konseyi, Los Angeles Ararat Evi, Los Angeles Ermeni Cemiyeti, Los Angeles Amerikan Ermeni Kadınlar Derneği, Los Angeles Ermeni Cemiyeti (Irana Hay), Los Angeles Kharapert Yurttaş Birliği, Zeytun Hemşehri Birliği, Peylan Hemşehri Birliği, Cambridge-Erivan Kardeş Şehir Derneği, Alexandria-Gyumri Kardeş Şehir Komitesi, Maraş Hemşehri Birliği

- Kanada: Toronto Ermeni Derneği, Kanada Nahçıvan Ermeni Hemşehri Birliği (NACUC), Toronto Maraş Yurtsever Birliği, Ontario Ermeni Merkezi, Knights of Vartan, Kanada Ermeni Kadınlar Derneği (AWAC).

- Avustralya: Ermeni Hakları Konseyi, Ermeni Toplumu Refah Merkezi Avustralya Etnik Topluluk Konseyleri Birliği.

- Almanya: Alman-Ermeni Merkezi Birliği, Alman-Ermeni Cemiyeti.

- Çek Cumhuriyeti: Çek Ermeni Örgütü, Ermeni Birliği.

- İngiltere: Ermenistan-Büyük Britanya Cemiyeti, Birleşik Krallık Ermeni Bilgi ve Danışma Merkezi (HAYASHEN).

- Fransa: MCA Birliği, Machtots.

- İran: Ermeni Birliği, Ararat Birliği, Ararat Örgütü, Sardarabat Birliği, Raffi Birliği

- İsviçre: Ermeni Birliği, Ermeni Aile Birliği, İsviçre-Ermenistan Derneği, İsviçre Ermeni Kuruluşları Birliği, Neuchatel- Jura Ermeni Toplumu.

- İtalya: Ermeni Birliği, Venedik Mkhitarian Cemaati, İtalyan Ermeni Cemaati, Roma Ermeni Toplumu.

- Macaristan: Ermeni Birliği, Ermeni Toplumu, Ermeni Azınlık Yerel Otoritesi, Kanch Gençlik Birliği.

- Ukrayna: Lugansk Ermeni Birliği , Kuzey Rusya Ermenileri Derneği, Brezilya Ermeni Klübü, Estonya Ermeni Birliği, Uruguay Ermeni Birliği, Mısır Ararat Birliği, Yunanistan Ararat Birliği, Hollanda Ararat Birliği, Kudüs Ermeni Toplumu, BAE Kuzey Emirlikleri Ermeni Toplumu Konseyi, Hamazgayin (Avustralya, Lübnan, Arjantin), HOMENETMEN (Yunanistan, ABD, Arjantin, Avustralya, Kanada, Kudüs, Ürdün, Birleşik Krallık, Hollanda), HOMENETMEN & Sevan Birliği (Hollanda), Varşova Ermenileri Birliği (Polonya), Avusturya Mkhitarian Cemaati, Lüksemburg Nairi A.S.B.L., Ulusal Komite (Yunanistan), Ulusal Konsey (Ürdün), Zakariyan Vakfı (Mısır), Lübnan Aynchar Ulusal Eyalet Meclisi.

Diaspora Ermenileri, zamanla ekonomik durumlarını da iyileştirmişlerdir. Diaspora Ermenileri, ekonomik açıdan büyük ölçüde başarılı olmuştur. Ayrıca Ermeniler, cemaat kurumlarına katkıda bulunmaktadır. Ermeni cemaatinde önemli bir zengin kesim vardır. Büyük diaspora örgütlerinin bütçeleri, binlerce dolardan milyonlarca dolara ulaşmıştır. Ermeni Yardım Kuruluşu (Armenian Relief Society, ARS) ve AAA gibi birkaç milyon dolarlık ya da Ermeni Genel Hayır Birliği (Armenian General Benevolent Union, AGBU) gibi yüz milyon dolarlık vakıfları bulunan az sayıdaki örgüt dışında, çoğu kurum gelirlerini yıllık olarak toplamaktadır. Belirli projeler için, genellikle bina yapmak amacıyla yürütülen para toplama kampanyaları çoğunlukla başarılı olmaktadır.

Lizbon'da Calouste Gulbenkian, Detroit'te Alex Manougian ve California'da Kirk Kirkorian gibi zengin Ermenilerin kurdukları özel vakıflar, Ermenilerin hayatına ve faaliyetlerine büyük katkılar yapmaktadırlar.

Siyasi partilerin kültür kolları olarak Orta Doğuda kurulan ve bu bölgelerde önemli faaliyetler yapan, Tekeyan Kültür Derneği ve Hamazkaine Kültür Derneği, Orta Doğu'da Ermeni kültürünü yayan önemli diaspora örgütlerindedir.

Ermeni diasporası içinde, zaman zaman siyasi partilerin taraf olduğu, cemaat ve Kilise işlerine karıştırdığı bazı çatışmalar yaşanmıştır. Ermeni davasında yol ve yöntemlerindeki farklılıklardan kaynaklanan bu çatışmalar, 1980 yılında gerçekleştirilen uzlaşma ile yerini iş birliğine bırakmıştır. İşbirliğinin ilk örnekleri de 1988'de gündeme gelen Karabağ'ın Ermenistan ile birleşme talebi üzerine sergilenmiştir. Ardından yaşanan deprem sonrasında, kaynakların birleştirilmesi işi gündeme gelmiştir. Fransa'daki SOS-Armenia ve Charles Aznavour'un çalışmalarına, Amerika'da bir Birleşik Ermeni Fonu kuran ve bu fona büyük yardımlarda bulunan Kirk Kirkorian'ın ABD'deki kaynakları birleştiren faaliyeti eklendi. 1991'de başlayan Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nda diaspora, Ermenistan'a çok büyük mali yardımlarda bulundu. Aynı yardımlar, hem Ermenistan'a hem de Karabağ'a muazzam bir şekilde yapıldı ve yapılmaya devam ediyor. Bu yardımlar daha çok, AGBU ve AAA ile Katolik ve Protestan Kiliseleri tarafından organize edilmiş ve edilmektedir.

G. J. Libaridian'ın verdiği bütün bu bilgilerden, ekonomik bakımdan güçlü, sayı olarak buldukları ülkelerin yönetimlerini etkileyebilecek ölçüde aktif, birbirleriyle ilişki içinde, daha da önemlisi her açıdan örgütlenmiş bir Ermeni diasporası söz konusudur. Buldukları ülkelerin, menfaatleri doğrultusunda bunlara sağladıkları destekler bir tarafa bırakılsa bile; Ermeni diasporası, Türkiye'ye yönelik bütün faaliyetlerin arkasında durmaktadır ve organize bir şekilde bu faaliyetleri desteklemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Ermeni sorunu ile ilişkili olarak karşılaştığı gerek siyasi, gerekse hukuki bütün olaylara karşı strateji belirlerken ve tedbir alırken; diaspora olgusunu özel olarak düşünmelidir.

1.9. TÜRKİYE'YE YÖNELİK YIKICI ERMENİ PROPAGANDA VE TERÖRÜ :

1945 yılında Washington'da kurulan bir komite yayınladığı bildiri ile, Anadolu'nun Doğu Bölgesi'nin Ermeniler'e verilmesi yolundaki isteklerini tekrarlıyordu. Bunların

yanı sıra Eçmiyazin Katogikosu, Stalin, Truman ve İngiltere başkanı Atlee'ye gönderdiği muhtırada "Türkiye'den göç ederek dünyanın çeşitli yerlerinde sürmekte olan Ermeni göçmenleri ile diğer bütün Ermenilerin eski yurtları üzerindeki haklarının kabul edilmesini istiyor; zorla alınmış ve halen boş bulunan bu toprakların Türkiye'den alınarak Ermeniler'e verilmesini ve Sovyet Ermenistanı'na katılmasını" talep ediyordu.

Bu arada Sovyet Rusya, Suriye ve Lübnan'da yaşayan Ermeniler üzerinde yoğun teşkilatlandırma çabalarına girmiştir. Sovyet diplomatlarınca yürütülen bu yoğun gayretler sonucu Halep, Şam, Beyrut ve daha birçok yerde merkezler açılmış, otuz bini Lübnan'da olmak üzere 100 bin kişilik bir Ermeni örgütü meydana getirilmiştir. 15 Ağustos 1946 tarihinde Türk-Ermeni Sorunu Savunma Komitesi tarafından Birleşmiş Milletler'deki 21 milletle delegeterine başvurularak; "Van, Bitlis, Erzurum, Trabzon, Kars, Ardahan ve Sürmeli bölgelerinin Sovyet Ermenistanı'na dahil edilmesi, Ermeni davasının Birleşmiş Milletler gündemine alınması" istenmekteydi.

1945 yılını takip eden birkaç yıl içerisinde , toplantı ve gösteriler yapılmışsa da uluslararası Ermeni hareketine bir canlılık kazandırmanın dışında Ermeni milli emelleri istikametinde elle tutulur somut bir sonuç alınmamıştır.

Ermeni propagandasının bir süre yavaşlamayı müteakip, sözde Ermeni soykırımının 50 nci yıl dönümüne rastlayan 1965 yılında birden tekrar alevlendiğini görüyoruz. Ermenistan, Lübnan, Fransa, ABD başta olmak üzere dünyanın muhtelif merkezlerinde Ermeni örgütleri çeşitli toplantı ve gösteriler tertipletiler. Basın organlarında özel Ek'ler çıkartıp, Türkiye'nin önemli bir bölümünü içine alan Ermenistan haritaları bastırıp dağıttılar. Bu faaliyetlerin yanı sıra dünyanın çeşitli şehirlerinde Ermeni davasını sembolize eden yirmiden fazla anıt dikildi, açılış törenlerinde Türkiye protesto edildi. Bu anıtların en önemlileri Ermenistan, Lübnan, ABD, Suriye, Mısır, Brezilya, Bulgaristan, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde bulunmaktadır.

Bu minval üzerine devam eden propaganda ve örgütlenme 1972 yılı sonuna kadar aralıksız sürdürülmüştür. Ancak 27 Ocak 1973 tarihine gelindiğinde, Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu ve yardımcısının fanatik bir Ermeni tarafından sırf Türk oldukları gerekçesiyle şehit edilmelerinin ardından yeni bir safhanın başladığı anlaşılmıştır. Bu örgütlü Ermeni terörü safhasıdır. Yurt dışındaki Türk görevlilerine,

temsilcilerine ve kuruluşlarına yönelik saldırılar kısa bir zamanda hızla tırmanırken, bu tedhişin arkasında başlıca üç örgüt adını duyurmuştur: ASALA, Ermeni Katliamı Adalet Komandoları(JCAG) ve Yeni Ermeni Direnişi. Bunlardan en önemlisi “Ermenistan’ın kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu” yani ASALA’dır.

1 Ocak 1975 tarihinde Beyrut’ta üslendiği bir bombalı saldırı olayıyla ilk defa adını duyuran bu örgütün o zamanlar bilinen kurucu lideri Agop Agopyan’dı.

Örgüt, 1979’da Paris Ermeni Konferansı sırasında sağladığı bazı güçlerle kuvvetlenmiş ve 1981 yılında açıkladığı siyasi programıyla amaç ve hedeflerini ortaya koymuştu. Buna göre hedef: Demokratik, sosyalist ve devrimci bir hükümetin önderliğinde birleşmiş bir Ermenistan’ın kurulmasıydı.

Örgütün temel stratejisi, dünyadaki bütün ilerici Ermeni hareketlerini Lübnan’da bir çatı altında toplamaktı. İlerici değimi, Sosyalist-Marksist anlamına geliyordu. Stratejinin bundan sonraki safhası; bu güç birliğini, Sosyalist hükümetlerin de yardımıyla terörden savaş dönemine geçirmektir. Ermeni terörü, Ortadoğu’daki kurtuluş mücadelelerinin bir parçasıydı ve Türkiye’nin bütünlüğüne yönelmiş her hareketle birleşebilirdi. Bu stratejinin sonunda ASALA-PKK işbirliğine gidilecekti. Bu arada, ASALA’nın giriştiği terör eylemlerinin masum insanlara da yönelmesi dünya kamuoyundaki görüntülerine zarar vermekteydi. İsrail’in 1982’de Lübnan’ın işgali sırasında ASALA yönetimi Filistinliler’le birlikte ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Temmuz 1983’te ise örgüt ikiye bölündü.

Bunlardan biri A. Agopyan grubu, Yunanistan ve Orta Doğu’ya yerleşerek kadın-çocuk ayırt etmeksizin terör eylemlerine devam ederken; ASALA devrimci hareketi adını alan diğer grup Batı Avrupa ülkelerine üsleniyordu.

1984 yılında cereyan eden Eruh ve Şemdinli olaylarında PKK’nın sahneye itilmesiyle birlikte ASALA’da adeta sahneden çekilmişti. Ermeni ASALA ile Kürtçü PKK arasındaki ilişki neydi? ASALA’nın PKK ile görünürdeki ilişkisi 8 Nisan 1980 tarihinde Lübnan’ın Sidon kentinde müşterek yaptıkları basın toplantısında ortaya çıkmıştır. Her iki örgütün temsilcileri bu toplantıda Türk hükümetine karşı mücadele etmek üzere bir ittifak oluşturduklarını söylüyorlardı.

O tarihlerde PKK'nın 21-28 Nisan tarihlerini "Kızıl Hafta" olarak ilan edişide çok ilgi çekicidir. Zira bu tarihlerin PKK ve Kürtçülük açısından hiçbir özelliği olmamasına karşılık, 24 Nisan tarihi bilindiği gibi dünya Ermenilerinin sözde Ermeni soykırımını anma günüdür.

1986 yılı sonlarında Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki Helve Kampında toplanan PKK'nın 3 ncü kongresinde alınan kararlardan biride Türkiye'de faaliyetlerini yürütmeyi planladıkları bölgeyi yedi sözde eyalete ayırmaları ve müteakip eylemlerin planlanmasını bu sözde eyaletler bazına dayandırmalarıdır. Bu çerçevede Kars ve Ağrı illerinin içinde yer aldığı bölgenin Serhat eyaleti olarak değerlendirmesi şöyle yapıyordu. "... Bildiğiniz gibi kurtarılmış bölgeleri, geri cephelerden aldığımız destekle sınır eyaletinde inşa edeceğiz. Eğer bir gün Ermenistan bağımsızlığına kavuşursa işte, bizde o zaman muazzam bir Ermenistan geri cephesine kavuşacağız; büyük destek göreceğiz..." Apo'nun bu değerlendirmeyi yaptığı tarihten beş yıl sonra, Apo'nun beklediği gün gelmiş ve Ermenistan bağımsızlığına kavuşmuştur. Acaba Apo'ya o değerlendirmeyi yaptıran düşünce, ne gibi gizli ilişkilerden ve teminatlardan kaynaklanmaktaydı?

Başta ABD ve Fransa olmak üzere batılı ülkelere yuvalanmış Ermeni Diasporası'nın faaliyetleri ise yaklaşık bir yüz yılı geçen bir zaman süresince devam edelmektedir. Çeşitli basın organlarında yayımlanan tarih içerisindeki konu ile ilgili haberlerin ortak özelliği haberlere konu teşkil eden başrol oyuncularının; ya ASALA, Taşnak, Hınçak, PKK, TİKKO gibi Türkiye'yi yıpratmaya parçalamaya yeminli örgütler; yada Rusya, Suriye, Ermenistan, Yunanistan gibi Türkiye'nin zayıflatıp, bölünmesi yolunda her türlü işbirliğine baş vuran ülkeler oluşudur.

Ermeni Diasporası'nın Avrupa'da gerçekleştirdiği ve meşhur Sevr Antlaşması şartlarını yeniden canlandırmaya yönelik toplantılardan biri 7-13 Temmuz 1985 tarihinde Sevr'de toplanan ve adına "III ncü Dünya Ermeni Örgütleri Kongresi" denilen kongrede temel amaç, hazırlanan " Ermeni Anayasası" nın kabulü idi. Bu suretle Ermeniler'i dünya çapında temsil edecek bir birliğin oluşturulmasına çalışılacaktı.

Kongre'de alınan kararlar şunlardı:

-Kongre, hazırlanan ve bir anayasa niteliği verilen “Ermeni Anayasası” metnini,

-Amaçlarına erişebilmek için çok yönlü bir stratejinin uygulamaya konulmasını da kabul etti. Buna göre:

“Türk sömürgeciliği ile mücadele için Ermeni ve diğer halklar arasında olduğu kadar, Ermeni Ulusal Kurtuluş hareketiyle Türkiye’deki ilerici-devrimci-hareketler arasında da ittifaklar kurulması” ve “Ermeni halkının mücadelesinin kaçınılmaz olarak baskı altındaki öteki halkların davasıyla bağımlı olduğunun bilinmesine” karar verildi.⁸⁰

Dünya Ermeni Kongresi, kendisinin herhangi bir devlet yada güçle ilişkisinin bulunmadığını ilan ederken, Ermeni halkının mücadelesine saygı duyan ve destekleyenlerin yardımlarını kabul edeceğini de kararlaştırdı.

Kongre, Lozan Anlaşması’nda imzası bulunan devletlere, Birleşmiş Milletler’e Sovyetler Birliği’ne, Sovyet Ermenistan’ı Cumhuriyetine, ABD’lerine, Avrupa Konseyi’ne, Bloksuzlar Hareketine başvurarak, “Ermeni halkını sömürgeciliğin kaldırılmasından yararlanmayan tek halk olduğunun” bildirilmesine karar verdi ve bu karar uygulandı.

Kongre Türkiye’nin 1915 soykırımını kabul etmesi için zorlanmasına ve böyle bir kabul halinde topraklarının kurtarılması yolunun açılacağına inanarak, bu niyetini kullanmaya karar verdi, gerekli yerlere bildiriler dağıtıldı, başvurular yapıldı.

Üçüncü Dünya Ermeni Kongresi’nde kabul edilen Ermeni Anayasası’nın takdim konuşmasında kongre başkanı Rahip James Karnuziyan: Ermenilerin bölünmelerinden büyük sıkıntı çekildiğini açıklayarak, bu sıkıntıların giderilmesini ve birliğin sağlanmasını gerçekleştirmek için birleşik bir grup olmaktan başka çare olmadığını, Anayasa denilen metnin bu amaca yönelik bütün görüşleri kapsamı içerisine aldığını belirtiyordu.

⁸⁰ Zafer Özkan, *Terörden Politikaya Ermeni Meselesi*, Mart 2001, s.36.

Genel olarak Anayasada yer alan “Ermeni Kongresi”nin amaçları ise :⁸¹

- Dağınık halde bulunan Ermeniler’i birleştirmek ve bir yapı oluşturmak.
- Kongreyi, dünyanın tanınmasını sağlamak,
- Türk işgali altındaki Ermeni topraklarını(?) kurtarmak için tüm siyasi ve diplomatik yolları kullanmak,
- Ermenilerin vatanlarına dönüşlerini örgütlemek ve bunun için hazırlıklar yapmaktı.

Anayasaya göre kongre merkezi İsviçre’de olacak, “Ermeni Ulusal Konseyi” gibi geleneksel kurumlar, Genel Kurul-Yönetim Konseyi gibi kuruluşlar yaratılacaktı.

1.10.ERMENİSTAN CUMHURİYETİ VE ERMENİ DİASPORASI TARAFINDAN GÜNÜMÜZDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER:

Ermeni diasporasının çoğunluğu dil, alfabe ve gelenek farkları nedeniyle anavatan olarak bugünkü Ermenistan’ı görmemekteydi. Diasporadaki bazı Ermeniler, diasporayı anavatandan bağımsız başlı başına bir değer, bir tür anavatan olarak görmekteydi. Onlar için vatan olarak idealleştirilen Ermenistan hiçbir zaman olmamış ve olmayacaktı. Sovyet Ermenistan’ının anavatan olarak görülmeye başlanması, idealize edilen Ermenistan’ın yerine geçici olarak kurulmuş bu devletin benimsenmesiyle gerçekleşti.

SSCB’nin dağılmasından sonra, bağımsızlığını ilan eden bu günkü Ermenistan’ın önemli devlet belgelerine bakıldığında Türkiye Cumhuriyetinin toprak bütünlüğüne yönelik tarihi gizli emellerin açıklık kazandığı görülmektedir.

Diasporanın Ermenistan’a karşı olan tutumunda değişikliğe yol açan bazı gelişmeler oldu. Soğuk Savaşın sona erme sürecinde Karabağ konusunda Sovyet Ermenistan’ında meydana gelen gelişmeler, 1988 Ermenistan depremi, 23 Eylül 1991’de Ermenistan’ın bağımsızlığını ilan etmesi, 1991-1994 yılları arasında Karabağ’da süren savaş diasporanın Ermenistan’a olan ilgisini arttırdı.

⁸¹ *Tarihi Boyutları ve Muhtemel Gelişmeler Işığında Türk Ermeni İlişkileri*, HAK Basımevi, Şubat 1997, s.19.

1988 Ermenistan depremi diasporanın yardım konusunda deneyim kazanmasını sağladı ve Ermenistan'ın yeniden inşası amacıyla çalışmalar başlatması için başlangıç oldu. Bağımsızlıktan sonra da devam eden diaspora yardımları, diasporanın mali yardım ve insan kaynaklarını yönlendirmedeki tutumunun Ermenistan lehine değiştiğini göstermektedir.

Ermenistan'ın bağımsızlığı konusunda aşırı gruplar dışında diasporanın çoğunluğu olumlu yaklaşım içinde olmuştur. Ancak 1991'de Ter Petrosyan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Ermeni Devrimci Federasyonu (EDF), Ter-Petrosyan aleyhtarı kampanyalar yürütmeye başlarken diasporadaki diğer örgütler, siyasi ve dini liderler, aydınlar ve akademisyenler ise bu kampanyaları kınamayarak zımnen desteklediler.

Karabağ sorunu nedeniyle Ermenistan ve Karabağ'a olan uluslararası düzeydeki ilgi, diasporadaki Ermenilerin de konuya olan duyarlılıklarını arttırdı. Karabağ sorununun savaşa neden olmasının ardından diaspora örgütlerinin ve pek çok bireyin çeşitli yollarla katkıda bulunmalarıyla savaşın Ermeniler lehine sonuçlanması sağlandı. Ermenistan'ın Azeri topraklarını işgali diasporayı memnun etmişti; bunu geçmişin intikamı olarak görenlerin yanında bu toprakların geri verilmesinin vatana ihanet anlamına geleceğini savunanlar da vardı.⁸² Bir başka deyişle diaspora Ermenileri, Ermenistan'daki iç siyasal gelişmelerdeki etkinliklerinden dolayı, dış politikanın da belirlenmesinde etkili olmaktadır.⁸³

22-23 Eylül 1999 tarihinde Ermenistan Cumhurbaşkanının öncülüğünde, Dışişleri Bakanlığı tarafından Ermenistan Diaspora Konferansı'nın⁸⁴ ilki gerçekleştirildi. 70'e yakın ülkeden 1200'den fazla kişinin katıldığı Erivan'da jüzenlenen konferansa 800'ün üzerinde diasporadan entelektüel, politikacı, resmi görevli ya da toplum temsilcisi katıldı.

⁸² Gerard J.Libaridian, *a.g.e.*, s.195.

⁸³ Diasporanın Ermenistan dış politikasına etkisi konusunda bkz.:Kamer Kasım, "Diasporanın Ermenistan Dış Politikasına Etkisi", *2023 Dergisi*, Sayı: 12, 15 Nisan 2002, s.42-46.

⁸⁴ 1999 Armenia - Diaspora Conference, <http://www.armeniadiaspora.com/conference99/index.html>, 18.06.2003.

Konferans bünyesinde Diaspora-Ermenistan ilişkilerinin koordinasyonu için altı ayrı başlık altında Ermenistan-Diaspora çalışma grupları oluşturuldu. Bu gruplar;

- Siyasal faaliyetler-lobicilik,
- Ekonomik konular,
- Kültürel, bilimsel ve eğitimle ilgili konular,
- Bilgi,
- İnsani konular,
- Ermenistan-Diaspora arasındaki faaliyet gündemlerini yürüterek bir

işbirliği olasılığı ve uygunluğu yaratma, konularında faaliyet yürütmeleri benimsendi.

27-28 Mayıs 2002'de Erivan'da Ermenistan-Diaspora Konferansı'nın ikincisi yapıldı. Ermenistan ve diasporadan kilise, parti, kültür, eğitim, yardım kuruluşları ile diğer kuruluşlardan 1000'den fazla katılımcı "Politik sorunlar ve Ermenistan-Diaspora ilişkileri", "Ekonomi, sosyal-ekonomik kalkınma", "Eğitim, Bilim, Kültür", "Enformasyon ve Medya araçları" konularında tebliğler sundu.

Konferansta kabul edilen projelerle Ermenistan-Diaspora işbirliğinin kurumsallaşmasına yönelik adımlar atılmaya başlandı. Bu projeler, Ermenistan'daki okulların bilgisayarla donatılması, soykırım çalışmaları merkezi, gerçek Ermeni çalışmaları üniversitesi, müfredatı uyumlaştırma komitesi, Ermeni üniversitesi çalışmalarının desteklenmesi ve tanınması, bölgesel sağlık merkezi ve diaspora müzesi olarak sıralanmaktadır.⁸⁵

İlk konferansta uzlaşma ve sembolik birlik alanında yoğunlaşılırken, ikinci konferans daha işlevsel, somut projeler ve işbirliği mekanizmalarının tartışıldığı bir ortamda gerçekleşmiştir. Konferansların sonunda yayınlanan bildirimlerde, özetle sahip oldukları ortak mirasın, Ermenistan'ı ve diasporayı ortak hedeflere yöneltmesinin söz konusu olduğu ifade edilmiş ve bu yönde yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.

⁸⁵ 2002 Armenia-Diaspora Conference, http://www.armeniadiaspora.com/conference2002/.html/decisions_eng.htm, 18.06.2003.

Ermenistan Cumhuriyetinin 01 Aralık 1989’da ilan ettiği “Bağımsızlık Bildirgesi”nin 12’nci maddesinde “Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiye’si ve Batı Ermenistan’da 1915 Ermeni soykırımının uluslar arası alanda kabul edilmesi için sürdürülecek çabaları destekleyecektir.” ifadesine yer verilmiştir.⁸⁶

Ermenistan anayasasının başlangıç kısmında “Ermenistan bağımsızlık bildirgesinde tespit edilen milli hedeflerin esas alındığı” belirtilmektedir. Diğer bir ifadeyle, soykırım iddiaları ve Doğu Anadolu bölgemizi de içine alan Büyük Ermenistan emeli ermeni anayasasının bir parçası haline getirilmiştir.

Bağımsızlık bildirgesinin hemen ardından Ermenistan parlamentosu 06 Aralık 1989’da Türkiye ile Rusya arasındaki 16 Mart 1921 tarihli Moskova Dostluk Anlaşmasını fesih kararı almıştır. Bu olay Ermenistan’ın bugünkü Türkiye-Ermenistan sınırının tespit edildiği 13 Ekim 1921 tarihli Kars anlaşmasını tanımadığını teyit etmektedir.

Koçaryan’ın 1998’de cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra; Ermeni diasporası ve Ermenistan Cumhuriyeti, Türkiye’ye yönelik “Sözde Ermeni Soykırımı”nın uluslar arası forumlarda onaylanmasını ve “24 Nisan” tarihinin “sözde soykırımı anma günü” ilan edilmesini bir devlet politikası haline getirmiştir. Ermeniler, dünya kamuoyunda zulme ve haksızlığa uğramış bir toplum imajı yaratarak, başta ABD olmak üzere belli başlı devletleri ve uluslar arası kuruluşları, ermeni davası lehine çevirmeye çalışmaktadırlar.

Bunun sonucunda, Ermeni diasporasının Türkiye aleyhindeki girişimlerinde belirgin bir artış meydana gelmiş ve Ermenistan büyükelçilikleri bu çabaları açıkça yönlendirmeye ve desteklemeye başlamışlardır.

Ermeni devleti ve diaspora, “soykırım” iddialarının kabulü ve tesciline bağlı olarak Türkiye’ye yönelik faaliyetlerini “Dört T” politikasıyla uygulamaya koymuştur. Ermenistan bu politika ile şu hedeflerin gerçekleştirilmesine çalışmaktadır:⁸⁷

⁸⁶ Ermeni Sorunu Broşürü, Gnkur. Basımevi, 1999, s.19.

⁸⁷ *Ermeni Sorunu*, s.21.

- **Tanıtm** : Ermeni milliyetçiliğinin yeniden canlandırılması.
- **Tanınma** : Sözde soykırımın Türkiye'ye kabul ettirilmesi ve dünya çapında tanınmasının sağlanması.
- **Tazminat** : Osmanlı Devletinin varisi olarak Türkiye cumhuriyetinden tazminat alınması.
- **Toprak** : Büyük Ermenistan'a ait olduğu iddia edilen Türkiye'nin doğu ve kuzey doğusundaki bazı toprakların Ermenistan'a iade edilmesi.

Halen sözde ermeni soykırımı iddialarına uluslar arası kabul sağlama girişimleri ile bu planının ikinci safhasının uygulanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan, 27 Eylül 1998 günü Los Angeles'ta düzenlenen bir toplantıda yaptığı konuşmada, "Ermenistan hükümetinin sözde soykırımın tanınması yönünde çaba harcadığını ve diasporanın bu amacın gerçekleştirilmesi için siyasi yardım sağlamasını beklediklerini" ifade etmiştir.

Koçaryan Eylül 1998'de, Kaliforniya'da ileri gelen ermeni örgütlerinin temsilcilerine yaptığı konuşmada da; "Türkiye'den soykırım dolayısıyla tazminat ve gasp edilen toprakların iadesi yönünde yapılacak talepler, soykırımın Türkiye tarafından resmen kabul edilmesi sonrasında ele alınacak hususlardır. Bu aşamada kesinlikle gündeme getirilmemelidir. Anadolu kökenli Ermenilerin, vatanları ile bağları canlı tutulmalıdır." görüşlerine yer vermiştir.

Koçaryan, 20-21 Kasım 1998 tarihlerinde Gürcistan'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Gürcistan devlet başkanı ile düzenlediği basın toplantısında "Batı Ermenistan'ın işgal altında bulunduğunu" belirtmiştir.

Koçaryan yönetiminin; söz konusu iddiaları, üçüncü ülkelerin ulusal veya yerel parlamentolarında kabul edilen karar ve yasalar aracılığıyla ülkemiz üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmak istediği ve bu iddialarını Türkiye'ye böylece kabul ettirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Ermenistan'ın "Sözde soykırımı kabul ettirme politikası"nı yürütmesinde Ermenistan dışında yaşayan Ermenilerin oluşturduğu ve diaspora olarak adlandırılan etkin ermeni cemaatleri en önemli rolü oynamaktadır.

Fransa ve özellikle ABD'de etkin ve güçlü olan ermeni lobisi, Türkiye'ye karşı oluşan ittifaklar içinde yer almakta ve özellikle güçlü Rum lobisi ile işbirliği yapmaktadır.

Uluslararası politik platformlara taşıma işini ise Ermenistan devleti üstlenmektedir. Ermenistan bunun karşılığında diaspora'dan para ve yardım almaktadır

1.11. PROPAGANDA ARACI OLARAK SANAT :

20 nci yüzyıl boyunca Batı basının da edebi, sanatsal vb. isimler altında Türkler "barbar", "vahşi", "pis", "medeniyet karşıtı" suçlamalarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı blokuna hemen her anlamda yanaşan Türkiye bu konudaki kaderini yeni dostlukları sayesinde de değiştirememiştir. Geceyarısı Ekspresi (Midnight Express) filmi söz konusu durumu ortaya koyan en canlı örnektir. Film incelendiğinde belli bir gerçekliği ortaya koymaktan çok, Türkleri karalamaktan başka bir amacının olmadığı açıkça görülmektedir. Filmde bir tek "İyi Türk" olmadığı gibi, filmin kahramanları tüm Türk insanlarını kötileyici ifadeler kullanmışlardır. Filmin mahkeme sahnesinde, filmin kahramanının Türklerin ırk olarak sorunlu olduğunu ve Türk olan her şeyden nefret ettiğini, söylemesi, "böylesine domuz bir milletin neden domuz yemediğini anlamıyorum" gibi ifadeleri küfürler ile karıştırarak belirtmesi filmin en hafif tabiriyle iyi niyetli olmadığını kanıtlar.⁸⁸ Sanatsal değerinin düşük olduğu kabul edilmesine karşın her yıl bazı Batılı ülkelerde (Örneğin İngiltere'de ITV) en az iki – üç kez yayınlanması da art niyetin altını çizer. Aynı şekilde Türkiye'nin Avrupa'da oynamış olduğu spor müsabakalarında aşırı sol ve ayrılıkçı grupların kolaylıkla sahaya inmeleri, Türkiye karşıtı pankartlar açmaları, Türkiye karşıtı resim, fotoğraf vb. sergilerin önemli başkentlerde düzenlenmesi, bazı konserlerde Türkiye'nin eleştirilmesi, Türk kamuoyu tarafından artık kanıksanmaya başlanmıştır.

⁸⁸ Sedat Laçiner, Şenol Kantarcı, *Ararat, Sanatsal Ermeni Propagandası*, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara, 2002, s.6.

Tiyatro, sinema, müzik, edebiyat gibi sanat dalları Ermeni toplumunun öteden beri ilgi duyduğu alanlar olmuştur. Nitekim Ermeni kökenli Türk vatandaşlarının Türk sanatına yapmış oldukları katkılar yadsınamaz bir düzeydedir. Dünya sinemasında ise Rouben Mamoulian, Sergei Parajanov bu ilgiyi kanıtlayan akla gelebilecek isimlerden bazılarıdır. Ermeni sanatçıları kimliklerinin bir parçası saydıkları Ermeni sorununu hemen her türlü platforma taşımışlardır. Fotoğraf sanatçıları Londra’da, New York’ta düzenledikleri bir serginin bir köşesinde “soykırım” bölümü açmakta, Ermeni müzisyenler klasik müzik konserinde icra edeceği ikinci esere geçmeden önce o parçayı “Ermeni soykırımı”nda ölenler için çalacağını söyleyebilmekte, hayran kitlesinden siyasi Ermeni iddialarına destek vermelerini talep edebilmektedirler. Bazı sergiler, gösteriler, oyunlar vb. ise tamamen sözde “soykırım” üzerine kurulmuş ve seyircinin bilinçaltı kazanılmaya çalışılmıştır. Sinema ve sonrasında gelişen televizyon programcılığında ise durum çok daha vahimdir.

Batı’daki Ermeni sanatsal faaliyetlerinin profesyonel bir hal almasının ve siyasetle yaklaşmasının 1960’larda başladığı söylenebilir. Bu tarihten önce kişisel bazı başarılar varsa da Ermenilerin gruplar halinde kendilerini hissettirmeleri için belli bir zaman geçmesi gerekmiştir. 1960’lı yıllarda meydana gelen bu gelişmenin iki temel nedeni vardır: Bunlardan ilki Batı’da Ermeni diasporasının gerçek anlamda oluşmaya başlamasıdır. Ermeniler “göçmen” bir millet olmalarına ve yüzyıllar boyunca dünyanın dört bir yanına dağılmalarına karşın nüfuslarının nispeten az olmasının da etkisiyle Batılı ülkelerdeki Ermeni toplumu belli sınırları aşmamıştır. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerde (İngiltere, ABD, Kanada, Avustralya vd.) kendi kimliklerini geliştirmeleri yönünde yerel ve merkezi yönetimlerden teşvik de gören Ermeniler kendilerini ifade etmek için sanatsal faaliyetlere daha fazla ağırlık vermişlerdir. 1960’lardaki gelişmenin bir diğer nedeni de Ermeni sorununun siyasi bir sorun olarak belli Ermeni gruplarınca daha çok dile getirilir hale gelmiş olmasıdır. Ermeniler arasındaki iletişimin artması, maddi güç açısından zenginleşmeleri ve dönemin ideolojik ortamının da etkisiyle ön plana çıkan bu gruplar sanatın hemen her dalını amaçlarına ulaşmak için “mükemmel bir araç” olarak görmeye başlamışlardır.

Türkiye karşıtı belli gruplar sanatsal, edebi ve sportif faaliyetleri aktif ve örgütlü bir şekilde kullanmaktadırlar ve Türkiye’nin bu faaliyetlere cevap verebildiğini

söyleyebilmek güçtür. Bu çerçevede 2001 yılı boyunca gündemde yer alan yeni örnek Ermeni asıllı yönetmen Atom Egoyan'ın Ararat (Ağrı Dağı) adlı filmidir. Film henüz gösterime girmeden, hatta henüz çekilmeden başlayan tartışmalar Ararat'ın Türkiye için "Geceyarısı Ekspresi"nden çok daha büyük problemler yaratacağını göstermektedir. Ararat ile ilgili olarak en çok gündeme gelen görüşler bu filmin sanat filmi mi, yoksa tipik bir Ermeni propaganda filmi mi olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır.

Film son derece hassas bir ortamda gündeme gelmiştir. 2000 ve 2001 yıllarını altın yılları olarak gören Ermeni lobileri ağırlıklı olarak Ermeni sorununda son darbeyi vurma görüşündeydiler. O tarihe kadar birçok Amerikan eyaletinde ve bazı yerel parlamentolarda iddialarını resmi olarak kabul ettiren Ermeni lobileri Fransa'nın resmen "soykırım" iddialarını tanınması üzerine sıranın ABD, Kanada ve diğer Batılı ülkelere geldiğini düşünmüşlerdir. Bu tarihte gözlenen bir diğer strateji değişikliği de Ermeni soykırım iddiaları ile Yahudi Holokost'u arasında doğrudan bir bağlantı kurma çabalarının artmasıdır. Bu çerçevede hemen her alanda "Ermeni soykırımı" (genocide) kelimesi "Ermeni holokostu" (Armenian holocaust) kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanılmıştır. İngiltere'de Yahudi Holokostu'nu Anma Günü'nde (Memorial Day) Ermenilerin büyük bir kampanya başlatmaları bu bağlamda anlamlı ve örgütlü bir eylemdir. 2001 yılının Ermenilerin Hıristiyanlık dinini kabul edişlerinin 1700. yılı kutlamalarına denk gelmesi ayrı bir şans olarak görülmüş ve bu yılda sorunun uluslararası alanda işlenmesi hesap edilmiştir. Bunun için de Papa'nın tarihte ilk kez olarak Ermeni Kilisesi'ne yapacağı ziyaret önemli bir gelişme olarak görülmüştür. Ancak 11 Eylül saldırıları tüm bu hesapları alt üst etmiş, yeni bir atak planı 2002 yılına sarkmıştır.⁸⁹ Ararat filminin bu tablo içinde ortaya çıkmış olması örgütlü bir çalışmanın ürünü olduğu şüphelerini arttırmaktadır. Nitekim Kanada basınına yansıyan haberler, Atom Egoyan'ın senaryoyu Ermeni lobilerinin uluslararası arenada seslerini en çok duyurdukları 2000 yılında yazmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca 1915 dönemi ile ilgili bir film yapma fikrinin ilk olarak bir Ermeni derneğinin toplantısında "Ermeni iddialarını güçlendirir" savunmasıyla ortaya atılması da bu yöndeki şüpheleri güçlendirmektedir. Nihayet yönetmenin 6 Aralık 2001'de Ermenistan'a ziyarette bulunması ve bu ziyarette Ermenistan Kültür Bakanı Roland Sharoyan'ın "Ermeni

⁸⁹ Sedat Laçiner, "11 Eylül Olayları ve Ermeni Sorunu" konulu makalesi, s.3, www.terror.gen.tr., 07.04.2004, (*Stratejik Analiz Dergisi*, Kasım 2001, S:19'dan alınmıştır.)

Hükümeti'nin projeye olan desteği sürecektir” açıklamasını yapması filmin sanatsal kaygılar ile yapılmış bir Kanada yapımı olmadığını kanıtlamaktadır.

Filmin finansman kaynakları incelendiğinde bu kaynaklar filmin tipik bir propaganda filmi olduğu konusundaki kuşku arttırmaktadır. Filmin yapımcısı olarak Robert Lantos ve Atom Egoyan gösterilmektedir. Ancak 50 milyon doları aşığı belirtilen bütçeyi bu iki ismin karşılamaasının zor olduğu bilinmektedir. Basına sızan haberlere göre, bütçenin tamamına yakını Fransız Hükümeti karşılayacaktır.⁹⁰ Fransa'ya ek olarak Kanada'da bulunan sinema destekleme fonlarından da finansal destek alındığı tahmin edilmektedir. Ayrıca filmin yapımcıları Kanada'daki birçok ödül ve festivalden filmin gösterime girmesini takiben ciddi bir kaynak sağlayabileceklerini hesap etmektedirler. Önemli bir gelir kaynağı da filmin dağıtım haklarının satışından sağlanmıştır. Filmin çekimleri henüz bitmeden Amerikan Miramax firması dağıtımı üstlenmiştir.⁹¹ ABD'ye ek olarak aralarında Fransa, İtalya, Yunanistan, Rusya, Singapur ve İsrail'in de bulunduğu bazı ülkelerden dağıtıcı firmalar, film bitmeden dağıtım haklarını satın almışlardır ve bu da Ararat için çok ciddi bir maddi katkı sağlamaktadır. Son olarak filmi milli bir dava olarak gören Ermeni grupların destekleri belki de en önemli kaynağı oluşturmaktadır. Doğrudan maddi katkılara ek olarak, filmin çekimlerinde bir çok Kanadalı Ermeni'nin gönüllü olarak rol alması, filmde kullanılacak malzemeyi ücretsiz olarak sağlaması da buna işaret etmektedir. İlk tepkiler konuya magazin açısından yaklaşan basın organlarından gelmiştir. Filmde “1,5 milyon kişinin sadece Hıristiyan oldukları için Türkler tarafından öldürüldükleri” iddialarının işleniyor olması, giderek artan bir ilgiyi doğurmuştur. Konu ile ilgili çıkan hemen hemen tüm makalelerde filmin içice geçmiş sanatsal hikayeleri göz ardı edilirken; sözde Ermeni soykırımının Batıda bilinmediği, sadece Yahudilerin Hitler Almanyası'nda yaşadıklarının hatırlandığı ifadelerine sık sık yer verilmiştir. Bu makalelerin bir diğer ortak yönü de Ermeni soykırımı ifadesinin yerini hızla “Ermeni holokostu” ifadelerinin alıyor olmasıdır.⁹² Yahudi holokostunun dışında ikinci bir holokostun daha olduğu batı kamuoyunda işlenmektedir. Sanat ve film dergilerinde ise filmin konusu “ 1,5 milyon Ermeni'nin Türkler tarafından katledildiği 1915-1917

⁹⁰ Şule Türker, “Bu Film Başımızı Çok Ağrıtaçak” Konulu Makalesi, *Sabah Gazetesi*, 5 Aralık 2001.

⁹¹ Sedat Laçiner, Şenol Kantarcı, *a.g.e.*, s.75.

⁹² Sedat Laçiner, Şenol Kantarcı, *a.g.e.*, s.75.

Ermeni Holokostu” olarak sunulmasının ardından, “gerçek bir hikayeden alınma” ibaresi sıklıkla kullanılmaktadır.⁹³ Ararat ile ilgili yorumlarda çokça tekrarlanan hatalardan biri de, Ağrı Dağı ve onun yeri ile ilgilidir. Kanada ve ABD’de yayınlanan birçok süreli yayında Ağrı Dağının bugünkü Ermenistan’ın ya da tarihi Ermenistan’ın bir parçası olduğu vurgulanmaktadır. Batı basınında göze çarpan bir diğer filmten kaynaklanan yorum ise Van şehrinin 1915 olayları esnasında tamamen yok edildiği şeklindedir. Filmin tanıtımında öyle ifadeler kullanılmaktadır ki, okuyucu Van şehrinin maketinin Kanada’da film için yeniden inşaa edilmesinin nedenini şehrin Türkler tarafından haritadan silinmiş olmasına bağlayabilmektedir. Bunun da bilinçli bir propagandanın ürünü olduğu tahmin edilebilir.⁹⁴

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da sanatsal eleştiri sitelerinde dahi sözde Ermeni soykırımı ile ilgili diğer sitelere bağlantılar (links) veriliyor olmasıdır. Ayrıca izleyiciyi film hakkında bilgilendirme kaygısı ile tarihsel olayların tek yönlü olarak verilmesi de filmin gösterim tarihi yaklaştıkça sıklaşmaktadır. Örneğin “Upcomingmovies” internet sitesinde tanıtıcı bilgilerin arasında bir cümlecik de olsa “Soykırımı Hatırlama Günü katliamın resmi olarak başlatıldığı 24 Nisan günüdür” ibaresinin de eklenmesi dikkat çekicidir. Ne yazık ki bu konuda söz konusu site tek değildir.

Egoyan’ın filmi gösterime girmemesine rağmen filmin iddiaları Batılı basın yayın organlarında sıkça yer almıştır ve bu yorumlar tamamıyla Ermeni perspektifini yansıtmaktadır. Film bu haliyle dahi propaganda işlevini başarıyla yürütmektedir. Filmin en çok dikkat çeken yönü ise şüphesiz kendince bir misyonu üstleniyor olmasıdır. Bu nedenle Batılı yayın organı ve yorumcular filmi “Schindler’in Listesi” ile karşılaştırmaktadırlar.

Ararat’a Türkiye’nin tepkisi incelendiğinde ilk göze çarpan nokta, Türk kamuoyu kadar Türk resmi makamlarının da film hakkında yeterli bilgilere sahip olmadığıdır. Sanatın ve sporun uluslararası ilişkilerde kullanımının bir disiplin haline geldiği, propagandanın bir “bilim dalı” halini aldığı bir çağda, bu alana hala günlük

⁹³ UpcomingMovies.com., “Miramax and Egoyan, Miramax Acquires Egoyan Ararat”, Daily News, 01 Ocak 2001.

⁹⁴ Sedat Laçiner, Şenol Kantarcı, *a.g.e.*, s.76.

mülâhazalar, yüzeysel bilgiler ve duygusal aşırı hisler ile yaklaşılan bir ülkede daha fazlasını beklemenin zorluğu ortadadır. Resmi kurumların tepkisi konusunda en önemli sıkıntı, koordinasyon ve hızlı bilgilenmede ortaya çıkmaktadır. Eğer filmin henüz proje aşamasında olduğu zamandan itibaren gerekli önlemler ve koordinasyon sağlanabilseydi daha etkili olunabilirdi.

Devlet kadrolarına bakıldığında film ile ilgili olarak iki temel kurumda çalışmaların sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki olan Kültür Bakanlığı, filmi yakın takibe almıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın yaklaşımının da Kültür Bakanlığı'na benzediği ve Batı kamuoyunu bilgilendirme çalışmalarına ağırlık verileceği söylenebilir. Bu bağlamda Ottawa, Washington, Paris ve Londra Büyükelçilikleri'ne büyük görevler düşeceği tahmin edilebilir. Ne var ki, "Bu elçiliklerimiz bu tür bir kampanyayı yürütebilecek kadro ve imkana sahip midir?" sorusu sorulmalıdır. Nitekim film ile ilgili olarak ilk haberlerin çıkmasıyla birlikte Türkiye'in Ottawa Büyükelçisi Erhan Ögüt basın yayın organlarına bilgilendirme mektupları göndermiş, ancak bu çabalar yeterli olamamıştır. Kültür Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın dışında diğer kurumlarda da irili ufaklı tartışmalar yapılmışsa da kayda değer bir eylem planının olup olmadığı konusu açık değildir.

Konumuz açısından en önemli grup dış Türklerdir. Ararat'ın ağırlık olarak bir Ermeni diasporası projesi olduğu ve ilk etapta en büyük olumsuz etkiyi dışarıda yaşayan Türkler üzerinde yapacağı düşünülürse; bu filme en büyük tepkiyi Amerika, Avrupa ve Avustralya'da yaşayan Türklerin göstermesi beklenirdi. Buna karşın film karşısında en çok sessiz kalan grupların başında bu kesimin olması dikkat çekicidir. Kanada Türkleri hariç diğer ülkelerde yaşayan Türkler henüz durumun ciddiyetinin farkında değildirler.

Özellikle ABD, Fransa, Almanya, Avusturalya ve İngiltere'deki Türk nüfusunun Ermenilerden fazla olduğu düşünülecek olursa bu konuda yapılması gereken eksiklikler daha iyi anlaşılabilir.

Burada açıklığa kavuşturulması gereken ilk nokta, neden Ermenilerin bu kadar yaygın bir şekilde ve büyük bir ekonomik kaynağı harcayarak Türkiye karşıtı filmler yaptığıdır. Şu ana kadar yapılan yorumlar Ermenilerin "Türlere karşı art niyetli

oldukları” noktasında birleşmektedir.⁹⁵ Oysa ki Ermenilerin gücü bu konudaki samimiyetlerinden, daha da ötesi inanmışlıklarından kaynaklanmaktadır. Ermeniler, Türkler tarafından katledildiklerine saplantı derecesinde inanmakta, buna kaşın Türklerin bu “suçları”nı neden kabul etmediklerini ise anlayamamaktadırlar. Hatta Ermeniler için asıl kızgınlık verici olan nokta budur, yani “inkar”. “Soykırım efsanesi” özellikle diaspora Ermenileri arasında öylesine güçlüdür ki, Ermeniler ABD ya da Kanada’nın en ücra köşelerinde açtıkları dükkanlarına soykırımı hatırlatacak bir isim vermeyi tercih etmektedirler. Bir çok işyerine isim olarak Anadolu’daki kasabaları, özellikle de Ararat’ı koymaktaki amaçları bu bölgedeki şehir ve kasabaların Ermenilere ait olduğu fikrini yaşatmaktır.

İkinci önemli unsur da Ermenilerin daha çok diaspora halinde yaşıyor olmalarıdır. Birkaç nesil ne Ermenistan’ ne de Osmanlı topraklarını görmeden yaşamış, içinde bulunduğu toplumla kendisini özdeşirmiştir. Bu da Ermenilerin propaganda ve sanatsal faaliyetlerde etkili olabilmelerini kolaylaştırmış ve açık toplumu kendi hedefleri doğrultusunda bilerek ya da bilmeyerek yönlendirmelerini kolaylaştırmıştır.

1.11.1. Dolaylı Propaganda

Doğrudan propaganda olarak niteleyebileceğimiz yukarıda sayılan faaliyetlere ek olarak Ermeni sorununa değinmeyen Ermeni sanat ürünleri ve sanatçıları da Ermeni propaganda aracının bir parçası olarak görülmektedir. Evrensel ya da içinde buldukları ulusun sorunları ile ilgili filmlerde ya da diğer sanat aktivitelerinde yer alan Ermeni sanatçılar en olmadık zamanlarda Ermeni sorununu gündeme getirmekte, sorunun alevlendiği dönemlerde toplum üzerinde sağladıkları saygınlığı siyasi amaçlar doğrultusunda kullanabilmektedirler. Her ne kadar doğrudan faaliyetler daha çok göze çarpıyorsa da dolaylı propagandanın çok daha etkili olduğu söylenebilir. Çünkü toplumun siyasi konularla ilgisi bulunmadığına inandığı tanınmış bir sinema oyuncusuna itimadı siyasi filmler yapan bir kişiye olan inancından daha yüksektir.

Ermeni sorunundan çok daha evrensel konuları çalışan Ermeni sanatçılar için Arthur Sarkissian örnek gösterilebilir. İyi bir gişe yapan Rush Hour gibi filmlerin

⁹⁵ Sedat Laçiner, “Ermeni Propagandası ve Ermeni Sineması”, *Stratejik Analiz Dergisi*, S:24, s.50.

yapımına katılan Sarkissian şu ana kadar Ermeni sorunu ile doğrudan ilgilenmemesine karşın gelecekte Musa Dağı'nda Kırk Gün gibi projelerde yer almayı istediğini söylemektedir.

1.11.2. Ermeni Propagandasında Sinema ve Önemli Kuruluşlar ⁹⁶:

1.11.2.1. Ermeni Film Vakfı (The Armenian Film Foundation) : Sanatın Ermeni siyasi amaçları için kullanılmasında belki de en önemli kuruluştur. 1979 yılında kurulan vakıf finansal destek sağlamadan, film çekimine ve bunların dağıtımına kadar hemen her alanda faaliyet göstermektedir. Kurucusu J. Michael Hagopian'dır. Filmleri incelendiğinde katı bir Türk düşmanlığı açıkça görülebilir. Birçok çalışmasının büyük bir taassubun ürünü olduğu söylenebilir. Kendisini kâr amacı gütmeyen bir dernek olarak sunduğundan vergide ciddi kolaylıklar görmektedir. Ayrıca çalışmalarını sanat, kültür ve eğitim alanlarını kapsayacak şekilde düzenlediğinden eyalet ve ulusal kurumlardan büyük maddi destekler sağlayabilmektedir.

1.11.2.2. Film International : Los Angeles merkezli video dağıtım şirketidir. Daha çok Ermeni video filmlerinin satışı ve dağıtımıyla ilgilenmektedir.

1.11.2.3. MGN / Paradise, Inc. : Ermeni şov dünyasının önemli şirketlerinden olan MGN/Paradise'ın Los Angeles dışında Moskova ve Erivan'da da ofisleri vardır. Film tanıtımının yanı sıra filmlerin dağıtım işiyle de uğraşmaktadır.

1.11.2.4. Arc Film : 1994 yılında Roger Kupelian tarafından kurulmuş bir film şirketidir. Yüzüklerin Efendisi gibi gişe rekorları kırmış filmlerde dijital teknik düzenleme çalışmalarına katılan Kupelian'ın en önemli filmi bir belgesel olan Dağlardaki Karanlık Orman'dır. Daha çok dağıtım konularına ağırlık veren şirketin şu an üzerinde çalıştığı film projesi Kaçak Prenstir (The Fugitive Prince). Şirketin daha çok internet üzerinde pazarlamada bulunduğu söylenebilir. İnternet sitesinde verdiği bağlantıların (links) tamamı Ermeni iddialarını en aşırı şekillerde yansıtan sitelerdir.

⁹⁶ Sedat Laçiner, *a.g.m.*, s.56, ayrıca bkz. Sedat Laçiner, Şenol Kantarcı, *Ararat, Sanatsal Ermeni Propagandası*, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara, 2002, s.18-25.

1.11.2.5. Bars Media : Erivan merkezli bir belgesel film stüdyosudur. Daha çok Azerbaycan-Ermenistan savaşı ve etnik çatışmaları Ermeni bakış açısıyla vermektedir. Televizyon kanalları ile de ilişkisi bulunan stüdyo eski Sovyetler Birliği ve Ermeni diasporası ile işbirliği içinde çalışmalarını yürütmektedir. Ayrıca uluslararası kuruluşlarla da (BM, UNDP, UNICEF vd.) çok sayıda ortak projeyi gerçekleştirmiş durumdadır.

1.11.2.6. Narek : Ermenice video kasetleri, müzik kasetleri ve kitapları pazarlayan bir şirkettir. Özellikle internet üzerinden faaliyetlerini yürütmektedir. Bu alandaki en büyük tanıtım ve dağıtım şirketi olduğu söylenebilir.

1.11.2.7. AIM (Armenian International Magazine) Dergisi: Ermeni diasporası için hazırlanan AIM dergisi İngilizce yayınlanmaktadır ve en çok takip edilen Ermeni yayınlarından bir tanesidir. Bu dergi kültürel ve bazı siyasi haberlere yer vermesine karşın her sayısında en az üç tane Ermeni yönetmenin filmine yer vermekte ve bu filmlerin aktif pazarlamasını gerçekleştirmektedir. Bir çok sayısında “soykırım filmleri” için tanıtım köşesi oluşturmaktadır. Asıl etkisinin İngilizce konuşan ülkelerde olduğunu söylemek mümkündür.

1.11.3. Yerel Yönetimler : Batı’da Ermeni görsel sanatlarını destekleyen en önemli kurumlar yerel yönetimlerdir. Ermeniler ağırlıklı olarak belli mahalle ve şehirlerde yoğunlaştıklarından o bölgede etki sağlamaları kolay olmaktadır. Seçim dönemlerinde isteklerini grup halinde hareket etmelerinin de etkisiyle yöneticilere “dikte ettirebilen” Ermeni toplumu diğer zamanlarda da yönetime yakın isimleri kullanmaktadır. Maddi katkılara ek olarak tanıtım sorunlarını aşmak konusunda da belediyelerin katkısı yadsınamaz. Şehrin her köşesinde duyuru imkanı bulan belediyeler Ermeni sanatçılarının kısa sürede ün kazanmasında da önemli bir rol oynamaktadırlar. Ayrıca siyasi konuları işleyen sergi ve oyunların yerel yönetimlerin sponsorluğunda gerçekleşmesi ve izleyicilerin ikna edilmesi Ermeniler açısından paha biçilmez bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Sayıları çok fazla olmakla birlikte bu konuda en faal yerel yönetimlerin Paris, Toronto, diğer bazı Quebec şehirleri (Kanada), Boston, Los Angeles ve diğer bazı Kaliforniya eyaleti şehirleri (ABD) olduğu söylenebilir. ABD’nin Kaliforniya Eyalet valisinin Ermeni olduğu yıllarda eyaletin en önemli kurumlarına

Ermeni yetkililer yerleştirilmiş, bu da Ermeni propaganda faaliyetlerinde büyük bir kolaylık sağlamıştır. Özellikle eğitim ile ilgili kurul ve komisyonlarda Ermeni etkisi dikkat çekicidir.

1.11.4. Diaspora Ermeni Basını: Ermeni filmlerinin siyasi amaçlar ile kullanılmasında diaspora Ermeni basını hayati bir rol oynamaktadır. Özellikle İngilizce, Fransızca ve Rusça yayın yapan Ermeni gazete ve dergileri Ermeni yönetmenlerin filmlerinin tanıtımına özel bir yer verirken diğer yabancı basını bilgilendirme konusunda da birer “misyoner” gibi çalışmaktadırlar. Ermeni basınının bu tür filmler ile ilgili olarak izlediği stratejinin ilk aşaması filmler ne kadar siyasi konulu olursa olsun yayınladıkları makalelerde sözde “soykırım”dan bahsetmektir. Söz konusu film ya da başka bir sanatsal etkinlik aşk, ya da ekonomik sorunlar ile ilgili dahi olsa “soykırım” kelimesinin haberlerde geçtiği görülmektedir. Stratejinin diğer bir özelliği de söylenmek istenen cümleleri Ermeni olmayan kişilere söylettirmektir. Ermeni filmleri konusunda yapılan olumlu eleştirileri ön plana çıkaran diaspora Ermeni basını olumsuz eleştirileri ise ya görmezden gelmekte, ya da inandırıcılığı arttırabilmek amacıyla “dolgu malzemesi” olarak kullanmaktadır. Üçüncü yöntem ise haberi yapılan Ermeni yönetmenin o an yaşadığı ülkeyi ön plana çıkarmaktır. Bu nedenle haber başlıklarında sıkça “Almanya”dan Güzel Bir Film”, “Fransız Filmi Ermeni Soykırımını Anlatıyor” gibi başlıklarla karşılaşılabilir. Oysa ki bu filmlerin hepsi Ermenilerce yapılmış ve oyuncularının önemli bir kısmı da Ermeni aktör ve aktrisleridir. Dördüncü bir özellik olarak Ermenice ve Rusça yayınlanan makalelerin hızla İngilizce ve Fransızca’ya çevrilmesi gösterilebilir. Hatta bazı haberler Türkçe’ye de çevrilmiştir.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte internet kullanımı da hızla artmıştır. Sadece Ararat filmi ve Egoyan ile ilgili web sitelerinin sayısının 100’ü aştığını söylemek bir fikir verecektir.

1.11.5. Ermeni Dernekleri ve Siyasi Partileri : Varlık nedenlerini Ermeni sorununun devam etmesinde gören bazı aşırı gruplar ve kuruluşlar siyasi içerikli Ermeni filmlerini fanatik bir şekilde savunmakta ve Batı toplumunda bu filmlerin başarılı olması için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bunların dışında daha ılımlı olan dernekler de milliyetçi bir refleksle bu filmlerin dağıtım ve tanıtımına yardımcı olmaktadır.

Siyasi, kültürel ya da bilimsel olsun diaspora Ermeni dernekleri düzenledikleri sosyal faaliyetleri bir Ermeni filmiyle süslemeye büyük önem vermektedirler. Ayrıca bağış günlerinde de söz konusu filmlerin kasetleri piyasa değerinin oldukça üzerinde satılmaktadır. “Soykırım” iddialarını içeren filmlerin finansmanı için açılan yardım kampanyalarının da bu tür derneklere organize edildiği bilinmektedir.

1.11.6. Rum Dernekleri : Ermeni propaganda faaliyetleri Batı’da en çok destekleyen gruplardan biri de Yunanlılardır. Özellikle Kıbrıs Rumları ve Helen milliyetçileri Ermeniler ile siyasi amaçlarının birleştiği düşüncesindedir ve Türkiye’yi ve Türkleri karalayan her türlü yapıma / girişime büyük bir coşkuyla destek vermektedirler. Bu bağlamda diaspora Rumlarının elinde olan yerel yönetimler de Ermeni sanatçıların yapımlarına geniş imkanlar sağlamaktadırlar.

1.11.7. Festivaller : Ermeni sineması kadar etkili bir diğer araç ise uluslararası festivallerdir. Özellikle Ermenilerin yoğun bulunduğu şehirlerdeki festivallere ağırlık verilmesine karşın bazı festivallerde azınlık hakları, kültürel farklılıklar ve siyasi sorunlar ile ilgili filmlere özel bir ilgi duyulmakta, Ermeni sanatçılar da bu durumdan sonuna kadar yararlanmaktadır. Bu çerçevede Ermeni filmlerinin sıklıkla yer bulduğu festivallerden bazıları şu şekilde sıralanabilir: Toronto Film Festivali, Cannes Film Festivali, New York Film Festivali, The Philadelphia Festival of World Cinema, International Film Festival Rotterdam, Göteborg Film Festival, Canada Film ve Video Festivali, Cine-World Film Festival, vb.

1.11.8. Kilise : Kilise hemen her türlü siyasi faaliyette olduğu gibi Ermeni sinemasının siyasi amaçlı kullanımında da ön plana çıkmaktadır. Özellikle ABD’deki kiliseler siyasi içerikli Ermeni filmlerinin tanıtımında önemli bir rol oynamaktadır. Tanıtıma ek olarak kiliseler filmler için salon sağlamaktadır. Gölden Gelen Sesler filminin Richmond’daki (Virginia, ABD) Ermeni kilisesinin büyük salonunda gösterilmesi buna iyi bir örnektir. Kilisedeki gösterimlerin bir diğer etkisi de dini bir kurum olması nedeniyle filmlerde işlenen iddiaların seyircilerce kabulünü kolaylaştırmasından kaynaklanmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Ermeni kilisesi diğer Hıristiyan kuruluşları ile bağlantılarını kullanarak dünyanın her ülkesinde kiliselerin bazı Ermeni filmlerinin izlenmesini teşvik etmelerini rica edebilmektedir.

1.11.9. Diğer Şirket ve Kurumlar: Don Film (Ermenistan), Askarian Film (Almanya), Molorak Films Inc.

1.11.10. Türkiye Karşısı Ermeni Filmlerinden Bazı Örnekler⁹⁷ :

1.11.10.1. Gölden Gelen Sesler: Gizli Bir Soykırım Hakkında Bir Film (Voices from the Lake: A Film About the Secret Genocide): 2000 yılında tamamlanan film son dönemde en çok ses getiren Ermeni filmleri arasında yer alıyor. Filmin tanıtım broşürlerinde Gölden Gelen Sesler'in "Ermeni soykırımını hakkındaki ilk uzun belgesel film" olduğu iddia ediliyor. Bu yorumun bir pazarlama stratejisi olduğu kabul edilse bile bu belgesel filmin Ermeni iddialarını son dönemde gündeme getiren en "başarılı" belgesel filmlerden biri olduğu söylenebilir. En çok üzerinde durulan husus ise dönemi yaşadığı iddia edilen kişilerin anılarıdır. Tanıtımda kullanılan bir diğer dikkat çekici iddia ise filmde şu ana kadar gizli kalmış birçok belge ve raporun bu belgesel sayesinde gün yüzüne çıktığıdır.

1.11.10.2. Görev Berlin (Assignment Berlin): Film Talat Paşa'nın Berlin'de suikasta uğrayışını tamamen bir Ermeni bakış açısıyla veriyor. Filmde suikasta uğrayan Talat Paşa olmasına ve bu olayın yüzyılın ilk terör olaylarından biri olmasına karşın yönetmen Görev Berlin'de asıl terörist olarak Talat Paşa'yı ve arkadaşlarını suçlamakta, Talat Paşa'yı öldüren katili ise Ermeni ulusunun bir kahramanı olarak yüceltmektedir. Zaten filmin tanıtımlarında filmin söz konusu katili ölümsüzleştirdiği büyük bir gururla ifade edilmektedir. *Görev Berlin*, bu konuda yapılan uzun metrajlı ilk film olarak kabul ediliyor. Bu da Türkiye için büyük bir "ihmal" olarak yorumlanabilir. Film Ermeniler arasında büyük bir memnuniyet yaratmış ve gösterildiği dönemde neredeyse tüm Ermeniler filmi izlemişlerdir.

1.11.10.3. Mayrig (Anne): 1991 yılında çekilen film Ermeni "soykırım" iddialarının perdeye yansıdığı en önemli filmlerden biri olarak görülmektedir. Film 1921 yılında Fransa'ya göçen bir ailenin gurbette çektikleri sıkıntılar ile ilgilidir. Türkler yine "kötü adam" rolündedir. Film ayrıca Ermeni kadının konumunu işlediği için çeşitli yorumcularca övülmüştür.

⁹⁷ Sedat Laçiner, *a.g.m.*, s.60, ayrıca bkz. Sedat Laçiner, Şenol Kantarcı, *Ararat, Sanatsal Ermeni Propagandası*, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara, 2002, s.25-38.

1.11.10.4. Hasret (The Yearning, Karot): 1990 Ermenistan yapımı, 137 dakikalık bir sinema filmidir. Ermenistan'da yapılmış olmasına karşın batıdaki Ermeni diaspora derneklerince tanıtımı yapılmakta ve dağıtımı gerçekleştirilmektedir. Filmin özellikle ilk kısımlarında "Türk vahşeti özenle işlenmiştir. Buna ek olarak filmin tanıtımlarında "Batı ve Doğu olarak ikiye ayrılmış bir milletin trajedisi" ifadeleri kullanılmakta ve Türkiye topraklarının "Batı Ermenistan" olduğu ısrarla vurgulanmaktadır.

1.11.10.5. Ermeni Soykırımı, Osmanlı İmparatorluğu Ermeni Nüfusunun Yok Edilişi 1915-1923 (The Armenian Genocide, Annihilation of the Armenian Population of the Ottoman Empire 1915-1923): 25 dakikalık bir belgeseldir. Ermeniler özellikle ABD'de filmi soykırım tarihi konusunda okullara yardımcı materyal olarak önermektedirler.

1.11.10.6. Musa Dağı'nda Kırk Gün (Forty Days of Musa Dagh): 120 dakikalık bu film Ermeni iddialarını dile getiren en önemli filmlerden biridir. Dili İngilizce olan filmde ve filmin tanıtımında Ermenilerin Türkler tarafından "soykırım"a uğratıldıkları ve işkenceye maruz kaldıkları anlatılmaktadır. Filmde Türk askerlerinin işkenceyi "severek gerçekleştirdikleri" işlenmektedir. Ayrıca Ermeni dernekleri özellikle 24 Nisan'larda bu filmi geniş kitlelere göstermektedirler.

1.11.10.7. Bir Ermeni Yolculuğu (An Armenian Journey): 56 dakikalık bu film 1987'de gösterime girmiştir. Filmde Theodore Bogosian sözde "soykırım" tanıklarından biriyle Türkiye'ye "katliam"ın yapıldığı yerleri gezmeye gitmektedir.

1.11.10.8. Ermeni Davası (The Armenian Case): 45 dakika süren film belgesel türündedir ve 1975 yılında gösterime girmiştir. Belgeselde dikkat çekici bir nokta ise Ermeni iddialarının sürekli olarak Batılı, özellikle de Amerikan kaynaklarıyla desteklenmesidir.

1.11.10.9. Bir Sessizlik Duvarı, Ermenilerin Konuşulmayan Kaderi (A Wall of Silence, The Unspoken Fate of the Armenians): 54 dakikalık bir belgesel olan filmde 20. yüzyılın ilk soykırımının Ermenilere yapıldığı iddiası tekrar ediliyor.

Filmin isminin Bir Sessizlik Duvarı olmasının nedeni ise tahmin edileceği üzere Ermeni iddialarının "hak ettiği ilgiyi göremediği" kanaatidir.

1.11.10.10. Unutulmuş Soykırım (The Forgotten Genocide): 28 dakikalık bir belgesel olmasına karşın sağladığı popülarite birçok uzun metrajlı filminden daha fazla olmuştur. Belgesel iki dalda Emmy ödüllerine aday gösterilmiştir. Bu da ilginin boyutlarını açıkça göstermektedir. Ayrıca ismi ile bir çok Ermeni yanlısı kişiye de ilham vermiştir. Filmde tanıkların ve arşiv belgelerinin Ermeni iddialarını kanıtladığı iddia ediliyor. Filme daha sonra 17 dakikalık bir de ek yapılmıştır.

1.11.10.11. Bitlis'ten Fresno'ya: Fresno'lu Karabianlar, California'da Bir Ermeni Ailenin 100 Yılı (From Bitlis to Fresno: 100 Years of an Armenian Family in California, the Karabians of Fresno): 56 dakikalık bir belgesel filmidir. Bu tür filmlerin en önemli etkisi Ermenilerin Amerikalı olduklarını kanıtlamanın yanında Anadolu'nun da Ermeni anayurdu olduğu iddiasını desteklemektir denebilir.

1.11.10.12. Herkes Burada Değil: Ermeni Soykırımı Aileleri (Everyone's Not Here: Families of the Armenian Genocide): Amerika Ermeni Asamblesi (The Armenian Assembly of America) tarafından hazırlanan ve 28 dakika süren bu belgesel de daha çok eğitim kurumlarını hedeflemektedir. Filmde bildik iddialar yenilenirken ailelerin nasıl parçalandığı noktası üzerinde durularak siyasi iddialarda insani bir boyut açılarak Amerikan toplumu en zayıf noktasından yakalanmaya çalışılmaktadır.

1.11.10.13. Gizli Holokost: 20. Yüzyılın ilk Soykırımı (The Hidden Holocaust: The First Genocide of the 20th Century): 45 dakikalık bir belgeseldir.

1.11.10.14. Klikya, Yeniden Doğuş (Cilicia, Rebirth): 27 dakikalık belgeselde Ermenilerin Anadolu'nun güneydoğusu ve bugünkü Suriye'nin bir kısmında büyük bir medeniyet yarattıkları iddia edilerek Kilikya Krallığı'na atıfta bulunulmakta ve belgesele göre Birinci Dünya Savaşı'nda büyük bir katliama uğrayan Ermenilerden sağ kalanların Suriye'nin Halep kentinde yeniden dirildikleri ve hayata dört elle sarıldıkları iddia edilmektedir. Ermeniler büyük felaketlere rağmen yılmayan, adeta sıfırdan yeniden ayağa kalkmayı başaran bir ulus olarak gösterilmektedir.

1.11.10.15. Tarihi Ermenistan (Historical Armenia): Belgesel niteliğindeki 53 dakikalık filmde Ermenilerin Anavatanı'na yolculuk yapıldığı iddia edilmesine karşın gösterilen şehirlerin İstanbul, Ankara, Adana, Gaziantep, Van, Bitlis gibi şehirler olması dikkat çekicidir. Bu video kaseti izleyen seyirci Anadolu ile bugünkü Ermenistan'ın tek bir ülke olduğunu ve buranın da Ermenilerin anavatanı olduğunu düşünebilir.

1.11.10.16. Komitas: 1988 Batı Almanya yapımı ve 96 dakikalık bir filmidir. Uluslararası alanda en çok ses getiren Ermeni filmlerinden birisidir. Komitas'ta Türklerin milyonlarca Ermeni'yi öldürdüğü iddiası ispatlanmış, genel kabul görmüş bir veri olarak alınmakta ve gelişmeler bu "varsayım" üzerine kurulmaktadır. Komitas'm sağladığı başarıları arasında en önemlilerinden biri de Interfilm ödülünü (Interfilm Prize) almış olmasıdır. Film halen "Türklerin işlediği Ermeni soykırımı" ibaresiyle yan yana anılmaya devam edilmektedir.

1.11.10.17. Avetik: 1992 yılı yapımı olan ve Ermenistan , Almanya ortak yapımı film 84 dakika. Filmde Alman ırkçılığından 1989 Ermeni depremine ve 1915 olaylarına kadar bir çok trajik olaya atıf var. 1915 olayları, Nazi askerleri, Karabağ çatışmaları gibi bir çok olayın bir arada verilmesi izleyicide Hitler faşizmi ile "Türk barbarlığı" benzerliğinin oluşmasına neden olmuş olabilir. Nitekim filmin hemen hemen tüm eleştirilerinde "Türklerce yapılan soykırım"dan bahsedilmesi de bu gerçeğe işaret etmektedir.

1.11.10.18. Dağlık Karabağ: Ermeni Tarihinin Üçüncü ve Dördüncü Cildi (Nagorny Karabakh: The Third and Fourth Volume of the Armenian History): 1988 yapımı ve 60 dakika olan film Alman yapımıdır. Şu anda video kasetleri satılan belgesel tamamen Ermeni bakış açısı ile Azerbaycan devletini baskıcı ve hukuk tanımaz bir devlet olarak gösteriyor, Azerbaycan Türklerine dönük suçlamalar yapıyor. Ayrıca bugün Azerbaycan'ın önemli bir kısmını işgal etmiş bulunan Ermeniler "mağdur kişiler" olarak gösteriliyor. Filmde çok sayıda tecavüz, işkence ve cinayet görüntüleri var ve bunlar Türkler tarafından gerçekleştirilmiş olarak sunuluyor. Film son 10 yıldır Alman kamuoyuna odaklanan Ermeni lobisinin önemli ürünlerinden biridir.

1.11.10.19. Eski Roma Yolunda (On the Old Roman Road): Filmde Rotterdam'da (Hollanda) yaşayan bir Ermeni yazarın, geçmiş ile güncel yaşantısı arasındaki gidip gelmeler konu ediliyor. Filmde yanlış yapan Ermeniler de var, ancak bu yanlışların yanlış olup olmadığı kesin bir çizgi ile ayrılmış değil. Hatta bazı yanlışların sanki refleks halinde meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülebiliyor.

1.11.10.20. Dağlardaki Karanlık Orman (Dark Forest in the Mountains): Karabağ konusu Ermenilerin kendilerini aklayabilecekleri belki de en son konudur. Uluslararası hukuk kurallarını açıkça ihlal ederek bir devletin topraklarının beşte birini işgal eden ve bir milyon kişiyi mülteci durumuna sokan Ermeni saldırganlığını savunabilmek dahi çok güçtür. Ancak sinema büyüğü bir alandır. Kameralar her zaman doğruları ve gerçekleri göstermez. Sinema perdesine her zaman haklılar yansımaz. Son dönem Ermeni filmleri bunun en güzel kanıtıdır. Dağlardaki Karanlık Orman bu tür belgesel filmlere iyi bir örnek oluşturur. Birçok sinema salonunda ve üniversite kampüslerinde gösterilen bu film Ermeni sinemasının güncel konularda da oldukça etkili bir şekilde kullanıldığını göstermektedir

1.11.10.21. Ermenistan için Manda Yönetimi (Mandat for Armenia): 25 dakikalık bu belgeselde çok gizli bazı Amerikan belgelerinin ortaya çıkarılarak tarihe ışık tutulduğu iddia edilmektedir. Dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın General James G Harbord'u araştırma yapması için Anadolu'ya gönderdiğini iddia eden belgeselde Ermeni iddiaları tekrarlanmaktadır. Filmde sıkça Ankara, İstanbul Harput, Diyarbakır, Mardin, Erzincan, Erzurum ve Erivan görüntülenmektedir.

1.11.10.22. Halkım Nerede? (Where Are My People?): 27 dakikalık bir belgesel olan filmde Birinci Dünya Savaşı ve sonrası dönem Ermeniler açısından değerlendirilmektedir. 1965 yapımı olan bu filmin Ermeni "soykırım" iddialarını belgeselleştiren ilk yapım olduğu belirtilmektedir.

1.11.10.23. Amerikalı Ermeniler (The Armenian Americans): ABD ve Kanada Ermenileri arasında gözlemlenen en çarpıcı özellik birbirlerine olan bağlılıklarıdır. Belli bir başarıyı yakalamış olan Ermenilerin kendilerinden daha alt düzeyde olan Ermenilerin yükselmeleri için ellerinden geleni yapıyor olması diğer tüm etnik gruplara örnek olacak düzeydedir. Amerikalı Ermeniler de benzeri bir anlayışın

ürünüdür. ABD'de başarılı olmuş ünlü Ermenilerin hayat hikayelerini anlatan filmin vermek istediği bir mesaj da Ermenilerin Amerikan kültürünün ayrılmaz bir parçası haline geldikleri ve Amerikan kültürüne vazgeçilemez katkılarda bulduklarıdır. 2000 yılında yapılan ve 90 dakika süren filmde Türklerden çok da hoş bahsedilmediği kolayca tahmin edilebilir.

1.11.10.24. Kaliforniya Ermenileri: İlk Kuşak (California Armenians: The First Generation): 30 dakikalık bir belgeseldir. Kaliforniya Ermenileri'nin özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan (filmde ısrarla Türkiye olarak belirtiliyor) bu bölgeye nasıl geldikleri ve ne gibi zorluklarla karşılaştıkları anlatılmaktadır. Her zaman olduğu gibi "soykırım" iddiaları bu filmin de "olmazsa olmaz"!

1.11.10.25. Ağrı Dağı işareti (Ararat Beckons): Ağrı Dağı'nı ve Ermeniler için önemini anlatan 49 dakikalık bu belgeselin tanıtımında filmlerin Türkiye'den uzun uğraşlar sonucunda kaçırıldığı iddia ediliyor.

1.11.10.26. Ağrı Dağı'na Dönüş (Back to Ararat): Ağrı Dağı'na Dönüş yine Ermeni "soykırım" iddiasını ele alan ve filmin yapım yılı 1988. 100 dakikalık bu film birçok Amerikan halk kütüphanesinde de bulunabilmektedir. Filmin Türkiye'de yapıldığı söylenen çekimlerinin bulunduğu kısımda 92 yaşında yaşlı bir kadınla yapılan söyleşi de bulunmaktadır. O dönemi büyük bir üzüntüyle anan yaşlı kadın çekim ekibine "eğer polis duyarsa sizi alır götürürler, dikkatli olun" diyor. Tabii bunu söyleyen yaşlı Ermeni kadının bir Anadolu köyünde onlarca yıl nasıl kalabilmiş olduğu sorusu filmde hiçbir şekilde sorgulanmıyor.

1.11.10.27. Efsane (Legacy): Türkleri kötüleyecek ne varsa bu 23 dakikalık belgeselde bulmak mümkün; İzmir'i Türklerin yaktığı iddialarından, birçok Ermeninin Suriye çöllerinde Türkler tarafından öldürüldüğü argümanına kadar.

1.11.11. Ermenistan Filmleri ve Ermenice Filmler⁹⁸:

Ermeni filmleri ağırlıklı olarak diaspora kaynaklı olmakla birlikte çok sayıda Ermenistan kaynaklı film de vardır. Ayrıca diasporada Ermenice çekilmiş filmlerin

⁹⁸ Sedat Laçiner, Şenol Kantarcı, *a.g.e.*, s.38.

sayısı da azımsanmayacak bir düzeydedir. Ancak bu filmlerden diğer dillere çevrilmesinde yarar görülenler başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere diğer dillere çevrilmektedir. Örneğin Anavatanımız Ermenistan (Our Fatherland Armenia, 1999) Ermenice olmasına karşın İngilizce versiyonu da çıkarılmıştır. Bunun dışında Ermenice filmlerin neredeyse tamamı bir diğer dilde (İngilizce, Rusça, Almanca veya Fransızca) alt yazılı olarak seyirciye sunulmaktadır.

1.11.12. Konferans Kayıtları: İsmi geçen örnek film ve belgesellere ek olarak Ermeni lobi grupları gerçekleştirdikleri faaliyetleri video, CD, DVD gibi elektronik kayıt sistemleriyle çoğaltarak kamuoyunun dikkatine sunmaktadırlar. Bunlara örnek olarak Prof. Ron Suny'nin ve Vahakn Dadrian'ın vermiş oldukları konferansların ayrı ayrı kasetleri verilebilir. Bu tür propaganda kasetlerinin sayısı çok fazla olduğundan detaylara inilemeyecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'DE ERMENİ DİASPORASI

2.1. TARİH BOYUNCA ERMENİ GÖÇLERİ VE DİASPORASINI ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER

Ermeniler,1915 Tehciri sonucunda dünyanın çeşitli ülkelerine dağıldıklarını ve böylelikle bir Ermeni diasporasının oluştuğunu iddia ederler. Ancak tarihi kaynaklar incelendiğinde, bu iddianın, sözde “Ermeni Davası”(Hai Tahd)’ni desteklemek amacı ile ortaya atıldığı görülmektedir.”¹

Ermeniler tarihleri boyunca sürekli olarak sürgünlere, zorunlu göçlere uğramışlar ve bir yerde bu Ermeni tarihinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Agos gazetesi yazarlarından Hrant Dink "Diasporanın Köyü" isimli yazısında tarih boyunca gerçekleşen Ermeni göçlerinden “savrulma” diye bahsetmekte ve "Bu savrulma öyle güçlü bir savrulmadır ki, bu gün bakıldığında dünyanın hemen bütün kıtalarında ve hemen her bölgesinde kolonileşmiş ve cemaatleşmiş Ermenilerin varlığı görülebilir” demektedir. Ermeni edebiyatının seçkin ve önemli kalemlerinden Vahram Mavyan'ın önemli eseri "Her yerde Ermeni Var (Armendeğ Hay Ga) bu dağılımı öyküleştiren önemli eserlerden biridir. Ancak , "Ermeni göçü Sovyetler Birliği'nin dağılıp Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da dinmemiş, bu gün de sürmektedir." demektedir.”²

Ermeni göçlerinin oluşmasında en önemli etkenlerden birisini, Ermenilerin yaşadığı bölgelerin yayılma ordularının geçit alanı ve uğrak yerleri olması oluşturmuştur.

Ermenilerin arasına Hıristiyanlığın girmesi, Ermenileri bir taraftan Bizans'a bağlarken, diğer taraftan da Sasani hükümdarlarının (tekrar, eski dinleri olan, ateşe tapıcılığa döndürmek için) üzerlerindeki baskıyı artırmasına neden oluyordu. Bu sebepten dolayı Ardaşir ve Hosrev, binlerce Ermeni'yi İran içlerine doğru sürmüştür. II.

¹ Erdal İter, *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara, 1999, s.72.

² Şenol Kantarcı, “ABD ve Kanada’da Ermeni Diasporası: Kuruluşlar ve Faaliyetleri”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, s.69.

Şapur, birçok şehri yıktıktan sonra 70.000 Ermeni'yi Parthia'ya zorunlu bir tehcire tabi tutmuştur. V. yüzyıl, İran ile Ermenistan arasında din savaşlarının sürdüğü bir yüzyıl olmuştur. Bu savaşlar sırasında katliamlardan kurtularak esir edilen Ermeniler Parthia'ya, Bacterya'ya, Hyrcania'ya, Nazendaran, Horasan, Nişabur, Hoziston gibi yerlere sürülmüşlerdir. Thomas Arzruni, sadece Van ve Ardaşad'dan İran'a, yaklaşık olarak 500.000 Ermeni'nin esir olarak götürülmüş olduğunu bildirir. II. Yezgerd de, binlerce Ermeni'yi İran içlerine sürmüştür. Ermeniler ile İranlılar arasındaki bu din savaşları, Araplar'ın Sasani İmparatorluğunu mağlup etmesiyle sonuçlanmış ve bu defa da Arapların Nahcivan, Muş ve Tevin gibi yerlerden binlerce Ermeni'yi, Arabistan ve Suriye'ye göç ettirmesiyle sonuçlanmıştır. Gevont'un "Ermenistan'da Araplar'ın Savaşları ve Fetihleri Tarihi" adlı eserinde bu dönemde sadece Tevin'den 35.000 Ermeni'nin götürülmüş olduğu yazılıdır.³ Ermenileri yerlerinden çıkarmak hususunda en ağır hareketler Bizanslılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Gerçekte Bizanslılar, Gregoryen olan Ermenilere karşı mezhepleri yüzünden bir antipati beslemekteydiler. Ancak düşmanlıklarının kaynağında Ermenilerin kendilerine karşı olan ihanetleri vardı.⁴ Bu yüzden Bizanslılar, uzunca bir süre Ermenilere kin ve nefretle bakmışlar ve ağır hakaretlerde bulunmuşlardır. Bu durum Ermenilerin Selçuklu hakimiyetine girmelerine kadar sürmüştür. Burada şu iddia edilebilir ki, eğer Ermeniler Selçuklu hakimiyetine girmemiş olsalardı ne dinlerini ne de milliyetlerini koruyamamış ve bugünlere taşıyamamış olacaktı.⁵ Zira, IV. yüzyılda Bizans İmparatorları Ermenileri Rumlar

³ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987, s.XCIX.

⁴ Zaman zaman kendi aralarında da çatışmalara giren Ermeniler, komşu bölgelerdeki Müslüman emirliklerle (Ziyaroğulları, Revvadiler, Şeddadoğulları vs. gibi) işbirliği yaparak çeşitli aralıklarla Bizans'a karşı isyana kalkışıp bağımsızlık mücadeleleri yapmaktaydılar. (Ali Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Yeni Türkiye, Ermeni Sorunu Özel Sayısı II (Mart-Nisan 2001), Sa: 38, Ankara, 2001, s.595.

⁵ Sultan Alp Arslan'ın ölümü (24 Kasım 1072) üzerine Büyük Selçuklu Devleti tahtına geçen oğlu Melikşah, Selçuklu yasallığını kabul etmiş olan Gürcülerin isyana başlamaları üzerine onlara karşı bir ordu şevketti. Selçuklu ordusu, kısa zamanda, Gürcülerin işgal ettikleri Ermeni ve Şirvan memleketlerini yeniden ele geçirdi. Bu askeri hareket sırasında adları geçen memleket halkları, Selçuklu ordusuna karşı direnişe geçip mücadeleye girmeleri sonucunda, Ermenilerin de yaşadığı bu bölgeler tahribata uğramış ve halklarına ağır vergiler yüklenmişti. Bunun üzerine Anı Ermeni başpiskoposu Barseğ, prens ve din adamlarından oluşturduğu bir heyetle, vergi yükünü azaltmak ve Ermeni lideri Philateros Brachamios'un, sayısını dörde çıkardığı Ermeni Patrikliği'nin durumunu arz etmek amacıyla İsfahan'a Sultan Melikşah'ın huzuruna gitti. Huzuruna kabul ettiği Ermeni heyetine son derece iyi muamelede bulunan Sultan, "Ermeni Katolikosluğu'nun tek bir makamla temsil edilmesi, bütün kilise, manastır ve ruhanilere vergi muafiyeti getirilmesi" hususlarında bir buyruk (ferman) hazırlatıp Barseğ'e verdi. Sultan daha sonra içinde Selçuklu mülki ve askeri erkanının da bulunduğu bir askeri birliğin koruması altında bu Ermeni heyetini memleketlerine uğurlayıp gönderdi. Sultan Melikşah yazdırdığı ferman emirlerinin uygulanmasıyla görevlendirdiği Azerbaycan Selçuklu Genel Valisi Kutbeddin İsmail, çok kısa zamanda vergileri kaldırdıktan başka Ermenilerin yaşadıkları bütün kent ve yörelerini imar ettirdi, ayrıca Ermeni kilise ve manastırlarını da Selçuklu Devleti adına kendi himayesi

vasıtasıyla temsil ettirmek için, mümkün olan her şeyi yapmışlardır. Ana dil yasak edilmiş, ruhani reislerinin millet üzerindeki haklarını tanımamışlar ve Bizans'ın daimi politikası olarak Ermeniler'i sürekli olarak buldukları bölgenin dışına çıkarmışlardır. VIII. yüzyılda, Copronym, Erzurum'u işgal edince, Bizans İmparatoru V. Constantin, ordusuyla buraya gelip Erzurum'u yağmaladıktan sonra bölgedeki Ermeniler'i imparatorluğun çeşitli bölgelerine sürmüştür. İmparator II. Basile, X. asırda birçok Ermeni'yi tarımda kullanmak, Bulgarlara ve Macarlara karşı savaşa sokmak üzere Trakya'ya, Makedonya'ya, Teselya'ya, ve Bulgaristan'a göndermiştir.⁶

Bizans döneminde ezilen Ermenilere, Selçuklular döneminde Selçuklu Sultanı Melikşah çeşitli imtiyazlar vermiştir. Bunun dışında Ermenilerin yaşadıkları yerlerin yeniden imar edilmesi, bir zamanlar Sasani ve Bizans baskısı altında inlemekte olan Ermenilere rahat bir nefes aldırılmış ve o günden günümüze diliyle, diniyle, kültürüyle (Selçuklular'dan sonra da Osmanlı yönetiminin de imtiyazlarıyla) Ermenilerin mevcudiyeti hasıl olmuştur.

Erdal İter, Ermeni diasporasının oluşmasında, Ermeni göçlerinin sebeplerini dört grupta toplar:

- Ermeniler' in paraya (ticarete) ve servete düşkünlükleri,
- Ermenilerdeki maceraperestlik ruhu,
- Hıristiyanlık'taki mezhep kavgaları, Ermeniler'in Ortodokslar tarafından hor görülmeleri ve dini baskılar,
- Ermenilerin tarih boyunca hakimiyeti altında bulunduğu devletlere karşı ihanet içinde bulunmaları.”⁷

XII.Yüzyılda yaşamış olan Urfalı Mateos , Vekayinamesi'nde: “Ermeni milletinin Grek milletinin yüzünden çektiği ızdırapları kim birer birer tasvir edebilecektir” der ve Bizans'ın Ermenileri Şarktan çıkararak kendi memleketlerinde ikamet etmeye mecbur

---

altına aldı. (Ali Sevim, "Selçuklu-Ermeni ilişkileri" *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı II*, (Ocak-Şubat 2001), S:37, s.597.

⁶ Esat Uras, *a.g.e.*, s. 622-623. Ayrıca bkz. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1998, s. 29-38.

⁷ Erdal İter, *a.g.e.*, s.72.

ettiğini yazar.⁸ W.Heyd'de ilk Haçlılar'ın Asya'ya gelmelerinden önce, Bizans'ın gittikçe artan tehdidi yüzünden Ermenilerin milliyetlerini yitirmemek için Fırat'ın yukarı kısmındakilerin göç ettiklerine işaret eder.⁹ Yukarıda da belirttiğimiz gibi genel olarak Ermeni diasporasının oluşumunda 1915 yılını göstermek son derece yanlış ve kasıtlı olacaktır. Amerika da ki diaspora için de aynı şeyler söylenebilir.Çünkü ABD de Ermeni diasporasının oluşum tarihi XIX. yüzyıl la başlar.

2.2. ABD'DE ERMENİ FAALİYETLERİ

2.2.1. Amerika'da Ermeni Propagandasının Tarihçesi

2.2.1.1. Türklerin ve Amerikalıların Tanışması

Amerika'da Ermeni propagandasının tarihi, Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk dönemlerine kadar uzanır. Bu propaganda önce tacirlerden, misyonerlerden, konsoloslardan kaynaklanmıştır. Propagandanın kökenleri ise epey derindedir.

Berlin, Kongresi'nin Ermenilerle ilgili olarak aldığı kararlar, Ermeni çevrelerinde; büyük tenkitlere uğramıştı; ancak Patrik Nerses Kongrenin kararından pek memnun olmamakla beraber, önemli bir merhale kat edildiği inancındaydı ve 61. madde ile elde edilenlerin küçümsenemeyeceği gibi, Kıbrıs antlaşması ile sağlanan İngiliz himayesinin de az bir şey olmadığını belirtmekteydi. Türkiye'de şimdiye kadar bağımsızlık kazanan milletlerin Rusya'ya dayandıklarını, fakat bunların bu devletle ırkdaş veya dindaş olduklarını vurgulayarak, Ermeni davasının ancak İngiltere sayesinde çözülebileceğini ileri sürmekteydi.¹⁰ İngiliz kamuoyunun Ermeniler lehine kazanılması ve hükümetin bu konuya eğilmesini sağlamak üzere girişimlerde bulunan Nerses, Avrupa'daki Ermeni kiliseleri, vasıtasıyla yoğun bir propaganda faaliyetine girişmişti. Bilhassa, İngiltere'de Rusların Anadolu'dan çekilmeye başlamalarıyla, Müslümanların Ermenilere saldırmaya, başladıkları şeklinde yalan ha-

⁸ Erdal İter, *a.g.e.*, s.72.

⁹ Erdal İter, *a.g.e.*, s.73.

¹⁰ Esat Uras, *a.g.e.*, s. 265-266.

berler neşrederek bir kamuoyu, oluşturulmaya başlamış,¹¹ Ermeni propagandasının ilk adımlarını atmıştı.

Türk-Amerikan ilişkileri önce tacirler ve misyonerlerle başladı. Amerika'dan Türkiye'ye ilk gelenler tacirler ve misyonerler oldu. Bunlar ABD'nin bir çeşit öncüleriydi. Amerikan konsolosları ve diplomatları, sonradan onları izlediler.

Doğu Akdeniz ticareti (Levant) dolaylı da olsa Osmanlı'nın kontrolünde olduğundan, Osmanlı Devleti Amerika ile tanışmak zorunda kalmıştır. Böylece iki ülke arasında ticaret nedeniyle ikili ilişkiler kurulmaya başlamış, bu ticari münasebet Amerika'nın Osmanlı ülkesinde geniş bir faaliyet sahası elde etmesine dek gelişmiştir.¹²

Amerika, bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra, Akdeniz bölgesinde ticaret yapan yurttaşlarını korumak ve onlara birtakım ayrıcalıklar sağlamak amacıyla, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki topraklarının yöneticileri ile yakın ilişki içine girmiştir. Özellikle Batı Akdeniz'deki Berberi(Garp) Ocakları(Cezayir, Trablusgarp ve Tunus) ile anlaşma yapmadan ticaret yapmak pek mümkün değildi. Akdeniz ticaretini geliştirmeye çalışan Amerika bu ilk dönemlerinde Berberi Ocakları'ndan çok zarar görünce, Londra'daki Trablusgarp büyükelçisine bunu neden yaptıklarını sorduklarında aldıkları yanıt çok ilginçtir. “ Akdeniz'in hakimlerinin Osmanlı Devleti ile Garp Ocakları olduğu ve bu devletlerin müsaadesi olmadan hiçbir devlet gemisinin seyrüsefer edemeyeceği” cevabı ile elçi, ticaret yapmak için Akdeniz'in sahibi olan Türklere ücret ödemeleri gerektiğini belirtiyordu.¹³

Amerika için "Levant" (Doğu Akdeniz) ticareti Cezayir, Tunus ve Trablusgarb ile yaptığı antlaşmalarla başlamış ve güvenliği sağlanan Batı Akdeniz'den geçen Amerikan ticaret gemileri 1797'de ilk defa İzmir'e demir atmıştır. 1810 yılından itibaren İzmir'le Amerika arasında düzenli deniz ticareti başlamıştır. Amerikan tacirleri zamanla kendi-

¹¹ Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, İstanbul, 1986, s.15.

¹² Erdal Açıkşes, “Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi”, *Türkler Dergisi*, Ankara, 2002, C.13, s.542.

¹³ Erdal Açıkşes, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara, 2003,s.28.

leri için büyük bir hammadde ve pazar kaynağı olan Anadolu topraklarına yönelmişlerdir.¹⁴

1797 yılında, Amerikan bayrağı taşıyan ilk Amerikan gemisi İzmir limanında görüldü. Bengal'dan mal yükleyip İzmir'e getirmişti. Türkiye ile Amerika arasında henüz bir ticaret anlaşması veya resmi ilişki bulunmadığından ilk Amerikan gemileri Türkiye'de İngiliz Levant Company¹⁵ gemilerine tanınan haklardan ve ayrıcalıklardan yararlandılar. Sanki İngiliz gemileriymiş gibi kabul edildiler ve hiçbir güçlükle karşılaşmadılar. İzmir'deki İngiliz Konsolosluğunca korundular.¹⁶

Bir süre sonra Amerikan tüccarı İzmir'de sürekli iş tutmaya başladı. 1797'de ilk Amerikan gemisinin Türk sularında görülmesinden sonra birçok Amerikan gemisi İzmir'e geldi ve İngiliz gemileri gibi ayrıcalıklardan, kapitülasyonlardan yararlandılar. 1802 yılında William Stewart adında bir Amerikalı, Konsolos olarak İzmir'e gönderildi. Ama Türkiye ile Amerika arasında henüz bir anlaşma olmadığından Konsolos, Türk makamlarınca resmen tanınmadı. İzmir'de incelemelerde bulunduktan ve Türkiye ile Amerika arasında ticaretin nasıl geliştirileceği konusunda raporlar yazdıktan sonra İzmir'den ayrıldı.¹⁷ Bu ilk Amerikan görevlisinin araştırmalarına göre, Türk-Amerikan ticaretini geliştirmek için elverişli bir ortam vardı. Türkiye, Hindistan'dan, Güneydoğu Asya'dan, Java'dan, Endonezya'dan ve Amerika'dan şeker, kahve, baharat, çeşitli boya gibi mallar alıyordu. Ancak bu mallar önce Avrupa'ya taşınıyor, oradan Türkiye'ye ithal ediliyordu. Yani ikinci, üçüncü elden Türkiye'ye giriyordu. Oysa Amerikan gemileri bu malları doğrudan Türk limanlarına getirirlerse büyük kar sağlayacaklardı. Aynı zamanda Amerika, öteden beri Türk piyasasını tutmuş olan Avrupa ülkelerini bir kenara iterek, Türk pazarında yerini alacaktı. Buna karşılık Amerikan tüketimi için Türkiye'den çeşitli mallar alınabilecekti. Stewart Türkiye'de kalamamasına rağmen, yaptığı araştırmaların raporları Türk-ABD ilişkilerinin geliştirilmesinde oldukça etkili oldu.¹⁸

¹⁴ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.542.

¹⁵ The Levant Company hakkında detaylı bilgi için bkz. Alfred Wood, *A History of the Levant Company*, Oxford, 1935.

¹⁶ Bilal N.Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi, 1984, s.80.

¹⁷ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.80

¹⁸ Erdal Açıkşes, *a.g.e.*, s.30.

Amerika ile Türkiye arasında resmi münasebetler henüz; kurulmamış olmasına rağmen İzmir vasıtasıyla yapılan Amerikan ticareti gittikçe gelişti ve İzmir'de küçük bir Amerikan Kolonisi oluştu.¹⁹ Gerçekten Amerikan gemileri, İzmir ile Amerikan limanları, özellikle Boston limanı arasında mekik dokumağa başlamışlardı. Örneğin Aralık 1804 ile Kasım 1805 tarihleri arasında altı Amerikan ticaret gemisi İzmir'e mal getirmiş ve İzmir'den mal yükleyip gitmiştir.

1811 yılında "Woodmas and Offley" adlı Amerikan şirketi İzmir'e yerleşti. Türkiye'de açılan ilk Amerikan ticarethanesi budur.²⁰ Bu şirketin ortağı David Offley, aynı zamanda Amerika'nın İzmir Konsolosluğu görevini gayri resmi de olsa, resmi ilişkilerin başladığı 1823 yılına kadar yüküklendi.²¹ Onun önderliğinde 1811'de Amerikan iş adamları ilk ticaret odasını kurmuşlardır.²² Ticaret odalarının sayısı 1827'de dörde ulaşmıştır.²³ Türkiye ile Amerika arasında resmi ilişkiler kuruluncaya kadar Konsolosluk sıfatı Türk makamlarınca tanınmamasına rağmen Offley ve oğlu yıllarca İzmir'de konsolosluk görevi yaptılar.

Amerika'nın ilk savaş gemisi 200 Türk yolcu ve hediyelerle birlikte 1800 yılında İstanbul'a geldi. Bu savaş gemisi özellikle devlet erkani tarafından çok nazik karşılanmıştı.²⁴

Amerikan ilk savaş gemisinin 9 Kasım 1800'de İstanbul Limanına girişi, o sıralar burada bulunan İngiliz seyyahı Edward Daniel Clarke tarafından şöyle anlatılır: "Bir Amerikan fırkateyninin bu ilk gelişi, İstanbul'da yalnız Türkler arasında değil, buradaki bütün kordiplomatikte de büyük bir heyecana sebep oldu. Bir Amerikan fırkateyninin limana demirlediği haberi hükümete erişince, Türkler, bu memleketin nerede bulunduğunu ve kimin bayrağını selamladıklarını anlamakta aciz kaldılar."²⁵ Bu vesile ile Osmanlı yetkilileri de Amerikan savaş gemileri hakkında fikir sahibi olmuşlardır.²⁶

¹⁹ Akdes Nimet Kurat, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1859)*, Ankara, 1959, s.10.

²⁰ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.80

²¹ Erdal Açıkses, *a.g.e.*, s.30.

²² Erdal Açıkses, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.542.

²³ Erdal Açıkses, *a.g.e.*, s.30.

²⁴ Erdal Açıkses, *Tanzimat Sonrası Harput (Mamurat-ül Aziz)'ta Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1991, s.36-38.

²⁵ Serayi Kılıç, *Türk-Amerikan Münasebetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996, s.4.

²⁶ Erdal Açıkses, *a.g.t.*, s.38.

İzmir ile Boston limanları arasında ticaret sürekli arttı. 1824 yılında İzmir'deki Amerikan şirketlerinin sayısı dörde yükseldi. Mora ayaklanması sırasında, asi Yunan gemilerinin Ege Denizinde korsanlık yaptıkları yıllarda da Amerikan gemileri hiç durmadan İzmir ile Boston arasında mekik dokudular ve İzmir'e gelen Amerikan Ermenilerinin sayısı yıldan yıla arttı. 1823 yılında İzmir'e 18 Amerikan gemisi gelmişti ve bunların 12'si Boston limanına bağlıydı. Birkaç Amerikan ticaret gemisi Ege'de, Yunan korsanlarınca yakalanıp soyulmuştu. Gemideki bütün mallar yağma edilmişti, ama Amerikan denizcilerinin canları bağışlanmıştı. Bu gibi soyulmalar Amerikan tüccarını yıldırmadı. Mora ayaklanması, 1828 - 29 Osmanlı-Rus savaşı yıllarında da Amerika ile Türkiye arasında ticaret durmadan gelişti.

2.2.1.2. 1830 Türk-ABD Dostluk ve Ticaret Antlaşması ve Bunun Ermeni Meselesindeki Boyutu

Osmanlı'nın gerileme döneminde sık sık yaşadığı isyan hareketlerinden biri olan Mora isyanı, Osmanlı Devleti ile Amerika arasında gelişmeye başlayan ikili ilişkilerin ilk yıllarında meydana geldi. Osmanlı, Avrupa karşısında yalnız kalmamak için dış destek arayışına girdi. Bu konuda Amerika'ya talebini ilettiler, Amerikalılar ile 6 Temmuz 1826'da bir görüşme yapıldı ve Türkiye ile Amerika arasında resmi ilişkilerin kurulması yönünde görüş birliğine varıldı. Fakat aşırı beklentiler yüzünden anlaşma sağlanamamıştır.²⁷

1820'li yıllarda Amerika için Türk-Amerikan ticareti öylesine önem kazanmıştı ki Amerika Hükümeti, Yunanlılar karşısında Osmanlı'yı desteklermiş gibi algılanacak şekilde tarafsız davranmış ve Avrupa'nın işlerine karışmıyormuş gibi görünmeye çalışmıştı.

Navarin'de Osmanlı Donanması'nın İngiliz, Fransız ve Rus Donanması tarafından yakılması üzerine Osmanlı Devleti'nin Amerika ile ilişkilerini hızlandırma kararı aldı. Çünkü dönemin teknolojilerine uygun yeni bir donanmaya ihtiyacı vardı. Yeni bir donanma için ancak Amerika'dan yardım alabilirdi. Yıllardan beri Osmanlı ile bir ilişki kurmak için Avrupa'ya heyetler göndererek girişimlerde bulunan Amerika'ya karşı

²⁷ Erdal Açıksees, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.543.

ilgisiz kalan Osmanlı, bu sebepten dolayı da olsa ani bir kararla ilgi göstermiş ve 7 Mayıs 1830'da dokuz açık bir gizli maddeden oluşan "Ticaret ve Dostluk Antlaşması" imzalanmıştır.²⁸

Mora yarımadasının Osmanlı Devletinden koparılması, Yunanistan'ın bağımsız bir Devlet olarak tarih sahnesine çıkması ve Rus savaşında Osmanlı Devletinin yenilmesinin hemen arkasından yapılan bu anlaşma ile Amerika'ya "en çok kayırılan ülke" veya eski deyimle "en ziyade müsadeye mahzar devlet" statüsü tanındı.²⁹ 1830 anlaşması, en geniş ölçüde Türkiye piyasasını Amerikan tüccarına açtı. Antlaşmayla devletler birbirlerinin ülkesinde konsolosluklar açmayı kabul ediyorlar, Amerikan ticaret gemilerinin Osmanlı limanlarından rahatça yararlanmaları sağlanıyor, Amerikan vatandaşlarının işledikleri suçlar nedeniyle yargılanmaları konusu düzenleniyor, Amerikan ticaret gemilerine boğazlardan geçiş serbestisi tanınıyordu.³⁰

Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan donanma temini ile ilgili gizli maddenin hatırı için imzalanmış olan 1830 Ticaret Antlaşması, gizli madde Amerikan Senatosu tarafından kabul edilmemesine rağmen yürürlüğe girdi. Gizli madde, "Türkiye hesabına Amerika veya Türkiye'de yapılacak savaş gemilerinin inşasında kullanılacak kerestelerin Amerika'dan sağlanması" konusundaydı.³¹ Ayrıca "yapılacak gemilerin fiyatı Amerikan donanması için yapılan gemilerin fiyatlarından fazla olmayacaktı." Aslında gizli maddenin Amerikan senatosu ve Başkan tarafından onaylanmaması halinde bile antlaşma geçerli olabilmektedir. Çünkü gizli madde tamamen ayrı bir metin olarak düzenlenmişti. Amerika neredeyse antlaşmanın maddelerini tek taraflı olarak kullanmaya başladı. Anlaşıldığı üzere bu antlaşma Amerika'ya verilmiş bir imtiyazdan başka bir şey değildi.³² Özellikle Amerika'ya gösterilen bu müsamaha daha çok Osmanlı Devleti'nin Amerikan silahlarına karşı duyduğu aşırı ilgiden kaynaklandığını

²⁸ Erdal Açıkses, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.543.

²⁹ Bu, Amerika'ya da kapitülasyon haklarının ve ayrıcalıklarının tanınması demektir. Türkiye'de kapitülasyon haklarından en geniş ölçüde yararlanan, diyelim, İngiltere ise, Amerika'da o ölçüde aynı haklardan yararlanacaktı. Fransa, İngiltere gibi devletler, parça parça Türkiye'de kapitülasyon ayrıcalıkları elde etmişlerdi. Çok uzun bir tarih dönemi içinde bu hakları kazanmışlardı. Amerika, bir çırpıda bu hakları ve ayrıcalıkları kazanmış oluyordu. En çok kayırılan ülke statüsü demek, Türkiye'de kapitülasyon haklarından en çok yararlanan ülkelerden daha az haklara sahip olmayacaklar demektir.

³⁰ Antlaşmanın tam metni için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara, 1991, s. 1-6.

³¹ Erdal Açıkses, *a.g.e.*, s.32.

³² Erdal Açıkses, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.543.

da söylememiz gerekir.³³ Gelişen bu ticari ilişkilerde silah ticaretinin Amerika'dan Türkiye'ye yapılan ihracattaki payının, 1877 yılında % 97'lere kadar çıktığı ABD Konsolosluk raporlarından anlaşılmaktadır.³⁴

Aynı anlaşmanın üçüncü maddesine göre Amerika tüccarı Türkiye'de simsarlar kullanabilecekti. Simsarlar her milletten ve dinden olabilecekti.³⁵ Bunların Amerikan tüccarı tarafından çalıştırılmasına, kullanılmasına Osmanlı makamlarınca karışılmayacaktı. Yani simsarlar, rahatça iş görebileceklerdi. 7 Mayıs 1830 Anlaşmasının üçüncü, maddesi bir anlamda Türkiye Ermenileri ile Amerikalıları bundan böyle yıllar sürecek bir yakınlaşma sürecinin içine sokacaktı. Üçüncü madde de şöyle diyordu: "Memalik-i Mahrusede li-ecl-it-ticare ikamet etmek üzere olan Amerika tüccarı sa'ir düvel-i mütehabbe tüccarı umur-i ticaretlerinde istihdam edecekleri simsarlar her ne millet ve mezhebden olur ise müdahale ve hilaf-ı mutad mu'amele olunmaya ve Amerika tüccar sefaini Memalik-i Mahruse iskelelerine geldiklerinde ve hin-i azimetlerinde gümrük ve liman memurları tarafından düvel-i müşarün-ileyhim sefaininden ziyade yoklama olunmayalar."³⁶

İşte bu noktada Türkiye Ermenisi işin içine karıştı. Simsar denince akla Rumlar ve Ermeniler geliyordu. O dönemde Türkler, simsarlık, ticaret gibi işlerle uğraşmıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğunda çeşitli milletler arasında bir çeşit iş bölümü vardı. Türkler; asker, çiftçi, kamu görevlisi ve devlet yöneticisi idiler. Rumlar denizci ve tüccardı. Ermeniler ise esnaf, zanaatkar, banker, tüccar ve simsardı. Onun içindir ki, Amerikalılar, anlaşmayı yaparken simsar kullanacaklarını hükme bağlamakla yetinmemişler, simsarların "her milletten ve dinden" olabileceğini de belirtmişlerdi. Bu hüküm, öncelikle Ermeniler (ve Rumlar) göz önünde tutularak anlaşmaya konmuştu.

1830 Türk-Amerikan ticaret anlaşması, Amerikan tüccarına Türkiye pazarını açarken, aynı zamanda Türkiye Ermenisine Amerika ufkunu açıyordu. Türkiye'de öteden beri ticaretle uğraşan bir Ermeni zümresi zaten vardı. Bunların yabancı tacirlerle ilişkileri de vardı. Ama o güne kadar Ermeniler Avrupalı tacirlerle, İngilizlerle,

³³ Erdal Açıkses, *a.g.e.*, s.33.

³⁴ Erdal Açıkses, *a.g.e.*, s.34.

³⁵ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.80

³⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.5.

Fransızlarla iş tutmuşlardı. Ancak Avrupa'ya kadar açılabilmişlerdi. Bundan böyle ise Amerikan tüccarlarıyla da işbirliği yapacaklar, Atlantik ötesine da açılacaklardı.

Türk-Amerikan ticaretinin özelliği de çok sayıda aracı, simsar kullanmayı gerektiriyordu. Amerikan gemisinin İzmir limanına boşaltacağı kahve, şeker, baharat, boya gibi malları oradan alıp Harput'taki, Erzurum'daki, Van'daki Ermeni bakkalına kadar ulaştıracak uzun yolda bir dizi toptancı, perakendeci, aracı, komisyoncu, simsar çalıştırmak gerekiyordu. Anadolu içlerinde Amerikalı yoktu henüz. Ama Ermeni boldu. Kıyılarda bu işleri Rum simsarlar yapabiliyorlardı. Anadolu içlerine uzanınca iş, Ermeninin tekelinde kalıyordu. Amerikan mallarının Türkiye içinde dağıtımında ve pazarlanmasında olduğu gibi, Türk mallarının çeşitli yurt köşelerinden toplanıp İzmir'de Amerikan gemisine yüklenmesine kadar da çok sayıda Ermeni simsar kullanmak gerekiyordu. Amerika Türkiye'den incir, kuru üzüm, zeytinyağı, yün, tiftik yünü, halı, kilim, deri meyan kökü vb. gibi mallar alıyordu. Bu malları toplamak için yurdun uzak köşelerine, köylerine, hatta tarlalarına ve tezgahlarına kadar uzanmak gerekiyordu. İncir, üzüm gibi ürünleri Ege Bölgesinden Rumlar toplayıp İzmir'de Amerikan tüccarına ulaştırabilirlerdi. Ama öteki malların toplanmasına Rumların elleri yetişmiyordu. Bursa ipeğini, Ankara, Kayseri tiftik yünü, Kayseri, Sivas halılarını vb. toplayacak olanlar Ermenilerdi. Anadolu Ermeni'sine geniş bir iş alanı açıldı.

Giderek, Amerika'dan alınan ve Amerika'ya satılan mallar çeşitlendi. Amerikan-Türk ticaret hacmi arttı. Bu çeşitlenmeye ve büyümeye göre, Amerikalılarca iş tutan Türkiye Ermenileri'nin sayısı da durmadan arttı. Türkiye'de, Amerikan tüccarıyla iş yapan oldukça geniş bir Ermeni aracı, komisyoncu, toptancı, perakendeci, simsar zümresi doğdu. Bu zümre, zamanla palazlanmağa başladı. Amerikan kanadı altında, elleri para gören Ermeniler, Amerikan tüccarına ortak olmağa, Amerikan tüccarının kazancından daha fazla pay almağa başladılar.

Bu aşamada vurgulanması gereken şey, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan varlığının gittikçe pekiştiğidir. Yalnızca ticari ilişkilerle sınırlı olmamak koşuluyla

Osmanlı İmparatorluğu'nda giderek artan Amerikan varlığının oluşmasında 19. yüzyılda araç olan iki kurumdan biri Amerikan Donanması, bir diğeri ise misyonerler olmuştur.³⁷

2.2.1.3. Tüccar, Aracı, Sımsarlar ve Ailelerinin Amerika'ya Göçünün ve Ermeni Propagandasının Başlaması

Bu işbirlikçi İstanbul ve Anadolu Ermenileri yavaş yavaş Amerikan vatandaşlığına geçtiler. 19. yüzyıl ortalarına doğru, İstanbul ve İzmir gibi ticaret merkezlerinde 100-200 kişilik birer Amerikan kolonisi oluştu. Bu koloninin içinde birer ikişer Amerikan vatandaşlığına geçmiş Ermeniler de yer almağa başladı. İstanbul Amerikan Konsolosluğuna kayıtlı Amerikan vatandaşları listesinde 1850'lerden sonra giderek artan Türkiye Ermenileri de görülür. 1857 yılında İstanbul'da oturan 149 Amerikan vatandaşı aile arasında Azaryan, Garabedyan, Seropyan, Haçaduryan vb. gibi Ermeni aileleri de yer alıyordu.³⁸ Bunlar son yıllarda Amerikan vatandaşlığına geçmiş Türk ve Ermenilerdi. Hepsinin Amerikalılarla işleri vardı. Hepsi Amerika'ya gidip gelmiş, Amerika'da buldukları sırada Amerikan vatandaşlığına geçmişlerdi. Amerikan pasaportu ile Türkiye'ye dönmüşler, Türkiye'de iş yapıyorlardı. Ayrıca Amerikan konsolosluğunun listesinde görünmeyen Amerikan vatandaşı Ermeniler de az değildi. Amerikan vatandaşlarının konsolosluğa adlarına kaydettirme zorunluluğu yoktur. Bir çok Ermeni, Amerikan vatandaşlığına geçtiği halde, bunu Türk makamlarından gizlemek için Amerikan Konsolosluğunun listesine adlarını yazdırmıyordu. Türk vatandaşymış gibi davranıyor, Türkiye'de işini yürütüyordu. Ama cebindeki amerikan pasaportunu da hep hazır tutuyordu. Baş darda kalınca veya Atlantik ötesinde işini ayarlayınca Amerikan vatandaşı olarak ortaya çıkıveriyordu.

1868 yılında İstanbul Amerikan Konsolosluğu listesinde, Amerikan vatandaşlığına geçmiş 22 Türkiye Ermenisi görülüyordu. Beş yıl sonraki listede Amerikan vatandaşlığına geçmiş Ermenilerin sayısı 32 idi.³⁹ Bunların içlerinde yalnız İstanbul doğumlular değil, Anadolu'nun çeşitli kasabalarında doğmuş Ermeniler de görülüyordu. Bazı Ermeniler birkaç yıl sonra Amerika'ya göçerler ve İstanbul'da oturan Amerikan vatandaşları listesinden çıkarlar. Bunların yerlerini fazlasıyla yeni Amerikan

³⁷ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.544.

³⁸ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.82.

³⁹ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.82.

vatandaşlığına geçen başka Ermeniler doldururlar. 1889'da İstanbul'da ABD vatandaşı 62 Ermeni görünüyordu.

Görülür ki, Amerikan tüccarının ve misyonerinin kanadı altında Amerikanlaşan bir Ermeni zümresi doğmuştur. Bunların birer ayağı Türkiye'de, öteki ayağı Amerika'da, Boston'da, New York'tadır. Amerika tüccarıyla sıkı işbirliği ve iş ortaklığı içinde olan bu genç Ermeni tüccar zümresi, Amerika'da Ermeni propagandasının veya Türk düşmanlığının ilk kaynaklarından birini oluşturmuştur. Ermeni tüccarı, Anadolu'dan Amerika'ya yalnız halı, kilim götürmekle kalmamış, Türk düşmanlığını da götürmüştür. Gerçi bunların içinde ticaretten başka şey düşünmeyenler yok değildi. Ama sadece işiyle gücüyle uğraşan Ermeni tacirlerinin sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. Geri kalanların çoğu Atlantığı aşınca koyu birer Türk düşmanı kesilivermiştir. Hele Anadolu'da Ermeni işinin alevlendiği dönemlerde bunlar, ağızlarını açıp gümbür gümbür Türk düşmanlığı yapmışlar ve bu düşmanlığı ticari reklâm aracı olarak da kullanmışlardır. Başka bir deyimle, Ermeni propagandasının arkasında sermaye vardı. Bu propagandanın kışkırtıcılarından biri tüccar takımıydı.

2.2.1.4. Amerikan Tüccarlarının İç İşlerine Karışmaya Başlaması

Osmanlı Devleti, Amerikan vatandaşının nasıl emperyalist ve müdahaleci olduğunu bol bol yaşayıp görmüş bir ülkedir. Amerika'dan Türkiye'ye ilk gelenler, Amerikan yönetimi değil, Amerikan tüccarıyla misyonerleriydi. Bunlar son derece hırslı, atak ve saldırgan kişilerdi. Amerikan tüccarı ve Amerikan misyoneri, dünyaya açılmakta çok geç kalmıştı. Dünya piyasasını başkalarına kaptırmıştı. Hollandalı, İngiliz, Fransız tüccar çoktan Osmanlı piyasasını tutmuştu. Fransız Katolik misyonerler daha 17. yüzyılda Osmanlı ülkesine demir atmışlardı. Onlardan en az iki yüzyıl sonra ortaya çıkan Amerikan misyoner ve tüccarı, onları geride bırakmak hırslıyla ve büyük projelerle Türkiye'ye gelmişlerdi.

Amerikan tüccarı Türkiye'ye gelişinin daha ilk yıllarında Türkiye'nin içişlerine karışmağa başlamıştır. İzmir'de Amerikan tüccar konsolosu David Offley, 1824 yılında, Amerikan tacirlerinin Yunan ihtilalcilerine para yardımı yapmalarını Washington'a önerir. 17 Mart 1824 tarihli raporunda. Yunan ihtilalcilerine "Birkaç bin dolar" yardım yapılmasını ister. 7 Nisan 1824 günlü raporunda aynı konuya yeniden döner.

Washington Hükümeti bu yardımı yapmayacaksa İzmir'deki Amerikan tacirleri arasından para toplanarak Osmanlı Devletine karşı ayaklanmış olan Yunan ihtilalcilerine gizlice ulaştırılabileceğini bildirir. İzmir'deki Amerikan tacirlerinin oldukça varlıklı olduğunu, mal varlıklarının toplamının 200.000 doları aştığını, bunlar arasından para toplamanın kolay olacağını söyler. Türk makamlarının bu yardımdan haberi olmayacağını, Ege'de mekik dokuyan Amerikan gemileri aracılığıyla veya başka yolla yardımın gizlice Yunan asillerine ulaştırılabileceğini ekler.⁴⁰

Türk makamları Amerikan tüccarının bu niyetini çabucak haber alırlar. 19 Mayıs 1824 günlü Konsolos David Offley, İzmir paşasının bu konuda sert bir uyarısıyla karşılaştığını rapor eder. Paşa, David Offley'i makamına çağırılmış, Amerikalıların Yunan işine karışmamaları uyarısında bulunmuştur. Offley, Amerikalıların Türkiye'den hiçbir şikayetleri olmadığını, Türk makamlarından her zaman dostluk ve anlayış gördüklerini, Amerika ile Türkiye arasında henüz bir anlaşma olmadığı halde, öteki ülkelerin tüccarı gibi işlerini yürüttüklerini, Yunan ihtilalcilerine yardım etmek gibi bir niyetleri olmadığını anlatmış ve paşayı yatıştırmıştır.

1820'li yıllarda Amerika için Türk-Amerikan ticareti öylesine önem kazanmıştı ki Amerika Hükümeti, Yunanlılar karşısında Osmanlı'yı desteklemiş gibi algılanacak şekilde tarafsız davranmış ve Avrupa'nın işlerine karışmıyormuş gibi görünmeye çalışmıştı. Monroe Yönetimi, Türk-Amerikan ticareti uğruna Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımayı dahi geciktirmişti. Amerika'nın bu hareketi bir dereceye kadar ilerde uygulayacağı politikanın da bir göstergesi olmuştur.⁴¹

Gerçekten Amerikan tüccarının ve misyonerinin o tarihte Türk topraklarında hiçbir ahdi hakları yoktur. Türkiye ile Amerika arasında henüz resmi ilişkiler kurulmamış, bir anlaşma yapılmamıştı. Türk makamları, Amerikan tüccarını ve misyonerini bir çeşit "konuk" olarak saygıyla ve hoşgörülle karşılamıştı. Bu hoşgörüyü dayanarak Amerikan tüccarı Türkiye'de iş görüyordu. Ama bir anlaşmaya dayanarak ileri sürebileceği herhangi bir hakkı yoktu. Türk makamları isterlerse Amerikan tüccarının İzmir'deki mallarına el koyabilir. Amerikan tüccarına Türk limanlarını

⁴⁰ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.84.

⁴¹ Erdal Açıkses, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.543.

kapatabilirdi ve Washington Hükümetinin buna karşı ileri sürebileceği geçerli tek sözü olamazdı. Henüz 1880 anlaşması imzalanmamış, Amerika'ya kapitülasyon hakları tanınmamıştı. Böyle olduğu halde Amerikan tüccarı, daha ayağının tozuyla, Türkiye'nin içişlerine karışmağa kalkışmıştı. Şimdilik İzmir paşasının sertçe bir uyarısıyla yelkenleri suya indirmiş görünen İzmir Amerikan tüccarı, kapitülasyon haklarını elde ettikten sonra acaba neler yapacaktı?

Amerikan tüccarının nasıl bir kafa yapısı taşıdığına ve nasıl düşüncelerle Türkiye'ye gelmiş olduğuna tipik bir örnek vermek belki ilginç olur. İzmir Amerikan tacirlerinden A.G. Alexander, 25 Ekim 1842 günü, Amerika Dışişleri Bakanı Daniel Webster'e on sayfalık bir mektup yazar.⁴² Konu: Mr. Alexander'in bir Osmanlı vatandaşına borcudur. Amerikan tüccarı bir gayri müslim Osmanlı vatandaşından borç almış ve süresi dolduğu halde borcunu ödememiş, Konsolosun uyarılarına aldırış etmemişti. Bunun üzerine Türk mahkemesine çıkarılmıştı. Amerikan taciri Alexander işte buna katlanamamakta ve bir Amerikan vatandaşının Türk mahkemesi önüne çıkarılmayacağını, Amerikan Hükümetinin kendisini koruması gerektiğini yazmaktadır. Şöyle demektedir:

"Mahvedileyim diye vahşi bir mahkemenin amansız eline teslim edildim. Bir cani gibi, boğazkesen tipte iki Arnavut muhafızın arasında, İzmir eyaletinin üç tuğlu valisi Osman Paşanın huzuruna çıkarıldım. Kendimi, Kızılderili Komançi kabile reisinin eline teslim edilmiş bir Amerikan vatandaşı gibi hissettim. Türkçe bildiğim için kendi davamı kendim savundum ve şaşılacak şey beraat ettim. Ama konsolosumuz maalesef işi yeniden ele aldı. Anlaşmazlığın halli için bana belli bir süre tanıdı; buyruğuna uymazsam başıma dert açacağı yolunda tehditte bulundu. Bu süre içinde Seyid adında yeni bir Paşa geldi. Belki öldürülecektim ve bayrağımıza yapılan bu hareketten ülkemizin haberi bile olmayacaktı. Sanki ben o bayrağın gölgesinde doğmamışım gibi. Amerikan kartalının kanatlan, yer küresinin neresinde olursam olayım bana kalkan olamayacaksa, bunu bilmek isterim"

Amerikan tüccarı, İzmir'deki Amerikan konsolosunun kendisini Müslüman hapisanesine tiktirmek ve belki kendisine dayak attırmak üzereyken bir yolunu bulup

---

⁴² Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.85.

kaçtığını, Amerika'ya geldiğini, fakat yeniden İzmir'e dönmek istediğini anlattıktan sonra mektubunu şöyle sürdürüyor: "Ülkemin konsolosu olan bir kişinin bir Amerikan vatandaşına karşı girişilen haksız ve keyfî bir davaya böyle karışmış olması yüzümü kızarttı. Amerikan anayasası, prensiplerinin geçerliliği konusunda bir yer istisnası koymamıştır. Anayasamızın ruhuna göre, iklim ve ülke, örf ve adetler, anayasanın halkçı şeklini keyfîliğe dönüştüremez. Bizim devlet adamlarımız. Türkiye'yi kendi otoritemizin üstüne çıkarmayı hiçbir zaman düşünmemişlerdir. Doğru ise, Hükümetimizin, sodomiste ve poligamist (homoseksüel ve çok karılı) bir millet olan Müslümanların sırtını sıvazlaması insanı şaşırır. Öyle ise, tüm barbarlıkların en kanlısı, en fanatiği ve en sapığı olan İslamın kılıcı egemenliği, bize zulmetme imtiyazı kazanacak demektir. Kızılderililer yanındaki ajanlarımız, Kızılderili toprağına giren Amerikan vatandaşlarının mallarını yağma ettirebilirler mi? Amerikan vatandaşlarını Kızılderili reisi Karaşahin'e veya bir başka reise teslim edip onların vahşî bir mahkeme önünde mahvedilmelerine seyirci kalabilirler mi? Hayır: Öyleyse yalnız Türkiye'deki Amerikan tüccarı mı tüm haklı ayrıcalıklardan yoksun bırakılacak; Bu konu üzerine eğilmek Hükümetimizin görevidir."⁴³

İzmir'de iş tutmuş Amerikan tacirlerinden Mr. Alexender, 1842'de Amerika Dışişleri Bakanına bunları yazar. Türkiye'ye ilk gelen Amerikan tüccarının ve misyonerinin mantığı şaşkıncıdır. Bu mantığa göre, Amerikan vatandaşı, dünyanın neresinde olursa olsun, yalnız Amerikan yasalarına bağlıdır. Başka hiçbir ülkenin yasaları Amerikalılar için geçerli olamaz. Öyleyse, Türkiye'deki borcu yüzünden Amerikalı nasıl Türk mahkemesi önüne çıkarılabilir; Amerikalının gözünde, üç tuğlu Osmanlı paşası, Kızılderili Komançî kabile reisi gibiydi. Türk mahkemesi, dünyanın en vahşî mahkemesiydi. Türk toplumu sapık bir toplumdur. Osmanlı-Türk yönetimi, "Tüm barbarlıkların en kanlısı, en fanatiği ve en sapığıydı". Bu önyargılı haçlı yaftaları, ilerde, Ermeni sorunu dolayısıyla binlerce kez tekrarlanacaktı. Mr. Alexander, yukarıdaki mektubunu 1842 yılında yazmıştı. O tarihte henüz ortada Ermeni sorunu diye bir şey yoktu. Ama, yaftalar, klişeler, ön yargılılar Amerikalının kafasında çoktan hazırdu. Ermeni sorunu çıkarılınca hemen Türk'e yapıştırılıverecekti. "Türkler yalnız barbar

⁴³ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.86.

değil, barbarların en kanlısı, en fanatığı, en sapığıdır ve Hıristiyan Ermeni kardeşlerimiz bu barbarların masum kurbanlarıdır" denecekti.

2.2.1.5. Amerikan Vatandaşlarının Yargılanmaları Sorunu

Türk mahkemesi önüne çıkarılamayacağını ileri süren Mr. Alexander, "bu konu üzerine eğilmek, Hükümetimizin görevidir" diyordu. Gerçekten, Washington Hükümeti, çok geçmede tüccarın ters mantığını benimsedi ve resmen konuya eğildi. 1830 anlaşmasını yeniden inceledi. Bir tutanak bulmuş gibi Babıali'nin önüne çıktı. Anlaşmanın 4. maddesini ters biçimde yorumlayarak,⁴⁴ hiçbir Amerikan vatandaşının, hiçbir durumda, hiçbir şekilde bir Türk mahkemesi önüne çıkarılamayacağı teorisini ortaya attı. Bu, o güne kadar bütün kapitülasyonlar tarihinde görülmemiş bir iddiaydı. Türkiye ile Amerika arasında büyük bir sorun yarattı.

Osmanlı Hükümeti, hiçbir ülkeye bu kadar geniş ve bu kadar kesin bir kapitülasyon hakkı tanımamıştı. Amerika'ya da tanıyamazdı. Evet, yabancılara Türkiye'de adli ayrıcalıklar tanınmıştı. İki yabancı vatandaş Türkiye'de mahkemelik olursa Osmanlı mahkemeleri işe karışmıyorlardı. Diyelim, İzmir'de Amerikan gemicilerinden biri, yine Amerikan vatandaşı olan bir arkadaşını yaraladı veya öldürdü. Bunun davasına Türk mahkemesi bakmıyordu. Amerikan konsolosluk mahkemesi bakıyordu. O davada suçlu görülen Amerikan vatandaşı, İzmir'deki Amerikan Konsolosluğunun kurduğu hapis haneye gönderiliyordu. Türkiye'de bir Amerikalı, bir başka ülkenin vatandaşına zarar verirse, dava yine Türk mahkemesine gelmiyor; mahkemelik olan iki taraftan konsolosluk mahkemelerinde görülüyordu. Konsoloslar bu davanın usul işlerini kendi aralarında görüşüp bir çözüme bağlıyorlardı.

Ama davanın taraflarından biri Türk vatandaşı olunca iş değişiyordu. O zaman dava, Türk mahkemesinin yetkisine giriyordu. Taraflardan biri Türk olunca, karşı taraf Amerikalı da olsa, Türk mahkemesi önüne çıkarılıyordu. Amerika işte bunu kabule yanaşmıyor ve Amerikan vatandaşları konusunda Türk yargı organlarının hiçbir durumda yetkili olmadığını ileri sürüyordu.

⁴⁴ Antlaşmanın 4 ncü maddesi; Amerikan Osmanlı tebaasının Osmanlı Devleti tarafından değil de elçilikler tarafından kontrol edileceği, işlediği suçlardan dolayı sadece elçilik tarafından sorumlu tutulacağı ve elçilikçe cezalandırılacağı şeklinde kapitüller özellikliydi. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara, 1977, s.251.

1867 yılında Waşington'da Osmanlı Elçiliği açılınca, bunun ilk işlerinden biri işte bu kapitülasyon sorunu oldu. Çok uzun yazışmalar sürdü. Osmanlı Hükümeti hiçbir zaman Amerikan iddiasını kabule yanaşmadı. Amerika da iddiasından hiçbir zaman geçmedi. Anlaşmazlık, 1917 yılında Türk-Amerikan ilişkilerinin kesilmesine ve Lozan'da kapitülasyonların toptan kaldırılmasına kadar sürdü.

Amerikan tüccarının ve misyonerlerinin koruyucu kanatları altında yetişen ve Amerikan vatandaşlığına geçen Türkiye Ermenileri de kapitülasyon ayrıcalığını bol bol kötüye kullandılar. Bu da, Türkiye ile Amerika arasında yıllar yılı süren uzun bir sorun oldu. Amerikan tüccarlarıyla iş tutan Ermeni simsarı veya Amerikan misyonerlerin Amerika'ya öğrenime yollanan Ermeni gençleri, izinsiz olarak Amerikan vatandaşlığına geçiyorlardı. Osmanlı vatandaşlık yasasını çiğniyorlardı. Sonra işlerine geldiği zaman Osmanlı vatandaşı, gelmediği zaman Amerikan vatandaşı olarak ortaya çıkıyorlardı. Bazen Osmanlı pasaportu, bazen de Amerikan pasaportu taşıyorlardı. Osmanlı makamları bunlara Osmanlı vatandaşı gibi davranınca, Amerikan konsolosluğunu karşısında buluyordu. Bazen, Osmanlı yargısından ayrılmak için çabucak Amerikan vatandaşlığına geçen veya geçirilen Ermeniler görülüyordu. Osmanlı yasalarını çiğneyen bir Ermeni, çabucak Amerikan vatandaşlığına geçiriliyor ve bir Amerikan vatandaşının hiçbir durumda Türk mahkemesi önüne çıkarılamayacağı ileri sürülüyordu. Suçlu Ermeni durmadan kayırılıyordu. Amerikan kartalı ikiyüzlü Ermeni'ye de kanat geriyordu. Bu sorun, iki ülkenin yurttaşlık yasalarının çatışmasının ötesinde bir sorundu. Basit bir "Kanunlar ihtilâfı" değil, politik kökenleri de olan kapsamlı bir sorundu.

1890'larda Ermeni Hınçak ve Taşnak komiteleri sahneye çıkınca, sorun daha da geniş boyutlar kazandı. Amerika'da yeni yeni oluşmağa başlayan Ermeni kolonisi arasında gizli örgüt hücreleri kuran, Amerikan basınında açık açık ve kendi imzalarıyla ihtilal propagandası yapan ve daha da ileri giderek Türkiye'de eylem için Amerikan Ermeni göçmenleri arasında terörist gençler toplayan Ermeni komitecilerine de el çabukluğuyla Amerikan vatandaşlığı ve Amerikan pasaportu veriliyordu. Hattâ Anadolu'da ayaklanma çıkarma eylemlerine geçmeden önce Atlantik ötesine' atlayıp cebine bir Amerikan pasaportu alan Hınçak ve Taşnak liderleri sık sık görülüyordu. Bunlar cüzdanlarında Amerikan dolarları, ceplerinde Amerikan pasaportları ile gelip İstanbul'da ve Anadolu'da ihtilalcilik oynuyorlardı. Amerikan pasaportuyla Türkiye'de

kanlı eylemlere girişmek sanki çocuk oyuncağıydı onlar için. Yakalanırlarsa nasıl olsa Amerika kanat gerecekti.

Bu sorun Türkiye ile Amerika arasında sık sık yazışmalara neden oluyordu. Örneğin 20 Ağustos 1893 günü, Washington'daki Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey, bu konuda Amerika Dışişleri Bakanı Mr. Gresham'a bir nota sundu. "Amerika Birleşik Devletlerine göçen Ermenilerin çoğunun, kısa bir süre orada oturup Amerikan vatandaşlığına geçmek ve sonra Türkiye'ye dönüp imparatorluğun dirlik ve düzenine karşı bozguncu eylemlere girişmek amacı taşıdıklarını" bildirdi.⁴⁵ Bunun zaten herkesçe bilindiğini söyledi, Amerika'nın tutumunun Monroe doktrinine ters düştüğünü ileri sürdü. Ermeni ajitatörlerine Amerikan vatandaşlığı verilmesi sürdürülürse, Babıalini de, her bağımsız devlet gibi kendini savunma hakkını kullanarak, Amerikan vatandaşlığına geçtiklerini ileri süren bu Ermenilere karşı önlem alacağını ve Türkiye için geçerli Amerikan pasaportu taşıyıcılar bile bunların Türkiye'ye sokulmayacaklarını duyurdu.

Mr. Gresham Amerikan vatandaşlarına karşı Babıalini'nin önlem alması fikrini kabul etmedi. 24 Ağustos'ta karşılıklı Amerikan vatandaşlık yasasına dayanarak, "her Amerikan vatandaşının bütün vatandaşlık haklarından yararlanma hakkı bulunduğunu", yani Amerikan vatandaşlarının Türkiye'ye serbestçe giriş çıkabileceklerini ileri sürdü.

Osmanlı Elçisi, bu kez 28 Ağustos 1893 tarihli uzun bir notayla Amerikan görüşüne karşı çıktı ve diplomatik bir polemige girişti. İlk notasındaki görüşlerini yeniden şöyle savundu:

"ABD Yurttaşlık Yasasına uyan bütün yabancıların Amerikan yurttaşlığının tüm haklarından yararlanacaklarını" söylüyorsunuz. Pekiyi ama, öte yandan Hükümet-i Şahane'nin de kendi yasalarına saygı gösterilmesini istemeğe hakkı yok mudur? Osmanlı vatandaşlığından çıkmayla ilgili Osmanlı yasa hükümlerine uymayan ve sadece yıkıcı bir amaçla ABD'ne gelip yabancı bir nüfuzun arkasına sığınan o Ermeniler Amerikan yurttaşı sayılabilirler mi? Hükümet-i Şahane her zaman ABD hükümetine en büyük saygıyı göstermiştir. İlerde de gösterecektir. Ama, sanırım sizin de kabul etmeniz

⁴⁵ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.88.

gerekir ki, bu dostluk politikası imparatorluğun hayati çıkarlarıyla ahenkli olmalıdır. Ve ülkemizde barış ve huzur olması hayati önem taşır. Londra'da, Marsilya'da, Atina'da ve hatta New York'ta çıkan Ermeni gazetelerini lütfen çevirtirseniz, yurtlarından gelip bu büyük Cumhuriyetin toprağına sığınan o Ermenilerin planlarının ve emellerinin ne olduğunu apaçık görürsünüz. Olanaksızdır ama, sözgelimi, sizin Kızıldere'li büyük bir bölümü bağımsız bir devlet kurmayı düşünselerdi ve şu veya bu devletin hukuki desteğini sağladıktan sonra ABD'ne geri dönseler ve size dertler çıkarsalardı ABD'nin kendi hükümeti ne yapardı? Meşru savunma durumunda olmaz mıydı ve ona göre davranmaz mıydı? İşte bunun içindir ki benim 20 Ağustos tarihli notamın hükmü bana mantıklı ve gerekli görünüyor."

Kısacası, Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey, "Ermeni komitelerine arka çıkmayın, ceplerine Amerikan pasaportu koyup bunları üstümüze salmayın" diyordu. Amerikan Dışişleri Bakanı ise, Amerika'da suç işlemedikçe Ermeni komiteciye arka çıkıyordu. Onun gözünde "yurttaş, yurttaştı." Mademki Amerikan Yurttaşlık yasasına uyuyordu, öyleyse Amerikan yurttaşlığının tüm haklarından yararlanacaktı, yani Türkiye'ye elini kolunu sallaya sallaya girecekti. Sonra Amerikan pasaportlu Ermeni komiteci İstanbul'daki Osmanlı Bankasına saldırırken, Trabzon'da Valiye suikast düzenlerken veya Erzurum'da Sasun'da eli kanda suçüstü yakalanınca, Amerika, bunu "yurttaşımıdır" diye koruyacaktı. Washington'da, İstanbul'da diplomatik tartışmalar süredursun, Ermeni de Anadolu'da kan döküp duracaktı. Osmanlı Devleti kendi kendini savunma hakkını kullanarak kanlı Ermeni'nin kılına dokununca da Atlantik ötesinde yaygara kopacaktı. Amerikan yayın organları, Amerikan misyoneri, Amerikan taciri hep birlikte işaret parmaklarını Türk'ün üzerine çevirip bütün dünyaya haykıracaklardı: İşte barbar! İşte suçlu!

2.2.1.6. Ermenilerin Amerikanlaşması, "Doğulu Yankee'ler"İN Oluşması

1830'lardan beri Amerikan tüccarıyla düşüp kalkan Ermeni simsar, giderek kendisini Amerikan tüccarı gibi görmeğe başladı. Zamanla biraz para yapınca ve hele bir ayağını Atlantik ötesine atınca, Ermeni simsarın çalımından geçilmez oldu. Amerikan pasaportunu da cebine koyduktan sonra Türkiye'ye dönünce, dünin Agop

Efendileri, Bedros Ağaları birer Amerikan "Yankee"si olup çıktılar. 1890'ların misyoner yayınlarında Ermenilerden "Doğulu Yankeeeler" diye söz edildiği görülür. Daha düne kadar Osmanlının önünde "Paşa, ağam" diye bin bir temenna çakan Ermeni simsar, bu kez "meğer ben neymişim" havasına girdi.

Amerikan tüccarıyla misyoneri de durmadan Ermeni'nin egosunu okşadılar. Misyonerlere göre Ermeniler, Türkiye'nin "en aggressive" insanıydı. Yalınkat bir çeviriyle Türkçede bu sözcük "en saldırgan", en patavatsız, en yırtık ve en küstah insan anlamına gelir ve bir çeşit horlamadır. Uysal, ağırbaşlı, nazik, efendi gibi sıfatların tam tersidir. Ama Amerikanca'da "aggressive" sözcüğü bir övgü anlamına kullanılıyordu. Tuttuğunu koparan, güçlüklerden yılmayan, gözünü budaktan sakınmayan, becerikli, başarılı ve kısaca yaman bir insan demektir. Tıpkı Amerikan tüccarı ve Amerikan misyoneri gibi.

"Üzüm üzümüne baka baka kararır" demişler. Ermeni simsar da Amerikan tüccarına baka baka "kararmıştı". Gözünde yücelttiği Amerikan tüccarını, taklide soyundu. Kendisini yüceltmeğe çalışırken Türk'ü kötülemeyi de bir meslek edindi. Misyonerler ve Amerikan tüccarıyla birlikte, Türk'ü her vesileyle küçük düşürmeğe başladı. Misyonerler ve Amerikan tüccarı yüzeysel ve önyargılı bir değerlendirmeyle, Türk'ü beceriksiz, dar kafalı, işten, ticaretten anlamayan, "bir hırka bir lokma" diyen, para kazanma hırsı hiç olmayan, babasının, dedesinin yaşam düzeyiyle kanaat eden, para üstüne para koymayan, durduğu yerde sayan, uyuşuk, mıymıntı ve dangalak bir tip olarak görüyor ve Amerika'ya öyle gösteriyorlardı. Buna karşılık Ermeni, Türk'ün tam tersi bir tipti. Gözü açık, hırslı para kazanmayı bilen, koşan ilerleyen ve sözünü sakınmayan bir insandı. Amerika'da Ermeni propagandası önce böyle başladı. Türk ile Ermeni'yi karşılaştırmak yoluyla Amerika'da olumsuz bir Türk imajı yaratıldı. Ermeni ne kadar Amerikalı Yankee ise, Türk de o kadar başka bir dünyanın, başka bir çağın insanıydı. Ermeni değerli, Türk değersiz bir insandı.

Amerikan tüccarının kanadı altında palazlanan Ermeni iş adamları, 1880'lerde birer ikişer Amerika'ya göç edip orada iş tutmağa başladılar. Boston, New York, Şikago gibi kentlerde irili ufaklı halı, kilim mağazaları açtılar. Daha önceleri Anadolu'da, Amerikan tüccarı için halı, kilim gibi mallar toplamışlardı. Artık kendi adlarına iş

yapacaklardı. Yıllarca Amerikan tüccarıyla birlikte çalıştıkları için Amerikan toplumuna çabuk ayak uydurdular. Amerikan toplumu şamatacı, gürültücü ve bol reklamcıydı. Amerika'da yeni tutunmağa çalışan bu halı tüccarları da aynı yolu seçtiler ve reklam aracı olarak bula bula Türk düşmanlığını buldular

Amerika 'da Ermeni propagandasının veya Türk düşmanlığının kaynaklarından biri, Amerikan tüccarıyla işbirliği yapan Ermeni tüccarı ve iş adamıydı. Onlar için Türk düşmanlığı yapmak, bir ticari reklam aracıydı, bir çeşit yatırımdı. Bu yüzden Ermeni iş adamı, Taşnak, Hınçak gibi komiteleri ve Ermeni propaganda yayınlarını sürekli beslemiştir.

1880'lerden başlayarak Amerika'ya yerleşen Ermeni iş adamlarının önceleri her yaz birer ayağı Türkiye'deydi. Mallarını Türkiye'den getiriyorlardı. Türkiye'de simsarları, aracıları ve ticari çıkarları vardı. Bu onları, açıktan açığa Türk düşmanlığı yapmaktan bir ölçüde alıkoyuyordu. Türkiye ile iş bağlantıları onları Türk düşmanlığı yapmak konusunda bir ölçüde frenliyordu. Hiç değilse uluorta düşmanlık ve propaganda yapmaktan biraz sakınıyorlardı. Çünkü Türkiye'deki çıkarları bundan zarar görebilirdi.

Amerika'ya yerleşen Ermeni iş adamlarının Türkiye ile bağları zamanla azaldı ve koptu. Artık Türkiye'den bir çıkarları kalmadı. Dolayısıyla Amerika'da uluorta Türk düşmanlığı yapmak konusunda kendilerini frenleyen bir şey de kalmadı. Aynı zamanda Amerika'da maddi gücü de giderek arttığı için Ermeni iş adamı artık daha güçlü biçimde Türk düşmanlığı yapabiliyordu ve yaptı.

Demek ki, Ermeni iş adamı ve tüccarı için Türk düşmanlığı bir "gelenek" haline gelmiştir. Bu gelenek XIX. yüzyıldan beri sürmektedir. Maddi gücünün artışına paralel olarak, Ermeni iş adamı ve tüccarı, Amerikan basını, siyasi çevrelerini, kamuoyunu belli ölçüde etkileyebilecek duruma gelmiştir. Bu gücünü Türk düşmanlığını sürekli körüklemek, beslemek için kullanmıştır. Ermeni iş adamlarının parasıyla Hınçak ve Taşnak komiteleri daha 1890'larda Amerikan toprağında kök salabilmişlerdir. Ermeni iş adamının parasıyla daha o tarihlerde Amerika'da Ermeni propaganda yayınları alabildiğine serpilebilmiştir. Amerikan kanadı altında Ermeni iş adamı "en aggressive" insan olarak sivrilmiş ve hep saldırgan, küstah, patavatsız, yırtık bir tip olarak kalmıştır.

Türk düşmanlığına sermaye yatırmıştır. Kısaca, Amerika'daki Ermeni propagandasının veya Türk düşmanlığının arkasında sermaye vardır.

2.2.1.7. Misyonerler ve Ermeniler

Misyonerlerin Anadolu topraklarındaki faaliyetleri 1218 yılında Rahip Saint Francesco'nun bu amaçla İstanbul'a gelmesiyle başlatılır. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun belirli merkezlerinde misyoner merkezleri vardı. 1621 tarihinde Katolik Kapusenerler (Freres Mineurs) Osmanlı topraklarında faaliyete başlamışlardı. Misyonerler, doktor, seyyah, mühendis gibi unvanlar altında girmekte idiler.⁴⁶

Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin başladığı ve gelişerek devam ettiği 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk çeyreği misyonerliğin altın çağı olmuştur. Bu çağ aynı zamanda kapitalizmin emperyalizme dönüştüğü çağdır. Hıristiyan misyonerler dinden daha çok devletlerinin, dolayısıyla emperyalizme ve emperyalizmin en kötüsü olan kültür emperyalizmine hizmet etmişlerdir.⁴⁷ 19. yüzyıl sonumda bir sorun haline dönüşen Türk-Ermeni ilişkilerinde Amerika'nın ilk etkinliğinin aynı yüzyıl içinde imparatorluğa gelmeye başlayan Amerikalı misyonerler kanalıyla olduğu söylenebilir. Misyonerlerin gerek okullar, gerek konuşma ile etkiledikleri Hıristiyan topluluklar arasında, Ermeniler büyük yer tutmaktaydı. Misyonerlerin baş görevi, toplumları Protestanlaştırmaktı.⁴⁸ Amerika'nın büyük çıkar beklentileri ile Osmanlı topraklarına göz dikmesi ve bu topraklar üzerinde spekülasyonlara girişmesi kendi ilkesini çiğnemek olacaktı. Bu, Avrupa'nın kendi işlerine karışmasına yol açabilirdi. Bunu engellemek düşüncesiyle Amerika, Ortadoğu'da beklentilerini sağlamak yolunda Protestan misyonerleri seferber etti.

Ayrıca bu devrede Amerika, Osmanlı ülkelerinde yoğun bir kültür faaliyetine de girişmiştir. Bu amaçla bir çok misyoner Osmanlı İmparatorluğunda faaliyete başlamıştır.⁴⁹

⁴⁶ H.Tahsin Fendoğlu, "Türk(Osmanlı) ABD İlişkileri Bağlamında Ermeni Sorunu", *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, İdris Bal-Mustafa Çufalı, 2003, s.223.

⁴⁷ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.544.

⁴⁸ Seçil Akgün, "Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk-Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi, 1984, s.332.

⁴⁹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C.II, İstanbul, 1987, s.479.

Ermeni göçünden önce Osmanlı topraklarına bir misyoner göçü başladı. 3-4 kuşak burada yaşayan misyoner aileler adeta Osmanlı topraklarını çepeçevre sararak faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. Buraya yerleşen misyonerler çocuklarını burada yetiştirdikten ve eğitim için kendi ülkelerine gönderdikten sonra tekrar geri getirerek adeta kendi bıraktığı yerlerden devam etmelerine zemin hazırladılar. 1820'den itibaren Anadolu'ya gelmeye başlayan Amerikalı misyonerler bu yarışta en önde gelen grup olmuştur. Burada İngiltere ve Amerika gibi iki devletin nüfuz ve parasının gücü, Protestan okullarının bu başarısında etkili oluyordu. Bu etki o kadar kendini gösterdi ki, Protestanların korunabilmesi ve himayesi için gerekli olan Protestanların bir cemaat olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınması da kısa zamanda sağlanmış oldu.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nden ABD'ye Ermeni göçlerini ilk organize eden Protestan misyonerler oldu. 1800'lerin başında Amerika'daki Protestan kiliseleri, diğer din mensupları arasında çalışmaya karar verdiler. Kilise bu çalışmalarını organize etmek için Yabancı Misyonlar İçin Amerikan Masası'nı (ABCFM; American Board of Commissioners For Foreign Missions) kurdu. Dış ülkelere yönelik bu misyoner teşkilatı, yeterli alt yapı ve paranın sağlanmasından sonra 1810'da Amerikan'ın Boston kentinde kurulmuştur.⁵¹ Amerika, Türkiye'ye iki koldan girmiş, bir yandan tüccarını gönderirken, öte yandan da misyoneri yollamıştı. Her grup da önce Boston'dan gelmiş ve İzmir'de ayak basmıştır. Boston kenti, o gün bugündür. Amerika'da Türk düşmanlığının en önemli yuvalarından biridir. Bugün de Ermeni propagandasının sözde "bilimsel" yayın organı "Amerikan Review" dergisi Boston'da yayınlanır. Ermeni propagandasının beyin lakımı ve teorisyenleri Boston'da yuvalanır. Bu bir rastlantı değildir. Boston, 1810 yıllarından beri Amerikan misyonerlerinin merkezidir.⁵² Ermeni propagandasının beyin takımı ve teorisyenlerinin bulunduğu yer olan Boston, 1800'lerden itibaren Amerika-Türkiye ticaretiyle zengin olmuş Türkiye Ermenilerinin ilk atalarının bulunduğu yerdir.

⁵⁰ Erdal Açıkses, "Göçün Ermeni Meselesindeki Rolü Üzerine", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C.II, s.4.

⁵¹ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü", *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Ankara, 1988, s.2.

⁵² Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.92.

Bu masa kendisine çalışma alanlarından biri olarak Osmanlı Devleti'nin Müslümanlarını seçti ve 1819 yılında çalışma programına alarak misyonerlerini buraya göndermeye başladı.⁵³ Bu Amerika misyonerlerinden ilki 1820'de yani Yunan ayaklanması günlerinde İzmir'e geldi. Osmanlı mülküne 1820 yılında ilk gelen Amerikalı misyonerler, American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM) elemanları olan Plinny Fisk ve Levi Parsons'dur.⁵⁴ Oradan Anadolu içlerinde Ermenileri keşfe yollandılar. 1852 yılında Amerikan misyoner rahip Dunmore, Boston'daki bu merkez tarafından bizzat görevlendirilmiş, Doğu Anadolu'da bizzat gezerek bir rapor hazırlamış ve raporunda, Harput ovasının en zengin ve misyonerler için en elverişli ve umut vaat eden topraklar olduğunu belirtmiştir.⁵⁵ Osmanlı Devleti kanunlarına göre Müslümanların dinini değiştirmek için faaliyetler yasaklandığından, misyonerler yerli Hıristiyanları hedef olarak seçtiler. Misyonerler öncelikle eski Apostolik Kilisesi'ni yanlarına çekmek için reform yapmayı, bu mümkün olmadığı takdirde bu yerli Hıristiyanlar arasında bir Protestan toplumu oluşturmayı istediler. Rum Ortodoks toplumu Amerika Protestanlarına pek ilgi göstermediler, fakat Ermeniler bu konuda çok istekli idiler. Bu sebeple Protestan okulları, tıbbi klinikleri ve kiliseleri Ermenilerle dolmaya başladı. 1830'larda Amerikan tüccarı, misyoneri, diplomatı ve konsolosu ile Türkiye'ye yerleşti. Ermenilerle Amerikalıların ilk ilişkileri o yıllarda başladı. Amerikalılar arasında Ermeni propagandasının kökenleri de o döneme kadar uzanır. Ermeniler arasında talebin olması Amerikan Masası'nı genişletti ve programı dünyanın diğer bölgelerindekinden daha geniş oldu.⁵⁶

Protestan misyoner örgütleri daha sistemli olarak çalışabilmek için dünyayı aralarında paylaşmaları sırasında Osmanlı İmparatorluğu, ABD'nin payına düşmüştür.⁵⁷ Türkiye'ye ilk Amerikan Protestan misyonerlerinin gelişi tam Mora'da Yunan ayaklanmasının patlak verdiği döneme rastladı. Bu rastlantı anlamlıdır. Osmanlı Devleti, ulusal devletlere göre parçalanmanın tam eşiğine gelmişti. Yunanlılar arasında milliyetçilik duyguları gelişmişti ve artık Yunanistan için bağımsızlık isteniyordu. Tarihte ilk kez Osmanlı imparatorluğunun bir parçası üzerinde bir Ulusal Devlet

⁵³ Erdal Açıkses, *a.g.e.*, s.35.

⁵⁴ Frank Stone, *Academies For Anatolia*, Boston, 1984, s.27.

⁵⁵ Orhan Ateş, *Misyonerler ve Ermeniler*, Ankara, 2003, s.56.

⁵⁶ Haluk Selvi, "ABD'de Ermeni Faaliyetleri(1892-1896)", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C.III, Ankara, 2003, s.27.

⁵⁷ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, 1989, s.17.

kurulacaktı. Bağımsız Yunanistan'ı daha sonra Sırp, Karabağlılar ve Romenler izleyecekti. Osmanlı Hıristiyanları arasında yalnız Bulgarlarla Ermeniler arasında henüz uyanış yoktu. Bu iki toplum, Osmanlı toplumu içinde adeta massedilmiş durumdaydı. 1830'larda bile Bulgarlar günlük yaşamlarında Türkçe konuşuyorlar, yalnız kendi aralarında basit bir dille anlaşıyorlardı. Bir Bulgar yazılı edebiyatı yoktu. Yeryüzünde Bulgarca olarak yazılmış yalnız iki kitap biliniyordu. Ermeniler de Osmanlı-Türk toplumunu içinde entegre olmuş, günlük yaşamlarında Türkçe konuşan bir topluluktu. Hatta Türkçe şiirler yazan Ermeni saz şairleri de vardı. Ermeniler kendilerini "tebai-sadık" sayıyorlar ve bununla övünüyorlardı.

Öyleyse Bulgarlarla Ermenileri de uyandırmak, onlar arasında da ulusal bilinci alevlendirmek ve onları da Osmanlı devletinden ayırmaya hazırlamak gerekiyordu. Türkiye'ye gelir gelmez misyonerler "din aşkıyla", Ermenilerle Bulgarları eğitip uyandırmaya ve kalkındırmağa giriştiler.

Türkiye'ye gelen Amerikalı misyonerlerin çoğunluğunun mensubu bulunduğu, daha çok protestan dindarların bağışlarıyla organize edilen Amerikan Board'ın tüzüğüne göre, misyonerlerin gayretleri "Dinsizlerin arasında Hıristiyanlığı yaymaktır". Fakat Osmanlı Devletinde herkesin, değişik de olsa bir dini vardı.⁵⁸ Amerikalı misyonerler önce Müslümanları hıristiyanlaştırmayı düşünmüşler, fakat bunun devletin kanunları ve dinin kuralları gereği mümkün olmayacağını anlayınca, diğer yerli Hıristiyan topluluklara yönelmişler, ayrıca Türkleri karşılıklarına almamak için buna pek cesaret edememişlerdir.⁵⁹

Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarındaki her türlü etkinliklerinde onlara ivme kazandıran bir olgu da, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarının hem kendilerine hem de azınlıklara getirdiği haklardır.⁶⁰ Tanzimat 1856 Islahat Fermanları kendilerine ayrıcalık kazandırmış, faaliyet alanlarının çoğunu eğitime ayırmalarına rağmen hastane gibi diğer kuruluşlarla da misyonların çerçevesini genişletmeyi ve kendilerine ait alt yapıyı hazırlamayı başarmışlardır. Öyle ki, 1819'dan 1914 yılına kadar misyonerlerin faaliyetleri iyice artmış, faaliyetleri artık dinsellikten çok siyasi

⁵⁸ Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s.17.

⁵⁹ Erdal Açıkse, *a.g.e.*, s.36.

⁶⁰ Orhan Ateş, *a.g.e.*, s.56.

boyuta taşınmıştır. ABCFM'nin faaliyetlerini özetleyen 1880 tarihli Bartlett Raporu'nda; "misyoner faaliyetleri açısından Türkiye, Asya'nın anahtarıdır" şeklinde ifade edilmiştir.⁶¹

2.3. ERMENİLER ARASINDA EĞİTİM SEFERBERLİĞİ VE DİĞER DEVLETLERİN BU KONUYA KATKILARI

2.3.1. Amerikan Misyonunun Teşkilatlanması ve Gelişimi

1820 yılından itibaren bölgeye gelmeye başlayan misyonerler oldukça yoğun bir şekilde faaliyet göstermiş olmalarına rağmen henüz resmi bir Türkiye misyonu kurulmamıştı. Amerika'dan gelen misyonerlerden ilk grup, köklü bir şekilde yerleşmemiş, asıl yayılma 1831'de gelen heyetin İstanbul'da, 1834'te gelenlerin İzmir'de iki merkez açmaları ve Trabzon'da şubeler kurmalarıyla başlamıştı.⁶² Zaten bu ilk yıllar daha çok yerleşme ve çevreyi tanımakla geçmiştir. Osmanlı Devleti ile Amerika arasında Ticaret ve Dostluk antlaşmasının imzalanmış olması, resmi merkezin oluşması için gerekli bazı şartların oluşmasını sağlamıştır. Bu sebeple American Board, Tripoli ve Beyrut bölgesindeki misyoner çalışmalarının başında bulunan William Goodel'i İstanbul'a atamış, bunun neticesinde 1831 yılında İstanbul'da American Board'ın Türkiye resmi merkezi açılmış oldu.⁶³ Misyonerler, İstanbul'daki merkezin kuruluşundan sonra faaliyetlerini daha da arttırmışlar, özellikle Rumlar ve Ermeniler üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Bu misyonerler kimdir, ne işlerle uğraşırlar diye bir soru aklımıza takılabilir düşüncesiyle kısaca izah etmekte fayda var kanaatindeyim.

Genel anlamda, başka din ve mezheplerden olanları kendi din ve mezheplerine kazandırmak amacıyla kurulan teşkilata misyon, kendini bu işe adayan kişiye ise misyoner denmektedir. Bugünkü özel anlamıyla bu konu Hıristiyan misyonerliği olarak anlaşılmaktadır. Hıristiyan misyonerliğinin tarihçesi çok eski tarihlere kadar götürülerek havarilere kadar bağlanmaktadır. Saf bir dini telkin ve istekten ibaret olan bu ilk başlangıç, zaman içerisinde sistemli, programlı ve amacından sapmış bir meslek kolu

⁶¹ Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s.29.

⁶² Serayi Kılığ, *Türk-Amerikan Münasebetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996, s.16.

⁶³ Erdal Açıkse, *a.g.e.*, s.42.

haline gelmiştir. Misyonerlerin kendi ifadelerine ve kendilerine gelen talimatlara göre bu faaliyetlerinin asıl amacı, yerli din adamları yetiştirerek yerli kiliseler kurmaktır, diğer bütün faaliyetler (dua, seyahat, tercüme, basın-yayın, tıbbi yardım, eğitim vb.) ikinci planda kalıyordu. İkinci gaye ise bu kiliseler vasıtasıyla Hıristiyan olmayanlara (özellikle Müslümanlara) Hıristiyanlık propagandası yaparak kendi saflarına katmaktır. Misyonerler özenle yetiştirilmiş, tıbbi müdahale yapabilecek kadar tıp, gideceği devletlerin dillerini öğretecek kadar dil ve kültür yapılarını öğrenerek gönderilirdi, iyi eğitim görürler ve bir çok konuda uzmandırlar.⁶⁴ Osmanlı topraklarına gelişleri hümanist bir sebebe dayandırılan bu misyonerler, gelişmeler sonucunda dini faaliyetlerinin yanında kendi devletlerinin politikaları, doğrultusunda siyasi sosyal, ekonomik, askeri faaliyetlere de katılmışlardır. Başlangıçta bir odadan veya evden hatta bir kilisenin yanında başlayan bu faaliyetler, görkemli binalar, ve geniş imkanları olan bir müesseseler zinciri haline getirilmiştir. Bu husus yani güç gösterisi ve gösterişli binalar da misyonerliğin bir gayesidir. Faaliyet yürüttükleri toplumları cezbetmek için bir araç olarak kullanılmıştır.⁶⁵

İlk misyon Pera'da (Beyoğlu) açılmıştı. 1835 'de Trabzon, 1839'da Erzurum, 1849'da Ayıntab, 1855'de Maraş, Adana, Halep, Tarsus, Antakya, Kilis, 1850'de Selanik misyonları kuruldu. Osmanlı ülkesi, Amerikan Protestan Misyoner Örgütü ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions) tarafından 5 idari bölgeye ayrıldı.⁶⁶ Bu bölgelerden biri Rumeli'de Bulgarlar için, diğer üçü ise Anadolu'da Ermeniler içindi.⁶⁷

2.3.1.1. Doğu Anadolu Bölgesi(Doğu Türkiye): Merkezi Harput (Elazığ) olup, Erzurum, Van, Mardin, Diyarbakır ve Bitlis kentlerinden başka Rus ve İran sınırına kadar bütün Doğu Anadolu topraklarını kapsıyordu.

2.3.1.2. Orta Anadolu Bölgesi(Merkezi Türkiye): Merkezi Antep olup, Maraş, Urfa, Halep. Adana, Tarsus, Mersin şehirlerinden oluşuyordu. Toros dağlarının

⁶⁴ Misyon, misyoner, misyonerlerin yetiştirilmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz., Erdal Açıkse, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, 1989.

⁶⁵ Erdal Açıkse, "Misyonerlik Faaliyetleri", *Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu, Bildiriler*, Elazığ, 1999, s.187.

⁶⁶ H.Tahsin Fendoğlu, *a.g.m.*, s.225.

⁶⁷ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, 1984, s.93.

güneyinden Fırat nehri vadisine kadarki yerleri içine alıyordu ve özellikle Antep ve Maraş'a ağırlık veriliyordu.

2.3.1.3. Batı Anadolu Bölgesi(Batı Türkiye): Merkezi İstanbul idi. Bu bölge Trabzon, Ordu, İzmit, Bursa, Merzifon,Sivas, Kayseri, Talas yörelerini kapsıyordu.

2.3.1.4. Rumeli (Avrupa)⁶⁸ Bölgesi: Merkezi Selanik olup, Filibe, Samakov, Sofya ve Manastır yörelerini içine alıyordu. Yani yalnız Bulgarlar amaçlanıyordu. (Bulgaristan'ın kurulmasına varan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının yakın nedenlerinden biri olan 1876 Bulgar ayaklanması Filibe sancağında çıkmıştı ve 1903 Makedonya Bulgar ayaklanması da Manastır ve Selanik yörelerini ateşe vermişti. Her iki bölgede misyonerlerin çalışma bölgeleriydi.)

2.3.1.5. Suriye Misyonu: Merkezi Beyrut idi.Sayda şehri de Suriye misyonu içinde sayıldı. Görüldüğü üzere, Anadolu, Misyoner çalışma alanlarına göre, baştan başa paylaşılmıştı. Hiçbir bölge misyonerlerin çalışma alanı dışında bırakılmamıştı. Ayrıca ABCFM üst yönetimi, Ermenilerle özel olarak ilgilenilmesini emretmişti.

Amerikalı misyonerler 1844 yılından itibaren hemen hemen bütün faaliyetlerini Ermeniler'e yöneltmiş ve misyonun ismini de "Mision to Ermenian" haline getirmişti. Balkanlar'dan Trabzon'a, Musul'dan Beyrut'a kadar hemen hemen bütün Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten Amerikan Board teşkilatı bu geniş coğrafyada Anadolu'daki topraklarını kendine göre 3 merkezden yöneterek daha büyük kontrol sağlamaya çalışmış ve

- Batı Türkiye misyonu İstanbul'dan,
- Merkezi Türkiye misyonu Merzifon'dan,
- Doğu Türkiye misyonu Harput'tan idare edilmek üzere bölgeler tespit etmiştir.⁶⁹

⁶⁸ Erdal Açıkses, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.544.

⁶⁹ Erdal Açıkses, *Misyonerlik Faaliyetleri*, s.192.

Gerçekten de ABCFM Türkiye'de o kadar muazzam çalışmıştı ki, 1893 yılına kadar Türkiye'de 624 okul, 436 ibadethane açmışlardır.⁷⁰ Bu tarihte Türkiye'de 1317 misyoner görev yapmaktaydı ve bunların 223'ü Amerika'dan gelmiş, geriye kalan 1094'ü yerli Ermeniler arasından seçilip yetiştirilmiş kişilerdi. O tarihe kadar Amerika'dan gelip Türkiye'de uzun yıllar çalışmış olan Protestan Misyonerlerinin sayısı 550 idi.

2.3.2. Misyonerlerin Anadolu'ya Yayılımları

Ermenileri İmparatorluktan koparmak için de Bulgarlarda olduğu gibi önce eğitim ve öğretimden işe girildi. Büyük maddi güce dayanan Amerikan misyonerleri 1830'lardan sonra Ermeniler arasında bir eğitim seferberliği başlattılar. 1834 yılında İstanbul Beyoğlu'nda Ermeniler için ilk misyoner okulu açıldı. Protestan misyonerler, eğitimle din propagandasını birlikte yürüttüklerinden ve Gregoryen Ermenileri Protestan mezhebine çekmeğe çalıştıklarından, önceleri, Ermeni Gregoryen Patrikhanesinin direnişiyle karşılaştılar. 1836 yılında İstanbul'da açılan ikinci misyoner okulu, Ermeni kilisesinin direnmesi üzerine iki yıl sonra kapatıldı.⁷¹

Bunun üzerine Amerikan misyonerleri Anadolu üzerine ağırlık verdiler. Ermenileri protestan mezhebine kazanma çalışmalarını yine sürdürdüler. Öyle ki 1848 yılında Babiali, Türkiye'deki pretostanları ayrı bir cemaat olarak resmen tanıdı.⁷² XIX. yüzyıl sonlarında Türkiye'de 60.000 kadar Protestan Ermeni bulunuyordu. Ermeni cemaati, Gregoryen, Katolik ve Protestan diye üçe bölünmüş oldu.

1835'te misyonerler Anadolu'da faaliyet göstermeye başlamışlardı. Bu amaçla görevlendirilen H.G.O.Dwight ve Eli Smith, 1830'da İzmir'e gelerek misyoner çalışmalarına başladılar. Osmanlı ülkesinde seyahat için gerekli teskere ve izin belgelerini aldılar. Dwight ve Smith Erzurum, Kars, Tiflis, Nahçıvan ve Tebriz gibi

⁷⁰ Bu konu için bkz. M.Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, Ankara, 1997, s.109-111; Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Ankara, 1991; Necdet Sevinç, *Ajan Okulları*, İstanbul, 1975; Erol Kırşehirlioğlu, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul, 1963; Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, 1989; Uygur Kocabaşoğlu, "Doğu Sorunu Çevresinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Ankara, 8-9 Mart 1990, Ankara, 1992.

⁷¹ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.94.

⁷² Erdal Açıkse, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.546.

bölgelerde gezerek Kürtler, Ermeniler ve Nasturiler hakkında 700 sayfalık bir kitap hazırladılar. Bu kitap ABCFM tarafından bastırıldı ve bölgeye gelen tüm misyonerler için temel bir başvuru kitabı oldu.⁷³

Bu arada misyonerlerin Ermeniler arasındaki eğitim-öğretim çalışmaları aralıksız sürdü ve yıldan yıla hızlandı. Önceleri yalnız din eğitimi, daha doğrusu Protestan din eğitimi, üzerinde duruluyordu. Daha fazla öğrenci çekebilmek için giderek laik eğitime ağırlık verildi. Ruhban okulu olarak açılan protestan okulları giderek laik öğretim yapan high school'lara(lise) ve kolejlere dönüştürüldü. Din eğitiminden yine vazgeçilmedi, ama laik eğitime yıldan yıla daha geniş yer verildi.

Misyonerlerin Türkiye'de 436 ibadet yeri vardı. Bunların 155'i tam kadrolu kilise, 281 'ü daha küçük ibadet yerleriydi. Bu kiliselerde 228'i papaz olmak üzere 1006 kişi görev yapıyordu. Türkiye'de Ermeni protestan cemaati yaklaşık 60.000 kişiydi. Yine 1893'te Amerikan misyonerlerinin Türkiye'de 5 koleji, bunlarda 4085 öğrencisi vardı, tam kadrolu yüksek kolejer şunlardı: Merzifon Anadolu Koleji, Antep Merkezi Turkey Koleji, Üsküdar Amerikan Kız Koleji, Harput Fırat Koleji ve Rumeli'de Samakov Eğitim Enstitüsü. Yine 1893'te Amerikan misyonerlerinin Türkiye'de 5 koleji, bunlarda 4085 öğrencisi vardı, tam kadrolu yüksek kolejer şunlardı: Merzifon "Anadolu Koleji", Antep "Merkezi Turkey Koleji", Üsküdar Amerikan Kız Koleji, Harput "Fırat Koleji" ve Rumeli'de Samakov Eğitim Enstitüsü. Bu kolejlere daha sonra yenilere eklenmiştir. Kayseri Talaş Koleji, Mersin Tarsus Koleji gibi. İstanbul'daki. Robert Kolej ise misyonerler tarafından kurulmuş olmakla birlikte 1890'farda yine ayrı bir statüdeydi ve artık doğrudan misyonerlere bağlı değildi. Yüksek kolejlerden başka misyonerlerin "high school" dedikleri orta dereceli 80 okulu vardı. Bunların 16'sı yatılı kız/okullarıydı. İlkokul düzeyindeki misyoner okullarının sayısı 530 idi. Türkiye'deki misyoner okullarının toplam 624 ve bunlarda okuyan öğrenci sayısı 27.400 idi. Bu rakamlar bugün için belki küçük gibi görülebilir. Ama bugünkü 70 milyon Türkiye'yi değil, o günkü nüfusu ve özellikle Ermeni nüfusunu düşünmek gerekir. Yaklaşık 1 milyon kadar bir Ermeni nüfusuna oranla bunlar daha büyük rakamlardı. Amerikan misyonerleri bu kadar küçük bir azınlık için 624 okul ve 436 ibadet yeri işletiyorlardı. Kaldı ki

⁷³ Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s.33.

Ermeniler için açılan okullar ve kiliseler yalnız bu kadar da değildi. Bunların sayıları artıyordu.⁷⁴

Misyonerlerin İstanbul'da haftalık ve aylık birer gazeteleri vardı. İstanbul Amerikan İncil kitabevi, misyonerlerin başlıca yayın merkezlerinden biriydi. 1893 yılına kadar Türkiye'de 3 milyon İncil kitabı dağıtılmıştı. Dağıtılan öteki kitapların sayısı 4 milyonu aşmıştı. Yani 1893 yılında misyonerlerin Türkiye'de dağıttıkları kitap sayısı 7 milyonu aşmıştı. Bu yeni doğan bebekler de hesaba katılarak, her Ermeniye yedi kitap dağıtılmış demektir. Amerikan misyonerleri Türkiye'de yılda 285.000 dolar harcıyorlardı. Yaptıkları toplam harcamalar 10 milyon doları aşmıştı. Bunun 6 milyon dolarlık bölümü, yani yandan fazlası, Amerikan vatandaşlarından toplanmıştı. Bu rakamları da bugünün değil, o günün ölçülerine vurarak düşünmek gerekir. 1886 yılında yapılan Merzifon Amerikan koleji 7 bin dolara mal olmuştu. 10 milyon dolar gibi büyük bir parayla, Merzifon koleji ayarında 1728 okul yapılabilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklar önce misyoner okulları aracılığıyla Avrupa devletlerinin etkisi altında kalmışlar sonra karşılıklı çıkar ilişkisi ve dayanışma içinde tam bir himayeye girmişler, o devletlerin siyasi görüşleri doğrultusunda hareket ederek Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde siyasi çalışmalarda bulunmuşlardır.⁷⁵ Yüzyıllardır Osmanlı egemenliğinde kalmış bu toplumlar, Fransız İhtilali'nden sonra dünyayı saran bu akımın etkisi ile artık gerileme dönemine girmiş imparatorluk yönetimine karşı ayaklanmaya başlamışlardı. Milliyetçilik fikri, Avrupa ulusları arasında gelişirken onlar bu akımı bir silah olarak kullanmaya başladılar. Ermeniler, Türklerin anavatanı üzerinde ve yaygın biçimde yaşıyorlardı. Ermeni ayaklanması da bu topraklardan ödün ister biçimde gelişecek ve Osmanlı'yı yıkması kesin olacaktı.⁷⁶

2.3.3. Okulların, Kolejlerin ve Hastanelerin Açılması

Osmanlı'da açılan ilk Amerikan okulu 1824 yılında açılan Syrian Protestant College'dır. Türkiye'ye ilk gelen iki misyonerden biri olan Plinny Fisk'in, 1822'de bölgede dağıtılacak her türlü dini ve öğretici yayını basmak maksadıyla Malta'da

⁷⁴ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.98-100.

⁷⁵ Erdal Açıkses, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.546.

⁷⁶ Seçil Akgün, *Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü*, s.6.

kurduğu matbaanın da büyük katkılarıyla ABCFM'nin kurduğu protestan okullarının sayısı 1827'de 13'e yükseldi.⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde protestanlaştırılmaya en müsait topluluğunun Ermeniler olduğu sonucuna ulaşan ABCFM, 1830'dan itibaren çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırdı. Osmanlı topraklarında faaliyette bulunan misyonerler, imparatorluğa hayat veren ideallerin gaza ruhu ve yeniçerilerin eğitimi olduğunu, ama devletin iki zayıf noktası olduğunu da görmüşlerdi; millet sistemi ve kapitülasyonlar. Misyonerler bu dört konu üzerinde derinliğine inceleme yaptılar.⁷⁸ ABCFM, Müslüman kitleyi Hıristiyanlaştırmak yerine, kiliseleri özellikle Ermenileri örgütlemeyi hedeflemiştir.⁷⁹ 1834 yılında Londra'da yayınlanan *Missionary Researches in Armenia* adlı eserde şu sonuca ulaşılmıştır: Müslüman kitle protestanlaştırılmaz, ama düşman topraklar üzerinde bulunan Hıristiyanlar üzerinde çalışarak düşmanın kalbine girebiliriz.⁸⁰

1824'ten 1886'ya kadar İmparatorluktaki Amerikan eğitim kurumlarının sayısı 400'e yaklaştı. Bunlar çoğunlukla 1830'lar ve 1840'larda kurulmuştu ve ruhsatsız olarak faaliyetlerini sürdürüyorlardı. 1869'da Osmanlı Devleti'nin eğitimi düzene sokmak için "Maarif Nizamnamesi" adında bir yönetmelik çıkarttı. Bu nizamnameye göre yabancı okulların ruhsatsız çalışması mümkün değildi ve ruhsat almaları gerekiyordu. Buna rağmen bir çok okul ancak 1880'ler ve 1890'larda ruhsat almışlardır ve devletin bu konuda ciddi bir müdahalesine de rastlanmamıştır.⁸¹

Misyon teşkilatlarının en kuvvetlisi ve en önemlisi olan American Board, hemen bütün faaliyetini Anadolu, Rumeli ve Suriye'ye hasretmişti. 7 Darülfünun, 43 yüksek mektep, 417 mektep, 5 ruhban kuruluşunu idare etmekteydi.⁸²

Anadolu'daki Amerikan misyonerler 1891'e kadar 9 kolej kurdular. Bunlar İstanbul'da Robert Koleji (1862), Beyrut'ta Beyrut Üniversitesi (1864), İstanbul'da Amerikan Kız Koleji (1873), Antep'te Merkezi Türkiye Koleji (1876), Harput'ta Fırat Koleji (1878), Maraş'ta Merkezi Türkiye Kız Koleji (1882), Merzifon'da Anadolu

⁷⁷ M.Hidayet Vahapoğlu, *a.g.e.*, s.73.

⁷⁸ Necmettin Tozlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları, Osmanlı, C.V*, Ankara, 1999, s.331

⁷⁹ H.Tahsin Fendoğlu, *a.g.m.*, s.224.

⁸⁰ Necmettin Tozlu, *a.g.e.*, s.331.

⁸¹ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemleri", *Amme İdaresi Dergisi*, C.14, S.3, Ankara, 1982, s.88.

⁸² Nahid Dinçer, *Yabancı Özel Okullar*, İstanbul, s.53.

Koleji (1886), Tarsus'ta St. Paul Enstitüsü (1888) ve İzmir'de Uluslar Arası Kolej (1891).⁸³

Zühtü Paşa'nın Protestan okulları ile ilgili hazırladığı defterin 2. kısmı olan çizelgede Adana'da 18, Aydın'da 9, Bursa'da 7, Diyarbakır'da 22, Erzurum'da 24, Ankara'da 9, Trabzon'da 1, Van'da 8, Halep'te 22, Beyrut'ta 89, Konya'da 4, Elazığ'da 83, Bitlis'te 22, Suriye'de 33, Kudüs'te 29, İzmit'te 2, Biga'da 1, Selanik'te 5, Manastır'da 3, Edirne'de 1, İstanbul'da 6 olmak üzere 398 okul olduğu yazmaktadır.⁸⁴

Misyonerler 1850'lerde Osmanlı İmparatorluğunda okullar ve hastaneler açmaya başladılar.⁸⁵ Misyonerler siyasi davranıyorlar, Ermeniler ve Bulgarlarla özel olarak ilgileniyorlardı. 1876'da ABCFM'in kurduğu merkezler ve 15 ayrı aktivite merkezi vardı. Okulları ilkokuldan başlayarak üniversiteye kadar uzanıyordu. 1850-1900 yılları arasında İncil Osmanlı ülkesinin hemen tamamına yayıldı, dili olan her bölgeye İncil gönderildi. Türkçe, Arapça, Yunanca, Ermenice, Bulgarca, Kürtçe ve Yahudice gibi dillere çevrildi.⁸⁶ Amerikan misyonerleri yoğun çabaları sonucunda 1834 yılında İstanbul'da bulunan Ermeniler için ilk kez Türkçe Protestan ayini yaptılar. Ermenilerle, öncelikle onları protestanlaştırmak, sonra da ayrı bir devlet kurdurtmak için özel olarak ilgileniyorlardı.⁸⁷

1850'lerden, hele Kırım savaşı ve Islahat Fermanının ilanından sonraki dönemde Misyonerlerin çalışmaları adamakıllı hızlandı. Türkiye'nin en güzel yerleri tek tek seçilerek buralarda okullar, kolejler açıldı. O günün mimarlık ölçülerine göre bunlar pek güzel ve modern binalardı. O kadar ki yüzyıl sonra bile kullanılacak durumdadırlar. Amerikan sermayesiyle, Amerikan mimarisinin güzel örnekleri mantar gibi türemeğe başladı.

1852'de, Harput'ta, bir Amerikan misyoner merkezi(istasyon) kuruldu. 1859 yılında, yani Islahat Fermanının ilanından üç yıl sonra, Harput'ta Amerikan misyoner koleji açıldı. Adı, bugünkü "Fırat Üniversitemiz" gibi, "Fırat Koleji" idi. (Ermeniler

⁸³ Dennis Papazian, "The Changing American View of the Armenian Question and Interpretation", *Armenian Review* 39, No: 4-156 (1986), s. 50.

⁸⁴ Orhan Ateş, *a.g.e.*, s.57.

⁸⁵ John Hammond Moore, *America Looks At Turkey, 1876-1909*, Virginia University Press, 1961, s.27.

⁸⁶ H.Tahsin Fendoğlu, *a.g.m.*, s.225.

⁸⁷ John Hammond Moore, *a.g.e.*, s.96.

Yeprad koleji diyorlardı.) Kolejin ilk amacı Ermeni protestan din adamları yetiştirmekti. 1880 yılında kolej genişletildi ve laik öğretime de ağırlık vermeğe başladı. O tarihte Harput ovasında Amerikan misyonierlerinin 62 küçük merkezi (veya istasyonu) ve 21 kiliseleri vardı. Yani hemen hemen her köyde bir misyonier istasyonu kurulmuş ve her üç köye de bir protestan kilisesi yapılmıştı. 66 köyden 62'sinde misyonier istasyonu vardı.⁸⁸

1861 yılında, İstanbul'da Bebek sırtında, Robert Kolejin temeli atıldı. Birkaç yıl sonra tamamlanıp genişletilen yapıları kompleksiyle bu kolej, o gün için Türkiye'nin en modern Amerikan kolejlerinden biriydi. Robert Kolej, yalnız Ermenilere eğitim vermemiştir. Rumlara, Bulgarlara da eğitim vermişler. Hatta Amerikan misyonierleri, "Bulgar milliyetçilerini Robert kolejde biz yetiştirdik" diye öğünürler ve Bulgar devletinin kurulmasında kendilerinin de payları bulunduğunu yazarlar. 1890'larda Robert Koleji ayrı bir statüyle yönetiliyordu. Misyonierler tarafından kurulmuş olmakla birlikte, o tarihlerde artık doğrudan misyonier örgütüne bağlı değildi. Misyonierler, yalnız Ermenilerin eğitime ağırlık veriyorlardı. Robert Kolej ise giderek biraz kozmopolitleşmişti ve misyonierlerin yönetiminden ayrılmıştı.

Harput ve Robert kolejlerinden sonra Merzifon Amerikan Koleji açıldı. Önce 1863 yılında Merzifon'da bir Amerikan ruhban okulu açıldı. 1881 'de bu okul High School veya orta okul düzeyine getirildi ve laik eğitime ağırlık vermeğe başladı. 1886 yılında da Kolej düzeyine yükseltildi. Sivas'taki Amerikan Konsolosu H.M. Jevvet, o tarihte, Anadolu'da üç Amerikan koleji bulunduğunu belirtiyor: Antep Amerikan Koleji, Harput "Fırat Koleji" ve Merzifon "Anadolu Koleji".⁸⁹ Merzifon Koleji, bugünkü yabancı dil kolejlerimizin adını, yani "Anadolu Koleji" adını taşıyordu. 1886 yılında, yani ilk açıldığı yıl kolejin yüksek kısmında 135 öğrenci vardı. Bunların 108'i Ermeni, 27'si Rumdu ve kolejde hiç Türk öğrenci yoktu. Öğrenciler Sivas, Trabzon, Kastamonu, Ankara, Konya, İstanbul ve İzmir'den gelmişlerdi ve yatılıydılar. Kolej 7000 dolara mal olmuştu ve bu paranın tamamı Amerikan vatandaşlarınca ödenmişti. Kolejin yılda 20.000 dolar gelir getirecek bir bağ-bahçe alanı vardı. 2000 ciltlik bir kitaplığı; astronomi, jeoloji, kimya ve felsefe araç-gereçleri vardı. Eğitim araç-gereç bakımından

⁸⁸ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.95.

⁸⁹ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.97.

kolejin hiçbir sıkıntısı yoktu. Kolejin tüm giderleri Amerikalılarca karşılanıyordu. Yatılı öğrencilerden yıllık 9.5 Türk lirası gibi sembolik bir ücret alınıyordu. Dört Amerikan misyoneri tüm gün bu kolejde çalışıyordu. Yerli Ermeni öğretmenlerine 12.30 dolar ile 44 dolar arasında yıllık ödeniyordu. Yüksek sınıf öğrencileri de küçük sınıflara ders veriyorlar ve saat başına göre ücret alıyorlardı. Kolejin öğretim dili, Kitapların çoğu gibi İngilizceydi. Başlıca Geometri, trigonometri, astronomi, botanik, muhasebe, kimya, fizik, zooloji, mantık, ekonomi, tarih felsefesi, ahlak felsefesi, devletler hukuku, ayrıca Fransızca, Ermenice, Rumca ve Türkçe dersleri okutuluyordu. Ermeniceye büyük ağırlık veriliyordu ve Ermenice okutan hocalara Türkçe okutan hocalara verilen üç katından çok aylık ödeniyordu. Türkçe öğretmenlerine 13.20 dolar, Ermenice öğretmenine 44 dolar aylık veriliyordu. Bundan başka Hıristiyanlık tarihi ve felsefesi, Ermeni ve Yunan fizyolojisi gibi dersler de gösteriliyordu. Merzifon Amerikan koleji veya "Anadolu Koleji" kısaca buydu. Kolej Müdürü Rahip C.C. Tracy, henüz yeni açılmış olmasına karşın, bu okulun bölgenin eğitim düzeyini yükselteceğini ve gençleri kamçılacağını söylüyordu. Sivas Valisi Sırrı Paşa da koleji gelip gördükten sonra bunun "bölgenin en iyi okulu olduğunu" söylemiştir.⁹⁰

1880 sonrasında ABD'li misyonerlerin Ermenilere yönelik çalışmaları hız kazanmıştı. Antep bölgesinde 48 Amerikalı misyoner, destek veren 267 yerli görevli bulunmaktaydı. Ermeni ulusal bilincinin oluşması misyonerlerin biricik görevidi.²⁹ Ermeni sorunu zamanla Rusya ve İngiltere gibi diğer Avrupa devletlerinin desteği ile çoğu zaman gündeme gelen bir sorun olmuştu.⁹¹

Ermeniler bir yandan kilisede, öte yandan kolejde çok yoğun bir eğitimden geçiriliyordu. İzmit, Merzifon vb. gibi yerlerde epeyce çalıştıktan sonra, 1870'te Harput'a gönderilen Amerikan kadın misyoneri Maria A. West, "Romance of Mission" (Misyonların Öyküsü) adıyla yayınladığı 700 sayfalık anılarında, Harput Ermeni kadınları ve kızları arasında nasıl yoğun bir eğitim çalışması yaptıklarını ayrıntılarıyla anlatır. Yediden yetmiş Ermeni kızları, kadınları, ninelerini topladığını, kızı ve torunuyla yan yana oturan Ermeni kadınlarına önce "temizlik" dersi vermeğe başladığını, temiz havayı "başkasının çiğneyip çıkardığı bir yemeği siz ağzınıza alıp

⁹⁰ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.97.

⁹¹ H.Tahsin Fendoğlu, *a.g.m.*, s.227.

çiğnetebilir misiniz, kirli hava işte odur" örneğiyle anlattığını, vücut temizliğinden her sabah saçlarını taramalarına, banyo yapmaktan, dikiş dikmeye, mutfak işlerine kadar her şeyi tek tek öğrettiğini ayrıntılarıyla bu anılarında yazmıştır. Her Ermeninin evine, mutfağına, yatak odalarına kadar girip teftişte bulunduğunu, "Ermeni insanının ruhuna girdik, yaşamında bir ihtilal yaptık" diye öğündüğünü yazmıştır.⁹² Amerikan misyonierleri bu eğitim-öğretim "ihtilalini" yalnız Harput'ta yapmamışlardır. Ermenilerin bulunduğu her yerde bunu başardıklarını söylerler.

1900 yılına ait ABD Sefiri Hon S.S. Cox'un verdiği bilgiye göre, meşgul olunan köy, kasaba ve şehir sayısı 394, bu faaliyetler için angaje edilen Amerikan vatandaşı 254, Türk teb'ası yardımcılar 1049, high school ve kolej adedi 35, yatılı kız okulları 27, umumi mektepler 508, öğrenci sayısı 25.171, mabed adedi yaklaşık olarak 400, teşkilatlı kiliseler 138'dir. 1917 yılı rakamlarına göre Amerikan misyonierlerine ait gündüz okullarında 27.000, gece okullarında 35.000 öğrenci okumaktaydı, Yalnız Asya kısmında 152 Amerikan misyonieri, 800 yerli yardımcı, 101 kilise, 12.000 muhabir, 47.000 müntesip, 48 kolej ve ortaokul (kızlar için), 35 umumi okul vardı. Osmanlı İmparatorluğu Evangalizasyonu için ABD tarafından en az 10 milyon dolar sarf edilmişti. Amerikan protestan dini teşekküllerinden biri olan The Near East Relief Batı Anadolu Bölgesiyle en fazla meşgul olandı. Bu teşekkül 9 Eylül 1922 tarihine kadar Batı Anadolu'da 200 milyon dolar harcamıştı. İzmir'de Amerikan protestan misyonierlerine ait 500 öğrencinin okuduğu 2, Manisa'da 1 kolej vardı.⁹³

Misyonierler bu okullarda bireyleri istedikleri kalıplara sokmaya, Osmanlı'nın yıkılma döneminde garplılaşma gibi değişimlerle Osmanlı'da kültürel çözümlemeye uğramış bireyelerine Amerikanvari hayat tarzı aşılınmaya. hem ABD hem de Ermenilerin yaşadığı topraklarda başlamıştır.

Misyonier Okullarında eğitim gören genç öğrenciler, eğitimlerini tamamlamak için Amerika'ya gitmeyi düşünmeye başladılar. Bunlar arasından seçilen gençler misyonierler tarafından Amerika'ya gönderildi. Misyonierler bunların geri dönerek misyonier okullarında öğretmenlik, papazlık veya kliniklerde yardımcılık yapmalarını

⁹² Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.95.

⁹³ Nahid Dinçer, *a.g.e.*, s.53,54.

umuyorlardı. Fakat bu öğrencilerin çoğu geri dönmediler, Amerika'da kalanlar kendilerine yeni bir yol çizdiler.⁹⁴

Misyonerlerin kullandığı bir diğer metot ise sağlık misyonudur. Amerikalı misyonerler toplumlara yaklaşmadaki en güzel yol olarak bu misyonu tercih etmişlerdir. Bu metot aynı zamanda müslümanlara da yaklaşmanın yolu olarak görülmüştür. Misyoner Milligan bu misyonun önemini “insanın olduğu yerde acılar da vardır, acıların olduğu yerde doktorluğa ihtiyaç vardır, doktorluğa ihtiyaç duyulan yerde misyonerlik için uygun fırsat vardır” şeklinde izah etmiştir.⁹⁵

Amerikalılar başta Antep, Harput, Mardin, Adana olmak üzere 10 hastahane 10 tane de revir açmışlardır. Antep'teki hastahane yarısına yakın kısmı müslüman olmak üzere 1912 yılına kadar 52.248 hasta tedavi olmuştur ki, bu American Board'un dünyadaki bütün teşkilatları içerisinde bir rekordur. Diğer önemli bir hastahane olan Harput'taki hastahaneye ünlü American Board misyonerlerinden Annie Tracy Riggs'in adı verilmiştir.⁹⁶ Bu hastahane çalışmaları I.Dünya Savaşında belki de kendilerinin yetiştirdiği Ermenilerin tarafından yaralanan askerlerin tedavisi sırasında dahi telkinde bulunmayı ihmal etmedikleri bilinmektedir. Hipokrat yeminin ilk defa 1859 yılında Sivas'taki bir revirde bozulduğu da yine misyonerlerce dile getirilmiştir.⁹⁷

2.3.4. Yeni Dünya, Amerika'ya Göçün ve Diasporanın Oluşmaya Başlaması

Türkiye'den Amerika'ya ilk olarak giden Ermeniler tacir ve misyonerlerin kayırıp kolladıkları kimseler oldu. Bu misyonerler, Ermeni çocuklarına verdikleri eğitim-öğretimle Ermeni çocukları arasında Amerika özlemi yarattılar ve Yeni Dünya'yı gidip görme arzusunu kamçılıdılar. Böylece misyonerlerin eğitiminden geçen her Ermeni çocuğu birer Amerikan hayranı olup çıkıyordu.⁹⁸

Misyonerler 1840'lardan başlayarak Amerika'ya Ermeni öğrencileri göndermeye başladılar. Genellikle teolojik tahsili için gönderiliyorlardı. Bir süre sonra öteki

⁹⁴ Haluk Selvi “ABD’de Ermeni Faaliyetleri (1892-1896)”, *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C.III, Ankara, 2003, s.28

⁹⁵ Erdal Açıkse, *Misyonerlik Faaliyetleri*, s.195.

⁹⁶ Erdal Açıkse, *Misyonerlik Faaliyetleri*, s.195.

⁹⁷ Daha geniş bilgi için bkz., Erdal Açıkse, *a.g.e.*, s.171-176.

⁹⁸ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.72.

Amerikan yüksek okullarına Yale, Princeton gibi Amerikan Üniversitelerine de Ermeni öğrencileri yerleştirmeye başladılar. 1890 yılında öğrenim için Amerika'ya gidip oraya yerleşen Ermeni gençlerinin sayısı 70 kadardı. Bunlar, Amerika'da 1800'ler boyunca göç eden Ermenilerin eğitimli kanadını oluşturan Diaspora'nın çekirdeğini oluşturdular. Sayıları az olmasına rağmen yüksek öğrenim görmüş, genç ve dinamik kişilerdi. Aynı zamanda koyu birer Türk düşmanı olarak yetiştirilmişlerdi. Misyonerlerin yetiştirdiği bu eğitimli Ermeni gençleri, Amerika'da Türk düşmanlığını yaymak bakımından sayılarına oranla büyük rol oynadılar. Bunlar Amerika'ya yerleşen ilk Ermeni grubuydu. Amerika'ya yerleşen ikinci Ermeni grubu, yeni yetişme küçük tüccar takımıydı. Bunlar da Amerikan tüccar ve misyonerlerinin vasıtasıyla gitmişlerdi. Ancak birinci gruba kıyasla daha az eğitimliydi, kimileri birkaç yıl misyoner okullarında okumuşlar kimileri de misyonerlerin yanında uşak, postacı gibi ayak hizmetinde çalışmışlardı. En önemli özellikleri, inanılmaz bir Türk düşmanlığı içerisinde bulunmalarındır. Hatta Türk düşmanlığını veya Ermeni propagandasını, ticari reklam aracı olarak kullanmışlardı. Öyle ki bu düşmanlık babadan oğula, ondan toruna aktarılmış ve Ermeni işadamlarının ikinci bir karakteri olup çıkmıştır. Bu tarihlerde filizlenen düşmanlık, eksilmeden bugüne kadar devam etmiştir. Bu Ermeniler, ilişkileri olsun olmasın; Amerikan gazetelerine, Amerikan Senatosuna, Amerikan Cumhurbaşkanlığına mektuplar, telgraflar yollamışlar ve bunu bir yerde etnik bir karakter yapısı şekline sokmuşlardır⁹⁹ Bu öğrenciler ve tüccarlar hızla Amerika'ya adapte oldular ve göçmenlerin liderliğini yaptılar. 1880'lerde bunlara yeni bir grup Ermeni daha katılmaya başladı. Bu yeni gelenler daha fakir olan Anadolu köylüsü idi. 1870'lerin sonundan itibaren gelen bu göçmenler özellikle Harput bölgesindendi. Amerika'ya ilk büyük Ermeni yerleşimi 1883'te California'nın Fresno şehrine oldu.¹⁰⁰

Amerikalı misyoner ve konsoloslukların faaliyetlerinin sadece Ermenilere yönelik bir olay olduğunu söylemek mümkün değildir. Müslümanlar üzerinde de etkili olmuş hem ayrılık ruhu hem de Amerikan değerlerine özentisi duyulmuştur. 1875'li yıllarda Osmanlı topraklarından Kuzey Amerika'ya başlayan kitleler halindeki Müslüman göçünün en önemli nedenleri arasında Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan Okulları'nın faaliyetleri gelmektedir. Bu okulların öğrencileri genellikle varlıklı ailelerin

⁹⁹ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.103.

¹⁰⁰ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.28.

çocuklarıydı ve bu okullardan mezun olduktan sonra aileleri ile yüksek öğrenim için Amerika'ya gidiyorlardı.¹⁰¹ Amerika'ya giden bu ilk gurubun asıl amacının bol para kazanıp iyi bir gelecek elde etmek olduğu bilinmektedir.¹⁰²

1880'lerin sonunda Amerika'ya siyasi göçmen Ermeniler de gelmeye başladı. Anadolu'yu bölerek bir Ermenistan kurmak isteyen ve Türkiye'de suç işleyen Ermeniler'in de sığınak yeri yine Amerika olmuştur. Bunlar Osmanlı Devleti'nden kaçan ihtilalci kimselerdi. Amerika'da oranın vatandaşlığına geçtikten sonra silah, Osmanlı aleyhine kitap, broşür ve benzeri malzemeyle tekrar geri geliyorlardı. Osmanlı Devleti bu isyancıların geri gelmelerini engellemek için yakın limanlarda kontrolleri arttırdığı için uzak limanlarda karaya çıktuktan sonra bir fırsatını bularak Harput'a gelmeye çalışıyorlardı. Harput'tan Amerika'ya gizlice giden Ermeniler'in bir kısmı Anadolu'ya geçmek için Mısır'ın limanlarına giderek oradan Anadolu'ya gelmeye çalışmaları da buna bir örnek olarak verilebilir.¹⁰³

Bu ihtilalciler 1887-1890 arasında Amerika'da hücreler kurmaya başladılar. Bunlardan en önemlisi Ermeni Milliyetçisi Sympad Kaprielian idi. Kaprielian 1886'da Osmanlı Devleti tarafından yakalanarak sürgün edildi ve New York şehrine yerleşerek Amerika'daki ilk Ermeni İhtilal Gazetesi Haik'i çıkarmaya başladı.¹⁰⁴

Osmanlı hükümeti Amerika'da Türk aleyhtarı Ermeni propagandasına karşı gereken tedbiri aldı ve 1867'de açılmış olan Washington elçiliğine Ali Ferruh Bey'i tayin etti. Yeni Osmanlı elçisi gençti ve fransızcadan başka İngilizce de biliyordu. Ali Ferruh Bey 1898 Martında Amerika'ya vardı. Kısa zamanda da basın mensuplarıyla dostluk ilişkileri kurdu. Onlara Ermeni meselesinin gerçek yüzünü anlattı. Ali Ferruh Bey'in çalışmaları neticesinde Washington Post gazetesi başyazarı Mr. Richard 1899 Martında "Fesatçı Cemiyeti" başlıklı bir makale yazmış ve bu makale bir çok Amerikan gazetesinde basılmıştır. Fuat Ezgü'nün 26 Nisan 1947 günkü Cumhuriyet gazetesinde yayınladığı bir yazıda Türkçe tercümesi bulunan makalede şöyle deniyordu:

¹⁰¹ Osman Özsoy, "Türk Amerikan İlişkilerin İlk Dönemi ve Amerika'daki İlk Tanıtım Faaliyetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 114, İstanbul, 1998, s.196,197.

¹⁰² Erdal Açıkse, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.547.

¹⁰³ Erdal Açıkse, "Amerika'dan Harput'a, Harput'tan Amerika'ya Göç", *Dünü ve Bugünüyle Harput Dergisi I*, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları No:8, Ankara, 1999, s.150.

¹⁰⁴ Robert Mirak, *Torn Between Two Lands, Armenians in America (1890 to World War I)*, Cambridge, 1983, s.43.

“Ermenilerin hıristiyan olduklarından dolayı zulme uğradıklarına inanmak artık kabil değildir. Buna da son derece eminiz ki Ermeniler Osmanlı Hükümeti tarafından daima inayet ve atıfetlere mazhar olagelmışlerdir. Resmi ve gayri resmi memuriyetler istisnasız onlara açıktır. Hatta Washington’da bile Osmanlı Devleti’nin hıristiyan diplomatları bulunmuştur. Ermenilerin güya Osmanlı Padişahı tarafından eziyet ve cefaya duçar edildiklerine inanacaklar ancak ya cahil veya hasta adamlardır....Şunu bilmeliyiz ki, Ermeniler cezaya çarpıldılarsa hıristiyanlıklarından değil, isyan hareketlerinden ve kanuna karşı gelmelerinden dolayıdır. Türkler mezhep kavgalarında bulunmazlar ve asla etmediler. Şuna da tamamıyla eminiz ki, misyonerler Ermenileri haliyle bırakırlarsa bu bapta hiçbir mesele zuhur etmez. Bunları bildiğimiz cihetle Ermeni komiteleriyle asla münasebetleri olmamasını okuyucularımıza tavsiye ederiz.”¹⁰⁵

Ermenilerin Doğu Anadolu’dan ABD’ye göçünde, konsoloslukların tam yerleşmelerinden (1901) sonra büyük bir artış oldu. Doğu Anadolu’daki Amerikan Konsoloslukları, Amerika’ya göç için yapılacak bir çok işin halledilmesinde her türlü kolaylığı sağlamışlardır. Bir çok Amerikan Konsolosluğunda misyonerler görev almış, konsolos vekili veya yardımcılığını genellikle misyonerler üstlenmiştir. Yardımcı eleman olarak da genellikle Ermeni veya Rumlar tercih edilmiştir.¹⁰⁶

Yetişmiş bir çok Ermeni genci Amerika’ya gönderilerek orada daha ileri eğitim görmeleri de sağlanıyordu. Bu gençlerin pek çoğu Amerika’da Amerikan vatandaşlığına geçerek İmparatorluğa geri geliyor, Osmanlı topraklarında Amerikan vatandaşı olmanın dokunulmazlığı içinde kendi halklarına özgürlük propagandası yapıyor, gördüklerini anlatarak devletten reformlar istemeye yönelttiriliyorlardı. Çok geçmeden Osmanlı imparatorluğunda artık bilinçlenmiş bir Ermeni toplumu olduğunu gösteren en büyük kanıt ise 1863’te hazırlanan ve imparatorluk tarafından onaylanan Ermeni anayasası oldu.¹⁰⁷

Öğrenciler, küçük tüccar derken 1890'lara doğru esnaf, zanaatkar ve köylü Ermeni göçü başlamıştır. Bu göçler o kadar yoğunlaşmaya başlamıştır ki, gerek Amerika

¹⁰⁵ Ercüment Kuran, “ABD’de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandası”, *Uluslar Arası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No:17,s.56.

¹⁰⁶ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.548.

¹⁰⁷ Seçil Akgün, *Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü*, s.9,10.

gerekse Osmanlı Devleti buna karşı çıkmaya başlamışlardır. Amerika sağlık bakımından sıkı kontrolden geçirmeden göçmen almak istemiyordu. Osmanlı ise, bazı yörelerde nüfusunun azalmasını istemiyordu. Bu kısıtlamalar gelince bu defa Amerika'ya kaçak Ermeni göçmeni götürülmek üzere Ermeni simsarları türedi. Gerek Amerika'nın gerekse Osmanlı'nın kısıtlamalarına rağmen 1890-1900 yılları arasında yaklaşık 12.000 kadar Ermeni'nin Amerika'ya göç ettiği görülmüştür. R.Mirak'a göre 1869-1890 arasında 1401, 1890-1895 yılları arasında 5.500 Ermeni Amerika'ya göç etmişti. Agos gazetesi bu göç olayından bahsederken: "...Ermeniler, Protestan misyonierlerinin övgüyle bahsettiği "Fırsatlar Ülkesi"ne ilgi duymaya başladılar. Amerika'ya ilk göç eden Ermeniler eğitimlerini sürdürme ve geçimlerini sağlama konularında daha iyi fırsatlara sahip olma amacıyla yola çıktı. O dönemde pek çok Ermeni göçmeninin amacı yeteri kadar para kazanıp geri dönmek ve ailelerinin yaşamlarını düzeltmekti.Buralara giden Ermeniler bir daha geriye dönmediler. Amerika'daki Ermeni göçmenlerin sayısı ise giderek artmaya başladı."¹⁰⁸ diye yazmaktadır.

Amerikalılarla küçük bir temas kuran veya onların okullarında okuyan, müesseselerinde çalışan birçok Ermeni'nin ideali genellikle Amerika'ya göç olmuştur. Burada Amerikan misyonierlerinin lüks yaşantıları, Amerika'nın zenginlikleri, eğitim vb. konulardaki iyi durumu etkili olmuştur.¹⁰⁹

Washington Elçisi Mavroyani Bey 29 Mart 1892 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazısında Amerika'daki Osmanlı göçmenlerin durumunu ve sayılarını şu şekilde veriyordu:

“ 1890 senesi zarfında Amerika'ya hicret eden ahali 455.302 nüfus iken Haziran'da son bulan 91 senesi zarfında 560.319 kişi hicret eylemiştir. 1891 senesi zarfında Memalik-i Şahane'den Amerika'ya hicret eden nüfusun miktarı aşağıdadır.

¹⁰⁸ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.74.

¹⁰⁹ Erdal Açıkses, *Amerika'dan Harput'a, Harput'tan Amerika'ya Göç*, s.148.

Muhacirin-i Osmaniye'ni n toplamı	İşsiz	Muhtelif işlerle iştigal eden	Bir sanatla iştigal eden muhacirle r	Bir mesleğe mensup muhacirle r	Muhacirleri n mahall-i vürüdü
165	109	117	32	7	Rumeli
352	130	221	1	-	Arabistan
2.488	339	1.324	159	6	Anadolu
812	118	619	73	2	Ermenilerle meskun vilayet
40	17	22	1	-	Mısır
Toplam: 3.857					

Tablo-2

1890 senesinde Muhacirin-i Osmaniye 2.167 idi. Tebamızdan Amerika'ya en fazla hicret edenler Suriyelilerdir. Bunlar kendi işleriyle iştigal etmekte olup hiçbir siyasi maksatları yoktur. Bunlardan sonra Ermeniler gelir. Ermeniler hoşnutsuzluk izhar etmekte olup Osmanlı Devleti'ni aşağılamaya çalışmakta iseler de efkar-ı umumiyeeye karşı çalışmaları neticesiz kalıyor. Amerika'da mukavelenameleri kararlaştıran Heyet-i Ayan(senato)dır. Velhasıl Ermeniler bunları kendi efkar ve maksatlarını kabul ile Hükümet-i Seniyyenin efkar ve tasavvurâtı aleyhinde bulunmaya sevk ve imaleye çalışıyorlar. Heyet-i Ayan azası (senatörler) ise her ne kadar kendi memleketlerinin işlerine vakıf ve bilgileri var ise de içlerinden ekserisi Devlet-i Aliyenin ahval-i hakikiyesine vakıf olmadığı cihetle hem Devlet-i Aliyeyi hem de kanun-ı esasileri gereğince kendi rey ve kararlarıyla hareket ederek Amerika Hükümetini müşkül duruma düşürüyorlar.”¹¹⁰

Amerika kayıtlarına göre, 1854'te Amerika'da 20 Ermeni bulunuyordu, bu sayı 1870'e kadar 70 civarına ulaştı. Şüphesiz bu kayıtların dışında gelen Ermeni göçmenler de vardı. Bu gelenlerin tamamı Amerikan misyoner okullarında eğitilmiş gençler değildi, bazıları Yeni Dünya'ya büyük fedakarlıklarla talihlerini aramaya gelmişlerdi. Bunlar Massachussets, New York, New Jersey ve Pennsylvania'nın fabrikalarında iş buldular. Göçmen Ermeniler aynı fabrikalarda çalışmaya, aynı yerde yaşamaya önem verdiler ve karşılıklı yardımı öne çıkardılar. Bu kapalı çevrede birkaç küçük Ermeni

¹¹⁰ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.29.

işyeri, kahvehaneler, manavlar, ayakkabı tamircileri ve sosyal hizmetleri göreceğ diğer küçük yerler açıldı. 1890'a kadar Amerika'da Ermenilerin sayısı 2000'e ulaştı. Bunların hemen hemen hepsi genç ve bekar insanlardı. Çoğu ilk günlerde Amerika'da geçici süre kalacaklarına inanıyorlardı, amaçları ailelerine para göndermek ve dönüş için yeterli parayı biriktirmekti.¹¹¹ Bu gün Ermeni araştırmacılarının tamamı 1890-1923 yılları arasındaki göçleri Anadolu'da meydana gelen olaylara ve Türklerin bu Ermenilere kötü muamele ettiğine bağlamaktadırlar. Oysa özellikle 1890-1896 arası göçün temel sebebi tamamen maddi sebeplerden kaynaklanıyordu. Suriye'de hiç bir karışıklık olmamasına rağmen en çok göç buradan oluyordu. Gidenlerin çoğu askerlik bedeli ödememek için gidiyordu. Sonra bunlara Ermeni kızları gönderiliyordu. Harput'taki Amerikan konsolosluğunun yazdığına göre, 1900 yıllarında Harput'tan her yıl evlenmek üzere 100 kadar Ermeni kızı Amerika'ya gönderiliyordu.¹¹²

1880'lerin sonunda yaklaşık 1000 Ermeninin yaşadığı Worcester şehri Ermenilerin Amerika'daki ilk kiliseyi kurdukları yerdı. 1888'de Worcester'a gelen ve Osmanlı Devleti tarafından aranmakta olan Mıgırdıç Portakalyan Ermenileri bir kilise kurmaya sevk etti. Burada ilk olarak bir Ermeni kulübü kuruldu. Kulübe 250 kişi katıldı ve kiliseyi kuran da bu kulüp oldu. 18 Ocak 1891'de binlerce Ermeninin katılımıyla Holly Saviour Kilisesi açıldı. Worcester'deki bu açılışı diğer bölgelerdeki kilise açılışları takip etti.¹¹³ Amerika'daki Ermeni cemaati çalışmalarında kiliselerden sonra siyasi partiler de önemli bir rol oynadı. Worcester Ermeni Kulübü 1890'ların başında Hınçakların yazdıkları ile tanışmaya başladı. Hınçaklar kısa sürede New York, Worcester, Boston ve Lawrence'e yayıldılar. Amerika'da Hınçakların ilk idarecisi, Cenova'da partinin kurucularından olan Nişari Garabedian'dı. Osmanlı Devleti tarafından sınır dışı edilmiş olan Protestan Karekin Chitician da Amerika'daki Hınçak liderlerindendi, fakat Ermeniler tarafından pek sevilmiyordu; Garabedian, Anadolu'yu dolaşmış, Patrik Kırımıyan ile görüşmüştü, parti kurucusu Nazarbeg tarafından Amerika'ya gönderilmişti.¹¹⁴

¹¹¹ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.29.

¹¹² Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.104.

¹¹³ Robert Mirak, *a.g.e.*, s.326.

¹¹⁴ Robert Mirak, *a.g.e.*, s.206.

Amerika'ya Ermeni göçleri 1901 yılından sonra da devam etmiş, özellikle göç sınırlamalarının gevşetildiği dönem olan İkinci Meşrutiyet döneminde Ermenilerin topluca Amerika'ya göç ettikleri görülmüştür. 1908 yılında 3.300, 1910 yılında 5.500 ve 1913 yılında 9355 Ermeni Amerika'ya göç etmiştir. Öyle ki Birinci Dünya Savaşı öncesinde Amerika'daki Ermeni kolonisinin nüfusu 50.000'i aşmıştı.¹¹⁵ Agos gazetesi "Birinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan tehcirin ardından Ermeniler kendilerini kabul eden her ülkede yeni bir yaşam kurmanın mücadelesine giriştiler. 1915'ten sonraki yıllarda ABD'ye yaklaşık 25 bin Ermeni geldi. 1916'ya geldiğinde, çoğunluğu Manhattan'da olmak üzere New York'ta yaklaşık 16.000 Ermeni bulunuyordu."¹¹⁶ diye yazmaktadır. 1924'te yaklaşık 100 bin Ermeni Türkiye ve Sovyetler Birliği'nden ABD'ye doğru yola çıkmıştır.

Türkiye'nin değişik yerlerinden Amerika'ya ticaret, eğitim, vb. sebeplerle oldukça çok sayıda göç olmasına rağmen Harput bunlar arasında rekor bir sayıdadır. Harput protestan kiliselerinin organizesiyle sadece bir yılda Harput'tan. Amerika'ya özellikle de Boston şehrine yapılmış olan 3000 kişilik göç olayı, bütün Osmanlı topraklarından yapılan göçün % 25'ine tekabül ettiği gibi bu sayı bir rekor olarak da kabul edilmiştir.¹¹⁷ Harput ve çevresinden Amerika'ya göç edenlerin her türlü ihtiyaçları, Fırat Koleji'nin mezunları, Harput Protestan Kiliseleri Birliği ve Amerikalıların Harput'taki kolonisinin desteğiyle karşılanmıştır. Bu çalışmalarda Amerikalıların Harput'ta açmış olduğu konsoloslüğün da oldukça büyük bir rolü olduğu bilinmektedir. Harput'tan bu kadar göçün gizli bir şekilde yürütülmesinde, bazı memurların suistimallerinin, misyoner vb. kuruluşların yanı sıra türüyen simsarların da etkili olduğu bilinmektedir. Amerika'ya göç edenlerin gidişleri sırasında ve Amerika'ya kabullerinde yaşanan zorlukları aşmak için Harput'ta kurulan iki dernek ile İstanbul ve ABD'deki ajanların etkili çalışmalarının rolü büyük olmuştur.¹¹⁸

Bu Ermenilerin hemen hemen tamamı İngilizce bilmedikleri için, gece kurslarında İngilizce öğrenmeye başladılar. Bazı Ermeni araştırmacılar böylece Ermenilerin asimile

¹¹⁵ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.105.

¹¹⁶ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.74.

¹¹⁷ Erdal Açıkşes, *Amerika'dan Harput'a, Harput'tan Amerika'ya Göç*, s.150.

¹¹⁸ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.105.

olmaya başladıklarını yazarlar. Onlara göre, Ermenice onları anavatana ve birbirlerine bağlayan tek bağı, böylece Ermeniler ruhlarını kaybettiler.¹¹⁹

2.3.5. Hıristiyan Kardeşlere Yardım Adı Altında Paraların Toplanması

Ermenilere harcanan Amerikan parası, halktan toplanıyordu. Bu parayı toplayabilmek için Amerikan Protestan kilisesi kolları sıvayıp seferber oluyordu. Atlantik'ten Pasifik'e kadar baştan başa tüm Amerikan kiliseleri işe koyuluyor, Türkiye Ermenisine gönderilmek üzere Amerikan halkından para istiyordu. Bu parayla Türkiye'deki Amerikan misyonerinin yüksek maaşları ödeniyor, misyonerlerinin Amerika'daki hayat düzeylerini Türkiye'de de sürdürmeleri sağlanıyor, Türkiye'deki misyoner okulları ve kiliseleri kurulup geliştiriliyor ve yaşatılıyordu. Ama toplanan paranın önemli bir bölümü Amerikan Protestan kilisesinin kasasına giriyordu. Başka bir deyimle, Protestan kilisesi, Türk ulusu kötülenerek zenginleşiyordu.

Amerika'da, özellikle 1890'lardan sonra, Türk düşmanlığı kampanyaları giderek sıklaşmıştır. 1894 Sasun ayaklanması üzerine, Türkiye Ermenilerine yardım için, misyoner örgütü, Amerikan Protestan Kilisesi, Amerikan Kızıhaçı, başta Christian Herald olma üzere çeşitli Amerikan gazeteleri ve bazı diğer kuruluşlar seferber edilmiştir.¹²⁰ Washington'daki Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey "bu bir dini ayaklanmadır" diyordu. İki kişilik personeliyle elinden geleni yapmaya çalışıyor, ama sesini duyuramıyordu. Protestan kilisesinin bu görülmemiş Türk düşmanlığı kampanyasını protesto etmek için Amerikan Dışişleri Bakanlığına nota üstüne nota gönderiyordu. Notaları, Amerikan Dışişleri dosyalarında kalıyordu. Sokaktaki Amerikan vatandaşı, Türkiye'nin yerini bilmemesine, Türk insanını ömründe hiç görmemesine rağmen "kanlı bir canavar" olduğunu, bunun adına Türk dendiğini, bu "canavarın" ve "barbarın" masum Hıristiyanları koyun gibi kesip biçtiğini e inandığı için dine hizmet ettiğini, cennetlik olacağını sanarak cüzdanını açıyor ve para veriyordu.

Türk düşmanlığı ve zavallı Ermeniler propagandasının Ermeniler için Amerika'da prim yapması sebebiyle göç eden Ermeniler, genellikle bu metotla Amerika'da kendilerine bir yer edinebilmek için Osmanlı aleyhine faaliyetlerine orada da devam

¹¹⁹ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.31.

¹²⁰ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.101.

etmiştir. Amerika'ya gidip yerleşenler de Anadolu'yla irtibatını kesmemiş, oradan Osmanlı aleyhine Anadolu'da faaliyette bulunan çetelere maddi-manevi destek vermişlerdir. Özellikle Harput'tan Amerika'ya göçen Ermeniler bu konuda başrol oynamışlardır. Bir örnek verecek olursak. Harput'tan gizlice Amerika'ya giden ve orada protestan papazlığı yapan Sisan adlı bir Ermeni'nin orada para toplayarak Anadolu'ya gönderdiği gösterilebilir.¹²¹

Sasun ayaklanmasının çıkmasını müteakip, yalnız Sivas yöresi Ermenilerine Amerika'dan 150 bin dolar kadar para gönderilmiştir. 1896-1899 yıllarında bu paranın 148.896 doları Sivas Ermenilerine dağıtılmıştı. 1896 yılında 50.322 dolar, 1897 yılında 55.594 dolar, 1898 yılında 23.678 dolar ve 1899'da 18.514 dolar ve toplam 148.896 dolar yalnız Sivas'ta dağıtılmıştır. Öteki yerlerde dağıtılan Amerikan dolarları bundan kat kat daha fazlaydı.¹²² Yardım adı altında toplanan Amerikan dolarlarının bir bölümü, gizlice, Hınçak ve Taşnak komitecilerine kaydırılıyordu. Bu paralarla komiteciler yeni silahlar alıp yeni kanlı eylemler düzenliyordu.

Tehcir esnasında eşkıyanın baskınları sonucunda can ve mal kaybına uğrayan Ermenilere yardım maksadıyla New York'ta 1915 Eylülünde "Armenian Committee For Armenian and Syrian Relief" teşkilatı kuruldu. Ermeniler lehine yoğun propaganda yapılarak külliyetli miktarda para toplandı.¹²³

2.3.6. Ermeni Propaganda ve Kışkırtmalarının Patlaması

Ermeni Hınçak komitesi, Ağustos 1894'te, Bitlis'in Sasun kazasında çıkardığı ayaklanmada Ermeni çeteleriyle Türk askeri arasındaki çarpışmalar yaklaşık bir ay kadar sürdü ve ayaklanma bastırıldı. Yaklaşık 900 kişi öldü. Sasun'da silahlar patlarken, Atlantik ötesinde de büyük bir propaganda patlaması oldu. Protestan kilisesinin öncülük ettiği, Amerika'daki küçük Ermeni kolonisinin ve Amerikan basınının da katıldığı bu kampanyada, Türkiye en ağır biçimde karalandı. Ermenilerin ayaklanma çıkardıkları göz ardı edildi, sırf Hıristiyan oldukları için kılıçtan geçirildikleri ileri sürüldü. Kiliselerde Türkleri lanetleme duaları, meydanlarda protesto mitingleri yapıldı.

¹²¹ Erdal Açıkşes, *Amerika'dan Harput'a, Harput'tan Amerika'ya Göç*, s.149.

¹²² Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.102.

¹²³ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.56,57.

Gazetelerde ve dergilerde koyu düşmanlık yazıları yazıldı. Arkasından pek çok broşür ve kitap yayınlandı. En düşmanca kitapları çoğu Türkiye'de görev yapmış misyonerler yazdılar. 1895 yılında diğer bir kitap Frederick Davis Grenee adlı bir Amerika misyoneri tarafından yazıldı. Grenee dört yıl Anadolu'da görev yapmıştı ve kitabının adı "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Buhranı ve 1894 Katliamı" adını taşımaktaydı. Bu kitapta da Anadolu'dan gelen imzasız mektuplar yayınlanarak Müslümanların Ermenileri katlettiğinden bahsediliyordu.¹²⁴

Türkiye'de bulunmuş Amerikan Misyonerlerinden Rahip Eduin M. Blisa, Turkey, The Armenian Atrocities {Türkiye ve Ermeni Vahşeti}, adlı kitabı yayınladı. Kendisine Robert Kolejin kurucusu ve sonra müdürü olan Cyrus Hamlin de yardım etti. A.W. Williams adlı bir başka misyoner rahip, Bleeding Armenia (Kanayan Ermenistan) başlıklı bir kitap yazıp piyasaya sürdü. Frederick Davis Greene adlı Misyoner de Armenian Massacres or The Sword of Mohammed (Ermeni Katliamı veya Muhammed'in Kılıcı) başlıklı kitabı yayınladı. Her üç kitap da 1896 yılında Amerika'da basıldı. Bunlar gibi daha birçok broşür ve kitap yayınlandı. Bunlar Türkiye'ye karşı yürütüle gelen Ermeni propagandasının bir çeşit "klasik" eserleri durumundadır. Ermeni ve Ermeni dostu yazarlarca sürekli kaynak olarak kullanılmaktadır.¹²⁵

Ermeni sorunu ilk defa Amerikan Senatosunun gündemine getirildi. Sasun'da Ermeni ayaklanması dolayısıyla Louisiana Senatörü Newton Blanchard tarafından Senatoya sunulan ve 3 Aralık 1895 günü kabul edilen tasarısıyla Türkiye haksız yere suçlandı ve kınandı.¹²⁶

Ermeni sorunu tam olarak ABD tarafından yaratılış ve desteklenmiş bir sorun olmamakla birlikte, bu devletin tutumu nedeniyle büyük boyutlar kazanmıştır.¹²⁷

Ermeni çetelerinin kuruldukları günden itibaren gayesinin, Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatıp yıpratmak, Türk milletini güçsüz hale getirmek Anadolu'da Türk mirasına konmak ve kendilerine istiklal sağlamak olduğu anlaşılmıştır. Bunun için

¹²⁴ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.33.

¹²⁵ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.106.

¹²⁶ Bilal N. Şimşir, *a.g.m.*, s.32.

¹²⁷ İlknur P. Haydaroglu, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1990, s.206.

de çeşitli karışıklıklar çıkartarak, Osmanlıların tepki göstermesini ve karşılık vermesini sağlamak ve yabancı ülkelerin ilgili duruma müdahalesini temin etmek en önemli taktikleri olmuştur. Ayrıca Avrupa'nın desteğini sağlamak için en küçük bir olayı büyütüp propaganda yapmak, Türkleri her yerde suçlu gösterip doğunun bir Ermeni yurdu olduğunu ispatlamak ilk gayeleri olmuştur.¹²⁸

Ermeni komitaları bir çok noktada belirli gayelerle, pek çok teşkilatlar ile işbirliği yaptılar. Gayelerini açık bir şekilde ortaya koyan bir bildiriye şunlar yazılıyordu: "Bizim gayemiz Rusya ile aynıdır. Şimdi binlerce Ermeni, Moskova ordularında yiğitçe savaşıyor. Ermenistan'ı kurmak ve Türk boyunduruğundan kurtarmak için canlarını feda edeceklerdir. Asya-Avrupa Türklerden temizlenecek. Bizler Rusların, İngilizlerin, Fransızların yanında bağımsızlığımızı kazanana kadar savaşaacağız."¹²⁹

Komitaların gayelerinden biri de, Ermenilere yaşadıkları yerlerde herhangi bir reformun yapılmasına imkan olmadığına inandırmak idi. Ermeni çetelerine din adamları da yardımcı olmuş ve milliyetçilik fikirlerinin yayılmasına öncülük etmişlerdir. Böylece Türklere olan düşmanlık da körüklenmiş oldu.

Pek çok yerlerde çıkan Ermeni isyanlarının sebebi ne sefalet ne de maruz buldukları baskıdır. Asıl sebep Ermenilerin siyasi konularda tekamülleri, milliyetçilik fikirlerinin gelişmesi ve Batılı devletlerce desteklenmeleridir.¹³⁰ Yüzyıllarca Türklerle iyi ilişkiler içinde olan Ermeniler, gittikçe artan propaganda ve hayır dernekleri maskesi altında çalışan ihtilaleci komitaların çabaları ile saldırgan bir tutuma ve büyük bir silahlanma yarışına girdiler. Kiliseler silah deposu haline geldi. Yabancı devletlerin kışkırtmaları ile çeteler çeşitli bölgelerde yaşayan Ermeni azınlığı bilinçlendirmeye, onları harekete geçirmeye çalıştılar. Türkler de karşılık verince "Ermenilerin Türkler tarafından katledildiği" dünya kamuoyuna yansıtılıp bu fikirlerini benimsetmeye çalıştılar.

¹²⁸ Ergünöz Akçora, "Van ve Çevresinde Ermeni İsyancıları, 1895-1916", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, İstanbul, 1994, s.2.

¹²⁹ Ayhan Yalçın, *Belgeler Işığında Türk-Ermeni Meselesinin İçyüzü*, İstanbul: Unsal Neşriyat, 1975, s.75.

¹³⁰ Ergünöz Akçora, *a.g.m.*, s.3.

Rus Generali Mayewski eserinde komitecileri şöyle anlatmıştır: “Bu komiteciler ve reislerin çoğu Rusya’da bir cinayet işlediğinden dolayı idam mahkumiyetinden kaçmış ve Türkiye’ye sığınmış canilerdir. Bu Komitaların görevi, bilhassa Doğu Anadolu’da bir ihtilal örgütü meydana getirmek ve Osmanlı Hükümetine karşı silahlı haydutluk yapmak, Türkleri toptan yok etmek ve ileride bir Ermeni Devleti kurmak idi. Ayrıca bunlar temiz ve çalışkan, devletine bağlı olan Ermenileri de devamlı olarak tahrik ve tazyik etmekte, para toplayarak harp malzemesi almakta, buna yardımcı olmayan ve para vermeyen kişiler öldürülmekteydiler. 1895’lerde Ermeniler, bu kavmiyetçileri hem koruyor hem de onlardan vebalı kadar korkuyorlardı. 1895-1896 seneleri arasında Ermeni Komitaları Türk ve Ermeniler arasına öyle soğukluk soktular ki, sükuneti sağlamak asla mümkün olmazdı.”¹³¹

Komitaların gayesi Doğu Anadolu’da yaşayan Ermenileri bağımsız bir devlet altında birleştirmek, milliyetçilik duygusunu Ermeniler arasında yaymak, onları silahlandırarak çeteler oluşturmalarını sağlamak, Osmanlı İmparatorluğu’nda krizler yaratarak,, büyük güçlerin yardımlarını sağlamaktı.¹³²

Ermeni komitaları bütün bunları güçlü bir propaganda ile başarıyorlardı. Propagandanın kelime anlamı, herhangi bir düşünceyi yaymak, başkalarını da kendi tarafına katmak için, söz, yazı ve benzeri vasıtalarla geniş halk kitlelerine tesir etme metodudur. Psikolojik harbin ve soğuk savaşın temeli propagandaya dayanır. Propagandada hedef insan ve beynidir. İnsan hafızası çeşitli vasıtalar ile, kitap, basın, radyo, televizyon, bilgisayar vb. yöntemlerle insan düşmanına karşı şartlandırılır. Propaganda tam zamanında ve yerinde, metotlu, planlı, bilimsel, akılcı prensiplere uygun olarak kullanılmadığı takdirde hüsrana ve sonuçlanmaz. Gaye, birey ve toplumun manevi yapısını etkilemek suretiyle zayıflatmak ve yıkmaktır. En önemli faktör ise inandırmak, ikna etmek, şüphe uyandırmak, aldatmak, fikren baskı yapmaktır.

Amerikan misyoneri Greene’in Ermeniler için ve kendine göre ilk önerdiği çözüm yolu Doğu Anadolu’nun Rusya’ya peşkeş çekilmesi idi. Bunu şöyle savunuyordu: "Önce Rusya’ya katılma konusunu ele alalım. Anadolu’da çile dolduranların (Ermenilerin)

¹³¹ Ergünöz Akçora, *a.g.m.*, s.3.

¹³² Ergünöz Akçora, *a.g.m.*, s.3.

kendileri buna dua ederler. Rusya'da buna her an hazırdır. Başka seçenek yoksa, dünya bunu alkışlayacaktır. Rusya, ham, aptal ve bazen kabadır; ama Türkiye gibi köhne, düşkün ve bunak değildir. Hasta Adam'ın hastalığı iflah olmaz ve gittikçe ağırlaşmaktadır. Kuzeyli kabadayı ise gençtir, dinçtir, tertemiz kanlıdır ve enerji doludur." Doğu Anadolu'yu işte böyle Rusya'ya peşkeş çekiyordu. Rus yayılmasına davetiye çıkarıyordu. Doğu Anadolu'nun Rusya'ya katılması çözüm yollarından biriydi. Bu şık gerçekleşemezse, o zaman ikinci yol denenmeliydi. O da Ermenilere ayrı bir Devlet kurdurmaktı. Greene şöyle diyordu: "İkinci çözüm, Ermenistan özerkliğidir. Tıpkı Bulgaristan'ınki gibi. Bu, coğrafi zorlukları, nüfusun karakterini ve dağılımını; Rusya'nın ve öteki Devletlerin huylarını bilmeyenlerin düşledikleri bir çözüm yoludur." Üçüncü ve sonuncu şık olarak Greene, "Geriye tek çözüm kalıyor, Avrupa devletlerinin burada (Doğu Anadolu'da) yapacakları ve Türkiye'ye rapor edecekleri köklü ve güçlü idari reform. Ama Berlin antlaşmasının 61. maddesinde öngörüldüğü gibi tersinden reform değil. İngiltere böyle bir reform için güvencedir. Güçlükleri yok değildir. Ama bu çözüm yolunu Türkiye Ermenilerinin çoğunluğu, Prof. James Bryce'in kurduğu İngiliz-Ermeni Derneği (Anglo-Armenian Society) ve Amerika'daki Ermeni Dostları Derneği (Phil-Armenic Society) destekliyorlar." diyordu. Greene'in ters bulduğu, Berlin Antlaşmasının 61. maddesine göre Ermeniler için Doğu Anadolu'da yapılmasını gereken reformların Osmanlı Hükümetine bırakılması yani Osmanlı Devleti'nin oralarda reform yaptıktan sonra yaptıklarını Berlin Antlaşmasını imzalayan devletlere bildirmesiydi. Onun istediği reform şekline göre, reform Avrupa devletlerince yapılmalı, yaptıklarından sonra Osmanlı'ya bilgi verilmeliydi. Bunun anlamı, Doğu Anadolu'nun Avrupa Devletleri yönetimine geçmesi, Türk egemenliğinin buradan silinmesi demektir. Greene'in istediği Avrupa Devletlerinin Anadolu'da bir çeşit ortak yönetim, con-dominium kurmaları, Ermenileri kanatları altına almalarıydı. Çünkü kurulacak bağımsız bir Ermenistan, Ermeniler küçük bir azınlık olduğu için uzun süre yaşatılamazdı.¹³³ Bu fikir Türk Ermenilerinin yanı sıra İngiltere'deki Türk düşmanlığının başını çeken James Bryce tarafından kurulan İngiliz-Ermeni Derneği tarafından da destekleniyordu. Bu iki dernek, yani Amerika'daki Ermeni Dostları Derneği (Phil-Armenic Society) ve İngiliz-Ermeni Derneği İngiltere ve Amerika'da

¹³³ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.109-110.

Ermeni propagandasının başını çekmişler, Anadolu'nun Avrupa Devletlerinin yönetimine girmesini, Türk yönetiminin Anadolu'dan atılmasını savunmuşlardı.¹³⁴

İlk önce, 6 Ocak 1893'de Ankara çevresinde oturan Ermeni isyancılar, daha sonra Merzifon ve Amasya'da isyan eden Ermeniler, Osmanlı-ABD ilişkilerini de olumsuz yönde etkilediler. İsyancıların sığındığı Merzifon Kolej binasının Osmanlı askerlerince tahrip edilmesi, bu durumun abartılarak aktarıldığı Washington'da büyük tepkiye neden oldu. İkinci önemli gelişme Kasım 1895 tarihinde çıkan Ermeni ayaklanması nedeniyle Harput ve Maraş'taki Amerikan okulları ve Amerikan misyonerlerin zarar görmesi oldu. Harput konsolosluğundan gelen bilgiler ışığında ABD elçisi yüz bin dolar tazminat istedi. II.Abdülhamit olayı zamana yaymaya çalıştı ise de ABD'nin tehditleri ağırlaşınca Haziran 1901'de ABD elçisine zarar ziyan bedeli ödendi.¹³⁵

2.3.6.1. Amerikan Senatosunun Devreye Girmesi ve Aldığı Kararlar

Osmanlı devleti ile beş yüz yıl birlikte yaşamış olan Ermeniler konusunda il kez ciddi bir kriz yaşanıyordu ki, bu kriz yoğun olarak II. Abdülhamit döneminde başladı. 1894 ve 1895'de Türk-Ermeni iç sorunu yaşandı ki bu Batı literatürüne Ermeni katliamı olarak geçti. 3 Aralık 1894'te Louisiana Senatörü Newton Blanchard, Ermeni meselesini, Türkiye'de Sasun ayaklanmasından az sonra bir karar tasarısı ile Amerikan Senatosu'na taşımıştır. Tasarıda, Türkiye'de, "kadın, erkek çoluk, çocuk gözetilmeksizin yapılan katliamların... çağdaş uygarlık için bir yüzkarası olduğu ve tüm insanlıkça en sert biçimde kınanması gerektiği" belirtilmekteydi. ABD senatosu Ermeni katliamı ile ilgili bu kararı kabul etmiş ve ABD Başkanına çağrıda bulunarak Kongreye bilgi vermesini istediği karar tasarısında şunlar yazılmıştır:

"Senato, Sayın Başkandan; Türkiye'de Ermenilerine yapıldığı iddia edilen zulümler ve özellikle bu ülke (ABD) vatandaşlığına geçmek niyetinde olanlara zulüm yapılıp yapılmadığı veya Hıristiyan olmalarından ötürü zulüm görenler olup olmadığı hakkında alacağı bilgileri, kamu çıkarlarına ters düşmeyeceğine hükmederse Senatoya sunmasını ve bu gibi konularda ABD Hükümetince Türkiye Hükümeti nezdinde girişimde bulunup bulunmadığı veya diğer Hıristiyan Devletlerle ortak hareket için

¹³⁴ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.110.

¹³⁵ H.Tahsin Fendoğlu, *a.g.m.*, s.228.

ABD'nin, herhangi bir öneride bulunup bulunmadığı veya böyle bir öneri alıp almadığı hakkında Senatoya bilgi verilmesini, rica eder."¹³⁶

Cleveland için her şeyden önce Türkiye'deki Amerikalıların hayatını korumak önemliydi ve bu olaylarda Amerikalılara hiçbir şey olmamıştı. İstanbul'daki Amerika Elçisi Terrel'de Türkiye'deki Amerikalıların rahat içerisinde olduklarından bahsediyordu.¹³⁷ Ayrıca Cleveland, Amerika'da propaganda yapan Ermenilere fazla güvenilmemesi gerektiğini açıklamış, onun bu açıklaması Ermenileri çok kızdırmıştı.

Bu çağrıya karşılık olarak Başkan Cleveland, Türkiye'de Amerikan vatandaşlarının veya Amerikan vatandaşlığına geçmek niyetinde olanların zulüm gördüklerini gösteren yeterli bilgi olmadığını bildirdi. Bu nedenle Türkiye nezdinde bir girişimde bulunulmadığını açıkladı. Ayrıca, ABD Hükümeti Berlin Antlaşmasına taraf olmadığı için böyle bir girişimde bulunamazdı. Bu arada, Türk Hükümeti Amerika'ya çağrıda bulunmuştu. Sasun olayını soruşturmak için görevlendirilen Komisyona, tarafsız bir ülke olarak Amerika'nın da bir üye vermesini istedi. Amerika, önce bunu kabul etmedi. İstanbul'daki Amerikan Elçisi, Sasun yöresinde katliam yapıldığı yolundaki söylentilerin çok abartılmış olduğunu bildirdiği için sonradan Amerika fikir değiştirdi ve Sivas Konsolosu Jewett'in gayri resmi gözlemci olarak soruşturma komisyonunda görev alabileceğini Babialı'ye duyurdu. Bu kez, Avrupa devletleri Amerikan delegesine itiraz ettiler. Bunun üzerine Türkiye, Mr. Jewett'in bir soruşturma komisyonunda görev almasını kabul edemeyeceğini ABD'ye bildirdi. Amerikan delegesinin reddedilmesi Amerika'ya bir "hakaret" gibi gösterildi ve Amerika'da yeniden Türk düşmanlığı propagandası alevlendi. Propagandayı körükleyenler, bir yandan Başkan Cleveland'ı uyuşuk, pısrık olmakla suçluyorlar, öte yandan Türkiye'ye veryansın ediyorlardı.

1895 yılında Anadolu'da yeni Ermeni kargaşaları çıktı. Amerika'da Ermeni propagandası da ayyuka çıktı. ABD Senatosu yeniden Ermeni işine karıştı. 9 Aralık 1895 günü yeniden bir karar aldı.¹³⁸ Kararda, Türkiye'deki Amerikan vatandaşlarının canlarına veya mallarına zarar verilip verilmediği ve Ermenilere yapıldığı söylenen zulümler konusunda Başkanın Senatoya bilgi vermesi isteniyordu. Bu çağrıya cevap

¹³⁶ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.113.

¹³⁷ Robert Mirak, *a.g.e.*, s.222 . Ayrıca bkz. Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.112-113.

¹³⁸ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.113.

olarak Dışişleri Bakanı Olney, zulümlerle ilgili basın haberlerinin çok abartılmış olduğunu söyledi.

Bu tasarımı ABD senatosu Dışişleri Komisyonu'nun 22 Ocak 1896 kararı takip etti.¹³⁹ Berlin Antlaşmasının Ermenilerle ilgili hükümlerini uygulamamakla suçlanan Türkiye protesto edildi. Başkan Cleveland'ın Avrupa Devletleriyle anlaşarak Ermenilere yapıldığı ileri sürülen zulümleri durdurması istendi. Tasarımı Senatoya sunan Illinois Senatörü Şelby Collum, Avrupa Devletlerinin isterlerse, zulümleri birkaç gün içinde durdurabileceklerini, ama Amerika'nın yetkilerinin sınırlı olduğunu, Türkiye'ye Amerikan ordusu gönderilemeyeceğini söylüyordu. Kimi Senatörler daha sert konuşmalar yaptılar. ABD'nin Avrupa devletleriyle birleşerek Türkiye Ermenilerini kurtarmasını, Türkiye'deki Amerikalıların korunması için Başkan Cleveland'dan en sert önlemler alınmasını istediler. Ohio Senatörü Charles Henry Grosvenor, "Ermeniler kurtarılmayı bekliyor, onlara sadece sempati göstermemiz yetmez" diyor ve Amerika ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesini ve Türkiye'ye silahlı müdahalede bulunulmasını istiyordu.¹⁴⁰

Kongredeki bu sert görüşmeler bir hafta kadar sürdü. Türk düşmanlığının ayyuka çıktığı o günlerin havası içinde, Başkan Cleveland, güya Amerikan vatandaşlarının canlarını ve mallarını korumak için, San Fransisco ve Marblehead adlı iki savaş gemisini Türk sularına gönderdi. Sözde Amerikan yatırımlarını korumak, gerçekte ise Ermenilerin yanında olduğunu göstermek üzere iki savaş gemisini göndererek ABD tarafgirliğini kesin biçimde gösterdi.¹⁴¹ Amerikan bayraklı ilk ticaret gemisi 1797'de İzmir'e gelmişti. Ondan yüzyıl kadar sonra da ilk Amerikan savaş gemileri Türk sularında boy gösterdiler. Bu gövde gösterisi Amerika'da, propaganda malzemesi yapıldı ve Ermeniler tarafından sömürüldü.

ABD'de bu tasarılar bu tarihle son bulmamıştır. Bunları bugünkü lobicilik çalışmalarına temel teşkil edecek olan yöntemlerin uygulanmaya başlaması takip etmiştir. Amerikalı misyonerlerin etkili çabaları sonucunda zaten Balkanlardaki

¹³⁹ Şenol Kantarcı, ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri, www.eraren.org., s.7, 07.04.2003.

¹⁴⁰ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.114.

¹⁴¹ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.548.

gelişmeler sonucunda zedelenmeye başlayan Türk imajı son derere olumsuz motiflerle bezendi. "Konuşulamaz Türk (unspeakable Türk)", "Korkunç Türk (Terrible Türk)", "Katliam" (Massacre), "Türk Barbarlıkları (The Turkish Barbarities)", "Bulgaristan'daki Mezalim (The Atrocities in Bulgaria)", "Binlerce İnsan Vahşice Katledildi" (Thousands of People Brutally Murdered)" gibi gazete başlıkları ve terimler bu çabalar sonucunda ortaya çıktı ve sadece icat edildiği ABD'de değil, tüm batıda yoğun olarak kullanıldı. Osmanlı-ABD ilişkisi genelde samimi olarak sürdüğü halde ilk defa olarak 1894 senesindeki Ermeni olayları nedeniyle ABD kamuoyu Türk düşmanı kesildi.¹⁴² Türk kavramı, yapılan propagandalar sonucunda, katliam, gizem, Türk hamamı ve peçeli kadınlar anlamlarını içermeye başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu için artık, "The Sick Man of Europe"(Avrupa'nın Hasta Adamı) veya "Eastern Ouestion"(Şark Meselesi) kavramı daha sıkı kullanılıyordu.

Sonraki yıllarda misyoner-Ermeni yaklaşması bir kat daha artarken Amerika, devlete başkaldırılmış bir unsurun yanında yer almak suretiyle kendi de Osmanlı'ya karşı bir konuma geçti. Amerika'da bu misyonerlerin yayın organlarında ve yine onların yazılarıyla beslenen basında sürekli abartılarak yer verilen Türk-Ermeni olaylarına ilişkin haber ve makalelerle bir Hıristiyan ulusun, Müslüman İmparatorlukta ezilmekte olduğu fikri işlenmiştir.

2.3.6.2. Ermeni Çetelerinin Propaganda Metotları

Dünya basınında en güçlü silah olan propagandayı Ermeniler yalan ve iftiraları ile süsleyerek, beyinleri devamlı yıkamışlardır.¹⁴³ "Ermeni Kırımı" iddiası bu propagandanın en büyük silahıdır. Gizli emellerini ayakta tutabilmek için yaptıkları sistemli propagandalar, Türk düşmanlığını devamlı olarak işlemek, yaratmayı umdukları bir imaj halindedir. Ermeniler Avrupa'da kitaplar, dergiler, gazeteler basarak propaganda sahasını genişletmeye, bir takım yalan, yanlış haberler, iftiralar yayınlamaya ve batı kamuoyunu aleyhimize döndürmeye çalışmışlardır.¹⁴⁴

¹⁴² H.Tahsin Fendoğlu, *a.g.m.*, s.228.

¹⁴³ Ergünöz Akçora, *a.g.m.*, s.35.

¹⁴⁴ Ahmet Dumlu, *Belgelerle, Ermeniler ve Katliamları*, Erzincan, 1983, s.7.

Propagandaya büyük önem veren Ermeni komiteleri gazete, dergi, beyanname ve duvar afişleriyle ortalığı kışkırtmaya gayret ediyorlardı. Bunlar da Avrupa, Merzifon ve Sivas'ta basılıyor gönderildikleri yerlerde gerekirse teksir edilip dağıtılıyordu. Basın yoluyla dünya kamuoyunu etkilemeye çalışan komitelerin kurduğu sistem şöyle işliyordu: Evvela Anadolu'da zoraki bir olay çıkartılıyor, bunu yerel makamların Ermenileri tutuklaması takip ediyor, orada bulunan din görevlisi olayı patrikliğe, konsolos bağlı olduğu sefire ve bakanlığa, misyoner de bağlı bulunduğu teşkilata arzu ettiği gazete ve sefaretlere, onlardan da dünya basımına intikal ediyordu. Ve haber döngü bir çığ gibi büyüyordu. Bu aslında Hınçak nizamnamesinin bir gereği idi.¹⁴⁵

Ermeniler yurt dışında çeşitli ülkelerde fikir aşılama için propaganda komiteleri meydana getirdiler. Bunlar propagandalarında Türk Hükümeti'nin eksik yönlerini ileri sürerek Ermeniler arasında ulusal uyanış ve bağımsızlık düşüncelerinin uyanmasını sağladılar. Katliam, yağma, mal ve can emniyeti yoktur diye bağırınların yoksulluktan şikayet etmeleri, en büyük yalan ve iftira olarak göze çarpar. Çünkü Ermeniler o günkü şartlarda (Türkiye'de yaşayan) Türk ve Müslüman ahaliden çok daha zengin ve mutluluk içinde yaşıyorlardı. Ne var ki bütün yalanlar komitecilerin hayallerinde tasavvur ettikleri ve icraya koydukları oyundan başka bir şey değildir.

Amerika'daki Ermeniler de ihtilal fikirlerini Amerika halkına ve idarecilerine kabul ettirmek, Osmanlı Devleti'nin zalim bir devlet olduğunu ispatlamak için yoğun bir propaganda faaliyeti gösterdiler. Bunun için iki yol seçtiler; bunlardan birincisi, gazetelerde yazılar yayınlamak, ikincisi de sık sık mitingler tertiplemekti.

Ermenilerin Amerika'da çıkardıkları ilk gazete Kaprilian'ın Haik Gazetesi'dir. Bu gazete Ermenileri kurtarmak için silah ve savaşın gerekli olduğunu yazarak Ermenileri tahrik ediyordu.¹⁴⁶ Haik Gazetesi, Anadolu'nun bazı vilayetlerinde devrimci ilanlar sergileyen afişler asıldığını Amerikalı Ermenilere duyurarak Anadolu'yu karışık bir halde gösteriyor, yabancı basın yoluyla da Ermeni davasına yardımcı olacak fikirleri dünya kamuoyuna aksettirmeye çalışıyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin dışta itibarını

¹⁴⁵ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.31.

¹⁴⁶ Robert Mirak *a.g.e.*, s.209.

sarsmak için Ermenilere yapılan şiddet, işlenen suç ve kötülüklerin yayınlanmasını istiyordu.¹⁴⁷

New York şehrinde çıkan Haik Gazetesi 15 Ekim 1892 tarihli nüshasında, Ermenilerin bulunduğu her yerde komite kurulmasını ve bunların üstünde Avrupa'da bir merkezi komitenin bulunmasını istiyordu. Bu fikrini kuvvetlendirmek için de İngiliz Başbakanı Gladstone'un fikirlerini ve onun Ermenilerin buldukları yerlerde komite kurmalarını ve bir araya gelmelerini tavsiye ettiğini yazıyordu. Ayrıca gazete bu birliğin Osmanlı Devleti'ne tazyik edebilmek için tek yol olduğunu vurguluyordu.¹⁴⁸

Gazete 1 Ekim 1892 tarihli nüshasında, Anadolu'da Arapkir taraflarında meydana gelen olaylardan bahsederek Müslümanların Hıristiyan Ermenilere zulmettiğinden bahsetmiş ve "Bütün bunlara rağmen Ermeniler mallarını dahi satıp silahlanmaktadırlar ve bu konuda büyük maharet göstermektedirler" diye yazıyı bitirmiştir. Gazete 17 Temmuz 1893 tarihli nüshasında, uzun bir makale yayınlamış, Müslüman hükümetinin Hıristiyanlara iyi davranmasının imkansızlığını ileri sürerek ihtilal fikrini örgütlemek istemişti.¹⁴⁹

Haik Gazetesi 1 Şubat 1894 ve 15 Şubat 1894 tarihli nüshalarında Ermenilerin dış politikada nasıl hareket etmesi gerektiğini açıklayarak, hem Rusya'nın hem de İngiltere'nin desteğinin alınması gerektiğini vurguluyor ama asla Rusya'nın idaresi altına girilmemesini öğütüyordu. Ayrıca Doğu Anadolu'da Ermeni çetelerinin nasıl çalıştıklarının ve silah yardımının hangi yollarla yapıldığını açıklayarak, zaferin yakın olduğu konusunda Ermenileri heyecanlandırıyordu.¹⁵⁰

Amerika'daki Ermeniler, Amerika gazetelerini de kendi lehlerinde yazılar yazmaları konusunda ikna etmek için ellerinden geleni yaptılar. New York Ermenilerinden bir kısmı New York'ta 10.000 Ermeninin oturduğunu, hangi gazetede davalarına yer verilirse ona abone olacaklarını basına bildirmişlerdi. 21 Mart 1894 tarihli Worcester Daily Spy Gazetesi "Acı Çeken Ermenistan" başlıklı yazısında Hınçak lideri Nisen. Garabetyan ile bir röportajını yayınlıyor ve Ermenilerin eğitilmiş, ilerleme

¹⁴⁷ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.32.

¹⁴⁸ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.32.

¹⁴⁹ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.32.

¹⁵⁰ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.32.

isteği olan, medeni insanlar olduğunu Türklerin şu anda Anadolu'da bu Ermenilere zulüm yaptığını yazıyordu.¹⁵¹

Ermeniler bu kitaplar dışında, 1893 yılında, "Ermenilere Askeri Talim Dersleri" adlı bir kitap bastırarak dağıtımını yaptılar. Yine aynı yılın Kasım ayında Hınçak Partisi Worcester Şubesi'nin çıkardığı broşürde Ermenilerin Anadolu'da katliama maruz kaldıklarını ileri sürdüler.¹⁵²

Amerika'daki Ermeniler Türkiye'deki Ermenileri de yazdıkları mektuplarla tahrik ediyorlardı. Bu haberleşme Türkiye'deki Amerika Misyonerleri vasıtasıyla yapılıyordu. Amerika'da oturan Leon tarafından 19 Eylül 1893'te Bitlis'in Zigak Köyü'nde Protestan vaizlerinden Agopyan Sarkis'e gönderilen mektupta, "... Eğer Ermeni Milleti'nin haline kan lazımsa işte on bin Sasonlunun kanı. Fakat Sasonluların kanı İngiltere ve Amerika cemaatlarını teşvik eyledi. Bunlar kendi devletlerini Ermeni meselesinin haline mecbur ettiler. Fakat devletlerin kendi menfaatleri için çalıştıklarını bilirsiniz. Eğer ikinci bir hareket daha vuku bulursa İngiliz ve Amerika Devletleri İstanbul'a yürüyüş edeceklerdir ve Sultanı üfürerek ; Bağdat'a kadar göndereceklerdir. İşte bizim maksadımız: İhtilal, ihtilal! Korkmayınız, ölüm her yerde birdir."¹⁵³ diyerek ikinci bir isyanın daha çıkarılmasını istiyordu.

Yine Amerika'da oturan Van'lı Aşıkyan Sahak da Van'daki kardeşlerine gönderdiği mektupta, "... Ermenilerin ümidi yalnız hürriyet yahut helaktır. Bundan sonra Ermenilerin Türklerle muhabbet üzere geçinmeleri mümkün değildir. Hayatınızı yalnız .silahlarda bulabilirsiniz, Van Ermenileri silah tedarik ederek harekete geçmelidirler" diyordu.¹⁵⁴

Amerika'daki Ermenilerin en önemli faaliyetlerinden biri de Osmanlı Devleti içerisinde meydana gelen olaylardan sonra ve bu olayların yıl dönümlerinde mitingler tertip etmeleriydi. Bunun en önemli delili New York Ermenilerinin Kumkapı Hadisesi'nin (15 Temmuz 1890) dördüncü yıldönümünde Nişan Karabetyan tarafından Boston Şehri'nde yapılan bir mitingde yapılan konuşmadır. Karabetyan bu konuşmasında,

¹⁵¹ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.32.

¹⁵² Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.33.

¹⁵³ Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, C.I, Ankara, 1998, s.112.

¹⁵⁴ Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, C.II, s.267.

Osmanlı Devleti'nin insanlık için bir ağırlık olduğundan ve ortadan kaldırılması gerektiğinden bahsetmişti. Bu konuşmanın metni Londra'da neşrolunan "Armenia" Gazetesi'nde de yayınlanmıştı.¹⁵⁵ Amerika'daki mitingleri sayıları yirmiyi bulan ihtilal cemiyetlerinin Chicago, Philadelphia ve Boston başta olmak üzere çeşitli şehirlerde şubeleri vardı. Bu cemiyetlerin ortak amacı, bütün Ermenileri Osmanlı Devleti idaresinden kurtararak bağımsız Ermenistan'ı kurmaktı. Bu cemiyetler, 1893 Şubat ayında Kayseri ve Merzifon çevresinde meydana gelen olaylardan dolayı New York'ta 200 kadar Ermeni'yi toplayarak protesto etmişlerdi. Yine ihtilal cemiyetlerinden birisi olan "Büyük Ermenistan Vatansever Cemiyeti" de 25 Temmuz 1894'te 200 kişi ile New York sokaklarında dolaşarak "Türkiye Batsın, Yaşasın Ermeni İhtilali" diye bağırmışlardı.¹⁵⁶ Amerika Ermenileri bu çalışmalarını ile Avrupa Ermenilerini çok geride bırakmışlardı.

1894 yılı sonbaharında Sason'da meydana gelen olaylar, Ermeniler arasında katliam olarak duyulunca büyük tepkiler doğurdu. Hemen bütün Ermeni grupları, Gregoryan, Protestan, Hınçak ve liberaller protesto yürüyüşlerinde birleştiler, mitingler yaptılar ve beyannameler yayınladılar. 20 Kasım 1894'te Chicago'da birkaç yüz kişinin katıldığı mitinglerde Türklere karşı silah kullanmak gerektiğinden söz edildi. 25 Kasım'da Worcester'da en büyük Ermeni mitingi yapıldı. Mitingde Berlin Kongresi'nde kabul edilen 61. maddenin uygulanması istendi ve Avrupalı devletlere çağrıda bulunuldu. Benzer protesto mitingleri Boston, Lyn ve Lavvrence'de de yapıldı.¹⁵⁷

Ermenilerin bu yalan propagandalarına inanan Amerikalılar da Osmanlı Devleti aleyhine mitingler düzenlediler. Amerikalılar tarafından Boston'da, 15 Kasım 1894'te, Boston Valisi'nin de katıldığı bir miting tertip edilerek Osmanlı Devleti aleyhine kararlar alınmış ve bu kararlar diğer hükümetlere de tebliğ edilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, C.I, s.46.

¹⁵⁶ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.34.

¹⁵⁷ Robert Mirak, *a.g.e.*, s.212-213.

¹⁵⁸ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.35.

Amerika'daki ihtilal cemiyetlerinin bütün amaçları Hınçak Cemiyet Merkezi'nin çizdiği doğrultuda idi. Ermenilerin bütün gayretleri Anadolu'da karışıklık çıkarmak, bunun için maddi desteği sağlamak ve Amerikalıların ve Amerikan Senatosu'nun bu konuda alacağı kararda etkili olmaktı. Çizilen bu hedefin ilk aşaması, 1892-1895 yılları arasında Anadolu'da çıkarılan karışıklıklarla sağlanmıştı. Hareketin ikinci aşaması, bu konunun Amerika kamuoyunda işlenerek senatonun dikkatinin çekilmesi idi ki Ermeniler bu konuda daha önceden çalışmaya başlamışlardı. 20 Aralık 1893'te Amerika Başkanı Cleveland'a gönderilen Ermeni Artin imzalı yazıda çok önemli noktalara dikkat çekilmeye çalışılıyordu. Amerika'daki Ermeni propagandasının mahiyetini gösteren bu yazıyı burada aynen vermeyi uygun buluyorum:

"Kongredeki nutk-ı ahirinizde Ermeni Meselesi'nden dahi bahsettiğinizden dolayı beyan-ı teşekkür ederiz.¹⁵⁹ Bu mesele hakim tarikiyle halledilemez. Ermenilerin en büyük talihsizlikleri şudur ki; ne halde buldukları alem-i medeniyetçe meçhuldür. Ermeniler bir hükümet-i islamiyenin idaresi altında yaşayan bir Hıristiyan kavmidir. İslamların ne kadar mutaassıp oldukları malumdur. 400 milyon nüfusu aşan ve gayet büyük bir kuvvete malik olan Hıristiyanların din-i isevinin en büyük düşmanı olan bir millet tarafından düşar-ı mezalim olmalarına gözlerini kapamaları gerçekten gariptir. Ermeniler zeki, ilim sahibi, sanatkar, asayişi seven ve kanaatkar insanlardır. Bunca mezalime rağmen dinlerini koruyan Ermenilere Amerikalılar kayıtsız kalamazlar....Amerikalıların Ermenilerin bulunduğu Osmanlı topraklarında hususi menfaatleri vardır. Zira oradaki mektep, kilise ve hastaneler için yıllık 250 bin dolar sarf etmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin şikayetlerinin nazar-ı itibara alınması için Padişah nezdinde tavassut etmenizi insaniyet namına rica eyleriz."¹⁶⁰

Türkiye'deki farklı din ve mezheplere mensup kimselere yapılan muamele ile Amerika'daki emsallerini karşılaştıran bir Amerikalının "Tarafsız" imzasıyla Chicago Herald Gazetesi'nin 16 Haziran 1894'te çıkan mektubunun özeti şöyledir:

¹⁵⁹ ABD Başkanı bu konuşmasında, Amerika tabiiyetine geçen Ermenilerin Osmanlı Devleti tarafından cezalandırılmasının doğru olmadığını, Ermeni meselesinin hakim aracılığı ile halledilmesini söylemişti.

¹⁶⁰ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.36.

"Amerika'da bir avuç Ermeni vardır. Bunlar bizim kanunlarımızın himayesi altındadırlar. Ama bunlar kendilerini üstün ırktan sanırlar ve ihtilalci Hınçak Partisi'nin, Türk Hükümeti ve memurlarından gördükleri tazyike karşı Türkiye'de isyan çıkaracaklarını yazarlar. Buna zeki ve gerçekten dost Amerikalılar derhal inanırlar. Eğer bu kişiler kafi süre Türkiye'de yaşasalar, Ermeni anarşistlerinin gerçek gayretlerini göreceklerdir. Bunlar üstün ırktır. Türkler değildir. Önemli olan Amerikalıların inandırılması ve Ermenilerin cesaretlendirilmeleridir. Ermeni konusuyla ilgilenen kişiler şu iki noktayı unutmamalıdır: Türkiye'de suç işleyenler, Amerika'dakinden daha azdır. Türk hükümeti suçluyu daima cezalandırır. Geçek şudur ki Türkiye'de suç işleyenler herhangi bir medeni memleketinkinden daha azdır. Türkiye'de Ermeniler çok yüksek mevkidedirler. Mahkemelerde başkanlık mevkiinde olan çok Ermeni olduğu gibi devletin bütün dairelerinde görev yapanlar vardır. Bu Türkiye'deki adaleti ve toleransı gösterir. Ermeniler tarafından bunun aksinin iddiası iftiradır. Bu sebeple ABD'ne politik çağrıda bulunmaya hakları yoktur. ABD herhangi bir sebeple Türkiye'nin iç işlerine müdahale edemez".¹⁶¹

2.4. ANADOLU'DA AÇILAN AMERİKAN KONSOLOSLUKLARI VE BUNLARIN ERMENİLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ

Berlin Antlaşmasından sonra Ermeni meselesi politika gündemine girdikten bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri de Anadolu'da Konsolosluklar açtı. Bunlar, Ermeniler ve misyonerler için açılan konsolosluklardı. Çünkü o tarihte Anadolu'da misyonerlerden başka Amerikan vatandaşı olmadığı gibi, Amerika'nın önemli ticari çıkarları da henüz yoktu.

Türkiye'deki en eski Amerikan konsoloslukları İzmir ve İstanbul konsolosluklarıdır. Bunlar ticaret konsolosluklarıydı. Burada üzerinde konumuz açısından durmayacağım. Ermeni işi bakımından önemli olan Anadolu işlerindeki Amerikan konsolosluklarıdır. Bu konsolosluklar aynı zamanda Amerikalı misyonerlerin en büyük desteği durumunda idi. Ermeniler ve misyonerler göz önünde tutularak, Anadolu'da ilk açılan Amerikan konsolosluğu, Sivas konsolosluğudur.İleryen zaman içerisinde Doğu Anadolu'nun diğer şehirlerinde de konsolosluklar açılmış, Harput'ta konsolosluk açma girişimleri 1890'lı

¹⁶¹ Haluk Selvi, *a.g.m.*, s.37.

yıllarda başlamıştır. Amerika uzun çalışma ve gayretleri sonucunda adı geçen bölgelerde çalışmalar yapmış, bunun sonucunda Amerika'ya göçler artmıştır.¹⁶²

Buldukları bölgelerde Amerikan çıkarlarını korumak misyonunu üstlenmiş olan konsolosluklar Ermeni ayaklanmasını sanki bir kutsal savaş gibi desteklemişler, yağma ve katliam hareketlerinden sürekli Müslüman halk ve yönetimi sorumlu tutmuşlardır.¹⁶³

Konsoloslar, Amerika'ya gönderdikleri raporlarda Ermeni İhtilalci liderlerinin mektuplarına yer vererek Amerika'nın direk müdahalesini istemişlerdir. Yine konsolosluk raporlarında, Vilayet-i Sitte (Altı Vilayet), Ermeni Vilayetleri olarak anılmış ve bu şehirlerin Hıristiyan valilerce yönetilmesi fikri ortaya atılmıştır. Bu isteğin özellikle Bitlis, Sivas, Erzurum, Mamurat-ül Aziz ve Diyarbakır için, şartları nedeniyle doğal bir hal aldığı savunulmuştur.¹⁶⁴

Azınlıkları kışkırtmak ve ayaklandırmak yoluyla konsolosluklar, sömürge kazanma yarışında önemli yere sahip olmuşlardır.

ABD konsoloslukları kuruldukları bütün bölgelerde yoğun siyasi faaliyetlerin içerisine girmişlerdir. ABD vatandaşlığına geçiş, vatandaşlık haklarının korunması ve ABD'ye göçlerin kolaylaştırılması konusunda ellerinden gelen bütün gayreti göstermişlerdir. Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla, ABD vatandaşı olmak isteyenlere yapılan yardım yanında, ABD'ye göç etmek isteyenlere, yargılanan ABD vatandaşlarına, maddi sıkıntı içinde olanlara da yardım yapılmıştır. Daha 1901 yılında sadece Mamurat-ül Aziz ve Diyarbakır'daki ABD vatandaşlarının sayısının 300'ü bulması, konsoloslukların vatandaşlıkla ilgili çalışmalarını ne kadar hızlı yürüttüğünü göstermektedir.¹⁶⁵ ABD'nin misyon faaliyetlerinden sorumlu olan ABCFM'de vatandaşlıkla ilgili çalışmalarda konsolosluklarla birlikte hareket etmekteydi.

Konsoloslar ABD vatandaşları ile ilgili olarak bölgelerinde, tabiiyet değiştirmeden vergi ödenmesine, göçlerin sağlanmasından yargılanmalarına, savunmalarına, doğum ve

¹⁶² Sevda Özkaya, *Amerikan Konsolosluklarının Raporlarına Göre Doğu Anadolu Bölgesinin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2001, s.VIII.

¹⁶³ Erdal Açıkse, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.548.

¹⁶⁴ Erdal Açıkse, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.548.

¹⁶⁵ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.24.

ölümlerine kadar her türlü olayla yakından ilgileniyorlar, bu yönde ABD vatandaşlarının haklarının korunması ve konsoloslukların prestijinin artması, dünya kamuoyunda ilgi uyandırması için gerekli olan her şeyi yapıyorlardı.

ABD konsolosları bir yardımcı yokken, herhangi bir nedenle görev yerinde bulunmayacağı zamanlarda İngiltere konsolos yardımcılarını yerine vekil bırakmıştır. Ayrıca bölgeye daha önceden gelmiş olan İngiltere konsolos yardımcılarının görüşlerine değer vermiş, bazen gezilerini onlardan aldığı fikirlere göre düzenlemiştir.¹⁶⁶ Bu da, bütün Avrupa devletlerinin ve ABD'nin amaçlarının ortak olduğunu bir göstergesidir.

2.4.1. Sivas Konsolosluğu ve Faaliyetleri

ABD Sivas konsolosluğu, 1886 yılında açıldı. Buraya Konsolos olarak H.M. Jewet adında biri atandı. Mr. Jewet bir Amerikan misyonerinin oğluydu. Fanatik Türk düşmanı misyoner ailede koyu bir Türk düşmanı olarak yetiştirilmişti. Anadolu'nun Tokat kentinde doğmuştu. Çocukluğu Ermeniler arasında geçmişti. Sonra Amerikan misyonerlerinin ana merkezinin bulunduğu Massachussetes eyaletine öğrenime gönderilmişti. Yıllar sonra oradan alınıp, doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği Orta Anadolu'ya Amerikan konsolosluğuna gönderildi. 20 Kasım 1886 günü Sivas'a geldi ve Amerikan konsolosluğunu açtı.¹⁶⁷

Sivas'taki ABD Konsolosluğu Anadolu'nun iç kısımlarında açılmış olan ilk Amerikan Konsolosluğudur. Bu konsolosluk vasıtasıyla Anadolu'nun iç kısımlarındaki Amerikan vatandaşlarının sorunları ile ilgilenilmiş, daha sonra Erzurum Ve Harput'ta da birer Amerikan Konsolosluğu açılması için girişimler başlatılmıştır.¹⁶⁸

Konsolosluk binası olarak Derbarbian adlı varlıklı bir Ermeni'nin evini kiraladı. Evin yıllık kirası 28 Türk lirasıydı. Karşılığı 123.20 Amerikan doları tutuyordu (o tarihte bir Türk lirası 4.40 Amerikan dolarıdır). Jewet, kiraladığı evin, Sivas'ın "rezidansiyel" mahallesi olan Hıristiyan mahallesindedir, diye rapor ediyordu. Yani Hıristiyanlar kentin insanların oturabileceği semtinde, rezidansiyel mahallesinde oturuyorlardı. Türkler ise insanın oturabileceği semtte yaşamıyorlardı. Konsolosluk tercümanlığına yine Amerikan misyonerlerinin okutup yetiştirdiği Ananie Haralanyades adlı bir Rum alındı. İstanbul

¹⁶⁶ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.75.

¹⁶⁷ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.115.

¹⁶⁸ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.1.

Robert Kolej çıkışlıydı. Konsolosla birlikte aynı binada çalışıyor ve aynı binada yatıp kalıyordu. Yine misyonerlerin yetiştirdiği İsaiah Moutisantos adlı bir başka Rum, ikinci tercüman olarak Konsololuğa alındı.

Sivas konsolosluğuna bağlı olarak Ankara'da bir Amerikan Konsolosluk ajanlığı açıldı.¹⁶⁹ Bunun başına Dikran Tabibian adlı bir Ermeni getirildi. Tabibian da misyonerlerin yetiştirmesi, onların Amerika'da okuttuğu bir Ermeni doktoruydu. Sivas Amerikan konsolosluğunun kadrosu böylece tamamlandı. Misyoner çocuğu olan Jewet'in üç yardımcısı da (Biri Ermeni, diğer ikisi Rum) misyonerlerin yetiştirdiği, misyonerlerin salık verdiği kimselerdi.

Konsolosluğun haber kaynakları ise çevredeki misyonerlerle Ermenilerdi. 1886 yılı sonunda Sivas yöresinde 25 Amerikan misyoneri vardı. 1892 yılında konsolosluğun görev çevresindeki misyonerlerin sayısı 73 kişiye yükselmişti.¹⁷⁰

Konsolos Jewet, 26 Mayıs 1887 günü Washington'a gönderdiği Sivas vilayetinin nüfusuyla ilgili ilk önemli raporunda Sivas vilayetinin toplam nüfusunun 900.000 kişi, bunun 650.000'inin Türk, geri kalanının ise Hıristiyan ve Ermeni olduğunu bildirdi. Burada yalnız 900.000 rakamı doğrudu. Gerisi yanlıştı. O tarihte Sivas vilâyetinin Türk nüfusu 650.000 değil, 780.000 idi. Vilayetin Türk olmayan nüfusu da 250.000 değil, 110.000 idi.¹⁷¹

2.4.2. Erzurum Konsolosluğu ve Faaliyetleri

Anadolu'daki ikinci Amerikan Konsolosluğu, Ermeni olaylarının patlak verdiği bir dönemde, misyonerlerin isteği üzerine Erzurum'da açıldı. Türkiye'de görev yapan protestan misyonerleri bir baskı grubu oluşturdular. Amerikan Senatosuna, Amerikan Hükümetine üst üste dilekçeler gönderdiler ve Erzurum ve Harput'ta birer Amerikan konsolosluğu açılmasının kesinlikle gerekli olduğunu söylediler.

¹⁶⁹ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.32.

¹⁷⁰ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.116.

¹⁷¹ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.116.

Bu konsolosluklar eliyle devlet olarak karışmaması gereken konulara misyoner kuruluşlarının Amerikan sermayesi ile kurulduğunu öne sürüp, Amerikan yatırımlarının koruyuculuğunu üstlenip ülkenin iç işlerine karışabileceklerdi.¹⁷²

3 Ocak 1895'te Amerikan Senatosu ve Temsilciler Meclisi üyesi Devlet Sekreteri Walter Grashamo'ya gönderilen raporda Harput ve Erzurum'a konsolosluk kurulması talep edilmiştir. Raporda Anadolu'da çıkmış olaylardan bahsedilmekte böylece kurulacak konsolosluğun daha çok Anadolu'daki misyonerlerin korunması isteğinden kaynaklandığı görülmektedir.¹⁷³

Bu ısrarlar üzerine ABD Hükümeti 1895 yılında Erzurum'da bir konsolosluk açmağa karar verdi ve Mr. Chilton adında birini buraya konsolos olarak atadı. Chilton, Erzurum'a kadar geldi. Ama Türk Hükümeti kendisini tanımadı. Exaquatur veya Berat denen tanıma belgesini vermedi. Konsolos Chilton, bir süre bekledikten sonra Erzurum'dan gerisin geriye döndü. O yıl Erzurum'da Amerikan konsolosluğu açılması işi suya düştü.

Türkiye'de Ermeni olaylarının yaşanmaya başladığı sıralarda Amerika Ermeni meselesi açısından iki önemli bölge olan Harput ve Erzurum'da konsolosluklar açarak, bu karışık dönemde mümkün olduğunca Amerikan çıkarlarını sağlamak ve genişletmek istemiştir. Ayrıca bölgede yaşanan olaylar en yakın konsoloslar tarafından izlenebilir ve resmi ağızdan bilgi sağlanmış olurdu.¹⁷⁴

Amerikalılar işin peşini bırakmadılar. Ertesi yıl Leo Bergholz adında birini 6 Mayıs 1896'da Erzurum konsolosluğuna atadılar.¹⁷⁵ Konsolos, 10 Temmuz 1896 günü Erzurum'a geldi ve Konsolosluğu açtı. Beratı çok sonradan geldi.

Konsolosluk binası olarak Erzurum Ermeni mahallesinde, Manag Garabedian adlı varlıklı bir Ermeni'nin evi kiralandı. Erzurum Konsolosluğu iki katlıydı. Birinci kattaki bekleme odasına konsolosluk postacısı olarak Ermeni Serkis Fidanoğlu oturtuldu. Üst kattaki kançılaryaya üç Ermeni yetiştirildi. Biri Türkçe yazıları kaleme alacaktı. Diğer

¹⁷² Seçil Akgün, *Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü*, s.3-11.

¹⁷³ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.2.

¹⁷⁴ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.18.

¹⁷⁵ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.19.

ikisi tercüman sıfatıyla Amerikan Konsolosuna yardım edeceklerdi. Kadro böylece tamamlandı. Yeni konsolosluğun dört görevlisinin dördü de Ermeniydi.

Konsolosluğu bilgileriyle besleyecek "çevre kadro" misyonerlerden oluşuyordu ve o tarihte Erzurum çevresinde 26 misyoner vardı.¹⁷⁶ Konsolos ayrıca görev çevresinde Amerikan vatandaşlığına geçmiş çok sayıda Ermeni bulunduğunu bildiriyordu. Ama bunların kesin sayısını söylemiyordu. Çünkü bu Ermenilerin önemli bir bölümü ceplerinde Amerikan pasaportu taşıdıkları halde Türk vatandaşymış gibi davranıyorlar, Amerikan konsolosluğu defterlerine gelip adlarını yazdırmıyorlardı.

Konsolos Bergholz, Erzurum'a gelir gelmez iki önemli işle karşılaştı. Biri Erzurum yöresi Ermenilere yardım dağıtma işiydi, öteki misyonerlerin Ermeni ihtilalcileriyle ilişkilerini düzenleme veya örtbas etme soruydu.

Amerika'da toplanan paraları bölgedeki Ermenilere dağıtma işi oldukça büyük bir yükümlülüktü. Büyük paralar söz konusuydu. Yalnız Aralık 1895 ile Kasım 1896 tarihleri arasında Erzurum konsolosluğu görev çevresinde 45.191 dolar tutarında yardım dağıtılmıştı. 264 köy dolaşmış, 66.100 Ermeni'ye tek tek yardım dağıtılmıştı.¹⁷⁷ Misyonerlerin de yardımıyla Erzurum, Hınıs, Kığı, Kemah, Bayburt, Tercan ve Erzincan yöreleri adım adım dolaşıldı.

Erzurum'da konsolosu uğraştıran ikinci sorun, Doğu Anadolu'daki misyonerlerin Ermeni Hınçak komiteleriyle ilişkileriydi. Amerikan misyonerleri genellikle Hınçakların ve Taşnakların silahlı eylemlerini onaylamıyorlardı. Bunun Ermenilere yararlı değil, zararlı olacağını söylüyorlardı. Ama Doğu Anadolu'da silahlı Ermeni çeteleriyle içice olan misyonerler de vardı. Bunların bir bölümü Ermeni çetelerini doğrudan desteklemekten yanaydı. Yoksa Ermenilerin misyonerlere güveninin sarsılacağını, hatta misyonerlerin çetelerin saldırılarına bile hedef olacaklarını söylüyorlardı. Hınçak ve Taşnak çetelerinin hışmından sakındıkları veya Ermenilerin sempatisini kaybetmek kaygısıyla misyonerlerin Ermeni ihtilalcilerine destek olmaları gerektiğini savunuyorlardı. Konsolos ve misyonerlerin bir bölümü aynı görüşü paylaşmıyorlardı. Misyonerler, silahlı Ermenilere yardım ederlerse Osmanlı Hükümetince Anadolu'dan kovulabileceklerinden kaygılanıyorlardı. Ama böyle bir

¹⁷⁶ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.117.

¹⁷⁷ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.117.

kaygı duymaksızın Ermeni ihtilalcilerine yardım eden misyonerler de vardı. Van'daki rahip misyoner C.C. Reynold, Ermeni ihtilalcilerin postacılığını üzerine almıştı. Onların gizli yazışmalarını misyoner zarfına koyup, kendi mührüyle mühürledikten sonra, Türkiye içindeki ve Türkiye dışındaki Ermeni ihtilalcilerine ulaştırıyordu. Van'daki İngiliz Viskonsolosu Amerikan Konsolosunu uyarıyordu. Bergholz, İstanbul Elçiliği ve Washington ile bu konuda yazışmalar yapıyordu. Rahip Reynold'un bu suçunu Türk makamlarından gizlemeğe, aynı zamanda misyoneri bu tehlikeli alışkanlığından caydırmağa uğraşıyordu.

Erzurum bölgesine görev yapan Amerikalı misyonerler ile konsolos zaman zaman seyahatlere çıkmaktaydı. Bu seyahatler çevre illere düzenleniyor, böylece bölge hakkında bilgi toplanıyor ve maddi yardım götürülecek Ermeni Köyleri, bazen de Türk köyleri belirleniyordu.¹⁷⁸ Oluşturulan Erzurum Yardım Komitesi, Erzurum dışında yardım yapılacak 8 bölge tespit etmişti. Bunlar Pasin, Erzincan, Hınıs, Kığı, Kemah, Bayburt, İşbir ve Tercan'dır. Bu bölgelere ekmek ve un dağıtımı yapılmıştı. Böylece Erzurum'da 66.000 kişiden fazlasının yiyecek yardımı aldığı komisyon raporunda yazılıdır.¹⁷⁹

Kısaca, Erzurum Amerikan Konsolosluğu, açılır açılmaz Ermeni işine daldı. Konsolosluğun görevlileri Ermeniydi. Çevresi, Ermenilerin koruyucuları ve hatta Ermeni ihtilalcilerinin suç ortakları olan misyonerlerle çevrilmiş durumdaydı. Görev çevresindeki Ermeniler ise, tam o günlerde bol bol dağıtılan Amerikan dolarlarından daha bol pay alabilmek için, Amerikan konsolosluğunun kafasını uydurma ve çok abartılmış zulüm hikayeleriyle dolduruyorlardı. Bu havada bu ilham kaynaklarıyla Erzurum konsolosluğu, Amerikan Dışişleri Bakanlığının Ermeni dosyalarını zenginleştirdi ve gelecekteki araştırmacılara bol, ama tek yanlı, resmi belgeler bıraktı.

Erzurum konsolosluğu ve Amerikalı misyonerler özellikle diğer yabancı kuruluşların faaliyetlerini izlemeyi ve daha sonra bir yardım şekli belirlemeyi uygun bulmuştur. Erzurum konsolosluk bölgesinde yapılan yardım çalışmaları daha çok Ermeni

¹⁷⁸ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.26.

¹⁷⁹ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.27.

isyanından zarar görenlere maddi destek sağlamak iken, Harput'taki yardım çalışmalarını daha çok eğitimle ilgili idi.¹⁸⁰

Erzurum'da tutuklu bulunan Ermenilerle Amerikan konsolosunun yanı sıra Rus, Fransız ve İngilizlerde ilgilenmişlerdir. Bu gibi durumlarda ABD konsolosu Bergholz dikkatli davranmayı tercih etmiştir.

Bergholz, zaman zaman raporlarında Ermeni Devrimi adına yapılanların pek çok masum insanın katline sebep olduğunu, bu yolla Avrupa'nın müdahalesinin gerçekleşmesinin amaçlandığını da açıkça ifade etmektedir.¹⁸¹

2.4.3. Harput Konsolosluğu ve Faaliyetleri

Anadolu'da üçüncü Amerikan Konsolosluğu Harput'ta açıldı. Bunun açılması biraz zor ve geç oldu. Misyonerler daha 1890'larda burada bir Konsolosluk açılmasını istemişlerdi. Ama Babıali buna izin vermemişti. 1895 yılında Amerika'nın Harput Konsolosluğuna atanan Mr. Hunter, Türk Hükümetince tanınmadığı için Türkiye'den geri dönmüştü.

1900 yılında Thomas H. Norton ABD Harput Konsolosluğuna atandı. Aralık ayında görevi başına geldi ve 1 Ocak 1901 günü konsolosluğu açtı. Konsolosluk binası olarak Serkis Kürkçiyen adlı bir Ermeni avukatın evi kiralandı. Konsolosluk binası, İstanbul'daki sefarethanenin istekleri ve buradaki Amerikan kolonisinin düşünceleri de göz önüne alınarak Mezire'de, Vali'nin evinin birkaç adım uzağında bir ev seçildi.¹⁸² Tercümanlığa Kevark Kayarian adlı bir Ermeni genci alındı. Kayarian 1879'da Harput yakınında doğmuş, 1892-1900 yıllarında Harput Amerikan misyoner kolejinde okumuş, mezun olunca aynı okula öğretmen olarak atanmıştı. Misyonerlerin çocuğuydu. Konsolosluk tercümanlığına atanması için misyonerler yazılı ve hararetle tavsiyelerde bulunmuşlardı. Konsolosluk postacılığına Avedis Mıgırdıçyan adlı Ermeni getirilmişti.

¹⁸⁰ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.23.

¹⁸¹ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.73.

¹⁸² Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.8.

21 Kasım'da Osmanlı hükümeti bir fermanla konsolosluğu tanımış, 25 Kasım'da evraklar Genel Valiye sunulmuştur. Böylece resmi ilişkiler dönemi başlamıştır.¹⁸³

1901 yılında Harput Konsolosluğu çevresinde 40 Amerikan misyoneri vardı. Harput'a ilk gelen Amerikalı, Amerikan Board misyonerleri George W. Dunmore ve eşidir. Dunmore ve eşinin ilk çalışmaları genellikle diğer Hıristiyan mezhep üyeleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Fakat Dunmore "Harput ovası Türkiye'de gördüğüm en zengin ve misyoner çalışmaları bakımından da en elverişli ve en çok umut vadeden ovadır"¹⁸⁴ şeklinde merkezine yazdığı raporlarla yeni elemanların gelmesi için zemin hazırladı.

1820'den beri Osmanlı topraklarında faaliyetlerine devam eden Amerikan Board misyonerleri 1850 yılında yaptıkları yıllık toplantıda, Harput ve çevresinin (Muş, Bitlis, Van) Erzurum istasyonunca yakından izlenmesi kararı çıkınca, bölge incelenmeye başlanmıştı.¹⁸⁵ Harput'a gelen misyonerler arasında; 1885 yılında Fırat Koleji başkanlığına atanan James Levi Barton, Caleb Frank Gates, Henry Riggs önemli birkaç tanesi olarak sayılabilir.¹⁸⁶

Yarım yüzyıldan beri misyonerlerin yoğun çalışma merkezlerinden biri olan Harput Ermenileri yarı yarıya Amerikanlaşmışlardı. Harput'un içinde, Amerikan vatandaşlığına geçmiş 260 Ermeni yaşıyordu. Harput ve çevresi Ermenilerinin yarısı Amerika'ya göç etmişti. Geri kalanların da hemen hepsi göç etmek niyetindeydi. Yalnız 1901 yılında 1000 nüfuslu 200 Ermeni ailesi göç hazırlığındaydı. Ayrıca hemen her yıl 100 kadar Harputlu Ermeni kızı, Amerika'ya bekâr gitmiş Ermeni gençleriyle evlenmek üzere Atlantik ötesine gönderiliyordu. Konsolos Norton işte bu ortama gelmişti.¹⁸⁷

Bölgede yapılan her türlü yardım genellikle Ermenilere yönelikti. Hatta yardımların Ermenileri yükseltmek. Bilinçlendirmek amacıyla yapıldığı da söylenebilir. Amerikalı misyonerler ve konsoloslar her üç bölgede de çıkarlarının gerçekleşmesi için

¹⁸³ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.9.

¹⁸⁴ Erdal Açıkşes, *Amerika'dan Harput'a, Harput'tan Amerika'ya Göç*, s.145.

¹⁸⁵ Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s.92.

¹⁸⁶ Erdal Açıkşes, *Amerika'dan Harput'a, Harput'tan Amerika'ya Göç*, s.146.

¹⁸⁷ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.119.

gerekli önlemleri almış ve çalışmalar yapmıştır. Bu yardım çalışmaları da onlardan biridir.

ABD Harput konsolosu Ermeni devrimcilerle diyalog içine girmiş, devrimci liderlerin ifadeleri ve mektuplarını dikkate alarak “Ermeni Sorunu”nu tanımlamış, Ermenilerin devrimci hareketini desteklediği gibi konsolosluk raporlarında sıkça bu hareketin haklılığı üzerinde durmuştur. Burada dikkati çeken isimler ise “ Sasun Devrimci İttifak ve Merkez Heyeti” ile başkanları Antranik ve Kevork’tur. Suçlananlar ise Müslümanlar ve yönetim olmuştur. Vilayet-i Sitte, raporlarda Ermeni vilayetleri olarak anılmış ve bunların Hıristiyan yöneticiler tarafından yönetilmeleri talebi ortaya atılmıştır. Bu isteğin özellikle Bitlis, Sivas, Erzurum, Mamurat-ül Aziz ve Diyarbakır vilayetleri için, şartları nedeniyle doğal bir hak haline geldiği savunulmuştur. Konsolosluğun, dış güçlerin emellerini gerçekleşmesi yönünde çalıştığı burada da açıkça görülmektedir.¹⁸⁸

Ermenilerin desteklendiğini ortaya koyan bir başka ifade ise şöyledir: “Türkiye’de Amerikalıların kurmuş olduğu okul ve benzeri kurumlar, öncelikle mevcut şartlarından hoşnut olmayan Ermeniler için yapılmıştır. Bu, milli uyanışta tek faktör değilse bile önemli bir faktördür.”¹⁸⁹ Anlaşıldığı gibi Amerika bölgede konsoloslukları ve okulları yoluyla, ezildiğini ifade ettiği Ermeni halkı için elinden geleni yapmakta, onların gözünde kahramanlaşmakta, böylece nüfuz alanını genişletmekte idi.

Konsolosluklar sadece Harput’taki ya da Erzurum konsolosluk bölgesindeki okul ya da kolejlerin değil, ülkenin her yanındaki eğitim ve öğretim kurumlarının sorunları ile ilgilenmekteydi. 1895’te yaşanan kargaşalıklar sırasında yanmış okul veya kolej binalarını yeniden yapılması için İstanbul’dan uzun bir süre sonunda izin alınmıştı.¹⁹⁰

Harput ABD konsolosu atandığı günden itibaren bölgedeki ticaret ile ilgili bilgiler toplamaya başlamış, göreve başladığı ilk dönemlerde bu bölgeye Amerikan peynirinin ithalinin gelir getireceğini tespit etmiştir. Ayrıca bölgenin zengin maden yataklarından faydalanmak da ABD için oldukça önemli olduğundan, bu konuda diğer devletler

¹⁸⁸ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.60.

¹⁸⁹ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.61.

¹⁹⁰ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.24.

tarafından atılan adımlar konsolosluklar tarafından dikkatle takip edilmekte ve rapor edilmekte idi. Bu hususta Harput Konsolosu Norton, ABD'ye, Türkiye'nin maden kömürü havzaları ve demir yataklarını da kapsayan etraflı çalışmaların kısa süre içinde yapılmasını önermiştir. Ergani'deki bakır yataklarının muhteşem olduğunu ve hatta Toros Dağlarındaki maden yataklarının 130.000 dolar üzerinde gelir getireceğini, burası ile ABD'nin mutlaka ilgilenmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁹¹

Bu bölgedeki Amerikan ticaretinin bir diğer unsuru dikiş makineleridir. Dikiş makinelerinin bölgede büyük emelleri olan müteşebbislere önemli işgücü sağlayacağı ifade edilerek, bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmış, devrin endüstriyel makinelerini tanıtmak için faaliyetler yürütülmüş hatta Singer makine Şirketinin bir acentesi Harput'ta açılmıştır. Ayrıca Amerikan üretimi tarım makinelerinin Harput'ta kullanılması ve çiftçilerin tarımı bilinçli olarak yapabilmeleri için konsolosluk çaba sarf etmiş, bu sayede tarım üretiminde artış sağlanmıştır.¹⁹²

Toparlamak gerekirse: ABD Sivas, Erzurum ve Harput Konsolosluklarının üçü de Ermeni evlerine yerleşmişti. Üçünün de konsolos yardımcıları Ermenilerdi. Üçünün de içinde Ermeni görevliler doluydu. Çevreleri Türk düşmanı fanatik protestan misyonerleriyle çevrilmişti. Konsoloslukların çevresindeki ikinci halkayı Ermeniler oluşturuyordu. Bunlara Amerikan konsoloslukları demek bile zordu. Bunların adları, "Amerikan konsoloslukları" idi. Başka her şeyi Ermeni veya Ermeni dostuydu. Her üç konsolosluğun bütün haber kaynakları Ermeniler ve misyonerlerdi. Konsoloslukların yazılarını Ermeni tercümanlar kaleme alıyordu. Yalnız raporlara imzalan atanlar Amerikalıydı. Türk-Ermeni çatışmasıyla ilgili olan Amerikan konsolosluk raporları kökten yanlış, tarafgir ve çarpık idi. Başka konularda değerli bilgiler vardır. Ama Ermenilerle ilgili raporların hiçbirine güvenilemez, Bu raporlar bugün Ermeni propagandacılarınca belge olarak kullanılmaktadır. Bunlara dayanılarak Türklerin 1890'larda Ermeni katliamı yaptıkları ileri sürülmektedir. Doğuştan sakat olan belgelere dayanılarak kaleme alınan eserlerde sakat doğmaktadır. Amerikan Konsolosluk belgelerine veya misyoner yayınlarına dayanılarak yapılan tüm Ermeni ve Ermeni dostu

¹⁹¹ Sevdâ Özkaya, *a.g.t.*, s.30-31, 33-34.

¹⁹² Sevdâ Özkaya, *a.g.t.*, s.32.

yayınlar da sakattır. Bunlar Amerika'da Türk düşmanlığı propagandasını beslemek için kullanılmaktadır. Ama hiçbirinin objektif tarih değerleri yoktur.¹⁹³

Konsoloslukta veya misyoner kuruluşlarında çalışanların hepsini kendi vatandaşları olmasa da vatandaşları gibi algılayan batılılar bunlar bir suç işlediği vakit tutuklanınca Osmanlı Devleti'nin hükümlerine hakkına saygı göstermeyerek saldırıyorlardı. Misyonerler özellikle de komitecileri mahkemenin elinden alarak yurt dışına çıkarıyorlardı. Hatta idama mahkum edilenler dahi Batının baskısıyla sürgüne gönderilmek zorunda kalınıyordu. Bu gidenler de adeta kahraman olarak gösterilerek şehir şehir yurt dışında dolandırılarak dünya kamuoyunda etki yapıyorlardı. Himaye o denli artmıştır ki, hükümlerine hakkını hiçe sayacak bazı tehditlerde dahi bulunuyorlardı. Tehcir sırasında özellikle Amerikalı konsolos, misyoner vb. görevlilerle, Alman yetkililer Anadolu'nun her bölgesinde rahatlıkla faaliyet göstermiştir. Bu sebeple Tehcir'in her safhasında da adeta taraf olmuşlardır.¹⁹⁴

Bugün Ermeni dergi ve gazetelerde yazıları çıkan Lesli Dewis gibi konsolos veya H. Atkinson gibi misyonerler adeta Tehcir'i yaşamıştır. Bunlar savaş başladığı andan itibaren de yakaladıkları her imkanda göçü kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Tehcir başlamadan önce Harput Valisi Sabit Bey döneminde binlerce Ermeni'nin Rusya'ya kaçması bunun güzel bir örneğidir. Aynı şekilde yıllarca Tehcir ve sonrasında Dersim eşkiyasına verilen paralarla bu yolla kaçış sağlamıştır.

Lesli'nin bu raporundan örnek vererek göç ve raporlarla ilgili ne kadar sahtekarlık yaptıklarını da görmeye çalışalım. Raporlardan birincisi 23 Ağustos 1915 tarihli Büyükelçiliğe gönderilen rapordur. Bu raporda Ermeni çetelerin sivil Türkleri ve jandarmaları öldürdüğünü Büyükelçiliğe rapor eder. Diğer bir raporu ise Tehcirle ilgilidir. Bunu Amerika da yazdığı için raporunun her kelimesinde kendini ön plana çıkararak Ermenilerin çok kötü muameleye tabi tutulduğunu yazar. Hatta bir itirafta da bulunur Tehcire tabi tutulan Ermenilerin altın para ve kıymetli kağıt gibi değerli eşyalarını kendine veya misyonerlere bıraktığını belirtir.¹⁹⁵

¹⁹³ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.119.

¹⁹⁴ Erdal Açıkse, *Göçün Ermeni Meselesindeki Rolü Üzerine*, s.8.

¹⁹⁵ Erdal Açıkse, *Göçün Ermeni Meselesindeki Rolü Üzerine*, s.12.

Tehciri adeta takip eden konsoloslar ve misyonerler tehcir edilenlerle görüşmüş ve onlara yardımcı da olmuşlardır. Hatta ilginç bir olay da yaşanmıştır. 40-50 paund karşılığında Rusya'ya Ermenileri kaçırmak için kullandıkları Dersim Eşkiası denilen asker kaçakları Tehcire saldırmış, jandarma ve Ermenilerin bir kısmını da öldürmüştür. Eşkiasıdan zarar gören Ermenilere yardım ederken o çok faydalandıkları Dersim Eşkiası'na lanet yağdırmayı ihmal etmemiştir. Eşkiasıya Ermenileri Rusya'ya kaçıran iyi, saldırınca kötü. Bu konsolos veya misyonerlerin iki yüzlülüğünden sadece bir örnek..¹⁹⁶

ABD Harput Konsolosu Norton'un yaptığı gibi diğer konsolosluklar da birer misyon merkezi halinde çalışıyorlar, sadece diplomatik ilişkilerin yürütmesiyle ilgilenmiyorlardı. Bunun yanı sıra menfaatlerinin gerçekleşmesi ve Amerikan nüfuzunun genişlemesi için çalışan misyonerlere her türlü desteği veriyorlar, onlara konsolosluklarda resmi görevler sağlamaya uğraşıyorlardı. Konsoloslukta görev yapan Müslümanlar bile gayri müslimler tarafından tavsiye ediliyorlardı. Böylece ABD'ye bağlı görevliler konsolosluk kadrosunu oluşturuyorlardı.¹⁹⁷

Görüldüğü gibi konsolosluklar eğitim ve öğretim kurumları ile ilgili her türlü sorunla yakından ilgilenmişlerdir. Doğrudan bu kurumlarla ilişki içinde olmuşlardır. Böylece konsolosluklar eğitim ve öğretim kurumlarının daha rahat bir şekilde çalışmalarını kolaylaştırırken, kolejler ve okullar da verdikleri eğitim ve yaptıkları çalışmalar ile ABD'nin nüfuzunun yaygınlaşması ve konsolosluğun faaliyetlerini daha kolay yapmasını sağlamışlar hatta konsoloslukta ya da misyoner olarak çalışacak kadroyu yetiştirmişlerdir.¹⁹⁸

ABD konsolosluklarının kurulduğu andan itibaren daha çok siyasi çalışma içine girdiği, Amerika misyonu ile ilişki içinde olduğu, vatandaşlık ve göçle ilgili faaliyetleri düzenlediği ve desteklediği, bölgedeki Ermeni isyanlarına maddi ve manevi destekte bulunduğunu, dolayısıyla bölgeye yabancı müdahalesi için gerekli zemin hazırladığını görmekteyiz.

¹⁹⁶ Erdal Açıkse, *Göçün Ermeni Meselesindeki Rolü Üzerine*, s.11.

¹⁹⁷ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.11.

¹⁹⁸ Sevda Özkaya, *a.g.t.*, s.26.

2.5. ADANA OLAYLARI VE ABD'DEKİ ERMENİ PROPAGANDASINA KATKILARI

Ermenilerce güya Rupinyan krallığının hüküm sürdüğü Kilikya'yı diriltmek ve Ermeniliğin bir kısmını burada toplayarak Küçük Ermenistan'ı kurmak kutsal bir gaye, milli bir ideal idi.¹⁹⁹

Uzun zaman da Ruslar, Akdeniz'e çıkmak için Ermeniliği bu hususta kışkırtmışlar, Ermeniler de bu siyasi tertibe alet olmuşlardır. Bu amaçla öteden beri Adana ve çevresi ile Maraş, Haçini Sis gibi bölgelerde Ermeni nüfusunu yoğunlaştırmaya çalışmışlardır. Ermenilerin Berlin Kongresi sırasındaki faaliyetleri esnasında Loris Melikof'un Episkopos Horen Narbey'e yazdığı mektubun " burası için (yani Kafkasya için) size bir şey yoktur. Siz aşağısı için çalışınız" şeklindeki tavsiyesi Kilikya'da Ermeniliğin yoğunlaştırılması için yapılmış bulunuyordu.²⁰⁰

1895-1896 Ermeni isyanları sırasında Adana'da olay çıkmamıştı. Burada isyan çıkartmak için, daha etkili olacak bir zaman ve fırsat kollanıyordu.

13 Nisan 1909 günü İstanbul'da 31 Mart vakası dediğimiz meşrutiyeti ortadan kaldırmaya yönelik irticai darbe girişimi beklenen fırsattı. Ertesi gün Adana'da Ermenilerle Müslümanlar birbirlerine giriyorlar ve Ermeni sorununu en kanlı olayı başlıyordu.²⁰¹

1909 Adana olayları, Amerika'da yeniden Ermeni propagandası patlamasına neden oldu. Öteden beri silahlanan ve ayaklanmaya hazırlanan Adana ve çevresi Ermenileri, İstanbul'da 31 Mart olayları dediğimiz gerici ayaklanmasının patlak vermesi üzerine hemen silaha sarıldılar. Dört yol'dan Cebelibereket sancağı merkezi Erzin'e yürüdüler. Bunun üzerine yerli Türk halkıyla Ermeniler arasında kanlı çarpışmalar başladı. On bir gün sonra Adana içinde Türkler ve Ermeniler birbirlerine girdiler. Üç gün üç gece karşılıklı sokak çarpışmaları yaptılar. Pek çok Ermeni ve iki bine yakın (1850) Müslüman öldü. Yerel makamlar zamanında önlem alıp iki halk kitlesinin kanlı bıçaklı birbirlerine girmelerini önleyememişlerdir.

¹⁹⁹ Esat Uras, *a.g.e.*, s.550.

²⁰⁰ Esat Uras, *a.g.e.*, s.550.

²⁰¹ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.173.

Cemal Paşa Adana vakasında 17.000 Ermeni ve 1850 Müslüman öldüğünü, eğer şehrin nüfus oranı Ermenilerin lehine olsa idi, bunun tam tersinin gerçekleşeceğini yazar.²⁰² Patrikhane kendi yaptırdığı araştırma ile 21.300 ölü rakamına varmıştır. Edirne Mebusu Babikyan Efendi, meclise takdim edilmek üzere bir rapor hazırlamıştı. Pek kısa bir süre sonra öldüğü için mecliste görüşülemeyen bu raporunda ölü miktarını 21.001 olarak gösteriyordu. Cemal Paşa'nın verdiği rakamın mahkemelerin bitmesinden sonraya ait olduğu ve hadise sırasında kaçıp da sonra geri gelenler olabileceği düşünülürse ölen Ermenilerin 21.000'den ziyade 17.000'e yakın olduğu kabul edilebilir.²⁰³

Hadiseden sonraki olaylar için Adana'ya tayin edilmiş olan Cemal Paşa şunları yazar; "Adana'ya gelişimden 4 ay sonra yalnız Adana şehrinde Örfi Harp divanı mahkumlarından 30 Müslümanı idam ettirdiğim gibi, ondan iki ay sonra da Erzin kasabasında 17 Müslümanı idam ettirdim. Bununla beraber yalnız 1(bir) Ermeni idam olunmuştur."²⁰⁴

Ortada tek yanlı bir katliam olayı yoktu. Halk birbirine girmişti. Yerel makamlar bunu önleyemedikleri için kusurlu sayılabilirlerdi. Ama kasıtlı, planlı bir Ermeni katliamı söz konusu değildi.

Buna rağmen Adana olayları Avrupa'ya ve Amerika'ya büyük bir Ermeni katliamı olarak gösterildi, Avrupa ve Amerika basını Türklere karşı yoğun bir düşmanlık kampanyasına giriştiler. Basının bu düşünce ve tek yanlı yayımlarından başka, Washington'daki Amerikan makamları da Ermeni propagandacılarının telgraf ve mektup yağmuruna tutuldular. ABD yönetimini Türkiye'ye silahlı müdahaleye itmek amacıyla Washington'a yağdırılan bu propaganda belgelerinden örnekler verelim.²⁰⁵

27 Nisan 1909 günü, Boston'un üç protestan Ermeni kilisesi adına, M. Bagdararian ve S.S. Yenovkian adlı iki papaz, ABD, Cumhurbaşkanı William Taft'a çektikleri telgrafta "Türkiye'deki çaresiz Ermenilerin kılıçtan geçirilmelerine son

²⁰² Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.176.

²⁰³ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.176.

²⁰⁴ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.176.

²⁰⁵ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.120.

vermesi için, insanlık, Hıristiyanlık ve Amerikan uygarlığı adına" çağrıda bulunuyorlardı.

Kendilerine, başkan adına Dışişleri Bakan vekili Huntington Wilson, 29 Nisan günü verdiği cevapta "ABD elçiliğinden aldığı telgraflara dayanarak başkent İstanbul'da asayişin sağlandığını, karışıklık çıkan bölgeye asker yollandığını, yeniden kurulan anayasal (meşrutiyet) hükümetin yakında Adana ve İskenderun olaylarına da son vereceğine inandığını" bildirmiştir.

30 Nisan 1909 günü Arthur E. Smith adındaki bir Amerikan çiftçisi, Başkan Taft'a bir mektup göndermiş, "Allah aşkına, sayın Taft, gerçek Amerikanizmin ne olduğunu gösteriniz; Amerika, Türkiye'ye gücünü göstermeye girişirse, çeşitliğini ve bütün malını mülkünü, hatta canını vereceğini" söylemiş, Türk sularına Amerikan savaş gemileri gönderilmeksizin, Beyrut ve civarının kömür ikmal üssü olarak kullanılmak üzere işgal edilmesini önermiş, ve daha da coşarak "Türkiye'nin Hıristiyan devletler arasında paylaşılmasını" istemiş ve: "böyle bir hareketin zamanı artık gelmiştir" diyerek ısrar etmiştir.

1 Mayıs'ta, B.M. Cocmrigian (Gümükcüyan) adlı bir Ermeni, Boston'dan başkan Taft'a üç sayfalık bir protesto mektubu göndermiş, Türklerin Ermeni ırkını yok etmek için 1896'da başlattıkları işi bitirmeye kararlı olduklarını ileri sürmüştü ve Hıristiyan devletlerin buna seyirci kalmamalarını "nefretle protesto" etmiştir. Bu devletlerin Türkiye ile suç ortaklığı yaparak Türkiye'nin kurtuluşu için Ermeni soyunu kurban ettiklerini ileri sürmüştür.

5 Mayıs'ta Mred R. Borton adlı bir Amerikalı yine Boston'dan Beyaz Saray'a bir mektup yazmış, mektubuna Ermeni sorunuyla ilgili bir Amerikan gazetesinin haber kesitini ekleyerek, "Anası, karısı, çocukları olan bir adam, bu korkunç cinayetleri okurken ürpermeden edemez, bu cinayetleri durdurmak ve sorumluları cezalandırmak için bu ülkenin gücü kullanılmalı. Tanrı ve insanlık aşkına rica ederim" demiştir.

4 ve 5 Mayıs günleri Pensylvanya Piskoposluğu, Protestan kilisesinde ve Piskoposluk binasında iki gün Türkiye'deki olayları görüşüp oybirliği bir karar almış, kararda Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanından Türkiye'de Hıristiyanların kesilip

doğranmalarını durdurmak ve zarar görenlere yardım için gerekeni yapmaları istenmiştir.

On iki milyon Hıristiyanı temsil ettiği söylenen Methodist Episcopal kilisesi piskoposları Batı Virginia'da bir toplantı yapmışlar, uzunca bir karar alıp bunu 6 Mayıs günü ABD Başkanına göndermişlerdir. Aldıkları kararda; Asya'da yeni fanatik patlamayı ve binlerce Hıristiyanın utanmazca katledilmelerini dehşetle ve pek derin bir üzüntüyle öğrendiklerini, Ermeni kilisesine ve Amerikan misyoner örgütüne sempatilerini ve baş sağlığı dilediklerini, günahsız insanların ızdırabının durdurulmasını, ölenler için tazminat istemesini, Amerikan misyonerlerini korumasını Başkandan beklediklerini, ayrıca insanlık ve Hıristiyan uygarlığı adına Avrupa ve Asya ülkelerine de çağrıda bulunarak, Ermenileri katil zalimlerden koruması için Türk İmparatorluğuna baskı yapılmasını istemişlerdir. Bu kararın ABD Başkanından başka, İstanbul Ermeni patrikliğine, Amerikan misyonerleri örgütüne ve İngiltere, Almanya ve Rusya Dışişleri Bakanlıklarına da gönderileceğini bildirmişlerdir.

Piskoposlara, Dışişleri Bakan vekili Huntington Wilson imzasıyla verilen cevapta "Başkanın bu durumdan pek kaygılandığı, Amerikalıların canlarını ve mallarını korumak için elden gelen tüm önlemlerin alındığı, karışıklık çıkan bölgeye hemen Amerikan savaş gemileri gönderdiğini" bildirilmiştir. İstanbul'da yeniden kurulmuş olan Meşrutiyet Hükümetinin, düzeni sağlamak için sert önlemler aldığını da eklemiş, kargaşa bölgesine gönderilen Türk askerlerinin olayların yeniden alevlenmesini önleyebileceği umudu bildirilmiştir. Tazminat konusunda, Amerikan vatandaşlarının ölüp ölmediği konusunda tam resmi rapor beklendiğinden bu rapor gelince konunun düşünüleceği eklenmiştir. Nitekim ABD Hükümeti, Adana olayları dolayısıyla Osmanlı sularına iki savaş gemisi göndermiş, Marblehead ve San Fransisco adlarındaki bu savaş gemileri yerel makamlara ve Türk Hükümetine gözdağı vermişlerdir.²⁰⁶

7 Mayıs günü Kaliforniya eyaletinin Fresno kentinde bir protesto mitingi yapılmış ve bir karar alınmıştır. Karar metni Belediye Başkanı Chester Howell imzasıyla Beyaz Saray'a gönderilmiş, 20. Yüzyıl uygarlığının yüzkarası bu vahşet ve barbarlık protesto edildikten sonra, ABD Başkanına çağrıda bulunularak, Avrupa devletleriyle birlikte

²⁰⁶ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.33.

katliamlara son verilmesi ve kargaşa bölgesinin, yani Adana ve Çukurova yöresinin uluslar arası kontrol altına alınması istenmiştir.

11 Mayıs'ta Los Angeles kentinde de benzer bir protesto toplantısı düzenlenmiş, iki kişi kürsüye çıkıp konuşma yapmış ve bir karar metni kaleme alınmıştır. Beyaz Saray'a iletilen bu kararda Asya Türkiye'sinde Ermenilere karşı girişilen vahşet protesto edilmiş, zulüm gören Ermenilerin korunması ve zarara uğrayanlara yardım edilmesi istenmiştir.

Illinois eyaletinde 1905 yılında kurulmuş "Ermenistan'ın Amerikan Dostları" (American Friends of Armenia) adlı dernek Adana olayları üzerinde eylemlerini arttırmış, 10 Mayıs 1909 günü bir miting düzenlemiş, bir takım kararlar almış, ayrıca Amerika Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanına mektuplar göndermiş, Türk sularına Amerikan savaş gemileri gönderilmesini alkışlarken, öte yandan, Berlin Antlaşmasını imzalayan Avrupa devletlerine Ermeniler konusunda sorumluluklarının hatırlatılmasını istemiştir.

New York çevresinde yaşayan Ermeniler 8 Mayıs 1909 günü bir miting düzenlemişler ve bir karar alarak, karar metnini, miting Başkanı A. Agrazian imzasıyla 15 Mayıs'ta ABD Başkanı William Taft'a sunmuşlardır. Kararda, Adana ve Halep vilayetlerinde binlerce Ermeni'nin vahşice katledilmeleri en sert biçimde kınanmış, suçluların cezalandırılması, sağ kalan Ermenilere yardım edilmesi istenmiş, Ermeni davasını kitlelere mal eden Amerikan basınına teşekkür edilmiştir.

New Jersey eyaletinde, Amerikan Kiliseler Topluluğu Ulusal Konseyine (National Council of Congragational Churches) bağlı çeşitli dini kuruluşlar, 14 Mayıs günü toplanarak, Ermeni sorunuyla ilgili düşünce ve dileklerini ABD Başkanına iletmek üzere dört kişilik bir komite seçmişler, insanlık dışı katliamların bundan böyle tekrarlanmaması için her türlü önlemlerin alınmasını Başkan Taft'tan rica etmişlerdir.

California Eyaletinin Sacramento kenti halkı, "Türk Zulümlerini Protesto" için bir karar almışlar, 27 kişinin imzasını taşıyan bu karar, 17 Mayıs'ta Beyaz Saray'a sunulmuştur. Bu zulümlerin durdurulması ve bir daha tekrarlanmaması için ABD yönetiminin kesin kararlar alınması istenmiştir.

Virjina eyaletinin Richmond Kenti halkı da, orada oturan Ermenilerle birlikte, benzer bir karar almışlar, elliye yakın kimsenin imzaladığı bu karar, Belediye Başkanı tarafından ABD başkanına iletilmiştir. Kararda Türkiye'de yaşayan Ermenilerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması istenmiştir.

18 Haziran 1909 günü, Amerika Protestan Ermenileri Birliği (The Armenian Evangelical Alliance of America) adına, M.G. Papazian, H.G. Benneyan ve H.M. Dadorian imzalarıyla ABD Başkanına dört sayfalık bir mektup gönderilmiş, örneklerinin ABD Kongresi ve Temsilciler Meclisi Üyelerine de postalandığı anlaşılan mektupta özetle şunlar söylenmiştir: “Dış güçlerle önlenmezse Adana ve Halep felaketleri ilerde daha korkunç biçimde tekrarlanabilir. Olayların baş sorumlusu Avrupa devletleridir. Bu devletler Berlin Antlaşmasıyla Ermenilere verdikleri sözlere tutmamışlardır. Türkiye'de öldürülen insanlar günahsız kurbanlardır. ABD, artık sesini açık seçik duyurabilir. Bugünkü durumda ABD, tek başına altı Avrupa devletlerinden daha güçlü durumdadır. Çünkü, Türkiye'den toprak kazanmak gibi bir art niyetle suçlanamaz. Başka durumlarda adalet şampiyonluğu yapmış olan ABD, Türkiye'ye karşı da benzer bir politika izleyebilir. Türk sularına Amerikan savaş gemilerinin gönderilmiş ve İstanbul elçiliğine yetenekli diplomat Mr. Straus'un atanmış olması, ABD Başkanının Türkiye işlerine duyduğu yakın ilginin birer göstergesidir. Türkiye'de bugünkü kargaşayı tez elden durduracak, ilerde insan kıyımlarının yinelenmesini önleyecek tek insan ABD başkanıdır.”

Beyaz Saray'a, kongreye, Dışişleri Bakanlığına yağdırılan bu gibi mektupların, telgrafların, miting kararlarını yazmakla bitiremeyiz. Kampanya bütün yıl boyunca sürüp gitmiş, bu belgeler ABD Dışişleri Bakanlığı dosyalarını doldurmuştur. Bir yandan basın aracılığıyla Amerikan kamuoyu baştan başa ve derinden etkilenirken, öte yandan ABD yönetimi de adeta bombardımana tutulmuştur. Bütün amaç, ABD yönetimini Ermeni işine bulaştırmak ve Türkiye'ye müdahaleye itmektir. Kimileri diplomatik baskı istemiş, kimileri askeri baskıyı savunmuştur. ABD'nin, Avrupa devletleriyle elele verip, Anadolu topraklarını paylaşmasını ve Türkiye devletini haritadan silmesini isteyenlerde görülmüştür.

ABD yönetimi üzerinde yoğunlaştırılan bu kampanya büsbütün etkisiz kalmamıştır. Amerikan savaş gemileri Türk sularına, Mersin limanına yollanmıştır. Türkiye'ye karşı Amerika gövde gösterisinde bulunmuştur. İstanbul'da Amerikan diplomatik baskıları artmıştır. Bu baskıların da sonucu olarak, Cemal Paşa, Adana'da 47 Türk'ü alelacele ipe çektirmiştir. Ermenilerin başlattıkları olaylar sonunda iki bine yakın Türk'ün öldürülmesinin üstüne, 47 Türk ailesi daha söndürülmüştür.²⁰⁷

Öte yandan, Atlantik ötesinde, Kuzey Amerika yarım kıtası baştanbaşa Türk düşmanlığı ile çalkalanmıştır. Protestan kilisesinin ve Amerikan gazetelerinin öncülük ettikleri bu tek yanlı düşmanlık kampanyasıyla bir Amerikan kuşağının daha beyinleri yıkanmıştır. Amerikan halkının kafasına barbar ve katil Türk imajı bir kez daha çivilenmiştir. Kötü Türk imajı, Amerikan toplum bilincinde ve belleğinde bir kez daha yer etmiş ve kaim bir tortu bırakmıştır. Amerikan gazete koleksiyonları, Amerikan Kongre Kitaplığı rafları, Amerikan Ulusal Arşiv dosyaları, bir kez daha Türk düşmanlığı belgeleriyle kabarmıştır.

2.6. ERMENİ PROPAGANDASININ YENİDEN ARTTIĞI YIL: 1914

Amerikan basımında, 1880'lerden beri sistematik biçimde Ermeni propagandası yapılıyordu. Müslüman Türklerin Hıristiyan Ermenilere baskı yaptıkları ileri sürülüyor, Türk Hükümeti ve Türk insanı haksız yere suçlanıyordu. Bu karalama kampanyası zaman zaman çok şiddetleniyordu. Washington Elçiliğimiz bu saldırılarla durmadan boğuşuyordu.

1914 yılında Ahmet Rüstem Bey Washington'a Büyükelçi atandı ve Başkan Woodrow Wilson'a güven mektubunu sunup 24 Haziranda resmen görevine başladı. Büyükelçi payesiyle Washington'a atanan ilk Osmanlı diplomatik temsilcisiydi.

Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey Amerika'ya varışından az sonra iki önemli sorunla karşı karşıya kaldı. Birinci sorun, savaş gemileriyle ilgiliydi: Yunanistan'a iki Amerikan zırhlısı satılıyor, öte yandan da İngiltere Türkiye'nin Reşadiye ve Sultan Osman isimleri verilen ve parası ödenen iki savaş gemisini gasp ediyordu.

²⁰⁷ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.123.

Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey'in Amerika'ya varışından az sonra karşı karşıya kaldığı ikinci sorun ise Amerikan basınında yeniden patlak veren Ermeni propagandası oldu. Amerikan gazeteleri, adeta ağız birliği yaparak, Müslüman Türklerin Hıristiyan Ermenileri kılıçtan geçirdiklerini iddia ediyor ve Amerikan Başkanının harekete geçmesini, Türk karasularına Amerikan savaş gemileri göndermesini istiyorlardı. Amerikan basını, bu kadarla da yetinmiyor, Türk devletine ve milletine adeta küfür yağdırıyordu. Türk halkının dini, milliyeti, soyu sopu ile alay ediliyor ve Türkler aleyhinde akıl almaz hakaret sözleri sarf ediliyordu.²⁰⁸

Büyükelçi Rüstem Bey, bu saldırıların arkasında İngiltere ile Fransa'nın bulunduğunu anlamıştı. Bu iki devlet birinci Dünya Savaşına girmişlerdi ve şimdi Amerika'yı da yanlarına çekmek istiyorlardı. Amerikan yönetimini ve kamuoyunu etkilemek için sözde Ermeni katliamı propagandasını kullanıyorlardı. Bir bölüm Amerikan yazar çizerini de kazanmışlardı. Türklerin sırtından savaş propagandası yürütülüyordu. Oysa Türkiye henüz savaşa girmemişti ve 1914 yazında Türkiye'de bir tek Ermeninin burnu bile kanamamıştı. Böyle olduğu halde Türkiye'de Ermenilerin kılıçtan geçirildiği yazılıp çizilebiliyordu.

Bu çirkin karalama kampanyası Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey'i çileden çıkarmış, 8 Eylül 1914 günü Evening Star gazetesine bir demeç vermiştir. Bu demecinde "İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'de Hıristiyanlara katliam yapıldığı yalanını Amerikan kamuoyunun önüne serdiklerini ve bu yalanı bahane ederek Türk limanlarına Amerikan savaş gemileri gönderilmesini isteklerini, geçmişte ayaklanmaların bastırıldığını, fakat Ermenilerin Hıristiyan oldukları için değil, isyan ettikleri için, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın desteğiyle ve silahla Osmanlı devletini zayıflatmak istedikleri için cezalandırıldığını" belirtmiştir.

Rüstem Bey, yalnız açıklama yapmakla yetinmiyor, fakat aynı zamanda basın yoluyla karşı saldırıya geçiyor ve soruyordu: Böyle silahlı ayaklanma karşısında kalsalardı Fransa, İngiltere ve Rusya acaba ne yaparlardı? Ülkelerinin özgürlüğü için dövüşen Cezayirlileri mağaralara tıkıp sonra onları dumanla boğmuş olan Fransa, Sipahi

²⁰⁸ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.35.

isyanında yakaladığı Hintlileri top namlularının ağzına bağlayıp sonra o topları ateşleyen İngiltere aynı tahrikler karşısında kalsalardı acaba ne yaparlardı?

Amerikan gazetelerinin bir çoğunun İngiltere ve Fransızların tarafını tutarak Türklere saldırımları karşısında “şunu söylemeğe kendimi yetkili görüyorum ki, Amerikalıların Filipinleri işgal ederken yerli halka uyguladıkları Water Cure denen işkenceleri ve her Allahın günü Amerika’da işlenen yüz karası linç etme suçlarının hatırlanması Türkiye’ye saldırırken Amerikalıları daha ihtiyatlı yapmalıydı” demiş ve Amerikalılara “Farz edelim ki, Amerika’daki zencilerin, Amerika Birleşik Devletlerinin istilasını kolaylaştırmak için Japonlarla gizlice anlaşmış oldukları ortaya çıkarıldı. Acaba o zencilerin kaç hayatta bırakılırdı?” diye sormuştur.

Son olarak Ahmet Rüstem Bey, Atlantik ötesindeki Ermeni propagandasının ABD’yi İtilaf Devletleri safında savaşa sokmak amacı güttüğünü belirtiyor ve Amerikan Hükümetinin bu oyuna gelmeyeceği inancını dile getirmiş ve şöyle demiştir: “Büyük Britanya ve Fransa, Türkiye’ye karşı yeni bir tahrik kampanyasına girişmişlerdir. Bu kampanyayla oralarda uğursuz bir şeyler olmasını, kötü tahminlerinin doğru çıkmasını, ABD’nin de Doğuya savaş gemileri göndermesini ve böylece Avrupa savaşına karışmasını sinsice bekliyorlar. Ama ABD yönetiminin bu adi tuzağa düşmeyecek kadar temkinli olduğuna inanıyorum. Türkiye’de bir tek vatandaşının burnu bile kanamamış olan Amerika Birleşik Devletleri, Türk sularına neden savaş gemisi gönderecek? Hıristiyanların da yaşadığı İzmir’i, Beyrut’u mu bombalayacak? Yoksa daha ne yapabilecek ki? Amerikan halkı savaş istiyor mu bakalım?”²⁰⁹

Başkan Wilson, Büyükelçi Rüstem Bey’in demecini görünce istenmeyen adam ilan edilmesini düşünecek kadar sinirlenmişti. Dışişleri Bakanı Bryan ve yardımcısı Robert Lansing Avrupa’da büyük savaşın başladığı o günlerde Türkiye ile bozuşmanın Amerikan çıkarlarına zarar verebileceğini söyleyerek Başkanı yatıştırmışlar ve önce bir soruşturma yapılmasına karar verilmiştir.

Soruşturma kapsamında kendisine bunları söyleyip söylemediği sorulduğunda Ahmet Rüstem Bey bildiklerini söylemekten yine çekinmemiş, bunun üzerine

²⁰⁹ Bilal N.Şimşir, *a.g.m.*, s.37.

kendisinden özür dilenmesi istenmiş, ancak Ahmet Rüstem Bey bunu da kabul etmemiş ve 15 gün içinde ABD'den ayrılacağını bildirmiş ve 9 Ekim 1914'te Amerika'dan ayrılmıştır. Amerika'dan döndükten sonra bir daha herhangi bir diplomatik görev almamıştır.

1914 yılında, Amerikan basınında görülen Ermeni propagandası, bir Osmanlı Büyükelçisinin diplomatik kariyerini söndürmüştür. Bu olay, Ermeni soykırım iddiaları bakımından çok düşündürücüdür. Çünkü Avrupa'da savaş olduğu, ancak Türkiye'de ve Amerika'da henüz savaşın olmadığı, Doğu Anadolu'da Rus istilasının, Çanakkale'de İngiliz-Fransız saldırısının olmadığı; Ermenilerin henüz Van'da isyanın başlamadığı, istilacı Ruslarla silahlı işbirliği yapmadığı, Türk ordusunu arkadan vurmadığı, dolayısıyla Anadolu'da bir Ermeni tehcirinden de bahsedilemeyeceği ve Anadolu'da hiçbir Ermeni olayının olmadığı bir zaman olan 1914 senesinde oluyor tüm bu karalama kampanyaları.

Açıkça görülüyor ki, Amerika'daki Ermeni katliam propagandasının arkasında bu defa İngiltere ve Fransa vardır. Bu iki devlet, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile savaştadırlar. Amerika Birleşik Devletlerini İtilaf Devletleri safında savaşa çekmek ve bu büyük savaşı mutlaka kazanmak hedefi güdülmektedir.

İngiltere ve Fransa, Amerika'yı etkileyip kendilerine çekebilmek için acaba neden katliam kozunu da seçmişlerdir diye sormaya gerek bile yoktur belki. Çünkü bu tür propaganda silahları daha önce de kullanılmış ve etkili olmuştu. Hele Osmanlı devletini parçalamak için katliam propagandaları ta 1820'lerdeki Yunan ayaklanmasından beri sık sık kullanılmış ve Hıristiyan kitleleri ve devletleri harekete geçirebilmiş idi. Katliam silahı bu defa Amerika'da da etkili olacak, Amerikan kamuoyunu ayağa kaldıracak ve sonunda Amerika büyük savaşa girmek durumunda kalacaktı.

İngiltere ve Fransa'nın Amerika'yı savaşa sokmak hedeflerine Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak hedefleri de eklenince, Ermeni katliam propagandası daha da güçlenmiştir. 2 Kasım 1914'te Rusya Osmanlı devletine savaş ilan etti. Üç gün sonra müttefikleri de Rusya'yı izlediler. 5 Kasım 1914 günü İngiltere ve Fransa da Osmanlı devletine savaş açtılar. Ve dolayısıyla Ermeni katliam propagandaları aldı yürüdü. Artık hedef sadece Amerika'yı savaşa sokmak değil, aynı zamanda Osmanlı devletini yok

etmekti. Bu nihai hedefe gidilirken her şey mubahtı, bu arada Ermeni katliam propagandası da vahşice kullanıldı.

Türk Hükümeti, 1915'te tehcir kararı alıp, düşmanla işbirliği yapmakta olan Anadolu Ermenilerini Suriye ve Irak'a doğru kaydırmağa başlayınca, düşman devletlerin katliam propagandaları ayyuka çıktı. Bu arada ABD hala savaş dışındaydı. Amerika'ya savaşa çekebilmek için Türkiye'deki Ermenilerin topluca katledildikleri yolundaki düşman propagandası sürüp gitti.

Almanya ile müttefiklerinin yenilmesi üzerine Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalayarak savaştan çekildiğinde Ermeniler Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurmak hayaline kapılmışlardı. 1915 San Fransisco fuarında Osmanlı Yüksek Komiserliği yaptığı halde tebaası olduğu devlete ihanet eden Vahan Kardaşyan adlı Ermeni avukat, ABD'nin eski Berlin büyükelçisi James W.Gerard ile birlikte 1919'da "American Committee For The Independence of Armenia"(Ermenistan'ın Bağımsızlığı İçin Amerikan Komitesi)'ni kurmuştu.²¹⁰ Bu dernek ülke çapında propaganda faaliyetine koyuldu. Ermeniler lehine ve Türkler aleyhine geniş bir basın kampanyası açıldı. Ermeni taraftarları Kafkasya'nın bir parçasını, Doğu Anadolu'yu ve Çukurova'yı kapsayacak olan Ermenistan üzerinde ABD'nin manda kabul etmesi için Senato ve Temsilciler Meclisine baskı yaptılar. Başkan Wilson Ermeni davasını destekliyordu. Ermenilerin nüfus durumunu ve sosyo-ekonomik durumu yerinde incelemek üzere King-Crane Komisyonu'nu 1919 yazında Orta Doğu'ya, General Harbord Heyetini de aynı yılın sonbaharında Anadolu'ya gönderdi. General Harbord'un gerçekten bir Ermenistan ve katliamlar görmeye hazırlıklı olarak çıktığını itiraf ettiği bir aylık gezisi sırasında heyet, yolları üzerindeki merkezlerde, milli mücadeleler ve türlü halklarla görüştiler. Harbord raporu incelendiğinde kesinlik kazandırılmak istenen esasları şöyle sıralamak mümkündür.²¹¹

- 19. yüzyıl sonundan beri özellikle İngiliz politikası ürünü "Ermenistan" olarak adlandırılan yerin sınırları nedir?

- 1.Dünya savaşı sırasındaki Ermeni tehciri bir soykırım mıdır?

²¹⁰ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.57.

²¹¹ Seçil Akgün, *Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk-Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü*, s.338.

- Ermenistan olması düşünölen bölgenin demografik durumu.
- Ermenilerin sosyal ve ekonomik durumları; öne süröldüğü gibi can güvenliğinden yoksun olup olmadıkları.

Harbord, Sivas'ta Mustafa Kemal ile yaptığı görüşmeden çok etkilenmiştir. King-Crane Komisyonu dönüşünde hazırladığı raporunda Amerikan mandası altında Ermeni Devletinin kurulmasını tavsiye ettiyse de, Harbord Ermenistan mandasının kabulünün ABD'ne beş yılda 750 milyon dolara mal olacağını bildirdi. Bunun üzerine senato Wilson'un ısrarlarına rağmen Ermeni mandası teklifini 1 Haziran 1920'de reddetti.²¹²

Bu başarısızlık Ermenileri yıldırmadı. Osmanlı Devleti'ni parçalayan Sevr Antlaşması 1920 Ağustosunda imzalanmıştı. Onlar Bolşevik İhtilali'nden sonra 1918 Mayısında Kafkasya'da kurulan Ermeni Cumhuriyeti'nin Türkiye ile sınırlarını tespit etmek görevini Başkan Wilson'dan dilediler. Wilson bu görevi üstlendi ve söz konusu sınırı gösteren haritayı o yılın Kasımında çizdi. Lakin Anadolu'da durum tamamen değişmişti. Türkler Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Milli Mücadele'yi başlatmışlar, Sevr Antlaşmasını tanımadıkları gibi, Ermeni Cumhuriyeti'nin kuvvetlerini bozguna uğratarak Ermenilere 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşmasını kabul ettirmişlerdi. Daha sonra Türkler, Batı Anadolu'yu istila etmiş olan Yunanlıları geri püskürtmüşler ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde bağımsız bir Türk Devletinin varlığını, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile savaş galiplerine tanıtmışlardı.

2.7. LOZAN ANTLAŞMASI VE AMERİKA'DAKİ YANKILARI

2.7.1. Lozan Konferansında Ermenilerin Çabaları

İtilaf Devletleri I.Dünya Savaşında Osmanlı Devletine karşı savaşmaları karşılığı Ermenilere verdiği söz olan Doğu Anadolu'da bir Ermeni yurdu kurulması projesini Sevr Antlaşması ile hayata geçirmeyi planlamıştı. Fakat Anadolu'da başlayan milli mücadele buna izin vermemiş ve Kazım Karabekir Paşa'nın başlattığı Doğu Seferi ve

²¹² Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.57.

2/3 Eylül 1920 tarihli Gümrü Antlaşması bu projeyi ertelemişti.²¹³ Şimdi Lozan Antlaşması bunun için uygun bir fırsat olabilirdi. Aslında Lozan'a gelen İngiliz heyeti de Ermeni yurdu teşkil edebileceklerine inanmıyorlardı. Fakat uluslar arası baskı onları bu meseleyi konferans gündemine almaya zorlamıştı. İngiliz Başbakanı Bonar Law'da daha konferansın başında Ermeni halkına yönelik iyi dileklerini bildirmiş ve "Biz dünyanın Don Kişot'u olamayız. Dünyaya yardım etmeyi isteriz ama bunu tek başımıza yapamayız ve yapmayacağız da" diyerek İngiliz politikasını özetlemiştir.²¹⁴

Aharonyan, Hadisyan, Noradunkyan ve Leon Paşalyan'dan oluşan bir Ermeni heyetine konferansa katılma izni verilmiş ancak sadece Azınlıklar Alt Komitesinde görüşlerini açıklama fırsatı verilmiştir. Aslında Ermenilerle Kars Antlaşması yapıldıktan sonra savaşa son verildiğinden bu kişilerin Ermenistan adına konferansa katılımı doğru değildi.²¹⁵ Amerika, İngiltere, Fransa gibi ülkelerden gelen Ermeni temsilciler hem Lozan Konferansına telgraf ve mektuplar göndererek hem de heyetler oluşturup Lozan'a göndererek konferansı etkilemeye çalışmışlardır.

Ermeniler Lozan çalışmalarının başlamasıyla birlikte propagandalarını arttırdılar. İsmet Paşa ile de görüşerek Türkiye dışında kaldıklarını iddia ettikleri 700.000 Ermeni için yurt isteyip, Türkiye de kalan mallarını gündeme getirdiler.²¹⁶ Ermeni meselesinin görüşülmeye başlanmasıyla resmi görüşmelerin dışında özel görüşmeler yoluyla da Türk heyeti üzerinde baskılar kurulmaya başlandı.

TBMM Hükümetinin İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beyler tarafından temsil edildiği Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de başlamıştır. Lozan'a gönderilen Türk heyetine, TBMM Hükümeti tarafından verilen 14 maddelik yönergenin iki maddesinde yer alan konularda tavize yanaşılmaması kesin olarak ifade edilmiştir. Bu yönergede yer alan 1. Madde doğu sınırı ile ilgilidir ve buna göre Ermeni yurdu bahis konusu dahi edilmeyecek ve konu gündeme gelirse, görüşmeler kesilecektir.²¹⁷ Taviz

²¹³ Zeki Seyhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.226.

²¹⁴ Mustafa Çufalı, "Lozan Konferansı ve Antlaşmasında Ermeni Sorunu", *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, İdris Bal- Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, s.540.

²¹⁵ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.299.

²¹⁶ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I,(1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, s.131-132.

²¹⁷ *Türk İstiklal Harbi, C.II, 6.Kısım , 4.Kitap*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.195-196.

verilmemesi istenen diğer konu ise, 8. Maddede yer alan kapitülasyonların kaldırılmasıdır.

Ermeni yurdu ve kapitülasyonlar konularındaki tavizsizlik anlayışı, doğrudan doğruya Misak_ı Milli'nin bir sonucudur. Ermeni yurdu konusundaki kararlılık toprak bütünlüğü anlayışının bir yansıması, kapitülasyonların kaldırılması ise tam ve kesin bağımsızlık anlayışının bir sonucudur.²¹⁸

2.7.1.1. Lozan Konferansının İlk Dönemi

Ermenilerin çalışmaları ve konferansı etkileme çabaları, görüşmelerin başlamasıyla birlikte hız kazanmıştır. Ermenilerin, konferansın ilk günlerinde sunduktan muhtırada, Türklerin 1.250.000 Ermeni'yi katlettikleri, 700.000 Ermeni'nin de çeşitli ülkelere göç etmek zorunda bırakıldığını iddia ederek, ABD başkanının hakemliğinde Ermeniler için bir arazinin belirlenmesi, Erivan Cumhuriyeti'nin sınırlarının Doğu illerinden toprak verilerek genişletilmesi ve denizden çıkış için bir liman verilmesi, Kilikya'nın da bu sınırlar içine dahil edilmesi yönündeki isteklerini bir kez daha yinelemişlerdir.²¹⁹

Bu tür beklenti ve baskılara karşı, görüşmelerin başlamasından sonra henüz Ermeni konusunun resmen gündeme gelmediği dönemlerde bile İsmet Paşa, hazırlık anlamında Ankara'nın görüşlerini almak istemiştir. İsmet Paşa'nın Ermenilerle ilgili olarak Ankara'ya çekmiş olduğu ilk telgraf, konferansın başlamasından beş gün sonradır. İsmet Paşa'nın Heyet-i Vekile Riyasetine (Rauf Bey) çekmiş olduğu 25 Kasım 1922 tarihli telgrafta, gerek İngilizlerin, gerekse özellikle de Amerikalıların, Türkiye'deki Ermenilerin kimlerle ve nasıl mübadele olacağını sordukları bildirmiştir. İsmet Paşa aynı telgrafta Ermenilerin ülke dışına çıkarılmalarının dünyaya açıklanamayacağını ve bu dönemde Anadolu 'da yeniden bir tehcir ve teb'id yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu telgraftan Rumlarda olduğu gibi Ermenilerle Türkler arasında da bir mübadelenin gündemde olduğu ve bunun şartlarının konuşulabileceği görülmüştür. Yine aynı telgraftan da anlaşıldığı gibi, Lozan 'da Ermeni Sorunu

²¹⁸ Temuçin F. Ertan, "Lozan Konferansı'nda Ermeni Sorunu", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.II, S.2 (Güz 2000),ss.209-225.(www.harpak/tsk.mil.tr. sitesinden alınmıştır.)

²¹⁹ Bu muhtıranın tam metni için bkz. Esat Uras, *a.g.e.*, s.723 vd.

denildiğinde, hem Ermeni yurdu, hem de Türkiye'de yaşayan Ermenilerin mübadele edilmesi konuları tartışılacaktır.²²⁰ İsmet Paşa ilk telgrafından hemen bir gün sonra çektiği yeni bir telgrafla, Lozan'a Ermeni heyetinin geldiğini ve dışarıda kalan 700.000 Ermeni için yer istediklerini bildirmiş ve ayrıca Ermenilerin konferansta olağanüstü yaygara yapabileceklerine işaret etmiştir.

Rauf Bey, bu ikinci telgrafa verdiği cevapta Ermeni heyetinin verdiği 700.000 rakamının abartılı olduğunu, Kilikya'da yerli ve dışarıdan gelmiş ve kendi rızalarıyla çıkan Ermenilerin sayısının 45.000 olduğunu ifade etmiştir.²²¹ Daha konferansın ilk günlerinden itibaren tarafların elindeki rakamlar konusunda ciddi farkların bulunduğu da gözden kaçmamıştır. Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey bu telgrafın hemen peşinden mübadele ile ilgili telgrafa da cevap vermiştir. Buna göre Türkiye'deki Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübadelesi ve Türk Ortodokslarının ayrı bir hak iddia etmemek şartıyla memlekette kalmaları fikir ve kararında olduğunu açıklamıştır.

Bu telgraflarda henüz resmi bir oturumda gündeme gelmemekle beraber, tarafların Ermeni konusunda gayri resmi yollardan nabız yokladıktan anlaşılmaktadır. Yine Ermenilerle ilgili resmi görüşmelerin başlaması öncesinde İsmet Paşa, 6 Aralık 1922'de Ankara'ya çekmiş olduğu telgrafta yerli Ermenilerle Ermenistan'daki Türklerin mübadelesi konusunda kiminle görüşmesi gerektiğini sormuş ve asıl olarak kendisine göre Ermeni mübadelesi için muhatabının bulunmadığını ifade etmiştir. İsmet Paşa aynı telgrafta Amerikanın bütün misyonerlerinin ve bütün Ermeni cemaatlerinin Lozan'a geldiklerini, Ermeni yurdu ve azınlıklar hukukunu reddettiğini onlara açıklamak istediğini bildirmiştir.²²²

Ermeni sorunu, konferans gündemine azınlıklar meselesi konusu adı altında resmen 12 Aralık 1922 tarihinde geldi. Müttefikler adına konuşan Lord Curzon, Türkiye'nin ister kuzeydoğu vilayetlerinde, isterse Kilikya'nın güneydoğusuyla Suriye sınırında bir Ermeni yurdu verilmesi gerektiğini belirterek,²²³ Türkiye ve Yunanistan'a tüm azınlıkları kapsayacak olan 4 maddelik bir öneri sundu. Buna göre; son dokuz yıllık

²²⁰ Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²²¹ Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²²² Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²²³ Mustafa Çufalı, *a.g.m.*, s.542.

olaylardan kaynaklanan tüm suçları kapsayan bir genel af ilan edilecek, azınlıklar askerlik hizmetinden vergi karşılığı muaf tutulacak, azınlıklara serbest dolaşım ve ülkeden çıkabilme özgürlüğü sağlanacak, bu garantilerin etkili biçimde uygulanmasını denetleyecek bir organ kurulacaktı.²²⁴ Buna cevaben İsmet Paşa'nın okuduğu metin herkes için tam bir şok oldu. Metinde batılı kaynaklara atıfta bulunularak, Şark Meselesi irdeleniyor, azınlıkların Osmanlı Devleti'nde nasıl özgür bir şekilde yaşadığı ve batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde oynamaya çalıştıkları oyun anlatılıyordu. Metinde İsmet Paşa Ermeni meselesinin ortaya çıkışından İngiltere ve bilhassa Rus Çarlığı sorumlu tutuyor, Ermeni yurdu teşkilinin kabul edilemez olduğu belirtiyor, Ermeni meselesinin çözümünün yabancı müdahalelerin sona ermesi ve Ermenilerin geniş hoşgörülü Türk politikalarını kabul etmesinde olduğunu vurgulayarak bitiriyordu.

Yaklaşık üç saat süren konuşmadan sonra İsmet Paşa karşı isteklerini sıralamıştır: Buna göre, 1- Dış tahriklerin giderilmesi lazımdır. 2- Bu Türk ve Rum ahalinin değiştirilmesiyle mümkün olabilir. 3- Kalacak azınlıklar hakkında, Türk vatandaşlığından ayrılmamışlar hakkında olduğu gibi Türk özgürlükçü siyaseti garanti edilecektir.²²⁵

Bu arada Amerikalı temsilciler de azınlıklar ve özellikle de Ermenilerle ilgili oturularda Türklere karşıtı bir tutum takınmaya başlamışlardır. Konferansa gözlemci olarak katılan Amerikalılar hemen her konuda aktif bir görüntü çizmişlerdir. Bunda Lord Curzon'un büyük rolü olmuştur. Çünkü Lord Curzon Türklere çatıştığı hemen her konuda Amerikalıları işin içine sokmaya çalışmış ve İsmet Paşa 'yi yalnız bırakmak için yoğun bir çaba sarf etmiştir.²²⁶ Ermeni sorununda da Amerikalıların İngilizlerle birlikte hareket ettiklerini söylemek mümkündür. Amerikalı temsilci Child'ın azınlıklarla ilgili olarak "Amerikalılar bu mesele uğrunda çok para sarf etmişlerdir. Yalnız bir komite 75 milyon dolar harcadı"²²⁷ şeklindeki sözleri Amerikalıların Ermeni sorunu ve azınlık konularıyla ilgili görüşlerini göstermesi açısından önemlidir.

²²⁴ Mustafa Çufalı, *a.g.m.*, s.543.

²²⁵ Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1943, s.130.

²²⁶ Fahir Armaoğlu, "Atatürk Döneminde Türk Amerikan İlişkileri, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler", *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara, 2000, ss.281-297.

²²⁷ Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s.131.

Bir gün sonraki oturumda İsmet Paşa müttefiklerin tekliflerine verdiği cevapta, Türkiye'nin herhangi bir yerinde Ermeni yurdu kurma girişimini Türkiye'yi bölme girişimi olarak kabul ettiklerini ve bunu kabul etmeyeceklerini kesin bir dille belirtti. Curzon'un diğer tekliflerine gelince, Türkiye'nin genel affı zaten daha önce düşündüğünü, dolaşım özgürlüğü ve mülkiyetin garanti altına alınması konusunda Türk kanunlarının yeterli ve memnuniyet verici olduğunu, azınlıklar konusunda kurulması teklif edilen komisyonun kurulmasının ise Türkiye'nin bağımsızlığı, hatta varlığıyla bağdaşmayacağı düşüncesiyle kabul edilemeyecek bir teklif olduğunu söyledi. Son söz olarak da azınlık haklarının komşu ülkelerdeki Müslüman haklara aynı hakların verilmesi koşuluyla ve Avrupa'da azınlıklar konusunda son zamanlarda yapılmış antlaşmalarda belirtilen esaslar dahilinde kabul edileceğini bildirdi.²²⁸

İsmet Paşa-Lord Curzon söz düellosu şeklinde geçen oturumda, İsmet Paşa'ya cevap verme işi yine Lord Curzon'a düşmüştür. Lord Curzon Ermenilerin Türk yönetiminden memnun olmadığını, Anadolu 'da yaşayan Ermeni sayısının 3 milyondan 130 bine düştüğünü, 60 bin Ermeninin Fransızlarla birlikte çekilerek yurtlarını terk ettiklerini iddia etmiştir. Lord Curzon bu durumda Ermenilerin güvenli bir durumda bulunmadıklarını ve himayesiz bırakılamayacağını ifade etmiştir. Bir Ermeni yurdu kurulması teklifinin İsmet Paşa tarafından Türkiye'nin parçalanmasına yol açacağı gerekçesiyle reddedilmesinin doğru olmadığını ve bunu dünyanın iyi gözle karşılamayacağını ileri süren Lord Curzon, konunun Milletler Cemiyetinin müdahalesiyle çözümlenmesi gerektiğini savunmuştur.²²⁹ Kendi ellerinin temiz olduğunu söyleyen Lord Curzon, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi gerektiğini ve cemiyetin azınlıklarla ilgili kararlarını kabul etmesinin şart olduğunu ileri sürmüştür. Lord Curzon 13 Aralık oturumunda yapmış olduğu konuşmaya şu ağır ifadelerle tamamlamıştır: "Bu sabah çok ciddi bir dil kullandım. Çünkü Türkiye heyeti birçok meselelerde olduğu gibi bu işte de konferansın içinde bulunduğu vaziyeti güç anlıyor gibi görünüyor. Bu konferansın gayesi var. Müttefikler, bu gayeye götüren yol üzerindeki engelleri yıkmaya çalışıyorlar. Türk heyeti, engelleri kurmaya çalışıyor. Bu sonuna kadar böyle devam edemez, Avrupa'nın yapacağı başka işler vardır. Azınlıklar

²²⁸ Seha L. Meray(çev), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, 2. Baskı, C.I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.212-213.

²²⁹ Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

iş herhangi bir işten ziyade dünyanın gözünü çekiyor. Konferans hakkında, bu meseleyi halledişine göre hüküm verilecektir. Türkler makul olmayan bir tavır alır, bundan dolayı konferans kesilir ise, bütün dünyada Türk heyeti lehine söylenecek tek bir söz var mı? Bilmiyorum. Ankara'da belki, amma başka yerde asla bir mesnet bulamayacaktır." ²³⁰

Lord Curzon 'un bu sözleri, hâlâ karşılarında ezik Osmanlı diplomasinin temsilcilerinin yerine, yeni bir devletin temsilcilerinin ve yeni bir anlayışının bulunduğu kabul edilmek istenmediğinin tipik bir kanıtıdır. Aynı gün Amerikalılar da İsmet Paşa'yı ziyaret etmişler ve onlar da Ermeni yurdu isteklerini dile getirmişlerdir. Bu istek de İsmet Paşa tarafından kesin olarak reddedilmiştir .

İsmet Paşa, Lord Curzon 'un bu tehdit kokan konuşmasına ertesi gün, 14 Aralık 1922 'de cevap verme gereğini duymuş ve öncelikle Lord Curzon'un kullandığı üslubun kendisini üzdüğünü ifade etmiştir. Türkiye 'deki Ermenilerin bütün kitaplarda 1.290.000 -1.500.000 arasında gösterildiğini ve Kilikya'yı terk edenlerin, Ermeni komiteler tarafından zorla çıkarıldıklarını ağlayarak anlattıklarını dile getirmiştir. Lord Curzon 'un "Türkiye kadar büyük bir memlekette Ermenilere bir köşe bulunamaz mı?" şeklindeki sorusuna İsmet Paşa "Memleketleri Türkiye'den çok büyük devletler vardır, hem de bizden yeni ayrılan yerlerde çok geniş yerler vardır. Türk kalan ülke, hiç parçalanma kabul etmez bir küldür. Şark vilayetlerinde ve Kilikya'da Türk ahali yurtlarını ecnebi istilasına karşı, hesapsız fedakarlıklarla müdafaa etmişlerdir. Yerlerini hiç kimseye vermezler" şeklindeki sözlerle cevaplandırmıştır. ²³¹

İsmet Paşa, Lord Curzon 'un kendi ellerinin temiz olduğu ve bu yüzden de Milletler Cemiyetinden korkularının olmadığına dair sarf ettiği sözlere karşılık olarak, Türkiye'nin Milletler Cemiyetinden korkusunun olmadığını, asıl olarak hiçbir memlekete saldırmayan ve tahrip etmeyen Türklerin ellerinin temiz olduğunu sert bir üslupla dile getirmiş ve Milletler Cemiyetine barışın imzalanmasından sonra girileceğini ifade etmiştir. ²³² İsmet Paşa'nın şiddetle karşı çıkması ve kararlı tutum karşısında Lord Curzon yumuşamış ve bunu diğer devletlerin temsilcileri takip etmiştir. İsmet Paşa'nın

²³⁰ Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²³¹ Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s.135-136.

²³² İsmet İnönü, *Hatıralar*, C.II, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987, s.85.

yapmış olduğu açıklamalardan tatmin olduklarını beyan eden İtilaf Devletleri temsilcileri konunun tali komisyona gönderilmesini kabul etmişlerdir.²³³

Daha öncede değinildiği gibi, Ermenilerle ilgili olarak resmi oturumların dışında da yoğun bir faaliyet söz konusuydu. Bunlardan biri Fransızların, İsmet Paşa'nın kaldığı otele Ermeni yurdu ile ilgili bir propaganda bildirisi asmalarıdır. "Ermenistan İçin Konferansa Çağrı" başlığını taşıyan bu bildiri de İtilaf Devletlerinin Türk Ermenistan'ını (!) kurtarmak için savaş ilan ettikleri, 1.200.000 Ermeni'nin öldüğü, 600.000'den fazla Ermeni'nin göçmen olarak evsiz barksız, dağınık bir biçimde yaşadığı öne sürülmekte ve vakit geçirilmeksizin bir Ermeni milli yurdu kurulması istenmekteydi.²³⁴

Gayri resmi çabaların bir başkası ise İsviçreli bir profesöre aittir. İsviçreli profesörün başkanlığında İsmet Paşa'yı ziyaret eden heyet, sözü yine Ermeni konusuna getirmiş ve İsmet Paşa'nın açıklamalarından pek tatmin olmamıştır. Profesörün "Ermeni yurdu istiyoruz. Ermenilere bir yer ayıracaksınız, içeride ve dışarıda bulunanlar orada yerleşecekler, böylece memleketiniz içinde bir Ermeni yurdu husule gelecek" şeklindeki konuşması karşısında İsmet Paşa, bu kez sertleşmiş ve "Haksız bir şey istiyorsunuz. Sizin istediğiniz Türkiye'nin insanları arasında ahengin kurulması değil, bunun bozulmasıdır. Zihniyetiniz vatandaşlar arasında ahenk olmamasını isteyen bir istikamettedir. Fena yoldasınız. Muvaffak olamazsınız. Bana memleketin bölünmesini teklif ediyorsunuz. Biz memleketimizi parçalanmaktan kurtarmak için bütün Cihan Harbi boyunca uğraştıktan sonra, dört sene daha uğraşmışızdır. Sizin cemiyetinizin yapacağı mücadele, bizim yendiğimiz devletler ve güçlükler yanında çok ehemmiyetsiz kalır. Çok az gelirsiniz." diyerek İsviçreli profesörü kovmuştur.²³⁵

15 Aralık 2002 günkü alt komisyon toplantılarında Ermenilerle ilgili genel af, askerlikten muafiyet ve Ermeni yurdunun teşkili konularındaki görüşmelerde, özellikle askerlikten muafiyet ve Ermeni yurdunun teşkili konularını görüşmeyi reddeden Türk heyeti, bütün protestolara rağmen oturumu terk edince, Amerikalı temsilci M. Dwight alt komisyon kapanışından önce Amerika Temsilci Heyeti adına bir bildiri sundu. Bu bildiri de;

²³³ Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s.137.

²³⁴ Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²³⁵ İsmet İnönü, *a.g.e.*, s.82.

“Ermenilere bir sığınak hizmetini görecek özerk bir bölgenin(une zone autonome) yaratılması teklifi, ABD’de önemli yurttaş topluluklarının yakınlık duygularını ve derin ilgisini uyandırmış tekliflerden biridir. Aynı zamanda Müttefik Devletlerin de Ermeniler için bir ulusal yurt yaratılmasını adaletli ve güvenliği sağlamaya elverişli, akıllıca bir tedbir olduğunu, birkaç kez belirtmiş olduklarını da unutmamak uygun olur.”²³⁶ deniyordu.

Bu bildiriye Amerika Protestan Kiliseleri Federal Meclisi temsilcilerinin Amerika'nın Lozan temsilcilerinden R. Washburn Child'a yazdığı bir mektup ve "Ermenistan İçin Amerikan Derneği" adına sunulmuş Ermeniler için ulusal yurt konusunda bir memorandum eklenmişti. Memorandumda Ermeni Yurdu'nun tercihen Suriye'nin kuzeyindeki bölgede olması, denize çıkışının olması ve Fırat'ın doğusunun Türkiye'ye verilmesine karşılık olarak batıda Sis ve Elbistan yönünde genişletilerek 18.000 mil karelik alanı kapsayan bir bölgede kurulması öneriliyordu.²³⁷

Bu arada "Ermeni yurdu " sorununun alt komisyonda ele alınması yoluna gidilmiştir. 23 Aralık 1922'de tali komisyonda gündeme gelen Ermeni yurduyla ilgili olarak Ermenilerin konuşturulması isteğine Türk temsilci Dr. Rıza Nur şiddetle karşı çıkmış ve Türk heyetinin buna hazır olmadığını bildirmiştir. Rıza Nur, Müttefiklerin Ermenileri dinleyebileceğini, ancak bunun konferans zabıtlarında yer alamayacağını söyleyerek oturumu terk etmiştir.²³⁸

Noradunkyan Hadisyan, Paşalıyan ve Aharonyan Efendilerinden oluşan Ermeni heyeti, Türk tarafının bulunmadığı alt komisyonda 26 Aralıkta söz alabilmiştir. Ermenilerin yurt isteklerini bir kez daha dile getirdikleri bu konuşmalarda, Ermeni yurdunda asker toplamanın serbest olması ve Patrikhanenin bağımsız kalması yönünde yeni görüşler de ortaya koymuşlardır.²³⁹

Amerika Lozan'da gözlemci statüsünde bulunmayı ve meselelerde taraf olmamayı tercih ederken, misyoner teşkilatları daha önceleri olduğu gibi, murahhaslara çeşitli mektuplar yazarak özellikle Ermenistan'ın kurulması için telkinde

²³⁶ Seha L. Meray, *a.g.e.*, s.243.

²³⁷ Seha L. Meray, *a.g.e.*, s.244-247.

²³⁸ Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²³⁹ Esat Uras, *a.g.e.*, s.731-737.

bulunmuşlardır. Daha önce Ermeni olayları içinde yer alan Gates gibi misyonerlerin Lozan'da Amerikan heyeti temsilcilerine müşavirlik yapmaları da misyonerlerin bu tür faaliyetlerine örnek teşkil etmektedir.²⁴⁰

Bu arada İngiliz basınında Ermeni sorunu dahil, hemen hiçbir konuda ilerleme kaydedilmemesi, Türklerin aşın şekilde kibirli, fanatik ve hatta küstahlığı ve Sovyet tahriklerine bağlanmıştır. Ayrıca Batılı devletlerle anlaşmaya yanaşmayan II. Mahmut dönemindeki Navarin baskını hatırlatılarak, örtülü bir tehdit gündeme getirilmiştir. The Times gazetesinin 28 Aralık 1922 tarihli nüshasındaki tehdit ve bir anlamda hakaret dolu yazı, şu ilginç cümleyle sona ermiştir: "Bu günkü koşullar, 1827 yılıyla aynı değildir, fakat o yılda verilen ders bugün Ankara, İstanbul ve Lozan'da da dikkate alınmalıdır."²⁴¹

Ermeni sorunu alt komisyon gündemine 6 Ocak 1923 tarihinde tekrar geldi, oturum başkanı Montagna, Ermeni Yurdu teşkilinden tekrar söz ederek, model olarak Çekoslovakya'da Karpatlar'ın güneyinde Rutenler için ayrılan özerk bölgeyi önerdi. Yalnız Rutenlerden farklı olarak Ermenilerin, yasama yetkileri olan özerk bir meclise sahip olmayacaklarını belirtti. Ermeni Yurdu konusunun detaylarını Milletler Cemiyeti'ne bırakacaklarını, kendilerinin ise bu mahalli idarenin özel şartlarını sadece ana hatlarıyla ele alacaklarını söyledi.²⁴² İngiliz temsilci Rumbold da daha önce söylenenleri tekrarlayarak toprakları geniş, fakat nüfusu az olan Türkiye'nin bir Ermeni Yurdu teşkil edecek kadar toprak ayırmasının zor olmayacağını, Suriye sınırında denize çıkışı olan 19.000 kilometre karelik bir bölgede 200.000-300.000 Ermeni'nin yaşayacağı ve İngiliz İmparatorluğu'na bağlı dominyonların statüsüne benzer biçimde Türkiye'ye bağlı bir Ermeni Yurdu teklifinin ciddiye alınmasını teklif etti. Rumbold, işi Asuri, Keldani gibi azınlıklar için de bir yurt teşkilini teklif etmeye kadar götürünce Türk Heyetinden Rıza Nur sınırlarına hakim olamayarak, Ermenileri Türklere karşı İtilaf Devletlerinin kışkırttıklarını, şu andaki durumdan da kendilerinin sorumlu olduklarını, artık bu konuda açıklama duymak istemediklerini belirtti. Türk temsilciler oturum başkanı Montagna'nın tüm ısrarlarına rağmen oturumu terk etti. Bundan sonra Fransız

²⁴⁰ Erdal Açıkse, *a.g.t.*, s.414.

²⁴¹ Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²⁴² Seha L. Meray, *a.g.e.*, s.276-277.

temsilci de önceki müttefik temsilcilerinin sözlerine benzer bir konuşma yaptı.²⁴³ Bu konuşma alt komisyonda Ermeni Yurdu teşkiline dair yapılan son konuşma oldu.

Rıza Nur'un bu tavrı İngiltere'de "Türklerin huysuzluk gösterisi" olarak değerlendirilmiştir. Sir Horace Rumbold'un, Türkiye'nin nüfusu içinde çok az bir çoğunluğa sahip azınlık toplumuna (Ermeniler) çok az bir arazinin yurt olarak bırakılmasının zor olmayacağı ve bunun içinde Ermenilere Kilikya'da deniz ile Fırat arasında 200.000 - 300.000 kişiyi barındırabilecek bir arazinin verilmesini önermesi son derece masum bir istek olarak ele alınmıştır. The Times gazetesinin 8 Ocak 1922 tarihli nüshasındaki Dr. Rıza Nur'un bu istekleri protesto ederek oturumu terk etmesi ise, bir huysuzluk ve nezaketsizlik olarak değerlendirilmiş, Türk temsilcilerin zaman zaman diplomatik kuralları da hiçe sayarak "Ermeni yurdu " konusunda göstermiş oldukları kararlılık, Batılılar tarafından genelde bir inatçılık ve kendilerine hakaret olarak görülmüş, hatta bu nedenle İtalyan ve Fransız temsilcilerin Türklere karşı kesin bir cephe oluşturdukları yorumları yapılmıştır.²⁴⁴

Fransız ve İtalyanların Türklere karşı oluşturmuş oldukları cephe de Türk heyetinin görüşünü değiştirmemiştir. Özellikle İngilizlerin Boğazlar konusunda, kendi lehlerinde ilerlemeler görmelerinin de etkisiyle, Türk tarafının kesin tavrı karşısında Batılı devletlerin temsilcileri de, zaten kendileri için hayati bir önem taşımayan Ermeni Sorununda yumuşamışlar ve ısrarlarından vazgeçmişlerdir. Bu konuda İsmet Paşa'nın konuştuğu bir İngiliz yetkilinin "İsmet Paşa! Senelerce çok şeyler söyledik, çok şeyler vaat ettik. Bütün dünyada çok taahhüt altına girdik. Şimdi bunlara son verirken, bu kadar merasim yapılmasını neden yadırgıyorsun?"²⁴⁵ şeklindeki sözleri Batılıların Ermeni sorununa bakışlarını ve bu sorunu ne kadar gündemde tutabileceklerini göstermesi açısından önemlidir.

Alt Komisyon çalışmalarından sonra komisyon başkanı Montagna, Birinci Komisyon Başkanı Curzon'a 7 Ocak tarihli raporunu sundu. Montagna bu raporunda Müttefik temsilcilerinin Türkiye'de Ermeniler için uygun bir yurt kurulması teklifinde ısrar ettiklerini, bunun için de Çekoslovakya'da Rutenler için kabul edilen modelin

²⁴³ Mustafa Çufalı, *a.g.m.*, s.547.

²⁴⁴ Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²⁴⁵ İsmet İnönü, *a.g.e.*, s.85.

Türkiye lehine daha uygun tarzda bir modeli teklif ettiklerini, fakat Türk yetkililerinin bunu reddettiğini ifade ediyordu.²⁴⁶

9 Ocak 1923 tarihli oturumda azınlıklar alt komisyonunun raporu görüşüldü. Raporu özetleyen Montagna, Ermeni Yurdu kurulmasıyla ilgili olarak Türklerin kesin tavrı nedeniyle sonuç alınmadığını, çözümlenmesi gereken iki konunun kaldığını, bunların da genel affın genişletilmesi ve gayri müslimlerin askerlikten başışık tutulmaları konulan olduğunu belirtti. Taraflar kendi tezlerinde direnince bu konular tekrar alt komisyona havale edildi.²⁴⁷ Bu raporda itilaf Devletleri iki önemli taviz verdikleri görülmüştür. Buna göre Batılılar, gayri müslimlerin korunmasıyla ilgili isteklerinden vazgeçmişler ve Milletler Cemiyetinin İstanbul'da temsil edilmesi fikrini terk etmişlerdir. Yine Türk tarafının geniş kapsamlı bir genel af ilanını ve azınlıkları askerlik görevinden muaf tutmayı reddetmesine de itiraz edilmemiştir (Sonyel 1986:317).²⁴⁸ Alt komisyonun raporunun İsmet Paşa ve Lord Curzon tarafından kabul edilmesinden sonra Lozan'da Ermeni konusu bir daha resmi görüşmelerde gündeme gelmemiş ve doğal olarak da antlaşmaya bu konuyla ilgili herhangi bir hüküm girmemiştir.²⁴⁹

Lozan'da umduğu sonucu elde edemeyen Ermeniler taraf devlet temsilcilerini resmen protesto etmeye başladılar. 20 Ocak 1923 tarihinde Uluslararası Ermeni Birliği bu durumu "uluslararası adaletin iflasi" olarak niteleyerek protestosunu bildirdi. Buna karşılık olarak Rumbold, Birlik başkanı M. E. Naville'e İngiliz delegasyonunun çabalarının tükendiğini, daha iyi bir cevap veremediği için de üzüntülü olduğunu söyledi.²⁵⁰ Nihayet Birleşik Ermeni Delegasyonu imzasıyla 2 Şubat 1923 tarihinde Konferans Başkanlığı'na bir protesto mektubu yollayarak Lozan'dan ayrıldılar.²⁵¹ İsmet Paşa'nın iddiasına göre Ermeniler azınlıklar meselesi kapandıktan sonra Lozan'da bir

²⁴⁶ Seha L. Meray, *a.g.e.*, s.313-314.

²⁴⁷ Seha L. Meray, *a.g.e.*, s.297-308.

²⁴⁸ Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.317.

²⁴⁹ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.304.

²⁵⁰ Mustafa Çufalı, *a.g.m.*, s.547.

²⁵¹ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.305.

yerde toplanmışlar ve müttefikler yerine Türklere başvurmadıklarına pişman olduklarını dile getirmişlerdir.²⁵²

Bundan sonra Ermeni Yurdu veya Ermenilerle ilgili toprak meselesi söz konusu edilmedi. Ermeni konusundaki uzlaşma konferansın tıkanmasını önleyememiştir. Musul Sorunu, kapitülasyonlar, borçlar, savaş tamirâtı bedeli ve Karaağaç gibi sorunların çözümlenmemesi sonucu konferans 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramıştır.

Pragmatist ve tüccar Amerikan kafası, saf devlet adamı Woodrow Wilson'un Türkiye'nin doğusunda bağımsız bir Ermenistan kurma çabalarının "olmayacak duaya amin demek" olduğunu, dağılan Osmanlı İmparatorluğu topraklarının hepsi ya da bir bölümü üzerinde bir vesayet yönetiminin ise Türk tepki ve direnişinden başka ABD bütçesi için büyük masrafları ve büyük askeri birlikler bulundurması gerektireceği gerçeğini çok çabuk anlamış ve bu hayallerden vazgeçmişti. Geriye savaş nedeniyle zarar gören Amerikan vatandaşlarının ve sermayedarlarının bu zararlarının ödenmesi ile Türkiye'de Amerika için yeni yatırımlar kapısının açık ulundurulması gibi iktisadi ve mali konular kalmakta idi. Bu yüzden Lozan Konferansı'nın 4 Şubat 1923'te kopukluğa uğramasına en ziyade sinirlenen ABD olmuştur.²⁵³

2.7.1. 2. İkinci Dönem Toplantılarda Ermeni Sorunu

23 Nisan 1923 tarihinde toplanan Lozan Konferansı'nın ikinci döneminde Ermeni Yurdu konusundan artık söz edilmedi. Sadece genel af veya azınlık haklarıyla ilgili Ermeni meseleleri gündemde kaldı. Bu batılı devletlerin Ermeni sorunu yüzünden konferansın kesilmesini göze alamadıklarını göstermesi açısından önemlidir. Bir başka deyişle batılılar yıllardır savundukları ve gündemde tuttıkları bir konu için ilk dönem görüşmelerinde son bir merasim düzenlemişler ve konuyu şimdilik kendi çıkarları açısından kapatmışlardır.

İngiltere'nin Boğazlar ve Musul Sorunlarında istediklerini almış olmanın rahatlığıyla eskisi kadar önem vermemesi Türk tarafını rahatlatmıştır. İngiltere'nin zorluk çıkarmadığı bir konferansın Türkiye için daha kolay geçtiği bir gerçektir.

²⁵² İsmet İnönü, *a.g.e.*, s.83.

²⁵³ Erdal Açıkses, *a.g.t.*, s.416-418.

19 Mayıs 1923 tarihli oturumda İngiliz baş delegesi Horace Rumbold daha önce Türkiye'yi terk eden Rum ve Ermenilerin Türkiye'ye dönüşlerine Türk makamlarının izin vermediğini, gerekçe olarak da bunların pasaportsuz olarak yurt dışına çıktıklarını, bunun sonucu olarak da mallarına el konulduğunu ifade etti. Rumbold İsmet Paşa'dan bu konuların cevabını beklediğini de ilave etti. Fransız temsilci Pelle ve İtalyan temsilci Montagna da Rumbold'un görüşlerine tamamen katıldığını belirttiler ve bu kişilerin Türkiye'ye dönmesinin sağlanmasında ısrar ettiler.²⁵⁴ İsmet Paşa da cevap olarak meselenin nüfus mübadelesinden farklı bir konu olduğunu, gereğine uygun pasaportu olmayanların durumlarını hükümetine soracağını ifade etti. Hükümetten gelen cevap şöyleydi: "Düşmanla teşrik-i mesai ederek ordumuzun takarrubu ve idaremizin teessüsü üzerine Türk adaletinden kaçmış olanların memlekete bir daha suret-i kat'iyede kabul edilmeyeceği ve bunun mesail-i hayatiyeden bulunduğunu izaha lüzumu olmayan mevad cümlesindedir."²⁵⁵

Aynı konu 4 Haziran tarihli oturumda tekrar gündeme geldi. Rıza Nur, genel affın Ermenilere yönelik kısmı hakkında Türk Hükümetinin şu bildirisini okudu: "Nüfus mübadelesine ilişkin sözleşmenin dışında kalan kimselere gelince, Türk Hükümeti, her hükümet gibi, karışıklık çıkarıcı unsurlara, devrimcilere (revolutionnaires), suikastçılara ve genel olarak, kötü unsurlara karşı, güvenlik tedbirleri alma hakkını saklı tutmaktadır." İngiliz temsilci Ryan'ın Türklerin genel affı kabulünden, yurtlarını terk eden tüm Ermenilerin geri dönebilmesine imkan tanımaları gerektiği sonucunun çıktığını söyleyerek bu konuda güvence istedi. Buna cevap olarak da İsmet Paşa, ortalığı karıştırmayan kimselerin Türkiye'ye dönebileceğini bildirerek en iyi çözümün bu konuyu Türk hükümetinin kararına bırakmak olduğunu söyledi. Fransız temsilci Pelle de bu sözleri bir senet olarak kabul ettiğini belirtti. Rumbold'un bozgunculuk yapmayan ve Türkiye'ye dönecek olanlar hakkında hangi şartlar aranacağını sorması üzerine İsmet Paşa bunun vatandaşlarla hükümet arasında bir mesele olduğunu ve bu konuda konferansın bir yetkisi olmadığını belirterek, kitleler halinde dönüşü müsaade edilmeyeceğini tekrarladı. Son birkaç yılda Türkiye'den ayrılan 100.000'e

²⁵⁴ Seha L. Meray, *a.g.e.*, s.121-123. İsmet Paşa, birinci dönem toplantılarında Heyet-i Vekile'nin Ermenistan Türkleriyle Türkiye Ermenilerinin mübadele edilmesi görüşünü doğru bulmayarak bunu dünyaya izah etmenin mümkün olmadığını bildirmiş, Heyet-i Vekile de İsmet Paşa'nın görüşleri doğrultusunda bunların vatandaş olarak kabul edileceği kararına varmış, İngilizler de Türkiye'nin bu görüşünü Haim Naum aracılığıyla öğrenmişlerdi.

²⁵⁵ Mustafa Çufalı, *a.g.m.*, s.548.

yakın Ermeni'nin Suriye'de kaldığını söyleyen Pelle'nin, bunlara dönüş izninin verilip verilmeyeceğini sorması üzerine İsmet Paşa, genel affı kabul ettiklerinden bunlar hakkında kovuşturma yapılmayacağı, ama bu miktarda kişinin dönüşünün devlet güvenliğini doğrudan ilgilendirmesi nedeniyle bu konuda yükümlülük altına girmeyeceğini bildirdi. Müttefik temsilcileri aynı konuyu 17 Temmuz tarihli oturumda da dile getirmişler, fakat İsmet Paşa görüşünde ısrar ederek, diğer devletlerin bile yurtlarına karşı silah çeken kimseler hakkında Türk hükümeti kadar hoşgörülü olmadığını söyleyip Ermeni mültecilerinin dönmesi konusunda bir taahhütte bulunmayacaklarını kesin bir dille belirtti.²⁵⁶ Bundan sonra konferansta bu konuda önemli bir görüşme olmadı.

24 Temmuz 1923'de imzalanan anlaşmada özel olarak Ermenilerle ilgili herhangi bir hüküm yoktur. Türkiye'de yaşayan veya yaşamak isteyen Ermenilerin durumuna genel bir ifadeyle uyrukluğa ilgili bölümde değinilmiştir. Lozan Antlaşmasının Türkiye'nin dışında kalan ve ülkeye dönmek isteyen Ermenileri de ilgilendiren 31. maddesi şu şekildedir: "18 yaşını geçmiş olup da 30. Madde hükümleri²⁵⁷ uyarınca Türk uyrukluğunu yitiren ve kendiliğinden yeni bir uyrukluğa kazanan kişiler, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlayarak, iki yıllık süre içinde Türk uyrukluğunu seçmek hakkına sahip olacaklardır".²⁵⁸

Antlaşmanın dolaylı da olsa Ermenileri ilgilendiren 32. maddesi ise aynen şöyledir: "İş bu antlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş ve bu topraklardaki halkın çoğunluğundan soy bakımından ayrı olan 18 yaşını geçmiş kişiler, bu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak iki yıllık süre içinde, halkın çoğunluğu kendi soyundan olan devletlerden birinin uyrukluğunu, o devletin izni koşuluyla seçebileceklerdir".²⁵⁹

Azınlıklar konusunu düzenleyen 37-44. maddeler Ermeniler için de geçerli olacaktır. Buna göre azınlıklara sağlanan haklar şu şekildedir:

²⁵⁶ Seha L. Meray, *a.g.e.*, ss.157,160-162,188-191.

²⁵⁷ Lozan Antlaşmasının 30. Maddesine göre Türkiye'den ayrılan topraklara yerleşmiş Türk uyruklular kendiliğinden ve yerel yasaların koşulları içinde bu toprakların geçtiği devletin uyruğu olacaklardı. Geniş bilgi için bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 93.

²⁵⁸ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 94 -95.

²⁵⁹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 94.

- Azınlıklara kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan her türlü ibadet hürriyeti verilmiştir.
- Gayrimüslimlere Müslümanların yararlandıkları tüm medeni ve siyasi haklar tanınmıştır.
- Azınlıklar kendi dillerini özel, dini veya ticari hayatlarında kullanabilecekler, basın-yayın organlarında dilediği dili kullanabilecekler, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için kolaylıklar sağlanacaktır.
- Giderlerini kendileri karşılamak şartıyla her türlü hayır kurumları, dini ve sosyal kurumlar, eğitim ve öğretim kurumları kurabilmeleri konusunda öteki Türk vatandaşlarıyla eşit hakka sahip olacaklardır.
- Azınlıkların aile durumları ve kişisel durumları ile ilgili sorunları kendi gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenme konusunda alınacak tedbirler, Türk hükümeti ve azınlık temsilcilerinin eşit sayıdaki temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir.
- Bu hükümler Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilmeyecektir.
- Türkiye'nin yükümlülükleri yerine getirmemesi durumunda Milletler Cemiyeti Meclis üyesi herhangi bir devlet konuyu Meclise sunabilecek ve Meclis duruma uygun olarak davranabilecek ve talimatlar verebilecektir.
- Bu konularda Türkiye ile öteki imzacı devletler veya Milletler Cemiyeti Meclisi'ne üye herhangi bir devletle bir anlaşmazlık çıkarsa Türkiye, karşı tarafın rızası dahilinde konuyu Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na götürebilecek. Divanın kararı kesindir.²⁶⁰

Ayrıca anlaşmaya ekli genel afila ilgili protokol uyarınca savaş döneminde (1 Ağustos 1914-20 Kasım 1922) siyasi veya askeri suç işlemiş sayılabilecek Türk tabiiyetini taşıyanlar için genel af kabul edilmişti. Aynı şey Yunan, İngiliz, Fransız ve İtalyan devletleri için de geçerliydi. Yalnız Türkiye dışına sürülecek 150 kişilik liste bundan muaftı.²⁶¹

²⁶⁰ Seha L. Meray, *a.g.e.*, ss.11-13.

²⁶¹ Seha L. Meray, *a.g.e.*, ss.92-94.

Bununla birlikte, Lozan Konferansının ikinci döneminde taraflar arasındaki çekişmelerden başka, Sovyet temsilcisi Vorovski'nin öldürülmesi ve İsmet Paşa ile ilgili suikast söylentileri konuşulmuştur. Birinci dönem görüşmelerinden hayal kırıklığı ile ayrılan Ermeniler, faaliyetlerini daha önce de olduğu gibi bir kez daha yasal yolların dışına çıkararak, İsmet Paşa ve diğer Türk temsilcilere suikast çabalarına yönelmişlerdir.

Ermenilerle ilgili suikast söylentileri, Sovyet Vorovski'nin Lozan'da öldürülmesinden sonra daha ciddiye alınmaya başlanmıştır. Bu konuda Heyet-i Vekili Reisi Rauf Bey Ankara'dan çektiği telgrafla İsmet Paşa'yı uyarmıştır. Rauf Bey 14 Mayıs 1923 tarihli telgrafında Taşnak ve Hınçak üyesi olan iki Ermeni grubunun Lozan'a geçtiklerini bildirmiş ve dikkatli olunmasını tavsiye etmiştir.²⁶²

Bu arada İsviçreli yetkililerin İsmet Paşa'ya tahsis edilen otomobildeki Türk bayrağının indirilmesi yönündeki teklif, İsmet Paşa tarafından hemen reddedilmiştir.²⁶³ Alınan tedbirler sonucu ikinci bir Vorovski olayı yaşanmamış ve Ermeni komitacılar ortalıkta görünmemişlerdir.

Lozan Konferansı sırasındaki görüşmelerden ve daha sonra imzalanan antlaşmada yer alan hükümlerden de anlaşıldığı gibi, Türkiye açısından Ermeni Sorunu gerek ulusal planda, gerekse uluslar arası alanda kapanmıştır.

2.7.2. Amerikan Türk İkili Antlaşmasının İmzalanması

Birinci Dünya Savaşında (1914-1918) Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri karşı bloklarda, karşı cephelerde yer aldılarsa da birbirlerine yine savaş açmadılar, kurşun sıkmadılar. Yalnız 1917 baharında Türkiye - ABD diplomatik ilişkileri kesildi.

ABD, üç yıl kadar bu büyük savaşın dışında kaldıktan sonra, 1917 yılında Almanya'ya savaş açmıştı. Türkiye veya Osmanlı Devleti, o savaşta Almanya'nın müttefikiydi; müttefikine karşı savaşa başlayan Amerika ile normal diplomatik ilişkilerini sürdüremezdi; 20 Nisan 1917'de Amerika'ya bir nota verdi ve bu devletle

²⁶² Temuçin F. Ertan, *a.g.m.*, ss.209-225.

²⁶³ Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s.316.

ilişkilerini kesti. Ama Amerika'ya savaş açmağa kadar gitmedi. ABD de Türkiye'ye savaş açmadı. İki devlet arasında savaş hali doğmamış, yalnız ilişkiler kesilmişti. Artık Türkiye'deki Amerikan haklarını İsveç gözetecekti. Amerika'daki Türk haklarını koruma görevi de İspanya'ya verilmişti. Bu durum yıllarca sürüp gitti.

1917'de kesilen Türk - Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulması ve normale dönüşmesi 1927 yılı sonunu bulmuştur. Birbirleriyle hiç savaşmamış olan Türkiye ile ABD arasındaki diplomatik ilişkiler tam on yıl kopuk kalmıştır. Bu iki ülke arasında on yıl boyunca normal diplomatik ilişkilerin kurulamamasının başlıca nedeni, Amerika'daki Ermeni lobisiyle Amerikalı destekçilerinin Atlantik ötesinde yürüttükleri Türk düşmanlığı kampanyası idi. Ermeni lobisi ve onların Amerikalı yandaşlarıncı yürütülen Türkiye aleyhindeki düşmanca propaganda kampanyası, Amerikan Kongresini etkilemişti. Washington Hükümeti, Kongrenin şimşeklerini üstüne çekmek istememiş ve zamanında yeni Türkiye ile yakınlaşma yürekliliğini gösterememişti.

Amerikan Hükümeti, Türk Kurtuluş Savaşında Türklere dostluk elini uzatmamış, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini tanımamış, Fransa ve İtalya kadar bile Ankara Hükümetine yakınlık göstermemiştir. İstanbul'da Amerikan Elçiliği binasında oturan, fakat Ankara'ya akredite olmayan, Yüksek Komiser unvanı taşıyan Amiral Mark L. Bristol'un kişisel dostluk gösterileri sözde kalmıştır. Türk kuşaklarının yüreklerinde apayrı bir yer tutan Türk Kurtuluş Savaşı tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinin yeri ve rolü yok denecek kadar silik kalmıştır.

Amerika'nın Lozan Konferansı hakkındaki görüşleri üç belgede toplanmaktadır. Birinci belge 27 Ekim 1922'de Londra, Paris ve Roma hükümetlerinden verilen ve Türkiye ile yapılacak barışın Amerika'yı ilgilendiren kısımlarını yansıtan bir muhtıradır. İkincisi ise Dışişleri Bakanı Hughes'un Londra, Paris ve Roma'daki Amerikan elçilerine verdiği talimatı kapsayan belge olup, üçüncüsü de Amerikan Bahriye Bakanlığı'nın boğazlar hakkındaki görüşlerini belirten politika tavsiyeleridir.²⁶⁴

ABD Lozan Sulh Konferansı'na müşahit sıfatı adı altında gönderdiği heyetten şu iki hususu kesin olarak garantiye kavuşturmasını istemiştir.

²⁶⁴ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.20.

- Kapitülasyonların, Amerikan Misyoner ve eğitim faaliyetlerinin çalışma bağımsızlığını korumak üzere muhafazası,
- Boğazların bütün devletlerin ticaret gemilerinin serbestçe geçebileceği bir statüye kavuşturulması.²⁶⁵

Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasını yürütenler, Kurtuluş Savaşında Türk-Amerikan ilişkilerinin kurulmasını engelleyen başlıca etken oldukları gibi, Türkiye ile ABD arasında Lozan'da imzalanan antlaşmaya karşı da savaş açmışlardır. Başka bir ifadeyle, Amerika'daki Türk düşmanlığı kampanyası, Lozan barışından sonra da yıllarca sürdürülmüş, hatta daha da hızlandırılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ile savaşmamış, Sevr Antlaşmasını imza etmemiştir. Bu nedenle Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da imzalanan barış antlaşmasına taraf değildi. Ama, ABD ile Türkiye arasında, yine Lozan'da, 6 Ağustos 1923 günü ayrı bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla iki ülke arasında dostluk ilişkilerin kurulması, normal diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin yeniden başlatılması da öngörüldü. Bu yazıda söz konusu olan işte bu Lozan Dostluk ve Ticaret Antlaşmasıdır, asıl Lozan Barış Antlaşması değildir. Lozan Barış Antlaşması, çok taraflı bir antlaşmadır, bunun altında sekiz devletin imzaları vardır. Amerika ile Lozan'da imzalanan Dostluk ve Ticaret Antlaşması ise ikili bir antlaşmadır, bunu yalnız Türkiye ile Amerika imzalamışlardır. Böyle olduğu halde bu ikili antlaşma da Lozan barış sisteminin bir parçası sayılmakta idi. Amerika'daki Ermeni lobisi, Türk - Amerikan Lozan Antlaşmasına saldırırken aynı zamanda Lozan barış sistemini de hedef almıştı.

Lozan Antlaşması Amerika'da Ermeni taraftarı çevrelerde fırtına kopardı. Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında 6 Ağustos 1923'te Lozan'da imzalanan antlaşma,²⁶⁶ Ermeni meselesini ortadan kaldırmış olması ve kapitülasyonların ilgası hususlarına yer verdiği için Amerika'da büyük itirazlara ve patırtılara sebep oldu.²⁶⁷ Amerikan Hükümeti Ermenileri yüz üstü bırakmakla itham edildi. Zaten Gümrü Barışı'nın ertesi

²⁶⁵ Mehmet Can, *Ortadoğu'da Amerikan Politikası*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1993, s. 155.

²⁶⁶ Lozan'da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında imzalanan 6 Ağustos 1923 tarihli Antlaşmanın tam metni için bkz. EK-II.

²⁶⁷ Serayi Kılığ, *Türk-Amerikan Münasebetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996, s.63.

günü, yani 3 Aralık 1920'de Kafkasya'daki Ermeni Cumhuriyeti'nin Sovyet Cumhuriyeti olduğu resmen açıklanmıştı. Bağımsız Ermenistan kurma ümidini kaybeden Ermeniler, bundan sonra faaliyetlerini Türk-Amerikan Antlaşmasının senatoda tasdik edilmesini engellemeye yönelttiler. Gerard ve Kardaşyan'ın başında bulunduğu dernek adını "American Committee Opposed To The Louzanne Treaty (Lozan Antlaşmasına Muhalif Amerikan Komitesi)" şeklinde değiştirerek çalışmalarına hız verdi. Yayın faaliyeti arttırıldı, tanınmış siyaset, iş ve din adamlarının adı geçen antlaşma aleyhinde görüşlerini toplayan broşürler bastırıldı ve çeşitli grupların senatoya protesto mektupları göndermeleri sağlandı.²⁶⁸

Türk-ABD Antlaşmasının lehine olanlar Amerikalılar da teşkilatlanarak karşı propaganda da bulundular. Ancak onlar Ermeni taraftarları kadar nüfuzlu kişiler değillerdi.

Lozan Konferansının daha birinci döneminde Türk ve Amerikan delegeleri arasında ikili görüşmeler başlamıştı. Konferans yeniden açılınca, Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa (İnönü), bir Türk - Amerikan antlaşması imzalanması için ikili görüşmelere hemen başlanmasını istedi. Ama Amerikalılar işi biraz ağırdan aldılar; İtilaf devletleriyle Türkiye arasındaki barış görüşmelerinin sonucunu beklediler. Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan iki hafta sonra, 6 Ağustos 1923'te, Türk-Amerikan ikili antlaşmaları imzalandı. Antlaşmaları Türkiye adına İsmet Paşa ile yardımcıları Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Bey; Amerika adına da Joseph C. Grew imzaladılar.²⁶⁹

Amerika ile aynı günde iki antlaşma imzalanmıştı. Birincisi Dostluk ve Ticaret Antlaşması, ikincisi de suçluların iadesi antlaşması idi. Dostluk ve Ticaret Antlaşması 32 madde, Suçluların İadesi Antlaşması ise 12 maddeydi.²⁷⁰ Asıl önemli olan birinci antlaşmaydı. Bu antlaşmanın 1. maddesi, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngörüyordu. 2. maddesi, tüm kapitülasyonların kaldırıldığını belirtiyordu. 3.-8. Maddeler Türk ve Amerikan vatandaşlarının karşılıklı yerleşme, oturma, çalışma haklarıyla şirketlerin durumlarını

²⁶⁸ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.58.

²⁶⁹ Bilal N.Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Eylül-Ekim-Kasım 2001, S.3, s.36.

²⁷⁰ Serayi Kılığ, *a.g.t.*, s.57.

düzenliyordu. 9. maddeyle taraflar birbirlerine en çok gözetilen ülke statüsünü tanıyorlardı. Eskilerin ifadesiyle “En ziyade müsaadeye mazhar devlet” statüsü. Ondan sonraki yedi madde vergiler, ithalat, ihracat resimleri ve Amerikan gemilerinin Boğazlar bölgesindeki hakları gibi konulara ilişkindi. 17-27. Maddeler Konsolosluk görevlilerinin haklarıyla görevlerini düzenliyordu.²⁷¹

Türk - Amerikan Lozan Antlaşması nispeten kısa, 32 maddelik bir antlaşmaydı. Asıl Lozan Barış Antlaşmasında yer alan devlet sınırları, toprak sorunları, askerlik işleri vb. gibi birçok önemli konuyu kapsamıyordu. Bu gibi konular Amerika’yı doğrudan ilgilendirmemişti. Lozan’da Amerika’nın önemle üzerinde durduğu, kapitülasyonlar, Türkiye’deki Amerikan eğitim, öğretim ve yardım kurumlarının çıkarları, Boğazlardan geçiş ve ticaret özgürlüğü gibi konulardı.²⁷² İmzalanan antlaşmayla Amerikan isteklerinin çoğu kabul edilmişti. Türkiye’de Amerika’ya tanınan haklar, öteki devletlere tanınan haklardan daha az değildi. Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelere tüm kapitülasyonların kaldırılması kabul ettirilmişti. Amerika için kapitülasyon rejiminin yürürlükte kalması söz konusu olamazdı. Kapitülasyonların toptan kaldırılmasını Amerika da kabul etmişti. Türk kanunlarına uymak şartıyla Amerikalılar Türkiye ile ticaretlerini sürdürebileceklerdi. Amerika’ya, en çok gözetilen ülke statüsü tanınıyordu. Türkiye’deki Amerikan okulları, yardım kurumları, hastaneleri, misyonları, misyonerleri Türk kanunları çerçevesinde çalışmalarını yürütebileceklerdi. Yine Türk kanunlarına uymak koşuluyla, Amerikan vatandaşlarına Türkiye’ye gelip yerleşme ve burada iş tutma hakları tanınmıştı.

Lozan Barış Antlaşmasından sonra Türkiye ile Amerika arasında böyle bir dostluk antlaşması imzalanması doğaldı. Çünkü yeni Türk Devleti, dış ilişkilerini normale dönüştürebilmek için savaş halinde olduğu eski düşman devletlerle barış antlaşması imzalıyor, savaş halinde olmadığı devletlerle ise dostluk antlaşmaları yapıyordu. Türkiye - Polonya dostluk antlaşması, tıpkı Amerika ile yapılan antlaşma gibi, Lozan’da imzalanmıştı. Normal diplomatik ilişkiler kurulurken önce dostluk antlaşması yapılması usulü benimsenmişti. Türkiye Cumhuriyeti, ilişki kurmak istediği 40 kadar devletle dostluk antlaşmaları imzalamıştı. Lozan’da imzalanan Türkiye - ABD antlaşması bu

²⁷¹ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.37.

²⁷² Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.37.

dostluk antlaşmaları zincirinin sadece bir halkasıydı. Ne var ki, Türkiye'nin öteki ülkelerle yaptığı antlaşmaların hepsi sessiz sedasız onaylanmış, yürürlüğe konmuş ve uygulanmış olduğu halde, Türk - Amerikan dostluk antlaşması etrafında büyük bir fırtına koparılmıştır.

2.7.3. Lozan Antlaşmasına Hayır! kampanyası

Lozan'da Türk - Amerikan antlaşması imzalanır imzalanmaz Amerika'daki Ermeni ve Rum lobileri ve bütün Türk düşmanları hemen ayağa kalktılar, kükrediler, harekete geçtiler. Amerika sanki yerinden oynadı. "Lozan Antlaşmasına hayır!" sloganı altında yeni ve güçlü bir Türk düşmanlığı kampanyası başlatıldı. Atlantik ötesinde Türklere karşı yıllardır kampanya zaten yürütülüyordu. Yeni kampanya için hava elverişliydi. Eskiden kurulmuş, oturmuş düşman örgütler zaten hazırды. Yeni kampanya bu kurulu temele oturtuldu. Çabucak tutundu, güçlü bir baskı grubu oluşturuldu.

Mütareke yıllarında Türk düşmanlığı kampanyasına öncülük eden "Ermenistan Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi" (American Committee for the Independence of Armenia) adlı örgüt, bu kez, Lozan Antlaşmasına Karşı Amerikan Komitesi (The American Committee Opposed to the Lausanne Treaty) adını aldı.²⁷³ Bu örgüt, bütün hazır kadrosu, organları, gazeteleri ve etkisi altındaki çevreleriyle, Lozan Antlaşmasına savaş açtı. Böylece, yıllarca sürececek bir kampanya başlatılmış oldu. Kampanyaya, başka örgütler, gazeteler ve Amerikan iç politikasına oynayan muhalefetteki Demokrat Parti ileri gelenleri de katılınca, Amerikan kamuoyunun ve Kongrenin baskı altına alınması kolaylaştı.

Yeni kampanyanın elebaşları eski Türk düşmanlarıydı. Bunların başında da James W. Gerard vardı. 1927 yılında T.C. Washington Büyükelçiliğine atanan Ahmet Muhtar Bey, Gerard hakkında özetle şu bilgileri vermiştir:

"New York'un ileri gelen avukatlarından ve muhalefetteki Demokrat Parti liderlerindedir. Hükümeti sürekli rahatsız etmek isteyen ataklığı ile tanınır. Ermeni örgütlerince satın alınmış bir kişidir. Büyük Savaşta Amerika'nın Berlin Büyükelçisiydi. Almanya'ya karşı beslediği kinle Amerikalıların yurtseverlik

²⁷³ Erdal Açıkses, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.551.

duygularını bir hayli okşamış ve böylece kamuoyunda tanınmış, kendisine oldukça önemli bir yer yapmıştır. Türkiye'yi hiç tanımamaktadır. Rasgele karşımıza çıkmış şarlatan bir düşmandır. Aşırı İngiliz yanlısıdır. Berlin'deki Elçiliği sırasında, Amerika'yı İngiltere yanında, Almanya'ya karşı savaşa sokmak için hayli çaba harcamıştır. İngiltere'ye yaptığı bu hizmetine karşılık İngiliz Hükümeti kendisine nişan vermiştir. Amerika'daki Ermeni örgütleri de Türkiye'ye karşı kampanyalarında İngilizlerce kışkırtılmakta ve paraca beslenmektedirler. Bu bakımdan Gerard'ın ne gibi ilişkilerle Türkiye'ye musallat olduğu kendiliğinden anlaşılır.”²⁷⁴

Gerard, Mütareke yıllarında, “Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi” adlı örgütün başkanıydı. Bu sıfatla, Türk Kurtuluş Savaşı boyunca Türk düşmanlığı kampanyasını yürütmüş, Ermeni lobisinin sözcülüğünü yapmıştı. Mondros Mütarekesinin, Sevr Antlaşmasının Ermeniler yararına uygulanmasını savunmuştu. Ermeni komitesi bu defa “Lozan Antlaşmasına Karşı Amerikan Komitesi” adını alınca bunun da başına yine Gerard geçmişti:

Komitenin elebaşlarından biri de Vahan Kardaşyan (Cardashian) adlı yırtıcı bir Ermeni avukatıydı. Ahmet Muhtar Bey'in bildirdiğine göre, Kardaşyan, “vaktiyle Osmanlı Sefaretinde müstahdem olup bilahare vazifesine hitam verilen ve bu yüzden bize hasım kesilen ve Amerikalı zengince bir kadınla tehhülü (evlenmesi) dolayısıyla hal ve vakti ifa-i tahrikata müsait bulunan ve bilhassa İngilizler tarafından istihdam kılınan” bir kişiydi.²⁷⁵

Gerard - Kardaşyan ikilisinin egemen bulunduğu Ermeni Komitesinde ayrıca şu kişiler vardı: David Hunter Miller, Albert Bushmell Hart, Güney Metodist Piskoposu James Cannon, Jr., Albert James M. Cox, Homer S. Cummings, Abraham I. Elkus, Oskar S. Straus ve Ray Lyman Wilburn. Bunlar o yıllarda Amerika'da oldukça tanınmış kişilerdi.²⁷⁶

²⁷⁴ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.39.

²⁷⁵ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.39.

²⁷⁶ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.40.

Amerika’da Türk düşmanlığı kampanyasının bayraktarlarından biri de Amerika’nın eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau idi.²⁷⁷ New York’un tanınmış ailelerinden ve muhalefetteki Demokrat Parti ileri gelenlerinden olan Morgenthau, Mütareke yıllarında Türklere karşı yazılar yazmıştı. Lozan Barış Konferansı sırasında da Türklere karşı silah kullanılmasını savunuyor ve 10 Ocak 1923 günlü The New York Times gazetesinde şunları yazıyordu:

“400 yıldır Türkleri Avrupa’dan kovmak için çaba harcayan Avrupalılar için Lozan, çok acı bir ders olmuştur. Türklerin Avrupa’dan kovulmaları şöyle dursun, Avrupalıların Türkiye’den kovulacakları anlaşılmaktadır..²⁷⁸.Türkleri yola getirmenin tek yolu onlara karşı silaha başvurmaktır....”

Devletler Lozan’da barış yapmağa çalışırken bu gibi kışkırtıcı yazılar yazabilen Morgenthau, Lozan Antlaşmasından sonra da “Eli kanlı despotizmle yapılan antlaşma” başlıklı yazılar yazıyor, bu yazılarını Amerikan Kongresine yolluyor ve antlaşmanın reddedilmesini istiyordu.²⁷⁹

“Lozan Antlaşmasına hayır!” kampanyasının Amerikan Senatosundaki ateşli sözcüsü Utah eyaleti Demokrat senatörü William H. King idi. Antlaşmaya karşı muhalefetteki Demokrat Partinin görüşlerini kaleme almakla da görevli bulunan King, Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında Sevr Antlaşmasının Türklere empoze edilmesini savunmuş durmuştu. 2 Şubat 1922’de yaptığı konuşmada, Sevr Antlaşmasının zorla uygulanmasını savunuyor ve “dini, siyasi ve insani hakların korunmasından yana olan tüm örgütlerimizle Mustafa Kemal denen haydudun vahşet ve zulmüne karşı çıkmalıyız” diyordu.²⁸⁰

Fanatik Türk düşmanı senatör King’in iddiasına göre, Amerika, Lozan Antlaşmasıyla Ermenileri yüzüstü bırakmış, onlara verdiği sözü tutmamıştı. Türkiye, ülkesinde yaşayan azınlıklara zulüm yapıyor, antlaşmalara bağlı kalmıyordu. Bu bakımdan Lozan Antlaşması reddedilmeliydi. 1925 yılında çıktığı bir Avrupa gezisi sırasında, kısa bir süre için İstanbul’a da uğrayan önyargılı King, bu gezisini sürekli

²⁷⁷ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.551.

²⁷⁸ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.551.

²⁷⁹ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.40.

²⁸⁰ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.551.

olarak Türkiye aleyhine kullanmış, Türkiye’de hiçbir şeyin değişmediğini, eski kötü yönetimin sürüp gittiğini öne sürmüş ve Lozan Antlaşmasının reddedilmesi yolundaki görüşünü değiştirmedini açıklamıştır.

ABD Anglikan Kilisesinden 110 kişilik bir din adamları gurubu da “Lozan Antlaşmasına Hayır!” kampanyasına katıldılar ve bir bildiri imzaladılar. Türkiye’deki Amerikan misyonerleriyle doğrudan doğruya ilişkileri bulunmayan ve Türkiye’yi yakından tanımayan bu kilise örgütü, Türkiye’de yıllarca çalışmış din adamlarına kıyasla zayıf durumdaydı. Ama Amerika’daki Türk düşmanlığı kampanyasına oldukça güç kattılar. Zaten kampanya için Türkiye’yi yakından tanımağa pek gerek duyulmuyor, yüksek sesle demagoji yapabilmek ve büyük gürültü koparabilmek yetiyor da artıyordu bile.

“Lozan Antlaşmasına Hayır!” kampanyasını yürütenler, kapitülasyonların kaldırılmasına, Ermenilere isteklerinin verilmemesine karşı çıkıyorlardı. Antlaşmanın Amerika’ya dikte edilmiş olduğunu ileri sürüyor ve koskoca Amerika’nın bu diktaya boyun eğemeyeceğini söylüyorlardı. Komitenin elebaşısı Gerard, 28 Kasım 1923’te Türkleri “imansızlıkla” suçluyor, antlaşmanın reddedilmesini istiyor, “Amerika Birleşik Devletlerinin Kemalist Cuntaya boyun eğmesini anlayamadım” diyor ve şunları ekliyordu:

“Lozan Antlaşması, kapitülasyonların kaldırılmasını onaylamış ve 1830 yılından beri konsolosluk mahkemelerimizin kanadı altında korunmuş olan yurttaşlarımızı imansız Türklerin insafına terk etmiştir. Bu antlaşmayla birçok haklarımızdan vazgeçiyor ve Türklerin bu hakları korumayı vadeden sözlerine bağlı kalmış oluyoruz. Türklerin ne denli sözlerinde durdukları ise herkesçe bilindir. İtilaf Devletleri (Lozan Antlaşmasını imzalarken) her şeyden önce sömürgelerindeki Müslümanları düşünerek hareket etmişler ve üstelik Osmanlı İmparatorluğundan geniş toprak parçaları koparmışlardır. 1917 yılında İtilaf Devletlerinin yanında yer almaktan kaçınmış olan Amerika Birleşik Devletleri’nin şimdi onların yolunu izlemek istemesi gerçekten gariptir. Türkiye ile herhangi bir antlaşma yapmamak her bakımdan daha uygun olacaktır. Böylelikle, antlaşmaya rağmen bildiklerini okuyacak olan Türklere karşı

serbestçe davranmak olanağına kavuşacağız. Senato bu antlaşmayı onaylarsa, Amerika'yı Avrupa'daki amansız fırtınanın tam ortasına sürüklemiş olacaktır.”²⁸¹

Kampanyayı yürütenler başta kapitülasyonların kaldırılmasına ve Ermenilere istediklerinin verilmemesine karşı çıkıyorlardı. Antlaşmanın Amerika'ya dikte edildiğini öne sürüyorlar ve koskoca Amerika'nın bu dikteye boyun eğmeyeceğini söylüyorlardı.²⁸²

Bu gibi çarpık yayınlarla kampanyayı yürütenler, Amerikalıların can damarına basıyorlardı. Ne yapıp yapıp Lozan Antlaşması veto edilmeliydi. Amerika, Türkiye ile hiçbir ilişki kurmamalıydı. İşlenen tema kısaca buydu.

2.7.4. Ermenilerin Seslerini Yükseltmesi

Normal diplomatik ilişkiler kurulamadığı için Amerika'da Türk Elçiliği, Türk konsoloslukları, ataşelikleri yoktu. Atlantik ötesinde büyük bir Türk nüfusu, önemli bir Türk lobisi de yoktu. Amerika'da Türk'ün sesi hemen hiç çıkmıyordu. Türk düşmanları istediklerini söylüyor, saf ve cahil Amerikan kamuoyunu istedikleri gibi şartlandırıyor, aldatabiliyorlardı. Amerika'da Türk görevlileri bulunmadığına göre, Lozan Antlaşmasına karşı yürütülen kampanyaya tepki ya Amerikalıların kendilerinden, ya da Amerika'da yaşayan küçük Türk kolonisinden gelebilirdi.

New York'taki “Türk Teavün Cemiyeti” (Turkish Welfare Association) kampanyaya karşı 1924 yılında ilk tepkiyi gösterdi. “Özgür İnsanlar Ülkesinin Liderlerine” başlıklı İngilizce küçük bir broşür yayımladı.²⁸³ Açık mektup, ya da muhtıra niteliğinde bir broşürdü bu. Amerikan Kongresi üyelerine dağıtılmıştı. Lozan Antlaşmasının onaylanmasını engellemek amacıyla sürdürülen kampanya karşısında, “Biz, Amerika'daki Türk kolonileri...bu muhtırayı saygıyla dikkatinize sunarız” diye başlıyordu. Türk düşmanlarının kasıtlı iftiraları “şiddetle protesto” ediliyordu. Ondan sonra Lozan Antlaşmasının neden onaylanması gerektiği açıklanıyor ve özetle şunlar söyleniyordu:

²⁸¹ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.42.

²⁸² Serayi Kılıç, *a.g.t.*, s.64.

²⁸³ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.43.

“Antlaşmanın onaylanması, Türkiye ile Amerika arasında normal ilişkiler kurulmasının en kestirme yoludur. Yeni Türk demokrasisi ile antlaşması bulunmayan tek ülke Amerika Birleşik Devletleri’dir. Bu durum, Türkiye’deki Amerikan çıkarlarına da ters düşer. Türk düşmanları kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkıyorlar. Oysa kapitülasyonlar, yalnız Türkiye’nin ekonomik kalkınmasını kösteklemekle kalmamış, aynı zamanda çeşitli ırklar arasında ayrılıklar ve çatışmalar yaratmıştır. Çağdaş kapitülasyon rejimi, çağdaş Türkiye’de uygulanamaz. Lozan’da, öteki bütün ülkeler kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir. Amerika’daki Türkler, “açık kapı” ve herkese fırsat eşitliği politikasını benimsemiş olan Amerika’nın da kapitülasyonların kaldırılmasını onaylayacağına inanmaktadırlar. Türkiye’deki Amerikan okullarıyla misyonlarının kapitülasyonsuz çalışamayacakları iddiası yanlıştır. Bunun yanlışlığını İstanbul’daki Robert Koleji Müdürü gibi çeşitli yetkililer de belirtmişlerdir. Bugünkü Türkiye, en demokratik temeller üzerine kurulmuş bir Cumhuriyettir. Bütün Türkiye’de yepyeni bir hayat, yepyeni bir enerji ve gayret görülür; dirlik, düzenlik egemendir...Yeni Türkiye Cumhuriyeti, yakın doğuda bir barış ve ahenk faktörü olacaktır. Lozan’daki Amerikan temsilcileri, Türklerin yüce ülkelerini her halde teslim ederek Dostluk ve Ticaret Antlaşmasına imzalarını koymuşlardır. Bu imzaları onaylamakla Birleşik Devletler, Türklerin başlattıkları yapıcı demokratik ve ileri esere en güçlü moral desteği vermiş olacaklardır.”²⁸⁴

Amerika’daki Türkler bu kadar seslerini çıkarabildiler. Haklı bir sesi bu, yerindeydi ama Ermenilere kıyasla yetersizdi.

2.7.5. Lozan Antlaşmasını Destekleyenler

“Lozan Antlaşmasına hayır!” kampanyasına karşı asıl güçlü tepki yine Amerikalıların kendilerinden geldi. “Antlaşmaya evet” diyenler de “hayır” diyenler gibi örgütlendiler. Merkezi New York’ta bulunan “Türkiye ile Antlaşmanın Onaylanmasından Yana Olan Amerikan Kurumlarıyla Derneklerinin Genel Komitesi” (General Committee of American Institutions and Associations in Favor of Ratification of the Treaty with Turkey) adlı bir örgüt kurdular. On dört kurum ve dernek bu örgüte katıldı. Bazı ticaret odaları, misyoner dernekleri ve Türkiye’deki tüm Amerikan

²⁸⁴ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.43.

kulüpleriyle dernekleri Komitenin üyeleri arasındaydı. Uluslararası ilişkiler ve devletler hukuku alanlarında uzmanlaşmış “Dış Politika Derneği” ile “Chicago Dış İlişkiler Derneği” de Antlaşmaya “evet” diyenler arasında yer alıyorlardı.²⁸⁵

Komitenin dokuz kişilik bir yönetim kurulu vardı. Başında Türk-Amerikan İlişkileri Derneği Başkanı Rayford W. Alley bulunuyordu. Komite yöneticileri arasında tanınmış kişiler pek yoktu. “Antlaşmaya evet” diyenlerin zayıf taraflarından biri buydu. Amerikan kamuoyunda ve siyaset sahnesinde pek tanınmadıkları gibi, karşı taraftakiler kadar yırtıcı, yüz­süz ve yaygaracı da değ­illerdi. Komite dışında da Antlaşmanın onaylanmasını savunanlar çoktu. Bunlar da çoğunlukla ağır başlı kişilerdi, Ermeni propagandacıları gibi kavgacı değ­illerdi.

Lozan Antlaşmasının onaylanmasını isteyen Amerikalılar, 1923-1926 yıllarında birçok bildiri yayınladılar, çeşitli demeçler, raporlar hazırladılar, yazılar yazdılar. Bu belgelerin çoğu 1926 yılı sonunda kalınca bir kitapta toplandı. Türkiye ile Antlaşma - Lozan Antlaşmasının Onaylanmasından Yana Demeçler, Kararlar ve Raporlar (The Treaty With Turkey. Statements, Resolutions and Reports in Favor of Ratification of The Treaty Of Lousanne) adını taşıyan ve büyük boy 220 sayfa tutan bu kitaptaki belgeler çok ilginçtir. Lozan Antlaşmasının nasıl savunulduğu, yeni Türkiye'nin bir bölüm Amerikalılarca nasıl görüldüğünü yansıtmaktadır. O dönemdeki Türk - Amerikan ilişkileri konusunda değerli ve yararlı bir kaynak kitaptır bu. Aşağıda bu kitaptan bazı satırlar aktarılmaktadır.²⁸⁶

Kitabın başında Lozan Antlaşması kısaca şöyle savunuluyor:

- Türkiye'deki bütün Amerikalılar antlaşmanın onaylanmasından yanadırlar. Antlaşma çerçevesinde işlerini sürdürebileceklerine, yoksa ciddi güçlüklerle karşılaşacaklarına inanmaktadırlar.

²⁸⁵ Bu Genel Komiteye üye kurumlarla derneklerin tam listesi şudur: American Board of Commissioner for Foreign Missions, American Chamber of Commerce for the Levant, American Manufacturers Export Association, American Men's Club of Constantinople, Chamber of Commerce of the United States, Chamber of Commerce of the State of New York, Chicago Council on Foreign Relations, Conference of Women's Foreign Missionary Societies, Federated Chambers of Commerce on the Near East, Foreign Policy Association, National Council of the Congressional Churches, Near East College Association, Young Men's Christian Associations, Young Women's Christian Associations.

²⁸⁶ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.45.

- Antlaşma, Türkiye'deki Amerikalılara, öteki yabancılarla eşit haklar sağlamaktadır. Şimdiye kadar 27 ülke Türkiye ile benzer antlaşmalar imzalamış ve onların vatandaşları, tanınan haklardan yararlanmaktadırlar.

- Türkiye ile Amerika arasındaki eski antlaşmalar artık öne sürülemez, bunlar eksikti, ve artık ömürlerini tamamlamışlardır. Türkiye'de çalışan her Amerikalı da bu kanıdadır.

- Türkiye ile antlaşma yapan her Devlet, kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmiştir. Amerika, Türkiye ile savaşa girmedikçe kapitülasyonları yaşatamaz.

- Antlaşmanın onaylanmaması Türkiye'deki Rumlara ve Ermenilere herhangi bir yarar sağlamayacaktır. Tersine, Amerika'nın Türkiye'deki etkisini sıfıra indirecek ve dolayısıyla bu azınlıkları Amerika'nın moral desteğinden de mahrum bırakacaktır. Ermeniler için Türkiye'den toprak koparma olanağı yoktur. Amerika, Ermenilere karşı hukuki veya manevi herhangi bir sorumluluk yüklenmiş değildir.

2.7.6. Beklenmedik Bir Destek : Misyonerler

19. yüzyıldan beri sürekli olarak Türk aleyhtarlığı yapmış, Ermenileri Türkiye aleyhine kışkırtmış olan ve Amerika'da bir "Korkunç Türk" imajının yaratılmasında birinci derece sorumluluğu bulunan Amerikan Protestan misyonerleri bu defa Lozan Antlaşmasını savunmuşlardır. Bu antlaşma Amerika tarafından onaylanmazsa Amerikan misyonerlerinin Türkiye'den büsbütün ayaklarının kesileceği kaygısı vardır.

Misyonerler, kapitülasyonların artık tarihe karıştığını kavramışlardır. Yeni antlaşma çerçevesinde Türkiye'deki işlerini sürdürebilmek onların son umududur. Buna sıkı sıkıya sarılmışlardır ve Lozan Antlaşmasının onaylanması için savaş verirler. Misyonerler aynı zamanda Atatürk Türkiye'sine hayranlık duymağa başlamışlardır.

Lozan Antlaşmasının onaylanmasından yana olan Amerikan din adamları, 150 imzalı bir bildiri yayınlamışlardır. "Türkiye egemen bir devlettir ve egemen bir devletle kapitülasyonlar çerçevesinde ilişki kurulamaz, Türkiye'de bugünkü yönetimin, gelmiş

geçmiş yönetimlerin en iyisi olduğunu, Türk tarihinde eşine rastlanmayan devrimler yapıldığını” söylemişlerdir.²⁸⁷

Türkiye’de elle tutulur önemli çıkarları bulunan Amerikan misyoner örgütünün 8 Haziran 1926 günü Boston’da aldığı kararda, “Antlaşma onaylanırsa Amerikan misyonerlerine Türkiye’de çalışma kapısı açılacak; onaylanmazsa daha elverişli bir antlaşma yapma olanağı doğmayacak” deniyordu. Hıristiyan Genç Bayanlar Yakın Doğu Derneği Sekreteri Ruth F. Woodsmall, “Kapitülasyonlar ölmüştür, antlaşmanın reddi onları diriltmeyecektir” diye ekliyordu. Misyoner Kadınlar Derneği Konferansınının 20 Temmuz 1926 tarihli kararında, “Uygarlık uğrunda savaş veren uyanmış bir ulusu (Türk ulusunu) kösteklemek, insanca bir davranış değildir” deniyordu. Komite üyelerinden Jeanette W. Emrich adlı rahibe, Atatürk Türkiye’sinin uygarlık yolundaki devrimci atılımlarını sayıp döküyor, Amerikalıların Türkler hakkındaki önyargılarını eleştiriyor ve bu yargıların uygarlığa ters düştüğünü belirtiyor ve “Biz Amerikalılar neyi destekliyoruz?” diye soruyordu.²⁸⁸

İstanbul Robert Koleji Müdürü Dr. Galeb Frank Gates ve otuz dokuz yıldır Türkiye’de oturan ve otuz beş yıldan beri de İzmir Amerikan Koleji Müdürü olan Alexander Mac Lachlan da, Lozan Antlaşmasının onaylanması gerektiğini uzun uzun savunuyorlardı.

2.7.7. Ticaret Odaları, Gazeteler

Türkiye ile iş yapan Amerikan Ticaret Odaları da Lozan Antlaşmasını yüksek sesle savunanlar arasında, hatta başında yer alıyorlardı. Amerikan tüccarının başlıca iki kaygısı göze çarpıyordu:²⁸⁹

- Normal ilişkiler kurulamadığı için Amerika’nın Türkiye ile ticaret hacmi hızla düşüyor, Türkiye pazarı başkalarına kaptırılıyordu.

- Türk-Amerikan ilişkilerindeki anormal ve gergin durum sürüp giderse, Türkiye tepki gösterebilir ve Amerikan tüccarına karşı kısıtlayıcı önlemler alabilirdi.

²⁸⁷ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.46.

²⁸⁸ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.47.

²⁸⁹ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.48.

2 Ocak 1926'da Türk Gümrük yasası değiştirildi. Yeni yasa, Türkiye ile ticaret antlaşması olmayan ülkelerden yapılacak ithalatın gümrük tarifelerini yükseltmeyi öngörüyordu. Bu hüküm öncelikle Amerikan tüccarını ilgilendiriyor, daha doğrusu tehdit ediyordu. Yasa uygulanınca Amerika, en çok gözetilen ülke statüsünden yararlanamayacaktı ve dolayısıyla Amerikan mallarından daha çok gümrük alınacaktı. Bunu önlemek için 18 Şubat'ta Amerikan Mümessili Amiral Bristol ile Türkiye Hariciye Vekili Dr. Tefvik Rüştü arasında bir Modus vivendi yapıldı. Bu antlaşma altı ay süreliydi, 20 Temmuz'da altı ay daha uzatıldı. Bu son uzatmaydı. Türk Hariciye Vekilinin ancak bir defa uzatma yetkisi vardı. Bu süre içinde Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması onaylanmazsa, Amerika artık en çok gözetilen ülke statüsünden yararlanamayacaktı.²⁹⁰ Bu tehdit karşısında Amerikan ticaret çevreleri, Lozan'da imzalanmış olan Türk-Amerikan antlaşmasını Senatodan geçirebilmek için çabalarını arttırdılar.

Amerikan basınının bir bölümü de Lozan Antlaşmasının onaylanmasından yanaydı. Eskiden Türklere karşı sürekli yayın yapmış ve Ermenilerin avukatı kesilmiş olan The New York Herald Tribune gazetesi, bu defa Türk yanlısı görünüyor ve Lozan Antlaşmasını savunuyordu: “Savaş, kapitülasyonları silip süpürdü. Kapitülasyonlar artık nasıl diriltilebilir? ... Japonya'daki kapitüller haklarımızdan hükümetimiz gönüllü olarak vazgeçti. Çin'deki kapitülasyonlara son verilmesini de Washington konferansında kabul ettik. Türkiye'ye karşı neden ters bir politika izliyoruz?” diye soruyor ve “Bir devlet egemense, onun egemenliğinden vazgeçmesini bekleyemeyiz” diye ekliyordu. Gazete, Lozan Antlaşmasına karşı çıkanların “eski düşünce alışkanlıklarından” vazgeçemediklerini, yeni Türkiye'yi kavrayamadıklarını söylüyor ve “Ne söylenirse söylenirse Mustafa Kemal rejimi eski Osmanlı düzeniyle bağlarını kesinlikle koparmış bir rejimdir” diyordu.²⁹¹

The New York World gazetesi, “1916'ların Enver (Paşa) Türkiyesi değil, 1926'ların (Mustafa) Kemal Türkiyesi söz konusudur” diyor ve bir başyazısında şunları belirtiyordu:

²⁹⁰ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.49.

²⁹¹ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.49.

“Lozan Antlaşması, yalnızca bizim Amerikan çıkarlarımıza etkisi ve kimi çevrelerde savaş döneminin eski önyargılarını diriltmesi açısından tartışılmamalıdır. Yakın Doğuda yeni bir durum yaratılmasına doğru atılmış bir adım olarak, geniş bir uluslararası bakış açısıyla göz önünde tutulmalıdır. Kapitülasyonlardan vazgeçişimize, milliyetçi Hükümete (Türkiye’ye) ödün vermemize karşı çıkan baylar, eskiye dönmeyi mi arzuluyorlar? Güçsüz düşmüş, alçalmış, horlanan bir Türkiye mi görmek istiyorlar?... (Mustafa) Kemal Hükümeti ve Lozan Antlaşmaları, ülkenin eski, aşağı ve çökmüş durumuna karşı güçlü bir başkaldırıyı simgeler. Aynı başkaldırı, 1890’larda kapitülasyonları kaldırırken Japonya’da da görüldü. Lozan’da, güçlü milliyetçi rejim, Türkiye’nin dünya milletleri arasında eşit olarak yerini alacağını açıkladı. Avrupa bunu kabullendi. Tek başına Amerika mı karşı duracak? Aşırı milliyetçiliğin yalnız tatsız yanını düşünüp (Mustafa) Kemal Hükümetinin sivil, siyasal ve sosyal başarılarını görmezlikten mi geleceğiz? Gerek Dışişleri Bakanı Kellog, gerek Türkiye’deki Amerikan iş çevreleriyle misyonerleri gerçekleri kabul etmek durumundadırlar ve zaman çarkının geri döndürülemeyeceğini biliyorlar.”

The Boston Herald gazetesi, Lozan Antlaşmasını engellemeğe çalışanlara sert tepki gösteren gazetelerden biriydi. “Türkiye ile ilişkilerimiz anormal. İstanbul’da bir amiralimiz var. Ama Türk yetkilileriyle kişisel dostluk ilişkilerinden başka hiçbir resmi sıfatı yok...Antlaşma hemen onaylanmalı ve Türkiye ile normal ilişkiler kurulmalı” diyordu. Türkleri zulüm yapmakla suçlayanlara karşı da gazete, “çuvaldızı Türklere saplarken iğneyi de birazcık kendimize batıralım” öğüdünde bulunuyordu: “Bizim insanları linç edişimize ne buyrulur? Kongre, linç aleyhindeki kanunu bir türlü çıkaramıyor. Dünyanın en suçlu halkı biziz. Yıllarca önce başyargıcımız, ceza kanununun uygulaması “uygarlığın yüzkarasıdır” demişti” diye yazıyordu.²⁹²

Lozan Antlaşmasını savunan başka Amerikan gazeteleri de vardı: The Washington Post, The New York Times, The Chicago Daily News, The Boston Transcript, The Baltimore Sun vs. gibi.

2.7.8. Profesörlerin Lozan Raporu

²⁹² Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.50.

Amerikan Dış Politika Derneği, Lozan kavgasının sürüp gittiği bir sırada, Lozan Antlaşmasını incelemek üzere özel bir komite kurmuş ve bu komiteye uzun bir rapor hazırlatmıştır. Columbia Üniversitesi Tarih Profesörü **Edward Mead Earle**'nin başkanlığında, tarih, devletler hukuku, uluslararası politika profesörlerince hazırlanan bu ilginç rapor, Lozan Antlaşmasının en güçlü savunmalarından biridir.

Bu rapora göre: “Türk-Amerikan Antlaşması, Lozan barışının bölünmez bir parçası olarak görülmeli... Lozan barışı (da) son yüz elli yıldan beri yapılmış en iyi Yakın Doğu barışı” idi.²⁹³

Rapor özetle şöyle devam ediyor:

“Antlaşmanın onaylanması, yalnız Amerikan çıkarlarına değil, Yakın Doğu halklarının da pek yararına olacaktır. Yakın Doğu elli yıldır savaş alanıdır. Bölgenin bütün halkları çok acı çekmiştir. Bunda hiçbir halk suçlanamaz. Hiçbir namuslu Amerikan aydını, Türk halkının çektiği acıları görmezlikten gelemez. 1912-1922 döneminde 1.200.000 Türk, yerinden yurdundan edilmiş, göç etmek zorunda kalmıştır. Yalnız 1914-18 savaşında 600.000 Türk can vermiştir. Türk Hükümeti suçlanırken neden bu gerçekler hatırlanmıyor? Yakın Doğu’da halklar boğuşmasına, yabancı entrikalara son vermenin yolu, normal barış dönemi ilişkileri kurmaktan geçer. Lozan Antlaşmasını reddetmek ise, savaşı değilse bile, savaş psikolojisini sürdürmek olacaktır...Lozan’da Müttefikler ve Amerika, Türklere barışı dikte edebilecek durumda değillerdi. Zaten dikte edilen bir barış, iyi bir barış olamaz. Türkler de barış koşullarını kimseye dikte etmemişlerdir. Yapılan barış antlaşması, iyi bir antlaşmadır. Dünya siyasal coğrafyasında kilit yeri tutan Türkiye, barışa gerçek hizmette bulunabilecek durumdadır. Amerika, Ankara Hükümetini desteklemelidir. Lozan’da Amerikan delegasyonu doğru iş yapmıştır. Müttefikler kapitülasyonların kaldırılmasına razı olurken, Amerika için en çok gözetilen ülke hakkından fazlası elde edilemezdi. Kapitülasyonlar, öteden beri Türk hazinesini kurutmuştu, Babıaliyi (İstanbul Hükümetini) Avrupa diplomatlarının ve kapitalistlerinin insafına bırakmıştı. Lozan’da Türkler kapitülasyonları kaldırmaya kesinlikle kararlıydılar. Birinci Lozan konferansı,

²⁹³ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.51.

en başta kapitülasyonlar yüzünden kesilmiştir. Müttefikler kapitülasyonlardan vazgeçerken, Amerika'nın tek başına bunları yaşatması düşünülemez.”

Profesörler raporunda Ermeniler konusunda da özetle şunlar söyleniyordu:

“Amerika, hiçbir zaman Ermenilere ahdi bir vaatte bulunmamış; 1856 Paris ve 1878 Berlin antlaşmalarına taraf olmamıştır. Şimdi Ermenileri Lozan Antlaşmasına karşı kışkırtmak cinayet olacaktır. Çünkü Amerika, Ermenileri, gerektiğinde silahla destekleyebilecek durumda değildir. Lozan Barış Antlaşmasında azınlıklara ilişkin hükümler vardır. Türk Hükümeti azınlıklara güvenceler veriyor. Amerikalılar Ermenileri kışkırtmakla onlara iyilik etmiş olmayacaklardır; tersine, ihanet etmiş olacaklardır. Bu kışkırtmalar sonunda Ermeniler gene ayaklanır ve gene ezilirlerse suç, Amerikalıların olacaktır; Ermenilerin ya da Türklerin değil. Ermenilere karşı gerçek dostluk, onları Türklere yaklaştırmak olacaktır. Bu da barış içinde gerçekleştirilebilir. Yapılacak iş, Türk - Amerikan Antlaşmasını onaylayarak Lozan barışına moral, güç kazandırmak olmalıdır. Amerika'nın Yakın Doğu'ya en büyük hizmeti, eski yaraları sarmak, ırk ve din çatışmalarını yatıştırmak olabilir; yoksa insanları suçlamak ve çatışmaları körüklemek değil.”

2.7.9. Lozan Antlaşmasının Amerikan Senatosu Tarafından Reddedilmesi

Amerika'da, 1923 yılında başlayan Lozan Antlaşması tartışmaları 1926 sonuna kadar sürüp gitti. Amerikalılar, üç buçuk yıl boyunca konuştu, yazdı, çizdi, kavga etti. Lozan Antlaşması başka hiçbir ülkede bu kadar uzun tartışılmamıştır. Sanki bütün Amerika iki karşıt kampa bölünmüştü. İktidardaki Cumhuriyetçi Parti, Hükümet, Dışişleri Bakanlığı, Ticaret odaları, Türkiye'deki Amerikan misyonerleri antlaşmanın onaylanmasını, Türkiye ile normal ilişkiler kurulmasını savunuyorlardı. Muhalefetteki Demokrat parti, Kilisenin bir bölümü, Ermeniler, Rumlar ise antlaşmanın reddedilmesini, Türkiye ile ilişki kurulmamasını istiyorlar ve büyük gürültü koparıyorlardı. Lozan Antlaşması, Amerika'da iç politika malzemesi yapılmıştı. Kavga sürerken, Başkan Calvin Coolidge yönetimi Antlaşmanın Senatoya sunulmasını geciktirdi ve bekledi.

Amerika'nın Lozan'da imzalanmış olduğu antlaşma yürürlüğe girmese de TBMM yeni bir antlaşma yapılınca kadar bu antlaşmanın kurallarına uymayı Amerika'yı mecbur bırakmak istiyordu. Resmi ilişkilere iç politika kaygısı, propagandalar sebebiyle cesaret edemeyen Amerika milli bir politika uygulayan Türkiye Büyük Millet Meclisine de ikili oynuyordu.

Fakat bu sefer umduğu tavizi bulamamıştı. Hatta Amerika'nın kapitülasyonların kaldırılması sebebiyle uyması gereken kurallara uymayınca hemen tepki gösteriliyor yeni bir antlaşma yapılınca kadar da Lozan'da imzalanan antlaşmaya atıf yapılarak Amerikan yetkililerine bildiriliyordu. Bununla ilgili güzel bir örnek de izinsiz olarak boğazları geçerek Tophane önlerine demirleyen Iskarpiyon adlı Amerikan Yatının izinsiz gelmesi ikaz edilerek, Lozan'da imzalanan antlaşmayla kapitülasyonların kaldırıldığını kabul edildiği ve bu sebeple izin alması gerektiğinin bildirilmesi gösterilebilir.²⁹⁴

Antlaşma Amerikan Senatosuna 1924 Martında sunuldu. Fakat gündeme alınması 1926 yılı sonuna kadar gecikti.

Amerikan Senatosunda, 18 Ocak 1927 günü yapılan oylamada 34 aleyhte ve 50 lehte oy kullandı.²⁹⁵ Başkonsolos Celal Bey, bu tatsız haberi Ankara'ya tellerken, "Muahedemizin tasdik olunmadığı kemal-i teessürle arz olunur" dedi ve ekledi: "Verilen 84 reyden 50 rey lehimize ve 34 aleyhimize olarak, yani sülüsân (üçte iki) reyden altı rey noksan ile muahedemiz reddolundu."²⁹⁶ Senatonun çoğunluğu olumlu oy vermişti. Ama antlaşmanın onaylanması için gerekli olan üçte iki çoğunluk tutturulamamış, altı oy eksik kalmıştı. Bu yüzden Türk-ABD Antlaşması yürürlüğe girmedi.

Senatonun bu kararı Amerika'da çok geniş yankı yarattı. Lozan Antlaşmasının Onaylanmasından Yana olan Amerikan Komitesi, Amerikan basınındaki yankıları, tepkileri, yorumları bir broşürde topladı. Bu broşüre bakılırsa, 17 Amerikan gazetesi Senato kararını alkışlamıştı. Buna karşılık 75 gazete kararı tepkiyle karşılamıştı.

²⁹⁴ Erdal Açıkse, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.551.

²⁹⁵ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.58.

²⁹⁶ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.52.

Amerikan kamuoyu çoğunlukla Senatoyu ve özellikle Demokrat senatörleri eleştiriyor, suçluyor ve Antlaşmanın reddedilmesine üzülyordu.²⁹⁷

Amerikalılar, Türkiye'nin sert tepki göstermesinden, misilleme yapmasından kaygı duyuyorlardı. Mademki Amerikan Senatosu Lozan Antlaşmasını reddetmişti, mademki iki ülke arasında normal diplomatik ilişkiler kurulmasının önünü kesmişti; öyleyse Türkiye, haklı olarak, Amerika'ya sert tepki gösterebilir, Türkiye'deki Amerikalılara karşı bazı önlemler alabilirdi. Türk Hükümeti bu yola gitmedi. Türkiye'deki Amerikan okullarını kapatmağa, Amerika'yı en çok gözetilen ülke hakkından yoksun bırakmağa kalkışmadı. Türkiye, şaşılacak bir ağırbaşlılık ve soğukkanlılık sergiledi. Türk basınının da Amerika'ya tepkisi yumuşak oldu ve kısa sürdü. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George R. Clerk'e göre, Türkiye'nin Amerika'ya sert tepki göstermemesinin başlıca nedenleri şunlardı: Türkler, Amerikan Hükümetinin Lozan Antlaşmasının onaylanmasından yana olduğunu biliyorlardı ve Senatonun kararını Amerikan iç politika çekişmelerine bağlıyorlardı. Amerika'nın iç politikası ise Türklerden çok Amerikalıları ilgilendirirdi. Türk Hükümeti ayrıca, Lozan Antlaşmasını reddetmekle Amerika'nın Türkiye'ye ciddi bir zarar veremeyeceğini görüyordu.

2.7.10. Amerikalıların İlişkileri Devam Ettirme Çabaları ve Modus Vivendi

Ermeni taraftarların zaferi yine de sonuçsuz kaldı. Çünkü, Amerikan hükümeti 1923 Ekiminde cumhuriyet ilan etmiş olan Türkiye ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini sürdürmek zorundaydı. Türk yetkililer, nota teatilerine ikinci bir antlaşma yapılincaya kadar Lozan'daki antlaşmayı koymak şartıyla (Modus Vivendi) hazırlanabileceğinde ısrar ederek resmiyet kazandırmaya özen göstermiş ve karşılıklı notalar hazırlanmıştır.²⁹⁸ Antlaşmanın senatoda tasdik olunmayışından 1 ay sonra, Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) ile Amiral Bristol arasında, Ankara'da üç hafta kadar süren görüşmelerin sonunda, 17 Şubat 1927 günü, notalar imzalanıp değiş-tokuş edildi. Böylece, on yıllık aradan sonra, Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini sağlayan bir antlaşma yapılabilmiş oldu.

²⁹⁷ Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.53.

²⁹⁸ Erdal Açıkses, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.552.

17 Şubat 1927’de Türk Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) ile İstanbul’daki Amerikan Diplomatik Temsilcisi Amiral Bristol arasında nota alışverişi suretiyle iki devletin normal diplomatik ilişki kurması sağlandı.²⁹⁹ Amiral Bristol, kararın Amerikan iç politika çekişmelerinin bir sonucu olduğunu, Amerikan kamuoyunun ve Hükümetinin görüşlerini yansıtmadığını Türk yetkililerine anlattı. Türk yetkilileri, kaygıya kapılmamışlar, Amerika’ya karşı önlemler alma yoluna gitmemişlerdi; ama, Amerika’da azınlığın çoğunluğa egemen olmasına biraz şaşırıldıklarını de gizlememişlerdi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) de Amiral Bristol önünde Ankara’da yaptığı bir konuşmasında bu noktaya değinmişti. “Kültürlü ve uygar bir ülkede, bağınaz bir azınlığın, nasıl olup da aydın çoğunluğa istediğini empoze edebildiğini” anlayamadığını söylemişti.³⁰⁰

İmzalandığı gün, yani 17 Şubat 1927 günü yürürlüğe giren bu Modus Vivendi’nin Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulmasını öngören maddesi şöyleydi:

“ Amerika Hükümet-i Müttehidesi (ABD) ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti aralarında diplomasi ve şebhenderi (konsolosluk) münasebatını, hukuk-u düvel (devletler hukuku) esasatına tevfikan yeniden tesis eylemek ve sür’ati mümkinine ile Sefirler teati etmek hususlarında ittifak etmişlerdir. Tarafeynden her birinin siyasi ve şebhenderi mümessilleri, diğerinin arazisinde müteakabiliyet şartı ile, hukuk-u umumiye-i düvel esasatınca müesses muameleye mazhar olacaklardır.”³⁰¹

Buna karşılık, oyunları bozulmuş olan Amerika’daki Ermeni lobisi bu defa yapılan Modus Vivendi’ye karşı protesto seslerini yükseltti. Ermeni komitesinin elebaşları Gerard-Kardaşyan grubu ve diğer Türk düşmanları antlaşmaya sert tepki gösterdiler. Hele Türk-Amerikan ilişkilerinin Büyükelçilik düzeyinde yeniden kurulacağı ve yakında Türk Büyükelçisinin Washington’da göreve başlayacağı haberi, Ermeni lobisini büsbütün çileden çıkardı. Ermeni Avukat Vahan Kardaşyan, Amerika Cumhurbaşkanı Coolidge’e, Dışişleri Bakanı Kellog’a, küstahlık derecesine varan mektuplar gönderdi. Türk-Amerikan Modus Vivendi antlaşmasının Amerikan anayasasına aykırı olarak yapıldığını, Dışişleri Bakanlığının Senatoyu atlayarak Türkiye

²⁹⁹ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.58.

³⁰⁰ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.55.

³⁰¹ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.56.

ile ilişki kuramayacağını ileri sürdü. Ermeni lobisi, Amerika'nın çeşitli yerlerinde mitingler de düzenledi. Mitinglerden de Amerikan Dışişleri Bakanlığına protesto telgrafları çekildi. Dışişleri Bakanlığı, biraz rahatsız olmakla birlikte, protestoları duymazlıktan geldi.³⁰²

Amerika, Lozan'da Osmanlı Devleti ile antlaşma imzalayan Joseph Grew'u 24 Mayıs 1927'de büyükelçi olarak Türkiye'ye atadı. Türk hükümeti de karşılık olarak İstanbul Mebusu Ahmet Muhtar Bey'i Washington Büyükelçiliğine atamıştır.³⁰³ Ahmet Muhtar Bey'in New York yoluyla Washington'a gelişi Ermenilerin suikast tehdidinde bulunması üzerine olaylı geçti. Ermeni Komitesinin ve Lozan Antlaşmasına hayır diyen komitenin başı James W. Gerard, New York'un sicilli Ermeni komitecilerini, Rum bağnazlarını ayağa kaldırmıştı. Amerikan basını da durmadan körüküyor, kin kusuyordu: "Türkiye ile diplomatik ilişki kurulmaz, Senato Lozan Antlaşmasını reddetti" diyordu. Şubatta yapılan Modus Vivendi'yi Senato iradesine meydan okumak gibi gösteriyor, Anayasaya aykırı buluyordu. İddiasına göre, Amerikan Hükümeti böyle bir antlaşma yapamazdı. Gerard, bu kadarla da kalmıyor, büsbütün gemi azıya alıyor ve Büyükelçimizi Ermeni suikastçılara hedef olarak gösteriyordu. "Ahmet Muhtar Bey 30.000 Ermeninin öldürülmesinden sorumludur" diyordu. "Böyle bir suçlu Amerikan toprağına ayak basamaz!", "Onun Amerika'ya girişi Amerikan halkına karşı bir hakarettir!" diyordu. Bu azgın Türk düşmanının kin saçan iddiaları, ağırbaşlı ve nispeten tarafsız olarak tanınan The New York Times gazetesinde bile yer alıyordu.³⁰⁴

Türkiye Cumhuriyetinin ilk Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'e karşı Amerika'da bir Ermeni suikastı düzenlenebileceği akla geliyordu. Ermeniler terör ustasıydı, Dr. Rıza Nur'un deyimiyle, "Suikast, Ermeni milletinin spesiyalitesi" idi. Ermeni teröristler, 1921'de eski Sadrazam Talat Paşa'yı ve Sait Halim Paşa'yı; 1922'de Cemal Paşa'yı vurmuşlardı. Lozan Konferansı günlerinde İsmet Paşa'ya, 1920'lerde ve 1930'larda Atatürk'e karşı suikastlar hazırlamışlardı. Bu defa 1927 yılında Washington Büyükelçimize karşı da suikast hazırlıkları yapılıyor gibiydi. Amerikan tarafının da

³⁰² Bilal N.Şimşir, *Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.57.

³⁰³ Erdal Açıkşes, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.552.

³⁰⁴ Bu gazetenin haber başlığı şöyleydi: "Gerard Denounces New Turkish Envoy. Blaming Moukhtar Bey for Slaying 30,000 in Armenia. He Calls His Coming an Insult", The New York Times, 28. 11. 1927. Bkz. Bilal N.Şimşir, a.g.m., s.59.

böyle bir suikasttan kaygılandığı anlaşılıyor. Büyükelçimize karşı suikast hazırlandığı söylentilerini Türkiye’den izleyen Büyükelçi Grew de kendi can derdine düşmüş ve 29 Kasım 1927 günü günlüğüne şunları not etmişti: “Amerika’daki Ermeniler yaşlı Muhtar’ı haklarsa, benim cesedimi de buradan aldirmek için Hükümet hemen bir savaş gemisi gönderebilir, çünkü (öldürülmem) uzun sürmez.”³⁰⁵

Sıkı emniyet tedbirleri altında seyahat eden Ahmet Muhtar Bey 5 Aralık 1927de ABD Başkanı Calvin Coolidge’e itimat mektubunu sunarak göreve başladı.³⁰⁶

Günler geçtikçe Ermeni lobisinin kampanyası hızını kaybetmeğe başladı. Ermeni örgütünün başı olan Gerard, saldırılarını biraz azalttı. Yeni Türkiye’ye karşı Amerikan kamuoyunda ilgi doğmaya başladı. Amerika’da Türkiye’nin prestiji yükseldikçe Ermeni lobisinin düşmanca sesi kısılıyor gibiydi.

2.7.11. Ermenilerin Kinlerini Kusmaya Başlaması ve Ermeni Terörünün Başlaması

Ancak, Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey, Amerika’daki Türk düşmanlığının, Ermeni propagandasının köklü olduğuna ve kolay kolay söndürülemeyeceğine de dikkati çekmişti. “Bu hasmane cereyan, kuvvetli kökenleri olmak itibariyle kolay kolay kabil-i itfa değildir” diyordu. Türk-Amerikan dostluğunun doruk noktasına ulaştığı, ya da öyle görüldüğü dönemlerde bile, Türk düşmanlığı tohumları sürekli besleniyordu. İlk fırsatta patlayabilirdi. “Vaziyet şayan-ı itinadır” diye ekliyordu Muhtar Bey.³⁰⁷

Ahmet Muhtar Bey, 1934 Mayısına kadar süren görev süresinde, Atatürk’ün ülkesinde giriştiği inkılap hamlelerini Amerikalılara tanıtmaya çaba gösterdi. Amerika’da Türk düşmanlarının sesi iyice kısılmıştı. Ermenilerin teşvikiyle Metro-Goldwyn-Mayer şirketi tarafından çekimi kararlaştırılan Türkler aleyhindeki “Musa Dağında Kırk Gün” filminin gerçekleşmesi Ahmet Muhtar Bey’in halefi Münir Ertegün’ün protestosu neticesinde önlendi.³⁰⁸

³⁰⁵ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.59.

³⁰⁶ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.58.

³⁰⁷ Bilal N.Şimşir, *Amerika’da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası*, s.65.

³⁰⁸ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.59.

1923 yılında ABD'de Lozan Antlaşması'na hayır kampanyalarıyla yürütülen faaliyetler 1923-1965 arasında da devam etmiştir. Bu yıllar arasında Ermeni propagandasına, her ne kadar sessizlik hakim ise de, pasif olarak ta nitelendirilmeyecek bir dönem geçirmiştir. Bahsi geçen tarihler arasında okullar ve kiliseler hariç ABD'nin çeşitli eyaletlerinde 34 kuruluş ve bunlara bağlı yüzlerce büro kurarak Türkiye aleyhine çalışmalar yürütmeye devam etmişlerdir.³⁰⁹

1923-1965 dönemini ABD Ermeni Lobisi'nin veya daha geniş bir anlamda ABD'de Türk Düşmanlığı Propagandasının Amerikan halkına telkin edildiği yıllar olarak değerlendirilebilir.³¹⁰ Zira, 1930'lardan 1960'lara hatta günümüze kadar Yunanlılar ve Ermeniler belli başlı Amerikan Üniversitelerinde vakıf ve kürsüler kurmuşlardır. Üniversiteler bünyesindeki Orta Doğu Enstitülerinin yöneticiliklerini ele geçirmişler, bunun sonucu olarak Türk tarihini, Amerikalı öğrencilere Yunan ve Ermeni asıllı kişiler tarafından öğretilmesi gibi son derece garip, garip olduğu kadar da üzücü bir durum ortaya çıkmıştır. Böylece bir taraftan Amerikan halkına bu tür yanlış propagandalarla kötü Türk imajı verilirken bir taraftan da anılan bu grupların etkisiyle birçok üniversite Türkiye hakkında zehir kusan yuvalar haline getirilmiş, bununla da bitmemiş Türk tarihini çarpıtan yüzlerce cilt kitap, kütüphane raflarına bu şekilde konmuştur. 1930'lardan 1950'lere ABD'deki Ermeni faaliyetleri bu tabloyu çizerken 1950'li yılların Türkiye' si Amerikan vitrininde bambaşka bir görüntüye bürünmüştür. Çok partili rejime geçiş, Türkiye'nin bütün Orta Doğu Bölgesi'nde tam serbestlik içinde genel bir seçim gerçekleştirmiş olması, açık piyasa ekonomisi yolunda bazı adımlar atması, nihayet Türk askerinin Kore'de kahramanlık menkıbeleri yaratması, 1950'li yıllarda Amerika'da Türkiye'nin görüntüsünün çok berraklaşmasına yol açmıştır.

1947'de açıklanan Truman doktrini çerçevesinde verilmeye başlanan Amerikan yardımından sonra Türkiye ve Amerika genelde sıkı ve samimi ilişkilere sahip olmuşlardır. Amerikan yöneticilerinin Türkiye'ye yönelmesi elbette ki sebepsiz değildir.

³⁰⁹ ABD'nin herhangi bir eyaletinde kurulan bir Ermeni kuruluşunun, çeşitli şehirlerde ve kasabalarda onlarca şubesi açılmıştır: Örneğin ANC, Washington D.C.'nin ABD ve Canada'da 60'dan fazla şubesi vardır, ANC-WR'nin sadece Los Angeles'de 14 şubesi vardır vs...).

³¹⁰ Bu yıllar arasında dünyanın çeşitli yerlerinde Türkiye aleyhtarı Ermeni faaliyetleri devam etmiştir.

Bu ilişkileri ittifaka götüren başlıca neden; ABD'nin Orta Doğudaki çıkarları ve SSCB'yi çevreleme politikası açısından Türkiye'nin taşıdığı stratejik önemdir.³¹¹

1965 yılı Ermeni propagandaları için görünürde yeni bir başlangıç yılı olmuştur. Aslında 1965'ten günümüze uzanan bu dönemi de iki bölümde görebiliriz. Birinci bölüm; sözde Ermeni soykırımının 50. Yıldönümü kutlamalarının yapıldığı tarih 1965 yılı ki bunu 1985'e kadar uzatmak mümkün. İkinci bölümü de 1985 yılından bu güne uzanan dönemdir.³¹²

Aslında 1965-1985 arası dönemi de , Ermeni propagandasal faaliyetleri olarak iki bölümde incelemek mümkündür. Zira 1965 yılını, 50. Yıl kutlamaları bahanesiyle Ermeni hareketlenmesinin yeniden ateşlendiği ve ABD başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde Türkiye karşıtı Ermeni propagandasının başlangıç yılı olarak görebiliriz. Bu çizgiyi 1973'e kadar taşıdığımızda 1965-1985 Ermeni hareketlerinin ikinci boyutuna gelmiş oluruz. Çünkü, 1973 yılı ABD'de Santra Barbara cinayetiyle yeni bir görünüm kazanır. 1973'ten 1985'e kadar süren terör boyutuyla, Ermeni hareketleri faaliyet alanlarında çeşitlilik göstermeye başlamıştır.

O halde 1965-1985 çizgisi, içerisinde yeniden filizlenmeyi başlatacak, bunu yaparken olayı şiddet boyutuyla sürdürmenin yanında özellikle 1970'lerden itibaren Ermeni Lobi hareketini de faaliyete sokacaktır. Öyle ki Amerikan politikasında en güçlü lobi olan Yahudi Lobisi'ni takip eden Rum Lobisinden sonra en az Rum Lobisi kadar etkili bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır.

Soğuk savaş döneminin hızının kesildiği yıllar olarak nitelendirebileceğimiz 1970'li yılların başında, Başkan Nixon ile Kissinger, Amerika-Sovyetler Birliği yakınlaşması gerçekleştirdiler. Bir süre Doğu-Batı ilişkilerinde bir yumuşama izlendi. İşte tam bir ortamda, Türkiye'deki haşhaş ekimi konusu Amerikan Kongresi'nde ele

³¹¹ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara, 2000, s.17. "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Amerikan yöneticileri, Türkiye'yi global Sovyet yayılcılığını durdurma politikalarının önemli bir parçası olarak gördüler ve Sovyet saldırganlığının önünü kesmek için Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımda bulunmaya karar verdiler. Onlar, Amerikan desteğinin sağlanmaması durumunda SSCB'nin Türkiye'yi Yakın ve Orta Doğu'daki siyasi ve askeri yayılması için bir atlama tahtası haline getirebileceğinden korkuyorlardı."

³¹² Şenol Kantarcı, "ABD'de Ermeni Diasporasının Oluşması ve Lobi Faaliyetleri", www.eraren.org/makaleler/07.04.2003.

alındı.³¹³ Nixon yönetiminin Amerika'da çok geniş boyutlar kazanmış olan uyuşturucu salgınının, neredeyse tek suçlusu olarak Türkiye'yi görmesi ve ülkemizde afyon ekimine tamamen son verilmesi için baskı yapması, hatta Kongrede konunun bu ortamda ele alınması Türkiye üzerine olumsuz etkiler bırakmıştır. Muhalefetin sözcüsü olan önemli bir senatör sonradan Demokratların Başkan adayı olan Senator Mondale- Senatoda, Türkiye'nin afyon ekimine son vermemesi halinde, bu ülkeye silah ambargosu uygulanması ve askeri yardımın kesilmesini öngörüyordu. Mondale'e göre, esasen yumuşama döneminde Türkiye, Amerika açısından stratejik önemini kaybetmişti. ABD'nin Orta Doğudaki çıkarlarının korunmasına gelince; İran ve Suudi Arabistan vasıtasıyla sağlayabiliyordu. Nixon yönetiminin Amerika'daki uyuşturucu salgınının suçunu Türkiye'ye yüklemesi ve kongrede Türkiye'yi itham edici tartışmaların hararetle sürmesi, Türkiye'nin Amerika'daki manzarasını öylesine bulandırmıştır ki, New York'taki bir gazete, Amerikan Hava kuvvetlerinin Türkiye'deki afyon tarlalarını bombalaması önerisinde bulunacak kadar ileri gitmiştir. Bütün bunların karşısında 1973 yılı sonunda, dönemin Başbakanı Ecevit, Nixon yönetiminin, afyon ekiminin Türkiye'de yasaklanması konusundaki baskılarına boyun eğmedi. 1974'te Türkiye, Enosis'i önlemek ve soydaşlarının hayatını emniyete almak için Kıbrıs'a müdahale ettiği zaman da bu baskılar devam etmekteydi. Bu arada geçici İrmak Hükümeti sırasında Amerikan Kongresi, Kıbrıs'a müdahalemiz dolayısıyla Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı aldı. Ancak Demirel Hükümeti, buna mukabelede gecikmedi. Temmuz 1975'te Türkiye'deki ortak askeri tesislerin faaliyetini durdurdu. Bu gelişmeler Türk-Amerikan ilişkilerini kopma noktasına getirdi. İşte, Amerika'da Türkiye'ye düşman etnik lobilerin faaliyetlerini canlandırmaları ve etkinlik kazanmaları, 1970'li yılların başlarından itibaren oluşan bu ortamda gelişmiştir. Rum ve Ermeni lobilerinin tekrar ede geldiği bir müttefikine silah ambargosu koydurabilmeleri gerçekten özellikle Rum Lobisi için büyük bir başarı olmuştur.³¹⁴

Bu gelişmeler Kıbrıs Rum yönetimine ve Yunan Hükümeti'ne büyük cesaret verdi. Türkiye ile olan her sorunu, Amerika yoluyla ona baskı yaptırmak suretiyle kendi lehlerine halledebilecekleri ümidine kapıldılar. Bunun için iki yönlü politika izlediler. Birincisi, Amerika'daki lobilerini güçlendirmek ve Kongre'yi etkileyebilmek için, hiçbir

³¹³ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.223-251.

³¹⁴ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, www.eraren.org/makaleler/07.04.2003.

gayretten ve kaynak tahsisinden kaçınmadılar. İkincisi de, Türkiye'ye dost olmayan teröristler de dahil, bütün gruplar ve devletlerle çok yakın işbirliğine giriştiler ve onları desteklediler. Bu çerçevede esasen Lübnan'daki olaylar dolayısıyla yeniden faaliyete geçmeye hazırlanan Ermeni radikallere ve Amerika'daki ortamı uygun bularak Türkiye aleyhine çalışmalarına etkinlik kazandıran Ermeni kuruluşlarına destek sağladılar.³¹⁵

1973 Santa-Barbara cinayeti ile 1985'lere kadar süren Ermeni terörü ile paralel olarak siyasi arenada özellikle ABD politikasında palazlanan Ermeni lobisi etkin bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır.

1960'larda Kıbrıs bunalımı patlak verince, artık tarihe intikal ettiği sanılan Ermeni meselesi yeniden alevlendi. Hitler'in Yahudilere yaptığı "Genocide"den önce, Türklerin Ermenileri "soykırımı"na uğrattığı iddia ediliyordu.³¹⁶ (Bu iddianın tamamen asılsız olduğunu, soykırımın Türkler değil, Ermeniler tarafından yapıldığını anlamak için 1906-1922 yılları arasında Anadolu'da ve Kafkaslar'da Ermeniler tarafından Türklere uygulanan soykırıma ait cetvel EK-İ'de sunulmuştur.) 1920'lerde, fanatik bir Ermeni lobisine boyun eğerek Lozan Antlaşmasını reddeden Amerikan Senatosu, 1970'lerde de Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasını bahane ederek NATO üyesi Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaktan çekinmedi. Bu ortamda, Amerika'daki Türk düşmanlığının çabucak hortlayıverdiği görüldü. 1920'lerde Ermeni lobisi elebaşları Gerard gibi Amerikan siyaset gangsterlerinin serpmiş oldukları Türk düşmanlığı tohumlarından eli kanlı Ermeni teröristler üretilmiştir. Bu teröristlerin Amerikan topraklarını kana buladıkları da görüldü. Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu ve yardımcısının 27 Ocak 1973 gecesi ABD'nin Santa Barbara kentinde yaşlı bir Ermeni tarafından öldürülmesi ile Türk diplomat ve resmi kişilerini hedef alan amansız bir terör başlatıldı.(Ermeni teröristlerce öldürülen Türk diplomatları ve ailelerinin listesi EK-J'de sunulmuştur.)

Ermeni terörü, çoğu Filistin kamplarında eğitilen militanların eseridir. Ne yazık ki bir kısım basın ve yayın kuruluşların desteklediği Ermeni propagandası kamuoyunda etkili olmaktadır. Tarihi gerçekleri ortaya koymak suretiyle Ermeni propagandasını

³¹⁵ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, www.eraren.org/makaleler/07.04.2003.

³¹⁶ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, s.59.

etkisiz kılmak, Türk ilim adamları ve tanıtma uzmanlarının görevidir. Bu görev güçtür ancak başarılması imkansız değildir.

ABD, günümüzde de Ermeni lobisini hazırda tutarak, sözde Ermeni soykırımı tasarısını kongrede bir dosyada saklayarak arada sırada gündeme getirmeye ve taviz koparmaya çalışmaktadır. Fakat Amerika'nın bu oyunlarını boşa çıkarmak için her halükarda Atatürk'ün milli dış politikasından taviz verilmeyeceğini ve Atatürk dönemindeki gibi hareket etmek gerektiğini belirtmek gerekir. İki yüz yıllık Türk-ABD ilişkilerinde Türkiye'nin somut bir kazancı olmamıştır. Daima Türkiye veren taraf, oyalanan taraf olmuştur.³¹⁷

---

³¹⁷ Erdal Açıkse, *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi*, s.553.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE ERMENİ LOBİSİ

3.1. ABD'DE ERMENİLERİN YERLEŞİM BÖLGELERİ VE NÜFUSU

1924'te yaklaşık 100 bin Ermeni Türkiye ve Sovyetler Birliği'nden ABD'ye doğru yola çıkmıştır. Manuel Sarkisyanz, "Transcaucasian Armenia" isimli eserinde; 1939'larda "...Yaklaşık 100.000 Ermeni'nin İran'da, 175.000'inin Suriye ve Lübnan'da, 75.000'inin Fransa'da ve 200.000'nin de ABD de yaşadığını"¹ belirtmiştir. 1970'lerin ortalarında ABD'deki Ermeni cemaatinin sayısı 350-400 bin civarındadır. Bunların %45'i New England ve Orta Atlantik eyaletinde, %15'i Michigan, Illinois, Ohio ve Wisconsin'de, % 25'i de California'da yaşamaktadır. Bugün ABD'de sadece Boston'da 50.000 Ermeni ikamet etmektedir. Genel itibariyle ABD ve Kanada'daki diaspora en gelişmiş ve uluslararasılaşmış Ermeni topluluğunun bulunduğu yerdir.²

ABD'de Ermeni yerleşimlerine bakıldığında: Massachusetts'te (Boston, Springfield, Watertown, Wercenster, Whitinsville Laurenc, Lowell Haverhill), New York, New Jersey, Pennsylvania (New York City, Troy, Syracuse, Niagara Falls, Union City, Waterviel, Philadelphia), Rhode Island (Providence, Powtucket), Connecticut (New Britain, Hartford, Bridgeport), Orta Amerika'da (Cleveland, Chicago, Granite City, Wankegan, Detroit, Pontiac, Rearborn, Racine), Batı eyaletlerinde (Fresno, Los Angeles, Oakland, Montebello, Valley, San Fransisco, Texas ve Florida) Ermeniler küçük üniteler halinde yaşamaktadırlar. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi büyük çoğunluğu New England ve Orta Atlantik civarındadır. Burayı, Ermenilerin ülkeye yayılımı bakımından, California izlemektedir.³ California'da en yoğun Fresno ve Watertown'da bulunmaktadırlar. Ermenilerin California'daki nüfusu 1980'de 80 000 civarında iken 1990 'da bu rakamın çok üzerine çıkmıştır. Los Angeles ve civarında da önemli bir Ermeni nüfusu vardır. ABD'ye son Ermeni göçleri Sovyet Ermenistan'ından olmuştur.

¹ Şenol Kantarcı, "ABD ve Kanada'da Ermeni Diasporası: Kuruluşlar ve Faaliyetleri", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, s.74.

² Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.75.

³ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987, s.XCVII.

Amerika'daki Ermenilerin nüfusu hakkında değişik tahminler yapılmıştır. 1990'lı yıllardaki resmi kayıtlara göre 700.000 civarındadır. Bu gün 800.000 ile 1.000.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴ Tahminlerin değişmesine rağmen bugün Amerika'da 600.000 kadar Ermeni kökenli insan yaşamaktadır.⁵ Bu sayı 1979 sayımında 6.000.000'un üzerinde bulunan Sovyet Ermenilerinden sonra ikinci büyük rakamdır.

Ermeniler, Amerika nüfusunun çok ufak bir kısmını teşkil etmelerine rağmen toplum hayatında sayılarına oranla çok fazla önemli mevkilere erişmişlerdir. Bugün Amerika'da Ermeni asıllı 10.000 fizikçi, 5.000 avukat, 2.000 üniversite profesörü, binlerce mühendis ve iş adamı ve 100'den fazlada milyoner bulunmaktadır. Bunun dışında Ermeniler eğlence endüstrisi, spor, politika, askerlik ve yayın dallarında da adlarını duyurmuşlardır. Ünlü yazar William Saroyan, şarkıcı "Cher" ve Kaliforniya eski valisi George Deukmejian iyi bilinen örneklerden bazılarıdır.⁶

Nüfusları ve Kongrede temsilieri bakımından pek göz doldurucu bir sayıda olmasalar da, Türkiye'ye yönelik Amerikan politikasını çarpıtma imkanına sahip oldukları görüldüğünde, ABD politikasında dikkate değer bir Ermeni baskı grubu gücünün varlığı görülür. Bunda çeşitli faktörler etkindir. Her şeyden önce ABD'deki gerçekten dikkate değer organizasyonları, bunların koordine faaliyetleri, önemli rol oynar. Yine Ermenilerin batılılara gerek dinsel bakımdan gerekse kültürel bakımdan, daha yakın olması, ayrıca bir asırı aşan bir süre Amerikan toplumu içerisinde bu kültürle yetişmeleri, bu toplum ile daha çabuk ilişki kurmalarını sağlamıştır. Bu da Ermenilerin Amerika'daki yaptırım güçlerini kuvvetlendirmiştir.

⁴ Agos Gazetesi, (Naklen; Ersal Yavi, *1856-1923 Emperyalizm Kıskaçında Türkler, Ermeniler, Kürtler*, İzmir, 2001, s.385).

⁵ 1980 Amerikan nüfus sayımına göre Amerika'da yalnızca 212.621 Ermeni kökenli Amerikalı yaşamaktadır. Ancak bu sayı normalin çok altındadır. Çünkü büyük bir ihtimale sayım sırasında Ermenilerin çoğu Lübnanlı, İranlı, Suriyeli vs. olarak kaydedilmiştir. Muhtemelen yalnız Los Angeles'de 200.000, ve 1981'den beri Ermeni asıllı George Deukmejian adlı Ermeni asıllı bir vali tarafından yönetilen Kaliforniya eyaletinde ise 400.000 Ermeni yaşamaktadır. Ancak Ermenilerin bu sayısı çok abartılmamalıdır. Çünkü bu sayı Kaliforniya nüfusunun ancak %1.5'nu ve tüm nüfusun % 0.2'sini teşkil eder. Ama her halükarda Amerika'da Ermeni kökenli Amerikalıların sayısı Türk kökenli Amerikalılardan çok daha fazladır. Ermeni nüfusu bakımından daha sonra Fransa (350.000), Lübnan (200.000) ve İran (150.000) gelmektedir.

⁶ Michael M.Gunter, "Ermeni Terörizminin Çağdaş Görünümü", *Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.38, s.134.

Ermeni nüfusu ve diasporasının dağılımı konusunda birinci bölümde detaylı olarak bahsettiğim için burada ayrıntıya girmeyeceğim.

3. 2. ABD'DE ÖNEMLİ ERMENİ SİMALARI

ABD'de politik arenada sivrilen ilk isim, New York'tan milletvekili seçilen Steven Derounian (1952-64) olmuştur. 1952 yılından itibaren ABD'de Ermeni diasporası etkinliğini artırarak devlet dairelerinde çeşitli pozisyonlara gelmişlerdir.⁷ 1985 yılında bu defa California'dan Charles Pashayan milletvekili olarak Temsilciler Meclisi'nde görülmektedir. Pashayan, ilk olarak 1978 yılında meclise girmiştir. Pashayan, Amerika Ermeni Kilisesine mensuptur.⁸

Bir başka Ermeni Richard Manoogian, ABD Başkanı Jimmy Carter döneminde Beyaz Saray'da "Eserleri Koruma" görevine atanmıştır. 1980'li yılların ikinci yarısının önemli bir diğer ismi de Ermeni Lobisi'nin önde gelen isimlerinden George Deukmenjian'dır. 1982 yılından 1990 yılına kadar California Valiliği yapmış olan Deukmenjian, daha önce California Eyalet Savcılığı ve Eyalet Senatosunda Azınlık liderliği görevlerinde de bulunmuştur. Ayrıca Başkan Ronald Reagan'ın Başkanlık kampanyasında "Ermeni Asıllı Amerikalı Oy Sahipleri Komitesi"ne başkanlık yapmıştır.⁹ 1970'lerden itibaren Ermeni Lobisi'nin Deukmenjian'la beraber çalışmalarını yürüten ismi California Eyalet Meclisi üyesi Walter Karabian olmuştur. Karabian, lobi faaliyeti olarak California'da Türkiye aleyhine kamuoyu oluşturma görevini yerine getirmeye çalışmıştır.

Amerika'da tanınmış Ermenilerden bir diğer isim Rhode Island'da Brown Üniversitesi Başkanı Vartan Gregorian'dır. Bu şahıs Tebriz doğumludur. Akademik kariyerini yapmadan önce New York Halk Kütüphanesi'nin başkanlığını yapmıştır. ABD'de iş dünyasının ünlü isimlerinden birisi de Alex Manoogian'dır. Manoogian, ABD'de Türkiye aleyhtarı lobi faaliyetlerine maddi destekleriyle dikkatleri çeken bir

⁷ N. Nisa Bayramoğlu, *Amerika ABD'nde Lobi Faaliyetleri*, Ankara, 1985, s.43.

⁸ N. Nisa Bayramoğlu, *a.g.e.*, s.43.

⁹ Bu komite dokuz kişiliktir ve çeşitli eyaletlerden oluşturulmuştur. Komitenin danışmanlığını ise Pashayan yapmıştır.

isimdir.¹⁰ Yine ABD’de önde gelen kişilerden birisi de Los Angeles’li Finansör Kerkorian’dır.

Ermenilerin önde gelen lobicilerinden biri de ABD Birleşmiş Milletler eski Daimi Temsilci Yardımcısı Set Momjian’dır. Momjian, Başkan Carter zamanında Yahudi Soykırımı Anma Konseyi (U.S. Holocaust Memorial Council)’ne atanmıştır. Ayrıca 1979’da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nda Beyaz Saray’ı temsil etmiştir. Edward P. Djeredjian ABD’nin Moskova Büyükelçiliği’nde Üçüncü Katiplik görevi yapmıştır. 1972’lerde Başkan Nixon için çalışan Ken Khachian, Başkan Reagan’ın seçim kampanyasında “konuşma yazarı” olarak çalışmış, 1981 Mayıs ayına kadar Beyaz Saray’daki bu görevine devam etmiştir. Ayrıca 1985 yılında Beyaz Saray Humaniter Bilimler Milli Vakfı Program ve Politika Dairesi Direktörü Armen Tahsidinian adlı Ermeni asıllı Amerikalıdır.¹¹

Yukarıda sayılan simalara ilave olarak Amerika’da bulunan Amerikalı Ermeni tanınmış isimlere Türkiye Mardin doğumlu, Kanada’da yaşamını sürdüren fotoğraf sanatçısı Yusuf Kars ve Türkiye Van doğumlu ressam Vosdanik Adoian da gösterilebilir.¹²

3. 3. ABD’ DE FAALİYET GÖSTEREN ERMENİ KURULUŞLARI

1965 yılından 2000’e kadar ABD’deki Ermeni kuruluşlarında gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde ABD’de yüzlerce örgüt kurulmuştur. Bu örgütlerin çeşitli şehirlerde ve kasabalarda şubelerinin bulunduğu da hesaba katılırsa rakam oldukça yüksektir. Genel olarak 1887’den günümüze ABD ve Kanada’daki Ermeni kuruluşlarının sayısı kiliseler hariç¹³ yaklaşık 1046 civarındadır. Bu rakama 182 Ermeni kilisesini eklediğimizde, sayı 1228’e ulaşmaktadır.¹⁴

ABD’deki Ermeni Diasporası kuruluşları, ABD genelinde çeşitli isimler altında örgütlenmişlerdir. Bu örgütlerin sahip oldukları maddi olanaklar ve destekler,

¹⁰ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.76.

¹¹ N. Nisa Bayramoğlu, *a.g.e.*, s.43.

¹² Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.77.

¹³ Bu kiliseler siyasi olarak da faaliyet göstermektedirler, özellikle ABD Başkanlık seçimleri döneminde Ermeni kiliseleri, herhangi bir Ermeni partizan kuruluşun çalışma tarzından farklı çalışmaz.

¹⁴ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.77.

örgütlenme biçimleri ve haberleşme araçlarından yararlanma bakımından diğer ülkelerde bulunan Ermeni örgütlerinden çok daha etkin durumdadırlar. Bu ülkede Taşnaklar'ın, Ramgavarlar'ın, Hınçaklar'ın birbirlerinden bağımsız ayrı örgütleri mevcuttur. Bu üç grup örgütün Ermeni davası üzerine izlemiş oldukları politikanın bir gereği olarak, dünyadaki diğer hareketler ve uzun vadeli dış politikalardan etkilenmektedirler. Ayrıca, Avrupa, Ortadoğu, Afrika ülkeleri ile Sovyetler Birliği ve Ermenistan Cumhuriyeti ile amaç ve ilkeleri oranında ilişkilere sahiplerdir. Yani ABD'deki bu örgütler saydığımız yerlerdeki Ermeni örgütleriyle koordinasyon sağlamaktadırlar. Bütün bu psikolojik etkilenme olanaklarının dışında Amerika'da mevcut bilimsel kuruluş ve araştırma merkezleriyle, siyasi kişilerle, kilise, hastahane, bakımevleri, yetimhaneler, yurttaşlık örgütleri, halkevleri, ve çeşitli mahalli örgütlerle de gereğinde işbirliği ve karşılıklı yardım adı altında ilişkiler kurmaktadır.¹⁵

Genel olarak Amerika ABDi'nde faaliyet gösteren Ermenilere ait kuruluşlar şunlardır: Okul Mezunları Kuruluşları (Alumni Organizations), Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers), Sportif Kuruluşlar (Athletic Organizations), Halkevleri (toplum) Merkezleri (Community Centers), Yurttaş (Hemşehri) Kuruluşları (Compatriotic Organizations), Kültürel kuruluşlar (Cultural Organizations), Bekar Ermeni Bay ve Bayanları Tanıştırma Hizmeti Kuruluşları (Dating Service Organizations), Eğitimsel Kuruluşlar (Educational Organizations), Vakıflar (Foundations), Cenaze Defin-Tören Meskenleri ve Mezarlıklar (Funeral Homes and Cemeteries), Edebiyat Kuruluşları (Literary Organizations), Bakımevleri ve Nekahat Hastaneleri (Nursing Homes and Convalescent Hospitals) Gösteri-Temsil ve Bağlı Sanat Grupları (Performing and Allied Arts Groups), Hayırsever Kuruluşlar (Philanthropic Organizations), Mülteci Yerleştirme Kuruluşları (Refugee Resettlement Organizations), Dini Kuruluşlar (Religious Organizations), Sosyal Hizmet Kuruluşları (Social Service Organizations), Öğrenci Kuruluşları (Students' Organizations "College and University"), Gençlik Kuruluşları (Youth Organizations)'dir.¹⁶

¹⁵ Esat Uras, *a.g.e.*, s.XCVII.

¹⁶ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.77.

3. 4. KURULUŞLARIN SAYILARI, AMAÇLARI VE FAALİYETLERİ

Ermeniler'e ait ABD'de bulunan Okul Mezunları Kuruluşları' (Alumni Organizations) nın sayısı 16'dır. Okul Mezunları Kuruluşlarının genel olarak ilk temel amaçları: Her birlik, (mümkün olabilen her şekilde) mezun oldukları okulların (Kolejlerin) eğitim seviyelerini iyileştirmeyi ve ileriye götürmeyi hedeflemektedir. Her birlik, kendi okul mezunları ile sıkı irtibatlar kurarak bir çatı altında toplanıp halihazırda bu okullarda eğitim gören Ermeni öğrencilere sosyal, kültürel, eğitimsel vs. gibi alanlarda destek olmayı gaye edinmiştir. Ayrıca bu dernekler Ermeni öğrencilere eğitim ve kültürel aktiviteler vasıtasıyla milli duyarlılığı (Ermeni milliyetçiliğini) sunmayı hedeflemişlerdir. Bu kuruluşlar kendi mezunlarının finansal destekleriyle faaliyetlerini sürdürmektedirler.¹⁷

3.4.1. Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers)

ABD' de faaliyet gösteren Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri gerek NGO olarak, gerekse çeşitli Amerikan üniversitelerinde faaliyet göstermektedirler. Bu merkezlerin 9'u California da, 4'ü New York'ta, 3'ü Massachusetts'te, 2'si Michigan'da, Utah, ve Connecticut'ta birer tane olmak üzere (toplam 20 adet) aktif bir şekilde faaliyet göstermektedirler. Bu merkezlerin yaklaşık üçte biri çeşitli üniversitelerde faaliyet gösterirken geri kalanı NGO olarak çalışmalarını yürütmektedir. Bu araştırma merkezlerinin en önemli kuruluş ve icra amaçları;(sözde) Ermeni soykırımı araştırmalarını akademik olarak yürütmek ve bunun için konferanslar, paneller gibi aktiviteleri hem organize hem de maddi olarak desteklemektir.¹⁸ Bunların yanı sıra hem Ermenistan'da hem de diasporadaki Ermeni kültür, tarih, dil, edebiyat gibi

¹⁷ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.79.

¹⁸ Ermeni grupları için her ilmi çalışma, Ermenilik davasına hizmet ettiği ölçüde, (sözde) Ermeni topraklarının Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve İran'dan nasıl toprak koparılacağını anlattığı ve bu toprakların Ermenilere ait bulunduğunu kanıtladığı derecede ilgi çekicidir. Ermeni tarihi, sanatı ve kültürü, arkeolojisi, sosyal bilimler ve dil üzerinde çalışan ve kıyaslamalı araştırmalar yapan üniversite ve ilim kurumlarının ve araştırma merkezlerinin vazgeçemeyeceği konular içerisindedir. O halde, faaliyet alanı olarak birinci sırada üniversiteler, araştırma merkezleri, enstitüler gelmektedir. Gerekliğinde (sözde) Ermeni Davası'na hizmet edici merkezler ve enstitüler de kurulmaktadır. Böylece bu araştırma merkezlerinin çalışmaları, propaganda aracı olarak kullanılmak sureti ile dünya kamuoyunun dikkati (sözde) Ermeni Meselesi üzerine çekilmektedir. (Erdal İler, *Ermeni Propagandasının Kaynakları*, Ankara, 1994, s. 30-31. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Esat Uras, *a.g.e.*, s.CXI-CXII-CXIII.)

araştırmalarını yürütmek ve Ermenilerin sosyo-politik ve ekonomik sorunlarını çözüme kavuşturmak. Kuruluşların faaliyetleri çeşitlilik göstermektedir. ABD ve Ermenistan Cumhuriyeti'nde teknoloji, eğitim ve ekonomiyi etkileyen meselelerin analizini, araştırmasını ve istişaresini yapmak gibi faaliyetler de yürütmektedirler.

(Sözde) Ermeni soykırımı konusunda ABD'deki hemen bütün Ermeni araştırma merkezleri (enstitüleri) koordineli bir şekilde faaliyet göstermektedirler. Bunların arasında özellikle Armenian American Society for Studies on Stress and Genocide, Armenian Center for National ve 1967 yılında kurulan International Studies, California State University Fresno Armenian Studies Program gösterilebilir.¹⁹ Bunların yanı sıra Center for Armenian Research and Publication University of Michigan Dearborn, National Association for Armenian Studies & Research (NAASR), University of California Los Angeles UCLA ve Massachusetts'de Zoryan Institute for Contemporary Armenian Research and Documentation, Inc. gibi araştırma merkezleri Türkiye aleyhine çalışmalar yürütmektedirler.²⁰

3.4.2. Bu Merkezlerin Diğer Faaliyetleri

Ermeni sanatı, jeopolitik tarihi, edebiyatı, kültürü vs. gibi çalışmalarını teşvik etmek, dünya genelinde bu gibi akademik araştırma yapanlarla işbirliği içerisinde olmak., gerek ABD'de gerekse dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış bulunan Ermeni diasporasının demografik yapısını incelemek, aile kayıtlarını tutmak, muhafaza etmek, konuyla ilgili evlilik, doğum, ölüm, iltica, hastahane, göç, oy verme, organ bağıışı, vergi, mezarlık işleri, kişisel vs. gibi konularda dosyalar tutmak, milli bir data verisi oluşturmak için Ermenistan ve Ermeni halkı ile ilgili materyalleri bir kütüphanede toplamak, konu hakkında akademik yayınlar yapmak, hıristiyanlık üzerine eserler yayınlamak, Ermeni kiliseleri için papazlar yetiştirmek, Ermeni kiliseleri inşa etmek vs. şeklinde sıralanabilir.²¹

Ermeni sanat ve kültürü, tarih, arkeoloji, sosyal bilimler, dil gibi konular üzerinde çalışan ve kıyaslamalı araştırmalar yapan üniversite ve bilim kurumları genel

¹⁹ Esat Uras, *a.g.e.*, s.CXII

²⁰ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.80.

²¹ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.80.

itibariyle konuyu tamamen ilimsel olarak, insanlık ve uygarlık tarihi ve araştırmaları açısından gurken, Ermeni azınlık rgutleri bu yaklaşımı birer propaganda konusu ve aracı şeklinde değerlendirmektedirler. Ermeni grupları için her bilimsel alışma Ermenilik davasına hizmet ettiği lude, her araştırma merkezi Ermeni topraklarının Türkiye, Rusya veya İan'dan nasıl koparılacağını anlattığı ve bu toprakların Ermenilere ait olduğunu kanıtladığı derecede ilgi çekicidir. Bu yüzden faaliyet alanı olarak ilk sırayı niversiteler, araştırma merkezleri ve enstitüler, (herhangi bir imkan doğar doğmaz da Ermeni davasına hizmet edici) merkezler, kurma işi almaktadır. Üniversite, enstitü ve araştırma merkezlerinin çalışmaları propaganda aracı olarak kullanılmak suretiyle dünya aydınlarının, gençliğinin dikkati Ermeni davası üzerine çekilerek bu zümreler tarafından güçlü ve dinamik bir destek sağlanacağı düşünülmektedir.²²

Bütün bu kuruluşlar yayınladıkları bilimsel eserlerde, haritalarda, sanat ve kültür ağırlıklı konular üzerine yaptıkları çalışmalarda Türkiye ve Türklük ile ilgili konuları Ermeni davası gözü ile ele almakta özellikle haritalar üzerinde oynamaktadırlar. Örneğin bu kuruluşların çizdikleri haritalarda Doğu Anadolu, Trabzon-Adana arasındaki çizginin doğusu tamamen Ermenistan olarak gösterilmektedir. Bu kuruluşlar şunlardır:²³

- American Armenian International College
- Analysis Research & Planning for Armenia (ARPA Institute)
- Armenian American Society for Studies on Stress and Genocide
- Armenian Center for National and International Studies
- Armenian Film Foundation
- Armenian Genealogical Society
- Association des Etudes Armeniennes

²² Ermeni davasına hizmet eden bu tür kuruluşlar ABD'nin yanı sıra diğer bir çok ülkede faaliyet göstermektedir. Avrupa'ya bakıldığında Ermeni azınlık örgütlerinin rehberliğinde başta Fransa olmak üzere Almanya ve İngiltere'de Ermeni meselesi üzerine araştırma, yayın yapan kürsüler ve enstitüler bulunmaktadır. Lübnan'da Beyrut Amerikan Üniversitesi, Ermeni faaliyetlerinin önemli merkezlerinden birisidir. İan İşfahan niversitesi'nde 1969 yılı başında kurulan Ermeni kürsüsü günümüze kadar yoğun çalışmaları ile dikkat çekmektedir. Erivan'daki enstitüler, araştırma merkezleri ve arşivler gerek ABD'deki gerek Avrupa'daki gerekse dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan bu tür kuruluşlara sürekli bilgi ve belge sunmak gibi bir hizmeti üstlenmiştir. Bilimsel konferans ve sempozyumlar özellikle uluslar arası bir nitelik taşıdığı zaman bu kuruluşlardaki yetkililer katılmakta ve Ermeni sorunu üzerine yapmış oldukları çalışmaları meslektaşlarına aktarma imkanlarına kavuşmuş olmaktadır (Bkz. Esat Uras, *a.g.e.*, s.CXI-CXII).

²³ şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.81-82.

- California State University, Fresno Armenian Studies Program
- Center for Armenian Research and Publication University of Michigan-Dearborn
- Columbia University Program in Armenian Studies
- Emmanuel Bible College
- Harvard University Armenian Studies Program
- National Association for Armenian Studies & Research²⁴
- Saint Nersess Armenian Seminary
- Society for Armenian Studies University Research Center University of Michigan Dearborn.
- University of California Los Angeles (UCLA)
- University of Connecticut Armenian Studies Program
- University of Southern California Friends of Armenian Music

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Ermeni araştırma ve çalışmaları merkezlerinin hemen hepsinin amacı, ABD ve dünyanın diğer yerlerindeki Ermeni kimliğini, kültürel, tarihi, vs. olarak korumanın yanı sıra Türk düşmanlığı propagandası yapmak ve yaymaktır.

3.4.3. Sportif Kuruluşlar (Athletic Organizations)

Yılın farklı zamanlarında çeşitli mezheplerdeki Ermeni'yi bir araya toplayarak ABD'de olan Ermeniler arasında birlik sağlamayı amaçlayan kuruluşlardan biri de ABD'de faaliyet gösteren ve sayısı 20'yi bulan Sportif Kuruluşlardır (Athletic Organizations). Eğitim ve yardım amaçlı olan bu kuruluşlar Ermenistan'dan resmi ve ziyaret amaçlı kabileleri de içine alan koordineli aktivitelerinin yanı sıra, bir sonraki olimpiyat oyunları için nitelik kazanmak üzere ABD'yi ziyaret eden Ermeni takımlarının yaptıkları masrafları üstlenme gibi sorumluluklarla çalışmaktadırlar. Benzer şekilde toplumsal hizmeti amaçlayan, Ermenileri bir araya toplamayı hedefleyen kuruluşlardan birisi de Halkevleri (Toplum) Merkezleridir (Community Centers). Bu kuruluşların da sayısı 13'ü bulmaktadır.

²⁴ Bu merkezin ayrıca (sözde) "Ermeni Soykırımı Çalışmaları İçin Program" (Program for Armenian Genocide Studies) adı altında ayrı bir birimi mevcuttur.

3.4.4. Yurttaş (Hemşehri) Kuruluşları (Compatriotic Organizations)

Amerika ABDi'nde dikkat çeken en önemli Ermeni kuruluşları, 30 dernek olarak faaliyet gösteren Yurttaş (Hemşehri) Kuruluşlarıdır (Compatriotic Organizations). Bu kuruluşlara verilen isimler ilginç olduğu için aşağıda bu örgütlerin listesi verilmiştir.

- Arabkir Union, Inc.
- Ararat Armenian Society
- Armenian Aintabtzy Association
- Armenian Compatriotic Union of Guessaria
- Armenian Compatriotic Union of Ourfa
- Armenian Society of Los Angeles
- Beylan Compatriotic Union
- Bolsahay Culturel Association
- Chomaklou Compatriotic Society
- Compatriotic Union of Dickranagerd
- Constantinople Armenian Relief Society, Inc.
- Culturel Society of Armenians from Istanbul A.B.G.U. School Building.
- Educational Association of Malatia (Massachusetts)
- Educational Association of Malatia (New Jersey)
- General Society of Vasbouragan
- Iranian Armenian Society of New York
- Kessap Armenian Educational Association
- Mousa Ler Association
- Organization of Istanbul Armenians
- Pan-Sebastia Rehabilitation Union
- Raffi Romanian Armenian Association
- Sghert Armenian Association
- Tibverank Alumni, Inc
- Union of Armenians of Aintab
- Union of Marash Armenians (Watertown-Massachusetts)
- Union of Marash Armenians (Boston-Massachusetts)
- Union of Marash Armenians (New York)

- Union of Marash Armenians (California)
- Urmia Armenian Organization
- Zeyton Compatriotic Association

Yurttaş (hemşehri) kuruluşlarının hemen hepsinin ortak amacı; isimlerinden de anlaşılacağı üzere (Arapkir Birliği, Siirt Ermeni Birliği, Maraş Ermenileri Birliği vs. gibi) ABD'deki üçüncü nesil Ermeni çocuklarına (sözde) Ermeni toprakları diye nitelendirdikleri Türkiye topraklarının kendilerine ait olduğu fikrini aşılmaya çalışmalarıdır. Bu amaçlarının yanı sıra kültürel, eğitimsel ve toplumsal aktiviteler yürütmektedirler. Örneğin: California Glendale'de 1956 yılında kurulan Armenian Society of Los Angeles (A.S.L.A.) örgütü, Ermenice eğitim veren bir koroya, kadınlar, çocuklar ve gençler için bir dans grubuna sahiptir. Ayrıca her yıl piknikler organize ederek Ermenilerin bir araya gelip kaynaşmalarını sağlamaktadırlar. Constantinople Armenian Relief Society, Inc. adlı örgüt, İstanbul ve ABD'deki Ermeni örgütlerine moral ve finansal olarak destek sağlamak amacıyla kurulmuştur. Genel olarak bu dernekler ABD'deki Ermeniler arasında kabile zihniyetini ve etnik olarak Ermeni kimliğini yaşatmaya çalışmaktadırlar.²⁵

3.4.5. Kültürel Kuruluşlar (Cultural Organizations)

Sayıları 89'u bulan Ermenilere ait Kültürel Kuruluşlar (Cultural Organizations)'ın Ermeni kimliğinin ABD'de yaşatılması bağlamındaki çalışmaları ve yeni nesil Ermenilere Ermenilik ruhunu aşılması gayretini sürdürmesi bakımından önemli bir faaliyet yürütmektedirler. Bu kuruluşlardan bazılarının amaç ve faaliyetleri şöyledir:²⁶

3.4.5.1. A.G.B.U. Central Committee of America East: 1906 yılında New York'ta kurulan bu derneğin amacı, her nerede Ermeni varsa, eğitimsel, kültürel, fiziksel, manevi ve ahlaki gelişimini desteklemek, her nerede yardıma muhtaç Ermeni varsa tespit edip, genel refah düzeyini iyileştirmek, iş ve meslek kazandırmak, bu insanlara hibe olarak yardımda bulunmak veya borç para vermek, öğrenciler için burs

²⁵ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.83-84.

²⁶ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.85-89.

sağlamak gibi hizmetlerin yanı sıra yine ABD'deki Ermeniler için anaokulları, ilkokullar, liseler ve kolejler açmak gibi faaliyetler yürütmektir.

3.4.5.2. A.G.B.U. Cleveland Chapter: 1906 yılında Ohio Cleveland'da kurulan bu dernek tamamen A.G.B.U. Central Committee of America East'ın amacı doğrultusunda hizmet vermektedir. Yukarıdaki faaliyetlere ilave olarak bu amaçlara hizmet edecek projeler üretmek, programlar geliştirmek ve enstitüler kurmak gibi çalışmalar yürütmektir.

3.4.5.3. AGBU President's Club: 1975 yılında Virginia Arlington'da kurulmuştur. AGBU President's Club, Ermeni gençlerine yönelik programlar için (A.G.B.U.) Genel Ermeni Yardımsever Birliği'ne özel destek sağlayan önemli bir bağış kurulusudur. Bu dernek, A.G.B.U. New York Yazlık İntörn Programına (A.G.B.U. New York Summer Intern Program) ve A.G.B.U. Los Angeles Yazlık İntern Programına (A.G.B.U. Los Angeles Summer Intern Program) maddi destek sağlar ve bu programları yürütür. AGBU President's Club, Alex ve Marie Manoogian kurumlarıyla birlikte Michigan Üniversitesinin Erivan'daki Ermeni Dili Yazlık Enstitüsünün Sponsorluğunu yapar. Bu dernek ayrıca "Aram Khachaturian Müzik Ödülü" nün hem sponsorluğunu hem de organizasyonunu yürütür.

3.4.5.4. Ararat Foundation: Ermeni tarihi, müziği, sanatı üzerine seminerler organize etmek, Ermeni kültürü ve Hıristiyanlık inancının yayılmasına katkıda bulunmak, bu amaçla Ermeni Amerikan kiliselerine, kolejlere ve Hıristiyan derneklerine İncil dağıtmak; Ermenice el yazması kitapların ortaya çıkarılması için araştırmalar yürütmek, konferanslar organize etmek ve Ermenistan depremi mağdurlarına yardım sağlamak gibi faaliyetler yürütmektedir.

3.4.5.5. Armenian American Citizens' League of California: 1931 yılında California Fresno'da kurulan AACL'nin beş tane şubesi vardır. Derneğin amacı maddeler halinde şöyle sıralanmıştır.

- Amerika ABDi'nin bütün yasal kurum ve kuruluşlarını ve anayasasını savunmak ve el üstünde tutmak,
- Kanuna ve düzene itaati teşvik etmek,

- Amerikan demokrasisinin yüksek idealleri ve Amerikan vatandaşlığının imtiyazlarına minnettarlık duygusunun gelişmesini desteklemek,
- Yardım amaçları, Ermeni eğitim ve kültür hizmetleri için maddi destek sağlamak ve yaratmak,
- İyi vatandaşlık ve adil bir yaşam için gerekli bilgiyi, yurttaşlık şuurunu bir bütün olarak toplumu içerisinde ve kendi üyeleri içerisinde geliştirmek ve desteklemek,
- Karşılıklı yardımseverlik ve işbirliği ruhuna dernek üyelerinin kendisini adamayı kutsallaştırmaktır.

AACL, Ermeni öğrencileri için burs, ABD’de yardıma muhtaç Ermeniler için hibe yoluyla bağış ve borç para yardımında bulunmak gibi faaliyetler yürütmektedir.

3.4.5.6. Armenian American Culturel Society of Las Vegas: 1976 yılında kurulmuştur. AACCS’nin amacı, ABD’deki Ermeni diasporasına, Ermeni tarihini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini öğretmek, Las Vegas’a yeni gelen Ermenilere yardım etmektedir.

3.4.5.7. Armenian Association of Greater Baltimore: 1944 yılında kurulmuştur. Amacı, Ermeni yetimhanelerine yardım, Ermenistan’a yakıt yardımı gibi önemli Ermeni sorunları için mali destek sağlamaya çalışmak ve diğer Baltimore Ermenileriyle Ermeni kültürünü ve dilini paylaşmaktır.

3.4.5.8. Armenian Culturel Association of Washington (ACA): 1988 yılında kurulan dernek, Washington’da Ermeni kültürünü, sanatını, dilini, müziğini geliştirmek, tanıtmak için faaliyet yürütmektedir. Derneğin “ACA Dil Laboratuvarı” isimli bir günlük Cumartesi okulu ve “ACA Newsletter” isimli bir bülteni vardır.

3.4.5.9. Armenian Culturel Organization of Minnesota (ACOM): 1980 yılında kurulmuştur. Kuruluşun amacı; Ermeni tarihini, dilini kültürünü korumak ve geliştirmek için üyelerini teşvik eden faaliyetleri ve programları yürütmektir. Bu genel amacın dışında özellikle Minnesota çevresi için, Ermeni tarihi yanında dil ve kültür hizmeti programlarını yürütmek, dini siyasi ve sosyal farklılıkları göz önünde tutmadan katılımı teşvik eden bir çevre yaratmak ve üyeleri arasında bir ahengin, uyumun oluşturulmasına etkin bir biçimde yardımcı olmaktır. Ayrıca Minnesota

çevresindeki Ermeni asıllı insanların Ermeni kültürüne ilgi duyan dostlarına ve akrabalarına Ermeni kültürünü tanıtmak için toplantılar ve tanışma günleri tertip etme gibi faaliyetleri sürdürmektedir. Derneğin “ACOM Newsletter” isimli bir bülteni mevcuttur.

3.4.5.10. Armenian Network of America, Inc. (A.N.A.): 1983 yılında New York'ta ve 1984 yılında Washington D.C. de kurulmuştur. Üç şubesi vardır. Bu örgüt Amerikalı Ermenileri sosyo-kültürel ve mesleki uzmanlık alanlarında bir araya getirme, birbirlerinden haberdar etme, Amerikalı Ermenilerin ilgi alanını destekleme ve dünya çapında Ermenilerin yüz yüze kaldığı sorunlara yönelme ve onlara çözüm arama gibi amaçlarla çalışmalar yürütmesinin yanı sıra mesleki uzmanlık programları, kültürel programlar ve Ermenistan'da son gelişmeler, Ermeni sanatı, mesleki uzmanlık gelişimini içeren aylık olarak düzenlenen güncel konular üzerine konferanslar gibi aktiviteleri yürütmektedir. Bu faaliyetlere ilave olarak A.N.A. “Inroads to the Armenian Network” isimli yayını çıkarmaktadırlar.

3.4.5.11. Tekeyan Culturel Association (TCA): İlk olarak 1964 yılında Quebec Kanada'da kurulan TCA daha sonra 1967 yılında Ontario Kanada ve 1969 yılında da New York'ta kurulmuştur. Politik bağlantı olarak Ramgavar Partisi'ne bağlıdır. Quebec Kanada'daki TCA'nın 12 şubesi vardır. Ontario Kanada'daki TCA'nın 3, New York TCA'nın ise 14 şubesi vardır. Genel olarak amaç ve faaliyetleri; konferanslar, sergiler, kutlamalar, konserler ve TV programlarını destekleme gibi çalışmalarının yanı sıra Ermeni gençleri arasında kültürel aktiviteleri yürütme, Ermeni öğrencilerine, okullarına hatta üniversitelerine maddi destekte bulunma gibi çalışmaların içerisinde olduklarıdır. Kitap satış hizmetleri ve “Arch. Vazken Keshishian Kütüphanesi” vardır. “ABAKA Armenian Weekly” diye bir gazete çıkartmaktadırlar.

Yukarıdaki örgütlere ilave olarak, Ermenistan'a sağlık, eğitim ve refah konularında yardım etme amacıyla kurulan Bay Area Friends of Armenia (BAFA), ABD ve Ermenistan'daki halkları kaynaştırmak, Ermeni halkının geleneklerini devam ettirmek ve Ermenistan depreminden zarar görenlere yardım gibi konularda faaliyet yürüten Armenian Society of Greater Kansas City (ASGKC), Cambridge ve Massachusetts ile Ermenistan (Erivan) arasında eğitim, kültürel ve diğer alanlarda sıkı

ilişkiler içerisinde olan Cambridge-Yerevan Sister City Association, Inc., Ermeni tarihi binaları vs. gibi restore etme işini misyonu olarak kullanan ABD ve Kanada'da altı tane şubesi bulunan Land and Culture Organization, Inc.(LCO), ve benzer alanlarda çalışan bir çok örgüt bulunmaktadır.²⁷

ABDde faaliyet gösteren ve oldukça ilginç olan Ermeni Kuruluşları da bulunmaktadır. Örneğin Bekar Ermenileri bir araya getirerek tanıştırma hizmeti veren kuruluş bunlardan birisidir. (Dating Service Organizations). Bunlar Armenian Singles Group ve Hye Introductions, Inc. olmak üzere California'da iki kuruluş olarak hizmet vermektedir.

ABD California'da American Universty of Armenia, Davitian & Mariamian Armenian Educational Foundation ve Mekhitarian Educational Foundation olarak faaliyet gösteren eğitim kuruluşlarının yanı sıra Washington D.C.'de bulunan Armenian American Action Committee, New Jersey'de Armenian American Support & Education Center, New York'ta Armenian National Education Comitte Ermenilerin eğitimi alanında çalışmaktadırlar. Bu kuruluşlar genel olarak ABD'de haftada tek gün eğitim yapan (One-day School) Ermeni okullarının kalitesi ve etkinliğini iyileştirmeye çalışmanın yanı sıra bu okullara gelen her öğrenciye Ermeni kültürünü ve dilinin bilgisi temelinde Ermenilik ruhunu nakşetmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca bu kuruluşlar kendi toplumunda Ermeni eğitimi için kendisini derin bir ilgiyle adanmış olan bütün gönüllü mesleki uzmanları toplamaya çalışır, görevlendirmeler yapar, tavsiyelerde bulunurlar. Eğitim materyallerini ve okullara ders kitaplarının dağıtımını yaparlar. Bunlara ilave olarak öğretmen eğitimi seminerleri yürütmek, öğrenciler için festivaller, eğitim programları, akademiler ve deneysel okullar için sponsor bulma ve diğer bölgesel aktiviteleri yürütürler.

Ermenileri inceleyen dört büyük ana inceleme ve araştırma merkezi kurulmuştur. Yalnızca Kaliforniya'da kilise, politik parti, atletizm, kültür dernekleri, sosyal gruplar ve profesyonel faaliyetler olmak üzere değişik konularda faaliyet gösteren 200'ün üzerinde Ermeni organizasyonu vardır. Bir kaynağın dediğine göre "Los Angeles'te her hafta sonu en az 10 değişik Ermeni faaliyeti yapılmaktadır." Bu

²⁷ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.88.

Ermeni faaliyetlerinin tabii ki bir çoğunun terörizm ile hiçbir ilgisi yoktur. Ancak bazıları 'Türkiye'ye olan nefreti gizli olarak körüklemekte ve hatta bazen de açıkça şiddeti desteklemektedir.²⁸

Ermenilerin davalarını Amerikan kamuoyuna tanıtmak için yaptıkları çabalardan biri de "soykırım incelemeleridir." Son yıllarda ABD'de birçok okul müfredatına modern soykırımın vahşeti ile ilgili kısımlar eklemiştir. Tabii ki esas olarak II. Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi soykırımı incelenmektedir, ancak, Amerika'daki Ermeniler bu okul programlarından bazılarında "Ermeni soykırımını" ekletmeyi başarmışlardır. Bir Ermeni sempatzanına göre "Bunun sonucunda... Ermenilerin unutulmuş soykırımı tekrar hatırlanacaktır" Başka bir yazar da büyük bir heyecanla Connecticut, Massachusetts, New Jersey, New York ve Pennsylvania gibi eyaletlerindeki Ermeni davasını içeren soykırım incelemelerinden bahsetmektedir. Aynı yazar şu sözleriyle Ermenilerin iki yüzlü ve aşırı politik tarafgirliğine örnek teşkil etmektedir: "Bu araştırma için birinci engel Türk kaynaklarının da kullanılmasıdır."²⁹

Başka bir deyişle, Türkiye hiçbir savunma hakkı verilmeden suçlanıp, yargılanıp, mahkum edilmelidir ve tüm bunlar da sözüm ona ilmi bir çalışma uğruna yapılmalıdır! Amerika'daki Türk Büyükelçisi Şükrü Elekdağ şu sonuca varmıştır: "Tarihin bu şekilde devamlı saptırılması, nesilden nesile kin yaratmış ve teröristlerin işine yaramıştır."³⁰ Aynı şekilde Türk Dış Politika Enstitüsü, Ermeni faaliyetlerini inceledikten sonra şöyle der: "Kaçınılmaz olarak, bu propaganda 1973'ü takip eden yıllardaki Ermeni terörizmine ortam yarattı."³¹

3.4.6. Vakıflar ve Dernekler

ABD'de ikisi California'da olmak üzere Michigan, Connecticut, New Jersey, New York ve Nevada'da toplam yedi vakıf ABD ve dünyanın diğer yerlerindeki Ermeni çıkarları için hizmet vermektedir. ABD'de vakıfların yanısıra Edebiyat Dernekleri

²⁸ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.134.

²⁹ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.136.

³⁰ Elekdağ *Eulogizes Arıkan; Condemns Terrorism. Turkey Today* (Amerika Türk Elçiliği yayını) Şubat 1982, s. 3.

³¹ *The Armenian Issue in Nine Questions and, Nine Answers* (Ankara:Dış Politika Enstitüsü, 1982), Önsöz.

(Literary Organizations),³² Bakımevleri ve Nekahat Hastahaneleri (Nursing Homes and Convalescent Hospitals),³³ Gösteri-Temsil ve Bağlı Sanat Grupları (Performing and Allied Arts Groups),³⁴ Hayırsever Kuruluşlar (Philanthropic Organizations),³⁵ Mülteci Yerleştirme Kuruluşları (Refugee Resettlement Organizations),³⁶ Sosyal Hizmet Kuruluşları (Social Service Organizations),³⁷ Öğrenci Kuruluşları (Students' Organizations "College and University")³⁸ ve Gençlik Kuruluşları (Youth Organizations)³⁹ gibi birçok Ermeni kuruluşu faaliyet göstermektedir.

3.5. ABD'DE ERMENİ YAYIN ORGANLARI

Bugün Amerika'da 18 Ermeni okulu bulunup Ermeni sorunları ile uğraşan 10'u İngilizce olmak üzere 28 periyodik yayınlanmaktadır.⁴⁰

3.5.1. Günlük ve Haftalık Yayın Yapan Ermeni Gazeteleri

ABDde haberleşme ve kamuoyunu oluşturma araçlarında genel itibariyle "Ermeni Sorunu" yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bu yoğunluk özellikle Nisan ayından başlayıp Mayıs ayı sonuna kadar devam etmektedir. Son yıllarda yılın hemen tamamını kaplamaya başlamıştır. ABD'de genel basın yayın organları arasında Ermenilere en büyük desteği veren gazete The New York Times'tır. Bu gazetenin en büyük özelliği taraflı bir şekilde sadece Ermeni görüşlerini yansıtmasıdır.

ABD'deki Ermeni yayın organları Hınçak ve Taşnak örgütleri tarafından yönlendirilmektedir.

ABD'de yayın yapan en eski gazete 1899 yılında yayın hayatına başlayan ve sadece Ermenice olarak çıkan Hairenik Weekly adlı gazetedir.⁴¹ Bu gazeteyi Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin sahip olduğu Eritassart Hayastan adlı gazete takip

³² İki Ermeni Edebiyat Derneği, New Jersey ve California'da faaliyet göstermektedir.

³³ ABD'de Ermenilere ait toplam 9 Bakımevi ve Nekahat Hastahanesi bulunmaktadır.

³⁴ Bu derneklerin sayısı 27'dir.

³⁵ 16 Hayırsever kuruluş mevcuttur.

³⁶ 4 tane Mülteci Yerleştirme Kuruluşu faaliyet göstermektedir.

³⁷ Toplam 13 kuruluş çalışma yapmaktadır.

³⁸ Toplam 64 Öğrenci Derneği ABD'de çalışma yürütmektedir.

³⁹ 10 Gençlik Kuruluşu bulunmaktadır.

⁴⁰ Michael M.Gunter, a.g.m., s.134.

⁴¹ Şenol Kantarcı, a.g.m., s.90.

etmektedir. 1903 yılında çıkartılmaya başlayan gazete Ermenice ve İngilizce olarak New Jersey’de yayın yapmaktadır. ABD’de yayınlanan bir diğer gazete de Asbarez Armenian Daily’dir. 1908 yılında kurulan gazete California’da Ermenice ve İngilizce olarak çıkmaktadır. Bu gazeteleri 1922 yılında çıkan ve bu gün Massachusetts’de aylık olarak yayın hayatına devam eden Bakiar Monthly ve yine aynı tarihte yayın hayatına California’da başlayan, haftada iki gün Ermenice olarak çıkan Nor Or Semi-Weekly adlı gazeteler izlemektedir. Bu gazetelerin dışında kuruluş tarihlerine göre Massachusetts’de sadece İngilizce olarak çıkmaya başlayan Armenian Mirror Spectator gazetesi, 1933 yılından beri İngilizce ve haftalık olarak çıkartılmaya başlayan Armenian Weekly, İngilizce olarak 1958 yılından beri yayın yapan (ABD’de Ermeniler için İngilizce olarak çıkan en eski gazete) California Courier gazetesini saymak mümkündür.⁴²

Bu gazetelere ilave olarak California’da Armenian Life Hai Gyank Weekly, Vozni, Paros Bi-Weekly, Nor Gyank New Life Weekly, New Armenia Daily, Massis Armenian Weekly, Kamarak Weekly, Yerkoonk, Nor Seroond, Armenian Observer ve New York’ta Armenian Reporter gazeteleri yayınlanmaktadır.

3.5.2. Süreli Ermeni Yayınları

Ermeni çalışmaları üzerine ABD’de yaklaşık olarak 17 süreli yayın çıkartılmaktadır. Bu yayınların 5’i California’da, 3’ü New York’ta, 4 tanesi Massachusetts’de, 2’si Ohio’da diğerleri ise Washington, D.C., Michigan ve Illinois’te yayınlanmaktadır. Bu yayınların sadece 4 tanesi Ermenice ve İngilizce olarak yayınlanmakta 13 tanesi ise tamamı İngilizce olarak çıkartılmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır.

- Annual of Armenian Linguistics
- Annual of the Society for the Study of Caucasia University of Chicago Slavic Language Dept.
- Ararat Magazine A.G.B.U.
- Armenian Behavioral Science Association Bulletin c/o Social Sciences Dvission

---

⁴² Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.90.

- Armenian Numismatic Journal
- Armenian Review
- Armenian Studies at Columbia University Newsletter
- Aspora
- Hye Sharzhoom (Armenian Action)
- Journal of Armenian Studies
- Journal of the Society for Armenian Studies Dept. of Near Eastern Languages
- Locus U.C.L.A.
- NAASR Newsletter
- Navasart
- RAFTA Journal of Armenian Poetry
- Society for Armenian Studies Newsletter c/o Armenian Research Center
- TransCaucasus: A Chronology⁴³

3.5.3. Bültenler ve Dergiler

ABD ve Kanada'da Ermenilerin çıkarmış oldukları çeşitli eyaletlerinde yayınlanan bülten, kısa haber bülteni (newsletter) ve dergi toplam sayısı 113'tür. Bunlardan bazıları aşağıda sıralandığı gibidir:

- California'da Armenian International Magazine, Locus, Navasart, Armenian Professional Society Bay Area Newsletter, Calvary Messenger, Forty Martyrs Armenian Apolostic Church of Orange Country Bulletin, Gantegth, Harvest, Haytoug, Hie Tbrotz, Holy Cross Armenian Apolostic Cathedral, Hoosharar, Hromgla, Hye Booj Health Quarterly, Immanuel, Kach Nazar Monthly, Lifeline, Looy's, Mashdots Periodical, Menk, Meshag Publishing Report, Mesrobian Reporter, Mother Church, Nakhagoch, Navasart Monthly, Oshagan, Our Voice, Pari Loor (Van Nuys'da), Pari Loor (Los Angeles'ta), Pilgrims Progress, Saint Garabed Armenian Apolostic Church Bulletin, Saint James Armenian Apolostic Church Newsletter, Saint Mary Armenian Church of Yetteem Bulletin, Saint Mary's Armenian Church Bulletin, Saint Vartan Voice, Saint Sahag and Mesrop Armenian Church Bulletin, School Life, Seeds,

⁴³ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.91.

Shoghagat, Shrijapat, Tertig, Varak, Verelk, Voice, Noor Looy, Window View of the Armenian Church, Yerchanic Hooy.

- New Jersey'de A.G.B.U. Bulletin, AMAA News, Beacon, Chah, Eritassard Hayastan, Gantegh, Hyedoun, Journal of the Association of Armenian Information Professionals, Lradoo, Saints Vartanantz Newsletter.

- New York'ta A.G.B.U. News Magazine, AGBU/AIS, Armenian Church Monthly, Armenian Evangelical Church of New York Bulletin, Eternal Flame, Hoosharar (Armenian Edition), Hope, Loosaper, Nareg, New York Armenian Home for the Aged Newsletter, News From Your Seminary, Nor Sebastia, Outreach, Saint Sarkis Armenian Apolostic Church of Niagara Falls Bulletin, Shoghagat, Sunrise, Tebi Yergir (Toward the Land), Zong, Zuartnotz.

- Massachusetts'de NAASR Newsletter, Armenian Artists Association of America Newsletter, Armenian Library and Museum of America Newsletter, Dadjar, First Armenian Church of Belmont Bulletin, Hai Sird, Loosavorich, Looy, Sanahin, Soorhantag.

- Michigan'da Armenian Congregational Church of Greater Detroit, Ereponi Visions, Vartenik.

- Illinois'te Lantern, Pavev Monthly, Saint Gregory Armenian Apolostic Church Bulletin. Bunların yanı sıra Washington'da Azdarar Gazett. Washington, D.C. 'de Shnorhali. Connecticut'ta The Church Bell, Loosaper. Rhode Island'da Gantegh, Paros. Florida'da Gomidas. Pennsylvania'da The Illuminator, Louys. Maryland'da Mashtots. PA'da Mer Doon, Saint Mark's Parish News. New Hampshire'de Mount Ararat News. Wisconsin'de Nareg, Varak. Ohio'da Paros. Texas'ta Saint Kevork Armenian Church. Virginia'da Sevan Newsletter.

3.5.4. TV-Radyo Programları

ABD'de Ermenilere ait İngilizce ve Ermenice yayın yapan 22 radyo programı bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır:

- Michigan'da: ARARAT Amateur Net, Heritage of Armenian Culture, Armenian Radio Hour of Metropolitan Detroit,

- California'da: ARARAT Net Western North America, Armenian American Radio Hour, Armenian Tele-Radio, Fresno Armenian Radio Hour, Hamazkayin

Armenian Radio Hour, Hye Oozh Armenian Radio Show, Menk Talk Show, Spuirk Armenian Radio Hour, Massachusetts’de: Armenian Culturel Hour, Armenian Heritage Radio Program, Armenian Independent Broadcasting,

- New Jersey’de: Armenian Outreach Radio, Armenian Radio Hour of New Jersey, Sound of Armenia,

- Rhode Island’da: Armenian Radio Hour,

- Illinois’te: Armenian Radio of Cleveland,

- Pennsylvania’da: Armenian Radio Hour of Philadelphia

- Washington, D.C. de: Voice of America (Armenian Service) isimli radyo programları yayınlanmaktadır. Bu radyo programları farklı kanallardan farklı günlerde ve farklı saatlerde yayın yapmaktadırlar. Örneğin California’dan KTYM 1460 kanalından yayın yapan Armenian American Radio Hour, Cumartesi geceleri saat 3.00’den 4.00’a kadar bir saatlik, Pazar günleri ise sabah 10.00’den 11.00’a kadar bir saatlik yayın yapmaktadır. Yine 1943 yılında kurulan ve WNZK 690 AM kanalından Ermenice ve İngilizce yayın yapan, Armenian Radyo Hour of Metropolitan Detroit, Pazar günleri saat 10.00- 11.00 arası bir saatlik program yapmaktadır.⁴⁴

ABD’de yayın yapan Ermenilere ait televizyon programlarının sayısı ise 6’dır. Bu TV programlarının 6’sı da ABD’nin yalnızca bir vilayetinde yayın yapmaktadırlar. Bunlar California’da yayınlanan Andre Danik Show, Armenia Today, Armenian Teletime, Tele Armenia, Horizon Armenian T.V. ve Nor Serount adlı TV programlarıdır. Bu programlar da radyolar gibi çeşitli kanallarda, belirli günlerde ve belirli saatlerde yayın yapmaktadırlar.⁴⁵ Genel olarak bu radyo ve televizyon programları Ermenilere yönelik kültürel hizmetler verirken, Ermenileri bir arada tutma ve Türkiye’ye yönelik son derece bölücü yayınlar içeren programları da kapsamaktadır. Örneğin: Türk-Amerikan Dernekleri Federasyonu Başkanı Egemen Bağış’ın şu sözleri Ermeni Paranoyası’nın ne kadar vahim bir hal aldığı göstermesi ve ABD’deki bu programların içeriğini ortaya koyması bakımından oldukça düşündürücüdür:

“Öyle olaylar yaşıyoruz ki bazen beş yaşındaki bir Ermeni kızını televizyona çıkartıyorlar; “Sana köpek dediğimiz zaman aklına ne geliyor?” sorusunu sorduklarında

⁴⁴ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.94.

⁴⁵ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.94.

“Türkler” cevabını veriyor. Yani bu beyin yıkama olayı çok küçük yaşlardan başlıyor”⁴⁶ demektedir.

3.5.5. İnternet Siteleri

Ermeni diasporası, Türk diasporasından daha kalabalık olmadığı halde ve Ermenistan Cumhuriyeti dahi Türkiye Cumhuriyeti'nden daha güçlü olmadığı halde batı kamuoyunda bu kadar destek bulabilmekte, zamanları çok değerli olan Avrupalı parlamenterleri kendi davaları için adeta seferber edebilmektedirler. Bütün Türkiye aleyhindeki görüş ve tasarıların bir komplo ürünü olduğu gibi komplocu ve sonuçta kimseye de somut bir yararı olmadığına inandığımız görüşleri bir kenara bırakırsak, kendimize şu soruları sormak ve bir çare düşünmek zorundayız.

- Niçin bu kadar insan ve parlamenter Ermeni iddialarını ciddi buluyor?
- Niçin biz soykırımın sözde olduğu konusunda kimseyi ikna edemiyoruz?
- Acaba bizim kamuoyunu bilgilendirme (ikna da diyebiliriz) konusunda kullandığımız yöntem ve teknikler yetersiz midir?⁴⁷

Gerçekten de bu sorular hepimiz, özellikle de Dışişleri yetkililerimiz tarafından yanıt aranması gereken sorulardır. Galiba bu sorular içerisinde dünya kamuoyunu bilgilendirememiş önemli bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Bu sorunun temelinde ise bilgi çağının nimeti İnterneti yeterince değerlendirememiş önemli bir yer tutsa gerektir. Her ne kadar Ermeni sorununun sanal alemin yaygınlaşmasından önce de var olduğunu kabul etsek bile, yine de klasik bilgilendirme konusunda da yetersizliğimiz inkar edilemez. Kaldı ki, sadece 4,5 veya 5 milyon nüfusa sahip Ermenistan ve diaspora Ermenilerinin bu alanda da bize göre fersah fersah önde oldukları bir gerçektir. Dahası, bu artık insanların savaşlarını sanal aleme taşıdıkları ve insanların bilgilenecek için ilk başvurdukları alanın sanal alem olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Artık sadece ürünler değil, fikirler de sanal alemde değiş tokuş edilmektedir. Artık sınıflar ve ülkeler arasındaki savaşlar sanal alemde sıklıkla ve belki de daha etkili olarak yapılmaktadır. Amerikan emperyalizminin üçüncü dünya

⁴⁶ www.nethaber.com/haber/haberler/0.1082,34254-6.00.html, 07.04.2003.

⁴⁷ Kemal Çiçek, “İnternette Ermeni Sorunu”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı I*, Ocak-Şubat 2001, Yıl:7, Sayı: 37, s.503.

ülkelerinde en iyi anlatılma ve uygulanma yolunun sanal alem ve bilgisayar oyunları vasıtasıyla olduğu artık gizlenmemektedir. Ayrıca, özellikle batı dünyasında insanların "gördüğüme inanırım" varsayımından yola çıkarsak, bu alanda yapılacak faaliyetlerin önemi daha iyi görülecektir.

Demek ki, bilimsel gerçekleri insanlara basit bir şekilde ulaştırma ve anlatma yöntemlerine ihtiyaç vardır. Soykırım yalanı konusunda ülkemiz ve insanlarımızın bir komplo ile karşı karşıya olduğunu bir an için kabul bile etsek, dostlarımızın veya tarafsızların bu konuda doğru bilgilendirilmeleri gerekir ve günümüzde en etkin ve kolay yöntem internettir. O halde bu alanda yapacaklarımız en az Dışişleri bakanlığımızın milyonlarca dolar harcayarak lobiler bazında yürüttüğü faaliyetler kadar önem arz etmektedir. Fakat, henüz sanal alemde de Ermeni soykırımının "sözde" olduğu gerçeğini anlatma konusunda Ermeni diasporasından çok geri olduğumuzu sanal alemde yaptığımız bir gezintiye dayanarak rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sanal alemde Web sitelerini gezerken yaptığımız bazı basit tespitler bile söylediklerimiz teyit etmeye yeterlidir. Mesela sanal alemin en çok kullanılan sitelerinden birisi olan "yahoo.com"da anahtar kelime olarak "Armenia" girildiğinde 37 değişik kategoride 190 site karşımıza çıkmaktadır. 3.3 milyon nüfusa ve 2900 Dolar (1999 tahmini) kişi başı milli gelire sahip bir ülke için bu çok yüksek bir rakamdır. Ermenilerin sadece yahoo'da sözde Ermeni soykırımını anlatmak için açtıkları 9 site vardır.⁴⁸ Dahası bu web siteleri arasında link bağlantısı yapılmıştır. Bu site planlayıcılarının sistemli ve örgütlü çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Üstelik bu siteler içerik olarak oldukça iyi durumdadırlar. Bu sitelerde Ermeni tarihçilerin "reddedilemeyecek delillerle" ortaya koydukları sözde soykırım animasyonlar, fotoğraflar, haritalar ve şahit ifadelerine dayanılarak en basitten bilimsele doğru farklı farklı yöntemlerle yer almaktadır. Mesela "cilicia.com" (isme dikkat) soykırım hakkındaki sitelerin en doyurucu olanlarından birisidir. Açılıştta hemen site okuyucuyu şu çarpıcı cümle ile karşılamaktadır. "We have been waiting for an apology for 86 years, 1 months, and 16 days" (86 yıl, 1 ay, 16 gündür bir özür bekliyoruz). Görüldüğü

---

⁴⁸ Kemal Çiçek, *a.g.m.*, s.504.

gibi site herkesi sözde soykırım konusunda duyarlılığa ve istikrarlı bir propagandaya davet etmektedir.

Bu sitede ziyaretçi www.genocide.am, Armenian National Institute, Reynold Khacha-tourian's adlarında dört siteye daha yönlendirilmektedir. Her birinin içeriği farklı olan bu sitelerden "cilicia.com"da soykırım fotoğrafları albümü, soykırımı doğrulayan ve Hitler, Atatürk, ve ABD Büyükelçilerine ait olduğu iddia edilen sözler, soykırımın görgü şahitlerinin ifadeleri, etkin batı basınında bu konuda çıkan haberler, soykırımla ilgili okunması önerilen kitaplar verilmektedir. Sözde soykırımın şahitleri bölümünde, herkese yakınlarından bu konuda duyduklarını yazabilecekleri bir pencere açılmakta ve böylece sayfa sürekli güncellenmektedir, hafızaların tazelenmesi yanında, sözlü tarih malzemesinin geliştirilmesi sağlanmaktadır. Biz de soykırımı uğrayan Türk vatandaşlarının ifadeleri bir kaç yöremiz ile sınırlıdır ve bu çalışmalar da maalesef kamuoyuna yeterince mal edilememiştir. <http://www.armenian-genocide.org/> adlı site ise Armenian National Institute (Ermeni Ulusal Enstitüsü)'nin resmi sitesidir ve bilimsel olarak en doyurucu olandır. Sözde Ermeni soykırımını araştırma, inceleme ve kanıtlamaya adanmış olan bu enstitünün web sitesi bize propagandanın bütün boyutlarını görme imkanı vermektedir.

Enstitü sitesinde de anlatıldığı gibi soykırım konusu belge, bilgi, kitap, fotoğraf ve sözlü tarih arşivi oluşturmaktadır. Özellikle Amerikan okullarında soykırım dersi konulması konusundaki çalışmaları kayda değer olup, müfredata uygun bir soykırım ders kitabı ve videoları bulunmaktadır. Yine etkin web sitelerinden birisi de <http://www.anca.org/anca/>'dır. Bu site Armenian National Committee of America'nın (Amerika'nın Ermeni Ulusal Komitesi) resmi sitesi olup, lobiler ve web siteleri arasında en etkin faaliyet içerisinde olanlardan birisidir. Bu günlerde soykırım anısına bir posta pulu çıkarttırmak için yoğun bir faaliyet içerisinde olan komite, web sayfasında günlük gazetelerde sözde soykırım hakkındaki haberleri, soykırımı anlatmak için kamuoyunu yönlendirme çalışmaları yürütmektedir. Türkiye aleyhine kongre düzenleme ve valiler üzerinde baskı yapmak için yoğun bir seferberlik halindedir. Bütün bu faaliyetler sürekli güncellenen siteden kamuoyuna duyurulmaktadır.

Ayrıca sanal alemde yine sözde soykırımla bağlantılı fakat link/kolay bağlantı verilmemiş birçok önemli adres bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının adresleri şunlardır:

- www.umd.umich.edu/dept/armenain/facts/
- www-scf.usc.edu/~khachato/genocide.html
- www.armeniaonline.com
- www.calpoly.edu/~pkiziria/pub-fi-les/facts.html
- <http://www.hr-action.org/> [http:// www. despan.com](http://www.despan.com) [http:// www.agbu.org](http://www.agbu.org)

Bunların her birinin tanıtımı için sayfaların yetmeyeceği aşıkardır. Bu nedenle bir kaç tanesinin burada dikkatinize sunuyorum. Soykırım hakkında projelendirilen www.igc.apc.org/learn/projects/hgp.html adlı kısmen bilimsel içerikli web adresleri yanında, ülkemiz aleyhinde "yüzyılın soykırımı suçunu en vahşi şekilde milyonlarca sivile karşı işlemiş ülkeyi öğrenmek ister misiniz?" şeklinde bir soru ile başlayan (<http://members.xoom.com/roblopes/learn>) propaganda ağırlıklı siteler çok sayıda bulunmaktadır. Yine propaganda içerikli soykırım hakkında video filmleri izlemek için kurulmuş siteler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:⁴⁹

- <http://www.filminternational.com/genocidevideos.html>;
- <http://www.hatewatch.org/fommvideo.html>;
- <http://www.angelfire.com/ab/armeniangenocide/index.html>

Bu film sitelerine ulaşımı kolaylaştırma için Ermeniler hemen tüm arama motorlarına ilan vermektedirler.

Ermeni lobileri web sitelerinde araştırmacılar için de önemli imkanlar sunmaktadırlar. Mesela; http://www.umd.umich.edu/dept/armenian/facts/gen_bib.html adresi taşıyan bu sitede (www.ess.uwe.ac.uk/genocide/armenia.htm) Ermeniler ve özellikle soykırım hakkında yazılan 400'ün üzerinde kitap içeren iki bibliyografya

---

⁴⁹ Kemal Çiçek, a.g.m., s.505.

çalışması yer almaktadır.⁵⁰ Ayrıca soykırım dokümantasyon merkezi adıyla bir sitede sanal alemde hizmet vermektedir.

Kısaca özetleyecek olursak sanal alemde 1.100 civarında sitede Ermeniler hakkında bilgi bulunabilmektedir.⁵¹ Ayrıca kolay bağlantılarla kütüphanelerde yaptığımız taramalarda da Ermenilerin yayın faaliyeti konusunda ne kadar aktif oldukları görülmektedir. Şu anda satışta olan (Barnes&Noble) en az 57 soykırım kitabı vardır. Diğer bir ünlü online kitap satış sitesi olan Amazon.com ise 55 kitap satmaktadır. Bunların içerisinde Türkiye lehine kitap yoktur. Amerikan kongre kütüphanesinde (Library of Congress) Ermenistan hakkında 750 tane dolaylı veya doğrudan soykırım ile ilgili kitap varken, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kütüphanesinde Ermeni sorunu hakkında 32, Bilkent Üniversitesinde ise sadece 443 kitap vardır. Demek ki, bilimsel olarak da henüz Ermeni diasporasının kurduğu siteleri yalanlayabilecek yayınlardan yoksunuz.

Buna karşılık Türk tezini anlatan sadece on civarında sitemiz bulunmaktadır. Ancak bunların yarısından fazlası resmi sayılırlar ve içerik olarak birbirlerine yakın tezler içermektedirler. Söz konusu siteler içerisinde www.ermenisorunu.gen.tr., Dışişlerinin resmi web sayfası olan www.mfa.com.tr ve www.turkishforum.com önemli ve doyurucu olmaları ile ön plana çıkmaktadır. Özellikle www.ermenisorunu.gen.tr sitesi içerik olarak son derece doyurucudur. Türkçe yanında Almanca, İngilizce, Fransızca olması da önemlidir. Ayrıca sorun oldukça kapsamlı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından deşifre edilen arşiv belgeleri ile de desteklenmektedir. Bu sitenin en önemli özelliklerinden birisi de Ermeni sorunu ile ilgili gelişmeleri son dakika olarak ziyaretçilere aktarmasıdır. Ancak resmi nitelikleri ve yeterince görsel olmamaları bu sitelerin en önemli handikaplarıdır.⁵²

Bu yüzden daha etkili olmaları bakımından sivil toplum örgütleri ve bazı enstitülerin de web sayfalarına soykırım yalanı sayfaları açmaları şiddetle önerilmelidir. Bu anlamda şimdilik üç-beş site tespit edebildik. Bunlardan <http://rmembers.tripod.com/>

⁵⁰ Armenian Genocide: A comprehensive Bibliography and Library Resource Guide, Armenian Republic, 1992.

⁵¹ Kemal Çiçek, *a.g.m.*, s.506.

⁵² Kemal Çiçek, *a.g.m.*, s.506.

armenian_murderers/ adresindeki hem yukarıdaki sitelere bağlı hem de Azerbaycan'da Ermenilerin yaptıkları katliamları ele almaktadır. Diğer bir bağımsız site ise <http://www.armenianreality.com/> sitesidir. <http://www.turkishforum.com/> sitesinde bugünlerde güncellenmeye muhtaç olmakla beraber, özellikle Amerikan entellektüellerinin Türk tezine yaptığı katkının anlaşılması için mutlaka görülmesi gereken bir sitedir. Kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu sitelerden başka ayrıca şu adreslerde de Ermeni sorunu dosyaları vardır. Ama, daha önce de ifade ettiğimiz gibi bunların içerikleri birbirlerine yakındır. Fakat kurulmalarını yine de olumlu karşılamalıyız. İnternetteki bu sitelerin adresleri aşağıda verilmiştir :⁵³

<u>Site Adresi</u>	<u>Konusu</u>
http://www.armenianreality.com	The Armenian Reality
http://www.turkishforum.com	Turkish Forum
http://www.ermenisorunu.gen.tr	Armenian Problem
http://www.mfa.gov.tr/	Turkish Republic Ministry of Foreign Affairs
http://www.atam.gov.tr/	Atatürk Research Center
http://www.ataa.org/	Assembly of Turkish American Associations
http://www.turkatak.gen.tr	TürkAtak Site
http://www.ftaa.com/	Florida Turkish American Association
http://www.turkey.org	Turkish Embassies
http://www.turant.com/	Texas Turkish American Associations
http://www.kultur.gov.tr	Turkish Republic Ministry of Culture
http://world.std.com/%7Eetacs/	New England Turkish American Associations
http://www.atahouston.org	Houston Turkish American Association
http://www.avsam.org/	Avrasya Strategic Research Center
http://turk-info.de/	Turkish Info
http://www.angelfire.com/ma2/ermeni/	Armenian problem
http://www.emu.edu.tr/~inaf/	International Affairs Research Center
http://www.armenianterror.com/	Armenian Terror

⁵³ Kemal Çiçek, *a.g.m.*, s.506.

Sözünü ettiğimiz bu siteler, belki de engeller yüzünden arama motorlarında yer bulamamaktadırlar. Bu yüzden ulaşmaları ancak adreslerinin doğru bilinmesi ile mümkün olabilmektedir. Mesela yahoo.com arama motorunda "Armenian Question" yazıldığında garip bir şekilde sadece Vanouhi Nazarian adlı bir Ermeninin saçma sapan özel sitesi çıkmakta ve o da sizi Ermeni Genocide (soykırım) sitelerine yönlendirmektedir. Bunun, tesadüf değilse iyi planlanmış bir oyun olduğunu kabul etmemiz gerekir. Daha az kullanılan hotbot.com arama motoru ise bize ait 4, Ermenilere ait veya yakın 6 web sayfası vermektedir. Demek ki, ne kadar mükemmel siteler hazırlarsak hazırlayalım önemli arama motorlarından yararlanılmadıktan sonra Ermeni sorunu veya İngilizce yazılışı ile Armenian Question kimse tarafından tanınmayacaktır.

Yukarıdakiler dışında internetteki araştırmalarım sonucu bulabildiğim internet siteleri de aşağıdadır.

3.5.5.1. Ermeni Lobilerinin Linkleri / Link of Armanian Lobbies

- www.armenianet.co.uk
- www.armenian-genocide.org/
- www.armeniasearch.com/
- www.bxscience.edu/orgs/holocaust/edguide/2.html
- www.calpoly.edu/~pkiziria/pub-files/arm-children.html
- www.ci.pasadena.ca.us/mayoral_speeches/armenian_commemoration.html
- www.cilicia.com/
- www.dailybruin.ucla.edu/db/issues/96/4.24/view.armenian.html
- www.fedayi.com/
- www.filnet.fr/perso/alexan/armenie/adress.htm
- www.gendercide.org/case_armenia.html
- www.genocidfactor.com
- www.geocities.com/Athens/Ithaca/1886/genocide.html
- www.geocities.com/Heartland/Acres/1680/armenia.html
- www.georgia.net/ani
- www.hr-action.org/armenia/index.html
- www.HyeEtch.nareg.com.au

- www.panarmenian.net
- www.scf.usc.edu/~khachato/armenia.html
- www.scf.usc.edu/~khachato/genocide/
- www.studentgroups.ucla.edu/asaweb
- www.umd.umich.edu/dept/armenian/facts/armenia.html
- www.wolfeagle.com/
- www.agbu-montreal.org/
- www.almainc.org
- www.altern.org/armenie
- www.anca.org
- www.angelfire.com/ab/armeniangenocide/index.html
- www.ararat-eskijian-museum.com/
- www.arf.am
- <http://davidashen.aua.am/folklore/>
- <http://home.earthlink.net/~madenian/genocide/>
- <http://members.aol.com/ARMENIA2000/genocide.htm>
- <http://memoiresarmeniennes.ewebcity.com>

3.5.5.2. Türk Linkleri

- www.devletarsivleri.gov.tr/
- [www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/cumhuriyet/AzerbaycanErmenisorunu/
indexs.htm](http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/cumhuriyet/AzerbaycanErmenisorunu/indexs.htm)
- <http://politika.dumlupinar.edu.tr>
- www.eraren.org/
- www.tsk.mil.tr/genelkumay/uluslararası/ermenisorunu.htm
- www.yok.gov.tr
- www.ttk.gov.tr
- www.angelfire.com/ma2
- www.arslanbulut.net
- www.basbakanlik.gov.tr
- www.belgenet.com
- www.ermeni.tv/htm/genel.htm

- www.ftaa.com
- www.geocities.com/t_volunteer/armenian/index.htm
- www.inaf.gen.tr
- www.kafkas.edu.tr/kars/mesele.htm
- www.karabakh.org
- www.kultur.gov.tr/portal/tarih_tr.asp?belgeno=1571
- www.mersin.edu.tr/erмениsorunu/erмениsorunu01.html
- www.mersin.gov.tr/index.php?cid=34
- www.soykirim.info/
- www.stjohnpress.com/
- www.tbmm.gov.tr
- www.tetedeturc.com/
- www.turkey.org/start.html
- www.turkhaber.org/
- www.turkishdailynews.com
- www.ulkucu.org/dunya_adiller.htm
- www.ulkucu.org/erменisirada2.htm
- <http://armenians.virtualave.net/es1.asp>
- <http://bucatarih.sitemynet.com/ermeni/ermeni.html>
- <http://erмениsorunu.4t.com/>
- <http://f24.parsimony.net/forum61784/>
- <http://home.worldnet.fr/~tcarbsk/home2.htm>
- <http://members.aol.com/xsoysal/index.html/homepage.htm>
- http://members.tripod.com/armenian_murderers
- <http://people.freenet.de/soysal/ermeni.htm>

3.6. ABD'DEKİ ERMENİ KİLİSELERİ

3.6.1 Başlıca Ermeni Kiliseleri

ABD'de Doğu Piskoposluk Bölgesiyle bağlantılı olan 55, Batı Piskoposluk Bölgesiyle bağlantılı 20 kilise vardır. Bunların dışında doğrudan Doğu Piskoposluğuna bağlı 28, Batı Piskoposluğuna bağlı 13, Ayrıca Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı ABD'de

7 Ermeni kilisesi bulunmaktadır. Evangelical yani Protestan mezhebine bağı Ermeni kilise sayısı ise ABD’de 38’dir.⁵⁴

Ermeniler’in genellikle 1915 tehciriyle birlikte dünyanın çeşitli bölgelerine dağıldıklarını ve böylelikle bir Ermeni diasporasının oluştuğunu iddia ettiklerini daha önce belirtmiştik. ABD’deki kiliseler incelendiğinde durumun hiç de böyle olmadığı ortaya çıkar. 1881 yılında Massachusetts’te Armenian Evangelical Church of the Martyrs’in inşa edilmesi, 1889’da Rhode Island’da Armenian Euphrates Evangelical Church’ün inşa edilmesi, 1892’de yine Massachusetts’de First Armenian Church of Belmont inşa edilmesi, 1896’da Armenian Evangelical Church of New York’un inşası, 1897’de California’da First Armenian Presbyterian Church’ün inşası ve devamla 1898’de New Jersey’de Armenian Presbyterian Church, 1900’de Pennsylvania’da Holy Trinity Armenian Apolostic Church, 1901’de yine California’da Pilgrim Armenian Congregational Church, 1907’de New York’ta United Armenian Calvary Congretional Church, 1910’da California’da Saint Gregory the Illuminatör Armenian Church, yine New York’ta Saint Illuminator’s Armenian Apolostic Cathedral ve 1914 yılında California’da Holy Trinity Armenian Apolostic Church inşa edilmiştir.⁵⁵ Kiliselerin kuruluş tarihleri değerlendirmeye alındığında 1915 öncesinde dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi ABD’de de karakteristik bir Ermeni diasporasının oluştuğu fark edilecektir.

Hemen hemen ABD genelinde bütün eyaletlere dağılmış olan bu kiliseler yoğun olarak California, New York ve New Jersey’de bulunmaktadır. ABD’de bulunan Ermeni kiliseleri, dinî etkinliklerin ötesinde daha çok farklı alanlarda faaliyet göstermektedirler. Her kilise bulunduğu bölgedeki yöre Ermenilerine kültürel etkinlikler alanında da sponsorluk yapmakta ve ABD’de Ermenilerin düzenlemiş oldukları festivallere her yıl düzenli olarak katılmaktadır. Düşünüldüğünün aksine yani bir kilisenin aslı görevi olan dini öğretmek, insanlara sevgiyi, kardeşliği aşılama gibi asli bir görevi ifa etmek varken, bahsi geçen kiliseler ABD’de yaşayan diaspora Ermenilerine sevgi yerine kini, kardeşlik yerine düşmanlığı aşlamaktadırlar. Bunun en

⁵⁴ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.95.

⁵⁵ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.95.

bariz delillerinden birisi, bu kiliselerde her yıl düzenlenen (sözde) soykırımı anma günlerinde ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

3.6.2. ABD' de Eçmiyazin-Antilyas Kavgası

ABD'de gerçekleşen ilginç vakalardan birisi de Eçmiyazin-Antilyas arasındaki rekabetin ABD'de son derece vahim bir şekilde patlak vermesidir. Antilyas Katogigosluğu'nun Eçmiyaz'ın Katogigosluğu'nun ruhani üstünlüğünü 1933 yılında tanımaması ile başlayan bu ikiliğin aynı yıl içerisinde New York'da Holy Cross Ermeni Kilisesi'nin mihrabında Noel ayını düzenleyen ve Eçmiyazin'i destekleyen Başpiskopos Gevond Turyan'ın Taşnak teröristler tarafında öldürülmesiyle su yüzüne çıkmış olmasıdır. Öyle ki temel fikir ayrılıkları 1956'ya kadar devam etmiştir. Sonunda Eçmiyazin Katogigosluğu'na bağlılığı reddeden kiliseler, Antilyas'a bağlılığı kabul ederek Eçmiyazin'den ayrılmışlardır. Söz konusu anlaşmazlık ve çatışmalar gerçekte Eçmiyazin'in Hınçak ve Ramgavar örgütlerinin kontrolü altında olmasından, Antilyas Katogigosluğu'nun ise Taşnak kontrolünde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere ABD'deki Ermeni kiliselerinin siyasetin içerisinde yer almaları ABD yönetiminin de Soğuk Savaş döneminin doruğa çıktığı yıllarda Ermeniler üzerindeki siyasi manevralarını kolaylaştırmıştır. 1950'li yıllarda CIA ve Taşnak işbirliği bunun en önemli göstergelerinden birisidir. Bahsi geçen dönemde CIA, Sovyet aleyhtarı Taşnaklar'ı ve Antilyas Katogigosluğu'nu, Eçmiyazin Katogigosluğu'nun çıkarlarına karşı kullanma eğiliminde bulunmuştur. Antilyas Katogikosu I. Horen, 28 Nisan 1967'deki Avrupa gezisinde Papa ile görüşmüştür. Bu hareketiyle I. Horen Hıristiyanlık tarihinde ilk defa Vatikan'ı ziyaret eden Gregoryen Katogikosu olmuştur. Bu ziyaretten sonra da Cenevre'deki Dünya Kiliseler Birliği Merkezi'ni ziyaret etmiştir. Bu seyahatten hemen sonra bu defa Eçmiyazin Katogikosu I.Vasgen Cenvrede adı geçen merkezi ziyaret etmiştir. Bu rekabet Vatikan'ın desteğini kazanarak nüfus elde etme gayretlerinden başka bir şey değildir. 1968 yılında ABD'ni ziyaret eden Eçmiyazin Katogikosu I.Vasgen, yalnızca Washington ve Chigago valileri ile görüşebilmişken, 10 Nisan 1969 tarihinde ABD'yi ziyaret eden Antilyas Katagikosu I. Horen, New York havalanında ABD adına temsilcilerinde bulunduğu kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmış ve daha sonra Başkan Nixon ve yardımcısı tarafından

⁵⁶ Şenol Kantarcı, *a.g.m.* , s.96.

kabul edilmiştir. Katogikos I. Horen Başkan'a ve yardımcısına "üstünlük nişanı" olarak kabul edilen "Kilikya Büyük Haç Nişanı" takmış ve yaptığı konuşmada ABD'nin Ermeni Davası'na sahip çıkmasını istemiştir.⁵⁷

28 Nisan 1974'te, Chicago Televizyonu'nda dini muhtevada program yapan "Everyman" adlı programda işlenen "Ermenilik" konulu program, Chicago Kiliseler Federasyonu tarafından yayına konulmuştur. Taraflı bir şekilde yönlendirilen programda objektiflik görüntüsü vererek kamuoyunu etkilemek amacıyla biri Ermeni, ikisi Amerikalı ilim adamı ve (sözde) soykırım şahidi bir Ermeni kadını konuşturmuşlar ve Türkler ve Türkiye aleyhine propaganda yapmışlardır. Konuşmacılar, genelde her platformda tekrarladıkları iddialarını tekrarlamışlar ve bir gün Sovyet Ermenistan'ının kominizim boyunduruğundan kurtulması durumunda, bunun arkasının geleceğini belirtmişlerdir. Adı geçen programda Ağrı Dağı çevresindeki (sözde) Ermeni topraklarını Tanrının bir gün kendilerine vereceğine inandıklarını, bunun için aralarındaki anlaşmazlıkları bırakarak işbirliği yapmaları gerektiğini ve Türkiye'ye karşı birlikte mücadele vermeleri lazım geldiğini beyan etmişlerdir.⁵⁸

1987'de ABD'ne giden Eçmiyazın Katogigosu I. Vasgen, çeşitli eyaletlerde ayinler ve toplantılara katılmış ve buralardaki Ermeni asıllı Amerikalılara "Ermenistan'a dönüş" temasını işlemiştir. Bu gezisi sırasında New York, San Francisco ve Los Angeles'ı ziyaret etmiş daha sonra Kanada'ya geçmiştir. Burada yaptığı konuşmalarda, Avrupa Parlamentosu'nun (sözde) soykırımı kabul etmesinden sonra Birleşmiş Milletler'in aynı konuda karar alması gerektiği ve (sözde) soykırımın tanınmasının, Hıristiyan bilincinin ve Hıristiyan adaletinin temel konusu olduğu ve bir gün Ağrı Dağı'nın etrafında yeniden bir araya gelineceği gibi temaları işlemiştir.⁵⁹

⁵⁷ Esat Uras, *a.g.e.*, s.CV, Erdal İter, *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara, 1999, s.88-90. "I.Horen'in, 1970'li yılların başında, doğum yeri olan Kıbrıs'a yaptığı ziyarette, Makaryos'a "Kilikya Haçı"ni vermesi yüzyıllardır aralarında derin anlaşmazlıklar bulunan Ermeni Gregoryen ve Grek Ortodoks kiliseleri arasında uzlaşma, işbirliği ve ittifak ortamı doğurmuştur. Bilahare, 1974 Kıbrıs Barış Harekati esnasında, Ermeni fanatikler, kilisenin riyasetinde Rum yandaşları ile güçlerini birleştirerek, Türkiye'ye ve Türk milletine karşı, haysiyet kırıcı, hakaretamiz ve iftira dolu ortak bir kampanyaya girişmek üzere kaynaklarını birleştirmişlerdir. Aslında ortam, Ermeni ve Rum kiliseleri için uygundu. Her şeyden önce, eski suç ortakları idiler. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde, birbirlerinin sırtlarını sıvazlayarak, İtilaf Devletleri marifeti ile Anadolu'da bir Ermeni ve Rum devleti kurmayı denemişlerdi."(Erdal İter, *a.g.e.*, 1999, s.90.)

⁵⁸ Erdal İter, *a.g.e.*, s.95.

⁵⁹ Erdal İter, *a.g.e.*, s.95.

3.6.3. ABD’de Ermeni Kiliselerinin Teröre Verdikleri Destek

Ermenilerin Türklere yönelik propaganda savaşında Ermeni kiliselerinin etkin bir rolü olduğu bugün artık rahatça gözlenebilmektedir. Bu kiliseler Ermeni terörüne verdikleri desteğin yanı sıra, sürekli olarak Türkiye’yi tedirgin etmek, Ermeni milli bilincini ayakta tutmak, kiliseye bağlılığı artırmak gibi faaliyetleri bulunmaktadır. Finansal olarak iyi bir şekilde destek alan bu Ermeni kiliseleri, dine, ahlaka ve insanlığa aykırı olarak, hiçbir zaman Ermeni terörünü kınamamışlardır.⁶⁰ Aksine Ermeni terörü diye bir şeyin varlığını dahi kabul etmemişlerdir. Örneğin: ABD’de Boston civarında Watertown’da yaşayan Ermeni Papazı Vartan Hartunyan Ermeni terörünü reddetmektedir.⁶¹

28 Ocak 1982 yılında Türkiye’nin Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan’ı şehit eden ve yargılanarak mahkum edilen Lübnan asıllı Hampig Sasunyan için 21 Kasım 1983 tarihinde California Montebello’da bulunan “Kutsal Haç Ermeni Resul Kilisesi”nde “Hampig Gecesi” adı verilen bir anma gecesi düzenlenmiştir. “Batı Ermeni Resul Kilisesi” Başpiskoposu Yeprem Tabakyan tarafından yönetilen bu törende terörist katil Hampig Sasunyan’a Ermeni kilisesinin manevi desteği sergilenmiştir. Aynı şekilde Lizbon’daki Türk Büyükelçiliği’ni 27 Temmuz 1983 tarihinde basan ve baskın sırasında ölen beş Ermeni terörist için 12 Ocak 1984 tarihinde Washington D.C.’nin Chevy Chase mahallesindeki Surp Haç Kilisesi’nde; 21 Ocak 1984 tarihinde Illinois, Glenview Ermeni Azizler Resul Kilisesi’nde, 22 Ocak 1984’te New Jersey Ridgefield’deki St. Vartanantz Kilisesi’nde “Lizbon Beşlisi” için ayinler düzenlenmiştir. İşin en önemli tarafı ise bu ayinlerin Taşnak Partisi tarafından himaye edilmiş olmasıdır.⁶²

24 Aralık 1994 yılında da Dağlık Karabağ’da Azeri Türklerine karşı çarpışırken ölen Ermeni kuvvetleri komutanı, ASALA-RM’nin lideri terörist Monte Melkonyan’ın ölümünün birinci yıldönümünde, California, Pasadena’daki St. Gregory Ermeni Kilisesi’nde bir anma töreni düzenlenmiştir. Törenin başkanlığını yapan Başpiskopos Vahe Hovsepyan, Melkonyan’ı bir kahraman olarak göklere çıkarmış ve ondan övgüyle bahsetmiştir. Bu törene başta Ermeni kilisesi olmak üzere, Ermeni partileri temsilcileri,

⁶⁰ Erdal İter, *a.g.e.*, s.96.

⁶¹ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.98.

⁶² Erdal İter, *a.g.e.*, s.97.

Ermeni akademisyenler ve Ermeni basını katılmıştır. Bunların ışığında yukarıda da belirtildiği gibi aynı şekilde katil bir teröristin kilisenin riyasetinde bir kahraman olarak göklere çıkartılması Ermeni kiliselerinin terörist faaliyetlere yaklaşımını ortaya koymaktadır.⁶³

3.7. ABD'DE LOBİ FAALİYETİ YÜRÜTEN ERMENİ KURULUŞLARI

Bu gün ABD'de faaliyet gösteren Ermeni Lobisi'nin üyeleri yukarıda rakamlarını verdiğimiz, Ermeni örgütleridir. Bu örgütler, 1984 yılında Amerika Ermeni Asemblisi (Armenian Assemly of America: AAA) adıyla bir çatı altında toplanıp bir lobi kurumu olarak etkili bir çalışma yürütmeye başlamışlardır. Amerika Ermeni Asemblisi (AAA)⁶⁴ nın yanı sıra Ermeni Milli Komitesi (Armenian National Committee) adlı kuruluş, Armenian National Committee, Washington. D.C. (ANC), Armenian National Committee, Western Region (ANC-WR), Armenian National Committee, Eastern Region (ANC-ER) olarak faaliyet göstermektedir.⁶⁵ Partizan lobi faaliyeti yürüten diğer kuruluşlar arasında; Ermeni Devrim Federasyonu (Armenian Revolutionary Federation (ARF)),⁶⁶ Doğu Amerika Hınçak Sosyal Demokrat Partisi (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern USA),⁶⁷ Ermeni Liberal Demokratik Partisi (Armenian Democratic Liberal Organization),⁶⁸ Milli Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council (NAARC)) gösterilebilir.

3.7.1. Ermeni Lobi Kuruluşları

Bu konuda detaylı bilgiyi Giriş bölümünün 8. maddesi olan Etnik Gruplar ve Lobicilik bölümünde Ermeni Lobisi adı altında verdim. Burada daha çok lobicilik işi ile meşgul olan Ermeni kuruluşları üzerinde duracağım.

3.7.1.1. Amerika Ermeni Asemblisi (Armenian Assembly of America, Inc.(AAA)):

Amerikalı Ermeni toplum içinde, seçmenlerle ilişkiler ve bir acil eylem ağı dahil, Amerika'daki Ermenileri, kültür mirasları ve tarihi kimlikleri konusunda

⁶³ Erdal İter, *a.g.e.*, s.97.

⁶⁴ www.aaainc.org/about.htm.03.01.2003

⁶⁵ www.anca.org/anca.03.01.2003

⁶⁶ www.arf.am/English/history/003History.htm.03.01.2003

⁶⁷ www.hunchak.org.au/ 03.01.2003

⁶⁸ Ramgavarlar örgütüne ait bir partidir.

bilinçlendirmek, önemli Ermeni kültürel materyalleri ve anıtları korumayı geliştirmek, Amerikan toplumunun Ermeni konusunun önemi hakkında konuşmasını sağlayacak araçlar hazırlamak, Ermeni halkının tarihi, eğitimsel, dini ve kültürel hayatıyla ilgili bilgi yaymak ve veri toplama araştırmasını geliştirmek, Amerikalı Ermeni toplumuna bilgi toplamak ve yaymak, Amerikan demokrasi sürecine Amerikalı Ermenilerin daha büyük katılımını sağlamak, Ermeni soyundan gelen, Amerika'da vatandaşlık haklarının ihlaline maruz kalan insanlara yardım etmek, Ermenilerin karşılaştıkları zorlukları hafifletmek için insani ve eğitim alanlarında yardımla uğraşmak, Amerika'nın Ermenistan Cumhuriyeti'ne yardımını artırmak, Ermenistan'a kongre ziyaretlerini teşvik etmek, Ermenistan'da demokratik ve sosyal kurumların gelişimini amaçlayan projeler üretmek için bir forum olarak hizmet etmek ve ulusal bir çerçeve oluşturmak amaçları ile kurulmuştur.⁶⁹

AAA'nın faaliyetleri, Akademik İşler, Hükümet İşleri, Uluslararası İşler, Halkla İlişkiler, Mülteci İşleri ve Öğrenci İşleri olarak altı geniş alana bölünmüştür.

Özel Programları şunları kapsar:

3.7.1.1.1. Washington İntörnlüğü: 1978'den beri AAA ülkenin başkentinde (Washington D.C.) Amerikalı Ermeni olup yüksek okul çağındaki öğrenciler için bir intörnlük programını mali olarak desteklemiştir. Her yaz yaklaşık 30 öğrenci 10 haftalık programa katılır.

3.7.1.1.2. Ermeni Ağaç Projesi: 1994 yılında kurulmuştur. Amaç; Ermeni halkının hayat standartlarını yükseltmek ve global çevreyi korumak için ağaç kullanılmasına teşvik etmektir. Bu konu, öncelikle kendi kendine yeterliliği artırma, çabuk etkilenebilirliği azaltma, ihtiyacı olanlara yardım etme ve yerli eko sistemi koruma ihtiyacından doğmuştur.⁷⁰

3.7.1.1.3. Hükümete Bağlı Olmayan Eğitim ve Araştırma Projesi: Amerikan Ermeni Hükümete Bağlı Olmayan Kuruluşlar (NGO) için eğitim ve atölye çalışmaları, NGO'lar için teknik yardım, NGO araştırma merkezi (kütüphaneler dahil);

⁶⁹ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.100.

⁷⁰ www.armeniatree.org/ 03.01.2003

NGO Konsorsiyomu, Batılı Ermenistanlı NGO'lar arasında ortaklığı geliştirmek gibi amaçları vardır.

AAA'nın; Daily News Report from Armenia (Ermenistan Günlük Haber Raporu), Armenia this Week (Ermenistan'da bu Hafta) Assembly this Week (Asemble'de bu Hafta), Montly Digest of News From Armenia (Ermenistan'dan Aylık Haberler) gibi yayın organları ile Lobi faaliyetlerini duyurmaktadırlar.

3.7.1.1.4. Ermeni Milli Komitesi (Armenian National Committee, Washington D.C.: ANC): ANC bütün Amerika'da bölgesel ilişkiler ağı ve dünya çapında organizasyon ilişkileri ile ilgilenen bir grass roots siyasi kurumudur. En etkili ve en büyük Ermeni Amerikan politik kurumu olarak ANC kendini, Ermeni sosyal haklarının geliştirilmesi yanında Türkiye üzerine düşmanca faaliyetlere ve bunun takibine adanmıştır.

ANC'ın üç amacı vardır: Özgür, birleşik ve bağımsız Ermenistan'ı desteklemek için kamu bilincini oluşturmak, Amerikalı Ermeni toplumu için sadece Ermeni siyasi hakları korumakla kalmayıp, ilgi alanlarında devlet politikası önermek ve yönlendirmektir. İkincisi; devlet politikası ile ilgili konularda kolektif Amerikalı Ermeni görüşünü temsil etmektir. Bu amaçla ANC destek için yasama çalışmalarını teşvik eder, (sözde) Ermeni Soykırımı, depremden etkilenen Ermenistan'ın yeniden yapılandırılması, Dağlık Karabağ halkının “self determinasyonu” vs... Amerikalı Ermeni toplumunu ilgilendiren konularda yasal düzenlemeleri teşvik eder ve destekler. Son olarak ANC, Ermeni Lobi faaliyetleri yürütmek üzere seçilen görevlileri Amerikalı Ermeniler konularında eğitmektedir. Ayrıca adayların desteklenip desteklenmemesi hususunda karar vermektedir. Bunun için ANC Amerikalı Ermeni oylarını yönlendirme yetisiyle Fedaral, Eyalet ve Yerel düzeylerde seçim sürecine katılır. ANC, Aday Anketi, Kongre Rapor Kartları⁷¹ ve Federal Seçim Rehberleri hazırlar, bunların yanı sıra ABD genelinde basın açıklamaları, bültenler ve bölgesel gazeteler yayınlar, ANC'ın en önemli yayını, TransCaucas: A Chronology (Transkafkasya: Bir Kronoloji)'dir.

⁷¹ Kongre Rapor Kartı: ABD Parlamentosu'nda gerek senatörlerin gerekse Kongredeki görevlilerin Ermeni meselesine sağladığı destek düzeyini bir şekilde ölçen kartlardır.

3.7.1.1.5. Ermeni Milli Komitesi, Doğu Bölgesi (Armenian National Committee, Eastern Region: ANC-ER): 1918'den beri faaliyet gösteren ANC-ER, Ermeni olmayan topluma Ermeni halkının sosyal, kültürel, eğitimsel, tarihi ve ulusal katkılarını, ihtiyaçlarını ve özlemlerini anlatmak ve yorumlamak için hem bir milli ses hem de bir toplum ilişkileri aracı olarak hizmet eder. Zaman zaman Ermeni veya Amerikalı Ermenilerin geniş ulusal ve uluslar arası ilgi alanlarındaki görüşlerini temsil eder. Yayın Organı ANC Newsletter (ANC Bülteni)'dir.⁷²

3.7.1.1.6. Ermeni Milli Komitesi, Batı Bölgesi (Armenian National Committee, Western Region: ANC-WR): 1890 yılında kurulan ANC-WR bugün ABD'de kendini Amerikalı Ermeni toplumunun üyeleri için önemli olan konuların hızla ele alınmasına adanmış bir grass roots halkla ilişkiler kurumudur. ANC-WR, yıllarca Batı Amerika'da Ermeni Amerikalılarla ilgili birçok konu üzerinde bilgi vermek, eğitmek ve eylemde bulunmak üzere hizmet vermiştir.

ANC-WR merkezi 14'ü aşkın yerel dernekleriyle işbirliği halinde bir kültürel, eğitimsel, sportif, yardım ve gençlik kuruluşları ağıyla birlikte çalıştığı için geniş tabanlı bir toplum desteğine sahiptir. Ayrıca ANC-WR kendi günlük radyo programı ve Horizon TV⁷³ ağından yararlanma dahil bir dizi medyayla bağlantı halindedir.⁷⁴

Amerika'daki Ermeniler için önemli olan konuları savunmak ve gündemde tutmak için ANC-WR, Amerikan Kongresi'nin (sözde) Ermeni Soykırımı ile Ermenistan ve Dağlık Karabağ'la ilgili konularda Ermenistan lehine kararlar çıkarmak için öncü rol oynamaktadır. ANC-WR, yerel-bölgesel ve ulusal seviyede çalışan bürolarıyla ülke çapında Ermeni meselesini kamu görevlilerinin “arka bahçesine” taşıyarak bir ulusal grass roots ağını etkili bir şekilde işletebilmektedir. ANC-WR aynı zamanda Ermeni meseleleriyle ilgili konuların propagandalarını etkin bir şekilde gerçekleştirmek için medya kuruluşlarıyla sıkı irtibat halinde çalışmaktadır. Her yaz ANC-WR genç Amerikalı Ermenileri Washington D.C.'ye seyahat etmesini sağlamak ve Ermeni meselesini nasıl takip edeceklerinin “In”lerini ve “Out”larını öğrenecekleri ANC

⁷² Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.102.

⁷³ Ermeni Milli Komite Medya Ağı (Armenian National Committee Media Network)'a bağlı olan Horizon Armenian TV, 1989 yılında kurulmuştur. Ermenice ve İngilizce olarak yayın yapmaktadır.

⁷⁴ Ermenilerin ABD'de 10 TV programı ve 25 radyo programı faaliyet göstermektedir.

bürolarında çalıştırmak için gezilere mali destek sağlar. ANC-WR aynı zamanda bir Amerikalı senatörün ve kamu görevlisinin Ermeni meselesine sağladığı destek düzeyini doğru bir şekilde ölçen kongre rapor kartlarını da dağıtır. ANC-WR faaliyetlerini ANC Bulletin (ANC Bülteni) adlı yayın organıyla kamuoyuna duyurur.⁷⁵

Yukarıdaki etkin olarak lobi faaliyetleri yürüten bu Ermeni kuruluşlarının yanı sıra yine politik olarak lobi faaliyeti yürüten 1890 yılında kurulan Ermeni Devrim Federasyonu (Armenian Revolutionary Federation: ARF), 1887 yılında Cenevre'de kurulan, şu anda ABD'de faaliyet gösteren Doğu ABD Hınçak Sosyal Demokrat Parti (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.) ve 1958 yılında ABD'de kurulan Milli Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council) Ermeni Liberal Demokratik Partisi (Armenian Democratic Liberal Organization) gibi Ermeni kuruluşları mevcuttur.⁷⁶

3.8. ABD'DE FAALİYET GÖSTEREN PARTİZAN ÖRGÜTLER

3.8.1. Armenakan Terör Örgütü

Terör örgütlerinden ilki, 1885 yılında Portakalyan'ın yetiştirdiği dokuz kişi tarafından Van'da kurulmuştur. İstanbul'da doğup öğretmenlik yapan Portakalyan, Van'da kendi açtığı okulunda birçok militan Ermeni talebe yetiştirmiş ve olaylara karıştığı hükümetçe tespit edilince Van'dan uzaklaştırılmıştır. Fransa'ya giden Portakalyan, orada "Armenia" gazetesini çıkarmış ve "kan dökmeden hürriyetin elde edilemeyeceği" propagandasını yaymaya başlamıştır. Gazetenin 1885'te Osmanlı Devleti'ne, 1886'da Rusya'ya girişleri yasaklanmışsa da, gizlice buralara gönderilmiştir.⁷⁷

Armenakan'ın kurucuları, Mıgırdıç Terlemezyan (Avetisyan), Grigor Terlemezyan, Ruben Şatavaryan, Grigor Adian, Grigor Acemyan, M. Bartutciyan, Gevord Hancıyan, Grigor Beozikyan ve Karekin Manukyan olup, Portakalyan'la irtibatı sağlayan Avetisyan tarafından idare edilmiştir.

⁷⁵ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.103.

⁷⁶ Bu kuruluşlar için bkz. www.arf.am/English/history/003history.htm, www.hunchak.org.au/

⁷⁷ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *Her Yönüyle Ermeni Sorunu*, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2001, s.155.

İlk siyasi teşekkül olması bakımından, 7-8 kopya halinde hazırlanmış ve İkinci Dünya Savaşından sonra neşredilmiş olan parti veya cemiyet programını gözden geçirmekte fayda vardır. İhtilal yoluyla Ermenilerin kendi kendilerini idare etmek amacıyla kurulan partiye sadece Ermeniler üye olarak kabul edilmiştir. Parti, gayesine ulaşmak için aynı ideale inanan bütün milliyetperver Ermenileri bir araya getirmek, ihtilalci fikirleri yaymak, üyelerine silah kullanmayı ve askeri talimi öğretmek, silah ve para temin etmek, gerilla güçleri meydana getirmek, halkı genel bir harekete hazırlamak gibi faaliyetleri yürütecektir. Merkez teşkilatının yanı sıra bölge teşkilatının kurulması ve diğer ihtilalci kuruluşlarla iş birliği yapması da öngörülmüştür.⁷⁸

Silah kullanmak ve askeri strateji konusundaki talimin Van Ermeni Okulu'nda Rus Konsolosluk Binbaşısı Kamsaragan tarafından yapıldığı belirtilmiştir.

Partinin bilinen faaliyetleri, Kürt kılığına giren Havannes Agripasyan, Vardan Goloşyan ve Karabet Kulaksızyan isimli komitecilerin Türk zaptiyelerine saldırmaları, çeşitli cinayetler, aşiretlere saldırılar, 1892 Ekiminde Van'da polis memuru Nuri Efendinin katli,⁷⁹ 1896 Haziranında Hınçak terör örgütü (komitesi) mensuplarıyla birlikte her iki taraftarı birçok kişinin ölümüne sebep olan Van İsyanı'na katılmaları, Avetisyan'ın liderliğinde 200 kişilik bir çete grubu ve Taşnaksagan ve Vartan çeteleriyle birlikte Karahisar dağları yakınında aşiretlerle ve Asurilerle çarpışmaya girişmeleridir.

Taşnaksagan ve Armenakan çetelerinin hemen hemen tamamının telef olduğu ve bu çatışmadan bir süre sonra Armenakan partisinin üyelerinin Taşnak ve Hınçak partisine geçtikleri veya Ramgavar partisine dönüştükleri ifade edilmiştir.⁸⁰

3.8.2. Hınçak Sosyal Demokrat Partisi (Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.)

Hınçak, "çan sesi, çan, çingirak" manasında olup Portakalyan ve gazetesi Armenia desteğinde 1897 yılında İsviçre'de ateşli Armenia yazarlarından Avedis Nazarbekian, eşi Maro, Haracıyan ve Kafkasyalı bir grup öğrenci tarafından kurulmuştur. Kurucularından hiçbirinin Osmanlı topraklarına ayak basmadıkları bu

⁷⁸ Esat Uras, *a.g.e.*, s.442-549.

⁷⁹ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1998, s. 129-130.

⁸⁰ Esat Uras, *a.g.e.*, s.499-502.

komite, Karl Marx'ın prensipleri doğrultusunda faaliyet göstermiş ve idarecileriyle üyelerinin büyük bir kısmını Rusyalı Ermeniler teşkil etmiştir. Komitenin siyasi amacı, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan devleti kurarak bunu Rus ve İran Ermenistanlarıyla birleştirmektir.⁸¹ İlk hedefi faaliyet alanı olarak Türkiye'nin doğusuydu. Komite merkezi sonradan Londra'ya aktarılmıştır.⁸²

Viyana Mekhitarist Manastırı'ndan temin edilen Ermenice harflerle 1887'de Ermenice Hınçak gazetesi çıkmaya başlamış ve komite programı 1888 Ekim-Kasımında basılmıştır.⁸³

Hınçak'ın İstanbul merkezini kurmak için Cenevre'den Tiflisli Şimavon, İran'dan S. Danielyan, Trabzon'dan Rus uyruklu Rupen Hanazad gelmiş ve bu komiteye İstanbul'da kurulmuş olan diğer ihtilal komitelerinden de katılanlar olmuştur. Bilahare Merzifon, Amasya, Tokat, Yozgat, Arapkir ve Trabzon'da teşkilatlanma yoluna gitmiştir.

Hınçak örgütü, Kumkapı gösterisinde, Sasun isyanında, Babiali gösterisinde ve Zeytin isyanında yer almış ve birçok cinayete iştirak etmiştir.⁸⁴

Marksist eğilimlerinden dolayı Ermeni halkı arasında pek rağbet bulmayan komite mensupları arasında 1902'de çıkan anlaşmazlıklar üzerine birçok komiteci İngiltere, Rusya, Mısır, Bulgaristan, Kafkasya ve İran'da sokak ortasında öldürülmüştür.

İttihat ve Terakki Hükümeti zamanında, 1909'da cemiyet olarak tüzüğünü İstanbul Valiliğine veren komitenin ele geçen 1910, 1911, 1912, 1913 yıllarına ait karar defterinde, şu kararların bulunduğu görülmüştür: “Silah, cephane ve patlayıcı madde sağlanması, Marufyan, Yavruyan ve Candan tarafından silah talimi yapılması, propagandalara hız verilmesi, Taşnak komitesi ve İttihat Terakkicilerle münasebetin

⁸¹ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.157.

⁸² Esat Uras, *a.g.e.*, s.431.

⁸³ Azmi Süslü, *Teşkilatlanma, İsyantlar ve İhanetler, Türk Tarihinde Ermeniler* (Temel Kitap), s. 146.

⁸⁴ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.157.

tesisi, Van'da Orsfan, Cang, Goşnak, Juracak, Pençak, Badami, Tejohenk, Mam ve Paros isimli çetelerin tesisi ve idare edilmesi.”⁸⁵

1908 Temmuzunda İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra Hınçak komitesi reislerinden Sabahgülyan, Beyoğlu Ermeni Kilisesi'nde verdiği vaazda, “Osmanlı Meşrutiyeti ilan edilmiş olduğundan biz Hınçaklar, temayüllerimizi, ihtilal fikirlerimizi bırakıyor ve faaliyetlerimizi memleketin ilerlemesine adıyoruz” demişse de, yukarıdaki müteakip yıllara ait karar defterinde bunun aksi müşahade edilmiş ve 1913'te Köstence'de toplanan Yedinci Hınçak Kongresi'nde açıktan Türkiye'ye karşı düşmanlığın devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Taşnaksutyun ile birlikte Hınçak Örgütü'ne bağlı teröristler, silah ve mühimmat depolarıyla ve İtilaf Devletleri safında I. Dünya Savaşı'na iştirak etmişlerdir.⁸⁶

Birleşik Devletlerde New York'ta “Social Democrat Hunchakian Party of America” ismiyle faaliyet gösteren örgütün “Hunchakian Social Democratic Party of Eastern U.S.A.” ve “Hunchakian Social Democratic Party of Western U.S.A.” diye biri New Jersey diğeri California'da iki şubesi vardır.

Program olarak, sosyalist- marksist ve merkeziyetçiliği esas alır. Faaliyet alanı tamamen Türkiye, Türk Düşmanlığı olup ayrıca Türk idarecilerine, hafiyelerine, ihanet edenlere karşı terör uygulamaktır.⁸⁷ Bu örgüt Birleşik Devletler'de, Ermeni ırkının korunması, Ermeni haklarının iddiası ve takibi ve Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesi gibi çalışmaların yanı sıra tamamen öteki organizasyonlar gibi çeşitli iftira kampanyalarıyla ABD'de ve dünyada "Türk İmajı"nı zedelemek için gayret göstermektedir.

3.8.3. Ermeni Devrim Federasyonu (ARF) “Taşnaksutyun Komitesi”

Taşnaksutyun ve “Ermeni İhtilalci Cemiyetleri Federasyonu” 1890'da Tiflis'te kurulmuştur. Amacı, Tiflis'teki “Genç Ermenistan”, Van'daki “Armenakan” ve “Hınçak” Ermeni komitelerini birleştirmek, Osmanlı Devleti'ne çeteler sokmak, buradaki Ermenileri silahlandırmak, köylülere silah kullanmasını öğretmek, çeteler

⁸⁵ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.158.

⁸⁶ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.158.

⁸⁷ Esat Uras, *a.g.e.*, s.436.

kurmak, çete liderleri yetiştirmek, savunma teşkilatı kurmak ve taraftar toplayarak isyan, ihtilal çıkarmak ve Ermenistan'ın bağımsızlığını sağlamaktır.⁸⁸ Taşnaklar ABD'de “ARF” adı altında teşkilatlanmışlardır. Bu teşkilat Antilyas Kilisesine bağlıdır. Amerika'da yaşayan Ermenilerin yarısına yakını temsil eden bu örgüt, kurulmuş en eski Ermeni örgütlerinden birisidir. Sosyalist sistemle donanan bağımsız bir Ermenistan kurulmasını amaçlar. Asıl gayesi Sevr'i hortlatmaktır, çünkü programında “Birleşik Ermenistan'ın sınırları Nahçıvan, Ahalkelek ve Karabağ yanında Sevr Anlaşmasıyla Ermenistan'a verilen toprakları kapsamaktadır” demektedir. Yine programında Taşnaksutyun (ARF), “Ermeni halkına karşı hala cezalandırılmamış (sözde) soykırım suçu kınanmalı ve işgal edilen toprakların iade edilmesi ve Ermeni halkının kayıplarının telafi edilmesi ile bu durum düzeltilmelidir” diyerek amacının tamamen Türkiye üzerine kurulu olduğunu açıkça beyan etmektedir.⁸⁹ ARF; the Armenian Revolutionary Federation–Dashnaktsution/Socialist Party ya da Ermenice “Droshak-Troşak” (Bayrak)'ın kısaltmasıdır. Türkçe tarihte, Taşnak veya Daşnak (çoğunlukla Taşnak Komitesi) olarak bilinmektedir. Troşak adlı gazete çıkardıkları için Taşnaklar'a Troşak Komitesi adı da verilmiştir.⁹⁰ 1890'daki kuruluş bildirisinde “Bugün Avrupa, insani hakları müdafaa eden Ermenileri görüyor. Böyle anlarda menfaatler bir tarafa itilerek birleşmelidir. Bu sebeple Ermeni ihtilal cemiyetleri bütün Ermenileri bir bayrak altında birleşmeye çağırılmaktadır. Türkiye'deki Ermenilerin siyasi ve iktisadi, bağımsızlığını gaye edinen bu birleşme, Ermenilerin Osmanlı Hükümetine karşı savaş açmasına ve hürriyet için kanlarını son damlasına kadar akıtacaklarına söz vermiştir. Bu sebeple gençleri, zenginleri, Ermeni kadını ve din adamlarını birleşmeye çağırılmaktadır” ifadesi yer almıştır.⁹¹

Örgütün kurucuları, Christopher Mikealian, Stepan Zarian, Simon Zavarian ve Hınçak Komitesi adına Ruben Hanagad idi.⁹²

Komitenin 1892'ye kadar belli bir programı olmamıştır. 1892'deki ilk programlarını, Rusların Narotnovolets teşkilatından almışlardır Esas itibariyle

⁸⁸ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.158.

⁸⁹ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.104.

⁹⁰ Erdal İter, *Türkiye'de Sosyalist Ermeniler*, İstanbul, 1995, s.26-27.

⁹¹ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.159.

⁹² Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.159.

Taşnaksutyun'un kurucusu olan Krisdapor Mikaelyan'da Narotnovolets'de yetişmiş bir adamdı.⁹³ 1892 sonbaharında Tiflis'teki ilk toplantısına Türkiye Ermenileri'nden de birçok kişi katılmıştır. Toplantıda yapılan müzakereler sırasında, genel isyanlar çıkartılması, hükümet reislerine ve Ermeni düşmanlarına karşı suikastlar yapılması ve suikast yapanların diğerlerini kurtarmak için olaydan sonra kaçmayarak teslim olunması teklif olunmuştur. Ayrıca çok önemli ilk iş olarak Türkiye'ye silah sevkiyatı, Türkiye Ermenileri'nin silahlandırılmaları ve bu Ermenilerin silah eğitiminden geçirilmesi, bu işin özellikle gençlere yaptırılması ayrıca Ermeni halkının da hazırlanması uygun görülmüştür.⁹⁴ Bu toplantıda ayrıca, çeteler kurma, çete başları yetiştirme, savunma yapılanması gibi faaliyetlere hazırlık yapılmasının yanı sıra, Kürtleri de yanlarına alarak genel isyanlar çıkartmak istiyordu. Bir taraftan Kürtleri yanlarına alarak isyan çıkartmayı hedefleyen Taşnaklar diğer taraftan da komite emri olarak “ Türk'ü, Kürt'ü her yerde, her türlü şartlar altında vur. Gericileri, sözünden dönenleri, Ermeni hafiyelerini, hainlerini öldür. İntikam al.” Emrini uyguluyordu.⁹⁵

1907 kongresindeki teşkilat talimnamesinde teşkilatlanma ve faaliyetleri için Giresun, Harput, Diyarbakır hattının doğusu, Kafkasya, Rusya ve İran'ı içine alan “Doğu Bürosu”, yukarıdaki hattın batısı, Balkan Yarımadası, Amerika, Mısır ve Rusya'yla İran dışındaki bütün yabancı ülkeleri içine alan “Batı Bürosu” kurulmuştur.⁹⁶

Komite, Osmanlı Bankası baskınına, 1904 Sasun isyanına, 1905 Yıldız suikastına katılmış ve birçok cinayette rol almıştır.

1896'da hem Patrikhane ve kiliselerin menfi faaliyetlerine set çekmek hem de Ermeni komitelerinin isyanlarına son vermek amacıyla Sultan Abdulhamid bir uzlaşma yapmayı teklif etmiş ve bu işle Hâriciye Nezareti Müsteşarı olan Ermeni Artin Dadyan Paşa'yla yeğeni Dertad Dadyan ve Vagınak Acemyan'ı görevlendirerek Cenevre'ye göndermiştir. Abdülhamit, ıslahatı ciddi olarak uygulatacağını ve bunun kontrolünü kasabalardaki teşkilatları vasıtasıyla Ermenilerin yaptırabileceğini teklif etmesine ve Türk heyetinden Dertad Dadyan'ın sekiz ay Cenevre'de kalmasına rağmen, asıl amaçları

⁹³ Esat Uras, *a.g.e.*, s.446.

⁹⁴ Esat Uras, *a.g.e.*, s.450.

⁹⁵ Esat Uras, *a.g.e.*, s.453.

⁹⁶ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.159.

ıslahat değil, Ermenistan'ın bağımsızlığı olan Ermeni örgütleri, Taşnaksutyun kanadı aracılığıyla, uzlaşma tekliflerini resmen reddetmişlerdir.⁹⁷

Böylece Sultan Abdülhamid'in samimi uzlaşma teklifini ve 1914 Haziranında Erzurum'da yaptığı genel kongresinde İttihat ve Terakki Hükümeti'nin aynı tekliflerini kabul ettiğini açıklamasına rağmen, diğer Ermeni komiteleri gibi Taşnaksutyun da I. Dünya Savaşında Müttefiklerin safında yer almıştır.⁹⁸

Programları, sınıf ve sosyalizm esaslarını ihtiva etmekteydi. Böylelikle kendilerine sosyalist-demokrat, sosyalist-ihtilalci, milliyetçi ve adem-i merkeziyetçi vasıflarını veren Taşnak partisi bir terör örgütü olarak ortaya çıkmış oluyordu.⁹⁹

ABD'de Antilyas Kilisesine bağlı olarak faaliyet yürüten ARF'ye bağlı, tespit edilmiş politika hudutları içinde kalmakla birlikte kendi içerisinde hareket serbestisine sahip iki Taşnak komitesi mevcuttur. Bunlar, merkezi Boston'da olan "American Committee for the Independence of Armenia" ile yine genel merkezi Boston'da olan "Armenian National Committee of America"dır. Bunların dışında çeşitli zamanlarda ve propagandanın hareketliliği ölçüsünde birden bire ortaya çıkan ve bir müddet sonra kaybolan örgüte bağlı alt komiteler mevcuttur. Örgütün yayın organları: Hairenik ve Armenian Weekly'nin yanı sıra Ermenice olarak çıkartılan Taşnaksutyun, Asbarez'dir. Bunların dışında İngilizce olarak çıkan Harenik gazetesi, ile üç ayda bir çıkan The Armenian Review dergisi Taşnak amaçlarının yayılmasını sağlamaktadır.¹⁰⁰

3.8.4. Armenian Democratic Liberal Organizations (A.D.L.), Ramgavar

1921 yılında kurulmuştur. Merkezi Massachusetts'de olan örgütün, Michigan, Watertown ve California'da şubeleri vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren Ramgavarlar dini olarak Eçmiyazin'e bağlıdırlar. Ramgavar Partisi hedefinin milli bağımsızlığı kazanmak olduğu parti programında belirtilmiştir. Ramgavar Azatakan Partisi 1885'de kurulan Armenakan teşkilatının devamıdır. Hınçak partisi ile uzun yıllar devam eden işbirlikleri neticesinde 1908 yılında Ermeni Anayasa Ramgavar

⁹⁷ Yavuz Özgüldür, Ali Güler, Suat Akgül, Mesut Köroğlu, *a.g.e.*, s.159.

⁹⁸ Esat Uras, *a.g.e.*, s.537-538.

⁹⁹ Erdal İter, *a.g.e.*, s.27.

¹⁰⁰ Esat Uras, *a.g.e.*, s.XCVIII.

Partisi kurulmuştur.¹⁰¹ Yeniden teşkil olunmuş olan Hınçak, “Azatakan” Ermeni Anayasa Ramgavar Partisi ve bütün liberal- demokrat görüşü benimseyen teşkilatlar 1 Ekim 1921’de İstanbul’da toplanarak Ramgavar Azatakan Partisini kurmuşlardır. Ramgavarlar Türkiye’den toprak almanın imkansızlığını kabul etmekte ve Ermeni yurdu olarak önceleri Sovyet Ermenistan’ını şimdi ise bu günkü Ermenistan’ı görmektedirler. Bu örgüt, diğer dağınık örgütlerle sıkı bağlar kurulmasını, daha geniş ve daha etkin örgütlenmelere gidilmesini istemektedir.¹⁰²

3.8.5. Milli Ermeni Amerikan Cumhuriyet Meclisi (National Armenian American Republican Council: NAARC):

Genel olarak Ermeni meselesine ilgi duyan adayları seçmek için ülke genelinde Amerikan seçim süreci içinde Ermeni ve etnik oyları kontrole almak ve harekete geçirmek için faaliyet yürütür.

NAARC aynı zamanda ülke çapında ve yurt dışında Ermeni çıkarlarıyla ilgili konularda Amerikan Kongresi ve yerel yetkililere lobi çalışmaları yürütmektedir.¹⁰³

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız lobi faaliyeti sürdüren Ermeni kuruluşlarının hepsinin ortak amacı; Ermenilerin kimliklerini, kültürlerini, tarihlerini, edebiyatlarını vs. korumanın yanı sıra hepsinin birleştikleri, hatta kuruluş sebebi olarak dahi gösterebileceğimiz nokta “Türk Düşmanlığı”dır. Bunun için (sözde) soykırım kozundan başka bir stratejik özelliğe sahip olmayan Ermenistan’ın Karabağ meselesinde dünya kamuoyunu “ezilmiş millet” kimliği ile yanına çekmek ve dünya milletlerine “Victimization” (kurban olmuşluk) kimliğiyle kendilerini tanıtmaktır. ABD’deki Ermeni Lobisi “Victimization” kimliklerinin tanıtımında sadece lobi faaliyeti olarak her yıl milyonlarca dolar para harcamaktadırlar. Örneğin sadece 1994 yılında AAA, örgütün tüm faaliyetleri için (bunun içinde kamuoyu oluşturma, akademik çalışmalara destek sağlamak, toplantı ve konferanslar düzenleme, medya ilişkileri gibi dolaylı lobicilik

¹⁰¹ http://www.azg.am/HRAK/HRAK_RU.html,07.04.2003

¹⁰² Esat Uras, *a.g.e.*, s.LXVII.

¹⁰³ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.107.

kapsamına girecek faaliyetler de dahil) 7 milyon dolar para harcamışlardır.¹⁰⁴ Bu paranın büyük bir bölümünü kongre lobiciliğinde kullanmışlardır.

3.9. ERMENİ LOBİSİ'NİN KONGRE ÇALIŞMALARI

3.9.1. Kongre'de İşledikleri Ana Temalar

Ermeni Lobisi Kongre'de genel olarak üç tema üzerinde çalışmaktadır. Birincisi; (sözde) Soykırımı Amerikan Senatosu'ndan çıkarmak.¹⁰⁵ İkincisi; ABD'nin Ermenistan'a insani yardım programları, teknik yardım ve kalkınma yardımını sağlamak ve üçüncü olarak ta; Azerbaycan'a ve Türkiye'ye müeyyideler uygulanmasını sağlamak için lobi faaliyetleri yürütmektir.

Ermeni Lobisi öncelikle (sözde) soykırımı ABD senatosundan çıkararak adım adım diğer ülkelerin parlamentolarından da çıkmasını sağlamaya çalışmaktadır. (sözde) Soykırım hususunda Ermeni Lobisi;

- Türk Devleti'ne “1915'de 1,5 milyon Ermeni'nin soykırım¹⁰⁶ sonucu öldürüldüğü” iddialarını kabul ettirmek,
- Türk Devleti'ne özür dilemek ve tazminat ödetmek,
- Doğu Anadolu'da “Ermeni toprakları” veya “Batı Ermenistan” diye iddia ettikleri bölümün kendilerine verilmesini sağlamak ve buralarda bağımsız bir Ermenistan devleti kurmayı amaçlamaktadır.¹⁰⁷

1998 yılında Türk Amerikan Dernekleri Asemblisi (ATAA) Başkanı olan Tamer Açıkalın Ermenilerin kısa ve uzun vadeli hedeflerini, her biri İngilizce “R” harfi ile başlayan ve Türkçe, “4 T” stratejisi olarak şöyle sıralamaktadır.

- **“Birinci hedef “Tekrar canlanmak” (resurrection):** Ermeni militanlar, işe 1973'te terörizm ile Los Angeles'te başladılar. Bu terör dalgası yıllar sürdü ve pek çok

¹⁰⁴ Tayyar Arı, *Amerikada Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*, İstanbul, 1997, s.274.

¹⁰⁵ Ermeni Lobisi'nin bu çalışması için bkz. U.S. Congressional Record (1985-2001).

¹⁰⁶ “Soykırım” ın kim tarafından kime karşı uygulandığını daha iyi değerlendirebilmek için bkz. EK-12: 1906-1922 Yılları Arasında Anadolu'da ve Kafkaslar'da Ermeniler Tarafından Türklere Uygulanan Soykırımı Ait Cetvel.

¹⁰⁷ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.108.

Türk diplomatın yaşamına mal oldu.¹⁰⁸ Militanlar bu kampanya ile, Ermeni milliyetçiliğini tekrar canlandırmayı amaçladılar.

- **İkinci hedef, “Tanınma” (recognition):** Diğer bir deyişle dünyanın Ermeni soykırımını bir gerçek olarak tanınmasını sağlamak. ABD’de bu, yerel düzeyde (New Jersey ve California’da) bir ölçüde gerçekleşti. Şimdi Ermenilerin Fransa’da¹⁰⁹ ve diğer Avrupa ülkelerinde, stratejilerinin amacında budur.

- **Üçüncü hedef, “Tazminat” (restitution):** Ermeniler ilk iki amacı gerçekleştirdikten sonra, maddi-manevi kayıpları için Türkiye’den zarar-zıyan isteyecekler.

- **Dördüncü hedef, “Toprak” (repatriation):** Bu kampanyanın sonunda Doğu Anadolu üzerinde toprak talepleri de gelecek.¹¹⁰

Bütün bu iddiaları kabul ettirmek için Ermeni Lobisi dünyanın diğer yerlerinde, ABD’de ve özellikle de 1985 yılından beri ABD parlamentosunda hummalı bir çalışma içerisinde. Parlamentodaki Ermeni Lobisi elemanları diye nitelendirebileceğimiz senatörlere her yıl Şubat, Mart ve özellikle 24 Nisan öncesi ve 24 Nisan günlerinde (sözde) soykırımı anma toplantıları adı altında konuşmalar yaptırmaktadırlar.

Ermeni Lobisi, Senatoda veya Temsilciler Meclisinde konuşturacakları senatörleri konuşmalarından yaklaşık bir hafta öncesinden motive etmeye başlarlar. Örneğin 24 Nisan 1990’da Senatoda Senator Levin, konuşmasının bir yerinde “Bay Başkan geçen Cumartesi ve Pazar Michigan’da Ermeni Soykırımının kutlamalarında bulunmakla şereflendirildim. Cumartesi akşamı “Greater Detroit 75, Anma Komitesi” tarafından organize edilen etkileyici bir toplantıya katıldım. Bu toplantılarda tarihin görgü tanıkları olan Ermeni soykırımının hayatta kalanlarıyla olmanın tecrübesini paylaştım. Önceden de yaptığım gibi bu insanlarla tanıştım, onların yüz ifadelerini gördüm, onlarla konuştum ve korkunç gerçeği işittim” demektedir. Yine benzer bir konuşmayı, 22 Nisan 1998’de Temsilciler Meclisi’nde Mc. Govern yapmış ve 60 kişilik bir grupta tanıştığını,

¹⁰⁸ Bkz. EK-13: Ermeni Teröristlerce Öldürülen Türk Diplomatlar ve Aileleri.

¹⁰⁹ Ermeniler Fransa’daki amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Bkz.EK-8: Fransa Parlamentosunun kabul ettiği Soykırım yasası.

¹¹⁰ Milliyet, 2 Haziran 1998.

bunların tehcir dönemini yaşadıklarını ve bu kişilerden 14'ü ile tanıştığını ve konuştuğunu söylemiştir.¹¹¹

Ermeni Lobisinin ABD Kongresi Senatörleri ve Temsilciler Meclisi Üyeleri üzerindeki çalışma taktiklerinden birisi de, senatörleri veya Temsilciler Meclisi Üyelerini sık sık Ermenistan'a kısa gezilere götürmeleridir. Burada incelemelerde bulunan bu Parlamenterler gözlemlerini gerek Temsilciler Meclisi'nde gerekse Senatoda dile getirmektedirler. Ocak 1990 yılında Temsilciler Meclisi Üyesi Pell'i dönemin Sovyet Ermenistan'ına götürmüşler, incelemelerde bulunmasını sağlamışlar, Pell'de 24 Nisan 1990'da Kongre'de; bölgeye gittiğini ve Ermeni mültecileriyle konuştuğunu ve onların (güya) ne kadar acılar içerisinde olduklarını, kendisinin yakından gördüğünü, anlatmıştır.¹¹²

ABD Temsilciler Meclisi'nde veya Senato'daki (sözde) “Armenian Genocide” görüşmeleri tamamıyla “Ermenistan'a Yardım” propagandalarının yapıldığı bir görüntü içermektedir. Kürsüye çıkan her parlamenter, o yıl (sözde) soykırımın kaçınıcı yılı ise, O'nu kutladıktan sonra, “Ermenistan'a her ne pahasına olursa olsun mutlaka maddi, manevi yardımda bulunmalıyız” diye temennilerini dile getirmektedirler.

California'lı parlamenter Levine, “Geçmişini hatırlamak önemli olduğu gibi, geleceğe doğru bakmak da hayatidir. Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve bağımsız bir Ermenistan'ın yeniden doğması ABD ve Ermenistan arasında güçlü ilişkileri inşa etmenin yegane fırsatını sunar. Ayrıca bu durum Transkafkasya bölgesinde ABD için liderlik fırsatını sunar. Fakat Bush yönetimi bu fırsatı ele geçirmede başarısız oldu. ABD'nin bölgede liderliğinin eksikliği en fazla Dağlık Karabağ bölgesinde hissedilmiştir...Bush yönetiminin Transkafkasya bölgesine yönelik son politikasını yeniden değerlendirmesi gerekir. Ermenistan ve Dağlık Karabağ bulunduğu coğrafya yüzünden büyük bir politik risk ile yüz yüze kalacaktır, bu kolayca tahmin edilebilir. Denize çıkış yolları yoktur ve her tarafı durağan olmayan potansiyel düşmanlarla

¹¹¹ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.109.

¹¹² Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.109.

çevrilmiştir. Ermenistan'ın güçlü ve güvenli olmasını anlamada ABD'nin hayati çıkarı vardır” diyerek, ABD'nin Ermenistan politikasını özetlemeye çalışmıştır.¹¹³

Son 10 yıllık süreçte bu gibi konuşmalar parlamenterler tarafından (sözde) “Armenian Genocide” toplantılarında ısrarla vurgulanmıştır. Gerçekte bu görüşmelerin ismi her ne kadar (sözde) “Armenian Genocide” toplantıları olsa da tamamen bu amacından çıkmıştır.

Bu çalışmalarıyla Ermeni Lobisi zaman zaman istediği birçok kararı, özellikle Ermenistan'a yardım kararlarının çıkarılmasında etkili olmuştur. Örneğin: 1995 yılında Porter'ın çalışmaları sonucu Ermenistan'a insanlık yardımı olarak 85, gelişim yardımı olarak da 30 milyon dolar yardım yapılmıştır.¹¹⁴

Ermeni Lobisi'nin Kongrede bu kadar etkili olması sadece iyi organize olmasından kaynaklanmamaktadır. Rum Lobisi'nin bu lobiyle birlikte hareket etmesi, Kongredeki Rum asıllı parlamenterlerin “Düşmanımın düşmanı benim dostumdur” ilkesiyle Türkiye düşmanlığında Ermeni Lobisi'ne dahi fırsat tanıması, hatta Ermeni Lobisi'nin Türkiye aleyhindeki bütün kararlarını desteklemesi, Ermeni Lobisi'nin Kongredeki gücünü artırmaktadır. Yunan Lobisi'nin desteğinin yanı sıra Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International: AI), Uluslararası İnsan Hakları Örgütü (International Human Rights Organizations) Yunan ve Ermeni Lobilerinden sonra önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin başını çok ağrıtabilecek gibi görünen Kürt Lobisi, Amerika Kürt Ulusal Kongresi (Kurdish National Congress) gibi örgütler ve bunlarla ilişki halinde olan kongre üyeleri tarafından da desteklenmektedir.

Ermeni Lobisi'nin bütün bu organize çalışmalarına rağmen Türkiye üzerinde fazla etkili olamamasında bu lobinin çalışma eksikliği değil, ABD'nin bölge üzerindeki çıkarları üstün gelmektedir. Zira, Amerikan yönetiminin, Türkiye gibi çok önemli bir stratejik müttefikini, bugüne değin Rusya'ya yakın politikaları ile dikkat çeken Ermenistan yüzünden kendisine küstürmek gibi bir lüksü yoktur. Türk-Amerikan ilişkileri, Kore Savaşı'ndan Çöl Fırtınası'na kadar uzanan bir çizgide ve bütün Soğuk

¹¹³ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.110.

¹¹⁴ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.111.

Savaş yılları boyunca karşılıklı çıkar esasına dayanmış son derece güçlü ilişkilerdir. Ayrıca Türkiye, ABD'nin NATO'daki güçlü bir müttefiki olarak stratejik açıdan çok önemli bir ülkedir. Türkiye'nin Avrasya enerji hatları açısından son derece önemli bir konumda bulunması, Amerika'nın uzak pazarlara girmesinde Türkiye'yi kendisine stratejik ortak olarak görmesi, bunların yanı sıra Balkanlar ve Doğu Akdeniz'in güvenlik ve istikrarı açısından hem Amerika'nın yakın ortağı hem de stratejik önemde olması, ABD'yi Türkiye ile ilgili alacağı kararlarda temkinli olmaya zorlamaktadır. Tıpkı 1830'lu yıllarda olduğu gibi Amerikan tüccarının bölge üzerindeki çıkarları da bugün hala tazeliğini korumaktadır. Zira Amerikan teknoloji, iletişim enerji ve savunma sanayi firmalarının büyük kar beklentileri vardır.

3.10. ABD'DEKİ ERMENİ GRUPLARININ ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASI İLE İLİŞKİLERİ:

3.10.1. Diasporanın Hedefleri

Ermeni Diasporası, Ermeni ulusunun yaşamsal öneme haiz bir unsur, stratejik bir gücüdür. Onun zayıflığı ve gücü ulusal çıkarları doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden Ermeni Diasporasının yaptığı/ yapamadığı her şey Ermeni Ulusunu etkilemektedir.

Bugün dünyadaki Ermenilerin yarısından fazlası Ermenistan dışında yaşamaktadır. Ermenistan'ın temel amacı; Ermenistan dışında yaşayan Ermeniler arasında Ermeni kültürünü ve tarihini korumak ve yaşatmak ve bu amaç doğrultusunda diaspora gençliğini yetiştirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için de; Ermeni Diasporası'nın büyük ve hararetli desteğini almaktadır. Bu destek maddi konularda olduğu gibi, özellikle geniş bir yelpazede bilgi akışı sağlamada ve daha da önemlisi Söзде Ermeni Soykırımı ile ilgili olarak tüm Ermenileri bilgilendirme ve harekete geçirmede odaklanmaktadır. Bugün Ermeni Diasporası kendi içerisinde ve Ermenistan ile olan işbirliğini; kiliseler, politik partiler, yardım kuruluşları ve basın-yayın kuruluşları ile Ermenice ve diğer dillerde sürdürmektedir. Diaspora şu ana kadar ABD'deki sekiz üniversitede Ermeni Araştırmaları ile ilgili kürsü açılmasını sağlamıştır. Ayrıca Ermenistan'a yardım amacı ile Ermenistan'da çeşitli fabrikalar, teknik üniversite, değişim programları ve hastaneler oluşturma çabalarını tüm hızıyla sürdürmektedir.

Bunun yanı sıra Diaspora'ya mensup Ermeniler ABD hükümeti ve kongre içerisinde Ermenistan lehine faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ermeni Diasporası ile Ermenistan'ın ilişkilerini, Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan'ın bir konferansta yapmış olduğu konuşmalar tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır. Ermenistan, ABD Ermenileri ve Diaspora'da yaşayan diğer Ermenilerin birbirleriyle ve Ermenistan ile ilişkilerini düzenleyen, yönlendiren ve koordine eden güçtür. Bu konferansta, Diaspora'ya en büyük sorumluluk olarak "milli kimliklerini koruma ve milli karakterden en az kayıpla gençliği yetiştirerek çoğalma" görevi verilmiştir. Diasporada'ki Ermenilerin temel problemi olarak Ermenistan devletinin devamı ve geleceğinin garanti altına alınması gösterilmiştir.

Koçaryan'ın bu konuşması, gerçekte Diaspora-Ermenistan ilişkilerinin hangi çerçevede, hangi yöntemlerle ve hangi organizasyonlarla yürütüleceğinin genel bir özetini vermektedir.

Ermeni Diasporası'nda yukarıda belirtilen hususlar veya benzerleri ile ilgili olarak ABD ve Fransa topraklarında yaşayan Ermeni nüfusun yoğun faaliyet ve siyasi alanda destek arayışlarını sürdürmektedir. Fransa'da alınan siyasi karar ABD'de alınmaya çalışılan bir karar ile mukayese edildiğinde; Fransa'da alınan kararın diğer ülkeleri peşinden sürükleyecek bir yapıya sahip olmadığı; buna mukabil ABD'de alınacak benzer bir kararın diğer birçok ülkeyi de etkileyeceği bilinmektedir. Bu nedenle; Ermeni Diasporası için ABD Ermenilerinin yeri ve önemi çok ayrıdır. Bu bilinçle Uluslararası Ermeni Milli Komitesi özellikle Amerikan Ermeni Asamblesine gerekli yönetim kademelerini, kongre üyelerini ve onların profesyonel yardımcılarını etkilemek için her türlü bilgilendirme yöntemini denemeleri konusunda ulusal bir görev vermektedir. Ulaşılması gereken hedeflerin başında sözde soykırımın bütün dünya devletleri tarafından kabulü ile Karabağ sorununda Ermenistan'a uluslararası destek sağlanması, Ermenistan ve Karabağ'ın ekonomik olarak birbirlerinin yanısıra serbest piyasa ekonomisine geçişlerinde de destek sağlanması gibi hedefler Diaspora'ya verilmektedir.

ABD Ermeni Organizasyonları Ermeni kilisesinin önderliğinde; tüm ABD çapında sürekli olarak Türkiye ve Azerbaycan aleyhine faaliyetlerini sürdürmektedir.

Yerel ve federal yönetimlerde kararlar alınmasına olanak sağlayacak her türlü fırsat değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerin Ermenistan ve Diaspora ile eşgüdümlü yapıldığı son yıllarda Türkiye'nin yanısıra Azerbaycan'ı da hedef aldığı bilinmektedir.

ABD'nin dış yardım bütçesinin azalmasına rağmen Ermenistan'a yapılan yardımların artarak devam ettiği bilinmektedir. Ermeni Lobisi ve bazı kilit kongre üyelerinin etkisi ile Ermenistan geçtiğimiz yıllarda ABD'den kişi başına yardım alan ülkeler sıralamasında İsrail'den sonra ikinci ülke konumuna gelmiştir. Son altı yıl içinde 500 milyon ABD Dolarından fazla yardım alan Ermenistan'a 2001 yılı için yapılacak yardım 90 milyon ABD dolarıdır. Bu rakam yönetimin teklif ettiği rakamdan 15 milyon fazladır. Kişi bazına ülkelere yapılan yardımlarda; Ermenistan 42 dolar alırken; Bosna 34 dolar, Ruanda 3 dolar, Rusya 1.4 dolar ve Hindistan 14 sent yardım almaktadır.¹¹⁵

Benzer şekilde 2002 yılı bütçesinde ABD'nin Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a yapmayı planladığı yardımın artırılması için Amerikan Ermeni Asamblesi tarafından Temsilciler Meclisi Dış Operasyonlar, ticari finansman ve ilgili programlar konularından sorumlu Uygunluk Alt Komitesi Başkanına yazdıkları mektupta; Ermenistan ve Dağlık Karabağ'ın Türk ve Azeri tehdidine maruz olduğu; ülkelerinin güvenliği ve kalkınması için bir yardıma ihtiyaç bulunduğu; halihazırda güvenlik konusunda tek yardımın Rusya'dan geldiği vurgulanmış ve Ermenistan'ın tamamen Rus kontrolüne girmesinin önlenmesi için, ABD'nin Ermenistan ve Karabağ'a yardımı artırarak yapması talep edilmiştir.

3.10.2. ABD'nin Kongre Yapısı Ve Ermeni Grupların Bundan İstifade Etmeleri:

3.10.2.1. ABD'de Kongre Yapısı ve Yasama ile Karar Verme Süreci :

ABD'nde her eyaletin kendi yasama görevini gören bir Meclisi, yürütme görevini gören Eyalet Valisi Başkanlığında bir Eyalet Yönetimi, kendi yargı sistemi bulunmaktadır. Eyalet Meclisleri bir Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktadır. Eyalet Meclisleri eyaleti ilgilendiren konularda yasa yapma ve karar alma işlevini görmektedir.

¹¹⁵ Washington Post Gazetesi, 24 Ocak 2001.

ABD Kongresi adı verilen Parlamento; Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi her iki yılda bir eyaletlerin nüfusu ile orantılı sayıda seçilen 435 üyeden oluşurken; Senato altı yıllık süre ile her eyaletten iki kişi olmak üzere seçilen 100 üyeden meydana gelmektedir. Yasama yetkisi Kongre tarafından kullanılmakta, Başkan ve yönetimi, yürütme görevini icra etmekte, Federal Mahkemeler yargı işlevini yerine getirmektedir. Güçler ayrılığı uygulanırken; özellikle Başkan ile Kongrenin karşılıklı olarak birbirlerini kontrol edebilecekleri bir yapı tesis edilmiştir. Ancak Başkanın dış politika konusundaki yetkileri genişletilmiştir.

ABD'de Başkan ve Kongre dış politikada karar alma sürecine ilişkin olarak lobilerin çok yönlü baskısı altında bulunmaktadır. Öyle ki bu baskılar zaman zaman Başkanın ve Kongrenin kararlarını demokratik bir serbestlik içinde verip vermediklerinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Hemen hemen her başkan ile iki yıllığına seçilen Temsilciler Meclisi üyelerini yakından ilgilendiren en önemli konu gelecek seçimde seçilip seçilememesi olduğundan lobilerin baskılarına açık bir durum söz konusu olmaktadır. Özellikle dış politika konusunda; ülke içinde mutlu edilmesi arzu edilen etkin grupların bu konuyu istismar etmesi ve ülke çıkarlarının bir yana bırakılarak etkin grupların isteklerinin karşılanma olasılığı göz ardı edilememektedir.

Kongrede alınacak yasa ve karar tasarıları; bir çıkar grubunun zorlaması ile gündeme gelebileceği gibi bir kongre üyesinin girişimi sonucu işleme sokulabilmektedir. Ancak yasa teklifleri mutlaka kongre üyeleri tarafında yapılmak zorundadır. Kongreye sunulan yasa ve karar tasarıları görüşülmek üzere konu ile ilgili alt komitelere gönderilir. Bu yetki Temsilciler Meclisi'nde "Speaker" olarak bilinen Temsilciler Meclisi Başkanı'na aittir. Temsilciler Meclisi Başkanı yasa veya karar tasarısının Temsilciler Meclisi'nde görüşülüp görüşülmeyeceğine karar verme yetkisine sahiptir. Senatonun Başkanı ABD Başkan Yardımcısıdır. Ancak genelde Senatodaki çoğunluk partisinin bir üyesi bu görevi yürütmektedir. Kongre Senatosunda üye sayıları her iki partiye eşit olarak dağıtıldığında bu dönemde Başkan Yardımcısı'nın oyu ayrı bir önem kazanmakta; oyları eşitliği halinde yasa veya kara tasarısının Senatoda oylanmasında sonucu belirleyici olmaktadır.

Görüşülmek üzere alt komitelere gönderilen yasa ve karar tasarıları sadece bir alt komite tarafından görüşülebileceği gibi ilgili diğer alt komiteler tarafından da görüşülebilmektedir. Ardından üst komitelerde görüşülür ve genel kurullara gelerek verilen yasa veya karar tasarısının türüne göre Kongrenin tek kanadında veya her iki kanadında oylanarak Başkan'ın onayı ile yürürlüğe girmektedir. Bu süreç ilgilienlere açık, izlenmesi serbest bir süreçtir. İşte bu yasama ve karar verme süreci içinde menfaat grupları, lobi şirketleri Kongre üyelerinin bir sonraki seçim kaygılarını kullanır ve üye, komite, çıkar grubu arasında yoğun bir etkileşim yaşanır. Bu etkileşim zaman zaman ülke menfaatlerinin bir taraf bırakılarak yanlış kararlar alınmasına neden olmaktadır.

Kongre üyeleri kendi seçim bölgelerindeki seçmenlerin ilgi duyduğu bir konuya kayıtsız kalamaz. Kaldığı takdirde bundan zarar göreceği inancı hakimdir. Genel düşünce yapısının dikte ettireceği uygun kararlar zaman zaman toplu oy kullanabilen grupların etkisi altında kalınarak alınan kararlara tercih edilmek durumundadır.

3.10.2.2. Ermeni Grupların Yasama ile Karar Verme Süreci Üzerine Etkileri:

ABD siyaset sisteminin içine kurt gibi çöreklenen etnik lobiler, ulusal çıkarların altını oymaktadırlar. Ülke çıkarları ışığında oluşturulması gereken ABD dış politikası , etnik lobilerin etkisi ile yanlış yöne sevk edilmektedir. Washington'un Türkiye'ye yönelik politikası çoğu zaman Yunan-Rum ve Ermeni lobilerinin etkisi altında kalmaktadır. Gerçek şu ki, bu lobiler bugüne kadar Türkiye'nin çıkarlarını zedeleyen ve Türk-ABD dostluğu ile bağdaşmayan kararların alınmasında çok etkili olmuşlardır. Bu durum, Amerikan sisteminde dış politikanın oluşturulmasında, Başkan'la Kongre arasındaki yetkilerin yarı yarıya paylaşılmasından ileri gelmektedir. Böyle olunca da Kongre de güçlü destek grupları bulunan lobiler, ABD'nin dış politikasının oluşturulmasında etkili olmanın ötesinde bu politikayı ABD'nin ulusal hedeflerinden saptırabilmektedirler.

Etnik lobilerin gücü Amerika'da yaşayan mensuplarının siyasete ilgi duymaları ve gayet iyi örgütlenmiş olmaları yanında, bir çok seçim bölgesinde ihmal edilmeyecek oy potansiyeline sahip bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak lobilerin Kongrede

istedikleri gibi etkili olmasını sağlayan temel unsur, milletvekili ve senatörlerin seçim kampanyalarına sağladıkları parasal katkıdır.

ABD Ermeni Lobisi'ni oluşturan gruplar; Eyalet Meclisleri ve ABD Kongresi'nden kendi lehlerine çıkacak kararların alınması konusunda sürekli ve koordineli çalışmalarını her fırsatta sürdürmekte bunu geri dönüp yerleşmeyi hayal bile etmedikleri Ermenistan'a karşı bir vicdan borcu; soykırım yaptığı iddiasıyla saldırdıkları Türkiye'den koparabilecekleri maddi çıkarları doğrultusunda ve motivasyonu ile yaptıkları artık bilinen bir gerçektir.

Kendi iddia ettikleri 1,2 milyon sayısının aksine ABD'deki Ermeni nüfusunun 800 bin dolayında olduğu dikkate alındığında Kongreyi etkileyebilecek bir çoğunluğa ulaşmadıkları düşünülebilir. Ancak Ermeni grupların, nüfus zafiyetlerini etkili bir organizasyon, çeşitli bölgelerde nüfus yoğunluğu sağlamak ve seçim kampanyalarında bizzat görev almak suretiyle aştıkları dikkati çekmektedir.

Ayrıca müşterek düşman olarak gördükleri ülkemiz karşısında Yunan ve etkili olmasa da Kürt Lobisi'nin desteğini almakta ve daha da güçlü bir konuma gelmektedirler.

Ulusal çıkarların, uluslararası ilişkilerde önemli bir role sahip olduğu günümüz dünya politikasında, ülkeler menfaatlerini tartmak ve kendileri için en iyi olanı yapmak durumundadırlar. Ermeni Lobisi'nin ABD Temsilciler Meclisi'ne sunduğu (sözde) soykırım tasarısının önce ileri bir tarihe atılması ve daha sonra da kabul edilmemesi bunun önemli bir göstergesidir. ABD parlamenterlerinin, önemli kesimi (sözde) Ermeni Soykırım Tasarısı'na karşı çıkmış ve ABD Kongre Üyesi sıfatını da taşıyan California Milletvekili Lantos, "Ermeni Tasarısı'nın haksız şekilde Türkiye'yi yaralayacağını ve ABD'nin ulusal ve stratejik çıkarlarına zarar vereceğini vurgulamıştır. Ayrıca Lantos "Bu tasarı, insan haklarına değil, basit iç siyasi hesaplara yöneliktir ve ABD'nin ulusal çıkarlarına, hayati önem taşıyan müttefik Türkiye ile ilişkilere zarar verecektir." açıklamasında bulunmuştur.

3.11. ERMENİ SORUNU VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN SON 15 YILI

3.11.1. 1980’li Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri

Ne zaman Türk-Amerikan ilişkilerinde bir düzelme durumu kendisini gösterse, sanki otomatik olarak gündeme taşındığı izlenimi veren (sözde) Ermeni Soykırım Tasarısı vakit geçirilmeden ABD Parlamentosu’na getirilir.

Genel olarak Türkiye-ABD ilişkilerine son dönemde bakıldığı zaman gerek ekonomik gerekse askeri düzeyde iyi bir çizgi yakalandığı görülecektir. Türkiye’nin, NATO’nun büyüme planları içerisinde Avrupa, Ortadoğu ve Asya’ya uzanan bir köprü olması Irak’ın Türkiye üzerinden kontrolü, Körfez Savaşı sonrası ABD’nin Ortadoğu’da artan pazar payının korunması, İsrail’in ve ABD yanlısı diğer devletlerin varlığını daha güvenli sürdürmesi amaçlı olarak oluşturulan Türkiye, İsrail ve Ürdün askeri işbirliği ve bütün bu gelişmeler özellikle son dönemde Türkiye’nin ABD nezdinde önemini artırmıştır.

1985 yılında ABD Kongresi Temsilciler Meclisinde konuşma yapan Milletvekili Siljander, Türkiye’nin ABD için stratejik önemini dile getirirken, Türkiye’nin NATO’nun en stratejik ve güçlü ülkesi haline geldiği, İran, Irak, Suriye, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği ile sınırlarının olması ve hepsinden önemlisi de topraklarında NATO’nun Karargahının ve ABD üslerinin bulunması dolayısıyla önemli bir müttefik olduğu vurgulamıştır. Siljander konuşmasında, 1974 yılında Türkiye’ye uygulanan silah ambargosuyla neredeyse Türkiye’deki Amerikalıların kovulduğunu da anlatır.¹¹⁶

Aynı yıl ABD Dışişleri Bakanı George Shultz, Türkiye’nin Kore’de ABD ile savaştığını belirttikten sonra “..NATO’nun en büyük kara ordusuna sahip, Sovyetlerin Karadeniz üslerini Akdeniz’den ayıran boğazları koruyan ve güvenliğimiz için çok önemli olan askeri ve diğer kolaylıkları sağlayan Kuzey Atlantik İttifakı Teşkilatı’nın güvenilir bir müttefikidir.” diye bir açıklama yaparak Türkiye’nin ABD için taşıdığı önemi dile getirmiştir.¹¹⁷

¹¹⁶ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.113.

¹¹⁷ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.113.

Bir taraftan bu dönemde Amerikan kanadında bunlar söylenirken, Soğuk Savaşın bitmesiyle beraber genel olarak Türk tarafınca düşünülen nokta, Türkiye'nin stratejik öneminin azalacağı kaygılarıydı. Bunun tabii sonucu olarak Batıdan daha az askeri ve ekonomik yardım alınacağı endişeleri bulunmaktaydı. Türkiye, yukarıda gerek Slijander'in gerekse Dışişleri Bakanı Shultz'un da belirttiği gibi ABD'nin sadık müttefiki olarak kalmıştı. Bu dönemde ortaya konan sadakat ve işbirliğine rağmen diğer NATO üyelerinin yanı sıra özellikle ABD'den daha fazla mali ve askeri yardım elde edememe, bu dönemde Türk yönetiminin en önemli problemlerinden birisini oluşturmuştur.

3.11.2. 1990'lı Yıllarda Türk-Amerikan İlişkileri

Körfez Savaşının ortaya çıkışı ile ilk etapta Türkiye için öngörülen Amerikan yardımı bu dönemde 553.4 milyon dolardan 635.4 milyon dolara çıkmış ve bu yardımın en büyük kısmı ise doğrudan hibe yardımı şeklini almıştı. AKKA çerçevesi içerisinde ortaya çıkan askeri malzemenin Türkiye'ye verildiği de hesaba katılırsa Türkiye'nin kabaca bu dönemde Amerikan ve Alman askeri yardımı olarak 8 milyar dolarlık bir yardım elde edeceği görülmüyordu. Elbette Türkiye bölgedeki stratejik önemini burada bir kere daha ortaya koymuş oluyordu. Bu savaş sırasında Türkiye'nin ABD'ye sağladığı yardım hayati bir önem taşımaktaydı. Petrol boru hattının kapatılması Batının ekonomik ambargosunun başarısını bu dönemde garantilemiştir. Ayrıca İncirlik Hava Üssünün Amerikan uçaklarına kuzeyden gelebilecek muhtemel bir saldırıyı göz önünde bulundurmak zorunda kalan Irak üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Türkiye, bu desteğiyle Soğuk Savaşın sona erip yeni bir dünya düzenine geçildiği sırada Batı içindeki yerini ve dünyanın belli başlı devletleri içinde stratejik önemini garanti altına alıyordu. Bir diğer önemi ise: Washington'un müttefiklere ihtiyaç duyduğu bir sırada Türkiye'nin (ABD'nin) yardımına koşmasıydı.

Bu dönemde Körfez Savaşının yanı sıra Orta Asya'daki hareketlilik gerek ABD için gerekse Batı için Türkiye'nin stratejik önemini bir kere daha gözler önüne sermiştir. Bu dönemden sonra Amerika'nın güvenlik düzenlemeleri düşüncesi içerisinde yer alan örneğin, Kafkasya, Avrupa'nın kanatlarındaki jeopolitiğin yeniden keşfedilmesi, kitlesel imha silahlarının ve nükleer füzelerin artmasına tepki verme konusuna daha fazla

eğilme ve bölgesel dengelere hakim olmayı isteme gibi faktörler ABD'nin Türkiye'ye karşı stratejik ortak olarak daha fazla ilgi duymasını da beraberinde getirmiştir. Amerikalı yetkililer Türkiye'yi NATO içerisinde yeni cephe devleti olarak görmenin yanı sıra Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya eksenini ve Avrupa güvenliğiyle ilgili olarak da temel aktör olarak görmektedirler.¹¹⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin bölgedeki genel jeopolitik önemine bakıldığında zaman: Artık Sovyetler'in Orta Asya-Kafkasya ekseninde tek başına sahip olduğu çıkar politikalarının ve dar jeopolitik perspektiflerin yerini yeni ve daha geniş jeopolitik perspektiflere bırakmış olduğu görülür. Herhangi bir ülke bulunduğu bölgenin askeri ve ekonomik güvenliği için sorumluluk taşıyorsa istese de istemese de o bölgedeki en güçlü devlet ve bölgesel güçtür. Türkiye işte bu kategoriye girmektedir. Kafkasya, Orta Asya, Balkanlar ve Ortadoğu'nun yol ayrımında yer alan Türkiye soğuk savaş döneminde hem Ruslar'ın Akdeniz'e inmesine engel olmuş ve hem de radikal dini unsurların Avrupa'ya girmesini engellemiştir.

3.11.3. 11 Eylül'den Sonra Türk-Amerikan İlişkileri ve Ermeni Sorununa Yansımaları

Bölgede önemli çıkarları bulunan ABD'nin, Körfez Savaşı sırasındaki Türkiye ile yakınlaşması yine zorunlu olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu ve Kafkasya bölgesinde yapılacak muhtemel askeri hareketlerde daimi müttefiki olan Türkiye'ye yakınlaşmak zorunda kalacaktır.

New York'taki "Eurasia Group"un raporunda belirtildiği gibi Türkiye'nin NATO'daki değerinin artmasının yanı sıra Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) konusunda da AB karşısında çok daha güçlü olacaktır. Bu olaydan sonra Türkiye'nin bölgedeki zaten var olan stratejik öneminin yanı sıra yıllardan beri Türkiye'nin başında bir kara çiban olarak bulunan teröre karşı verdiği mücadele ve yaptığı sınır ötesi hareketlere artık gerek AB den gerekse ABD'den itirazlar

---

¹¹⁸ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.115.

yükselemeyecektir. Yine bu rapora göre uluslararası finans kuruluşlarının Türk ekonomisinde yeni sıkıntılar olması halinde yardıma koşacakları da belirtilmiştir.¹¹⁹

ABD çıkarlarının Türkiye üzerinde ağır bastığı bu dönemde Amerikan Kongresinde geçici de olsa Türkiye'ye yönelik "Ermeni Tasarısı" görüşmeleri bir süre için askıya alınacak gibi görünmektedir. 1985 yılından 1991 yılına kadar hummalı bir şekilde ABD Kongresinde gerek Temsilciler Meclisinde, gerekse Senatoda Türkiye aleyhine (sözde) Ermeni soykırımı ile ilgili sesler sürekli yoğunlaşarak artmıştır. Ancak 1991 sonrası bölgedeki yeni gelişmelerle birlikte Kongredeki görüşmelerde de bu duruma paralel olarak bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

1990 yılında Senatodaki konuşmasında Ermenilere karşı Türkiye'yi bombardımana tutan Senatör Pressler, 21 Şubat 1991 yılında (sözde) "Armenian Genocide" görüşmelerinde yine Senato'daki konuşmasında: " Açıkçası, Türkiye Körfez Savaşı ile birlikte artan bir şekilde ABD'nin önemli bir müttefikidir. Ben ve arkadaşlarım Türkiye ile ilişkilerimize büyük değer veriyoruz..." diyerek 360 derecelik bir dönüş yapmıştır.¹²⁰ Hatta Ermeni sorunu konusunda Türkiye aleyhine ABD Kongresinde yoğun faaliyetler içerisinde bulunan Bob Dole dahi Körfez Savaşındaki Türkiye yardımını göstererek 1992 yılı görüşmelerinde Türkiye'ye zeytin dalı uzatmıştır.

Bugün ABD'de 800.000 civarında Ermeni yaşamaktadır. Bu kitle her ne kadar 2,5 milyon nüfuslu Ermenistan Cumhuriyeti nüfusundan az olsa da bu nüfustan çok daha etkin bir durumdadır. ABD'nin hemen her eyaletinde hatta en ücra köşelerine kadar yerleşmiş, kurumsallaşmış, maddi yönden son derece iyi bir konumda bulunan, bilinçli, ne yaptığını çok iyi bilen bir kitle, ABD Ermeni Diasporası vardır. Ermeni meselesinde siyasi olarak etkin rol oynayan, bu konuda sıkı çalışmalar yürüten 182 kilisesiyle birlikte sayısı çeşitli örgütleriyle 1228'i bulan (şubeleri hariç) Ermeni kuruluşları ABD'de Türkiye aleyhtarı faaliyet yürütmektedir. Özellikle Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri (Armenian Studies and Research Centers) koordine bir şekilde çalışmalar yapmaktadırlar. Bunlara ilave olarak ABD'nin çeşitli

¹¹⁹ Milliyet Gazetesi, 5 Eylül 2001.

¹²⁰ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.116.

eyaletlerinde çıkan sayısı 21'i bulan günlük ve haftalık gazeteleri, 17 tane Ermeni Çalışmaları Peryodikleri, 188 adet bülten, newsletters ve Journal'leriyle, 25 radyo, 10 TV programlarıyla Türkiye aleyhine kamuoyu oluşturma gayreti içerisindeyler.¹²¹

Her şeyden önce bütün bu çalışmaların yürütüldüğü ABD'nin (sözde) Ermeni Soykırımını iddiasını kabul etmeyeceğini düşünmek nispeten hayal veya iyi niyet düşüncesi olarak görülebilir. Zira, Fransa'dan, İngiltere'den ayrı olarak ABD'nin Ermeni meselesinde farklı bir konumu vardır. Bu hadisenin tohumlarını 1810'lu yıllarda planlı-programlı bir şekilde atan ABD, konuyu 1895'li yıllardan itibaren senatosuna taşımış olmakla kalmayıp, bu mesele için sadece 19. yüzyılda milyonlarca dolar para harcamıştır. Hatta şu iddia edilebilir ki, bugünkü bilinçli, planlı-programlı Ermeni hareketinin okulu 1810 yılında Boston'da kurulan ABCFM olmuştur.¹²²

Durumu ABD açısından 1985 yılında ki konuşmasında Parlamenter Hubbard şöyle ortaya koymaktadır:

“Sizin ve benim bölgemdeki Amerikalılar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Amerika'yı asırlar önce Kızılderililere yaptıklarından ötürü ya da esefle belirtiyorum ki Amerikan tarihinde kendi bölgemde ve Amerikanın diğer bir çok bölgesinde zencilerin köle olduğu şeklinde her yıl bir karar çıkarırsa ne düşünür?”¹²³

Aynı bağlamda 2000 yılı Eylül ayında Temsilciler Meclisi Uluslar Arası İlişkiler Komitesi'nde (sözde) Ermeni soykırımı karar tasarısına ilişkin görüşmelerde söz alan Indiana milletvekili Dan Burton: “Temsilciler Meclisi'ne daha önce Afrikalı köle ticaretiyle ilgili tasarı getirdiğimizi hatırlamıyorum. 18 milyon Afrikalıyı Amerika'ya getiren atalarımızı kınayan bir tasarı yok. Amerika'ya geldiğimizde 7 milyon Kızılderili vardı. Şu anda 300 bin Kızılderili bulunuyor. Peki bu insanlara ne oldu?”¹²⁴ demesi ABD'nin konu üzerinde ince eleyip sık dokuyarak kendi geleceğini ilgilendirebilecek konularda daha dikkatli davranması gereğini ortaya koymaktadır.

¹²¹ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.117.

¹²² ABCFM'in Anadolu'daki faaliyet ve teşkilatlanması için bkz. 2 nci Bölüm 3ncü Madde.

¹²³ Şenol Kantarcı, *a.g.m.*, s.117.

¹²⁴ Türkiye Gazetesi, 30 Eylül 2000.

Fransa'nın (sözde) soykırımı kabul etmesi, yarın diğer Avrupa ülkelerinin haçlı zihniyetiyle gündemlerine getirecekleri karar tasarısını ABD'nin bu gün henüz kabul etmemesinin altında, bölgedeki çıkarlarının yattığının, unutulmaması gereken bir gerçek olduğu kabul edilmelidir. Planlı bir şekilde parlamentosunda sürüncemede bırakması da, “bölgede güçlenmesi istenmeyen Türkiye'ye karşı yapılması düşünülen yaptırımlarda kullanılacak bir koz olarak” tutulması düşünülebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİ TERÖRİZMİ VE YAPILMASI GEREKEN FAALİYETLER

4.1. ERMENİ TERÖRÜ VE ABD BOYUTU

4.1.1. Bugünkü Terörizmin Başlangıcı

Bugünkü Ermeni terörizminin ilk öncüsü, 1920'lerde, Batı Avrupa'da sürgünde yaşayan birçok eski Osmanlı yetkilisine suikast düzenleyen “Nemesis” (Eski Yunan adalet ve intikam tanrıçası) adlı bir Taşnak alt örgütüdür. Bu teröristlerden birinin söylediğine göre Taşnaklar, 1919'da İstanbul'da yayımlanan Jagadamard adlı bir Ermeni gazetesinin binasında faaliyet gösteren bir “Suikast Sorumlu Bürosu” kurmuşlardır.¹

6-13 Şubat 1919'da Erivan'da toplanan ve Katolikos V.George'un takdis ederek açtığı “Batı Ermenileri II.Kongresi”nde Talat, Cemal, Said Halim Paşalar ile, Dr. Nazım, Bahattin Şakir, Cemal Azmi Beyler gibi idareciler gıyabında halk mahkemesinde idamlarına karar verilmiş, buldukları yerde vurulmaları için militan timler görevlendirilmiştir.² Nitekim, Talat Paşa Berlin'de 15 Mart 1921'de bir caddede Soghomon Tehlirian adlı bir genç Ermeni öğrenci tarafından vurularak öldürüldü. Alman Mahkemesi, Tehlirian'ı suçsuz buldu. Bu olay, bugünkü Ermeni militanlarının sık sık ortaya koydukları. 1980'lerdeki Türk diplomatlarını katletme olaylarının da manevi olarak mazur görülebileceği savına sebep teşkil etti. Cemal Paşa da 25 Temmuz 1922'de Gürcistan-Tiflis'te Cheka Karargahı önünde iki Ermeni tarafından vurularak öldürüldü. Said Halim Paşa 5 Aralık 1921'de Roma'da, daha sonra Bahattin Şakir ve Cemal Azmi'yi de Berlin'de öldüren Arshavir Shirakian tarafından katledildi. Yıllar sonra Shirakian 1915'te olduğu iddia edilen sürülme ve katliamları kastederek yaptıklarını şöyle açıklamıştır: “Biz gıyabında yargılanıp, kitle kırımından suçlu bulunan kişilerin cezalarını yerine getiriyorduk.”³

¹ Michael M.Gunter, “Ermeni Terörizminin Çağdaş Görünümü”, *Uluslar Arası Terörizm ve Uyğurucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.38, s.105.

² Y.Atilla Şehirli, “ASALA'nın Ortaya Çıkışı, Eylemleri ve Sonu”, *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, s.643.

³ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.106.

Ermeni komitecilerin işledikleri cinayetler İttihat ve Terakki Partisi yöneticileri ile sınırlı kalmayacaktır. Nitekim cumhuriyet devrinde Ermeni komiteciler iki defa Atatürk'e suikast tertipleme cüretini göstermişlerdir.⁴ Önce 1925 Nisan ayında Yunanistan'daki Ermeni komitecilerinden Manok Manokyan, Selanik'ten hareketle İstanbul'a gelmiş, diğer iki işbirlikçisi de İskenderun ve Adana yoluyla kendisiye Ankara'da buluşmak üzere sözleşmişlerdi. Ancak Türk güvenlik kuvvetlerinin yerinde müdahalesiyle Manokyan yakalanmış ve cezası 5 Mayıs 1925'te infaz edilmiştir. İkincisinde ise 14 Eylül 1927'de Mercan Altunyan adlı terörist ve yarım düzine arkadaşı, daha Dolmabahçe'de Atatürk'e ulaşmadan Yıldız Gazinosu'nda Türk güvenlik kuvvetleri tarafından sıkıştırılmış, silahlı çatışma sonucu iki terörist vurulmuş, bu arada iki polis de şehit olmuştur. İngiliz elçisine bakılırsa, suikastı perde arkasında Türkiye'nin Batı ile giderek artan yakın ilişkilerinden kaygılanan Moskova düzenlemiştir.⁵

Zaman geçtikçe Shirakian'ın, suikast düzenlenmesi konusundaki uyarısının daha da geçerli olacağı beklenirdi: Türkleri, onlar doğmadan evvel işlendiği söylenen suçlardan dolayı katletmek mantık dışı bir olaydır. Bunun aksini iddia etmek de fanilere has olmayan bir ukalalık, kendine güven ve mutlak doğruluk gösterisidir. Bunlara rağmen, kendilerince haklı olduklarını iddia ettikleri bu olaylardan yarım yüzyıldan fazla bir süre sonra Ermeniler, Türkiye'ye ve Türklere karşı yeniden terör eylemlerine başlamışlardır.

1965 yılında, 1915 katliam ve tehcirinin 50. yılını anmak amacıyla Beyrut'ta Lübnan Ermenileri tarafından Türk aleyhtarı gösteriler düzenlendi. Yine bu tarihlerde 24 Nisan, Lübnanlı Ermenilerce "Anma Günü" olarak ilan edildi. 1965 yılının aynı gününde, Sovyet Ermenistan'ının başkenti Erivan'da binlerce Ermeni izinsiz gösteriler yaptı. Ancak protestolar çığırından çıktı, taş ve sopalar işe karıştı ve güvenlik güçlüğüle sağlanabildi. O zamandan beri 24 Nisan Sovyet Ermenistan'ında anılmakta ve yılda bir kez yasal ve sakin bir yürüyüş yapılmasına izin verilmektedir.

⁴ Y.Atilla Şehirli, *a.g.m.*, s.644.

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Feridun Kandemir, *Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayrı 11 Suikast*, İstanbul, 1955, ss.110-111.

Ermenilerin iddialarını kitle iletişim araçları ve basın yoluyla dünya kamuoyuna duyurmak için giriştikleri bu tür propaganda faaliyetleri 1973 yılına kadar sürmüştür. Ancak bu propagandanın getirdiği doyumsuzluk ve perde arkasındaki bazı devletlerin desteği, Ermeniler içindeki bazı unsurları şiddet eğilimi aşamasına getirmiştir.⁶

1972 yılında Fransız-Ermeni bir ressamın oğlu olan Jean-Marie Çazoni Marsilya'da yaptığı konuşmada Türkiye'ye karşı eşgüdümlü eylemlerin yapılması çağrısında bulundu.⁷ Ancak, 27 Ocak 1973'de, herhangi bir örgütlü eylemin değil kişisel intikam alma isteğinin sonucu olarak, ailesini Türkiye'de kaybetmiş olan 78 yaşındaki Ermeni asıllı bir Kaliforniyalı Geourgen Yanikian, kendilerine iki müstesna tablo hediye etmek bahanesiyle bir otel odasına çağırdığı Los Angeles Türk Başkonsolosu Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir'i vurarak öldürdü. İşte bu çifte cinayetin, Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) ve Ermeni Soykırımını Adalet Komandoları (JCAG)'nın yeni bir terör dönemini başlatmasına sebep olduğu kabul edilmektedir.

Ermenilere göre organize Ermeni terörist kampanyası ilk olarak 1975 yılında başlatılmıştır. Arapça çıkan Al-Majallah gazetesi muhabirlerinden birinin röportajında ASALA, temsilcilerinden biri, örgütünün giriştiği ilk eylemin 1975 yılında Dünya Kiliseler Birliği'nin, Ermenileri Amerika'ya göç etmeye teşvik eden Beyrut'taki bir bürosuna yapıldığını söylemiştir. 1980'de Beyrut'ta yayınlanan bir bildiride ASALA'nın "Ermenistan'ı kurtarmak" uğruna giriştiği devrimci hareketin 5. yılını kutladığı belirtilmektedir. Örgütün terörist kampanyası 22 Kasım 1975'te Viyana'da Türkiye'nin Avusturya Büyükelçisi Daniş Tunalıgil'in öldürülmesi ile başlar.⁸ Los Angeles Türk Konsolosu Kemal Arıkan'ın 28 Ocak 1982 tarihinde vurulmasını üstlenen diğer büyük Ermeni örgütü JCAG adına Associated Press haber ajansının Washington bürosuna açılan telefonda şöyle denmiştir: "Bizim devrimci hareketimiz 1975'de başladı".⁹ Bir Fransız-Ermeni gazetecisi olan Pierre (Bedros) Terzian'a göre, ASALA'nın ilk bildirisi 20 Ocak 1975'te yayınlanırken, JCAG da ilk defa 23 Kasım 1975'de ortaya çıkmıştır.

⁶ Y.Atilla Şehirli, *a.g.m.*, s.645.

⁷ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.108.

⁸ New York Times, 1 Mart 1980, s.4.

⁹ New York Times, 29 Ocak 1982, s.1.

Bundan da anlaşılıyor ki şimdiki Ermeni terörist hareketi ilk olarak 1975 yılında ortaya çıkmıştır.¹⁰

Filistinlilerin, terörizmden elde ettikleri başarılarından ilham alan solcu Ermenilerin Filistinli müttefikleri yardımıyla, ASALA gibi büyük bir terörist grup kurmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Bu gelişmeye paralel olarak Taşnaklar da, genç parti üyelerinin örgütü terk edip ASALA'ya kaymalarını önlemek için kendi terörist örgütleri JCAG'ı kurdular. JCAG'ın 1980 başlarında Vatikan'daki Türk Büyükelçisine karşı giriştiği başarısız suikast denemesinden sonra, ASALA'nın lideri olduğu söylenen Hagop Hagopian, Beyrut'ta "Taşnak Partisi, kaybettiği mesafeyi kapamak amacıyla bizi taklit ediyor. 18 Ocak 1980'de Vatikan'daki Türk elçisine karşı yapılan saldırıya, Ermeni Soykırımını İntikam Komandoları gibi devrimci bir grup ismi alan Taşnaklar tarafından girilmiştir" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur." Şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.¹¹

Günümüz Ermeni terörizminin Lübnan ile olan ilişkisi 24 Aralık 1981'de Paris'te Türk Konsoloslğunu işgal edip, Türk koruma polisini öldüren dört Ermeninin yargılanması sırasında iyice su yüzüne çıkmıştır.

Birçok Ermeni yayınında teröristlerin amaçları üç maddede özetlenmektedir.

- Soykırımın tanınması,
- Tazminat verilmesi,
- Ata yadigarı toprakların iadesi.

Buna karşılık Ermenilerin toprak talepleri ile ilgili olarak yapılan yorumda şunlar belirtilmektedir: "Her millet veya etnik grubun daha önce yaşadığı bölgeleri talep etmesi durumunda dünyanın içine düşeceği kargaşayı düşünmek bile zordur. Bugün Doğu Anadolu'da hiçbir Ermeni bulunmamakta, ancak burada 12 milyondan

¹⁰ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.109.

¹¹ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.110.

fazla Türk yaşamaktadır. Bundan başka "Ermenilerin bugün refah içinde yaşadıkları memleketleri terk edip gelecekları de şüphelidir."¹²

4.1.2. Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) Terör Örgütü

ASALA günümüz Ermeni tedhiş dalgası sırasında kurulan ilk Ermeni terörist örgütüdür. Solcu bir grup olduğundan Ermeni meselesine Marksist bir açıdan bakar. Sovyetler Birliği ve diğer "ilerici" gruplar tarafından müttefiklerden addedilmektedir.

"Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu" veya kısa adı ile "ASALA"(Armenian Secret Army for Liberation of Armenia)¹³, 20 Ocak 1975'te Lübnan'da, muhtemelen Bakaa'da kurulmuştu.¹⁴

ASALA, sözlü ve direk saldırılarını yalnızca can düşmanı olan Türkiye'ye değil, Türkiye ile ilişkisi olan veya kendi hareketlerini sınırlayan birçok diğer devlet ve kuruluşlara da yönelmektedir. ASALA lideri Hagop Hagopian şöyle demektedir: "Biz Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımda bulunan tüm diğer devletleri de düşmanımız addederiz."

Amaçlarını takip ederken ASALA hem terörist, hem de terörist olmayan tüm Ermenilerin lideri olduğunu iddia etmektedir. Liderleri Hagop Hagopian şöyle demiştir: "Beş yıl içinde Ermeni kitlelerinin ve dünyadaki tüm demokratik ve devrimci güçlerin desteğini kazanmayı başardık. Geri kalanlar (diğer Ermeni teröristleri) ise bizim aydınlattığımız yolda yürümektedirler." Hagopian aynı zamanda Taşnak ve Hınçak liderlerinin de gizlice ASALA'ya katıldıklarını belirtmiştir.¹⁵

¹² Turkish Daily News, 11-12 Eylül 1982, s.2.

¹³ H.Kemal Türközü, *Ermeni Terörü*, İstanbul, 1985, s.11.

¹⁴ Ercan Çitlioğlu, *Yedekteki Taşeron ASALA*, Ankara, 1997, s.15.

¹⁵ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.115.

ASALA'nın nihai stratejik amacı “Türk Ermenistanı ile Sovyet Ermenistanı'nı birleştirmektir.”¹⁶

ASALA, 1981 yılı sonunda “ASALA'yı destekleyecek halk hareketinin siyasi çizgisi” diye tanımlanan sekiz maddelik bir politik program yayınladı. Bu programda ASALA, düşmanı “yerel gericilik” ve “uluslararası emperyalizm” tarafından desteklenen “Türk emperyalizmi” olarak belirtiyordu. Ermeni teröristlerine göre Ermenistan'ın bağımsızlığı için kullanılması gereken baş yöntem “devrimci şiddet”dir. ASALA sınıfların baskısına karşı çıkan herkesi desteklemekte ve uluslararası devrimci hareketi kuvvetlendirip geliştirmeye çalışmaktadır. Nihai amaç sosyalist demokratik ve devrimci bir hükümete sahip birleşik Ermenistan'ı kurmaktır. Bu yüzden Sovyetler Birliği'nden ve diğer sosyalist hükümetlerden yardım istemek ve Sovyet Ermenistan'ını, “uzun bir halk savaşı” için gerekli bir üs haline getirmek gerekmektedir.¹⁷

Örgüt, merkez komiteye bağlı “komuta grupları” biçiminde örgütlenmektedir. Komuta merkezleri ise “siyasi” ve “askeri” merkezler olmak üzere iki ana bölüme ayrılmakta, siyasi merkezlerde çalışanlar “ülke ve bölge sorumluları” olarak görevlendirilmektedirler.¹⁸

ASALA 1983'te iki ana gruba bölündü.;

- Orly'deki gibi gelişigüzel saldırı politikasını savunan Hagopian'ın Ortadoğu ve Yunanistan grubu,

- Yalnızca Türkiye'ye saldırılmasını ve siyasi çalışmaların artırılmasını savunan daha ılımlı Batı Avrupa kanadı.¹⁹ Bu ılımlı fraksiyon sonunda kendine “ASALA İhtilalci Hareketi” (ASALA—RM) adını verdi. ASALA-RM'nin en önemli iki lideri Amerika'da doğmuş, sekiz lisan konuşan 30 yaşındaki bir Ermeni olan Monte Melkonian (öbür adı Dimitriu Georgiu) ile Paris'te Yerleşmiş Ermeni Milli Hareketi (Eski adıyla Ermeni Mücadelesi) lideri Ara Toranian'dır.

¹⁶ Albert Wohlstetter ve Nancy Virts, “Uluslar Arası Terörizmde Ermeni Terörizminin Özelliği”, *Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.38, s.258.

¹⁷ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.115.

¹⁸ Ercan Çitlioğlu, *a.g.e.*, s.23.

¹⁹ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.116.

Bu epey ılımlı ASALA fraksiyonuna göre Hagopyan'ın ASALA fraksiyonu “gerçek mücadele yolunu yalan, sahtekarlık, tehdit ve terör kullanımı ile saptırmak ve halkın, özellikle gençliğin devrimci ateşini sömürmekle” suçlanmaktadır. ASALA'nın Orly katliamı kastedilerek “15 Temmuz 1983'teki olaydan sonra ASALA'nın safları arasında bölünmeler olduğu ortaya çıkmıştır.” (Melkonian yapılan röportajda: "Orly'de yalnızca masum kişiler öldü. Bu bizim mücadelemizi saptırır" demiştir).²⁰

Bu gelişmelerin gelecekte ne getireceği bilinmez, ancak açık olan bir şey varsa ASALA'nın, varlığını tehdit eden bir bölünme sürecine girdiğidir.

4.1.3. Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCAG) Terör Örgütü

Üyeleri ne kadar inkar ederse etsin, bu sağ kanat milliyetçi terörist örgüt ilk olarak 1980 yılında Hai Heghapokhakan Dashnak-tsutium (Ermeni İhtilalci Federasyonu veya kısaca ARF) adıyla kurulan örgütün bir Taşnak dalıdır. Geçen yüzyılda kurulan ilk Ermeni örgütü olması dolayısıyla Taşnaklar 19 yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarındaki mücadelelerde büyük rol oynadılar. Taşnaklar kısa ömürlü bir Ermeni Cumhuriyeti (1918—1921) kurmuşlar, ancak bu Ermeni Cumhuriyetinin 1921 yılında Bolşevikler tarafından işgalinden sonra varlıklarını, ABD, Lübnan, İran ve Yunanistan gibi ülkelerde sürgünde devam ettirmişlerdir.

Taşnaklar, 1975'lerden sonra, hareketli ve genç taraftarlarının, çok daha dinamik ASALA grubuna kaymasını önlemek amacıyla kendi terörist örgütleri JCAG'ı kurdular.²¹ Son yıllarda görev sırasında ölen veya yakalanan JCAG üyeleri Taşnak basınında inanılmaz bir ilgi görürken, ASALA üyelerinden hemen hemen hiç bahsedilmemektedir.

Şimdiye kadar birkaç basın toplantısı yapan ASALA ile karşılaştırıldığında JCAG çok daha karanlıkta kalan bir örgüttür. Bu, JCAG'ın ASALA gibi bağımsız bir örgüt olmayıp Taşnakların bir alt kuruluşu olması ve yapacağı propagandanın ana kuruluşun müsaadesine bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

²⁰ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.116.

²¹ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.120.

Taşnaklara göre Ermeni davası veya "Hai Tahd", feshedilen Sevres Antlaşmasında belirtildiği gibi komünist olmayan bağımsız bir Ermenistan'ın yeniden kurulması ve Türkiye'nin, Ermeni vatandaşlarına karşı yaptığı iddia edilen cürümlerin karşılığını ödemesidir. (Yukarıda belirtildiği gibi. Marksist bir grup olan ASALA ise Sovyetler Birliğini tabii bir müttefik olarak görmekte ve Türkiye'nin doğusunu Sovyet Ermenistan'ına bağlamak istemektedir). ASALA'dan farklı olarak, JCAG belirgin olarak diğer uluslararası terörist olaylardan sakınmakta ve yalnızca Türk hedeflerini vurmaktadır. Mesela, 1982'de Los Angeles Türk Başkonsolosunun katlinden sonra JCAG "bizim tek hedefimiz Türk diplomatları ve Türk kuruluşlarıdır"²² demiştir.

Amerika'da doğmuş Ermenilerden birçoğu son yıllarda özellikle parti terörizmine karışmaya başladıktan sonra partiden uzaklaşmıştır. Armenian Reporter Gazetesi, çoğu Lübnan'dan yeni gelen kişilerin kontrolüne geçtiği belli olan partide çok az Amerikan Ermenisi kaldığını söyleyip, şöyle bir uyarı yapmaktadır: "Bunun sonucu olarak parti militanları ve kendini davaya adanmış kişiler tarafından girişilecek yeni terörist eylemler göz ardı edilmemelidir." Gerçektende FBI Başkanı William Webster 12 Temmuz 1983'te yaptığı bir basın toplantısında, 1984 Los Angeles Olimpiyatları için bir anti-terörist timin eğitildiğini ve en büyük meselelerden birinin de Ermeni terörizmi olduğunu belirtmiştir.²³

Ermeni terörizminin 1973 ile Mart 1984 dönemi arasında takip ettiği model şöyledir. Coğrafi olarak terörist eylemler 4 değişik kıtada oluşmuştur: Kuzey Amerika, Asya, Avustralya ve büyük bir çoğunluğu Batı Avrupa, en çok Fransa'da (37), İsviçre'de (25), İtalya'da (20), Lübnan'da (17), ABD'de (15), Türkiye'de (13) ve İspanya'da (11) olmak üzere; İran'da (7). Belçika'da (6), İngiltere'de (5), Danimarka'da (4), Kanada'da (4), Yunanistan'da (4), Batı Almanya'da (4), Hollanda'da (2), Portekiz'de (2) Avusturya'da (1), Avustralya'da (1), Irak'da (1), SSCB'de (1), Bulgaristan'da (1) ve Yugoslavya'da (1) saldırı olmuştur. Buna göre toplam olay sayısı 182'dir.²⁴

²² New York Times, 29 Şubat 1982, s.1.

²³ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.122.

²⁴ Michael M.Gunter, *a.g.m.*, s.122.

Eylem sayısı her geçen yıl onar onar artmaktadır: 1978'de 29, 1979'da 38 ve 1981'de 47 olay meydana gelmiştir. Muhtemelen 1982'deki İsrail işgalinden sonra Lübnan'daki üsleri kaybetmenin etkisiyle olay sayısı 1982'de 26'ya, 1983'te 13'e düşmüştür ve Mart 1984'e kadar da hiç bir olay olmamıştır. Ancak 1983'te çok daha kanlı eylemlere girişildiği gerçeği, Ermeni terörizminin gücünü kaybettiğini söylemenin pek doğru olmadığını gösterir.

Bazen hem ASALA hem de JCAG aynı eylemi üstlenmelerinden dolayı, her zaman kesin olarak söylemek mümkün olmasa bile, ASALA'nın JCAG'dan çok daha faal olduğu görülmektedir. Aralarındaki farkı incelemeye yarayan kolay bir yol da mevcuttur. Taşnak yayınlarında JCAG'ın faaliyetlerine büyük bir önem verilirken ASALA militanlarından hemen hemen hiç bahsedilmemektedir. Lizbon Türk Büyükelçiliğine saldıran Ermeni Kurtuluş Ordusunun da ilk kamuoyu raporlarının aksine, ASALA'nın bir yan kuruluşu olmayıp, Taşnak (JCAG)'lara ait bir örgüt olduğu ortaya çıkmıştır.

4.1.4. ABD'de Ermeni Terörizmi

Ocak 1977'de 77 yaşındayken Gourgen Yanıkyan isimli Ermeni göçmeni Los Angeles'deki Türk Konsolosunu, kendisine paha biçilmez bir yağlı boya tablo hediye etmek için öğle yemeğine davet etti. Onlara hakikaten mükemmel bir ziyafet hazırlattı. Konsolos ve yardımcısı Santa Barbara'daki Biltmore Oteline geldiklerinde Yanıkyan onları tabancayla karşılayıp, ikisini de vurarak öldürdü. Daha sonra sakin bir şekilde polislin kendisini yakalamasını bekledi. Çünkü, Ermenilerin durumunu açıklamak için mahkemenin iyi bir fırsat olduğunun bilincindeydi. Soghomon Tehlirian'ın 1921'de benzeri bir suçtan beraat etmesi onu çok etkilemişti.²⁵

Yanıkyan, jürinin kendisini dinledikten sonra Tehlirian gibi serbest bırakacağına inanıyordu. Fakat Tehlirian'ın mahkemesi değişik bir zamanda ve değişik bir yerde olmuş, mahkeme Tehlirian'a gerekçelerini ve acı geçmişinin suçu hafifletici yönlerini

²⁵ Mart 1921'de, Soghomon Tehlirian adında bir Ermeni tedhiş örgülü militan Berlin'de Talat Paşa'yı vurdu. Tehlirian tutuklanıp 2 Haziranda Berlin Mahkemesine çıkarıldı ve 24 saat sonra da serbest bırakıldı. Tehlirian, Ermenilerin gözünde bir kahraman oldu ve hakkında birçok kitap yazıldı. Hrayr Toukhanian tarafından yazılmış ve yönetilmiş "Assignment Berlin" adlı Tehlirian'ın hikayesini anlatan bir film de yapıldı.

açıklama izni vermişti. Ancak, Yanıkyan'ın hafifletici sebepleri göz önüne alınmadı ve ömür boyu hapse mahkum oldu.

Yanıkyan. 1984'de, bozulan sağlığından dolayı serbest bırakılmasından bir ay sonra bir kalp krizi sonucu öldü. 89 yaşındaydı, Los Angeles havalisinde son günlerini geçireceği hiç kimsesi yoktu. Ama ölümü tüm Ermenileri üzdü, çünkü o, yeni doğan bir bilincin sembolü olmuştu.

Amerika'da Ermeni teröristlerin eylem düzenlemeye başlamaları 1980'in sonlarına rastlar. 1980 Ekim'inde Los Angeles Türk Konsolosunun evine yangın bombası atılmış, New York ve Kaliforniya'daki birçok Türk hedeflerine bombalı saldırılar düzenlenmişti. Bu saldırılara paralel olarak birkaç gün sonra Londra ve Paris'te benzer bombalı eylemlerde bulunulmuştu. Bu bombalama eylemlerinin başka bir ülkeden idare edilen bir kampanyanın parçası olduğu gayet açıktı. ABD de Ermenilerin dünya çapındaki terör stratejilerinin bir parçası idi.

Kaliforniya'da 1981 yılında, Türk hedeflerine karşı iki bombalama eyleminde daha bulunuldu. Bu sebeple Kaliforniya'da bulunan Türk Halk Dansları Topluluğu gösteriye çıkamadı. Türk Büyükelçisi Şükrü Elekdağ'ın ziyaretini protesto etmek amacıyla tertiplenen diğer bombalama ise, Beverly Hills'deki Türk Konsoloslukunda büyük hasar yaptı. İki saldırının sorumluluğunu da Adalet Komandoları üstlendi.

1982 Şubatında Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan, arabasıyla bir trafik ışığında durduğunda iki suikastçi tarafından vurularak öldürüldü. Saldırılar kısa bir süre sonra telefonla Adalet Komandoları tarafından üstlendi. Yetkililer, görgü şahitlerinin de yardımıyla, ailesi ile birlikte bir müddet önce Lübnan'dan göç etmiş olan 19 yaşındaki Hampig Sasunyan'ı tutukladılar. Yardımcısı olduğu söylenen Krikor Saliba ise Lübnan'a kaçtı ve daha sonra da orada öldürüldüğü öğrenildi. Sasunyan 1984 yılına kadar kefaletsiz olarak göz altında tutuldu ve daha sonra suçlu bulunarak ömür boyu hapse mahkum edildi. Büyük kardeşi Harout da 1980 yılında Arıkan'ın evine yangın bombası atmaktan dolayı 6 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı.²⁶

²⁶ Bonnie Cordes, "Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Terörizmi", *Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.38, s.154.

Buna rağmen ABD'deki Türk diplomatlarına karşı saldırıların önü alınmadı. 1982 Mayıs'ında Türkiye'nin Boston Massachusetts Fahri Konsolosu Orhan Gündüz evinden çıkıp arabasına binerken bir saldırgan tarafından vurularak öldürüldü. Saldırının sorumluluğu yine JCAG tarafından üstlenildi. Gündüz'ün katili asla bulunamadı. Aynı grup, Gündüz'ün ithal eşya mağazasına konan bombayı üstlenmişti. Bu terör hareketleri başkalarını da etkiledi; Gündüz suikastinden kısa bir süre sonra Florida Fahri Türk Konsolosu, on iki yıllık görevinden ölüm tehditlerinden korkarak istifa etti.²⁷

Ermeni teröristlerin Amerika'daki yegane hedefi Türk diplomatları değildir. 1982 Mayıs'ında İsviçre Bankası ASALA'nın 9 Haziran adlı yan örgütü tarafından bombalandı ve bundan bir ay sonra da Los Angeles Havaalanındaki Kanada Havayolları kargo binasına bomba koymak suçundan üç Ermeni tutuklandı. Kanada Havayolları saldırısının faillerine çeşitli hapis cezaları verildi. Grubun iki erkek elemanı Kozibioukian ve Chirinian 7'şer yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Kozibioukian'ın hamile karısına ise 2 yıllık hapis cezası verildi, ama daha sonra bu askıya alındı.

Amerikan yetkililerinin gizli araştırmaları 1982 Ekim ayında meyvasını verdi. Türkiye'nin Philadelphia fahri konsolosluluğunu havaya uçurmaya hazırlanan beş Ermeni genci yakalandı. Kaliforniya'da oturan Steven Dadaian adlı bir Ermeni de Boston Havaalanında üzerinde patlayıcı madde bulunması iddiasıyla patlayıcı nakletmek suçuyla göz altına alındı; ancak diğer dört Ermeni sanıkla birlikte, istenmeyerek de olsa kefaletle serbest bırakıldı. Bu kişilere Ermeni cemaati ve basın tarafından "L.A. Beşlisi" adı verildi. Mahkemeleri halen Los Angeles'de sürmektedir.²⁸

Amerika'da 1982'den beri herhangi bir Ermeni terörizm olayı vuku bulmamıştır. Türk diplomatları ve ticari kuruluşlarının korunması ve Ermeni teröristlerin yakalanıp cezalandırılması, Ermenilerin eylemlerini oldukça önlemiştir. Ancak Amerika'da bulunan Ermeni cemaatlerinin davranışlarını da göz önüne almak gerekir. Aksini düşünenler varsa da, Amerika'da yaşayan yarım milyon Ermeninin büyük bir kısmı tedhişi desteklemediklerini belirtmektedir. Buna rağmen "fakat, bu hareketlerin, temelindeki acıyı anlayışla karşılıyoruz" gibi ifadeler ile sık sık karşılaşılmaktadır.

²⁷ Bonnie Cordes, *a.g.m.*, s.155.

²⁸ Bonnie Cordes, *a.g.m.*, s.156.

Ermeni cemaatinin bu manevi destek ve hoşgörüsü, çok sıkı güvenlik önlemlerine ve kanuni tedbirlere rağmen, Ermeni teröristlerinin kararlı stratejileri ve davranışlarında büyük rol oynamaktadır.

Dünyada Ermeni terörist hareketinin gelişmesi Ermeni etnik tarihine karşı duyulan büyük ilgi ve tüm dünyayı saran politik amaçlı milliyetçi bir tedhiş ile eşzamanlıdır. Ermeni terörizmi Ermenileri politize edip, Ermeni davasına karşı ilginin artmasına sebep olmuştur.

1915'deki olaylardan kurtulanlar ömürlerinin sonuna geliyorlar. Aşırı eylemlere karışmayan Ermeniler bile, Ermeni göçmen toplumunun çeşitli ülkelerdeki doğal asimilasyonundan dolayı tedirgin durumdadırlar. Bugün 85 yaşından fazla olan 1915 göçmeni Ermenilerin sayısının doğal olarak azalması, toplumsal ayrışmanın artmasına ve milli benliğin gittikçe kaybolmasına sebep olmaktadır.

Kurulan Ermeni partilerinden (ARF, Hınçak ve Ramgavar) hiçbiri politik amaçlara erişmek için tedhiş kullanımını açık bir şekilde desteklememektedir. Ancak hepsi de tedhişin kökenini iyi kavramış olup, Ermenilerin tedhişten kazandığı avantajların bilincindedir. Terörü reddetmelerine rağmen JCAG'in sınırlı eylemlerini sessizce desteklemekte, ancak hiçbiri ASALA'nın gelişigüzel terörünü tasvip etmemektedir.²⁹

Amerika'daki Ermeni siyasi partileri de, aralarındaki çıkar kavgaları yüzünden sık sık birbirlerine düşmektedir. Ama Ermeni toplumu yavaş yavaş artık bu anlaşmazlıkları (genellikle, alınacak Ermeni toprağındaki idarenin ne olacağı gibi zamansız ve yersiz konular) bir yana bırakıp birleşik bir Ermeni cephesinin kurulmasını istemektedir. Bu konuda herkesin yararına olan adımlar atılmıştır. Bu tip bir fikir birliği Ermeni toplumu içinde teröristlerin etkisini azaltmakta büyük rol oynayacaktır.

---

²⁹ Bonnie Cordes, *a.g.m.*, s.158.

Ermeni davasının yayılmasında, yakalanan teröristlerin yargılanmalarının da büyük etkisi olmuş, Ermeni toplumu bu yargılamaları son derece ciddiye almıştır.

Türk diplomat ve temsilciliklerinin iyi bir şekilde korunması ve yakalanan teröristlerin yargılanıp mahkum edilmeleri üzerine Amerika'da Ermeni terörü durmuş gibi görünmektedir. Bu tip engellerle karşılaştıklarında teröristler bunların üstesinden gelmek için yeni hile ve metodlar bulmakta çok maharetlidirler. Teröristlere destek sağlandıkça terörist eylemler devam edecektir. Bu desteğin büyük bir kısmı kanuna saygılı olan Ermeni toplumunun sempatisinden gelmektedir. Eğer Ermeni toplumu birdenbire bu manevi desteği çekse, Ermeni terörist hareketi büyük bir darbe yiyecektir. Özellikle Adalet Komandoları, üyeleri ve sempatizanlarını mazur göstermek amacıyla, eylemlerini belli sınırlar içinde tutmaktadır. ASALA ise yaptığı gelişigüzel saldırılar ve verdiği büyük can kaybı nedeniyle çok daha fazla eleştiriye hedef olmaktadır.

Amerika'daki Ermeni terörizmi iki şekilde hareket edebilir. Bunlardan birincisi teröristler ile Türk ve ABD otoritelerinin birbirlerine karşı devamlı tetikte olmaları ve birinin durmadan kendisini korumaya, öbürünün de yeni saldırılara hazırlanmasıdır. İkinci ihtimal ise, kamuoyu dikkatini çekmek için Amerika'da 1903 Orly saldırısına benzer gelişigüzel saldırıların artmasıdır. Ancak, bu tip davranış toplumun teröristlerden uzaklaşmasına sebep olur. Ermeni toplumunun manevi desteğini aniden çekmesi durumunda, en azından Amerika'da Ermeni hareketi büyük bir darbe yer. Bu aklımıza üçüncü bir alternatif getirmektedir: Politik bir olgunlaşmanın eşliğinde diğer insanların Ermenilere bakışının değişmesi sonucu. Ermeni toplumunun sesini duyurmak için barışçı ve siyasi yollara başvurusu. Bunun için toplumdaki ılımlı görüşlerin, 1970'lerden beri toplumu etkisi altına alan radikal unsurlara karşı etki yapması gerekmektedir.³⁰

4.2. ERMENİ TERÖRİZMİNİN SEBEPLERİ VE MÜCADELE YOLLARI

³⁰ Bonnie Cordes, *a.g.m.*, s.160-161.

Ermeni terörünü tanımlamak için incelememiz gereken ilk konu Ermeni terör gruplarının (zira bunlar, bazı kereler kendi aralarında da mücadele eden, en azından iki ana gruptur) eylemlerinin gayesi olarak açıkladıkları hususlardır. Diyorlar ki:

- Türkiye, Ermenilerin vatanlarına el koymuştur, bunu iade etmesi lazımdır.
- Türkiye, Ermenilere karşı bir soykırımı yapmıştır, bunu resmen kabul etmesi lazımdır.
- Bu soykırımında hayatlarını kaybedenlere ve Türkiye'den yurt dışına sürülenlere tazminat verilmelidir.
- Bu gayelere varılıncaya kadar saldırılara devam edilecektir.

Mevcudiyetinden bahsettiğimiz, en azından iki gruptan biri yukarıdaki 4 noktadan birincisini talep etmemekte, ancak diğer 3 nokta üzerinde fikir birlikleri bulunmaktadır.³¹

Osmanlı Devletinin, genişleme döneminde, ülkesine kattığı topraklar içinde bir Ermeni Devleti bulunmadığı, artık kimsenin aksini iddia etmediği bir olaydır.

Bugün Türkiye tarafından işgal edildiği söylenen Ermenistan, olsa olsa, kağıt üzerinde kalmış Sevres anlaşmasıyla öngörülen ve hudutları ABD Cumhurbaşkanı Wilson tarafından rastgele çizilmiş bölge olabilir. Ne var ki bu bölge, eğer Rusya'da ihtilal çıkmasaydı, savaş içi anlaşmalarla Rusya'nın ilhak etmesi kararlaştırılmış topraklardı ve orada bağımlı veya bağımsız bir Ermenistan kurulması akıldan bile geçmemişti. Ayrıca, eğer o hudut çizgisini bir hak olarak ileri sürmek mümkün ise, bugünkü Türkiye'nin belki 4/5'inin de başka devletlere teslimi gerekir. Ne var ki yeni Türkiye Devleti. Mondros Mütarekesinden sonra, Misak-ı Milli hudutları olarak ilan ettiği toprakların kendisinden alınabilmesinin ancak silah kuvvetiyle, buraları savunan bütün Türkler öldürüldükten sonra mümkün olabileceğini açıklamıştı. Sevres de, Türk temsilcisi olmadan, kendi aralarında pazarlıklarla, kendilerine mal ettikleri bölgeleri muhafaza için, yeni Türk Devletiyle savaşa giren devletler de oldu. Bunlardan birisi de

³¹ Kamuran Gürün, "Ermeni Terörizminin Sebepleri ve Mücadele Yolları", *Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.38, s.243.

Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti idi. Diğerleri gibi, o da, yenildi ve kendi serbest irade ve arzusuyla, evvela Gümrü Anlaşmasını ve sonra, onun yerine geçmek üzere, Kars Antlaşmasını imzaladı ve bugünkü hudutlar ortaya çıktı.

Ayrıca o tarihlerde, Ermenilerin vatan olarak istedikleri bölge, hudutlarını Başkan Wilson'un çizdiği topraklar olmayıp, Fransızların işgalindeki Kilikya idi. Ancak Fransızlar, Kilikya'nın vatan olarak Ermenilere verilmesinin hiçbir zaman düşünülmemiş ve böyle bir vaadde bulunulmamış olduğunu Sevres Konferansında resmen açıkladılar.³² Şu halde bir Ermeni vatanına el konmuş olduğunun ileri sürülmesi ancak gülünç olabilecek bir iddiadır.

Soykırım iddiası da aynı şekilde her türlü hakikatten uzaktır. Ermeniler Sevres Konferansında kendilerinin muharip olduklarını beyan etmişler ve bu sıfatları ile Sevres Anlaşmasının altına imzalarını atmışlardır.

Kendilerini muharip kabul edip Osmanlılara karşı fiilen savaşan yahut aynı sıfatla cephe gerisinde çete veya gerilla hareketi yürüten ve bu çarpışmalar sırasında ölen Ermeniler, hain damgası yemekten kurtulmaktan başka, bir de soykırımına mı uğramış sayılacaklardır?

Bu tutumdaki bir toplumun, savaş bölgelerinden uzaklaştırılarak, başka bölgelerde iskan edilmesinin soykırımı ile ilgisi olabilir mi? Bu davranış, Devletler hukukunda yeri olan ve her devletin uyguladığı bir tatbikattır. Savaş halindeki bir ülkenin, düşman devletler uyrukları için değil, kendi uyrukları için de ne derece sert kanunlar uyguladıkları bilinen bir husustur.

Harp süresince buldukları yerlerde, hastalıktan, açlıktan ve benzeri sebeplerden ölen Ermeniler olmuştur. Aynı sebeplerden Anadolu'da ölen Türklerin sayısı 2 milyona yaklaşır. Suriye Vilayeti Arap ahalisinden de aynı sebeplerle 300-500 bin kişinin öldüğü kabul edilir. Eğer soykırımı bu ise, o zaman Osmanlı Hükümetinin, din, dil, ırk ayırımı yapmaksızın, ülkedeki bütün insanlara karşı bir soykırımına

³² Kamuran Gürün, *a.g.m.*, s.244.

giriştiğini kabul etmek gerekir. Bir devlet hem 4 cephede savaşsın, hem de kendi ahalisini katletsin, bu her halde düşünölmeyecek bir husustur.

Tazminat talebi iddiasına gelince, tehcir sırasında suç teşkil eden olaylar olduğu ve bir kısım Ermenilerin mallarına tamah edilerek veya birikmiş kinlerin sebebiyle öldürölmüş oldukları doğrudur. Ancak bunların suçluları da tutuklanarak, idam da dahil, çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bir öldürme olayı, ister savaş sırasında, ister barış döneminde vuku bulsun, bir zabıta olayıdır ve bunun sorumlusu devlet değil, cinayeti işleyendir. Fertler tarafından işlenen cinayetler sebebiyle devletlerin tazminat ödedikleri duyulmuş bir şey değildir.

Göröleceği üzere, ne soykırımından, ne de soykırımında ölenlere tazminat talebinden bahsedebilmek mümkündür. Ortaya atılan iddiaların tutar yeri olmadığına göre ermeni terörünü milli bir bağımsızlık gayesiyle yapılan bir eyleme benzetmeğe ve bunda politik bir yön aramağa imkan kalmamaktadır.

Denilebilir ki, Ermeniler, kendilerine ait bağımsız bir vatan değil de doğdukları ve süröldükleri topraklara geri dönmek için veya kan davası şeklinde mücadele ediyorlar.

Her şeyden önce sürölmek diye bir konu yoktur. Yerleri değıştirilenler olmuştur. Osmanlı Devleti savaştan galip çıksaydı, eski yerlerine geri dönmelerine belki izin verilmeyebilirdi. Ancak Osmanlılar mağlup olunca ve ülkesi işgal edilince, tehcire tabi tutulanların hem eski yerlerine dönmeleri, hem de mallarının iadesi, işgal kuvvetleri tarafından temin edilmişti. Ayrıca Lozan Antlaşmasında, bu yapılmış işlemlerin değıştirilmeyeceğini Türkiye de kabul etmişti. Mütarekeden sonra büyük bir kitlenin geri dönmüş olduğu Ermeni Patrikhanesi'nin yazılı vesikaları ile sabittir.³³ Bunlar, isteselerdi Türkiye'de kalabilirdi, asıl ayrılışları, Kilikya'nın ve daha sonra İstanbul'un işgal kuvvetleri tarafından boşaltılması sırasındadır. Bu tarihte onlara git diyen olmamıştı, aksine yerlerinde kalmaları için ısrar bile edilmişti. Üstelik Lozan Antlaşması genel bir af da ilan etmişti. İstanbul'un tahliyesi Lozan'ın imzasından sonradır. Diyelim.ki korktular, inanamadılar ve gittiler. Kalanlara bir şey olmadığını

³³ Kamuran Gürün, *a.g.m.*, s.248.

görünce geri dönebilirlerdi. Hepsinden öteye, Hatay'ın Türkiye'ye geri verilisinde, orada yaşayan Ermeniler de ayrıldılar. Bu defa da korktukları artık söylenemez. Şu halde Türkiye'de yaşamak istemedikleri ortaya çıkar. Vaziyet böyle olunca da, ne sürülmüş oldukları, ne de evvelce yaşadıkları yerlere dönmek için mücadele ettiklerini iddia imkanları kalır.

Kan davası ihtimaline gelince, bugün bu terörü yürütenler 1923'den önce, haksızlığa, kötü muameleye, işkenceye uğradıklarını ileri sürebilecek kişiler değil, onların çocukları da değil, torunları, yani üçüncü göbektir. Ayrıca kan davası şahıstan şahısa ve kan akıtmış olana karşı güdülen bir dava, bir öç alma, bu davayı güdenlerin algılamasına göre bir şerefi kurtarma konusudur. Üç nesil atlayan ve kan dökmüş olan kişiden yahut onun çocuklarından başkasına karşı yürütülen kan davası olamayacağı gibi, eğer taleplerimiz kabul edilirse saldırılar duracaktır dendiği zaman kan davasından bahsedebilmek hiç mümkün olmaz.

Bu ihtimaller de ortadan kalkınca, Ermeni terörünü, milletlerarası terör içine dahil etmek ve kaynağında yatan gayenin, Türkiye'yi zayıf düşürmek, dostlarıyla arasını bozmak ve onu tecrit etmeğe çalışmak olduğunu kabul mecburiyeti ortaya çıkar ve böylece mücadele, edilecek konunun tanımlanması da yapılmış olur.

Ermeni terörünün en ilginç tarafı. I. Dünya Savaşı'nda, takriben 60 yıl önce olmuş bir felaketin intikamını almak için 1970'lerde birden ortaya çıkmasıdır. Birdenbire ortaya çıkmasının yanı sıra Ermeni terörünün ikinci ilginç yanı da olağanüstü etkinliği, örgütlülüğü ve boyutlarıdır. Ermeni terörünün üçüncü önemli karakteristiği de büyük badirelerden kurtulma ve toparlanma kabiliyetidir. 1982 yılında İsrail, Lübnan'ı işgal ettiğinde ASALA karargahını bulup yok etmişti. Fakat bu bile Türklerin "Ermeni terörist örgütlerinin beli kırıldı, bir daha kendini toparlayamayacaklardır" gibi iyimser bildirimlerine karşı, ASALA'nın saldırılarına devam etmesine engel olamadı.³⁴

Dördüncü olarak, Ermeni teröristleri dünyanın dört bir yanında 41 Türk diplomatı ve aile ferdi öldürmekle kalmamış, Türk Havayollarının değişik şehirlerdeki

³⁴ Albert Wohlstetter ve Nancy Virts, *a.g.m.*, s.256.

bürolarına saldırılar düzenlemiştir. Bunun dışında Türkleri öldürmek veya diğer suçlardan hapsedilmiş bulunan Ermenilere karşı iyi davranmaları için diğer ülkeleri, havayolları ve diğer kuruluşlarına saldırmakla tehdit etmiş ve bazı ülkeleri sindirmekte başarılı olmuşlardır.

1975'te başlayan Ermeni terörüyle ilgili beşinci ve belki de en önemli konu. bunun mevcut bir ülkeden toprak alıp onu Sovyetler Birliği'ne katmak amacını güden yegane büyük terörist hareket olmasıdır. İlgili toprak çok stratejik bir bölgedir. Çarlık Rusyası gibi Sovyetler'in de Türkiye üzerindeki emelleri eskiye dayanmaktadır. Bu hususta, kamuoyunun en çok bildiği konu, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile ilgili olan noktadır. Bir zamanlar Napolyon, “Bu boğazları Ruslara bırakmaktansa dünya üzerindeki idaresinin yarısından vazgeçmeye hazır” olduğunu söylemiştir. Boğazların hayati önemi halen devam etmektedir.³⁵

1975’de başlayan terör hareketlerinin sebepleri olarak Dikran Kevorkyan şunları yazmaktadır:³⁶

Herkes 1975’lere kadar tarihe mal olmuş bu olayların suskunluğu içindeyken mezkur tarihte işlenen bir cinayetle bu konu tekrar su yüzüne çıkmıştır:

- Çünkü muhtelif odaklar Ortadoğu'da askeri, siyasi ve iktisadi sahada kuvvetli bir Türkiye'ye tahammül edememektedirler.
- Çünkü 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetindeki topraklarda kurulu devletlerin psiko-sosyal reaksiyonları bahis konusudur.
- Çünkü Türkiye'nin denge unsuru olması süper güçlerin emellerini kösteklemektedir.
- Çünkü Türkiye'nin doğal zenginlikleri ve tarımsal potansiyeli üzerinde oyunlar oynanmaktadır.
- Çünkü Türkiye'yi kendi emperyalist emelleri için parçalamak isteyen güçler söz konusudur.

³⁵ Albert Wohlstetter ve Nancy Virts, *a.g.m.*, s.257.

³⁶ Dikran Kevorkyan, “Ermeni Terörizmine Karşı Yapılması Gereken Yayınlar”, *Uluslar Arası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No.17, Sivas, 1986, s.50.

Ermeni teröristlerin, Türk'ün temsilcilerine kurşun sıkarken sadece Ermeni soyunu lekelemekle kalmayıp;

- Kendi şahsi veya örgütsel çıkarları uğruna kan döktüklerinin,
- 20. asrın başlarında Ortadoğu mineral kaynakları için İngiliz'in, Rus'un, Fransız'ın, Amerikalının, Alman'ın maşası olduklarının,
- 1980'li yıllarda Ortadoğu'daki siyasi ve iktisadi menfaatler dengesi için perde arkasından mücadele veren güçlerin aleti olmanın,
- Ermeni'nin mağduriyetine tepki kisvesi altında işlenen cinayetlerin, aslında eroin ve silah kaçakçılığıyla bağlantılı olduğunun dünya kamuoyunca anlaşıldığının,
- Dolayısıyla bu eylemlerin eninde sonunda Ermenilere hiçbir şey kazandıramayacağını idrakinde olmaları gerekir.

1987 yılında bölücü terör örgütü PKK ile Ermeniler arasında bir anlaşma yapılmıştır. Söz konusu anlaşmanın hükümleri şunlardır:³⁷

- Ermeniler PKK terör örgütü içinde eğitim faaliyetinde bulunacaklar,
- PKK terör örgütüne her yıl için adam başına 5000 ABD \$ ödenecek,
- Ermeniler küçük çaplı eylemlere katılacaklar.

Yapılan bu anlaşmanın akabinde örgüt içinde Ermenilerin sivrilmeleri üzerine, PKK-ASALA ilişkilerinden sorumlu Hermez Somuroyan adlı şahısla birlikte 18 Nisan 1990 tarihinde yapılan toplantıda şu kararlar alınmıştır:

- PKK ve ASALA terör örgütleri artık ortak yönetileceklerdir.
- Türkiye'de güvenlik kuvvetlerine yönelik eylemlerde istihbaratı Ermeniler yapacak,
- Muhtemel devrimden sonra elde edilecek topraklar eşit olarak bölüşülecek,
- Kamp masraflarının %75'ini Ermeniler karşılayacak,
- Türkiye'deki metropol şehirlerde eylemler yapılacak.³⁸

³⁷ Yavuz Cankara, Gökmen Kılıçoğlu, Ercan Karakoç, "Ermeni Terörü ve ASALA Terör Örgütü", *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, s.673.

Ermeni terörü ile mücadele yollarına gelince, ilk yapılacak iş, dünyaya yayılmış Ermeni toplumlarının sözcülüğünü yaparmış gibi hareket eden ve Ermeni toplumlarının, karşı gelmeye korktukları için seslerini çıkartamadıkları bu terörist grupların, eylemlerini yürüttükleri ülkelerde sempati toplayamamaları için ileri sürülen iddiaların tutarsızlığını, tarihi hakikatleri, resmi vesikalarla ortaya koymak ve her imkan ve fırsatta bunları anlatıp yaymaktır.

Ne var ki bir Fransız terör uzmanına göre : Teröristin beyni yıkanmıştır. Yıkanmış bu beyne yapılacak iki şey vardır : Ya yıkanmış o beyni siz kurşunla temizlersiniz veya onu hayat boyu insanlardan tecrit edersiniz.³⁹ Teröristi ikna etmeye, insani, manevi ve dini değer ölçüleri kavramını yeniden benimsetmeye imkan yoktur. Teröristlerin dışında kalan kesime, sosyal yapısının algılayabileceği ölçülerdeki güncel yayınlar kapsamında uzun vadeli ilmi çalışmalarla tarihi gerçeklerin sunulması gerekir.

Mim Kemal Öke'nin bir makalesinde belirttiği gibi, bugün İngiltere ve Fransa bir ikilem içinde bulunmaktadır. Ermeni teröristlerin Türklere karşı sürdürdükleri cinayetleri kınasalar ve bizzat kendi arşivlerindeki belgelere dayanarak Ermeni kırımının aslında kendi yalan propagandalarının ürünü olduğunu, Ermenileri sömürgecilik siyasetlerine alet ettiklerini kabullenseler belki de gerçeğe uyanan Ermeni teröristleri, silahlarını bu kez de kendilerine çevireceklerdir. Bu nedenle de hala dünyayı aldatmak ihtiyacını duymaktadırlar. Onun için Türk milletinin, Ermeni terörizmi konusunda Batıdan ve onun yayın organlarından anlayış beklemesi boşunadır.

Buna mukabil, asırlar boyu devlet şuuruna sahip olamamış bir toplumun diasporadaki asimilasyonuna bir reaksiyon olarak da tezahür eden Ermeni terörizmine karşı, dünya kamuoyunda tepki odakları oluşmaktadır. Ermeni toplumunun büyük bir kesimi de teröristlerden şikayetçidir.

Ermeni komitelerinin tarih boyunca Türkiye üzerindeki emel ve faaliyetleri önemli olmakla beraber, asıl mesele, Ermenilere tetiği çektiren destekçilerin kimler olduğunu veya başka bir ifade ile Devlet-i Aliye'nin "millet-i sadıkası" olan Ermeni

³⁸ Tam metin için bkz. Kültür Bakanlığı web sayfası, "Ermeni Dosyası", http://www.kultur.gov.tr./portal/default_tr.asp?belgeno=18117.

³⁹ Dikran Kevorkyan, *a.g.m.*, s.51.

vatandaşların Türk'e karşı tavır almalarında hangi güçlerin rol oynadığının araştırılıp belirlenmesi gerekir.

Gerek Osmanlı ve Avrupa dışişleri bakanlıklarının ve gerekse Boston'daki Taşnak, Londra'daki Hınçak, Paris'deki Taşnaktutyun arşivlerinin taranması, insanlar arasında sulhu ve sevgiyi vaaz eden Kilisenin, hiçbir siyasi düşünceye kapılmadan kendi kaynaklarını da tarihçilerin tetkikine sunması şarttır.⁴⁰ Dolayısıyla, dünya kamuoyuna yeterli, belgelere kanıtlanmış karşı görüşler ve çok iyi süzgeçlerden geçmiş programlar sunulmalıdır.

Buna ilaveten eğer korkulan, daha doğrusu Ermeni Kilisesinin korkusu, bu toplumun benliğini kaybederek dillerini ve dinlerini unutarak yaşadıkları ülkenin diğer vatandaşlarından farksız duruma gelmeleri ise, kiliseye düşen görevin, onlara Türk düşmanlığı aşılayarak toplumu bir arada tutmağa çalışmak yerine, daha değişik, medeni ve modern yollarla bunu gerçekleştirmeğe çalışmak olduğu izah edilmelidir.

Bu sadece birkaç kişinin değil, milletçe her ferдин yapması gereken bir çalışma olmalıdır, bu sebeple de Türk milleti içinde bir birlik olması gerekir. Ama ne var ki, bugün bile, bu istikametteki çalışmaları manasız ve faydasız görüp tenkit edenler ve fakat bunu yaparken daha isabetli yol olarak neyi düşündüklerini belirtmeğe lüzum görmeyenler çıkabilmektedir.

Bazı yabancı hükümetler vardır ki gerçeklerin öğrenilmemesi istikametinde gayret sarf eder durumdadırlar. Gene bazı hükümetler vardır ki yanlış iddiaların yer etmesine çalışmakta ve hatta bazen onları uydurmaktadırlar. İşte bu defa da mücadele edilecek zemini tanımak konusu ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile, söz konusu Hükümetlerin neden böyle davrandıklarını tespit edip, o davranışlara son verdirerek uygun yöntemi bulmak icap etmektedir. Bu konu kırıngınlıkla, kızgınlıkla ve özellikle fevri davranışlarla halledilebilecek bir konu değildir. Bu gibi sonuçlar doğurabilecek kamuoyu oluşturmasından faydadan ziyade zarar doğar.

---

⁴⁰ Dikran Kevorkyan, *a.g.m.*, s.51.

Saldırıları önlemek için saldırıların yapıldığı ülkelerle teması kesmek, Ermeni teröristlerin gayesini kolaylaştırmak anlamına gelir. Başka ülkelerdeki saldırıları önlemeyeceği gibi, kendisiyle temas kesilen devletin davranışındaki hakiki sebebin öğrenilmesine ve bunu ortadan kaldıracabilecek politikanın tespitine ve tatbikine de imkan bırakmaz.

Bilim adamlarımızın objektif kriterlere istinaden sundukları fikirlerle ilmi düzeyde diyalog sayısı artırılmalıdır. Tarihi belgelerin mikrofilmli ve bilim odaklarına, üniversitelere, kütüphanelere, inceleme merkezlerine yollanmalıdır.

Bilim kurumlarımızın 1876 - 1921 olaylarının gerçek niteliğini açıklayan yabancı arşiv dokümanlarını, Batıda kamuoyu oluşturan belli başlı yayın araçları sorumlularının önüne koymaları etkili bir yöntem olacaktır.

Beynelmüllel bir antiterör bildirisinin hazırlanarak önce Birleşmiş Milletlerin kabulüne sunulması ve insan haklarından dem vuran devletlerin benimsememesi imkanları araştırılmalıdır.

4.3. AKTİF EYLEM PLANI VE YAPILMASI GEREKEN YAYIN FAALİYETİ

4.3.1. Aktif Eylem Planı

Ermeni Lobisi, sözde soykırım konusunda bugüne kadar 11 ülke, AB parlamentosu ve Avrupa konseyinde toplam 20 karar, bildiri, ya da yasa çıkarılmasını sağlamıştır. İlk kararı Uruguay Parlamentosu 20 Nisan 1965 tarihinde almış ve 24 Nisan gününü “Ermeni Şehitlerini Anma Günü” olarak kabul etmiştir. O günden bu güne benzer kararlar kabul eden ülkeler birer ikişer kervana katılmışlardır. ABD eyalet meclislerinden otuza yakını da benzer karar tasarılarını oylamış ve kabul etmiştir.

Buna karşılık biz neler yapabiliriz, şöyle bir sıralayalım: Ermeni'nin işlediği soykırım cürümüne ilişkin yeteri kadar bilgi, belge, doküman, film, fotoğraf, zabıt, rapor elde mevcuttur. Azerbaycan'da çeşitli kurumlarda mevcut dokümanlara hatta Rus arşivlerine de ulaşacak Ermenilerce gerek Anadolu'da, gerekse Ermenistan ve

Azerbaycan topraklarında işlenen soykırım suçunu ortaya koymak üzere ortak bir Türk-Azerbaycan ilmi komisyonunun teşkili atılacak ilk adım olabilir.

Belirli bir süre içerisinde Ermenilerce işlenen soykırım suçlarına ilişkin tanzim edilecek raporlar TBMM'ne sunulup, TBMM genel kurulu Ermeniler tarafından işlenmiş "Türk Soykırımı"na ilişkin metinleri kabul ve resmen tüm dünyaya ilan edebilir.

Yine TBMM genel kurulu bu tarihi kararın sonucu olarak hukuki ve sosyo-kültürel alanlarda yapılması gereken işlemleri düzenleyen bir kanunu kabul eder. Bu kanun şu konuları kapsayabilir; Ermenilerin işlediği Türk soykırımı için tarihi bakımdan anlam taşıyan bir gün "Türk Soykırımını Anma Günü" olarak belirlenebilir. Mesela, 1 nci Dünya Savaşı esnasında Doğu Cephesinde Ruslara karşı savaş verilirken, Ruslarla işbirliği yapan Ermenilerin Van şehrinde ayaklanarak şehri yakıp yıkmaları ve Türk halkını katletmeleri üzerine Müslüman Türk nüfusun şehri boşaltarak tahliye etmek zorunda kaldığı olaylarla ilgili 15 Nisan (1915) tarihi esas kabul edilebilir. Belirlenen bu günlerin her yıl gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışı temsilciliklerimizde özel törenlerle anılmasına ilişkin prosedür ortaya konabilir.

Ermeni soykırım cürümünün işlendiği belirli mahallere bu soykırımı sembolize edecek devasa anıtlar dikilebilir. Bu anıtların hemen yakın çevresine o mahalde yapılan katliamlara ilişkin bilgi verecek belge, kitap, broşür gibi dokümanların yer alacağı birer kütüphane ile katliam kalıntısı tarihi eşyalar ve fotoğraf sergilerini ihtiva eden birer müze ilave edilebilir. Iğdır örneğinde olduğu gibi.

Buna paralel olarak, Ermenilerce işlenen "Türk Soykırımı"ni anlatan çeşitli dillerde kitap, broşür gibi yayınlarla belgesel filmlerin hazırlanması ve dünyanın dört bir yanına sevk edilmesi ve izletilmesi faaliyeti, devamlı olacak biçimde düzenlenebilir.

Bütün bu hususlara paralel olarak Türk soykırımının cereyan ettiği her mahalde, köyde, kasabada, şehirde uğranan can ve mal kaybıyla ilgili envanterler ortaya konabilir. Bundan sonrası, soykırım kurbanlarının hayatta bulunan varisleri ve eğer kalmadıysa, kamu adına devlet tarafından açılacak maddi, manevi tazminat davaları için gerekli alt yapının hazırlanması safhası olabilir. Ermeni örgütlerinin ABD'de,

Avrupa’da Türkiye’ye karşı tazminat davaları açma aşamasında olduğu şu günlerde, yavuz hırsız tarafından bastırılan ev sahibi durumuna düşmemek için artık uyumayı bırakıp bu gibi tedbirleri de planlamak ve uygulamak bize hiç bir şey kaybettirmez, aksine uluslar arası arenada ihtiyaç duyulduğu anda can simidi olur kanaatindeyim. “Türk soykırımı” ile ilgili alınacak tedbir ve yapılacak işlemler için, ilave düşünceler ve teklifler mutlaka vardır.

Şimdi devletten beklenen “Türk soykırımı” konusuna bir an önce el atmasıdır. Türk kanının bu kadar ucuz olmadığını tüm dünyaya ispat etmek hepimizin vicdan borcudur, namus borcudur. Bu borcu bu nesiller ödeyemezse tarih ve gelecek nesiller ve milyonlarca şehidimiz bizleri haklı olarak affetmeyecektir.

4.3.2. Ermeni Terörüne Karşı Yapılması Gereken Yayın Faaliyeti

Neden bugüne kadar Ermeni terörünün önü alınamamıştır? Neden dünya kamuoyu genellikle Ermenileri haklı görmektedir?

Birinci sorunun cevabı oldukça kısa ve kesindir. Terör eylemlerinde Ermeniler yalnız değildir. Türkiye üzerinde çıkarları olan bazı ülkeler Ermenilerin yanında yer aldıkları gibi özellikle uluslararası silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı ile Ermeni terörü arasında sıkı bir ilişki vardır. Bugünkü Ermeni terörünü tarihsel bakımdan ve bilimsel açıdan, Osmanlı döneminde olmuş bazı olaylara bağlama imkanı yoktur. Bu gerçeği terör şebekesi mensupları ve bazı fanatik Ermeniler dışında, sağduyu sahibi Ermeniler bile kabul etmemektedirler. Uluslararası birtakım çıkarlara dayandığı içindir ki Türkiye Ermeni terörünü önlemekte zorluk çekmektedir. Bunun açık ve yakın örnekleri Suriye, Lübnan, Güney Kıbrıs, Yunanistan, Fransa ve hatta Amerika Birleşik Devletleri’nde verilmiştir.

İkinci soruya gelince, Genellikle dünya kamuoyu Ermenileri haklı görmektedir. Bunun birçok nedenleri vardır. Bunların başında Türkiye'nin yapması gereken bilimsel ve propagandaya yönelik yayın çalışmalarında gösterdiği yetersizlik gelmektedir. Bilimsel ve tanıtmaya yönelik yayın çalışmalarını iki ana bölüm içinde ele almak uygun

olacaktır.⁴¹ Birinci bölümde bugüne kadar yapılan yayınların değerlendirilmesi, ikinci bölümde ise birinci bölümün sağladığı ışık altında bundan sonra nasıl bir yol izleneceği konusudur.

4.3.2.1. Bugüne Kadar Yapılan Yayınlar

Bugüne kadar yapılan yayın çalışmalarını da yine Yurtdışında Yapılan Yayınlar ve Türkiye'de Yapılan Yayınlar olmak üzere iki kısımda ele almak gerekmektedir.

Yurtdışında yapılan yayınlar iki ana grupta toplanabilir. Bunlar Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi dış yayınlardır.

Cumhuriyet öncesi yurtdışında yapılan yayınların başında MS V.yy.dan itibaren Ermeni tarihçi ve yazarlarının yazdıkları eserler gelir. XIX. yy. ortalarına kadar bu eserlerin konusunu Ermeni tarihi, Ermeni edebiyatı, Ermeni dili ve özellikle Ermeni kilisesi tarihi yani dinsel yayın oluşturmuştur. Urfalı Mateos gibi bazıları Türkçe'ye de çevrilen Ermeni yazarların eserleri, üzerinde durulması gereken ilk önemli noktadır.

Ermeni kaynaklarının değerlendirilmesi, halen Fransa'da görev yapmakta olan bir Türk Profesörü tarafından yapılmıştır. Eski Ermenice ve eski Fransızca bilmesi nedeniyle Prof. Dr. M. A. Kaşgarlı'nın çalışması son derece önemlidir.

Ermenilerle ilgili yayınların en eski ve en önemli merkezlerinden biri de bugün İtalya'da bulunan Saint Lazar adasındaki Mkhitarist manastırındır. XVII.yy.da Türkiye'den Venedik'e giderek Saint Lazar adasına yerleşen papaz Mkhitar adındaki Ermeni zamanla burasını bir manastır ve bir Ermeni kültür merkezi haline getirmiştir. Bugün dünyanın en modern kütüphanelerinden biri ve en büyük Ermeni kütüphanesi buradadır.⁴² XVII. yy.dan beri Ermeni tarihi, dili, dini ve kültürü ile ilgili sürekli yayın yapılmaktadır. Bu yayınların bir diğer özelliği de Ermeni harfleriyle fakat Türkçe olması yani Türkiye'deki Ermenilere yönelik yayımlar olmasıdır.

⁴¹ Yavuz Ercan, "Ermeni Terörizmine Karşı Yapılan ve Yapılması Gereken Yayın Faaliyeti", *Uluslar Arası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No.17, Sivas, 1986, s.19.

⁴² Yavuz Ercan, *a.g.m.*, s.20.

Batıda Ermenilerle ilgili asıl yayınlar XIX. yy.da başlar. Bu yüzyıl aynı zamanda Avrupa'nın hızla sanayileşmesine, bu sanayileşmiş Avrupa devletlerinin dünyayı sömürgeleştirme savaşına girişmesine ve Osmanlı İmparatorluğunun dağılma dönemine girmesine rastlar. Birbiriyle sıkı ilişkili olan bu olaylar sonucu, ve Ermeni kültür çalışmaları dolayısıyla Fransa'da Ermeni propaganda yayınları 1850 yıllarında görülmeye başlar. Bu çalışmalar aynı yıllarda İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'da da ortaya çıkar.

Yurtdışındaki bu yayınların bir kısmı Ermeni asıllı kişiler tarafından yapıldığı gibi bir kısmı da Ermeni olmayan fakat Ermeni sempatzanı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Cumhuriyetten önceki dönemde yurtdışında, sayıları çok az olmakla birlikte Türklerin yaptıkları yayınlar da olmuştur. Bunlardan Ghalib Kemaly Bey'in 1920 yılında Roma'da basılan L'Assassinat d'un Peuple adlı eseri söylenebilir.⁴³

Cumhuriyet döneminde yurtdışında yapılan yayınlara gelince; Bunların başında Ermenistan Sovyet Cumhuriyetinde yapılan yayınlar gelmektedir. Bu yayınları diğer ülkelerdeki Ermeni asıllı yazarların eserleri izlemektedir. Bunlar arasında AK, Sanjian, V. Nersessian ve Mesrob K. Krikorian sayılabilir. Bu ve benzeri yazarların eserleri yaygın yabancı dillerde olup dünya kamuoyunu birinci derecede etkilemektedir.

Cumhuriyet döneminde yurtdışındaki Türk sempatzanı kişilerle Türklerin yayınları, Cumhuriyet öncesine göre büyük artış göstermiştir. Buna rağmen dünya kamuoyunun Türkiye hakkındaki yanlış düşüncelerini değiştirmek mümkün olmamıştır. Çünkü Türkiye dışındaki Ermeni propagandası 150 yıldır süregelmesine rağmen Türkler ancak son on yılda harekete geçmişlerdir. Her şeyden önce durumu değiştirmek çalışmanın hızına, ciddiyetine ve zamana bağlıdır.

Türkiye'de yapılan yayınlara gelince; bunu da yine Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere iki bölümde ele alıyoruz.⁴⁴

⁴³ Yavuz Ercan, *a.g.m.*, s.21.

⁴⁴ Yavuz Ercan, *a.g.m.*, s.21.

Ermeni olayları konusunda Cumhuriyet öncesi yayınlar deyince ilk akla gelen o zamanki adıyla Dahiliye Nezareti yayınlarıdır. Bakanlığın yayınladığı en önemli kitap 1916 (1332) yılında Devlet matbaasında (Matbaa-i âmire) basılmış olan Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilaliyesi, İlân-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra (Meşrutiyetin İlânından Önce ve Sonra Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller) adını taşımaktadır. Bu kitap 1915 Ermeni Tehcirinin hemen ardından hazırlanıp basılmış ve hemen hemen bugüne kadar Ermenilerle ilgili olarak yazılan eserlerde kaynak olarak kullanılmıştır. Kitap, 1916 yılında birinci hamur ve ikinci hamur kağıda olmak üzere iki kez ve 1917 yılında da yine birinci hamur kağıda ve Fransızca olarak üçüncü kez basılmıştır. Ayrıca kitaptaki belge ve resimler aynen alınıp metin kısmı Türkçe, Almanca, Fransızca ve İngilizce olarak çok kısa şekilde özetlenip bir kez daha basılmıştır.

Cumhuriyet öncesi yayınlar arasında Milli Kongre yayınları da önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar arasında iki önemli kitap vardır. Birincisi İslâm Ahalinin Duçar Oldukları Mezalim Hakkında Vesaika Müstenid Malûmat adıyla Türkçe olarak, ikincisi The Turco-Armenian Question, The Turkish Point of View adıyla İngilizce olarak basılmıştır. Her ikisinin de basım yılı 1919'dur. Birinci kitap Ermeniler tarafından toplatıldığı için aynı yıl ikinci baskısı yapılmıştır.

Bu kısımda sözü edilmesi gereken bir yayın da Osmanlı Genel Kurmay'ı tarafından yine 1919 yılında yapılmıştır: Kitabın adı 1919 Yılı Temmuz Ayı İçinde Kafkasya'da Türklere Karşı Yapıldığı Haber Alınan Ermeni Mezalimi'dir. Kitap aynı yıl içinde Fransızca olarak da yayınlanmıştır.

Cumhuriyet öncesinde Ermeni olaylarıyla ilgili olarak özel yayınlar da yapılmıştır. Bunlar daha çok çeşitli kitaplar içinde bölümler, küçük broşürler veya makaleler şeklindedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye'de Ermeniler de yayınlar yapmışlardır. Bunların sayıları oldukça çok olmakla birlikte genellikle tarih, coğrafya gibi sıradan eserlerdir. Ermeni olaylarını doğrudan konu edinen kitaplar yayınlanmamıştır.

Bu kitaplar genellikle- Ermenice olup Fransızca ve Ermeni harfleri ile Türkçe olanları da vardır.

Ermeni olaylarıyla ilgili olarak asıl yayınlar Cumhuriyet döneminde yapılmıştır. Ancak bu da Ermeni terörünün artmasına paralel olarak artmıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de yapılan yayınları Resmi ve Özel olmak üzere iki kısma ayırabiliriz.⁴⁵

Resmi yayınların başında Dışişleri Bakanlığı ile Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nün çıkardığı kitap ve broşürler gelmektedir. Bu iki kuruluş gerek eski kaynakları ofset yoluyla çoğaltarak araştırmacıların hizmetine sunmak, gerekse Ermeni olayları konusunda araştırma eserleri vermek suretiyle hizmet vermekte, yayınlanan eserleri zaman zaman yaygın Batı dillerine çevirerek dünya kamuoyunu da bu konuda aydınlatmaya çalışmaktadırlar. Ancak, her şeye rağmen başarı sağlandığını söyleme imkanı yoktur. Bunun birçok sebepleri yanında öncelikle şunlar sayılabilir:⁴⁶

- Resmi kuruluşlar arasında işbirliğinin olmaması,
- Planlamada yetersizlik,
- İmkanların sınırlı olması,
- Bu konudaki ciddi çalışmaların ancak, on yıl kadar önce başlamış olması.

Türkiye, aradaki bu büyük zaman açığını bütün imkanlarına kullanarak kapatmak zorunda iken, sözü edilen kuruluşlar yaptıkları yayınları yurtiçinde bile dağıtma imkanı bulamamaktadırlar. Her şeyden önce bu kördüğümün çözülmesi yapılacak önemli işlerden biridir.

Resmi kuruluşlar arasında Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı örnek hizmet vermektedir. Adı geçen kuruluş arşivinin tasnifini yaptığı gibi, orada bulunan ve Ermenilerle ilgili olan belgelerin kısım kısım yayınına yapmaktadır. Belgeler Askeri Tarih Belgeleri Dergisi'nin özel sayıları olarak çıkarılmıştır. Bugüne kadar üç cilt yayınlanmış ve bunlardan son ikisi Basın-Yayın Genel Müdürlüğü

⁴⁵ Yavuz Ercan, *a.g.m.*, s.22.

⁴⁶ Yavuz Ercan, *a.g.m.*, s.22.

tarafından İngilizce ve Fransızca dillerine çevrilmiştir. Başkanlığın bu konudaki çalışması sürmektedir.

Resmi kuruluşlardan üniversitelerin çalışmaları teşkilatın büyüklüğüne oranla çok küçük kalmıştır. Bu konudaki ilk ciddi çalışmayı Atatürk Üniversitesi yapmıştır. Üniversitenin kuruluşunun XX. yılı armağanının ikinci cildi Ermenilerle ilgili makaleler ve derlemelere ayrılmıştır.

Üniversiteler yayın yapmaktan çok bilimsel toplantılar düzenlemeyi tercih etmişlerdir. Yayınlar kadar önemli ve yararlı olan bu toplantılar arasında maalesef koordine kurulamamış, sunulan bildiriler de çoğunlukla yayınlanmamıştır. Kongre, seminer, sempozyum, panel, açık oturum gibi adlar altında yapılan bu bilimsel toplantılarda görülen eksikliklerden bazıları ise şunlardır;⁴⁷

- Toplantılar çok sık yapılmakta ve dolayısıyla önceden yıllık takvimler hazırlanamadığı için araştırmacılar hangi toplantıya katılacaklarına ancak son bir-iki ay içinde karar verebilmektedirler. Bu da toplantıya sunulacak bildirinin hazırlanmasını önemli ölçüde azaltmaktadır.

- Değişik toplantılara katılan bazı konuşmacılar aynı bildirimleri tekrar etmekte, bazıları ise bilinenleri yeniden özetleyerek konuya bir yenilik getirmemektedirler. Amaç bu konudaki bütün toplantılara katılmak değil, katılan toplantıya yeni ve orijinal bilgileri içeren bir bildiri sunmaktır.

Bu konuda üniversiteler en azından şunları yapmalıdırlar. Her üniversiteden bir veya birkaç temsilcinin katılmasıyla yapılacak bir toplantıda önümüzdeki yıllarda Ermenilerle ilgili bilimsel toplantıların bir takvimi yapılmalı ve bu takvim en az bir yıl öncesinden bütün ilgililere duyurulmalıdır. Bu toplantılarda okunan bildiriler en kısa sürede mutlaka yayınlanmalıdır.

Resmi kuruluşlar içinde sözünü edebileceğimiz son kurum Türk Tarih Kurumudur. Bu kuruluş belli bir plan içinde olmamakla birlikte Ermeni terörünün başlaması üzerine konuyla ilgili birkaç kitap yayınlamıştır. Yayınlanan kitapların sayısı azdır ama

---

⁴⁷ Yavuz Ercan, *a.g.m.*, s.23.

dünyanın belli başlı kütüphanelerine gönderilmesi, yurtiçinde ve yurtdışında satışının oldukça yaygın olması bakımından oldukça etkili olmaktadır.

Özel yayınlara gelince; bunlar Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü gibi kuruluşlarla, özel yayınevleri ve şahısların kendi adlarına yaptıkları yayınlardır. Sayı olarak en çok kitap bu kesimde çıkarılmıştır. Ancak bunlar da nitelik ve nicelik bakımından çok yetersizdir.

Buraya kadar anlattıklarımızı kısaca özetleyecek olursak şöyle bir tablo ortaya çıkar:⁴⁸

1. Dış Yayınlar

A. Cumhuriyet Öncesi Dış Yayınlar

- (1) Saint Lazar (Mkhitarist) Yayınları ve Daha önce Yapılan Yayınlar
- (2) Osmanlı Ermenilerinin Yayınları
- (3) Ermeni Asıllı Avrupalıların Yayınları
- (4) Ermeni Sempatizanı Avrupalıların Yayınları
- (5) Yurtdışındaki Türklerin Yayınları

B. Cumhuriyet Dönemi Dış Yayınlar

- (1) Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti Yayınları
- (2) Çeşitli Ülkelerde Ermeni Asıllı Kişilerin Yayınları
- (3) Ermeni Sempatizanı ve Taraftarı Kişilerin Yayınları
- (4) Türk Sempatizanı Kişilerin Yayınları
- (5) Yurtdışındaki Türklerin Yayınları

2. Türkiye'de Yapılan Yayınlar

A. Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Yapılan Yayınlar

- (1) Dahiliye Nezareti Yayınları
- (2) Milli Kongre Yayınları
- (3) Osmanlı Genelkurmayı Yayınları
- (4) Özel Yayınlar
- (5) Ermeni Yayınları

⁴⁸ Yavuz Ercan, *a.g.m*, s.24-25.

B. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Yapılan Yayınlar

(1) Resmi Yayınlar

- (a) Dışişleri Bakanlığı Yayınları
- (b) Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları
- (c) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları
- (ç) Üniversitelerin Yayınları
- (d) Türk Tarih Kurumu Yayınları

(2) Özel Yayınlar

- (a) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
- (b) Özel Yayınevlerinin Yayınları
- (c) Şahısların Özel Yayınları

4.3.2.2. İzlenmesi Gereken Yayın Politikası

Bu konuda izlenmesi gereken sıra da şöyle olabilir:⁴⁹

- A. Resmi kuruluşlar arasında koordinasyon kurulması veya bir dokümantasyon merkezi kurulması,
- B. Arşivlerin tasnifi ve ilgili belgelerin tespit edilmesi,
- C. Kaynak niteliğindeki belge ve eserlerin yayınlanması,
- D. Türk-Ermeni ilişkileri ile ilgili monografi ve bibliyografilerin yayınlanması,
  - (1) Türk-Ermeni ilişkilerinin başlaması (Selçuklu öncesi Hazarlar vs. Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri, Doğu Anadolu Türk Devletleri dönemlerinde Türk-Ermeni ilişkileri),
  - (2) Osmanlı İmparatorluğunda Türk-Ermeni ilişkileri ve Ermenilerin kazandıkları Statü (XIX. yy. ortalarına kadar),
  - (3) Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Dönemi ve Ermeni Olayları (1920 Gümrü, 1923 Lozan Anlaşmalarının imzalanmasına kadar),
  - (4) Cumhuriyet döneminde ve özellikle son yıllarda ortaya çıkan Ermeni terörünün, geçmişte olmuş Ermeni olaylarıyla bir ilgisi olmadığının bilincinde

⁴⁹ Yavuz Ercan, *a.g.m.*, s.25.

olarak, dünyanın bugünkü konjonktürü ve Ermeni terörü iyice incelendikten sonra konuyla ilgili monografilerin yazılması,

(5) Ermenilerle ilgili yayınların bibliyografyasının yapılması,

E. Yapılan bu çalışmaların sonunda bibliyografyasının yapılması, yaygın yabancı dillere çevrilerek dünya kamuoyuna duyurulması,

F. Yurtdışındaki Ermeni yayınlarının ve Ermenilerle ilgili yayınların izlenmesi ve gerekli görülenlerin yurtiçinde tanıtılması,

G. Yabancılara bu konuda Türkiye'de çalışma kolaylığı sağlanması,

H. Konuyla ilgili bilimsel toplantıların sık sık yerine özenle yapılması ve konuşmacıların bildirimlerinin orijinal olması,

I. Bilimsel toplantılara sunulan bildirimlerin mutlaka yayınlanması,

J. Konuyla ilgili olarak araştırma ve yayın yapacak özel bir merkezin kurulması.

SONUÇ

1. ERMENİ SORUNU ÜZERİNE :

Amerikalı tarih profesörü Justin Mccarthy “Ölüm ve Sürgün” (Death And Exile) isimli eserinin “Doğu’da Kesin Sonuç Belirleyici Savaş” başlığını taşıyan altıncı bölümünde, I. Dünya Harbinde “Ermeni Sorunu” çerçevesinde meydana gelen gelişmeleri, tarafsız bir gözle şöyle değerlendiriyor:

“Osmanlı doğusunun Müslümanlarıyla Ermenileri arasındaki, bir yüzyıldan beri süre gidip gelişen çekişme, I. Dünya Savaşı sırasında bir doruk noktasına ulaştı. Doğuda, aynı zamanda olarak, iki savaşın çarpışmaları bir arada yürütülüyordu: Bir yandan Osmanlı ve Rus orduları savaşmakta, bir yandan da Doğu Anadolu’nun ve Güney Kafkasya’nın Ermenileriyle Müslümanları, bir toplumlar arası savaşta, birbirine girmiş bulunmaktaydılar. Olaya sivil halkın ve orduların verdiği kayıp yönünden bakılırsa, doğuda 1914 ile 1920 yılları arasında yapılmış olanlar, insanlık tarihi boyunca en yüksek kayba yol açmış savaşlar arasındadır. Osmanlı güçsüzlüğünün, Rus emperyalizminin, Avrupalıların işe burun sokmasının ve Ermeni ayrılıkçı ulusçuluğunun sonucu, çok yaygın kapsamda yakılıp yıkılma idi. Savaş sonrasında, Van, Bitlis, Bayazıt ve Erzincan gibi kentler geniş ölçüde yıkıntı yığınına dönmüştü. Binlerce köy yakılıp yıkılmıştı. Her iki taraftan, milyonlarca insan ölmüştü. Bağımsız bir ulus kimliğini kazanmak için ayaklanan Ermeniler, kendi kendilerinin efendisi olmadıkları bir Sovyet cumhuriyeti içinde bırakılmışlardı. İşin sonunda savaştan yengi kazanmış olarak çıkan Türklerin elinde, yıkıntı halinde bir ülke kalmıştı.”

Tarafsız bir tarihçiye yakışan bu değerlendirmeyi saygı ile karşıladığımı ifade etmek isterim.

Şimdi ermeni sorunu ile ilgili tespitlerimizi özetleyeceğim.

- Ermeni sorununu Osmanlı Devletine yönelik Rus politikası yaratmış, Rusya, İngiltere ve Fransa’nın fiili destekleri büyütmüş ve tırmandırmıştır.

- Sorunu yaratan ve büyütenlerin hedefi, Şark Meselesini kesin çözüme ulaştırmak, yani Osmanlı Devletini ortadan kaldırmaktır. Osmanlı Ermenileri bu

maksada matuf olarak kullanılmak üzere kışkırtılmıştır. Ermenilerin bağımsızlık idealleri ve çektikleri acılar büyük devletlerin umurlarında bile olmamıştır.

- Rusya'nın bir taraftan Osmanlı Ermenilerinin önce otonomi sonra bağımsızlık kazanabilmeleri için azami derecede gayret sarf eder görünürken, diğer taraftan idaresi altındaki Kafkasya Ermenilerini katı ve ağır bir istibdat rejimi altında ezmesi samimiysizliğinin en açık delilidir.

- Osmanlı Devletinin I. Dünya Harbi öncesinde bir taraftan ermeni isyanlarını kuvvet kullanarak bastırma çabası içindeyken diğer taraftan ermeni tebaa lehine ıslahat faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmasını takdirle karşılamak gerekir.

- Ermenilerin I. Dünya Harbinin başlangıcında Osmanlı Devletine ihanet ettikleri, Doğu Anadolu'da ilerleyen Rus ordusu ile işbirliği yaptıkları, Türk ordusunun geri bölgelerinde karışıklık yaratmak ve ikmal hatlarını kesmek için azami gayreti gösterdikleri ve Türklere karşı yoğun bir katliam kampanyası yürüttükleri hiçbir şüpheye mahal bırakmayan hakikatlerdir.

- I. Dünya Harbi Osmanlı Devleti için zamanın en güçlü devletlerine karşı girişilen bir ölüm-kalım mücadelesidir. Cemal Paşa bu hususu "Biz bu umumi harbe bundan sonra haysiyetli milletler gibi istiklal içinde yaşamak niyetiyle girmiştik" sözleriyle ifade etmiştir. Türk'ün devletini yaşatmak için canını dişine takarak savaştığı bir ortamda, devletine ihanet halindeki Ermeni'nin, Osmanlı ülkesinin o sırada savaş alanı olmayan diğer bir bölgesine göçe tabi tutulmasının, devletin meşru müdafaa hakkı çerçevesinde son derece makul bir yasal tedbir olduğu kabul edilmelidir. Tehcir kanunu haklı sebeplere dayanmaktadır.

- Tehcir tam bir güvenlik ve öngörülen düzen içinde yapılamamış, meydana gelen çok sayıdaki müessif olayda göçe tabi Ermeniler önemli derecede can ve mal kaybına uğramışlardır. Bu durumu sadrazam Talat Paşa, İttihat ve Terakki Partisinin 1 Kasım 1918'de yapılan son kongresinde şöyle ifade etmiştir:

"Her yerde tehcir muntazam bir şekilde ve yalnız zaruretin icbar ettiği derecede yapılmıştır. Birçok yerde, çoktan beri teraküm etmiş (birikmiş) olan adavetler (düşmanlıklar) bu vesile ile infilak ederek katiyen arzu etmediğimiz suistimallere sebep olmuştur. Birçok memur haddinden ziyade zulüm ve şiddet gösterdiler. Birçok yerde bigayrihak (haksızlıkla) birtakım masumlar da kurban oldular. Bunu itiraf ederim." Ancak, ermeni zayıflığını artıran faktörler arasında, çetin iklim ve tabiat şartlarının,

yetersiz ulaştırma vasıtalarının, gıda maddeleri ve ilaç tedarikindeki güçlüklerin, salgın hastalıkların da büyük önem taşıdığını unutmamak gerekir. Bu ağır şartlar I. Dünya Harbi boyunca Türk sivil halkın yanı sıra Türk ordusunun da yüz binlerle ifade edilen zayıata uğramasına neden olmuştur. Örnek olarak Sarıkamış'ta kaybettiğimiz 90.000 askerimizi ve tifüs hastalığından vefat eden Kafkas cephesi komutanı Hafız Hakkı Paşayı hatırlatabiliriz.

- Ermeni propagandacılarının ileri sürdükleri “Ermenilerin tehcir sırasında Türklerden sadece fena muamele gördükleri” iddiası büyük bir yalandır. Bunun aksini ispatlayan koruma ve insani yardım hikayelerini tehcir edilmiş bazı kadirşinas Ermenilerin torunlarından dinleyebilirsiniz. Devlet görevlilerinin genel tutum ve davranışlarına örnek olarak da Cemal Paşanın “Hatırat”ından birkaç satırı dikkatlerinize sunmak isterim : “Yine o sırada Pozantı'dan Halep'e kadar olan yol üzerinde muhacirlerin iâşesi için mülki memurlarca kafi derecede iâşe vasıtaları tedarik olunamadığını ve Ermenilerin cidden acınacak bir sefaletle bütün yol boylarına yayılmış olduklarını haber aldığımdan vaziyeti bizzat teftiş etmek üzere Halep'ten Pozantı'ya kadar bir seyahat yaptım. Orduya mahsus olan menzil ambarlarından Ermeni muhacirlerine ekmek verilmesini emrettiğim gibi, menzil doktorlarının Ermeni hastalarını tedavi etmelerini de tembih ettim....Bütün ermeni muhacirlerinin Mezopotamya'ya gönderilmesinin orada sefalete duçar olmalarına sebep olacağına emin olduğum için, bunlardan bir çoklarının Suriye ve Beyrut vilayetlerine yerleştirilmelerini münasip gördüm. Buna müsaade edilmesini ısrarla İstanbul'a yazarak muvafakatlarını aldım. İşte bu sayede bu vilayetlerde hemen yüz elli bin kadar Ermeni'yi yerleştirmeye muvaffak oldum...Bunların yetimleri, dul kadınları ve erkekleri için ne gibi yardımlarda bulunmuş olduğumu burada tekrar etmekten çekinirim. Bana öyle geliyor ki, bunları uzun uzadıya anlatmaya kalkarsam, insani hislerle yaptığım bu yardımların manevi kıymetine hâlel gelecek.” Ermeniler, işte bu Cemal Paşa'yı, 1922 yılında, Tiflis'de, iki yaveri ile beraber, yol ortasında katlettiler ve intikamlarını aldıklarını söylediler.

- Türk'ün yüce gönüllülüğünün ve yardım severliğinin başka bir örneği olarak Kafkas cephesi komutanı Halil Paşa'nın Eylül 1918'de Erivan'dan çektiği telgrafi da dikkatlerinize sunuyorum: “9 ncu Ordu Kumandanı Şevki Paşa'ya, derhal 9 ncu Ordu deposundan peyderpey 200 ton hububat Haşmiyetzen İstasyonuna gönderilecek ve orada Ermeni hükümetine teslim edilecektir. Vakit geçirilmeden sevkıyata başlanması

bilhassa lüzumludur. Halil” Bu tarihi hadise, sadece Türk milletinde ve Türk askerinde bulunan yüksek ruh ve idrakin tezahürü olan büyük bir alicenaplık örneğidir.

- Ermeniler Doğu Anadolu’da 1914-1921 yılları arasında meydana gelen olaylarda ölen Ermenilerin sayısı ile ilgili çok abartılı iddialarda bulunmuşlardır. Gerçekte bu dönemde gerek tehcir sırasında gerekse muharebelerde hayatını kaybeden Ermenilerin toplam sayısı 300 bin civarındadır. Aynı dönemde, aynı bölgede, Türk sivil halktan 1.250.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu sayılardan, soykırım yaptığı iddia edilen tarafın soykırımı uğradığı söylenen taraftan kat kat fazla zayıat verdiği anlaşılmaktadır.

- Ermeniler, harp süresince, özellikle Rus ordusu tarafından işgal edilen şehir ve kasabalarda, mütareke döneminde ise Fransız işgal bölgesinde büyük çaplı katliamlar yapmışlardır. Sadece üç örneği sunmak isterim:

Albay Rawlinson’un raporundan bir bölüm:

Ermeni askerlerince Kars yaylasında işlenen dehşet verici eylemler hakkında çok açık seçik bilgiler kulağıma geldi ve benim adamlarımdan sağa sola gitmiş olanlara yaptıkları muamele dolayısıyla onların (ermeniler) disiplin yoksunluğu hakkında bir yargıya varabilmek fırsatını daha önce elde etmiş bulunduğum için, Tiflis’ten Zivin’e şu telgrafi çektim: “İnsanlık adına gereken odur ki, Ermeniler, Müslüman halka kendi başlarına egemen durumda bırakılmamalıdır; çünkü, Ermeni birlikleri disiplinsiz oldukları ve etkin bir denetimden yoksun buldukları için, sürekli olarak, vahşet eylemleri işlenmektedir ve bunlardan dolayı da bizler (Kars’ı Ermenilere vermiş olan İngilizler) işin sonuna dek haklı olarak vicdanen sorumlu sayılmak durumundayız.”

Vehip Paşa’nın raporundan bir bölüm:

“Çardaklı Boğazından Erzincan’a kadar, bütün köyleri yakılıp yıkılmış gördüm; öylesine ki, tek bir köylünün kulübesi bile yakılıp yıkılmaktan kurtulamamış. Bütün meyve bahçelerindeki ağaçlar kesilip devrilmiş ve bütün köylüler öldürülmüş. Tarih, Ermenilerin Erzincan’da yaptıkları türden bir vahşet yazmamıştır. Üç gün boyunca Ermenilerin öldürüp sonra bir yana fırlatıverdiği Müslümanların cenazelerini

toplamaktan başka iş yapmadık. Bu masumlar içinde daha sütten kesilmemiş çocuklar, doksanlık ihtiyarlar ve parça parça edilmiş kadınlar da bulunmaktaydı.”

Amiral Bristol’ün ifadesi:

“Birliklerin çoğu Fransız sömürge askerlerinden ve Ermenilerden oluşuyordu. İlerleyişleri sırasında, cezalandırma eylemi diye, birçok Türk köyünü, Maraş’tan çekilişleri sırasında da hemen hemen bütün Türk köylerini, yakıp yıktılar.”

- Ermeniler zaman zaman “Ermeni Soykırımı Türk mahkemelerince de belgelenmiştir” iddiasını ileri sürmektedirler. Atıfta buldukları mahkeme, mütareke döneminde, 1919 yılında, İngiliz, Fransız ve Amerikalıların isteği, Padişah Vahdettin’in emri ile kurulan, bu ülkelerin etki ve zorlamaları altında görev yapan ve başkanının ismiyle anılan Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbidir. Bu mahkemede; İttihat ve Terakki Partisinin yurt dışına çıkmamış bulunan yöneticileri ile nazırları, kaymakamları ve mutasarrıfları da kapsayan devlet görevlileri yargılanmış, bunların bir kısmı “Ermenilere fena davranmış oldukları” gerekçesiyle hapis ve idam cezalarına çarptırılmıştır. Mahkemede, işlediği herhangi bir suçtan yargılanmak yerine Türk milleti adına Ermenilere ve İtilaf Devletlerine hesap vermek zorunda bırakılan Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey’in, 10 Nisan 1919’da, Beyazıt meydanında idam edilmesi, Türk kamu vicdanında infial uyandırmış ve “kurban siyaseti”nin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Nitekim TBMM 14 Ekim 1922 tarihinde çıkardığı bir kanunla Mehmet Kemal Bey’i “Milli şehit” ilan etmiştir. Mehmet Kemal Beyin idam kararını veren mahkemeden hemen önce, Amerikalı Amiral Calthrop’un “Ermenilere zulüm yapan bütün kişileri cezalandırmak için Türklerin tümü idam edilmelidir” şeklinde demeç vermiş olması, Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbinin, kararlarını İtilaf Devletlerini memnun etmek saiki ile veren kukla bir mahkeme olduğunun açık bir delilidir. Bu vatansever insanın vasiyetinden iki cümleyi hatırasına hürmeten arz etmek isterim:

“Seng-i kabrimin inşasını hamiyetli kardeşlerimden istirham eylerim. Kitabeye, ‘millet ve memleket uğrunda şehid Boğazlıyan Kaymakam-ı esbakı Kemal’in ruhuna fatiha’ yazdırılmasını arzu ederim.”

“Allah millet ve memlekete zeval vermesin, ferd ölür, millet ise yaşar ve inşallah Türk milleti yaşayacak ve isbat-ı mevcudiyet edecektir.”

- Diğer taraftan, itilaf devletlerinin 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmelerini müteakip, İngilizler; aralarında Osmanlı siyasi ve askeri liderleriyle önde gelen aydınların da bulunduğu 143 kişiyi, "Ermeni olaylarında savaş suçu işledikleri" iddiası ile tutuklayarak Malta adasına sürmüşlerdir. İstanbul hükümeti, hem saltanatın muhafazası, hem de son yıllarda imparatorluğu yöneten İttihad ve Terakki Partisinin ortadan kaldırılması amacıyla, müttefiklerle her konuda işbirliğine girmiştir. Gerek İttihad ve Terakki rejimi, gerekse İstanbul'da ve Malta'da tutuklu bulunan eski yöneticiler hakkında suç kanıtlarının bulunabilmesi amacıyla, Osmanlı arşivlerinde geniş çaplı araştırmalar yapılmış, ancak zamanın İstanbul hükümeti ve İngilizler, Malta'daki tutuklular hakkındaki soykırım suçlamalarını kanıtlayacak delilleri mahkemeye sunamamışlardır. ABD arşiv raporlarına göre Washington'daki İngiliz büyükelçisi R.C.Craipır'ın, 13 Temmuz 1921'de Lord Curzon'a çektiği mesajda şunlar yazılıdır : "Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhine delil olarak kullanılabilir hiçbir şey olmadığını bildirmekten üzüntü duyuyorum. Yeterli delil oluşturabilecek hiçbir somut olay mevcut değildir. Söz konusu belgeler, hiçbir surette Türkler hakkında halen Majesteleri'nin hükümetinin elinde bulunan bilgilerin takviyesinde yararlı olabilecek delilleri bile ihtiva etmemektedir." Sonuçta, Malta'daki tutuklular, kendilerine hiçbir suçlama yöneltilmeden ve mahkemeye çıkarılmadan 1922 yılında serbest bırakılmışlardır.

Sözde ermeni soykırımı iddialarının hukuki açıdan değerlendirilmesinin büyük önem taşıdığı kanaatindeyim. Bu değerlendirmeyi emekli büyükelçi Gündüz Aktan'ın "Ermeni Olayına, Hukuki Yaklaşım" konulu müstesna çalışmasına istinaden sunacağım.

"Soykırım" kavramı, ikinci dünya savaşı sırasında Nazi Almanya'sının Yahudilere uyguladığı sistematik kırımını tanımlamak üzere düşünülmüş ve ortaya çıkmış hukuki bir kavramdır. Polonya asıllı Yahudi Amerikalı hukuk profesörü Raphel Kepkin "Genocide" kavramını önermiş ve bu kavramın devletler hukukuna girmesine ön ayak olmuştur. Bugün için soykırım suçunun hukuki tanımı, sadece 1948 yılında kabul edilen ve 12 Ocak 1951'de yürürlüğe giren "Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"nin 2 nci maddesinde yer almaktadır.

Bu sözleşmenin, kabulünden yaklaşık 40 yıl öncesinin olaylarına uygulanmasındaki güçlükler ortadadır. Sözleşme öncesi dönemde mevcut olmayan ve sözleşme tarafından oluşturulan “soykırım” dahil bir çok kavramın, geriye dönük uygulanması hukukla bağdaşmamaktadır. Buna rağmen, bazıları geçmiş olayları “soykırım”la tanımlayabildiğine göre, sanki bu olaylar bugün oluyormuş ya da soykırım hukuku o günlerde de geçerliymiş gibi bir tür spekülatif yaklaşım içerisinde konuyu değerlendirmekte fayda görüyorum.

Bu sözleşmede, soykırım; milli, etnik, ırki veya dini bir grubu bu niteliği nedeniyle kısmen veya tamamen yok etmek amacıyla işlenen beş tip eylem çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu eylemler;

- Grup mensuplarını katletmek,
- Grubun mensuplarına ciddi bedensel ve zihinsel zarar vermek,
- Grubun fiziki bakımından tümüyle veya kısmen yok olmasını sağlamayı amaçlayarak, yaşam şartlarını bilinçli şekilde bozmak,
- Grup içinde doğumları önlemek maksadıyla tedbirler almak,
- Grubun çocuklarını bir başka gruba zorla nakletmektir.

Görüleceği üzere, soykırım tanımlaması üç unsuru içermektedir.

- Ulusal, etnik, ırki ve dini bir grubun bulunması,
- Grubun fiziki varlığını sona erdirecek uygulamaların mevcut olması,
- Söz konusu grubu “kısmen veya tamamen yok etme kastı”nın mevcut olması.

Ermeniler, Osmanlı imparatorluğunun toprakları üzerinde önce otonomi, sonra bağımsız devlet kurmak için siyasi ve silahlı faaliyetlerde bulduklarından, “siyasi grup” niteliğinde olup, sözleşmenin 2 nci maddesinde belirtilen dört grup arasına girmemektedirler.

Osmanlılarda Ermenilere karşı ırkçı bir nefret bulunmadığından, tehcir, Ermenileri “Ermeni grubu” olarak yok etmek amacıyla yapılmamıştır.

Osmanlı hükümetinde soykırım sözleşmesinin 2 nci maddesinde aranan, “Ermenileri yok etme iradesi” bulunmamaktadır. Yok etme niyetini kanıtlayacak yazılı ve sözlü belgeler olmadığı gibi, tüm belgeler tam tersine Ermenilerin korunmasını ve rahatça iskan edilmelerini öngörmektedir.

Katolik ve Protestan Ermenilerle, İstanbul, Aydın ve Kütahya Ermenilerinin tehcire tabi tutulmaması, Osmanlıların gücünün yetersizliğinden ziyade, diğer bölgelerdeki Gregoryan Ermenilerin Ruslarla aynı mezhepten olmaları ve Rus ordularının ilerleme hattı üzerinde bulunmaları nedeniyle tehcir edildiğini göstermekte ve olayın siyasi nedenini teyit etmektedir.

Bu nedenlerle tehcirin soykırım suçu olarak değerlendirilmesi ve sözde “Ermeni Soykırımı” iddiasının hukuki bir çerçeveye oturtulması mümkün görülmemektedir.

Tarihimizde 1683 yılında Viyana önlerinden, Tuna boylarından başlayan ve 1921 yılında Sakarya kıyılarında son bulan 238 yıllık bir büyük çekilme dönemi vardır. Buna Kafkas dağları eteklerinden Kızılırmak ve Fırat boylarına kadar çekilmemizi de ilave etmek gerekir. İki buçuk asra yaklaşan bu zaman sürecinde, çilekeş milletimiz, düşman ordularının önünde her türlü tecavüz, katliam ve talana maruz kalarak yaptığı zorunlu göçlerin büyük acılarını yaşamıştır. Büyük vahşetlerin yaşandığı Sırp ve Yunan isyanlarını bir tarafa bıraksak bile, sadece 1912-1913 yıllarında cereyan eden Balkan Savaşlarında 1.450.000 Türk, Arnavut ve Pomak Müslüman’ın ölmüş, 410 bin kişinin de saldırgan orduların önünden kaçarak Anadolu’ya sığınmış olduğu gerçeğini kimse görmezden gelemez. Türklerin 500 yıldır vatani olan bir bölgedeki varlıklarına şiddet ve dehşet yoluyla son verilmiştir. Ancak, o cefakar insanlar Türk ve Müslüman oldukları için, adlarına mersiyeler okuyacak Lord Byron’lar, Victor Hügo’lar çıkmamış, o hunharca hadiseler Türkler tarafından yazılan tarih kitaplarında birkaç sayfa teşkil etmekten başka bir yankı bulmamıştır. Yaşadığı ızdırapları kalbine gömen bu asil milletin “Ermenilere soykırım uygulamakla” suçlanması haksızlık ve adaletsizliğin ötesinde “talihin garip bir cilvesi” olsa gerektir.

Tezimin ilgili bölümlerinde büyükelçi Morgenthau’nun Ermeni olaylarına dair hakikatleri tahrif, Türk düşmanlığını tahrik eden kitabından bahsetmiştim. Hiçbir bilimsel değeri olmayan bu kitapta yer alan haksız ve insafsız iddialara bilimsel cevabın, ancak 72 yıl sonra, yine bir Amerikalı olan tarihçi Profesör Heath W.Lawry tarafından, 1990 yılında “Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü’nün Perde Arkası” (The Story Behind Ambassador Morgenthau’s Story) isimli eserle verilebildiğini, üzerimize

özgü bilimsel tembellik ve ihmalkarlığın derecesinin bir işareti olarak dikkatlerinize sunuyorum.

Bizim bilimsel eserlerimizin bir türlü yer alamadığı dünya kültür, düşünce ve akademi platformlarını, Ermeniler ve Ermeni severler 80 yıl boyunca, kendi görüş, düşünce ve değerlendirmeleri doğrultusundaki 30 binin üzerinde yayın ile adeta işgal ve dünya kamuoyunu kendi tezlerinin doğru olduğuna büyük ölçüde ikna etmişlerdir. Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan'ın, 31 Ocak 2001 tarihinde, bir televizyon kanalımızda, sözde ermeni soykırımını kastederek ve adeta gözlerimizin içine bakarak, "Bizim herhangi bir kuşkumuz olsaydı, bu tarihçilerin sorunu olabilirdi. Bu, bizim için ve uluslar arası platformda kuşkuya yer vermeyecek bir gerçekliktir" demesini, bu alanda hem kendi elde ettikleri başarı ile övünme hem de bizim yetersizliğimizi yüzümüze vurma olarak üzüntüyle algılamak durumundayız.

Ulu önder ATATÜRK'ün; "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır." sözleri ile işaret buyurdıkları tehlike maalesef ermeni meselesinde karşımıza çıkmıştır. Ancak, ermeni ve Ermeni sever tarihçilerin yazdığı tarihte, yazanın yapana sadık kalmasını ve değişmeyen hakikatin ifade bulmasını da bekleyemezdik ki...

Biraz önce bahsettiğim Profesör Lowry'nin, 15 Aralık 2000 tarihinde, Bilkent Üniversitesinde yapılan bir seminerde, konumuza ilişkin olarak dikkatlerimize sunduğu önemli bir hususu kendi ifadeleri ile ve yorumsuz olarak arz etmek istiyorum: "Batıda Türkiye'nin olumsuz taraflarını görme eğiliminde olan bir entelektüel kitle var. Bunu kabul ediyorum. Türkiye'deki her olumsuzluğa inanmaya hazır Türk entelektüelleri de var. Bu daha da rahatsızlık verici bir durum. Ermeniler Türk seçkinleri arasında görüşlerini paylaşan insanlar bulabiliyorlar. Bu yeni bir unsur. Bu seçkinler Ermenilerle oturup bunu (sözde soykırımı) Türkiye'nin niye yaptığını tartışıyorlar. Bu daha da rahatsızlık verici."

İstiklal marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un;

Geçmişten adam hisse kaparmış...ne masal şey!..

Beş bin senelik kısra yarım hisse mi verdi ?

"Tarih"i "tekerrür" diye tarif ediyorlar,

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi ?

mısralarını, Osmanlı tarihi boyunca birçok hadisenin tekrar tekrar yaşanmasından ilham alarak yazdığını, ibret almayan idareciler nedeniyle bu topraklarda tarihin hep tekerrür etmesinden şikayetini dile getirdiğini düşünüyorum.

Bilhassa “Osmanlı ekalliyetleri” (azınlıkları) sorunlarında tarih hep tekerrür etmiştir. Düvel-i Muazzamanın (Avrupalı büyük devletlerin) biri birinin ardı sıra Yunan, Sırp, Bulgar, Ermeni ve hatta Arap sorunlarının yaratılmasında ve geliştirilmesinde uyguladıkları stratejiler adeta birbirinin kopyası olmuştur.

Her bir azınlık için;

- Öncelikle din, kültür ve gelenek farklılıklarını vurgulayan yoğun bir propaganda kampanyası uygulanmış, dilin milli kimliğin oluşumundaki hakim etkisi dikkate alınarak azınlık dilinin geliştirilmesi ve kullanılması teşvik edilmiş ve zorlanmış, amaca göre yazılmış, gerçekleri saptıran tarih kitaplarının da yardımıyla bir milli kimlik yaratılmıştır.

- Kurdurulan ihtilal komiteleri vasıtasıyla azınlık isyana teşvik edilmiş, bu isyanlar desteklenmiş, Osmanlı Devletinin meydana gelen asayiş sorununu çözmek üzere aldığı güvenlik tedbirleri uluslar arası alanda kınanarak aleyhte kampanya yaratılmıştır.

- Osmanlı Devleti, bir taraftan azınlıklar için ıslahat programı uygulamaya zorlanırken, diğer taraftan bu faaliyetler uluslar arası antlaşmalarla kontrol ve gözetim altına alınmış ve ıslahat geciktirilmiş, güçleştirilmiş, bir türlü gerçekleştirilemez hale getirilmiştir.

- Osmanlı Devleti, ekonomik bakımdan güç duruma düşürülmüş ve bu güçlüklerin azınlık toplumuna yansması hem ülke içinde hem de uluslar arası alanda istismar edilmiştir.

- Türklerin medeni vasıflardan yoksun, ilkel ve barbar insanlar olduğu, bu nedenle mazide yüksek bir medeniyete sahip olmuş uygar azınlığın Türklerin insafına bırakılamayacağı; Osmanlı Devletinin idare etme yeteneklerinden yoksun, zayıf bir devlet olduğu, dolayısıyla azınlığın kendi müstakil ve çağdaş devletine kavuşması gerektiği fikirleri batı kamuoylarına benimsetilmiştir.

- Devlet ile azınlık tebaa arasındaki bağlar gittikçe zayıflatılarak kopma noktasına getirilirken, azınlık tebaa ile Türk tebaa arasına da nifak sokulmuş ve sürekli çatışmalarla yaratılan karşılıklı güvensizlik, hatta düşmanlık ortamında, iki unsur artık bir arada yaşayamaz duruma sokulmuştur.

- Bütün bu girişimlerle, uluslar arası alanda, Osmanlı Devletinin azınlık tebaası ve o tebaanın yaşadığı toprakları üzerindeki egemenlik hakkı tereddütlü ve münakaşalı hale getirilmiştir.

- Artık kesin sonuç zamanının geldiğine inanıldığında da, azınlığın ayrılıkçı hareketine bu hareketi yaratan ve yönlendiren devletin veya devletlerin milli menfaatleri doğrultusunda her türlü politik, askeri ve ekonomik destek sağlanmıştır.

- Nihayet, Osmanlı Devletinden ayrılan azınlığın kurduğu devlet uluslar arası alanda tanınmış ve himaye altına alınmıştır.

Türk milleti, ebedi başkomutanı Mustafa Kemal ATATÜRK'ün önderliğinde, 1919-1922 yıllarında büyük fedakarlıklar pahasına verdiği milli mücadele ile, zamanın büyük devletlerinin oyununu, tam “Şark Meselesini arzu ettikleri ve planladıkları biçimde çözdüklerine” inandıkları bir zamanda bozmuştur. Unutulmamalıdır ki asırlar süren “büyük oyun”un aktörleri halen dünya sahnesindedirler. Ancak, bugün de aynı oyunu ister “Ermeni Sorunu” isterse “başka bir sorun” mihverinde oynamaya teşebbüs edecekler veya etmekte olanlar, karşılarında artık “tarihten gerekli dersi almış” Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ve “tarihin tekerrürüne fırsat vermeyecek uyanıklıkta” ATATÜRK nesillerinin bulunduğunu hesaba katmak zorundadırlar.

2. SANATIN PROPAGANDA ARACI OLARAK KULLANILMASI VE TÜRKİYE'NİN TEPKİSİ

Türkiye'de çok azından haberdar olunmasına karşın, uzun bir zamandır Ermeni sanatı Ermeni siyasi amaçlarının bir aracı olarak kullanılmak istenmektedir. Bu durum Ermeni sinema ve tiyatrosunda daha bir belirgindir. “Soykırım” iddialarına kendisini inandıran aşırı gruplar ilk olarak Ermeni sanatını kullanarak iddialarını bir efsaneye dönüştürmüş ve kendi nesillerini bu konuda ikna etmiştir. Dünyanın dört bir yanına yayılan Ermeni sanatçıları, içinde yaşadıkları ulusları da bu konuda önemli ölçüde ikna edebilmişlerdir. Geline aşamada Ermeni lobisinin temel amacı siyasi kurumları ve uluslararası toplumu Türkiye karşıtı bir konuma getirebilmektir. Lobicilik faaliyetleri

artıkça Ermeni propaganda ağı amatör bir yapı olmaktan çıkmış ve kurumları ve mekanizmalarıyla profesyonel bir ağ halini almıştır. Ağa dahil olmanın sağladığı maddi ve manevi avantajlar Ermeni ve diğer etnik gruplardan kişileri cezbederken Ermeni sineması, Türk politika belirleyicilerin hayallerinin ötesinde gelişmiş ve Türkiye'ye büyük zararlar vermeye başlamıştır. Türk medyası ve kurumları olaylara günübirlik ve kriz anlarında eğildiğinden, Türkiye onlarca yıllık bir dönem boyunca gelişen ve gelişen noktada baş edilmesi güç bir mekanizmaya dönüşen Ermeni propagandası ve sanatın bunun içinde kullanılışından halen bihaberdir. Hatta bazı tanınmış köşe yazarları yapılan Ermeni filmlerinin Türkiye'ye zarar vermediğini dahi iddia edebilmişlerdir. Türkiye'nin gösterdiği bir diğer tepki ise "panikleme" şeklinde kendisini göstermiştir. Bir film ortaya çıkıp basın da yardımıyla olay krize dönüşünce "durdurun bu filmi" çılgınlıkları atılmaya başlanmıştır. Geçen onlarca yılda ne bir tek film durdurulabilmiş, ne de Türkiye kendisini anlatan bir film yapabilmiştir. Aksine Türkiye'nin tepkisi "sanat düşmanlığı" olarak algılanmış, aşırı ve duygusal tepkiler Türkiye'ye zarar vermiş, Ermeni lobi grupları ise bu ortamda siyasi amaçlarına daha kolay bir şekilde ulaşmayı başarmışlardır.

Son günlerde Kanadalı Ermeni kökenli yönetmen Atom Egoyan'ın Ararat filmi üzerinde yoğunlaşan tartışmalar genel olarak Ermeni propagandası ve bu sistemin içinde sinemanın yeri anlaşılmadan fazla bir anlam ifade etmez. Bu tür çalışmalar büyük bir sistemin parçasıdır ve bu sistem içerisindeki konumu ile birlikte değerlendirilebilir. Diğer bir deyişle konunun bütünsel bir bakış açısı ile ele alınması gerekmektedir. Sanatla siyasi araçları kullanarak mücadele etmek mümkün değildir. Bir sinema filmine arşiv belgeleri ile karşılık vermek de etkili bir yöntem sayılamaz. Sanatın özel bir dili vardır. Ermeni lobi grupları bu dili iyi yakalamışlardır ve amaçları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Ermeni sanatçılar buna bilinçli olarak ya da diğer nedenlerle katılmaktadırlar.

Atlantik ötesinde Türk düşmanlığının kökleri derindir. Nedenleri çoktur. Müslüman oluşumuz, Türk oluşumuz nedenlerden biri. Amerikan misyonerlerinin sık sık başvurdukları ünlü Gladstone, Müslümanlığımızdan dolayı değil, Türklüğümüzden dolayı bize düşman olduğunu açıklar. "Çünkü Türkler, İspanya'daki Mağribi Müslümanlar gibi "uygar" ve Hind Müslümanları gibi "uysal" değildir ve üstelik

Avrupa'da beş yüzyıl oturmuşlardır” der. Demek ki, Uygur Endülüs Müslümanları gibi yok edemedikleri için bize düşmandırlar. "Uysal" Hind Müslümanları gibi üç yüzyıl İngiliz boyunduruğuna girmediğimiz için düşmandırlar. Avrupa'nın bir bölümünü Türk yurdu yaptığımız için düşmandırlar. Öteki Müslümanlardan daha çok Türk'e düşmandırlar. Yer küresinin güzel ve zengin bir toprağında oturduğumuz ve bu toprağı parçalamadığımız için bize hınçları vardır. Nedenler saymakla bitmez.

Atlantik berisinde bu düşmanlık daha da köklüdür. Yeryüzünde başka hiçbir ulus, Türk ulusu kadar köklü ve sürekli bir düşmanlığa hedef olmamıştır.

Bu köklü düşmanlık sürekli yaşatılır, beslenir ve sık sık hortlatılır. Ermeni işi, bu büyük Türk düşmanlığının ufak bir görüntüsüdür. Ermeni, büyük oyununun ufak ve kanlı bir piyonudur. Türkiye'de ermeni zulüm görmüş olsun olmasın, Türkiye'de Ermeni bulunsun, bulunmasın, bu düşmanlık propagandası yine yaşatılır ve sürdürülür. Bugün Ermeni, yarın bir başka figüran bulunur. Türk düşmanlığı yine hortlatılır. Bunu dün yaşadık, bugün yaşıyor ve belki yarın da yaşayacağız.

3. 24 NİSAN SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMINI ANMA ETKİNLİKLERİ

Kanada Parlamentosunda, “Sözde Ermeni Soykırımının Tanınması” ayrıca “soykırımı inkar eden kişilerin yasalar önünde suçlu olması” ile ilgili yasa tasarılarının 22 Nisan 2004 tarihinde görüşülmesini müteakip yapılan oylamada, 68’e karşı 153 oyla kabul edilmesi daha dünkü olaydır.

2004 yılında, başta ABD, İngiltere, İsviçre, Yunanistan, İtalya, Hollanda, Belçika, Macaristan, Romanya, Rusya, Kazakistan, İran ve Lübnan’da olmak üzere, çeşitli ülkelerde 24 Nisan Sözde Ermeni Soykırımını Anma Etkinlikleri ve protesto gösterileri düzenlenmiştir.

Ancak, başta ABD, Yunanistan, İngiltere, İran olmak üzere çeşitli ülkelerde 24 Nisan 2004’te düzenlenen Sözde Ermeni Soykırımını Anma gösterileri, geçen yıllara oranla oldukça sönük geçmesi de dikkat çeken bir ayrıntıdır.

Kanada’da ise parlamentonun Sözde Ermeni Soykırımını tanıyan yasayı kabul etmesinin, bu ülkenin NATO ülkesi olması da dikkate alındığında, Ermeni diasporası

tarafından büyük başarı olarak nitelendirildiği ve diğer parlamentolara örnek teşkil edebileceği değerlendirilmektedir.

4.TÜRK-AMERİKAN LOBİ FAALİYETLERİNİN 1970'LERE KADAR ETKİLİ OLAMAMASININ NEDENLERİ :

Türk-Amerikan lobisinin tarihi çok eskilere gitmemektedir. Buna mukabil Yahudi lobisi 100 yılı aşkın bir süreden beri Birleşik Devletler'de faaldir; Yunanlılar ve Ermeniler ise 20. yüzyıl başlarından itibaren göç ettikleri Amerika'da kurdukları lobiler sayesinde büyük bir tecrübe kazanmışlardır.

Türklerin Amerika'ya gelişi ancak 1950'lerden sonra artmaya başlar; halen Amerika'daki Türklerin sayısı 250.000-300.000 civarındadır. Bu sayıya takriben 10.000-15.00 öğrenci dahildir. Fakat bunlar 1970'lere kadar hiç örgütlenememişlerdir.

Amerikan hayatını tam anlamıyla özümseyememiş, kendilerini hiçbir zaman sistemin bir parçası olarak hissedememişlerdir. Yeni gelenlerin çoğu ne Amerikan yaşam tarzıyla kaynaşmayı başarmış, ne de karmaşık gibi görünen sistemi anlayabilmişlerdi. Yeni bir hayat kurma çabaları onları bazı önemli konulardan uzak tutmuştur; meyveleri çok uzun yıllar sonra toplanacak politik faaliyet ve toplu hareketlere ayıracak hiç vakitleri yoktu.

Amerika'nın dış politikasının etkilenmesinde oynayabilecekleri önemli rolü tam kavrayamadan, bu işin tamamen Türk Dışişleri Bakanlığına olduğu bahanesi ile konuya hiç yaklaşmamışlardır. Lobi faaliyetlerini daha sonra, Türk Hükümeti hizmetindeki lobi şirketleri üstlenince, Türk-Amerikan toplumu bu faaliyeti gitgide onlara bırakmaya alışmış, fakat lobi şirketlerinin sık sık değiştirilmesi sonucunda bu çalışmanın devamlılığı bozulunca, bir çok Türk'ün zihni iyice karışmıştır.

Türkiye politikası, kendi vatandaşlarını ABD vatandaşlığına girmeleri konusunda da teşvik etmemiştir. 50 yıl önce uzağı görerek uzun vadeli bir strateji düşünülseydi, gelişmeler bugünkünden çok farklı olacaktı. Türk-Amerikalı kişilerin lobi etkinliğine direk olarak iştirak etme imkanının çok geç farkına varılmıştır. Bu ihtimalin

bir neticesi de bu işe kendini adayacak okumuş ve aydın genç Türk Amerikalıları bulma ve tanıma zorluğu olmuştur.

Örgütlenme ve alt yapı mevcut değildi (örneğin, ancak 1970’lerde alınabilen Türk evi gibi), tüm grup gayretleri güçlükle yürütülebilmiştir.

Türklerin ABD’deki coğrafi yerleşimi çok dağınık ve aralarındaki iletişim çok zayıftı. Bu durum bireyler arasında birlik ve yönetime fırsat vermemiştir.

Birleşik Devletler Kongresine hiçbir zaman bir Türk Amerikalı seçilmemiştir. Pek az Türk Amerikalı, karar verme noktalarında veya kongre idarecisi gibi sorumlu mevkilerde çalışmışlardır. Ayrıca, seçimler sırasında adaylarla birlikte kampanyalar veya yardım toplama gayretlerine iştirak edilmemiştir. Bu konuları çok iyi bilen çok az sayıda Türk Amerikalıya rastlanmaktadır. Halbuki bu tip çalışmalar, hem adayları şahsen, hem de temsilcilerin yanında “staf” olarak adlandırılan ve kimi zaman önemli kilit pozisyonlarında bulunabilen kongre idarecilerini de çok yakından ve şahsen tanıma olanağı vermektedir. Ancak Sn. Oz BENGÜR(Osman BENGÜR)’ün 2002 seçim döneminde Maryland 2 nci bölgeden kongre adayı olması, bu konuda yapılan ilk sevindirici girişimdir. Sayın Bengür 52 yaşında olup, bankacılık ve yatırım tahsili yapmıştır.

İletişim ve medya ortamında da yüksek mevkilere ulaşanlara pek az rastlanmaktadır. Gelecekteki ihtiyaçlara yönelik paralar toplanamamıştır. Türkiye geleneğinde bu tip gönüllü kurum veya resmi olmayan organizasyonlar bulunmamaktadır.

Para toplama kampanyalarına ya da Amerikan seçimlerine hiçbir zaman önemli bir yardımda bulunulmamıştır. Bu da kısmen, Türkiye’de insanların politik bağış yapmaya alışık olmamasından ileri gelmektedir.

Türk-Amerikan grupları hiçbir zaman bilim adamları, “think tank” ve fikir üreten kimseler, basın mensupları, sıradan Amerikalılarla, sistemli ilişkiler geliştirmeyi başaramamış ve müşterek ilgi ve kanaatleri paylaşamamıştır.

Türk-Amerikalılar bunun dışında bilhassa “Türk”, “Müslüman” ve “Arap” kelimelerinin yarattığı negatif imaja maruz kalmışlardır. Bu tip ön yargılar ve ırkçılık, Amerikalılarla daha olumlu bir anlaşma zemininin kurulmasını önlemiştir.

5.LOBİ FAALİYETLERİNİN BUGÜN YETERİNCE ETKİLİ OLAMAMASININ NEDENLERİ :

Türk-Amerikan topluluğunun dağılmış olmasının bir başka sebebi de, kişiler arasındaki manasız çekişmeler ve dargınlıklardır.

Türk-Amerikalılar, Amerikalılar ile olan ilişkilerine zarar getirebilecek bazı konular hakkında hala yeterli eğitilmemişlerdir. Örneğin,Türklerin 1915’te Ermenileri katlettiği iddiasına ne şekilde cevap verecekleri konusunda yeterli derecede bilinçlendirilmemişlerdir.

Türk-Amerikan kuruluşlarının bütçeleri yeterli değildir ve uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmektedirler.

Bilindiği gibi, Temsilciler Meclisi üyeleri(milletvekilleri) çoğu zaman oy ve maddi yardımlar karşılığında seçmenleri ile buluşup tanışırlar. Türk-Amerikalılar, Temsilciler Meclisi üyeleri ile pek fazla görüşmedikleri gibi, Türk karşıtı lobilerle gerek oy, gerekse maddi yardım yönünden rekabet edecek güçten yoksundur.

Medya ile ilişkiler zayıftır. Maalesef medya yalnızca insan hakları sorunlarını ileri sürme alışkanlığı ile Türkiye için negatif bir imaj yaratmıştır.

Amerika’daki hükümet kadroları, yönettikleri insanların düşünce ve fikirlerine çok önem vermektedir. Adayların biçimlendirilmesinde, seçilip seçilmemesinde ve üstlenecekleri görev konusunda bunun ne kadar önemli olduğunu bildiklerinden, ülkenin iç ve dış meseleleri hakkında verecekleri tüm kararların kamuoyu ve medya düşüncelerine mümkün mertebe uygun olmasına bilhassa dikkat ederler. Türk-Amerikalılar bunu bilerek, gayretlerini daha ziyade ön yargılı medyaya karşı yönlendirmelidirler.

6. BUGÜN DEĞİŞEN ŞARTLAR :

Amerika'daki sistemin işleyişini daha iyi anlayan, orada doğmuş yeni bir Türk-Amerikalı nesil meydana gelmiştir. Orada doğmamışsa bile Amerika'da okumuş, Amerikan şirketleri ile işbirliği yapmış yepyeni bir Türk iş adamı sınıfı oluşmuştur.

Amerikan Temsilciler Meclisi bazı üyeleri artık Türkiye'yi ve Türkiye'nin önemini daha iyi kavramıştır. ABD Kongresinde Caucus adı verilen siyasi gruplaşmalar bulunmaktadır. Türkiye lehine çalışan Caucus 41 kişiye ulaşmıştır. Ayrıca Şubat 2002'de ABD Kongresi ile TBMM arasında karşılıklı parlamenter göndererek, dostluk ve işbirliğinin artırılmasında bir anlaşmaya varılmıştır.

Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan yeni dünya gerçekleri tablosu, Amerika'nın ulusal güvenliği, maruz kalınan asimetrik tehditler ve bunlara karşı Türkiye'nin birikim ve etkinliği ve ABD'nin Avrasya'daki ticari geleneği bakımından Türkiye'nin öneminin altını çizmiş ABD'de bunun farkına varmıştır.

Türkiye'de yeni düşünüş şekillerinin gelişmesi ve de ülkenin dünyaya açılmaya devam etmesi, gerek iletişim gerekse çalışma ortamlarında yepyeni usullerinin gelişmesine olanak tanımıştır.

Yahudi lobisinin ileri gelenleri ile Türk lobisi arasında doğan yeni yakınlık, bazı müşterek menfaatlere dayanmaktadır. Yahudi lobisi, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'daki dengelerle çok yakından ilgilenmektedirler.

7. BUGÜNDEN SONRA YAPILABİLECEKLER

ABD'nin her tarafında halka daha yakın "grassroots" tipi örgütler oluşturulmalıdır. Bu kuruluşlara maddi imkan sağlamak üzere iş çevreleri teşvik edilmelidir. Bilhassa Türk iş adamlarına ısrarlı yaklaşımlarda bulunarak lobi faaliyetlerini daha iyi kavramaları ve yardımlarında daha cömert davranmaları istenmelidir.

Ayrıca Dışişleri Bakanlığı bütçesinin lobi faaliyetlerini destekleyecek düzeye ulaştırılması muhakkak ki bu alanda önemli avantajlar sağlanmasına yardım edecektir.

Yapılacak bir çok iş vardır. Türkiye'deki kişilerin, resmi ve özel kişilerin gayretleri ile daha fazla sergi, ticari fuarlar, kültürel faaliyetler organize edilmelidir. Desteklemek için yan faaliyetler ve etkili yabancı kişilerin katılacağı resmi davetler düzenlenmelidir.

Lobi faaliyetlerinin etkinliğini kontrol edecek, "grassroots" halk faaliyetini yönlendirecek ve bunların uzun vadeli stratejilerini tasarlayacak hiçbir merkez yoktur ve bu tür bir kuruluşun acil gereği hepimizce çok iyi bilinmektedir. Bu konuda bir strateji oluşturulmalı ve örgütlenmeye gidilmelidir.

ABD'de Hispanic-Latin(Güney Amerikalı) lobilerin pek yakında çok güçleneceği ve Amerikan politikasında çok etkin bir faktör olacağı beklenmektedir. Bu gruplara daha şimdiden temas kurma stratejisi düşünülerek, bunun uygulanması çok faydalı olacaktır.

Günümüz teknik imkanları kullanılarak bilgi alışverişi en hızlı bir şekilde geliştirilmeli ve mümkün mertebe yüksek bir düzeye ulaştırılmalıdır. Bu amaçla bir NGO(Non veya semi Governmental Organization) kurulması en uygun çözümdür. Böyle bir merkez, dünyadaki Türklerle anavatan Türkleri arasında yeni bağlar yaratacak, mevcut bağları da güçlendirecektir. Bu merkez, dünyanın bir çok ülkesindeki kamuoyu ve ülke yöneticilerini devamlı izleyerek, Türk basının anında bilgilendirebilir.

Deprem sonrasında veya Apo-İtalya-Yunanistan olayları esnasında görüldüğü üzere, hadiselerle anında karşılık vermek, iletişim rekabetinde esastır. Maalesef Türkiye, günümüzün bilgi teknolojisi imkanlarından yeterli bir şekilde faydalanamamakta ve bu yüzden dünya kamuoyunu gerektiği gibi etkileyememektedir.

Dünyanın her yerinde Türklerin menfaatini koruyabilmek için bir global network merkezi kurulmalıdır. Kurulacak olan bu merkez, Türklerin aleyhine gelişen olayları takip edecek ve yasal aksiyona geçecektir.

8. YAHUDİ LOBİSİ İLE ÇALIŞMAK

ABD, Türkiye ve İsrail arasında mevcut olan üçlü ortak menfaatleri artırmak için gayret sarf edilmeli ve bu maksatla staretejiler geliştirilmelidir. Fakat bu çalışmalar,

Yahudi-Müslüman-Arap münasebetleri dengesini bozmadan çok dikkatli bir şekilde yapılmalıdır.

ABD-İsrail-Türk ortak menfaatlerine zarar getirebilecek kanunların çıkmasını önlemek amacı ile yasama organları ile. dış politika karar mercilerini yakından izleyerek, bilgi toplama faaliyetlerine hız verilmelidir.

Burada ABD'deki Yahudi lobisi ve bu lobi faaliyetleri ile ilişkiler üzerinde biraz durmak istiyorum. ABD'de yaşayan Yahudi nüfusu 6 milyon civarındadır. Bu toplam 280 milyon olan ülke nüfusunun % 2,3'ünü oluşturmaktadır. Ancak bu nüfus ABD siyaset ve ticaret yaşamında % 11 oranında temsil edilmektedir.¹

Yahudiler ABD medyasında % 25'lik bir güce sahiptirler. Diğer bir deyişle nüfuslarının 8 katı fazla bir temsil oranına ulaşmışlardır. Spor alanından film sanayiine, bankacılık sektöründen yerel yönetimlere ve üniversitelere (her 5 akademisyenden biri Yahudi kökenlidir.) her alanda ağırlıkları bulunmaktadır.²

Yahudilerin diğer göçmenlere nazaran daha fazla güçlenmelerinin elbette ki çeşitli sebepleri vardır. Tarihte kutsal topraklardan ayrılmak zorunda kalmaları, gittikleri ülkelerde de baskılara maruz kalmaları onların her an yeniden göç edecekmiş gibi toprağa bağlanmadan bir yaşam tarzı seçmelerine sebebiyet vermiştir. Yatırımları taşınabilir mallar üzerine olmuş ve daha çok yükte hafif pahada ağır servetlere yönelmişlerdir. Dolayısıyla bankacılık, borsa, elmas ticareti dâhil olmak üzere geniş bir alanda söz sahibi hâline gelmişlerdir.

Diğer göçmenlerle farklılaşmanın diğer bir sebebi de hemen geri dönebilecekleri bir ana yurtlarının olmamasıdır. Bu, onların kendi aralarındaki dayanışmayı güçlendirmiştir.

Birçok ülkede olduğu gibi ABD'de de ulaşılan bu ekonomik üstünlük, Yahudi lobisini kongreden yılda 100 karar çıkartabilecek bir güce ulaştırmıştır. Bu sayede İsrail,

¹ Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ekim 2002, Sayı 374, s:42.

² Milliyet Gazetesi, 16 Nisan 2002, Can DÜNDAR, NTV'de Mithat BEREKET'in Prof.Dr. Ahmet DAVUTOĞLU ile yaptığı söyleşiye istinaden yazılan köşe yazısı.

ABD'den son 20 yılda 80 milyar dolar yardım almıştır. (Bu ABD'nin her bir İsrail vatandaşının cebine yılda 1000 dolar koyduğu anlamına gelmektedir.)

ABD'de Musevi lobisini oluşturan sayısız kuruluş bulunmaktadır. Amerikan Yahudi Komitesi bunlardan biridir. Komitenin 50 bin üyesi ve 32 kentte temsilciliği bulunmaktadır. Lobi faaliyetleri için milyonlarca dolar harcayacak güce ulaşmış bir ortam meydana getirmiştir.

Böyle bir ortamda Yahudi lobisi ile birlikte çalışmanın önemini tekrar tekrar vurgulamaya gerek bulunmamaktadır.

Bununla beraber, Türkiye-İsrail arasında çeşitli dönemlerde problemler olmuş ve olmaya devam edecektir. En son olarak Türkiye ve İsrail arasında yaşanan ve İsrail'in Filistin'de soykırımı uyguladığı yönünde demeçler nedeniyle Yahudi lobisi ile de bir gerginleşme doğmuş, diplomatik gayretlerle bu gerginlik güçlüklerle giderilmiştir.

Bunlarla ilişkilerde karşılaşılan en büyük sorun şüphesiz ki Filistin konusudur. Arafat'ın İsrail ve Yahudi lobisi tarafından terörist olarak kabul edilmesi ve Türkiye açısından Abdullah Öcalan ile kıyaslanması her an karşımıza çıkabilecek bir problemdir. Unutulmamalıdır ki Filistin İsrail toprağı değildir ve Arafat da seçimle iş başına gelmiş bir liderdir. Abdullah Öcalan ve terörizmle mücadele ile Filistin sorununu karşılaştırmamak gerekir. Bunun düşünülmesini dahi önleyecek tedbirler şimdiden alınmalıdır. Yahudi lobisi ile çalışılırken ve lobicilik faaliyetleri uygulanırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise anti semitik (yanlış olarak Yahudi düşmanlığı anlamında kullanılıyor) olmadığımızı ancak bunun İsrail ve Yahudi lobisi hakkında gerektiğinde yapacağımız eleştirilerin önüne geçemeyeceğinin vurgulanmasıdır.

Yahudi lobileri ABD'de halk tarafından geniş ölçüde destek görmektedirler. ABD yönetiminin de kendi halkı tarafından hoşgörü ile karşılanan bu lobiler karşısında zaman zaman güç durumda kaldığını bilmek gerekir. ABD yönetiminin Yahudi lobisi ve İsrail ile olan ilişkilerinde karşılaşılan bu güçlüğü hatırd tutarak ilişkilerin ortak menfaatleri zedelemeyecek şekilde düzenlenmesi esas olacaktır.

ABD'de hâlen Yahudiler tarafından “Holocaust”, Ermeniler tarafından ise “Genocide” müzelerinin açılma çalışmaları yürütülmektedir. Washington'da National Mall'a yakın ve Beyaz Saray'a 2-3 blok ötede açılmaya çalışılan bu müzelerin, yürütülen diğer lobi faaliyetleri ile desteklenerek epey ses getireceği değerlendirilmektedir. Müzelerin 2007 yılında tamamlanacağı söylenmektedir.

Hepimizin bildiği üzere 11 Eylül, İstanbul ve İspanya'daki patlamalardan sonra başta ABD olmak üzere dünya ülkeleri terör ve terörizmin getirdikleri konusunda çok etkilenmiştir. Özellikle ABD halkı terörizm karşısında çok duyarlı bir hale gelmiştir. Terörizmin acısını en iyi bilenlerin başında gelen ülkemiz aracılığıyla her türlü imkân kullanılarak yukarıda bahsedilen müzelerin hemen yakınında yürüme mesafesi içinde PKK (KADEK) terörü ve Ermeniler tarafından maruz bırakıldığımız terörü açıklayan belgelerin, faaliyetlerin sergilendiği bir müze kurulması (Terörizm İle Mücadele Müzesi), Ermeni-PKK (KADEK) iş birliğinin açıklanması Ermeni Genocide müzesinin etkinliğini azaltacağı gibi, haklı mücadelemizin bütün dünya ülkeleri nezdinde destek bulmasına yardımcı olacaktır. Böyle bir müzenin kurulması için ülkemiz elinde yeterli malzeme bulunmaktadır. Önemli olan bu müzenin sözde Ermeni soykırım müzesi ile eş zamanlı olarak açılabilmesi ve kamuoyunun yanlış yönlendirilmesinin önüne geçilebilmesidir.

Ayrıca Amerikalı yazar Samuel Weems Ermeni soykırımı iddialarını Ermeni belgelerini kaynak göstererek çürütmeye çalışmakta ve Ermenilerin ellerindeki din kartını kaybedeceklerini, buna karşı Türk tezlerinin batıda daha büyük ciddiyetle dinleneceğini belirtmektedir. Emekli bir yargıç olan Weems, kendisini “ımanı kuvvetli olan bir Hristiyan ve bir güney babtisti” olarak tanıtırken, Ermenilerin uyguladıkları Hristiyanlıktan, Hristiyanlık adına utanç duyduğunu söylemektedir. Ayrıca, Boston'da ve Erivan'da bulunan Ermeni arşivlerinin akademisyenlere ve topluma açık olmadığını vurgulayarak "Ermenilerin neler sakladığı" sorusunu sormaktadır.

Tarihte Nazilere Ermeni desteğini de içereceği duyumu alınan bir sonraki kitap çalışmalarının devam ettiği öğrenilmiştir.

Sam Weems'in çalışmalarının gerektiğinde Türk arşivlerinden de istifade ile desteklenmesi, hiç şüphesiz ki maruz kaldığımız negatif imajın etkilerinin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

9. DEĞERLENDİRME

Türkiye'de lobiciliğin önemi henüz anlaşılmamıştır. Lobicilik hakkındaki bilgilerin sınırlı düzeyde olması, bu faaliyetleri gerçekleştirecek uzman kişilerin olmaması gibi nedenler uluslar arası arenada Türkiye'nin başarı sağlamasını engellemektedir. Oysa konumu itibariyle stratejik bir noktada bulunan, sürekli gelişen ve kalkınan Türkiye'nin temasta bulunduğu ülkeler ve uluslar arası örgütler düzeyinde çıkarları doğrultusunda lobi faaliyetleri yürütmesi artık zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle dünyanın dengesini elinde tutan ve Türkiye karşıtı faaliyet gösteren etnik grupların varlığı nedeni ile ABD, lobi faaliyetlerinin yöneltilmesi gereken en önemli ülke durumundadır. Ancak Türkiye'nin eksik uygulamaları bu alanda da kendisini göstermektedir. Çoğu zaman Türkiye Cumhuriyeti başbakanı ile ABD Başkanı arasında yapılan görüşmeler lobi faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Bu ikili ilişkilerin Türkiye yararına gerçekleştirilecek yasal düzenlemelerdeki katkısı yadsınamaz düzeydedir. Ancak ülkemizdeki lobi faaliyetlerinin ideal düzeye ulaşabilmesi için bu ve benzer ilişkilerin sürekli ve düzenli yürütülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ABD'de profesyonel lobicilik hizmeti sunan lobicilik şirketleri kiralanmalı ve dış ilişkilerden sorumlu görevlilerin bu konuda bilgilendirilmeleri önem taşımaktadır.

Bütün ortaya konanlara rağmen Türkiye'nin lobi faaliyetlerinde daha başarılı olabilmesi için biraz daha çaba gerekmektedir. Türkiye'nin lobi faaliyetleri ağırlıklı olarak lobi firmaları aracılığıyla yapılmaktadır. Bu bir anlamda hem Amerika'da kalabalık Türk nüfusunun olmamasından hem de bunların Amerikan politikasında parasal ve oy açısından Kongre üzerinde baskı oluşturacak boyutlarda etkili olmamalarından kaynaklanmaktadır. Bu noktada iş Türk lobisine kalmaktadır.

Amerika'daki lobi faaliyetlerinin tamamen profesyonel lobicilere yaptırılan yabancı ülkelerin bunda tam bir başarı sağlayamadıkları artık bilinen bir şeydir. Ancak yabancı devletler Amerika'daki sistemi tam bilmediğinden bu kişilerden yararlanma yoluna gitmektedirler. O kişilerin bir anlamda uzmanlığını satın almaktadırlar. Ayrıca

yıllarca bu işin içinde olan kişiler, hem Amerikan toplumunu hem de Amerika'daki medya temsilcilerini daha yakından tanımaktadırlar. Fakat, bunu yaparken yabancı hükümetlerin Amerika'ya göç etmiş insanları eliyle de etkin bir lobi faaliyeti yürütmeleri gerekmektedir, asıl başarı o zaman söz konusu olmaktadır.

Bu nedenle, Türkiye bir taraftan profesyonel lobiler aracılığıyla lobi yaptırırken Amerika'daki Türk toplumunun iyi organize olup olmamasıyla da ilgilenmelidir. Amerika'daki Türk derneklerinin en büyük zorluğu Türklerde siyasal katılımın çok düşük düzeyde olmasıdır. Türk lobisinin önemli handikaplarından birisi de Türkiye'deki siyasal görüş farklılıklarının Amerika'da faaliyet gösteren Türk derneklerine de yansımış olmasıdır. Zaten sayıca az olan bir topluluk türdeşlikten de yoksun olunca başarı sağlamak güçleşmektedir. Bunun anında derneklerin mali kaynak bakımından da yetersiz olmaları çalışmalarında yeterli etkinliği sağlayamamalarına yol açmaktadır. Bu derneklerin en önemli gelir kaynaklarını bağışlar ve üye aidatları oluşturmaktadır. Ancak her ikisi açısından da büyük zorluklar yaşanmaktadır. Yayınlar çok sınırlı sayıda kişiye ulaşmaktadır. On beş günde bir çıkan ve 1.25 dolara satılan (Washington Post'un 25 cent olduğundan yola çıkarak gazetenin pahalı olduğunu iddia edenler de var.) Turkish Times'ın abone sayısı oldukça yetersizdir (3.000). Bağışlar ise neredeyse yok denecek kadar az miktardadır.

Türk lobisi temsilcilerinin üzerinde durdukları diğer bir konu da Türkiye'yi ve Türk insanını yakından görme fırsatı bulan Kongre üyelerinin düşüncelerinde büyük değişikliklerin olduğu, dolayısıyla Kongre üyelerinin Türkiye'yi görmesinin sağlanması gerektiğidir. Ancak bir Kongre üyesinin seyahatini durup dururken finanse etmek yasal değildir. Bir araştırma için gitmesi veya Türkiye'den herhangi bir kuruluş tarafından davet edilmesi gerekmektedir. Bunu Yahudi veya Yunan lobileri gayet iyi yapmaktadırlar. Bu belli başlı büyük gazetelerde yazı yazan kişiler için de yapılmalıdır.

Amerika'daki özellikle profesyonel lobicilere sadece siyasal lobi yaptırılmakta, ekonomik açıdan Türkiye lehine imaj oluşturmaya yönelik bir lobi çalışması yaptırılmamaktadır. Oysa bu hem ihracatın artması açısından hem de Türkiye'ye Amerikan sermayesini çekmek açısından gereklidir. Bu iki noktada başarı sağlandığında Türkiye'ye Kongre'nin kapısının çok daha kolay açılacağı söylenebilir. Bu tür

çalışmaları bir ölçüde ATC yapmaktır. Fakat ATC'nin üyelerinin büyük çoğunluğu Türkiye'ye mal satan şirketler olduğundan daha ziyade Türk hükümetini nasıl etkileyeceklerini düşünmektedirler. Bu nedenle ya bu işle uğraşacak gerektiğinde lobi yapacak bir başka derneğin kurulmasının teşvik edilmesi, ya profesyonel lobi şirketlerinden bu konuda da çalışma yapmaları istenmesi ya da, ATC'nin bu konuda daha aktif hale gelmesi sağlanmalıdır.

Kültürel çerçevede oluşturulacak ve sadece kültürel ve bilimsel değişim programları yürütecek bir derneğin kurulmasıyla Amerika'daki üniversitelerden Türkiye'ye ve Türkiye'den bilim adamlarının Amerika'ya giderek kültürel ve bilimsel değişiminin hızlandırılması sağlanabilecektir. Bu dernek öğrenci değişim programlarını da organize edebileceği gibi bu konuda ayrı bir örgütlenmeye gidilerek çeşitli konularda karşılıklı çalışma turları düzenleyebilecektir.

Türk lobisinin kampanyaları destekleme konusunda aktif olmaması, ATAA'nın yeterli fona sahip olmamasından ve Türklerin de bu konuya ilgi duymamalarından ileri gelmektedir. Ancak bir şekilde buraya fon akıtılabilirse PAC oluşturularak veya "fund rising" yapılarak Kongre üyelerine parasal destek sağlanabilir. Diğerleri bir ölçüde uzun vadeli olaylar olmakla beraber parasal destek bunlar arasında kısa vadede sonuç almanın en kestirme yolu olarak gözükmektedir.

Türkiye'nin Avrupa, Amerika, Asya ve Orta Doğu arasındaki kültürel ve ekonomik köprü olarak "önemini vurgulayan platformlar" oluşturulmalıdır.

Kültür mirasını artırmak için fonlar kurulmalıdır. Büyük şirketlerin sanatsal ve çevre konularındaki ilgisini çekerek, birçok etkinliklerde sponsorlukları elde edilmelidir. Örneğin, Amerika'nın muhtelif müzelerinde yapılan Kanuni Süleyman sergisinin sponsorluğu ve finansmanı Philip Morris şirketince üstlenilmiştir.

UNESCO'nun bütün dünyada yaptığı gibi, restore edilmeye ihtiyaç duyulan tarihî eserleri kapsayan bir Avrasya kültürel miras listesi hazırlanarak, büyük şirketlerin bu çalışmalara sponsor olarak katkıda bulunmalarına çalışılmalıdır.

Çeşitli şirket yetkilileri ile Kafkasya ve Orta Asya'daki devlet görevlileri ve basın mensupları arasında toplantı ve görüşme fırsatları yaratılmalıdır. Dünyanın dört bir yanındaki müzelerde bulunan Türk ve Avrasya paha biçilmez hazine ve mimari eserlerinin CD-Rom'ları hazırlanabilir.

Kurulacak NGO lobilerinin büyük olması şart değildir. Küçük olsa dahi sayısı fazla ise yine de etkili olacak ve belirli özel konular üzerinde odaklanan Türk-Amerikan NGO'ları mutlaka başarılı olacaklardır.

Türkler, Amerika'da karar sorumlusu merciler ile halkı bilinçlendirip etkilemek için yeni çarelere başvurmalıdır. Türk-Amerikalılar devletten bağımsız olarak NGO'larının varlıklarını nasıl sürdüreceklerini, bu amaçla nasıl yeterli para toplanacağını ve Yahudi lobisi gibi diğer lobilerle nasıl işbirliği yapılabileceğini öğrenmelidir. Hükümetten ayrı olarak Türkiye'nin menfaatleri için çalışan nitelikli ve güvenilir kişilerden meydana gelen bir örgüt oluşturulmalıdır. Kurulacak bu örgüt medya ile en üst düzeyde ilişkiler geliştirmeli ve bilhassa XXI. yüzyılda Türkiye'nin Avrasya'daki rolünün önemine dikkatleri çekmelidir.

Gerek ABD, gerekse Türkiye'nin güvenliğinin güçlenmesine güçlü bir Türk lobisi katkıda bulunabilir. Bu husus aynı zamanda Türk demokrasisinin imajının yüceltilmesine, ülke ekonomisinin gelişmesine ve savunma imkânlarının artırılmasına da faydalar temin edecektir.

Aslında konu çok geniş boyutlarıyla ortaya konulmalıdır. Bu çalışmada sadece genel hatlarıyla özetleyerek incelemeye çalıştığımız Ermeni Lobisi henüz amacına ulaşmamış olsada, kendilerine seçtikleri nihai hedefle organize bir şekilde Holocaust çalışmaları taktiğini örnek alarak çalışmaktadırlar. Sözde soykırımı önce bütün dünyaya kabul ettirip, Türkiye'nin de bunu kabul etmesi işini gerçekleştirdikten sonra, bugün Almanya'nın İsrail'e ödediği "Holocaust Tazminatı" benzeri bir tazminatı Türkiye'den almaya çalışacaklardır.

1952 yılında İsrail, Almanya'nın Holocaust'u tanınması ve özür dilemesi üzerine Başbakan David Ben Gurion zamanında Almanya'dan tazminat almaya başlamıştır.

İsrail'in ve dünya Yahudiliğinin soykırım tazminatları olarak talep ettiği noktalar şunlardır:

- Köleleştirilmiş işgücü tazminatları: Daha çok şirketlerden
- El konulmuş altın ve değerli eşya tazminatları: Daha çok bankalardan
- El konulmuş sanat eşyaları ile alakalı tazminatlar ve geri teslim edilmeleri.

Almanya 1952'den bu yana devlet olarak yıllık ortalama 500 milyon dolar Soykırım Tazminatı'nı İsrail'de yaşayan Yahudilere ödüyor. 1999'da Almanya tazminatlara "gelecekte yeni taleplerde bulunulmaması garantisi" koymuştur.

Almanya toplam olarak şu ana kadar 50 milyar dolar "Soykırım Tazminatı" ödedi. 2030 yılına kadar toplam rakamın 70 milyar dolar olacağı hesaplanıyor. 2030 yılında son Holocaust gazisinin öleceği tahmin ediliyor. Almanya'nın verdiği rakam ise bu günün rakamları ile 85 milyar doları buluyor.

Bu cazibeli rakamlar karşısında büyülenen Ermeni Lobisi bu amaçlarını gerçekleştirdikten sonra sıra Taşnak ve Hınçak Komitelerinin programlarını oluşturan toprak talepleri aşamasına gelecektir.

Merkezi ABD'de olan Ermeni Lobisi sadece 1228 kuruluşuyla bu emelleri için, çalışmamız boyunca sıralamaya çalıştığımız faaliyetleri yürütürken acaba Türkiye bu konuda neler yapıyor? Neler yapmalı?

Sonuç olarak unutulmamalıdır ki, lobicilik yasal çerçevesi içerisinde gerçekleştirildiğinde, uygulayıcısına beklenen yararı sağlamaktadır. Çıkarlar doğrultusunda siyasi mekanizmaların alacağı olumlu kararlar, çıkar sahiplerini gerek ülke içinde ve gerek ülke dışında itibarlı konuma getirecektir. Halkla ilişkiler faaliyetleri ile desteklenen ve koordineli bir şekilde yürütülen lobi faaliyetlerinin özellikle Türkiye'nin dış tanıtımı konusunda, beklenen ve yıllardır arzu edilen yararı sağlayacağı bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Tezler:

- AÇIKSES Erdal, Tanzimat Sonrası Harput (Mamurat-ül Aziz)'ta Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1991.
- ÖZKAYA Sevda, Amerikan Konsolosluklarının Raporlarına Göre Doğu Anadolu Bölgesinin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2001.
- KILIĞ Serayi, Türk-Amerikan Münasebetleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996.

Kitaplar :

- AÇIKSES Erdal, Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara, 2003.
- AKAD Mehmet, Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2138, İstanbul, 1976.
- AKÇORA Ergünöz, Van ve Çevresinde Ermeni İsyancıları, 1895-1916, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994.
- AKDES Nimet Kurat, Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış(1800-1859), Ankara, 1959.
- Ana Britanicca Cilt.14.
- ARI Tayyar, Amerika'da Siyasi Yapı Lobiler ve Dış Politika-Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobileri'nin ABD'nin Dış Politikalarına Etkileri, 2 nci Basım, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1997.
- ARMAOĞLU Fahir, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Ankara, 1991.
- ATASE Bşk.lığı, Söзде Ermeni Soykırımı İle İlgili Gerçekler, Ankara, 2001.
- ATEŞ Orhan, Misyonerler ve Ermeniler, Ankara, 2003.
- AYBARS Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.32, İzmir, 1984.
- BAYRAMOĞLU N.Nisa, Amerika Birleşik Devletlerinde Lobi Faaliyetleri, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1985.

- Belgelerle Ermeni Sorunu, Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara, 1983.
- CAN Mehmet, Ortadoğu'da Amerikan Politikası, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1993
- ÇİTLİOĞLU Ercan, Yedekteki Taşeron ASALA, Ankara, 1997.
- DİNÇER Müjde Ker, Lobcilik, Alfa Yayın No: 468, Siyaset Bilimi Dizisi: 11, 1 nci Baskı, İzmir, Mart, 1999.
- DİNÇER Nahid, Yabancı Özel Okullar, İstanbul.
- DURLU Ahmet, Belgelerle, Ermeniler ve Katliamları, Erzincan, 1983,
- Ermeni Sorunu Broşürü, Gnkur. Basımevi, 1999.
- Ermeni Sorunu (26.02.2001'de Genelkurmay Başkanlığınca verilen konferansın basılı hale getirilmiş metni)
- GÜRÜN Kamuran, Ermeni Dosyası, Ankara, 1998.
- HACKING Brian, Japanese Lobbying in The United States, The World Today, Vol.47, No.4, April 1991.
- HALAÇOĞLU Yusuf, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2001,
- HALL Donald R., Cooperative Lobbying, The Power of Pressure (Tucson: University of Arizona Press, 1960).
- HAYDAROĞLU İlknur P., Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1990
- HOVANNİSİAN Richard G., Armenia on the Road to Independence, 1918 (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967).
- Hüseyin Nazım Paşa Ermeni Olayları Tarihi, Ankara, 1998.
- İLTER Erdal, Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara, 1999.
- İLTER Erdal, Türkiye'de Sosyalist Ermeniler, İstanbul, 1995,
- İNÖNÜ İsmet, Hatıralar, C.II, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987.
- KANTARCI Şenol, LAÇİNER Sedat, Ararat, Sanatsal Ermeni Propagandası, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara, 2002.
- KARACAN Ali Naci, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1943.
- KARAL Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Ankara, 1977.

- KOCABAŞOĞLU Uygur, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İstanbul, 1989.
- KÜÇÜK Cevdet, The Armenian Population in Anatolia in The Nineteenth Century, The Eastern Question: İmperyalizm And The Armenian Community, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Publication:74, Serie:III, Number:A.19.
- KÜÇÜK Cevdet, Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897, İstanbul, 1986.
- LİBARİDİAN Gerard J., Ermenilerin Devletleşme Sınavı, Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü, Çev:Alma Taşlıca, İstanbul, 2001.
- MARSHALL, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Ankara, 1999.
- MERAY Seha L. (çev), Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, 2. Baskı, C.I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, 2001
- Meydan Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedi, C.8, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, İstanbul, 1972.
- MILBRATH Lester W., The Washington Lobbyist, Wesport, Connecticut, Greenwood Press, 1963.
- MİRAK Robert, Torn Between Two Lands, Armenians in America(1890 to World War I), Cambridge, 1983
- MOORE John D., The Washington Lobby, 3 rd Ed., Washington DC:CQ Inc., 1979.
- MOORE John Hammond, America Looks At Turkey, 1876-1909, Virginia University Press, 1961.
- OLEZSEK Walter J., Congressional Procedures and The Process, 2 nd ed., Washington DC.
- ÖZGÜLDÜR Yavuz, GÜLER Ali, AKGÜL Suat, KÖROĞLU Mesut, Her Yönüyle Ermeni Sorunu, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2001
- ÖZKAN Zafer, Terörden Politikaya Ermeni Meselesi, Mart 2001.
- PELTEKOĞLU Filiz Balta, Halkla İlişkiler Nedir, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998, s.302.
- SEÇİM Hikmet, COŞKUN Selma, Halkla İlişkiler, Anadolu Üniversitesi Yayın No.: 609, Açık Öğretim Fakültesi Yayın No.: 303, Eskişehir, 1992.
- SELEK Sabahattin, Anadolu İhtilali, C.II, İstanbul, 1987.

- SEYHAN Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995
- SHABAS, William A., Genocide in International Law, Cambridge University Press, 2000.
- SMİTH Hedrick, The Power Of Game: How Washington Works, New York, Ballantina Books, 1989.
- SONYEL Selahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- SOYSAL İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983
- STONE Frank, Academies For Anatolia, Boston, 1984.
- SÜSLÜ Azmi, Teşkilatlanma, İsyancılar ve İhanetler, Türk Tarihinde Ermeniler (Temel Kitap).
- ŞİMŞİR Bilal N., Lozan Telgrafları I,(1922-1923), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990
- TARAN Kemal, Ermeni İddiaları Tutarsızdır, İstanbul, 1984.
- Tarihi Boyutları ve Muhtemel Gelişmeler Işığında Türk Ermeni İlişkileri,HAK Basımevi, Şubat 1997.
- The Armenian Issue in Nine Oestions and, Nine Answers (Ankara:Dış Politika Enstitüsü, 1982
- TOZLU Necmettin, Osmanlı İmparatorluğunda Misyoner Okulları, Osmanlı, C.V, Ankara, 1999.
- Türk İstiklal Harbi, C.II, 6.Kısım, 4.Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- TÜRKÖZÜ H.Kemal, Ermeni Terörü, İstanbul, 1985.
- URAS,Esat Tarihte Türkler ve Ermeniler, Belge Yayınları, 1987.
- USLANER Eric M., "All Politics Are Global, İnterest Group Politics, 4 th Ed. By Allan J. CİGLER and Burdett A.LOOMİS, Washington DC, Congressional Quarterly Press, 1995.
- USLU Nasuh, Türk Amerikan İlişkileri, Ankara, 2000.
- VAHAPOĞLU M.Hidayet, Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları(Yönetimleri Açısından), Ankara, 1990.

- YALÇIN Ayhan, Belgeler Işığında Türk-Ermeni Meselesinin İçyüzü, İstanbul: Unsal Neşriyat, 1975.

- YILDIRIM Hüsamettin, Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Ankara, 2000.

Sürelî Yayınlar:

- Silahlı Kuvvetler Dergisi.
 - Congressional Quarterly Weekly Report.
 - Amerikan Jewish Committee Annual Report, 1994.
 - Washington Post Gazetesi.
 - New York Times Gazetesi.
 - Turkish Daily News Gazetesi.
 - Milliyet Gazetesi, 16 Nisan 2002, Can DÜNDAR, NTV'de Mithat BEREKET'in Prof.Dr. Ahmet DAVUTOĞLU ile yaptığı söyleşiye istinaden yazılan köşe yazısı.

- Milliyet Gazetesi.
 - Sabah Gazetesi .
 - Türkiye Gazetesi.
 - Genel Kurmay Başkanlığı Ermeni Sorunu konulu konferansı, 27.02.2001, Ankara.
 - Ermeni Araştırmaları Dergisi,
 - Ulusal Strateji Dergisi.
 - KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi.
 - Eğitim Dergisi.
 - 2023 Dergisi.
 - Stratejik Analiz Dergisi.

İnternet Siteleri

- Abdullah ŞAHİN, Lobicilik Faaliyetleri, osamortadoğu.sitemynet, 03.01.2004.
 - Hakan HANLI, Küresel Lobicilik "Amerika Birleşik Devletleri Avrupa Birliği Ve Türkiye", www.stradigma.com.,03.01.2004.
 - www.ataa.org.
 - www.americanturkishcouncil.org.

- Anna Turay, Ermenilerin Kökeni (Ermenilere Göre), http://www.minidev.com/kulturler/kulturler/ermeni_tarih1.asp.

- Justin McCarty, Birakın Tarihçiler Karar Versin, 15 Mart 2001 tarihinde, İstanbul'da "Türkiye Ermenistan İlişkileri, Dünyü, Bugünü ve Geleceği" adlı konferansta yapılan takdim (Çeviri: Doğan Coşkun, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü), www.eraren.org.

- <http://www.armeniadiaspora.com/population/index.html>.07.04.2003.

- <http://www.armeniadiaspora.com/population/index.html>.07.04.2003

- <http://www.armenianforum.org/site/english/index-e.html>.07.04.2003.

- <http://www.armeniadiaspora.com/organization>.07.04.2003.

- <http://www.agbu.org/index.html>.07.04.2003.

- <http://www.ars1910.org/>.07.04.2003.

- 1999 Armenia - Diaspora Conference, <http://www.armeniadiaspora.com/conference99/index.html>, 18.06.2003.

- 2002 Armenia-Diaspora Conference, http://www.armeniadiaspora.com/conference2002/.htms/decisions_eng.htm, 18.06.2003.

- UpcomingMovies.com., "Miramax and Egoyan, Miramax Acquires Egoyan Ararat", Daily News, 01 Ocak 2001.

- www.eraren.org/, 07.04.2003.

- Şenol Kantarcı, ABD'de Ermeni Diasporasının Oluşması ve Lobi Faaliyetleri, www.eraren.org/makaleler/07.04.2003.

- www.nethaber.com/haber/haberler/0.1082,34254-6.00.html.

- www.aaainc.org/about.htm.

- www.anca.org/anca

- www.arf.am/English/history/003History.htm.

- www.hunchak.org.au/

- www.armeniatree.org/

- www.arf.am/English/history/003history.htm, www.hunchak.org.au/

- http://www.azg.am./HRAK/HRAK_RU.html

- http://www.kultur.gov.tr./portal/default_tr.asp?belgeno=18117

- www.terror.gen.tr

Makaleler

- AÇIKSES Erdal, Misyonerlik Faaliyetleri, Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu, Bildiriler, Elazığ, 1999, ss.185-209.
- AÇIKSES Erdal, Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi, Türkler Dergisi, Ankara, 2002, C.13, ss.542-557.
- AÇIKSES Erdal, Göçün Ermeni Meselesindeki Rolü Üzerine, Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, C.II, ss.3-13.
- AÇIKSES Erdal, Amerika'dan Harput'a, Harput'tan Amerika'ya Göç, Düny ve Bugünüyle Harput Dergisi I, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları No:8, Ankara, 1999, s.145-168.
- AÇIKSES Erdal, Lozan'da Türkiye ile ABD arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Antlaşma, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Mayıs 1998, Yıl:11, Sayı 21'den Ayrı Basım.
- AKGÜN Seçil, Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesindeki Rolü, A.Ü.Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Ankara, 1988, ss.2-18.
- AKGÜN Seçil, Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk-Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü, Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri, Atatürk Üniversitesi, 1984, ss.331-346.
- ARMAOĞLU Fahir, Atatürk Döneminde Türk Amerikan İlişkileri, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss.281-297.
- AVŞAR Servet ve KANTARCI Şenol, 1985 Yılı Dünya Genelinde Ermeni Faaliyetleri, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı:7, Sonbahar 2002, ss.125-139.
- BABACAN Hasan, Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler ve Tehcir, Düny Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, Editörler İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, ss.297-307.
- CABBARLI Hatem, "Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri", Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, ss.131-152.
- CANKARA Yavuz, KILIÇOĞLU Gökmen, KARAKOÇ Ercan, "Ermeni Terörü ve ASALA Terör Örgütü", Düny Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, ss.673-691.

- CORDES Bonnie, Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Terörizmi, Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.38, ss.151-161.

- ÇİÇEK Kemal, İnternette Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı I, Ocak-Şubat 2001, Yıl:7, Sayı: 37, ss.502-508.

- ÇUFALI Mustafa, Lozan Konferansı ve Antlaşmasında Ermeni Sorunu, Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, İdris Bal- Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, s.539-550.

- ERCAN Yavuz, Ermeni Terörizmine Karşı Yapılan ve Yapılması Gereken Yayın Faaliyeti , Uluslar Arası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No.17, Sivas, 1986, ss.19-25.

- ERTAN Temuçin F., Lozan Konferansı'nda Ermeni Sorunu, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt II, Sayı 2, (Güz 2000), ss. 209-225. (www.harpak/tsk.mil.tr sitesinden alınmıştır.)

- FENDOĞLU H.Tahsin, Türk(Osmanlı) ABD İlişkileri Bağlamında Ermeni Sorunu, Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, İdris Bal-Mustafa Çufalı, 2003, ss.223-230.

- GUNTER Michael M., Ermeni Terörizminin Çağdaş Görünümü, Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı, , Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No:38, ss.101-140.

- GÜLER Ali, Lozan'dan Günümüze Ermeni Sorunu, Eğitim Dergisi, Özel Sayı, Nisan 2003, S.38, s.64-70.

- GÜRÜN Kamuran, Ermeni Terörünün Sebepleri ve Mücadele Yolları, Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı, , Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No:38, ss.243-250.

- İLTER Erdal, Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Türk-Ermeni İlişkileri Konusunda Tespitler, Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, Editörler İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, ss.3-10.

- İLTER Erdal, Lübnan'da Ermeni Diasporası, Ermeni Araştırmaları Dergisi, S.3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, ss.119-130

- KANTARCI Şenol, ABD ve Kanada'da Ermeni Diasporası: Kuruluşlar ve Faaliyetleri, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, Eylül-Ekim-Kasım 2001,ss.67-118.

- KASIM Kamer, "Armenian Community in Australia", Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, ss.305-319.
- KASIM Kamer, "Diasporanın Ermenistan Dış Politikasına Etkisi", 2023 Dergisi, Sayı: 12,15 Nisan 2002, ss.42-46.
- KARAGÜL Soner, 20.yüzyılda Ermeni Diasporası ve Faaliyetleri, Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, Editörler İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, ss.569-589.
- KEVORKYAN Dikran, Ermeni Terörizmine Karşı Yapılması Gereken Yayınlar, Uluslar Arası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No.17, Sivas, 1986, ss.47-53.
- KURAN Ercüment, ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandası, Uluslar Arası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No:17, ss.55-59.
- LAÇİNER Sedat, Ermeni Propagandası'nın Bir Aracı Olarak "Sanat" Konulu Makalesi, Stratejik Analiz Dergisi, S. 21.
- LAÇİNER Sedat, 11 Eylül Olayları ve Ermeni Sorunu Konulu Makalesi, Stratejik Analiz Dergisi, S:19.
- LAÇİNER Sedat, Ermeni Propagandası ve Ermeni Sineması Konulu Makalesi, Stratejik Analiz Dergisi, S:24, ss.49-69.
- MCCARTY Justin, Bırakın Tarihçiler Karar Versin, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, Haziran Temmuz Ağustos 2001, ss.113-130.
- ORTAYLI İlber, Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemleri, Amme İdaresi Dergisi, C.14, S.3, Ankara, 1982, s.88.
- ÖZSOY Osman, Türk Amerikan İlişkilerin İlk Dönemi ve Amerika'daki İlk Tanıtım Faaliyetleri, Türk Dünyası Araştırmaları, 114, İstanbul, 1998, ss.196-197.
- PAPAZIAN Dennis, "The Changing American View of the Armenian Question and Interpretation", Armenian Review 39, No: 4-156 (1986), s. 50.
- SELVİ Haluk, ABD'de Ermeni Faaliyetleri(1892-1896), Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, C.III, Ankara, 2003, ss.27-37.
- ŞEHİRLİ Y.Atilla, "ASALA'nın Ortaya Çıkışı, Eylemleri ve Sonu", Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri, İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003, ss.643-691.

- ŞİMŞİR Bilal N., , Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, Eylül-Ekim-Kasım 2001, ss.34-66.
- ŞİMŞİR Bilal N., Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine, Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumunu İle İlişkileri, Atatürk Üniversitesi, 1984, ss.79-124.
- ŞİMŞİR Bilal N., Amerika'da Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, Haziran Temmuz Ağustos 2001, ss.30-48.
- TACAR Pulat Y., Ermeni Sorununun Hukuki Yönü Makalesi, Ermeni Araştırmaları Dergisi, S.2, s.90.
- TARAN Kemal, Ermeni İddiaları Tutarsızdır, Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumunu İle İlişkileri, Atatürk Üniversitesi, 1984, ss.179-200.
- TAŞKIRAN Cemalettin, Ermeni Diasporası Nedir, Ne İstiyor, Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, C.III, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, ss.3-11.
- TÜRKER Şule, "Bu Film Başımızı Çok Ağrıttacak" Konulu Makalesi, Sabah, 5 Aralık 2001.
- WOHLSTETTER Albert ve VIRTIS Nancy, Uluslar Arası Terörizmde Ermeni Terörizminin Özelliği, Uluslar Arası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.38, ss.253-271.
- YAVUZ Kemal, Ermeni Meselesi-1, Ulusal Strateji Dergisi, Yıl:2000, Sayı:15 (Kasım-Aralık), S:59-65.
- YAVUZ Kemal, Ermeni Meselesi-2, Ulusal Strateji Dergisi, Yıl:2001, Sayı:16 (Ocak-Şubat), S:81-87.
- YAVUZ Kemal, Ermeni Meselesi-3, Ulusal Strateji Dergisi, Yıl:2001, Sayı:17 (Mart-Nisan), S:65-74.
- YAVUZ Kemal, Ermeni Meselesi-4, Ulusal Strateji Dergisi, Yıl:2001, Sayı:18 (Mayıs-Haziran), S:61-71.

TÜRK-AMERİKAN DERNEKLERİ¹

ALABAMA

Turkish American Cultural Association of Alabama - TACA-AL

11116 Hillwood Dr. S.E., Huntsville AL 35803

Phone:256-881-8788

ARIZONA

Turkish American Association of Arizona - TAA-AZ

P.O. Box 373, Tempe AZ 85281-0373

Phone:602-766-4895; 602-235-7118 , Fax:602-766-4990

Webpage:www.futureone.com/~graphic/turkish.html

CALIFORNIA

Turkish American Association of Southern California - ATA-SC

P.O Box 53024 Irvine, CA 92619-3024

Phone : 714-806-7720

Email:ATASC2000@aol.com , WebPage:<http://www.atasc.org/>

Turkish American Association of California - TAAC

2053 Grant Road Suite 123, Los Altos, CA 94024

Phone: 415 646-0946 , Fax:831-646-1916

Email:<mailto:taac@taaca.org> , Webpage:<http://www.taaca.org/>

COLORADO

Turkish American Cultural Society of Colorado - TASC

PO Box 260435, Highlands Range, CO 80163-0435

Phone: 303-708-4408, Fax:303-708-4020

Email:<mailto:cevdet@worldnet.att.net> , WebPage:<http://www.tacsco.org/>

CONNECTICUT

Turkish American Cultural Association of Southern New England - TACA-SNE

Contact: Bulent Dogruyol

---

¹ www.harpak/tsk.mil.tr.03.01.2004

4 Beech Tree Way Milford, CT 06460

E-mail: snetaca@aol.com

tel (203) 449-8788 or (203) 878-8025 fax (203) 878-8025

ITU Mezunlari Dernegi

235 E. River Dr. #606, East Hartford, CT 06109

Phone: 860-282-0251 , Fax:860-282-0251

Email:membership@turkishnews.com , Webpage:<http://www.turkishnews.com/>

Turkish American Physicians Association - TAPA

645 Beaver Dam Rd., Stratford,CT 06614

Phone:203-378-4178, Fax:203-375-1790

Email:ymnaci@aol.com

FLORIDA

Florida Turkish American Association - FTAA

P.O.Box 50021, Lighthouse Point FL 33074

Phone:954 975-3384

Email:guneyadak@aol.com

Turkish American Cultural Association of Florida-TACAF

P.O. Box 3303, Brandon, FL 33509-3303

Phone: 727-799-2501

Webpage:<http://www.tacaf.org/> , E-mail:

<http://www.ataa.org/ym/Compose?To=tacaf@tacaf.org&YY=73054&order=down&sort=date&pos=0>

GEORGIA

Turkish American Cultural Association of Georgia - TACA-GA

P.O. Box 190013 , Atlanta GA 31119-0013

President: Semih Gorur

Email:board@tacaga.org , Webpage:<http://www.tacaga.org/>

HAWAII

Turkish American Friendship Association of Hawaii-TAFAH

1330 Ala Moana Blvd. #1506 , Honolulu HI 96814-4216

Phone: 808-593-0500 , Fax:808-596-9546

Email:<mailto:turkalp@lava.nett>

ILLINOIS**Turkish American Cultural Alliance of Chicago - TACA-Chicago**

3845 North Harlem Avenue , Chicago IL 60634

Phone:773-725-3655 , Fax:773-725-3685

Email: info@tacaonline.org , Webpage: www.tacaonline.org

Turkish American Association for Cultural Exchange - TAACE

825 Jaipur Avenue, Naperville, IL 60540

Phone:(630) 416-9820

Email:faruk_oksuz@parsons.com

KANSAS**Turkish American Association of Greater Kansas City**

505 NW 41St. , Kansas City, MO 64116

Phone:816-452-1968

Email:TAAofKC@aol.com , Webpage:members.aol.com/taafkc

LOUISIANA**Turkish American Association of Louisiana-TAAL**

P.O.Box 55112 , Metairie, LA 70055-5112

Phone:504 669 5461

Email:taalmail@aol.com

MASSACHUSETTS**Turkish American Cultural Society of New England, Inc.-TACS-NE**

P.O. Box 1308 , Boston, MA 02104-1308

Phone:617-536-4418 , Fax:617-536-4418

Email:tacs@world.std.com , Webpage:<http://www.tacsne.org/>

MARYLAND**Maryland American Turkish Association-MATA**

P.O. Box 762, Columbia, Maryland 21045

Phone:410-750-7735 , Fax:410-750-3158

Email:<mailto:MATA2002@aol.com>

Washington Turkish Women Association-WTWA

P.O. Box 2246 , Kensington MD 20891

Phone:301-384-8254

Turkish Children Foster Care

730 Ticonderoga Avenue, Saverna Park MD 21146

Phone:410-647-1315, Fax:410-647-0109

Email: mutlu@erols.com

MICHIGAN**Turkish American Neuropsychiatric Association-TANPA**

8335 Brittany Hill Court, Grand Blanc MI 48439

Phone: 810-694-1808 , Fax:810-694-6100

Turkish American Cultural Association of Michigan-TACAM

28847 Beck Road., Walled Lake, MI 48393

Phone: 248 348-4176, Fax: 248 626-8279

Email:<http://www.ataa.org/ataa/comp/tacam@tacam.org> , Webpage: <http://www.tacam.org/>

MINNESOTA**Turkish American Association of Minnesota-TAAM**

P.O. Box 14704 , Minneapolis MN 55414

Phone:651-631-7122

Email:can.cinbis@ieee.org Webpage: <http://www.taam.org/>

MISSOURI**Turkish American Cultural Alliance of St. Louis-TACA-St. Louis**

5614 Wieland Drive, St. Louis MO 63128

Phone:314-894-1824, Fax:314-894-1824

Email:sadikbey@aol.com

NORTH CAROLINA

American Turkish Association of North Carolina - ATA-NC

P.O. Box 31761 , Raleigh NC 27622-1761

Phone:919-851-9291

Email: president@ata-nc.org , Webpage: <http://www.ata-nc.org/>

NEW JERSEY

Azerbaijan Society of America

20 Skyview Terrace, Clifton, NJ 07013

Phone:973-471-5500, Fax:973-471-5038

Email:tomris@erols.com Webpage: <http://www.azerbaijan-america.org/>

Karacay Turks Mosque and Cultural Association

92 Ballantine Dr., North Haledon NJ 07508

Phone:973-238-1868

Solidarity of Balkan Turks of America

1030 Main St. Suite 6, Paterson NJ 07503

Young Turks Cultural Aid Society

57 Ashley Ct., Bedminster, NJ 07921

Phone:732-981-0099, Fax:732-981-9666

Email:mackinnj@aol.com

Turk Ocagi

760 Pennsylvania Avenue, Lyndhurst, NJ 07071

Phone:201-935-7584

Turkestanian American Association

266 Vail Rd., Parsippany NJ 07054

Phone:212-737-9703, Fax:212-737-9688

NEW YORK**Turkish American Cultural Association**

222 Pearl St., Lawrence NY 11559

American Turkish Islamic and Cultural Center

67-57 Exeter St., Forest Hills NY 11375

Phone:718-520-8487 , Fax:973-345-3239

The Society of Turkish American Architects, Engineers and Scientists, MIM

MIM is a professional, educational and charitable society founded in 1970 by Turkish American engineers in New York City. It is one of the first Turkish American societies.

President for 2002: Yalcin Kaya Sarier

821 UN Plaza, New York NY 10017

Phone: (201)567-8299

Webpage:<http://www.m-i-m.org/>

Anadolu Club

35 Melrose Pkwy

E. Patchotue NY 11772

Phone:516-255-0111

Email:tombuloglu@aol.com

Turkish Cypriot Aid Society

843 Morris Park Avenue, Bronx NY 10462

Phone:(718) 892 7640

Email:cayonu1@cs.com

Turkish Society of Rochester TSR

2841 Culver Rd., Rochester NY 14622

Phone:716-266-1980, Fax:716-266-1752

Webpage:<http://www.tsor.org/>

Turkish American Physicians Association

1350 Lexington Avenue, New York NY 10128

Turkish Women's League of America

821 UN Plaza, New York NY 10017
 Phone:212 682-8525, Fax:212-682-8525

Young Turks of America Cultural Aid Society

821 UN Plaza, 2nd Floor, New York NY 10017
 Phone:212-535-2153
 Email:ataturk2k@aol.com

American Association of Crimean Turks

4509 Newutrecth Avenue, Brooklyn NY 11219
 Phone:718-851-6621, Fax:718-435-1237
 Email: kirimtatar@aol.com

OHIO**Turkish American Association of Central Ohio-TAACO**

P.O. Box 12454, Columbus, OH 43212-0454
 Email:tmailto:tunc@taaco.org Web Address: <http://www.taaco.org/>

Turkish American Society of Northeastern Ohio-TASNO

P.O. Box: 22121, Cleveland OH 44122
 President:Suleyman Gokoglu
 Phone: 440-546-0745, Fax: 216-977-7065
 Email:s.gokoglu@grc.nasa.gov

OKLAHOMA**Turkish American Association of Oklahoma-TAA-OK**

10010 E. 16th Street, Tulsa, OK 74128-4813
 Phone:916 665-6575
 Email:aandm@galstar.com

PENNSYLVANIA**Pittsburg Turkish American Association - PTAA**

PO Box 7545 Pittsburgh, PA 15213

Phone:412-856 5616

Email:<mailto:ptaa@ptaa.org> Webpage: <http://www.ptaa.org/>

Turkish American Friendship Society of the United States-TAFSUS

249 St Joseph's Way, Philadelphia, PA 19106

Phone:215-629-1089, Fax:215-629-9745

Email: tafsus@tafsus.com Webpage: <http://www.tafsus.com/>

TEXAS

American Turkish Association of Houston-ATA-Houston

P.O. Box: 61002, Houston TX 77208

Phone:713-235 4805, Fax:713-235 4805

E-mail:jccaglar@bechtel.com , Webpage:<http://www.atahouston.org/>

Turkish American Association of Northern Texas-TURANT

P.O. Box 802995, Dallas, TX 75380

Email:turant@turant.org , Webpage:<http://www.turant.org/>

VIRGINIA

The Melungeon Heritage Association Inc.

P.O. Box 4042, Wise, Virginia, 24293

Webpage:www.geocities.com/BourbonStreet/Inn/1024/

WASHINGTON

Turkish American Cultural Association of Washington-TACA

P. O. BOX 357, Kirkland, WA 98083-0357

Phone:206-287-5559

Email:[tmailto:tacawaboard@yahoogroups.com](mailto:tacawaboard@yahoogroups.com), Webpage:<http://www.tacawa.org/>

WASHINGTON, DC

American Turkish Association of Washington DC-ATA-DC

P.O. Box 5273 Arlington, VA 22205-0373

General Information: info@atadc.org

Turkish School: school@atadc.org

To become a member: join@atadc.org

Cultural Activities: culture@atadc.org

Webpage: <http://www.atadc.org/>

WISCONSIN

Turkish American Association of Milwaukee-TAAM

1517 West Pierce St, Milwaukee, WI 53204

Phone:414 671-1255, Fax:414-671-4264

CANADA

Turkish Culture and Folklore Society of Canada

660 Eglinton Ave., East Box: 50001, Toronto, ON M4G 4G1 Canada

Phone:905-707-3044, Fax:905-771-0141

Email:seyhan.nuyan@nellesautomation.com

TURKIYE

Turk-Amerikan Dernegi-Ankara

Cinnah Cad. No:20, 06690 Kavaklıdere Ankara, TURKIYE

Phone: (90) (312) 426-3732 Fax: (90) (312) 468-2538

E-mail: taadirector@superonline.com

Webpage: <http://www.taa-ankara.org.tr/>

Turk Amerikan Dernegi-Izmir

1379 Sokak , No:39, 35310 Alsancak-Izmir TURKIYE

Phone:232-464-2095

EK-2

GÜMRÜ ANDLAŞMASI¹

(3 ARALIK 1920)

Gümrü-Aleksandropol'de Türkiye ile Ermenistan arasında münakid muahedei sulhiye metnidir.

Bir taraftan Türkiye Hükümeti diğer taraftan Ermenistan Cumhuriyeti aralarında mevcut hali harbe nihayet vermek ve devamlı bir sulh tesis eylemek için zevatı atiyeyi icrayı müzakereye memur eylemişlerdir.

Türkiye Hükümeti tarafından:

Şark cephesi Umum Kum.

Ferik K.Karabekir Paşa

Erzurum Valisi

Hamid Bey

Erzurum Mebusu

Süleyman Necati Bey

Ermenistan Cumhuriyeti tarafından :

Sabık Başvekil

Aleksandır

Maliye Nazırı Sabıkı

Hatisyan Avram

Dahiliye Nazırı

Külhandanyan

Muavini

İstepan Gorganyan

Murahhasayni müşarün-ileyhim müzakeratı sulhiye için Gümrü'de bilictima usule muvafık görülen mezuniyeti kamile vesikalarını yekdiğerine irae ettikten sonra mevaddı atiyeyi kararlaştırmışlardır:

1. Türkiye ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında hali harbe nihayet verilmiştir.

¹ www.harpak/tsk.mil.tr.03.01.2004.

2. Türkiye ile Ermenistan arasındaki hudud merbut krokide gösterildiği üzere (Aşağı Karasu mansabından itibaren Aras nehri -Gekac şimaline kadar Arpaçayı badehu Karahan deresi - Tignişi şarki -büyük Kimli Şarki - Kızıltaş Büyük Akbaba Dağı) hattı teşkil eder. Hattı hududun sureti katiyede tayini (tarihi imzadan iki hafta sonra) muhtelit iki komisyon tarafından mahallinde icra olunacaktır.

(Kuki dağı 10282-8022 - Kamasu dağı 8160 - Kurt Kulak köyü -Sağat dağı 7868 - Arpaçayı üzerinde 3080 - Kötürüm dağı 6930 -Saraybulak 8071 - Ararat istasyonu - Aras nehri üzerinde aşağı Karasu mansabı) hattının cenubundaki (Nahçevan, Şahı Tahti Şeror) mıntikasında bilahare arayı umumiyenin tayin edeceği şekli idareye ve bu idarenin ihtiva edeceği araziye Ermenistan müdahale etmeyecek ve işbu mıntakada şimdilik Türkiye himayesinde bir idarei mahalliye tesis olunacaktır.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ikinci maddede zikredilen hattı hudud ile eski Osmanlı hududu arasında kain olup işbu ahidname ile Türkiye'ye kalacak olan ve üzerinde Türkiye'nin tarihi, ırki, hukuki alakası gayri kabili inkar bulunan arazinin vaziyeti hukukiyesine rağmen Ermenistan Cumhuriyeti arzu ettiği takdirde ahali asliyenin tamamen avdeti mümkün olabilmek için muahedenin tarihi tasdikinden itibaren üç sene mürurunda arazii mezkurede arayı umumiye müracaatı kabul eder. Tali bir komisyon bunun şeklini tayin edecektir.

4. Emperyalist devletlerin tahrikat ve teşvikatı eseri olarak asayiş muhil ahval ve harekata fımabaad imkanı husul bırakılmaması emeli halisanesine binaen Erivan Cumhuriyeti asayiş dahiliyi muhafazaya kafi eslihai hafife ile mücehhez jandarma kuvvetiyle hudud ve memleketi müdafaaya mahsus ve sekiz cebel veya sahra topu ve yirmi makineli tüfek ile mücehhez ve ücretle müstahdem binbeşyüz silahendazdan mürekkep bir kıtai askeriyeden maada teşkilatı askeriye müsaade etmemeği teahhüd eder. Ermenistan'da hizmeti mükellefei askeriye cari olmayacaktır. Memleketi harici düşmanlara karşı müdafaaya için tahkimat yapmak ve bu tahkimata istediği kadar ağır toplar vazetmekte Ermenistan Cumhuriyeti serbesttir. Bu ağır toplar meyanında orduda kullanılabilecek onbeş santimetrelilik

obüsler ile onbeş santimetrelık uzun toplar ve daha küçük çapta her nevi efvahu nariyei sakile bulunmayacaktır.

5. Türkiye Siyasi Temsilcisi veya Sefirinin bu hususat hakkında her vakit teftisat ve tahkikat icra etmesine Erivan hükümeti müsaade etmeği işbu ahidname ile kabul eylemiştir.Buna mukabil Ermenistan Cumhuriyeti tarafından talep vukuunda, dahili ve harici mehalike karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Ermenistan'a muaveneti müsellahada bulunmağı teahhüd eder.

6. Tarafeyni Akideyn harbi umumi esnasında düşman ordularına iltihak ederek hükümeti metbuasına karşı silah istimal etmiş veya arazii meşgule dahilinde yapılan kıtale iştirak eylemiş olanlardan maada muhacirlerin eski hudud dahilindeki yurdlarına avdetlerine müsaade eder. Ve bu suretle memleketlerine avdet edenlerin en medeni memleketlerdeki ekaliyetlerin müstefid oldukları hukukdan temamiyle istifadelerini mütekabilen teahhüd eylerler.

7. Altınca maddede zikredilen muhacirinden işbu muahedena-menin tasdik ve teatisi tarihinden itibaren bir sene olmak üzere tayin edilen müddet zarfında yurdlarına avdet etmiyenler maddei mezburenin bahşettiği müsaadattan istifade edemeyecekleri gibi bunların hukuku tasarrufiyeye aid iddiaları da mesmu olmyacaktır.

8. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti; iki seneden beri muhafazasına mecbur olduğu ordunun masarifi azimesine rağmen Ermenistan'a karşı bizzarure ihtiyar ettiği muharebeden dolayı talebinde haklı bulunduğu tazminattan., kabul ve ilan edilen insani ve hukuki esasata firtı riayeti hasebiyle, sarfinazar ejdediği gibi harbi umumi esnasında husule gelen zayıatın ve hukuku tasarrufiyede vuku bulan -tebeddülâtın istilzam eylediği tazminattan dahi tarafeyn müteberridir.

9. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti; Erivan Cumhuriyeti'nin ikinci maddede muayyen hudud dahilinde tamamen inkişaf ve temini hakimiyeti için en samimi bir nazarla ibrazı muavenet ve halisiyeti teahhüd eyler.

10. Erivan Hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet tarafından sureti katiyede reddedilmiş olan Sevr ahidnamesini ke-enlernyekün ad ve ilan eder. Ve bazı emperyalist hükümet ve ma-hafili siyasiye elinde bir aleti tahrik olan Avrupa ve Amerika'daki heyeti Murahhasasını geriye celbetmeyi bundan sonra her iki memleket arasında her türlü suitefehhümü izale eylemek niyeti ha-lisesiyle teahhüd ettiğini beyan eder. Ermenistan Cumhuriyeti sulhu sükun içinde teinini inkişaf ve Türkiye'nin hukuku hem-civarisine riayet etmek emelindeki niyeti halisanesine delil olmak üzere emperyalist emeller arkasında koşarak iki milletin sulhu sükuniyle oynayan cidalcü erbabı ihtirası idarei hükümetten uzak buldurmağı teahhüd eder.

11. Ermenistan, Cumhuriyetine aid arazi dahilinde yaşayan ahali İslamiyenin masuniyet ve mahfuziyeti hukukunu temin ve hususiyeti din ve harsiyatı dahilinde inkişaf ve refahını teshil için cemaat teşkilatı icrasını ve müftülerin doğrudan doğruya cemaati İslamiye tarafından intihabını ve mahalli müftülerin intihab edecekleri baş müftünün Türkiye Büyük Millet Meclisi umuru seriye vekaleti tarafından tasdiki memuriyetini kabul ve teahhüd eder.

12. Devleteyni akideynden her biri tarafı diğere mensub eşhas ve eşyanın kendi hututu hadidiyesi ve sureti umumiyede bütün türkü muvasalası (Ermenistan'ın İran ile dahi) (Türkiye Hükümeti Şeror, Nahçavan, Şahı Tahti ve Golfa tarikiyle İran ve Makü ile Ermenistan arasında transit muamelatının serbestisini teahhüd eder.) üzerinde serbestçe müruruna ve tarafı aharla deniz veya herhangi memleket arasında transit icrasına hiç bir veçhile mümanaat eylememeği teahhüd eylerler.

Ermenistan hükümeti; Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Türkiye arasında eşya, araba, vagon ve bilcümle transit muamelatını resme tabi tutmamağı teahhüd eyler.

Türkiye devleti mevcudiyet ve hissiyatına emperyalistler tarafından vukuu muhakkak plan suikasd tahrikatına mümnaat mecburiyetinde bulunduğundan sulhu umuminin inikadına kadar, serbestti münakalatı ihlal etmemek şartıyla dördüncü maddede zikredilen mikdardan fazla esliha idhalini men için Erivan

Cumhuriyeti dahilindeki-hututu hadidiye ve türkü muvasalayı tahtı teftiş ve murakabada bulunduracak ve emperyalist (Ententist) devletlere mensub resmi ve gayri resmi memur ve heyetlerin Cumhuriyet dahiline duhul ve hulullerine Tarafeyn mümanaat edecektir.

13. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti; devletin istiklal ve temainiyeti mülkiyesini tehdid edebilecek tecüvüzata karşı işbu muahedenin Erivan Cumhuriyetine temin eylediği hukuka hanel gelmemek şartıyla Ermenistan dahilinde muvakkaten tedabiri ma-nıayi askeriye ittihaz edebilir.

14. Erivan Cumhuriyeti tarafından herhangi bir devletle akdedilmiş olan bilcümle muahedatın Türkiye'ye taalluk eden veya Türkiye menafine muzir olan ahkâmını keenlemyekün addetmeği Cumhuriyeti müşarünileyha kabul ve teahhüd eyler.

15. Tarafeyni Akideyn arasında muahedenin imzasından itibaren münasebatı ticariye başlayacak ve Tarafeyn Sefir ve Konsolos tayin edebilecektir.

16. Telgraf, Posta, Telefon ve Konsolosluk ve ticarete aid uhudat; tali komisyonlar tarafından işbu muahede ahkâmına tevfikân ifa olunacaktır. Mamafih (mücavir memleket ve) arazii meşgule ile Ermenistan arasında şimendifer, telgraf ve posta münakalatının imzayı müteakib başlamasına Türkiye Hükümetince müsaade olunacaktır.

17. Bu muahedename mucibince Ermenistan'a aid olup Türkiye ordusu işali altında bulunan arazinin tahliyesi ve üseranın iade ve mübadelesi muahede ahkâmının Ermenistan hükümetine taalluk eden teahhüdâtının ifası akibinde icra olunacaktır. Alıkonulan siviller derhal iade edilecektir. Üsera mübadelesi tali komisyonca ifa olunacaktır.

18. İşbu muahede bir ay zarfında tasdik olunarak musaddak suretleri Ankara'da teati edilecektir.

Tasdikan lilmekal murahhaslar işbu sulh ve muhadenet mu-ahedenamesini imza eylemişlerdir. İşbu muahedename iki nüsha olarak iki Kanunuevvel 1336-

1920 tarihinde (Gümrü-Aleksandropol)de tanzim edilmiştir. İhtilaf vukuunda türkçe metnine müracaatla ihtilaf hallolunur. 2 Kanunuevvel 1336-1920

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh murahhası Erzurum Mebusu Süleyman Necati

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh murahhası Erzurum Valisi Hamid

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh heyeti murahhasası Reisi ve Şark Cephesi Umum Kumandanı Ferik Kazım Karabekir

Ermenistan Cumhuriyeti sulh murahhası Dahiliye Nazır Muavini İstapan Gorganyan

Ermenistan Cumhuriyeti sulh murahhası sabık Maliye Nazırı Avram Kulhandanyan

Ermenistan Cumhuriyeti Sulh Murahhasası Reisi Sabık Başvekil Aleksandr Hatisyan

EK-3

TÜRKİYE-RUSYA MUHADENET AHİTNAMESİ¹

(16 MART 1921)

Milletlerin uhuvveti esasını ve akvamın kendi mukadderatını serbestçe tayin etmek hakkını tanımakta müttehit olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle Rusya Şuraları Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti tevessü ve istila siyasetine karşı olan mücadelelerindeki tesanütlerini ve iki milletten birine vaki olan müşkülâtın diğerinin vaziyetini de vahim kılacağını bilmüşahede aralarında daima münasebatı muhaderetkaränenin ve her iki milletin menafii mütekabilesine müstenit devamlı revabıtı dostanenin cayigir olmasını görmek arzusuyla mütehassis olarak bir Muhadenet ve Uhuvvet Ahitnamesi akdine karar vermişler ve bu hususta murahhaslarını tayin etmişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İktisat Vekili ve bu Mecliste Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey ve Hükümeti mezkure Maarif Vekili ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Sefiri kebiri ve Meslisi mezkurun Ankara azası Ali Fuat Paşa.

Rusya Şuraları Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti

Umuru Hariciye Halk Komiseri ve Umum Rusya Merkez icra Komitesi Azası Jorj Çicerin Umum Rusya Merkez İcra Komitesi azasından Celal Korkmazof.

Umuru Hariciye Halk Komiseri ve Umum Rusya Merkez icra Komitesi Azası Jorj Çicerin Umum Rusya Merkez İcra Komitesi azasından Celal Korkmazof.

Murahhasini müşarünileyhim usulüne muvafık bulunan se-lahiyetnamelerini badetteati mevadı atiyeyi kararlaştırmışlardır.

---

¹ www.harpak/tsk.mil.tr.03.01.2004.

Madde 1 - Tarafeyni müteakideynin her biri tarafeynden birine tahmil olunmak istenilen muahedei sulhiye veya diğer bir beyneddüvel senedi tanımağı esas olarak kabul eder. Rusya Şuraları Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti elyevm Büyük Millet Meclisi tanımamayı temsil edilmekte olan Türkiye Hükümeti Milliyesi canibinden tanınmamış Türkiye'ye ait hiç bir beyneddüvel senedi tanımamağı kabul eder. İşbu Muahedede mezkur "Türkiye" tabiriyle 28 Kanunusani 1336 (1920)'de İstanbul'da münakit Meclisi Mebusan tarafından tanzim ve bilcümle devletlerle matbuata tebliğ olunan Misak-ı Millinin ihtiva ettiği arazi kastedilmiştir.

Türkiye'nin şimali şarki hududu Bahrisiyah sahilinde kain (Sarp) karyesinden başlayarak "Hedismeta" dağı-"Şavşet" dağının hattı taksimi meyahı-"Kani" dağından geçen -oradan daima Ardahan ve Kars Sancaklarının hududu idarei şimaliyesini- Arpa çayı ve Aras telvegını takip ederek aşağı Karasu mensabına vasıl olan hat ile tayin olunmuştur.

(Hududu tafsilatı ve buna mütaallik mesail için I (A) ve (B) zeyillerine ve tarafeyni akideynce mümza haritaya müracaat.)

Türkiye

Madde 2 - Evvela: İşbu maddede tahsis ve tayin olunan mahal ahali her cemaatin dini ve harsi hukukunu temin ve mahalli mez-kureye ahalinin arzularına muvafık bir usulü tasarrufu arazi ithaline imkan bahşedecek vasi bir muhtariyeti idariyeye nail olmak.

Saniyen: Batum limanı tarikile Türkiye'ye giden veya gelen bilcümle mevat ile eşyayı ticariyenin gümrük resmine tabi tutulmayarak bilamüşkülât ve mevani bilcümle rüsum ve tekaliften muaf olarak serbest bir surette imrarı hakkı, her nevi masarifi hu-susiyeden müstesna olarak Batum limanından istifade hakkile birlikte Türkiye'ye temin edilmek şartıyla işbu muahedenin birinci maddesinde gösterilen hududun şimalinde bulunan ve Batum livasına ait olan arazi ile Batum liman ve şehri üzerlerindeki hakkı metbuiyeti Gürcistana terke rıza gösterir.

Madde 3 - Tarafeyni müteakideyn işbu muahedenin I (S) işaretli zeylinde tayin ve tasrih olunan hudut dahilindeki Nehcivan kıt'asının, haiz olacağı hakkı himayeyi bir Devleti saliseye asla terk etmemek şartıyla Azerbaycan himayesinde muhtar bir arazi teşkil eylemesi hususunda itilaf etmişlerdir.

Nevcihan arazisinin, Aras talveginin şarkı ile Tağna Dağı (3829) -Veli Dağ (4121) Bağırsak (6587) - Kömürlü Dağ (6930) - hattı arasına sıkışmış müselleli mıntakasında, arazii mezkurenin Kömürlü Dağ (6930)'dan başlayıp Saray Bulak (8071) - Ararat İstasyonundan geçerek Karasu'nun Aras'a munsap olduğu noktada, nihayet bulan hattı hududu Türkiye Azerbaycan ve Ermenistan murahhaslarından mürekkep bir komisyon marifetiyle tashih olunacaktır.

Madde 4 - Tarafeyni müteakideyn Şark milletlerinin hareketı mil-liyei istihlaskaranesi ile Rus erbabı mesaisinin yeni bir nizamı iş-timai için olan mücadelesi beynindeki tekarünü bilmüşahede işbu akvamın hürriyet ve istiklale olan haklarını ve arzu ettikleri şekli hükümet ile idare olunmak selahiyetlerini resmen tastik ve teyit ederler.

Madde 5 - Boğazların bilcümle akvamın münakalatı ticariyesine küşadını ve bu hususta serbesti müruru teminen tarafeyni müteakideyn Karadeniz ve Boğazların tabi olacağı nizamnamenin ihzarı katisini düveli sahiliye murahhaslarından mürekkep olarak bi-lahara teşekkül edecek bir konferansa tevdie muvafakat ederler. Şu kadar ki mezkur konferanstan sadır olacak mukarreratın Türkiye'nin hakimiyeti mutlakasına ve Türkiye ile payitahtı olan İstanbul şehrinin emniyetine bir güne haleb iras etmemesi şarttır.

Madde 6 - Tarafeyni müteakideyn ila millet arasında şimdiye kadar aktolunan bilcümle muahedatın kendi menafii mü-tekabileleriyle tetabuk-etmediğini tastik ederler. Binaenaleyh işbu muahedatın keenlemyekün ve münfesih olduğu hususunda tarafeyni müteakideyn müttehittir. Rusya Şuraları Federatif Cumhuriyeti Hükümeti Türkiye ile Çar Hükümeti arasında evvelce menakit beynelmilel senedata müstenit mali vesair her nevi taahhüdattan kendisine karşı Türkiye'nin beri olduğunu bilhassa beyan eyler.

Madde 7 - Rusya Şuraları Sosyalist Federatif Cumhuriyet Hükümeti kapitülasyonlar usulünün her memleketin inkişafı millisinin serbesti cereyanı ve hukuku hükümlerininin tamamı ic-rasiyle kabili te'lif bir usul olmadığını bittastik Türkiye'de bu usul ile herhangi bir suretle münasebettar olan her nevi muamelelerin ve hukukun icra ve istimalini keelenlemyekün ve mülga addeyler.

Madde 8 - Tarafeyni müteakideyn arazileri dahilinde tarafı diğer memleketinin veyahut aksamı memalikinden birinin hükümeti vazifesini deruhte iddiasında bulunan teşkilat ve tecemmuatın teşekkülü veya ikametini ve diğer memlekete karşı mücadele maksadında bulunan tecemmuatın ikametini kabul etmemeği taahhüt ederler. Türkiye ve Rusya, Kafkasya Sovyet Cumhuriyetlerine karşı da muameleleri müteakabile şartıyla aynı taahhütte bulunurlar. Şurası mukarrerdir ki işbu maddede mezkur Türkiye arazisi doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin idarei mülkiye ve askeriyesi tahtında bulunan arazidir.

Madde 9 - İki memleket arasında münasebatın ademi inkıtanı teminen tarafeyni müteakideyn sür'atı mümkün ile şimendifer Telgraf ve sair münakalatın muhafaza ve tekemmülü ve iki memleket arasında bilamüşkülât eşhas ve eşyanın serbesti imrarının temini için tedabiri lazimenin müttehiden ittihazını taahhüt ederler. Şurası mukarrerdir ki yolcuların ve eşyayı ticariyenin girip çıkmasında memleketeşinden her birinde cari kavanin ve nizamât harfiyen tatbik edilecektir.

Madde 10 - Tarafeyni müteakideşinden birinin tarafı diğer arazisinde sakin tebaaları mukim oldukları memleket kavanininden mütevellithukuk ve vazâif esasatına müstenidenmuamele göreceklerdir. Fakat Müdafaaî Milliyeye ait kavanin ve nizamât müstesna olup anlara tabi tutulmayacaklardır. Hukuku aileye, verasete ve ehliyete ait inesaiide de tarafeyn tabaası işbu madde ahkamından istisna edileceklerdir. Mevaddı mezkure bir hususi itilafname ak-tiyle hal olunacaktır.

Madde 11 - Tarafeyni müteakideşin her iki memleketteşinden birinin diğer memleket arazisinde sakin tebaaları hakkında en ziyade naili müsaade milletmuamelesi tatbikına muvafakat ederler. İşbu madde ahkamı Türkiye'nin

müttefikleri bulunan müslüman devletleri tabaalarile Rusya'nın müttefikleri olan Sovyet Cumhuriyetleri tebaalarına ait hukukuk da tatbik edilmez.

Madde 12 - 1918 senesinden evvel Rusya aksamından iken üzerlerinde Türkiye'nin hakkı hakimiyeti olduğu rusya Şurular Sos-yalist Federatif Cumhuriyeti Hükümeti tarafından işbu muahede ile tasdik olunan aksamı arazi ahalisinden her biri Türkiye'yi serbestçe terk edebilecek ve birlikte eşya ve emvalini veya nukudunu götürebilecektir. İşbu muahede ile Türkiye tarafından hakkı met-buiyeti Gürcistan'a terk edilen Batum arazisi ahalisinden her biri dahi aynı hakkı haizdir.

Madde 13 - Rusya bilcümle harb esirleriyle sivil üseradan Kafkasya ve Avrupayı Ruside bulunanları işbu muahedenin imzası tarihinden itibaren üç ay zarfında Asyayı Ruside bulunanları altı ay zarfında masarifi Rusya tarafından tesviye olunmak üzere Türkiye'nin Şarkı Şimali hududuna kadar sevk ve iadeyi taahhüt eder. El'an Türkiye'de bulunan Rus harp esirleriyle sivil üserası hakkında da Türkiye aynı taahhütte bulunur. Bu sevk ve iadenin tafsilatı işbu muahedenamenin imzasını müteakib hemen aktedilecek hususi bir mukavele ile tayin olunacaktır.

Madde 14 - Tarafeyni müteakideyn mümkün olduğu kadar az bir müddet zarfında bir konsolosluk mukavelesile işbu muahedenin mukaddimesinde zikrolunup iki memleket arasındaki münasebat ve revabıtın takviyesine hadim iktisadi, mali ve sair mesaili tanzim edici itilafat aktine muvafakat ederler.

Madde 15 - İşbu Türk ve Rus muahedesinde cenubi Kafkas Cumhuriyetleri'ne ait olarak mezkur bulunan rnevaddın Türkiye ile işbu Cumhuriyetler arasında aktolunacak muahedatta meeburiyül kabul olması için salifüzzikir Cenubi Kafkas Cumhuriyetleri nezdinde te-şebbüsatı lazımede bulunmağı Rusya taahhüt eder.

Madde 16 - İşbu muahede muamelei tasdikiyeye tabi tutulacaktır. Takdiknameleri süra'tı mümkün ile Kars'ta teati olunacaktır. İşbu muahede,

onüçüncü maddesi müstesna olmak üzere tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren mer'i olacaktır.

Tasdikanılmekal salifüzzikir murahaslar işbu Muahedeyi imza ve tahtim etmişlerdir.

İşbu Muahede nüshateyn olarak Moskova'da bin üç yüz otuz yedi (bin dokuz yüz yirmi bir) senesi Martının on altıncı günü tanzim olunmuştur.

Rıza Nur
Ali Fuat
Yusuf Kemal
Celal Korkmazof
Jorj Çiçerin

Zeyil 1. (A)

Türkiye'nin Şimalişarki hududu berveçhiati tespit olunmuştur.

(Rus Erkanı Harbiyesinin 1/210000 mikyasında "bir pus beş verst'lik haritasına nazaran) Karadeniz sahilinde Sarp "Sarpe" kar-yesi-Karaşalvar Dağı "Chalvar Cara" (5014) ve Maradidi "Maradidi" karyesinin Şimalinde Çoruh'u kateder- Sapaur "Sabaor" karyesi Şi-mali-Hediz-Meta Dağı "Khedismeta" (7,052) Kavakibe Dağı "Kvakibe" Kavtareti karyesi "Kavtareti" Medzybna "Mdzybna" Dağının hattı taksimi meyahı Kerat-Keson Dağı "Crat-Kessonou" (6,468) Korda Dağı "Korda" (7,910) hattı taksimi meyahını takiben Harabet Şavşeteşki "Karabete Chavchatesky" Dağı zirvesinin kısmı garbisinden eski Artvin kazasının hududu idariyei kadimesine vasıl olur-Şavşeteşki Dağı hattı taksimi meyahından geçerek Sarı Çay (Kara İsalı) (8,478) dağına vasıl olur - Kıyoralıski boyunu "Kioralsky" buradan eski Ardahan kazasının hududu idarei kadimesine Kannı "Kanny" dağına gelir - oradan Şimale teveccüh ile Elil "Ail" (Grmani) "Gırmany" (8,357) dağına vasıl olur - Aynı Ardahan hududunu takiben Badela "Badela" karyesinin Şimali Şarkisinde Pos-kov "Poshov" Çayına vasıl olur ve Çancak "Tchnatchak" karyesinin Şimaline kadar bu ırmağı Cenuba doğru takip eder - orada bu ırmağı terk ile hattı takbimi miyahı takiben Erilyan başı "Airrilian bachi" Dağına (8,512) vasıl olur - kel Tepe "Kelletapa" (8,463) ve Harman Tepe (9,709) dağlarından geçer - Kasris -

Seri "Kasris-seri" (9,681) dağına gelir -oradan Kora "Koura" nehrine kadar Karzamet "Karzamete" ayını takip eder - badehu Kartanekev "Kartanakev" karyesinin Şarkına kadar Kura Nehri Talvegini takip ve orada Ka-raoğlu (7.159) dağının hattı taksimi miyahına geçerek nehri mezkuru terk eder - badehu Kazapın "Kazapine" Gölünü ikiye ayırarak (7.580) noktasına ve oradan Gökdağ - (9,252) vasıl olur - Üç Tepeler (9,783) Tayakale "Taya-kala" (9,716) (9,065) noktası oradan eski Ardahan Sancağı hududunu terk eder ve Büyük Akbaba "Bar-Akbaba" (9,973) Dağlarına geçer. (8,828) - (8,827) - (7,062) İbiş Köyünün Şarkına geçerek (7,518) rakımına ve badehu kızıltaa vasıl olur -(7,439) - (7,490) Nuvi-Kizil-dach" Köyü (Kızıltaş) - Kara Memedin Garbından geçerek amuŐbu (amuŐbu çay ismi 1886 tabıda işaret edilmemiştir.) "Djamauch-bou" ayına vasıl olur - (Dilaver B.Kamlı "Delavere" "B. Kamlı" Tıhnız "Tikhnis" Köylerinin Şarkında Kain) ve Vartanlı "Vartanlı" ve BaŐsuragel "Bach-chouragel" köylerinden ve Salifuzzikir Irmağı takiben (Kaleli) "kalalı" nın Şimalinde Arpa ay ırmağına vasıl olur - Oradan mütemadiyen Arpa ay talvegim takip ile (Aras'a) gelir - Aras talvegini aşağı Karasu munsabına kadar takip eder.

(Tenbih) Şurası mukarrerdir ki hudut salifuzzikir irtifaların hattı taksimi miyahından geçer.

Zeyi11.(B)

(A) zeylinde irae edildiği üzere hattı hududun Arpa ay ve Aras'ın Talvek hatlarında kaldığı layıkile takarrür ettiğine nazaran Türkiye hükümeti yalnız istihkamat hattını hali hazırdaki (Kümrü-Erivan) demiryolunu Şimdiki güzergahından Arpa ay mıntkasında sekiz verstlik bir mesafeye çekmeyi taahhüt eder.

Marülbeyan menatıkı taahhüt eden hatlar Arpa ay mıntkası için birinci fıkranın (A) ve (B) bentlerinden ve Aras mıntkası için ikinci fıkrada berveçhiati irae edilmiştir.

1 - Arpa ay mıntkası:

A - Vartaninin Cenubi-Şarkisinde - Uzun kilisenin Şarkında –Boziyar "Boziyar" Dağı (5,096) (5.082) (5,047) Karmırvarığın "Karmırvank" Şarkında - Uç Tepe (5478) Araz Oğlunun Şarkında - Ani , "Ani" nin Şarkında İne Köy "Eni-kei" Garbında Arpa Çay'a vasıl olur.

B - (5019) rakımının Şarkında Arpa Çayı yeniden terkeder doğrudan (5581)e gider.

- Kızıl Kolanın dört buçuk verst Şarkında - Bocalı "Bdcali" nin şarkında iki verst.

- Badehu Duygur Çayı "Digor Tchai" Irmağı - Düzgeçit köyüne kadar... bu ırmağı takiben doğruca Karabağ harabelerinin Şimaline giderek Arpa Çayına vasıl olur.

2 - Aras mıntıkası:

Süleyman Köy (Diza) ve Karabağ Alican arasındaki hattı müstakim.

Bir taraftan Gümrü-Erivan demiryolu diğer taraftan işbu demiryolundan itibaren dört ve sekiz verstlik mesafelerde kasredilen hatlarda (bu aralık hatları mezkur mıntıkadan-hariçtir) tahditedilen mıntikalarda Türkiye Hükümeti hiçbir nevi istihkamat inşa etmemegi ve muntazam kıtaat bulundurmamağı taahhüt eder. Ancak mezkur menatikta nizam ve emniyeti idare kıtaatı bulundurmak hakkını muhafaza eder.

Zeyil 1. (C)

Nehcivan arazisi:

Ararat istasyonu - Saray Bulak Dağı (8,071) Kömürlü Dağ (Ke-mourlu" (8,839) (8,930) (3,080) - Sayat Dağ "Sayat" (7,868) Kurt-kula "Kourtkoulak" karyesi Gamasur Dağı - "Gamessour" (8,160) -(8,022) Gökidağ "Kuki" (8,282) ve eski Nehcivan kazasının hududu idariyei Şarkiyesi.

Dr.Rıza Nur
Ali Fuat
Yusuf Kemal
Celal Korkmazof
Jorj Çiçerin

EK-4

KARS MUAHEDENAMESİ¹

(13 EKİM 1921)

Milletlerin uhuvveti esasını ve akvamın kendi mukadderatını serbestçe tayin etmek hakkını tanımakta müttehit ve aralarında daima münasebatı samimane ve menaffi mütekabiliye müstenit re-vabıtı hakikiyei dostanenin cayıgir olduğunu görmek arzusuyla mütehassis olan bir taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti diğer taraftan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan Sosyalist Şuralar Hükümeti Cumhuriyeleri Rusya Sosyalist Federatif Şuralar Hükümeti Cumhuriyesinin de iştirakiyle bir Muhadenet Mu-ahedenamesi akti için müzakerata iptidara karar vermişler ve bu hususta, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Büyük Millet Meclisinde Edirne Mebusu ve Şark Cephesi Kumandanı Kazım Ka-rabekir Paşa ve Büyük Millet Meclisinde Burdur Mebusu Veli ve sabık Nafia Müsteşarı Muhtar ve Türkiye'nin Azerbaycan mümessili Memduh Şevket beyleri,

Ermenistan Sosyalist Şura Hükümeti Cumhuriyesi Hariciye Komiseri İskinaz Muradyan ve Dahiliye Komiseri Boğuş Makizyan'ı.

Azerbaycan Sosyalist Şura Hükümeti Cumhuriyesi Devlet Murakabesi Halk Komiseri Behbut Şah Tahtineski'yi.

Gürcistan Sosyalist Şura Hükümeti Cumhuriyesi Harbiye ve Bahriye Komiseri Şalva İlyava ve Hariciye ve Maliye Komiseri Aleksandır Sıvanidze'yi.

Rusya Sosyalist Federatif Şuralar Hükümeti Cumhuriyesi Le-tonya Mümessili Jak Halski'yi murahhas tayin etmişlerdir. Murahhasını müşarileyhim usulüne muvafık görülen selahiyetnamelerini badetteati mevaddı atiyeyi tahtı karara almışlardır.

Madde 1 - Türkiye Büyük millet Meclisi Hükümeti ve Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan Sosyalist Şuralar Hükümeti Cumhuriyeleri müteakıdinin elyevm aksamı

---

¹ www.harpak/tsk.mil.tr.03.01.2004.

memalikinden bulunan arazi üzerinde mukaddema hakkı hakimiyetlerini istimal etmiş olan Hükümetler arasında mütekarrer ve marüz zikir araziye mütaallik muahedat ile Hükümeti salise beyinde münakit Cenubi Kafkasya Cumhuriyetlerine taalluk eden muahedatı keenlemyekün addederler. Moskova'da 16 Mart 1921-1337 tarihinde imza edilen Türk-Rus Muahedenamesinin bu madde hükmünden müstesna olduğu mukarrerdir.

Madde 2 - Müteakidin içlerinden birine (kerhen kabul ettirmek) istenilecek hiç bir muahedei sulhiye veya diğer bir senedi bey-nelmileli tanımamak hususunda müttehüdülfikirdirler. Bu itilaf mucibince Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan Şuraları Sosyalist Hükümeti Cumhuriyeleri Türkiye'ye taalluk edip de hali hazırda büyük Millet Meclisi tarafından temsil edilen Türkiye Hükümeti Milliyesinin tanımadığı hiç bir beynelmilel senedi tanımamağı kabul ederler. İşbu muahedede mezkur "Türkiye" tabiriyle İstanbul'da mü-nakit Osmanlı Meclisi Mebusanı tarafından tanzim ve neşir ve ilan ve bilcümle devletlerle matbuata tebliğ olunan 28 Kanunusani 1336 (1920) tarihli Misakı Millinin ihtiva ettiği arazi kastedilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dahi Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan'a taalluk edip bu memleketlerin elyevm Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan Şuraları tarafından temsil edilen hükümetlerince tanınmayan hiç bir beynelmilel senedi tanımamağı kabul eyler.

Madde 3 - Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan Şuraları Sosyalist Hükümeti Cumhuriyeleri Kapitülasyonlar usulünün her memleketin inkişafı millisinin serbestii cereyanı ve hukuku hükümransininin istimali tamiyle kabili telif olmadığını bittasdik Türkiye'de bu usul ile (Herhangi bir suretle münasebattar olan her nevi muamelatın) ve hukukun icra ve istimalini keenlemyekün ve mülga addederler.

Madde 4 - Türkiye'nin Şimali Şarki hududu (Rus Erkanı Har-biyesinin 1/210000 mikyasındaki bir parmak beş verstlik mesafe -haritasına nazaran) Bahrisiyah sahilinde kain (Sarp) karyesinden başlanarak Kedis Meza dağı -

Şavşet dağı hattı taksimi miyahı -Kam dağından geçen oradan daima kars ve Ardahan sancaklarının Şimali hududu idarei kadimesini ve Arpaçay Aras talvegini Nizni Karasu membaina kadar takip eden hat ile tayin edilmiştir.

(Hududun tafsilatı ve buna müteferri rnesail için bir "ve iki numaralı melfuflaria tarafeyni müteakideynce mümza merbut haritaya müracaat) metni muahede ile harita arasında ademi tevafuk halinde metni muahede haritaya, tercih edilecektir.

Rusya Sosyalist Federatif Şuralar Hükümeti Cumhuriyesinin bir mümessilinin de iştirakiyle müsavi miktarda azalardan mürekkep muhtelit bir tahdidi hudut komisyonu arazi üzerinde hududu teferruatıyla tesbit ve takrire ve hudut işaretlerini vaz'a memurdur (dört numaralı melfuf harita).

Madde 5 - Türkiye Hükümeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Şuralar Hükümetleri işbu muahedenamenin üç numaralı melfufunda tasrih edilen hudutlar dahilinde olmak üzere Nahcivan mıntakasının Azerbaycan himayesinde muhtar bir arazi teşkil etmesi hususunda müttehüdfikirdirler.

Madde 6 - Türkiye evvela işbu maddede tahsis ve tayin olunan mahaller ahalisi, her cemaatin dini ve harsi hukukunu temin edecek vasi bir muhtariyeti idariyeye nail olmak ve mezkur mahallere ahalinin arzularına muvafık bir usulü tasarrufu arazi ithaline imkan bahşetmek, saniyen Batum limanı tarikiyle Türkiye'ye ithal veya Türkiye'den ihraç olunacak bilcümle mevat ile eşyayı ticariyenin gümrük resmine tabi tutulmayarak bilamüşkülât ve mevani bilcümle rüsüm ve tekaliften muaf olarak" serbest bir surette imrarı hakkı, her - nevi masarifi hususiyeden müstesna olarak Batum limanından istifade hakkıyla birlikte Türkiye'ye temin edilmek şartıyla, Batum liman ve şehrinin ve işbu muahedenin dördüncü maddesinde gösterilen hududun Şimalinde bulunan ve Batum livasına ait olan arazinin hakkı metbuiyetini Gürcüstan'a terke rıza gösterir.

Bu maddenin tatbiki için işbu muahedenenin imzasını mutaakip derhal alakadar tarafların mümessilerinden mürekkep bir komisyon teşki edilecektir.

Madde 7 - Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle Gürcüstan Şuralar Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti hemhudut menatik ahalisinin muhtelit bir komisyon tarafından gümrük, inzibat ve umuru sıhhiye hususlarında vazedilecek nizamatı müsaadekaranaye riayet etmek şartıyla hududu geçmelerini teshil edeceklerim taahhüt ederler.

Madde 8 - Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcüstan Şuralar Cumhuriyeti Hükümeti iki memleketin hem hudut havalisi ahalisinin hududun diğer tarafında kain kışlık ve yazlık meralardan istifade etmeleri zaruretini nazarı dikkate alarak ahali mezakureye hayvanların huduttan geçirmek bermutat meralardan istifade etmek hakkını bahşetmeyi kabul ederler. Hududun müruru esnasında tatbik edilecek gümrük muamelatıyla tedabiri inzibatiye ve sıhhiye ve saire muhtelit bir komisyon tarafından tayin edilecektir.

Madde 9 - bütün milletlerin muamelati ticariyesi için Boğazların açık tutulması ve bunlardan serbestii müruru temin zımında Türkiye ile Gürcüstan karadeniz ve Boğazların tabi olacağı kavaidi beynelmilelin ihzan katisini sahildevletlerin murahaslarından mürekkep olarak bilahara teşekkül edecek bir konferansa tevdi hususunda müttehüdülefkarlırlar. Şu kadar ki mezkur konferanstan sadır olacak mukarreratın Türkiye'nin hakimiyeti mutlakasına ve Türkiye ile payitahtı olan İstanbul'un emniyetine bir güna halel iras edememesi şarttır.

Madde 10 - Müteakidin arazileri üzerinde diğer memleketin yahut anın arazisinin bir kısmının vazifei hükümeti deruhde iddiasında bulunan teşkilat ve heyetin teşekkülünü veya ikametini kezalik diğer memlekete karşı mücadele maksadında bulunan heyetin ikametini tecviz etmemeği taahhüt ederler. Şurası mukarrerdir ki işbu maddede anifen zikredilen Türkiye arazisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin doğrudan doğruya idarei mülkiye ve askeriyesi altında bulunan arazidir.

Madde 11 - Müteakidinin her birinin diğer arazisinde ikamet eden tebaası mafüv tutulacaktan Müdafaa Milliye mütaallik kavanin müstesna olmak

üzere mukim oldukları memleket kavanininden mütevellit hukuk ve vazai fi esasiyesine tevfikana muamele göreceklerdir. Mütekabilen tebaanın hukuku aileye, verasete ve ehliyeti hukukiyeye ait mesail dahi işbu madde ahkamından müstesna olup mevaddı mezkure bir itilafnamei mahsus bir hal olunacaktır.

Madde 12 - Müteakidin işlerinden birinin diğeri arazisinde sakin tebaasına en ziyade naili müsaade millet muamelesi tatbik edeceklerdir.

Bu madde Şuralar Cumhuriyetlerinin kendi arazilerinde diğeri müttefik Rus Şuralar Cumhuriyetleri vatandaşlarına bahsettikleri hukuk ile Türkiye tarafından kendisinin müttefikleri olan müslüman devletleri tebaasına bahşedilen hukuku asla istihdaf etmez.

Madde 13 - 1918 senesinden evvel Rusya aksamından iken üzerlerinde Türkiye'nin hakkı hakimiyeti teyit edilen arazi sekenesi Türk tabiiyetinden çıkmak istedikleri takdirde eşya ve emvallerini veyahut bunların esmani baligasını birlikte alarak Türkiye'yi serbestçe terk etmek selahiyetini haiz olacaklardır. Aynı veçhile hakkı metbuiyeti Türkiye tarafından Gürcüstan'a terk edilmiş olan arazi sekenesi de Gürcü tabiiyetinden çıkmak istedikleri takdirde eşya ve emvallerini veya bunların esmani baligasını birlikte alarak Gürcüstan'ı terk etmeğe selahiyettar olacaklardır.

Baladaki fikaratta mezkur ahali mevzuubahis olan araziye terketmek hususundaki arzularını alellusul bildirdikleri tarihten itibaren hizmeti askeriyelerinde bir aylık tecilden müstefit olacaklardır.

Madde 14 - Müteakidin işbu muahedenamenin imzasından itibaren altı aylık bir müddet zarfında 1918 ve 1920 seneleri harpleri mültecileri hakkında hususi bir itilafname aktetmeği taahhüt ederler.

Madde 15 - Müteakidinden her biri işbu muahedenamenin imzasını mütaakıp derhal diğeri tebaası hakkında Kafkas Cephesindeki harp münasebetiyle irtikap edilmiş olan cinayat ve cünhalar için tam bir affı umumi ilan etmeği taahhüt ederler.

Madde 16 - İşbu muahedenamenin imzasından itibaren iki aylık bir müddet zarfında müteakidin içlerinden birinin arazisinde bulunan askeri ve sivil üserayı kadimenin müteakiblen vatanlarına iadesine muvafakat ederler.

Madde 17 - Memleketleri arasındaki münasebatın ademi inkıtanı teminen tarafeyni müteakidin sürati mümkün ile şimendifer telgraf ve sair münakalatın muhafaza ve tekemmülü ve bilamüşkilat eşhas ve emtianın serbestii imrarının temini için tedabiri lazıme müttahiden ittihaz etmeği taahhüt ederler. Maahaza şurası mukarrerdir ki yolcuların ve emtianın girip çıkmasında müteakidinin memleketlerinden her birinde bu bapta cari kavanin ve nizamat harfiyen tatbik edilecektir.

Madde 18 - Müteakidin memleketler arasındaki münasebatı dos-taneyi teşyit için muktazi münasebatı ticariyenin tesis ve iktisadi, mali ve sair mesailin halli maksadiyle işbu muahedenamenin imzasını mütaakip Tifüste derhal alakadar memleketler mümessillerinden müteşekkil bir komisyon toplanacaktır.

Madde 19 - Tarafeyni müteakidin işbu muahedenamenin imzasından itibaren üç aylık bir müddet zarfında konsolosluk mukaveleleri aktetmeği taahhüt ederler.

Madde 20 - Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan Hükümetleri arasında aktedilen işbu muahedename tasdika tabi tutulacaktır. Tasdiknamelerin teatisi mümkün olduğu kadar kısa bir müddet zarfında Erivan'da vuku bulacaktır. Muahedenamenin imzasını mütaakip derhal mer'iyülicra olacak olan 6, 14, 15, 16, 18, 19 ncu maddeler müstesna olmak üzere işbu muahedename tasdiknamelerin teatisinden itibaren mevki meriyete vazolunacaktır. Tasdikanılmakal salifüzzikir murahhaslar işbu muahedenameyi imza ve tahtim etmişlerdir.

İşbu muahedename 13 Teşrinievvel 1337 (1921) tarihinde Kars'ta beş nüsha olarak tanzim edilmiştir.

Merbut -1

Türkiye'nin şimali şarki hududu (Rus Erkanı Harbiyesinin 1/ 210000 mikyasında yani bir pus = beş versti göstermek üzere tanzim olunan haritasına nazaran) bervechiati tesbit olunmuştur.

Karadeniz sahilinde Sarp karyesi ve Maradidi karyesinin şimalinde bulunan u.v. ye doğru Karşalvar (5,014) dağı hattı taksimi mi-hayından - ve Maradidi karyesinin şimalinde Çoruh'u kateder. Oradan Sayaur karyesi şimalini Kediz Meta dağı (7052) Kovakya dağı -Kavtareyi karyesi - Medizibna dağının hattı taksimi miyahı Kerenkesür dağı (6468) - Korda dağının (7910) hattı taksimi miyahini takriben Karabet Şavşetski dağı zirvesinin kısmı garbiyesinden eski Artvin kazasının hududu idariyei kadimesine vasıl olur. Şavşetski dağı hattı taksimi miyahından geçerek Sarıca Karaisalı (8478) dağına vasıl olur. Kıvraski boğazı - buradan eski Ardahan kazasının hududu idariyei kadimesi olan Kannı dağına gelir. Oradan şimale teveccüh ile Telil (Garmani) (8357) dağına Ardahan kazasının aynı hududunu takiben (Badel) karyesinin şimali şarkisinden Poskof çayına vasıl olur ve bu ırmağı cenuba doğru Çancak kafesinin tepesine kadar takip eder. Orada bu ırmağı terk ile hattı taksimi miyahı takiben Edilyan başı (8512) dağına vasıl olur. Kelletepe (8463) ve Harman tepe (9709) dağlarından geçerek Karsis seri (9681) dağına gelir ve oradan Kura nehrine kadar Klasamet çayını takip eder. Oradan (Kartanake) köyünün şarkına Kura nehri talvegini takip oradan (Karaoğlu) (7259) dağının hattı taksimi miyahından geçerek Kura nehrini terk eder. Oradan Kozabin gölünü iki kısma ayırarak (7580)-(7560) rakımlı tepeye ve oradan Gök dağa (1952) vasıl olur. Oradan Gürcistan hududunun nihayet bulup Ermenistan hududunun başladığı Üç tepeler (9783) e vasıl olur. Tabakale (9716)- (9065) rakımlı tepeye ve orada Ardahan kazasının eski hududunu terk ile (Bolakbaba) (9973) veya (9963-8828 veya 8827-7502) dağlarından geçer. Oradan bir hattı müstakim üzerine (7518) rakımlı tepeye ve bedeha İbiş köyünün şarkından Badehu Kızıлтаş (7439 veya 7440) veya (7490) dağından - Novi Kızıлтаş köyünden geçer. Oradan Kızıлтаş'tan geçen ırmağı Karamehmet'in şimali garbisinde kain dirseğine kadar hattı taksimi miyahı takip ederek (Dalavers) (B. Kimli) (Vitkinis) köylerinin şarkında bulunan Çamuşbuçay

(Çamuşbuçay 1889 tabili haritada zikredilmemiştir.) ırmağına vasıl olur. Vartanlı ve Baş Ço-ragel köylerinden ve salifüzikkir ırmağı daima takibederek Kiyala veyahut (Kaleli) nin şimalinde Arpa çayına vasıl olur. Oradan daima Arpa çay talvegini takibeden Aras'a gelir. Oradan Aras talvegini Ermenistan hududunun nihayet bulup Azarbeycan hududunun başladığı (Urmiye) köyüne kadar takip eder. Badehu Aras talvegini Azarbeycan hududunun nihayet bulduğu aşağı Karasu munsabına kadar takip eder.

İhtar - Şurası mukarrerdir ki hudut balada gösterilen irtifaların hattı taksimi miyahından geçer.

Merbut -2

Şurası mukarrerdir ki (İ) numaralı merbutta gösterildiği veçhile hudut Arpa çay ve Aras talvegini takip edeceğinden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Arpa çay havalisinde yalnız blokhavuzlar hattını halihazırdaki güzergahı itibarıyla (Aleksandropol-Erivan) şimendifer hattından sekiz verst mesafeye ve Aras havalisinden sa-lifürzzikir şimendifer hattından dört verst mesafeye çekmeyi taahhüt eder.

Bala'da mezkur havaliyi tahdit eden hatlar Arpa çay mıntakası için birinci kısmın (A) e (B) fikralarında ve Aras mıntakası için ikinci kısmında berveçhiati irae edilmiştir.

1 - Arpaçay mıntakası :

A - Vartanii'nin cenubu şarkisinden Bozyar (5096) dağından Uzunkilisenin şarkına 5082-5047 Karmir-Vangın şarkına - Üç tepeye (6578) veya 5578 Arazoğlu şarkına ve (Ani) şarkına ve Yeni köyün garbında Arpa çayına vasıl olur.

B - Arpa çayını (5019) rakımlı tepenin şarkında terk ile doğruca (4581) rakımlıya Kızılkale'nin dört buçuk verst şarkına ve Bo-yaçalınm iki verst şarkına badehu Dikor çayına - (Düzgeçüt) köyüne kadar mezkur ırmağı takip ederek doğruca (Karabağ) harabelerinin şimalinde Arpa çayına vasıl olur.

2 - Aras Mıntakası

(Karabağ) (Elican) ile Süleymandız aralarındaki doğru hat. bir taraftan (Aleksandropol-Erivan) şimendifer hattı diğer taraftan işbu şimendifer hattından itibaren dört ve sekiz verst mesafede kain hatlarla tahdit edilen menatıkta Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti (Bu mesafe hatları menatıkı mezkure haricindedir) hiç bir nevi istihkamat inşa etmemeği ve kuvvei muntazama bulundurmamağı taahhüt eder. Fakat salifüzzikir menatıkta emnasayış ve idareyi temin edecek kuvvet bulundurmak hakkını muhafaza eder

Merbut -3

Nahcıvan Arazisi

Urmiye köyü - oradan bir hattı müstahkim ile (Arazdayan) istasyonuna (işbu istasyon Ermenistan Sosyalist Cumhuriyetine kalacak) badehu hattı müstakim ile Garbi Teşburun (3142) dağına -tasimi miyah hattı ile şarki (Tasburun) dağına (4108) Cehennem deresini (Yağarsik) dağının (6607) yahut (6587) hattı taksimi mi-yahını takip ederek Rovne (Bolak) cenubundan kateder. Oradan kadim Erivan Kafkası'nın ve (Şarur valagüz"ün hududu idariyesini takip ile 6629 rakımlı tepeden Kömürlü dağ (6839) veya (6930) ve oradan 3080 rakımlı rakımlı tepeye Sayat dağ (7868) (Kürtkulak köyü - Gamsor dağ (8160) - 8022 rakımlı tepe ve (Gökdağ) (10282) ve eski Nahcıvan kazasının Şarki hududu idariyesi.

Kazım Karabekir

Veli Bey

Muhtar Bey

Memduh Şevket

Mravian Buğus Markinzian

Behbut Chahtahtinsky

Chalva Eliava

Alexandre Svanidze

Jacques Hanetzky

Kars Andlaşması, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan Sosyalist Şuralar Cumhuriyetleri adına Moskova Andlaşması hükümlerini yenilemiş, Misak-ı Milli ve bugünkü Doğu sınırlarının ayrıca bu üç Kafkas Federe Cumhuriyetince de tanınmasını sağlamıştır (13 Ekim 1921)

EK-5

ERMENİ SOYKIRIMINA İLİŞKİN ABD KAYITLARININ TEYİDİ KARARI¹**ABD Temsilciler Meclisi'ndeki Tasarı****HRES 596 RH****Temsilciler Meclisi Gündemi No.296****106. Kongre****2. Oturum****H.RES.596****(Rapor No.106-933)**

İnsan hakları, etnik temizlik ve Ermeni soykırımıyla ilgili ABD kayıtlarınca belgelenen soykırım söz konusu olduğunda, ABD dış politikasının uygun bir anlayış ve duyarlılık yansıtmasının başkan tarafından güvence altına alınması çağrısında bulunmak için ve başka amaçlar için

KARAR**Madde 1. Kısa İsim**

Bu karar "Ermeni Soykırımına İlişkin ABD Kayıtlarının Teyidi Kararı" olarak anılır.

Madde 2. Bulgular

Temsilciler Meclisi aşağıda sıralanan bilgileri bulmuştur.

1. Ermeni Soykırımı, 1915 ve 1923 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu tarafından tasarlanmış ve gerçekleştirilmiş olup, bunun sonucunda, iki milyon Ermeni sürülmüş, bunlardan da 1,5 milyon kadın,erkek ve çocuk ölmüş, hayatta kalan 500 bin kişi yurtlarından sürülmüş ve böylece kendi tarihsel anavatanlarındaki 2500 yıllık Ermeni varlığı tasfiye edilmiştir.

¹ *Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu*, Tarihler-Belgeler-Kararlar, Kaynak Yayınları, 2 nci Basım, İstanbul, 2001, s.225.

2. İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan müttefik kuvvetler, 24 Mayıs 1915' günü, ortak bir bildiri yayınlayarak, tarihte ilk kez bir başka hükümeti “insanlığa karşı suç işlemekle” itham etmiştir.

3. Müttefik hükümetler, Türkiye'nin insanlığa ve uygarlığa karşı işlediği suçları göz önünde bulunduran bu ortak açıklamayla, Bab-ı Ali'ye, Osmanlı Hükümeti'nin üyelerinin ve bu katliamda yer alan görevlerin, bütün bu suçlardan dolayı kişisel olarak sorumlu tutulacağını kamuoyu önünde duyurmuştur.

4. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Türk Hükümeti, Ermeni Soykırımının “örgütlenmesinde, gerçekleştirilmesinde ve Ermenilerin katledilip imha edilmesinde” rolü olan üst düzey liderlere karşı dava açmıştır.

5. Jöntürk rejiminin yetkilileri, askeri mahkemelerde yargılanmış, iddianemelerde yer aldığı gibi Ermeni halkına karşı katliamları örgütleyip gerçekleştirmek suçundan hüküm giymişlerdir.

6. Ermeni Soykırımı'nın başta gelen örgütleyicileri Harbiye Nazırı Enver, Dahiliye Nazırı Talat ve Bahriye Nazırı Cemal , cürümlerinden dolayı idama mahkum edilmişler, ancak mahkemeleri hükümleri infaz edilememiştir.

7. Ermeni Soykırımı ve bu iç hukuk başarısızlıkları, Avusturya, Fransa, Almanya, Büyük Britanya, Rusya, ABD, Vatikan ve pek çok başka ülkenin ulusal arşivlerinde belgelenmiş olup, bu geniş kanıt varlığı, aynı olgulara, aynı olaylara ve aynı sonuçlara tanıklık etmektedir.

8. ABD Ulusal Arşivleri Kayıtları İdaresi'nde, özellikle ABD Dışişleri Bakanlığının 59 numaralı Kayıt Grubu'na dahil, 867.00 ve 867.40 sayılı dosyalarında, Ermeni soykırımına ilişkin geniş ve kapsamlı belgeler bulunmakta olup bu belgelerin hepsi kamuoyuna ve ilgili kurumlara açık ve geniş ölçüde kullanıma hazır durumdadır.

9. Türkiye'nin ulusal arşivlerinde de, Ermeni Soykırımı'nda sorumlu Osmanlı yetkilileri hakkında iddianame, yargılama ve hükümlerle ilgili kayıtlar bulunması gerekmektedir.

10. ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda 1913'ten 1916'ya kadar görev yapmış olan Büyükelçisi Sayın Henry Morgenthau, Ermeni Soykırımı'na karşı, aralarında Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri de bulunan pek çok ülkenin yetkililerinin protestosunu örgütlemiş ve yönetmiştir.

11. Büyükelçi Morgenthau, ABD Dışışleri Bakanlığının Osmanlı Hükümetinin politikasını “bir ırkın kökünü kazıma kampanyası” olarak açıkça tanımlamış ve 16 Temmuz 1915'te ABD Dışışleri Bakanı Robert Lansing'ten, “Bakanlığımız, Ermeni katliamını durdurmada sizin usulünüzü onaylamaktadır” talimatını almıştır.

12. 9 Şubat 1916 tarih ve 12 sayılı Senato Tavsiye Kararıyla, bu ülkenin vatandaşlarının, büyük acılar çekmiş olan Ermeniler'e yardım edilmesi için tahsis edilen fonlara gönüllü katkıda bulunarak sempatilerini ifade edebilecekleri bir gün tayin etmesini, ABD Başkanı'ndan saygıyla rica edilmesi kararlaştırılmıştır.

13. Başkan Wilson bu isteği uygun görmüş ve ayrıca tüzüğü kongre yasasıyla kabul edilen Yakın Doğu Yardım Kuruluşu adlı örgütün kurulmasını desteklemiş ve kongre bu örgüte, Amerikan aileleri tarafından evlatlık edinilen 132 bin yetim de dahil olmak üzere Ermeni Soykırımı'ndan sağ kalanlara yardım etmesi için , 1915 yılından 1930 yılına değin 116 milyon dolar katkıda bulunmuştur.

14. 11 Mayıs 1920 tarihli 359 sayılı Senato kararının bir yerinde şu ifade edilmiştir: “Ermeni halkının kurbanı olduğu soykırım ve mezalim ile ilgili raporların doğru olduğu Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne bağlı alt komiteye sunulan tanıklıklarca açıkça saptanmıştır.”

15. Yukarıda belirtilen karar General James Harbord komutasında Ermenistan'a gönderilen Amerikan Askeri Misyonu'nun Senatoya sunduğu 13 Nisan 1920 tarihli raporun ardından alınmış olup, raporda, "Ermenistan'ın yüzlerce güzel vadisinde bozgun, şiddet, işkence ve ölüm akıldan silinmeyecek izler bırakmıştır ve bu bölgeye gelen bir ziyaretçi bütün çağların en büyük cinayetinin izlerini her an görecektir" denmektedir.

16. Holocaust için sahneyi hazırlayan Adolf Hitler, 1939'da komutanlarına kışkırtma olmadığı halde Polonya'ya saldırma emri verirken, itirazları “Bu gün Ermenilerin soykırımından kim söz ediyor ki” diyerek reddetmiştir.

17. 1944'te “Soykırım” sözcüğünü ilk kullanan ve Soykırım Konvansiyonu'nun en eski savunucusu Raphael Lemkin, Ermeni vakasının soykırımın 20. yüzyıldaki en belirgin örneği olduğunu söylemiştir.

18. Raphael Lemkin bu suçu “Bir ulusun, ırkın ya da dinsel grupların sistematik imhasıdır. Hitler'in Yahudilere ve Türklerin Ermenilere yaptığı türden şey.” diyerek tarif etmiştir.

19. Lemkin'in girişimleri üzerine BM'de kabul edilen 11 Aralık 1996 tarih ve 96(1) sayılı Genel Kurulu Kararı ile bizzat BM Soykırım Konvansiyonu Ermeni soykırımını, mevcut standartları kodifiye ederek önlenmek istediği türden bir suç olarak tanımlamıştır.

20. 1948'de BM Savaş Suçları Komisyonu, Ermeni Soykırımını "tam da .. insanlığa karşı işlenen suçlar şeklindeki modern terimlerle kast edilen türde eylemler" olarak, Nurnberg mahkemelerine emsal olarak göstermiştir..

21. Komisyon şunu ifade etmiştir: "Serv Barış Anlaşması'nın 230. maddesindeki hükümlerin, 1915 İtilaf notasına uygun olarak..., Türk uyruklu, ancak Ermeni veya Yunan ırkıdan kimselere karşı Türk toprakları üzerinde işlenmiş suçları açıkça kapsamaması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu madde Nurnberg ve Tokyo şartlarının 6c ve 5c maddeleri için bir emsal teşkil etmekte olup, bu hükümlerce anlaşıldığı üzere "insanlığa karşı işlenen suçlar" kategorilerine bir örnek sunmaktadır.

22. BM İnsan Hakları Komisyonu, 1985'te "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sorunu Üzerine İnceleme" başlıklı bir rapor kabul etmiş olup, bu raporda "Nazi canavarlığı ne yazık ki 20. Yüzyılın tek soykırım örneği değildir. 1915-1916 yıllarında Osmanlıların Ermenilere karşı gerçekleştirdikleri katliamlar da .... bu nitelikteki suçlara gösterilebilecek başka örnekler arasında yer almaktadır" denmektedir.

23. Bu raporda aynı zamanda şu söylenmektedir: "Bağımsız yetkililerin ve görgü tanıklarının güvenilir tahminine göre en azından 1 milyon, hatta mümkündür ki Ermeni nüfusunun yarısından fazlası öldürülmüş ya da ölüm yürüyüşüne çıkarılmıştır. Bu bilgiler, ABD, Almanya ve Britanya arşivlerindeki raporlarca ve müttefiki Almanya'nınkiler de dahil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğunda o yıllarda görev yapan diplomatlarca da desteklenmektedir.

24. Ermeni Soykırımı faciası, Arjantin, Belçika, Kanada, Avrupa Konseyi , Kıbrıs, Avrupa Parlamentosu, Fransa, Büyük Britanya, Yunanistan, Lübnan, Rusya, BM, ABD, ve Uruguay gibi ülkeler ve uluslar arası kuruluşlarca kabul edilmektedir.

25. Bağımsız bir federal daire olan ABD Holocaust Anıları Konseyi, 30 Nisan 1981'de, Ermeni Soykırımı'na, Holocaust Anıları Müzesi'nde yer vermeyi oybirliğiyle kabul etmiş ve o tarihten beri de yer vermektedir.

26. Başkan Reagan, 22 Nisan 1981 tarih ve 4838 sayılı bildirisinin bir yerinde “daha önceki Ermeni Soykırımı ve onu takip eden Kamboçya Soykırımı ve daha bir çok insana yapılan zulüm gibi Holocaust dersleri asla unutulmamalıdır” demiştir.

27. Başkan Bush , 1988'de Ermeni Soykırımından söz ederken şunları söylemiştir: “Bilincimiz ve vicdanımızla geçmişteki soykırımları kabul etmeliyiz; bunlar çağımızı karartan ve bizi hala rahatsız eden muazzam facialardır. Bizler sadece bunların kurbanlarının ve hayatta kalanlarının cesaretlerini anlamakla kalmamalı, aynı zamanda kendimize uygarlığın kendinden menkul olmadığını hatırlatmamız da gerekmektedir.... İnsanlığa karşı işlenen bu en iğrenç suça karşı hepimiz uyanık olmalıyız” demiştir.

28. Başkan Bush, 1988'deki konuşmasının devamında, “Böylesi cinayetlerin tekrarını önlemeyi güvence altına almak istiyorsak, kurtulan insanların, bilim adamlarının ve o yıllara temsilciliğimizi yapmış insanların tanıklığıyla sabit olan Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Ermeni Halkına karşı gerçekleştirdiği soykırımın girişimini tanımalıyız” demiştir.

29. Başkan Clinton, 13 Ağustos 1992 yılında yaptığı bir konuşmasında şöyle demiştir; “1915'teki soykırımı, komünist diktatörlük yılları ve 1988'deki yıkıcı deprem , bu yüzyılda Ermenistan'da büyük acılara neden olmuştur.”

30. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Ermeni Soykırımı'nın kanıtlarının açık olmayabileceği şeklindeki (daha sonra geri alındı) bir ifadesini 1982 yılında inceleyen Kolombiya Eyaleti Temyiz Mahkemesi, 1993'te ABD siyaset sicilini araştırdıktan sonra, böyle muğlak bir iddianın ABD'nin uzun vadeli politikasına aykırı olduğu hükmetmiş ve söz konusu ifade geri çekilmiştir.

31. Ermeni Soykırımı'nın uluslar arası alanda kabulüne rağmen, yerel ve uluslar arası yetkililerin sorumlu kişileri gerektiği şekilde cezalandırmada başarısız kalması, benzer soykırımların tekrarlanmış ve tekrarlanabilecek olmasının bir nedeni olmuştur: suçluların sorumlu tutulmasını ve hükümlerin acilen uygulamaya konmasını öngören, uygun yargısal yanıt sert bir biçimde verilseydi, insanlık gereksiz acılardan kurtarılmış olacaktı.

32. 9 Nisan 1999 tarihinde, Ekonomi İş Dünyası ve Tarım İşlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Stuard Eizenstat, övgüye değer bir mektubunda,

Osmanlı Bankası'nca el konulan Ermeni varlığının tazmin edilmesi konusunun, ABD yönetimince Türkiye Cumhuriyeti'nin önüne konacağı sözünü vermiştir.

33. İnsan hakları, etnik temizlik ve Ermeni soykırımıyla ilgili ABD kayıtlarınca belgelenen soykırım ile sorumlu görevlilere karşı Türk mahkemelerince verilen hükümlerin uygulanmasındaki başarısızlığın sonuçlarıyla ilgili konular söz konusu olduğunda ABD dış politikasının uygun bir anlayış ve duyarlılık yansıtmasının başkan tarafından güvence altına alınması önemlidir.

Madde 3. Politika İlanı

Temsilciler Meclisi Başkan'a şu çağrıda bulunmaktadır:

1. İnsan hakları, etnik temizlik ve Ermeni soykırımıyla ilgili ABD kayıtlarınca belgelenen soykırım ile sorumlu görevlilere karşı Türk mahkemelerince verilen hükümlerin uygulanmasındaki başarısızlığın sonuçlarıyla ilgili konular söz konusu olduğunda ABD dış politikasının uygun bir anlayış ve duyarlılık yansıtmasını başkan tarafından güvence altına alınmalıdır.

2. Başkan, 24 Nisan ya da buna yakın tarihli Ermeni Soykırımı'nı anma konulu yıllık mesajında, bir buçuk milyon Ermeni'nin sistematik ve kasıtlı imha edilmesini soykırım olarak nitelermeli ve ABD'nin Ermeni Soykırımı'na karşı giriştiği müdahalenin onurlu tarihini hatırlatmalıdır.

3. Başkan, 24 Nisan ya da buna yakın tarihli Ermeni Soykırımı'nı anma konulu yıllık mesajında, Osmanlı İmparatorluğu'nca uygulanan Ermeni soykırımını çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin yürütmediğini ifade etmelidir.

Çeviren : Özcan Buze

EK-6

**BAŞKAN CLİNTON'UN ABD TEMSİLCİLER MECLİSİNE GÖNDERDİĞİ
MEKTUP¹
(19 EKİM 2000)**

“Sayın Başkan,

Size Osmanlı İmparatorluğu döneminde Doğu Anadolu’da 1915-1923 yılları arasında gerçekleşen trajik olaylarla ilgili Temsilciler Meclisi’nin 596 sayılı tasarısı hakkında duyduğum derin endişeyi dile getirmek için yazıyorum.

Her yıl 24 Nisan Ermeni Soykırımını Anma Günü’nde ozamanda masun Ermenilerin yerlerinden edilmesi ve soykırımı uğramalarını andım. Her yıl bütün Amerikalılara, bu tür vahşetlerin tekrarlanmaması konusundaki mücadeleye kendilerini adanmaları için telkinde bulundum.

Ancak, Temsilciler Meclisi’nin 596 sayılı maddesinin günümüz şartlarında kabul edilmesinin, Amerika için büyük kapsamlı olumsuz sonuçlara yol açabileceği derin endişesindeyim. Dünyanın bu sıkıntılı bölgesinde önemli çıkarlarımız var: Saddam Hüseyin tarafından yürütülen tehdidi kontrol altına almak, Ortadoğu ve Orta Asya’da barış ve istikrar için çalışmak, Balkanlara istikrar kazandırmak ve yeni enerji kaynakları açmak. Böyle hassas bir dönemde yasa tasarısının kabulü, sadece bu çıkarları zedelemekle kalmayacak, aynı zamanda yasa tasarısını sahiplenenlerin geliştirmek istedikleri hedef olan Ermenistan ve Türkiye arasında gelişen ilişkileri de zayıflatacaktır.

Bizler Türklerin ve Ermenilerin bu konu üzerinde ne büyük kuvvetle düşündüklerini tamamiyle anlıyoruz. Nihayetinde, bu acılı sorun ancak geçmiş her iki tarafın birlikte incelemeleriyle çözülebilir.

Size yasa tasarısını bu dönemde Senatoya getirmemeniz konusunda ısrar ediyorum.”

Saygılar

William J. Clinton

¹ *Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu*, Tarihler-Belgeler-Kararlar, Kaynak Yayınları, 2 nci Basım, İstanbul, 2001, s.233.

EK-7

**AVRUPA PARLAMENTOSUNUN ERMENİ SORUNUN SİYASAL ÇÖZÜMÜ
ÜZERİNE KARARI¹**

(18 TEMMUZ 1987)

Belge A2-33/87

Avrupa Parlamentosu,

- Ermeni sorunun siyasal çözümü üzerine Sosyalist grup adına Bay Saby ve diğerlerinin tartışmaya açtıkları önergeyi (Belge 2-737/84),

- Bay Kolokotronis'in Ermeni sorunu üzerine ve Ermeni Soykırım Günü olarak anılan 24 Nisan günü tebliği üzerine tartışmaya açtığı önergeyi (Belge V 2-360/85), ve

- Siyasal İlişkiler Komitesinin hazırladığı raporu (Belge 2-33/87) dikkate alarak;

A. Avrupa Parlamentosu,

- Ermeni halkının içinde bulunduğu durum üzerine Bay Jaquet ve diğerlerinin hazırladığı önerge (Belge 1-782/81),

- Ermeni sorununa siyasal bir çözüm bulma üzerine Sosyalist Grup adına Bayan Duport ve Bay Glinne'in sunduğu önerge (Belge 1-735/83),

- Bayan Duport'un Ermeni sorunu üzerine yaptığı yazılı önerisi,

- Kültürel işlerden sorumlu bakanların 13 Kasım 1986 tarihindeki konseyde, Topluluk dışındaki bölgeler de dahil olmak üzere Avrupa'nın mimari mirasının korunması hakkında sundukları önergeyi dikkate alarak;

B. Türkiye'de yaşayan Ermeni halkına, etnik bakımdan, dil ve din bakımından azınlık kimliğinin tanınmasının, kendi tarihlerinin kabulüyle başlayacağına emindir;

C. Ermeni tarafı, bu olayları 1948 BM Sözleşmesi kapsamı içinde planlı bir soykırım olarak değerlendirirken,

D. Türk Devleti, asılsız olduğu gerekçesiyle soykırım suçlamasını reddetmektedir.

---

¹ *Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu*, Tarihler-Belgeler-Kararlar, Kaynak Yayınları, 2 nci Basım, İstanbul, 2001, s.235.

E. Türk Hükümeti, bugüne kadar 1915 yılındaki soykırımı tanımayı reddederek, Ermeni halkını kendi tarihlerine sahip olma hakkından yoksun bırakmaya devam etmektedir.

F. Tarihsel olarak kanıtlanmış olmasına rağmen, Ermeni soykırımı şu ana kadar ne bir siyasal mahkumiyete, ne de herhangi bir tazminata konu olmuştur.

G. Ermeni soykırımını Türkiye tarafından tanınmasının, Ermenilerin manevi itibarlarını iade etme olunda tamamen insani bir hareket olması nedeniyle, Türk Hükümeti'ne onur sağlayabileceği görülmelidir.

H. 1973-1986 yılları arasında masum insanların ölümü v yaralanmasıyla sonuçlanan saldırılar, tamamen esefle karşılanmakta ve mahkum edilmekte; bundan sorumlu Ermeni grupların bu düşüncesiz terörleri Ermeni halkının önemli bir çoğunluğu tarafından hoş karşılanmamaktadır.

I. Türk Hükümetlerinin Ermeni sorunu üzerine takındığı sert tutum, tansiyonu düşürmeye hiçbir şekilde yardımcı olmamıştır.

Avrupa Parlamentosu,

1. Ermeni sorununun ve Türkiye'deki Azınlıklar sorununun yerinin, Türkiye ve Topluluk arasındaki ilişki çerçevesinde yeniden belirlenmesi gerektiğine inanmakta; demokrasinin sağlam bir temele oturtulmasının, ancak bir ülkenin tarihten gelen etnik ve kültürel çeşitliğinin kabulü ve geliştirilmesiyle mümkün olacağına işaret etmektedir.

2. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ermenilerin 1915-1917 yılları arasında uğradıkları trajik olayların, 9 Aralık 1948'deki BM Genel Kurulu'nca soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması hakkında benimsenen karar çerçevesinde, soykırım suçu oluşturduğu kanısındadır; ancak günümüz Türkiye'sinin Osmanlı İmparatorluğu Ermenilerinin yaşadığı trajediden sorumlu tutulamayacağı bilicindedir v günümüz Türkiye'sine yöneltilen ne siyasal ne de yasal ya da maddi iddiaların, bu tarihi olayın soykırım hareketi olarak tanınmasından kaynaklanmayacağını vurgulamaktadır.

3. Konseye 1915-1917 yılları arasında Ermenilere uygulanan soykırımın, günümüz Türkiye Hükümetince kabul edilmesi ve Türkiye ile Ermeni temsilcileri arasında kurulacak politik diyalogun geliştirilmesi için çağrıda bulunmaktadır.

4. Günümüz Türk Hükümetinin, Jön Türk Hükümetince Ermeni halkına düzenlenen soykırımı kabul etmeyi reddetmesini, Yunanistan ile arasındaki fikir

ayrılıkları yüzünden uluslar arası yasalara uymadaki isteksizliğini, Türk işgal kuvvetlerinin Kıbrıs'a müdahalesini ve Kürt sorununun varlığını reddetmesini, Türkiye'de özgürlükler ve özel olarak dinsel özgürlük konusundaki başarısızlığı, bütün bu sebepleri, Türkiye'nin Topluluğa girme olasılığının önündeki aşılmaz engeller olarak görür;

5. Geçmişteki bu felaketlerin bilincinde olarak, belirgin bir kimlik geliştirme, azınlık haklarını koruma ve halkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve beş protokolünde belirlenmiş olan insani ve sivil haklarını sınırsız kullanma isteğini desteklemektedir.

6. Türkiye'de yaşayan Ermeni azınlığının kimlik, dil, din, kültür ve okul sistemleri dikkate alınarak, adil bir işlem görmelerini istemektedir; Türkiye'deki Ermenilere ait anıtların ve dinsel mimari mirasın bakımı ve korunması için etkili itirazlarda bulunmakta ve Topluluğu uygun bir yardımda bulunma konusunu gözden geçirmeye çağırmaktadır;

7. Bu bağlamda Türkiye'yi 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasınının 37-45 nci maddelerinde öngörülen ve üstelik Topluluğun hemen hemen bütün üyelerince imzalanan gayrimüslim azınlığın haklarının korunması için hazırlana koşullara sadakatle uymaya davet etmektedir;

8. Türkiye'deki Ermeni anıtların ve korunması dinsel mimarlık mirasın bakımının yapılması, günümüz Türk bölgesinde yüzyıllardır yaşayan bütün uygarlıkların ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasını oluşturan Hıristiyan azınlıkların kültürel mirasını korumak için planlanan daha geniş çaplı bir politikanın bir parçası olarak nitelendirilmesi gerektiğini dikkate alır;

9. Topluluğu, Türkiye'deki Hıristiyan, antik, klasik, Hitit, Osmanlı ve diğer uygarlıkların korunması ve bu uygarlıklara kolaylıkla ulaşma imkanının doğması için Türkiye ile Kültürel İşbirliği Antlaşmasını geliştirmeye çağırmaktadır;

10. İran'da yaşayan Ermeni topluluğun, son zamanlarda Ermeni dili ve kendi dinse kurallarına uygun eğitim sistemleri konusunda yaşadıkları sıkıntılara ilgisini ifade etmektedir;

11. Sovyetler Birliği'nin Ermeni nüfusuna karşı insani özgürlükleri kısıtlayarak uyguladıkları baskıları kınamaktadır.

12. Ermeni halkını temsil etmeyen tecrit olmuş grupların gerçekleştirdiği her türlü baskı ve terörü şiddetle kınamakta ve Ermeni ile Türk halkları arasında bir uzlaşma istemektedir;

13. Topluluğa üye ülkeleri, 20. yüzyılda gerçekleştirilmiş, insanlık karşıtı, özellikle Ermeni ve Yahudilere karşı katliam ve suçların anısına bir gün belirlemeye çağırmaktadır;

14. Ermeni ve Türk halkları arasındaki görüşmeleri özendirme girişimine önemli yardımda bulunacağını ilan etmektedir;

15. Başkana, bu yasayı komisyona, Avrupa Konseyi'ne, Dışişleri Bakanları Siyasal İşbirliği Toplantısına, EEC/Türk İşbirliği Konseyi ile Türk, İran ve Sovyet Hükümetleri ve BM Genel Sekreterliğine gönderme talimatını vermektedir.

EK-8

**AVRUPA PARLAMENTOSUNUN KARARINDAN¹ ERMENİ SOYKIRIMI İLE
İLGİLİ BÖLÜM²****(15 KASIM 2000)**

Avrupa Parlamentosu, Türk Hükümetini ve TBMM'yi, Türk toplumunun önemli bir kesimini oluşturan Ermeni azınlığa desteği arttırmaya, bu çerçevede modern Türk devletinin kurulmasından önce Ermeni azınlığın uğradığı soykırımı resmen tanımaya davet eder.

FRANSIZ MECLİSİNİN ERMENİ SOYKIRIMINI TANIMA KARARI³**(7 EKİM 2000)**

Fransa, Ermenilerin 1915 yılında maruz kaldığı soykırımı resmen tanır.

¹ *Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu*, Tarihler-Belgeler-Kararlar, Kaynak Yayınları, 2 nci Basım, İstanbul, 2001, s.239.

² Kararda ayrıca Türk Hükümeti'ne, "Kıbrıs'ın kuzeyindeki işgal güçlerini geri çekmesi çağrısı" da yapılmakta, Türk uçaklarının Kuzey Irak'taki hareketleri kınanmaktadır.

³ *Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu*, Tarihler-Belgeler-Kararlar, Kaynak Yayınları, 2 nci Basım, İstanbul, 2001, s.240.

EK-9

**FEDERAL ALMANYA MECLİSİ¹ BİLİMSEL ARAŞTIRMA SERVİSİ'NİN
RAPORU²****1915'TE ERMENİLERE YAPILAN TÜRK SOYKIRIMI****(3 NİSAN 2000)****Konu : 1915'te Ermenilere Yapılan Türk Soykırımı****Bölüm XI(WDI) : Tarih, Çağdaş Tarih ve Politika****İşleyen : W.Fabebe****Kayıt No : WD 1-23/00****İçindekiler**

1. Soykırım Kavramı
2. Ermeni Soykırımı Öncesindeki Olaylar
3. Ermenilere yapılan Soykırım ve Holocaust³
4. Alman İmparatorluğu'nun 1915'te Ermenilere Yapılan Soykırımdaki Rolü
5. Kaynakça

1. Soykırım Kavramı

Birleşmiş Milletler, soykırım kavramını, bir ulusa, bir etnik kökene, bir ırka bağlı veya bir dine mensup bir grubu, kasıtlı olarak kısmen veya tümünden yok etmeye yönelik eylem diye tanımlamaktadır.

¹ Bilimsel Araştırma Servisi, Federal Almanya Meclisi'nin (Bundestag) resmi bürolarındandır. Bu servis meclisin çalışmalarına yaptığı araştırmalarla yardımcı olmakta, meclisi bilgilendirmektedir. Federal Meclis üyelerinin isteği üzerine yapılan bu tür çalışmalar, meclisin, komisyonların ve milletvekillerinin çalışmalarını destekleyici niteliktedir. Ancak servisin yazdığı raporlar Federal Meclis'i, Meclis Başkanlığı'nı veya herhangi bir organını bağlamamaktadır. Araştırmanın sorumluluğu, servise, ilgil bölüme ve hazırlayan görevlilere aittir. Federal Almanya Meclisi, bu çalışmaların yayınlanması ve dağıtılması hakkını kendinde saklı tutmaktadır. Bunun için Federal Meclis Müdürünün onayına gerek vardır.

² *Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu*, Tarihler-Belgeler-Kararlar, Kaynak Yayınları, 2 nci Basım, İstanbul, 2001, s.241.

³ Yok etme, Yahudilerin yok edilmesi.

Karşılaştırmalı soykırım araştırmalarında Ermeni soykırımından söz edilirken, bir halk içindeki belli bir topluluğun bütünüyle yok edilmesi tanımı kullanılmaktadır. (“Total- domestic-genocide”-Yerlilerin toptan soykırımı-, bundan farklı olarak “Partial- domestic-genocide” -Yerlilerin kısmen soykırımı- var.)

Robert Melson, Birleşmiş Milletlerin soykırım kavramında, kültürel boyutun eksik olduğunu öne sürerek, bu kavramın şöyle tanımlanmasını önermektedir: “Topluluğun, kasıtlı olarak kültürü ve kimliğiyle birlikte büyük oranda veya bütünüyle yok edilmesine yönelik eylem.”

2. Ermeni Soykırımı Öncesi

Küçük Asya, İran Yaylası ve Mezopotamya arasındaki merkezi geçiş ülkesi olan Ermenistan’ın ele geçirilmesi için kuruluş tarihinden beri sürekli mücadeleler verilmiştir. Medler, Persler ve son olarak Ruslar, Ermenistan’a doğudan; Romalılar, Bizanslılar ve en sonunda Türkler de batıdan saldırmış, buraları ele geçirmiş ve sahip olmuştur. Bu arada Araplar, Selçuklular ve Moğolların yanı sıra, Orta Asya’nın şiddet yanlısı hükümdarı Timurlenk ile çeşitli Türkmen sürülerinin istila girişimleri başarısız kalmıştır. Bu istila girişimleri, her defasında büyük kitlelerin, daha uzak ülkelere kaçmalarına yol açmıştır.

16. yüzyılda Ermenistan’ın büyük bir bölümü, Türk kökenli Osmanlıların hakimiyetine girmiştir. Hıristiyanlar, ki Ermeniler kültürel açıdan en eski Hıristiyan haktır ve Yahudiler Osmanlı İmparatorluğunda ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüler. Onlar “ hak dininin mensupları” olan Müslümanlara oranla daha çok ve daha sık vergi vermek zorunda kaldılar. Silah taşımalarına izin verilmediği için, yerleşik Hıristiyan halk, Müslüman ve en başta Kürt komşularının keyfilğine karşı savunmasız kalmıştır.

19. yüzyılın birinci yarısı, daha çok Müslüman olmayanların kanun önünde eşit haklara sahip olmak için verdikleri mücadeleyle geçmiştir. Dışarıdan gelen baskılar sonunda padişah, 1839 ve 1856 yıllarında, bütün Osmanlı vatandaşları arasında eşitliği ve din özgürlüğünü sağlayan reform nitelikli fermanlar çıkarmıştır. Ayaklanmalar ve hükümetle yıllarca süren pazarlıklar sonunda Ermenilere 1863 yılında bir tür iç anayasal

hak tanında. Ancak bu, özellikle Konstantinopol'in (İstanbul) uzaklarında yaşayan Ermenilerin durumunu iyileştirmediği gibi, Osmanlı vergi toplayıcılarıyla (Mültezimler) Kürt şeyhlerinin çifte sömürsünü önleyememiş, kağıt üzerinde kalmıştır.

Abdülhamit, 1876 yılında iktidara gelmiş ve kendisine “Kızıl veya Kanlı Padişah” lakabı takılmıştır. Oldukça tutucu olan, Osmanlı Sultanlığının eski parlak döneminin tekrar kurulmasını bağımsızlık ölçüsünde arzulayan bu hükümdar, anayasayı ve böylelikle vatandaşların kişisel özgürlük, vicdan özgürlüğü ve mülk edinme gibi temel haklarını ortadan kaldırmıştır. Bu temel haklar, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Müslüman olmayanların hukuki eşitliğini sağlıyordu. Abdülhamit, Müslüman halkların birlik ve beraberlik içinde “kafirlerle” karşı harekete geçirilmesiyle, İmparatorluğun yıkılmasına ve Müslüman Arap, Kürt, Arnavut ve diğer halkların bağımsızlık çabalarına karşı koymayı ümit ediyordu. Hükümdar, Müslüman olmayanlara eşit haklar tanınmasını ve uyumlarının sağlanmasını istemiyordu. Bunların arasındaki en büyük iki toplum, her biri 2 milyon nüfuslu Ermeniler ile Rumlardan oluşuyordu. Bu halklar arasında başlatılan kurtuluş hareketleri kanlı bir şekilde bastırılıyordu.

Her geçen gün daha da dayanılmaz bir hale gelen bu durum karşısında, Ermeniler, 1872 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun içinde ve dışında gizli ittifaklar oluşturmaya başladılar. Dış destek ümidinin gittikçe zayıflaması üzerine başlatılan bu tür bir örgütlenmeyle savunmaya yönelik bir sistemin oluşturulması hedeflendi. 1885 ile 1891 yılları arasında, dış ülkelerde yaşayan Ermenilerin bugün bile içinde çalıştığı üç siyasi parti kuruldu. Kurulan bütün partilerin hedefi bağımsızlık yanındaydı, Osmanlıların egemenliğindeki Ermenilerin toplumsal ve yasal haklarının düzeltilmesi idi. Taşnak Partisinin 1893 yılında Türkçe olarak bastırıldığı afişlerde, Sivas'ta ve İç Anadolu'daki Müslüman halkı baskı rejimine karşı ayaklanmaya çağırması üzerine bölgede yaşayan çok sayıda Ermeni tutuklandı. Aynı yıl ilkbahara kadar 1800 Hıristiyan tutuklandı. Çoğuna yargı kararı olmamasına rağmen ceza verildi ve işkence yapıldı. 1893 yılında güneyli Ermeni çiftçilerin kendilerini yerlerinden etmek isteyen Kürtlere karşı vergi boykotuyla başlayan ve daha sonra silahlı ayaklanmaya dönüşen girişimleri, 1894'ün Ağustos ayında bastırıldı. Sasun'da ölenlerin sayısı 160.000 olarak tahmin ediliyor.

1895'te Ermenilere karşı, ülke çapında güdümlü ve planlı bir kırım başlatıldı. Ölenlerin sayısı 300.000 olarak veriliyor. Köylerin dağıtıldığı ve yağmalandığı bu olayların bazı kurbanları, açlık ve bulaşıcı hastalıklardan öldü. Bunu izleyen yıllarda da Ermenilere karşı kovuşturmalar sürdü. Aynı dönemlerde Ermeniler arsında milliyetçilik bilincinin gelişmesi üzerine, siyasal partiler kuruldu. Bu gelişmeden rahatsız olan Türkler, despot Abdülhamit'e karşı ayaklanma girişiminde bulundu. "Liberal Osmanlılar" veya "Yeni Genç Osmanlılar"(Jön Türkler) adı verilen muhalefet grubu oluştu.

Yüzyılın sonuna doğru "Genç Türkler"(Jön Türkler) sözcüğü kullanılmaya başlandı. Yeni Osmanlılar hareketinin amacı, imparatorluk içinde yaşayan bütün azınlıkların hükümdara karşı ayaklanmasını teşvik etmektir. Ayaklanmadan çekinen hükümdar 1876 yılındaki anayasanın yürürlükte olduğunu açıkladı. Bu karar ile umutlanan Ermenilerin beklentileri boş çıktı. Jön Türkler hükümette yer almıyorlardı, ancak orduda etkili konumdaydılar. 1910 yılında Jön Türklerin merkez komitesine sızmayı başaran bağınaz milliyetçiler, Ocak 1913'te askeri darbeyle yönetimi ele geçirdiler. İktidarı tam anlamıyla ele geçiren Jön Türkler şoven ve ırkçı bir düşünce yapısına yöneldiler. Osmanlı ümmetçiliği ve uyum düşüncesi yerine Turancılık ideolojisine yöneldiler. Kafkasya'dan şimdiki Kuzey Çin'in Sinciang bölgesine (Doğu Türkistan) kadar Türkçe konuşan bütün ulusların Osmanlı hakimiyetinde toplanması hedeflendi. Çok uluslu Osmanlı'nın yerini, Türk kökenlilerden oluşan dev bir imparatorluğun alması amaçlanıyordu. Türk olmayan azınlıklara karşı ise "ya Türklere uyum sağlayarak asimile olursun ya da yok olursun" düşüncesinden hareket eden bir politika izlenmesi kararı alındı.

1911 yılında Jön Türklerden oluşan komite, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki halkların dil yoluyla asimilasyonuna karar verdi. Dinlerini koruyabilecek ama ana dillerinden vazgeçeceklerdi. Ermeniler Turancılık rüyasının gerçekleştirilmesinin önündeki en büyük engeli oluşturuyorlardı. Ermeniler, yüzyıllardır bütün asimilasyon çabalarına karşı koymanın ötesinde, sahip oldukları yerleşim alanlarıyla sanki Türkiye ile Kafkaslardaki Türkçe konuşan Azerbaycan gibi ülkeler arasında bir set meydana getiriyorlardı. Buna rağmen 1914 yazında, Ermenilere yönelik reformlar gerçekleştirilecek gibi oldu. Türk Hükümeti, Rusya, Fransa ve İngiltere'den

oluşan üçlü ittifakın reform projesine onay verdi. Bu proje, idari yapılarda reform yapılmasını, rüşvetin cezalandırılmasını ve göçbelerin yerleşik düzene geçirilmesini de öngörüyordu. Ancak Jön Türkler Avrupalılara ödün verirken, bazı önde gelen temsilcileri daha 1914 ılında Ermenileri, eğer reform talebinden vazgeçmezlerse, Abdülhamit'in uyguladığı baskıları da aşan bir kırımla tehdit ediyorlardı.

Türkler 1.Dünya Savaşını fırsat bilerek daha önce verdikleri ödünlere geri alma ve Avrupa'nın müdahale çabalarına karşı koyma yoluna girdiler. Savaşın hakim olduğu 1914-1915 kış aylarında, özellikle Erzurum ve Van'da yaşanan eziyet, Ermeni halkının başına geleceklerin sadece ilk işaretiydi: Erkekler yük taşıma ve insani şartlara uygun olmayan diğer yardım işlerini yapmaya zorlanırken, köylerdeki insanlar jandarmanın keyfi ev aramaları ve şiddet eylemleriyle terör altına alınıyorlardı. 1915 Şubatının son on gününde devlet görevindeki bütün Ermeniler izne çıkarıldı ve bütün Ermeni askerler buldukları savaş mevzilerinden geri çekildiler. Subayların bir bölümü savaş mahkemelerine çıkarıldı ve kurşuna dizilerek öldürüldü veya çalışma taburlarına gönderilerek, ya yol yapım işlerinde ya da sağlıksız koşullar altında yük taşımakla görevlendirildi. Yetersiz beslenme, barınacak yer sorunu ve çok kötü hava koşullarında çalıştırılmaları, toplu şekilde salgın hastalıkların ve açlığın kurbanı olmalarına yol açtı. Ermeni halkı aynı zamanda silah aramasına tabi tutuldu.

İmparatorlukta Ermenilerin silahsızlandırılmasından ve askerlik çağındaki erkeklerin ceza taburlarına sevk edilmeleri a da öldürülmelerinden sonra, 1915 yılı Nisan ayının sonlarında özellikle başkent Konstantinopol'de (İstanbul) yaşayan aydın ve siyasal önderlik seçkinlerinin kökü kurutulmaya başlandı. 24 Nisanı 25 Nisana bağlayan gece, 600 Ermeni vatana ihanetle suçlanarak, keyfi bir şekilde ülkenin iç kesimlerine sürüldüler. 1915 yılı Mart ayının sonunda halkın diğer bölümünün ülkenin iç kısımlarına sürülmesine başlanmıştı.

Hemen hemen her yerde tekrarlanan önlemler alınıyordu: Önce bir kentin ileri gelen Ermenileri, çoğu zaman 400-500 kişi, ilanlarla ya da tellal bağırtılarak teslim olmaya çağrılıyor, sonra da şehir girişinde تنها bir yerde öldürülüyor ya da süngüden geçiriliyorlardı. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar, eğer daha önce pogroma⁴ ya da

⁴ Pogrom: Rus Çarlığı döneminde Yahudilere karşı uygulanan kırımlar.

taşkınlıklara kurban olmamışlarsa, birkaç gün sonra sürgün ediliyorlardı. Sürülenler, çoğu zaman yayan yürüyerek ve yeterince gıda malzemesi olmadan Mezopotamya ve Suriye çöllerine kadar uzanan yolları kat etmek zorunda bırakıldılar ve yollarda yerel Müslüman halkın, çoğunlukla Kürtlerin ya da kendilerini götürenlerin saldırılarına ve soygunlarına uğradılar. Kadınlar ve çocuklar tecavüze uğradı, kaçırıldı, zorla Müslümanlaştırıldı.

Balkanlardan göç eden ya da Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerinden gelen 750.000 Müslüman kaçak ya da göçmen, sürülen veya öldürülen Ermenilerin çiftliklerine ya da evlerine yerleştirildi. Bu kişiler, pogromlar sırasında çoğu zaman arka planda hazır bekliyorlardı. Ancak Ermeni ganimetinden aslan payını Türk devleti aldı. Hükümetin el koyduğu Ermeni servetinin zamanın 1 milyar markı değerinde olduğu tahmin ediliyor. En sonunda kiliseler ve kiliselere bağlı kuruluşlar da yıkıldı. Piskoposların sayıları köktenci bir uygulamayla azaltıldı. Zaten resmi cellat yamaklarının ve sokak halkının sadizmini özellikle üzerine çeken Ermeni-Apostolik ruhban heyeti çoktan öldürülmüştü.

İslamlaşma baskısı 1915'ten itibaren daha da ağırlaştırıldı. Hristiyan yetimhaneler ve yardım kuruluşları, 1917'ye kadar hükümetin Ermeni öğrencileri, mahmileri, kadınları, 3 yaşın altındaki kız ve erkek çocukları Türkleştirmesine ve daha büyük erkek çocukları öldürmesine ve Türk yetimhanelere yerleştirmesine karşı boşuna mücadele etti. Ermeni askerlerin eşleri ise zorla Müslümanlarla evlendiriliyordu.

Daha o zamanlar İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği, 4 Ekim 1916 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan 2.5 milyon Ermeniden 2 milyonunun sürüldüğünü ve bunların 1.5 milyonunun öldüğünü tahmin etmişti. 1877 ile 1922 yılları arasındaki süre dikkate alındığı zaman, 45 yıl içinde 2 milyondan fazla kurban verilmiştir.

3. Ermenilere Soykırım ve Holocaust

1915'teki soykırımda, Alman nasyonal sosyalistlerinin gerçekleştirecekleri toplu yok etme yöntemleri, 25 yıl önce uygulandı; çalıştırarak yok etme, kurbanları hayvan vagonlarında taşımak ve insafsız tıbbi deneyler. Bu bağlamda, Ermeni askerlere ve sivillere tifo virüsü aşılandı, Trabzon'da Ermeni çocuklar "hamam" süsü verilmiş

odalarda zehirli gazla öldürüldüler. Görünen o ki, Adolf Hitler, Türklerin soykırımı hakkında çok iyi bilgi edinmekle kalmamış (onun eski danışmanı Von Scheubner-Richter o zaman Erzurum'da Alman konsolos yardımcısıydı), o soykırımı örnek almıştı. Polonya'ya saldırmadan çok kısa bir süre önce Hitler, 22 Ağustos 1939 tarihinde "aşağı insan Slavlar"ın yok edilme planına karşı kaygıları olan ordu komutanlarına hitaben yaptığı konuşmasında, dünya vicdanının unutkanlığına işaret ederek, "bugün Ermenilerin öldürülmesinden kim söz ediyor" dedi. Ermenilere yapılan soykırım ile holocaust arasındaki benzerlik kitaplarda tartışılıyor. Bir yandan Holocaustun tartışılmaz olması ve eşsizliği belirtilirken, bir yandan da iki soykırım arasındaki yapılaş benzerlik ve farklılıkları vurgulanıyor.

4. Alman İmparatorluğu'nun 1915'te Ermenilere Yapılan Soykırımdaki Rolü

1.Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin askeri müttefiki olan Almanya'nın, Ermenilerin yok edilmesini desteklediği, hatta bizzat harekete geçirdiği ihtimalini, sadece düşmanları Fransa ve İngiltere değil, müttefiki olan Türkiye'de kabul ediyordu. Jön Türklerin sorumlu lideri, dikkatleri kendi suçundan başka yöne çeken bu tür iddialardan memnun oluyordu. Almanya, en azından Dışişleri Bakanlığındaki sorumlular, soykırımın asıl sorumluluğunu taşımamakla birlikte, yine de suskun kalıp, kısmen izin verdikleri için suçludurlar. Türkiye'ye verilen protesto notalarında, Konstantinapol'deki Alman Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığının iznini almıştı. Yüksek çıkarlara dayalı Almanya-Türkiye ittifakının bundan zarar görmemesine büyük dikkat gösteriliyordu. Bu nedenle Kayzer dönemindeki Türkiye politikasında ekonomik mali yaptırımlara başvurulmuyordu.

Osman ordusunda görev yapan çok sayıda Alman askeri görevli, Türk askerinin bu eylemine aktif olarak da katılmıştı. Örneğin 1915 yılında Musa Dağına sığınan Ermeni köylüleri kuşatan Türklere Alman subay komuta ediyordu. Ekim 1915'te Urfa'daki Ermeni semtinin kuşatılmasını, Suriye'deki Alman Kurmay Eberhard Graf Wolfskeel von Reihelberg yönetiyordu. Mart 1915'te Türk birliklerinin Zeytun'a gönderilmesi emrini de bir Alman subay verdi. Almanya'daki Ermeni imajı epey olumsuzdu. O zamanlar çok sayıda Alman için Ermeniler siyasi açıdan güvenilmez,

azılı düşman Rusya'ya yakınlık gösteren ve hatta onlarla anlaşılan bir halktı. Bu halkın devrimci savaşçıları anarşist ve huzur bozucu suçlu kişiler olarak değerlendiriliyordu.

Ermeniler, komşularını pervasızca soyan, büyük nefret kazanan ve kendi sürgünlerine neden olan Küçük Asyalı (Anadolu) Yahudi tefeciler olarak görülüyordu. Bu çok katı ve karikatürleştirilmiş görüntü, 1.Dünya Savaşındaki basın sansürü nedeniyle değişmiyordu. Sansür, kovuşturma haberlerinin yayınlanmasını yasaklıyor, bu konudaki bilgiler sadece yurt dışından veya Johannes Lepsius'un Almanya'da yasadışı yayımladığı ünlü "Gizli Rapor" gibi yayınlardan edinilebiliyordu.

Avrupa ülkeleri, Ermenilerin durumu hakkında daha iyi bilgilere sahipti. Ancak 19. yüzyıldaki gibi Yunanlıların, Sırp'ların ve Polonyalıların bağımsızlık mücadelesine verilen coşku ve destekten eser yoktu. Gerçi İngiltere ve Fransa, işlenen suçu kınıyor, fakat yaptırıma başvurmaktan ve caydırıcı önlem almaktan kaçınıyorlardı. 1915'te Ermeniler ölüme giderken, Avrupalılar cephelerde birbirlerini boğazlamakla meşgullerdi. Ermeni soykırımı dünyanın gözü önünde cereyan eden Yahudi soykırımından 25 yıl önce gerçekleşti.

KAYNAKÇA

1. Benz, Wolfgang, 20. Yüzyılın Düşünce Kategorisi Olarak Yok Etme, Dabag, Mihran/Platt, Kristin (yayımlayan), Soykırım ve Modern, Band 1, 20. Yüzyıldaki Kolektif Şiddetin Yapısı, Opladan, 1998, s.123-124.
2. Bock, Ulrich, Gürcistan ve Ermenistan: Sovyetler Birliği'nin Güneyindeki İki Hıristiyan Topluluğu, 1988.
3. Dabag, Mihran, Jön Türklerin Vizyonu ve Ermeni Soykırımı, Dabag, Mihran/Platt, Soykırım ve Modern, Band 1, 20. Yüzyıldaki Kolektif Şiddetin Yapısı, Opladan, 1998, s.153-205.
4. Grosser, Alfred, İnsanlığın Öldürülmesi-Halkların Hafızasındaki Soykırım, Münih, 1990.
5. Mahe, Jean-Pierre, Ermenistan: Ülke, İnsanları ve Tarihi, Ermenistan-5000 Yıllık Sanat ve Kültür, Yayımlayan Von Luseum Bochum ve Ermeni Araştırmalar Vakfı, Bochum 1995, s.9-18.

6. Melson, Rober, Ermeni Soykırımı ve Holocaust, Stig Förster/Gerhard Hirschfeld (yayımlayan), Modern Tarihin Soykırımı, Tarihi Barış Araştırmaları Yıllığı, Münster, 1999.

7. Oganessjan, Geworg, Ermenistan, Moskova, 1987.

8. Partsch, Karl Josef, Ermeni Sorunu ve Birinci Dünya Savaşı Sırasında Uluslar Arası Hukuk Andre Mandelstamm'ın Etkisiyle, Dabag, Mihran/Platt, Kristin (yayımlayan), Soykırım ve Modern, Band 1, 20. Yüzyıldaki Kollektif Şiddetin Yapısı, Opladan, 1998, s.338-346.

9. Sanders, Wilm (yayımlayan), Ermenistan-Büyük Miraslı Küçük Halk, Katolik Akademisi, Hamburg, 1989.

10. Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Yıllığı, 1948-49, New York, 1949, s.959-960.

EK-10**ALMANYA FEDERAL MECLİSİNE SUNULAN İMZA KAMPANYASI METNİ¹**
SOYKIRIMI MAHKUM ETME ZAMANIDIR

Hükümete bulunan Türk milliyetçi partisi “İttihat ve Terakki Komitesi”, 1914-1918 yılları arasında zorla göç ettirme, sürgün ve örgütlü soykırımlarla Küçük Asya’yı Türkleştirme politikası yürüttü. 1923 yılında Lozan Antlaşması imzalandığında, Ermeniler, Rumlar, Arap ve Arami Hıristiyanlardan (Süryani Ortodokslar, Nasturiler, Keldaniler) oluşan 5 milyonluk Hıristiyan nüfusun hemen hepsi ortadan kaldırılmıştı. 1916’da Kürtlerin ilk zorla iskanı gerçekleştirildi.

“Genç Türkler” 1915 yılında Ermeni nüfusu sistematik olarak yok ettiler. Dünya savaşı ve parlamentonun kapatılması, soykırımı kolaylaştırdı: Birkaç hafta içinde Ermeni aydınları ve siyasal sözcüleri yakalandı, işkenceden geçirildi ve öldürüldü. Ayrıca diğer erkekler kitlesel olarak katledildi ve kadınlar ile çocuklar yanında yaşlılar da yüzlerce kilometre uzaklıktaki çöl bölgelerine yayan olarak sürüldü. Açlık ve salgın hastalıklar içindeki ölüm yürüyüşü, başlıca yok etme aracı oldu. Almanya’nın 1916 yılı Ekim ayındaki Konstantinapol elçisinin değerlendirmesine göre, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan 2.5 milyon Ermeniden 1.5 milyonu katledildi.

“İnsan Haklarına Karşı İşlenen Suç” kapsamı içindeki Ermeni soykırımı, Den Haag Savaş Düzenlemesi Önsöz’ündeki Martin Şartı (1899,1907) gibi uluslar arası antlaşmaları ihlal ediyor. Büyük Britanya, Fransa ve Rusya’nın, Türk devlet yöneticilerini savaş sonrasında uluslar arası bir savaş mahkemesinde yargılama tehdidini içeren, 24 Mayıs 1915 tarihindeki “İnsani Müdahalesi”, devletler topluluğunun bir soykırımı önlemeye yönelik ilk girişimidir. Ancak bu suç cezasız kaldığı için, Ermeni soykırımının devamı geldi. Ermeni soykırımı ile Avrupalı Yahudilerin yok edilmeleri arasında nedensel bağlantılar ve paralellikler bulunuyor.

---

¹ *Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu*, Tarihler-Belgeler-Kararlar, Kaynak Yayınları, 2 nci Basım, İstanbul, 2001, s.251.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten bu yana bütün hükümetler 1915 jenosidi gerçeğini reddettiler. Türkiye hükümetlerinin sürüp giden inkarcılığı, Ermeni halkının kuşaklardan beri uğradığı en ağır manevi zararlara katkıda bulunuyor.

Almanya, Osmanlı Türkiye'si ile oluşturduğu askeri pakt nedeniyle hem Türk hem de Ermeni tarihi içinde özel bir yere sahiptir. Hemen hemen bütün vilayet merkezlerindeki konsoloslukları, Ermenilerin yok edilmesinin bütün aşamalarını, Türklerin savaşta düşmanlarının diplomatlarından daha iyi belgeleyebildiler. Tek tek bazı Almanlar, Osmanlı ordusunun mensupları olarak, sivil Ermeni halka karşı askeri hareketlere kumanda ettiler. Alman İmparatorluğunun devlet yönetimi, "yüksek çıkarları" uğruna soykırıma göz yumdu, Türkiye haberlerine askeri sansür koydu. İlk Alman Cumhuriyeti döneminde, katliamın baş sorumlusu olan bazı Türk parti ve devlet yöneticileri, kendi ülkelerinde sava suçları ve Ermenilere soykırım uygulamaları nedeniyle 1919 yılında idam cezasına mahkum edilmelerine rağmen, Almanya'ya kaçtılar. O zaman Almanya'da Türklerin iade talebi inkar edildiği için Ermeni soykırımının yargılanmasına ilişkin ilk ve biricik girişim engellendi.

Federal Almanya, ülkeleri dışında yaşayan en kalabalık Türk topluluğunun ve Ermeni kökenli Alman vatandaşlarının yurdudur. Bu dilekçeyi imzalayanlar, onlar adına, Federal Cumhuriyetin Devlet Başkanı ile Almanya Federal Meclisi Başkan ve Üyelerine başvururlar.

- Ermenilere uygulanan soykırım olgusunu tanıyınız! Dünya Kiliseler Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Arjantin, Belçika, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Lübnan, Rusya Federasyonu, Uruguay ve Kıbrıs parlamento ve senatoları gibi uluslar arası ve ulusal mercileri örnek alınız. Papa II. Johannes Paul da katliamı tanımıştır.

- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve yasama organından, tarihi soykırım olgusunu tanımasını ve böylece Avrupa Parlamentosunun 3 Haziran 1987 (Temmuz olacak) günü aldığı "Ermeni Sorunu Üzerine Siyasal Çözüm Kararı"nda saptadığı Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik şartına uymasını talep ediniz. Böylece Ermeni soykırımı kurbanlarının mirasçılarının haklarının yeniden sağlanarak adaletin yerine

getirilmesine katkıda bulununuz. 20. yüzyılı “soykırım yüzyılı” haline getiren suç-
cezasız kalma-tekerrür kısır döngüsünün kırılmasına yardım ediniz.

Yine, bu kararla, Türkiye’deki demokratikleştirme süreci yanında, kendi vatanlarında geçmişle hesaplaşmaya giriştikleri için ceza kovuşturmasına uğrayan Türk vatandaşlarını destekleyiniz. 1915 soykırımının Türk Hükümeti tarafından tanınması, Ermeni-Türk ilişkilerinin düzeltilmesine ve bölgede yumuşama ile barışa katkıda bulunan güven verici önlemlere katkıda bulunacaktır.

İlk İmzacılar :

- Almanya’daki Ermeniler Merkez Konseyi
- Ermenistan Haberleşme ve Belge Merkezi
- Ermeni Sorunları Enstitüsü
- Tehdit Altındaki Halklar Topluluğu Ermeni Eşgüdüm Grubu
- Wolfgang Gust (yazar, yayıncı)
- Ashot Amirjanian (Redaktör, Hür Berlin Radyosu çalışanı)
- Dr. Katharina Derderiyan (Program koordinatörü)

İmzaların yollanacağı adres: Tesa Hofmann, Mainauer Str.9, 11, 12161 Berlin.

EK-11

**LOZAN'DA TÜRKİYE İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA
İMZALANAN 6 AĞUSTOS 1923 TARİHLİ ANTLAŞMA¹**

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HARİCİYE VEKÂLETİ

Türkiye İle Amerika Dûvel-i Müttehidesi Beyninde Münakid

Muahadename

ve

İade-i Mücrimin Muahedenamesi

6 Ağustos 1339 –1923

---

¹ Erdal Açıkse, “Lozan’da Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Antlaşma”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Mayıs 1998, Yıl:11, S:21den Ayrı Basım, Ankara, 2000.

Türkiye
ve
Düvel-i Müttehide-i Amerika

Hukuk-u düvel esâslarına ve bir mütekâbiliyet-i tamme kâ'idesine muvafık olarak tebalarının mütekâbilâ toprakları üzerinde şerâ'it-i İkâmetlerini tanzim ve münâsebât-ı şehbenderi ve ticariyelerini i'âdeten te'sis etmek arzusuyla mütesâviyen mütehassis olarak, bu maksadla bir mü'ahede akdine karar vermişler,

ve murahhasları olmak üzere:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hariciye Vekili ve aynı mecliste Edirne me'busu İsmet Pâşâyı,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Sıhhiye ve Mu'avenet-i İctima'ie Vekili ve aynı mecliste Sinob me'bûsu Doktor Rızâ Nûr Begi,

ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sabık İktisâd Vekili ve aynı mecliste Trabzon me'bûsu Hasan begi

ve

Amerika düvel-i müttehidesi hükümeti:

İsviçre konfedarasyonu nezdinde fevka'l-'âde murahhası ve orta elçisi Josef (Cozef) K. Garuviyi ta'yin etmişlerdir.

Maşarün-ileyhüm usulüne muvafık görülen salâhiyetnâmelerini ba'de'l ibraz ahkâm-ı atıyeyi kararlaştırmışlardır.

Madde: 1

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynin herbiri kendi arazisi üzerinde diğer tarafın me'mûrîn-i diplomasiyesini kabul etmeği ta'ahhûd eder; bunlara, hukuk-u düvel esâsâtına

muvafık olarak diğerk herhangi bir devletin mu'mûrin-i diplomasıyesine bahş edilmiş veya edilecek mu'âmele kadar musa'id bir mu'âmele mütekabiliyet şartıyla, bahş olunacaktır.

Madde: 2

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideyn Türkiyede ecnebilerin gerek Türkiyeye duhûl ve orada meks hususunda, gerek vergi ve 'adliyye 'â'id umur-u mu'âmelâtda tâbi' oldukları usûle dâ'ir olan kapütılasyonların ve yine kapütılasyonlardan mütevellid usûl-u maliye ve iktisâdiyenin tamamen mûlğa olduğunu beyan ederler.

Madde: 3

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden herbirinin teb'ası taraf-ı diğerk arazisine duhûl ve orada ikâmet hususunda serbest-i tami hâ'iz olacaklar ve bina'en 'aleyh memlekette mer'i kavânin-ü nizâmâta tevfi ken güdüb gelebilecekler ve orada meks edebileceklerdir.

Teb'a-i mezkure, memleket teb'asına tahmil olunun şerait dâ'iresinde, malları ve şahısları için kukûk-ı 'umûmiye-i düvele muvafık olarak, himaye ve emniyet-ı müstemireye mazhar olacaklardır.

Teb'a-i mezkure kavânin-i mahalliye tarafından bi'l-cümle ecnebilere men'edilmiş olmayan hernev' meslek, san'at ve ticârete kavânîn ve nizâmât-ı mer'iyeye muvafık olarak büa mâni sülûk edilebileceklerdir.

Teb'a-i mezkure teb'a-i mahalliye misillü ve memlekette mer'i kavânîn ahkâmına tevfi ken her nevi' emvâl-ı menkule iktisâb, temellük ve tasarruf etmek hakkını hâ'iz olacaklardır. Gayr-ı menkûlâtın iktisâb, temellük ve tasarrufu hususunda tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin teb'ası diğerkinin arazisi üzerinde, mezkûr ğayr-ı menkulâün kâ'in oldukları mahaller kavânini ile 'ale'l-'umûm ecnebilere bahş edilmiş olan mu'âmeleden, mütekabiliyet şartıyla, müstefid olacaklardır, binâen 'aleyh ğayr-ı menkûlâta sâhib ve müste'cir olabilecekler ve ebniye inşâ etmek ve onları ikâmetgâh olarak yahut işbu mu'âhede ile müsâ'ade edilmiş olan herhangi bir maksad için isti'mâl etmek hakkını hâ'iz olacaklardır, intihâb gerdeleri olan adamları istihdam edecekler ve anifüz-zikr hukûkdan her hangi birinden istifa'deye müte'allik veyahud istifâde için elzem olan her şeyi yapabileceklerdir.

Teb'a-i mezkure kavânîn ve nizâmât-ı mahalliyeye ri'âyet şartıyla, tam bir serbesti-i vicdan ve ayine mazhar olacaklar ve kavânîn ile müesses-i derecât-ı kazanın kaffesinde hukuklarının gerek ta'kîb ve gerek müdâfa'ası için memleket muhâkimine serbesti-i murâca'atları olacaktır.

Bundan başka usûl-u muntazama-i kanuniye dâiresinde olmaksızın ve 'âdilâne bir tazminat verilmeksizin emval ve emlâklarından mahrum edilmeyeceklerdir.

Madde: 4

Türkiye veyahud dûvel-i mûttedede-i Amerika kanunlarına tevfikeyen her birininki kendi arazisi üzerinde teşekkül eden ve merkez idareleri teşekkül ettikleri memleket dâhilinde bulunan komandit şirketleri veyahud sa'ir şirkât ve cem'iyât-ı ticariye, sana'iyeye ve mâliye (nakliyat ve sigorta şirketleri de dâhil olmak üzere) diğer memleket tarafından, bu memleket kavâmînine mugayir makâsid ta'kib etmemek şartıyla tanınacaklardır. Firkat ve cem'iyât-ı mezkure tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin teb'asına üçüncü madde mucibince tarafı diğer toprağında bahş edilen emniyet ve himayenin 'aynı emniyet ve himayeye müstehak olacaklardır. Kanunen müesses derecât-ı kazânın kaffesinde gerek ta'kîb ve gerek müdâfa'a-i hukuk için kavânîn 'âidesi ahkâmına tevfikeyen muhakeme serbesti-i mûrâca'at hakkına ha'iz olacaklardır.

Maru'z-zikr şirket ve cem'iyetler, memleketde mer'i ahkâm-ı kanûniyeye muvafik olarak her nevi' emvâl-ı menkule iktisâb, temellük ve tasarruf edebileceklerdir. Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin teb'asından olan şirkât ve cem'iyât-ı mezkure ğayr-ı menkûlâtın iktisâb, temellük ve tasarrufu ve envâ'i muhtelif-i ticâret ve sanayi in icrasına salahiyet hususlarında, taraf-ı diğerin toprağında kavânîn-i mahalliyeye ile 'umûmen ecnebi şirkât ve cem'iyât-ı mümâsilesine bahş edilen mu'ameleden mütekabiliyet şartıyla müstefid olacaklardır. Furası mukarrerdir ki mevzu-ı bahş olan şirket ve cem'iyetler intizâm-ı 'âmmeden olan ahkama ri'âyet kayd u şartıyla mu'âmelerini serbestçe ifâ edebileceklerdir.

Madde: 5

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin üçüncü ve dördüncü maddelerinde zikr olunan teb'a, şirket ve cem'iyetleri tarafından işgal olunan mesâkin, antrapo, san'athâne, mağaza ve sâ'ir mebâni içinde taharriyat ve duhûl-u büyüt ve bu mebâni ve mahallerdeki defatır, evrak ve hesabatın tetkik veya mu'ayenesi keyfiyetleri taraf-ı diğerin arazisi üzerinde ancak teb'a-i memleket hakkında kavânîn, nizâmât, varidat ile emrolunan şerâ'it ve eşkâl tahtında icra olunabilecektir.

Madde: 6

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin teb'ası taraf-ı diğer toprağında hava veya deniz üzerinde hıdmet-i mecbure-i 'askeriyeye tabi' tutulmayacaklar ve hıdmet-i 'askeriyeye bedel olan kaffe-i tekâlîfden mu'âf olacaklardır.

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin taraf-ı diğer arazisi üzerinde teesus veya icrâ-yı fa'âliyet eden teb'asına ve bu teb'anın işbu diğer taraf arazisinde kâ'in emval, hukuk ve menâfi'ine ve keza tarafeyn-i 'aliyeyn-i 'akideynden birinin kavânîni dâ'iresinde teşekkül ve taraf-ı diğerin arazisi üzerinde teesus ve icrâ-yı fa'âliyet eden şirketlere filiallere şub'e veya acentelere hâl-ı harbde bile olsa bir güne istikraz mecburi veya servet üzerinden ifrâz-ı istisnâ'i tahmil olunmayacaktır.

Madde: 7

Her ne mâhiyetde olursa olsun rüsum, vergü ve tekâlîfin tehmîl-u ve tahsilinde ve bu gibi rüsum, vergü ve tekâlîfden mu'afiyet hususuna tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin taraf-ı diğer arazisi üzerinde bulunan veya ikâmet eden tebasına tab'a-i mahalliyeinin 'aynı mu'âmele bahş olunacaktır.

İdâre-i merkeziyeleri tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin arazisi üzerinde bulunubda taraf-ı diğer arazisi üzerinde mu'âmele yapan ve dördüncü maddede zikri geçen şirket ve cem'iyetler her nevi' rüsum, vergü ve tekâlîfin tahmü ve tahsilinden ve bu gibi rüsum, vergü ve tekâlîfden mu'afiyet hususunda bil'-umûm ecnebi şirkât ve cem'iyât mümaselesine yapılan mu'amelenin 'aynına mütekabiliyet şartıyla müzhir olacaklardır. Ma'a mafih şurası mukarrerdir ki bu maddenin ahkâmı devlet tarafından

te'sis olunan müessesât ile bir hıdnet-ı 'umûmiye ifâ eden imtiyâzât-ashâbına bahş olunan mu'âfiyâtden istifâde talebinde bulunmak için hüccet olarak der meyan olunamaz.

Madde: 8

Ahkâm-ı şahsiye ve hukûk-ı 'â'ile hususlarında (Nikâha, menâhic-i tezevvuciyeye, talâka, tefrîk-i ibdana, cihâze, übüvete, bunüvvet, tebenniye, ehliyet-i eşhasa, riîşde, vesayete, kayyimliğe, hacre müte'allik mesâ'il dahi dâhil olduğu halde) ve menkûlât hususunda Bihasebi'l-' Vasiyye hakkı ile taksim ve tasfiye-i irsde Türkiye'de bulunan Amerika düvel-i müttehidesi teb'a-i gayr-ı müslimesi düvel-i müttehidenin veya düvel-i mezkûreye mensûb sahâhiyetdâr bir devletin, arazi veya müstemlekenin Türkiye haricinde vaki' mehâkim-i milliyesinin veya diğer davâ'ir-i milliyesinin kazasına hasren tâbi' olacaklardır.

İşbu hükm şebenderlerin hukûk-u düvel veya husule gelebilecek itilafat-ı husûsiye mucebince nüfûs vukû'anna müte'allik mesâ'ilde hâ'iz oldukları hukuka ve nede Türk mehâkiminin da'vâda tarafeyni teşkil edenlerin mehâkim-i milliyesine veya diğer deva'ir-i milliyesine tâbi' olacağı ber vechi bâlâ tanınmış olan mesâ'ile müte'allik delâ'ili talep ve ahz etmeleri hakkına halel getirmez.

Birinci fikra ahkâmına muhalif olarak fikra-ı mezkûrede bahs olunan mesâ'ilde da'vâda tarafeyni teşkil eden kâffe-i eşhas tahriren Türk mehâkiminin kazasına ittiba ederlerse mehâkim-i mezkûre 'aynı veçhile salâhiyetdâr olacaklar ve marûz'-zıkr tarafeynin kan-un-u millîlerine tevfikeyn hükm vireceklerdir. Salâhiyet-i 'adliyyeye müte'allik bi'l-'umûm mesâ'il anfü'z-zıkr ahkâm kayd-ı ihtirâzisi tahtında hukûk-u düvel kava'idine tevfikeyn hal olunacaktır.

Madde: 9

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideyn memâiki beyninde, serbesti-i ticâret ve seyr ü sefâ'in mevcûd olacaktır. Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden herbirinin teb'ası, en ziyâde mazhar müsâ'ede millet teb'asıyla siyyânen taraf-ı diğerin hudûd memâliki dâhilinde kâ'in olub ecnebi ticâret ve seyr ü sefâ'inine kûşâde bulunan bütün mevâki', su ve

limanlarına sefâ'in ve humûleliryle serbestçe gelebileceklerdir. İşbu mu'âhedenin hiç bir hükmü linfeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden biri veya diğerinin, kendisi için münâsib göreceği şera'it tahtında hayat-ı beşeriye, hayvaniye yahud nebâtiyeyi muhafazaya mahsûs sıhhi mâhiyetde memnu'ât veya tahdîdât kezalik kavânîn-ı zabta ve rusûmiyenin icrasına mütedâ'ir nizâmat vaz'etmek hakkına tahdîd eder sûretde tefsir edilmeyecektir.

Tirafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin yahud diğerinin sancağını hâmil ticâret gemilerine yahud eşhasa 'â'id bulunan sâ'ir sefâ'ine diğer taraf-ı 'âli-i 'âkid arazisi dahilinde ticaret-i ecnebiyeye küşâde herhangi bir limana humûlelerinden ba'zı aksamını çıkarmak ve humulelerinin mütebâkiyesi ile 'aynı arazinin ticaret-i ecnebiyeye küşade diğer herhangi bir limanına mütevecihen 'aynı şera'it dâhilinde millî sefâ'inin te'diye edeceğinden başka veya daha yüksek tonilata yahud liman rüsumu te'diye etmeksizin seyahatlerine devam etmeleri hususunda müsâ'ade olunacaktır,

Kezalik mezkûr sefâ'inin 'aynı bir 'azimet seyahati esnasında muhtelif limanlardan hamule olmasına müsâ'ade olunacaktır. Ma'a mâfih şurası mukarrerdir ki kabotaj tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynin her birinin kavânînin tevfiiken tanzim olunacağından tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynin sularında kabotaj icrası ne bu maddenin ahkâmında ne de işbu mu'âhedenin diğer hiç bir hükmünde kasd edilmiş değildir.

Madde: 10

Amerika dûvel-i müttehidesinin ticâret-i sefine ve teyyareleri ve harb sefine ve tayyareleri 24 Temmuz sene 1923 tarihinde Lozanda imza edilen Boğazlar mukavelenamesiyle seyr,i sefâ'in ve mürura müte'allik olarak te'sis olunan kava'ide tevfiik hareket ederek, Çanakka'la boğazında, Marmara denizinde ve Karadeniz boğazında en ziyâde na'il-i müsâ'ade olan ecnebi milletin mümasil sefine ve teyyareleri ile seyânen seyr ve murur-u serbesti-i tamından istifâde edeceklerdir.

Madde: 11

Tarafeyn-i 'âliyen-i 'akdeynden birinin arazisine diğerinin arazisinden neş'et-i vürûd eden mahsulât veya ma'mûlâtдан herhangi bir maddenin idhâlinde en ziyâde mazhar-ı müsâ'ade milletin 'aynı mevâdi üzerine vaz'edilen veyahud atiyen vaz'edilecek

olan rüsumdan başka veya daha yüksek hiç bir resm vaz' olunmayacaktır. Kezalik-i tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin arazisinde, diğerinin arazisine gönderilecek herhangi maddenin ihracında, 'aynı mevâdın diğer herhangi bir ecnebi memleketine ihracında mevcu' veya atiyen vaz'edilecek olan rüsumdan başka veya daha yüksek hiç bir resm istifa edilmeyecektir. Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin arazisinden neş'et ve vürûd eden mahsulât veya ma'mûlâtından herhangi bir maddenin diğerinin arâzisine mütevecihen ihrâc veya oradan celbi suretiyle ithalinde en ziyade mazhar-ı müsade milletın memâsil-i mevâdına siyyanen tatbik edilmeksizin hiç bir memnu'iyet, tahdîdât veya herhangi bir şart dahi vaz'edilmeyecektir.

Her nevi' ithalât veya ihracât rüsumunun mikdâr ve suret-i cibâyeti hususunda tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her biri diğerinin sefâ'in ve emti'asını, üçüncü bir devletin sefâ'in ve emti'asına bahsedilen veyahut edilecek olan kaffe-i müseadat ve teshilattan -bunların mezkur devlete meccanen veya ivaz teşkil edecek bir muamele-i mutakabileden dolayı bahs edilmiş olması nazarı itibara alınmaksızın- istifade ettirmeyi taahhüt eyler. Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden biri tarafından üçüncü bir devletin sefâ'in ve emti'asına atiyen bahş edilecek olan salifü'z-zikr müsâ'adât ve teshilâtdan her biri 'ayn-ı zamanda ve şartsız, talebsiz ve 'ivazsız taraf-ı diğerin sefâ'in ve imti'asına siyyanen bahş edilecektir.

İşbu maddenin ahkâmı 11 Kanûn-i evvel 1902 tarihinde Amerika düvel-i müttehides ile Küba arasında mün'akıd ticâret mukavelenamesi ahkâkına tevfiikan Amerika düvel-i müttehidesince Küba ticaretine bahsedilen veya Amerika Düvel-i müttehidesi ile Küba arasında atiyen 'akd olunacak diğer herhangi ticâret mukavelenamesiyle bahş edilecek olan mu'ameleye ve keza Amerika düvel-i müttehidesinin, kavani-i mevcude veya müstakbele mucibince Panama Kanalı mıntıkasıyla yahud kendi mülhakatından herhangi birisiyle olan ticâretine şâmil değildir.

'Aynı suretle bu maddenin ahkâmı Türkiye ile 1914 harbi neticesinde 'Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan memleketler arasında gümrük ta'rifesi ve 'aliü'l-umûm ticari diğer bütün husûsutta mevcûd veya atide te'sis edilecek menâfi' ve müsâ'adât-ı mahsûsuya ye kezalik Türkiye ile hem hudûd bir devletle olacak hudud ticaretine şâmil değildir.

Madde: 12

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin arazisinden neş'et ve vürûd eden eşya diğerinin arazisinde istihlâk, aksiz ve akturuvâ rüsumunun veyahud idâre-i mahalliyeler canibinden istifa edilen diğer herhangi bir resmin tahmil ve tahsilinde mukabele şartıyla bu husûsda en ziyâde müzhar müsâ'ade olan milletin 'aynı veya mümasil eşyasına bahş edilen veya edilecek olan mu'amele kadar müsâ'id bir mu'âmeleye nâ'il olacaktır.

Madde: 13

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin arazisinden neş'et ve vürud eden mahsulat ve ma'mulât, taraf-ı diğer arazisinde, transit rüsumu, ambarlama mükelefiyâtı ve sâ'ir teshîlât durubak mebaliği hususundan en ziyâde mazhar-ı müsâ'ade olan millet emti'asının tabi' olduğu mu'âmelenin 'aynına tabi' olacaktır.

Madde : 14

Hükümetin, me'mûrîn-i hükümetin, eşhâs-ı husûsiye, cem'iyât veya her nevi' mü'essesâtın nâm ve menfa'atine olarak cibâyet edilen tonilato, liman, klavuzluk, fener ve karantina resimlerinden hiç biri yahud herhangi bir nâm altında olursa olsun diğer mümasil ve mu'âdil hiç bir resim memleketlerden birinin arazisi dahilindeki limanlarda 'aynı şerâ'it tahtında bulunan millî sefâ'inden siyyanen ahz edilmedikçe, diğer memleket sefâ'ininden istifa edilmeyecektir. Böyle bir mu'âmele-i mütesaviye her iki memleket sefâ'inine, karşuluklu olarak, her nereden gelebilirlerse gelsünler ve gideceklerini mahal her neresi olursa olsun, mütekaabilen tatbik edilecektir.

Madde : 15

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin sancağını hâmil olan ve ispat-ı tabi'iyet için kendi kavânîni mucibince matlub evrakı bulunan ticaret-i sefâ'ini ve eşhasa 'â'id sâ'ir sefâ'in, gerek diğerinin karusularında gerek açıkdenizde, sancağını taşıdıkları tarafın sefâ'ini gibi 'add edileceklerdir.

Madde: 16

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin teb'ası taraf-ı diğer arazisi üzerinde kavânîn-i mahalliye ile muayyen usûl ve merasime tevfiik hareket ederek ihtira' berâtları, tersîmât, 'alâmât-ı farika, müsecel ünvanlar model ve patronlar hususlarında en ziyâde mazhar-ı müsâ'ade millet teb'asının 'aynı himayeden istifâde edeceklerdir.

Madde: 17

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her biri şebender me'mûrları kabulünde mahzur bulunan mevâicî' müstesna olmak üzere kendi toprağındaki bi'l-'umûm limanlara, şehirlere ve mevki'lere taraf-ı diğerin me'mûrîn şebenderisini (baş şebenderler, şebenderler, şebender vekilleri ve diğer şebender me'mûrları) kabul etmeğe mafakat eder. Maahaza mezkûr kayd-ı iltirâzi diğer her hangi bir devlete suret-i mütesâvide tatbik olunmaksızın tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden biri hakkında tatbik edilmeyecektir. Bir me'mûr şebenderi kendim ta'yîn eden tarafın teb'asından olmadığı takdirde işbu ta'yinden evvel diplomasi tarikiyle taraf-ı diğerin muvafakati istihsâl edilmiş olmak lâzımdır.

Madde: 18

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin me'mûrîh-i şebenderesi taraf-ı diğer toprağında en ziyâde nâ'il müsâ'ade milletin 'aynı derecedeki me'mûrlarının istifâde ettikleri veya edecekleri bi'l-'umûm hukuk, imtiyâzât, mu'afviyât ve istisnâ'i yâtdan mu'âmele-i mütekâbile şartıyla istifâde edeceklerdir.

Mezkûr me'mûrîn şebenderi kendilerini kabul eden memleketde münâsebet-i resmîyede bulunacakları kâffe-i me'mûrînün yüksek ri'âyetine müstehak olacaklardır.

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her birinin hükümeti kendilerini ta'yin eden memleket re'is-i devleti tarafından mümza ve mezkûr devletin büyük mührü ile mahtûm olub usûlüne muvafık bulunan bir ta'yîn emirnamesi ibraz edecek olan taraf-ı diğer me'mûrîn şebenderisine iktizâ eden tasdik-i me'mûriyet emrini meccânen teslim edeceklerdir, hükümetin tasvibi ile yüksek bir me'mûr şebenderi tarafından veya hükümet-i mezkûrenin salâhiyatdâr herhangi bir me'mûru canibinden usûli dâ'iresinde

ta'yin edilmiş madun veya vekü me'mûrîn-i şehbenderiyede 'aynı suretle kavânîn-i mahalliye mucibince vazife-i şehbenderilerini ifâya muktezi vesâ'iki i'tâ edecektir. Tasdîk-i memuriyet emrinin veyahud bunun yerine kâ'im olan herhangi bir vesikanın ibrazı üzerine maruz-zikr me'mûrîn-i şehbenderi ve vekil veya mâdûn me'mûrîn vazifeye dahil ve işbu mu'âhede ile mu'ati hukuk, imtiyâzât ve istisna'iyâtdan müstefid olabileceklerdir. Furası mukarrerdir ki tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her biri yalnız kendinin takdir etmek hakkı bulunacak olan esbâb-ı ciddiye binâen tasdik-i me'mûriyet emrini veya anın makamına kâim olan diğer herhangi bir vesikayı vermemek veya geri almak salâhiyetini muhafaza eder.

Mahall-i memuriyetinde mâdûm bir me'mûr bulunmayan bir me'mûr şehbenderinin vefatı, ifâ-yı vazifeye 'adem-i iktidarı veya gaybubeti hâlinde kâtibler veya kañçılarlar sıfat-ı resmileri evvel emirde hükûmet-i memlekete bildirilmiş olmak şartıyla vezâ'if-i şehbenderiyi muvakkaten idare edebileceklerdir. Vezâ'if-i şehbenderiyi idare eden bu eşhas idâre-i muvakkateleri müddetince asillere bahş edilen kaffe-i hukuk, müsâ'adât ve istisnâ'iyâtdan müstefid olacaklardır. Ma'a hazâ kendilerini ta'yin eden devletin teb'asından olmayan vekiller marû'z-zikr hukuk, müsâ'adât ve istisnâ'iyâtdan ancak vezâ'if-i şehbenderinin ifâsı hususunda muktezi olan derecede istifâde edebileceklerdir.

Madde: 19

Me'mûrîn-i şehbenderinin mütekâbilan kalemlerinin dışkapusu üzerine bu kalemlerin sıfat-ı resmiyesini gösteren münâsib bir yazı ile memleketlerinin armalarını ta'lîik edecektir. İşbu me'murlar her iki memleketin merkez hükümetlerindeki kalemler dahi dâhil olmak üzere kalemleri üzerine millî sancaklarını asabileceklerdir. Vezâ'if-i şehbenderinin icrasında müstamel her nevi' sefeneyede 'aynı suretle bu sancağı keşide edebileceklerdir. Kañçılaryalarla şehbenderlik kalemleri ve evrakı her vakit ta'arruzdan masun olacaktır. İşbu Kañçılaryaya ve kalemlerin kâ'in bulunduğu memleket me'mûrîni hiç bir hâlde oralara nüfuz edebiyeceklerdir. Kezalik memurin-i mezkure hiçbir bahane ile oralarda bulunan evrakı ve mevvad-ı saireyi tetkik veya zabt eyleyemeyeceklerdir. Kañçılaryalar ve şehbenderlik kalemleri hiçbir hâlde ilticâgâh yapılamayacaktır. Hiç bir me'mûr şehbenderi bir mahkeme huzurunda evrâk-ı

şehbenderiyi ibraza veya onların muhteviyatı hakkında şahadet etmeğe icbar eyleyemecektir.

Eğer bir me'mûr-ı şehbenderinin vezâ'if-i şehbenderiden başka iştiğâlâtı varsa işbu meşguliyetlere taakuk eden evrak ayrı bulundurulacaktır.

Madde: 20

Kendilerini ta'yin eden memleket teb'asından bulunan me'mûrin-i şehbenderi, kavânîn-i mahalliyenin cinayet olmak üzere tevsî veya öylece tecerrüm ettiği cürümleri irtikâb etmiş olmakla itham edilmiş olmaları hâil müstesna olmak üzere, maznûnen tevkif edilemeyeceklerdir.

Bir me'mûr-i şehbenderinin mevâd-ı cezâ'iyede, şahid sıfatıyla ispat-ı vucûd etmesi me'mûrîn-i 'adliye, itham ve müdâfa'a sahihleri tarafından talep olunabilir. Bu isbât-ı vucûd keyfiyeti vaki' şehbenderiye ve vezâ'if-i me'mûrîyete karşı vâcib olan kaffe-i ri'âyât-ı mümkün ile iltimas edilecektir. Me'mûr-i şehbenderi işbu talebe icâbed etmek lâzım gelir.

Me'mûrîn-i şehbenderi mevâd-ı hukûkiyede kendilerini kabul eden memleket muhâkiminin kazasına kendilerini ta'yîn eden devletler teb'asının 'aynı şerâ'it tahtında tâbi' olacaklardır.

İkinci fıkra da zikr edilenlerin ğayrı mevadda kendisini ta'yîn eden memleket teb'asından olan ve kazanç maksadıyla meşâğıl-i husûsiye icra etmeyen bir me'mur-ı şehbenderi bir muhakeme sırasında vezâ'if şehbenderisine ciddi sûretde mâni' olmaksızın yapmak mümkün oldukça bir-rızâ adâ-yı şahadet etmeğe borçludur. Ma'a hazâ ikâmetgâhında veya kaleminde ve vaki' şehbenderiye lâyük hürmet ile şifahen veya tahriren edâ-yı şahadet edebilecektir.

Madde: 21

Kendilerini ta'yîn eden memleketin teb'asından olan me'mûrîn-i şehbenderi ibâte-i 'askeriyeden ve askeri, bahri, idâri ve zâbitavi her güne hıdemâtdan müstesna olacaklardır. Kendilerini ta'yîn eden memleketin teb'asından olan ve ifâ-yı vazîfe ettikleri

memleketde kazanç maksadıyla meşâgil-i husûsiye icra etmeyen me'mûrîn-i şehbenderi ile bir şehbender hanenin müstahdemini ifâ-yı vazîfe ettikleri memleket toprağında kâ'in emvâl-i ğayr-ı menkûlenin tasarruf veya temellükü hakkında te'sîs edilenler veya işbu memleketde kâ'in olan veya kâ'in olduğu mefrûz bulunan her nevi' emvalden metehassıl varidata metrûh bulunanlar müstesna olmak üzere eşhas ve emval mevzû'-u bi'l-'umûm (millet, devlet, vilâyet, veya belediye) tekâlif-i bilâ vâsitasından ma'fuv olacaklardır. Kendilerini ta'yin eden memleket teb'asından olan me'mûrîn ve müstahdemin şehberleri vezâ'if şehbenderileri karşılığı olmak üzere aldıkları ma'âş, tahsisat ve ücret üzerinden vergü te'diye etmekden ma'fuv olacaklardır. Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin toprağında kain olub diğer tarafa aid bulunan ve hasren diplomasi veya şehbenderi bir maksatla istimal edilen arsalar ve mebani-i mahallin hidamat ve imarat-ı amme için talep edilen mükellefiyetlerden gayri kaffe-i tekalifden (millet, devlet, vilâyet ve belediye tekalifi) müstesna olacaktır.

Madde: 22

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden her biri diğer tarafın şehbenderlik kalemlerinin isti'mâl-i resmiyesine mahsûs olan kaffe-i eşyanın, yerleşmeğe mahsûs mevâdın ve malzemenin ma'fuvun idhâline müsâ'ade etmeğe ve kendilerini ta'yin eden devletin teb'asından olan me'mûrîn-i şehbenderiyi ve bunların kezalik anın teb'asından olan 'aileleri ile erkân-ı maiyetlerinden ikisini eşyâları ile ilk yerleşmeğe mahsûs bi'l-'umûm eşyâ-yı şahsiyeleri için, ma'fuvun idhâl imtiyazından istifâde etdirmeğe muvafakat eder. Ma'ahazâ tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin veya diğerinin kanunları mucebince idhâli memnu' olan hiç bir madde anın toprağına idhâl edilemeyecektir.

Şurası mukarredir ki ta'yin edildikleri memleketde kazanç maksadıyla meşâgil-i husûsiye icra eden me'mûrîn-i şehbenderi marii'z-zikr ma' fuyiyet imtiyazından istifâde etmeyeceklerdir.

Madde: 23

Me'mûrîn-i şehbenderi mütekâbilen havza-i me'mûriyetlerinde bu kabîl teşebbüsât için salâhiyetdâr olan millet, devlet velayet ve belediye memurlarına mezkûru me'mûrîn-i şehbenderiyi ta'yin eden devlet teb'asının mu'âhedât mucebince veya başka

sûretde hâ'iz oldukları hukukî te'min maksadıyla, mürâca'at edebileceklerdir. Bu hukukun ihlâli hâlinde şikâyet edebileceklerdir.

Eğer marü'z-zikr me'mûrîn bunların talebelerini is'âf etmezlerse tarîk-i diplomasiye mürâcâ'at muhik olabilecektir.

Madde: 24

Me'mûrîn-i şebenderi kendilerini ta'yin eden memleketin kavaninine tevfikeyen mütakâbilen havza-i me'mûriyetlerinde bulunan memleketleri teb'asının bi'l-nzâ verecekleri ifâdâu ve kezalik memleket-i mezkûreye mensûb bir sefinenin, kapudan, tâ'ife ve yolculuklarının bi'l-rıza verecekleri ifâdâtı ahz edebileceklerdir.

Me'mûrîn-i mezkûre mahalli me'mûrîn-i mahsûsatının (officiers ministeriels) salâhiyetine halel getirmeksizin memleketleri teb'asından biri 'Akideyden bulunan ve me'mûrîn-i mezkûrenin ifâ-yı vazife etdikleri memleketin ğayrı bir memleketde herhangi bir maksadla ibraz edilecek itlini mukâvelâtı tanzim, iştihâd, tevsik ve tasdik, edebileceklerdir. Me'mûrîn şebenderi memleketleri teb'asının bir devlet-i sâlise teb'asıyla 'akd etdiği mukâvelâta vaz'etdikleri imzaları 'aynı vecihle İntdlk edebileceklerdir.

Me'mûrîn-i şebenderi 'aynı veçhile memleketleri teb'asının vasiyete a'id tasarrufâtını, işbu tasarrufât onların ifâ-yı vazife etdikleri memleket toprağında ka'in emvâl-ı ğayr-ı menkûleye ta'alluk etmemek şartıyla tanzim iştihâd, tevsik ve tasdik edebileceklerdir.

Me'mûrîn-i şebenderi bundan başka mevzû'u kendilerini ta'yin eden memleket toprağında bulunan her cins emvalin fragı veya bu emvale külfetler tahmili hususlarından 'ibaret olan her nevi' vesaik-i muharrereyi ve kendilerini ta'yin eden memleket toprağında kâ'in emvale veya orada cereyan eden işlere müte'allık ve vahidü'l-taraf-ı senedât ile temellük senedatını ve vasiyete 'â'id tasarrufâtı ve mukâvelâtı, marü'z-zikr emvale ve işlere ta'alluk edüb hasren me'mûrîn-i mezkûrenin ifâ-yı vazife etdikleri memleket teb'ası tarafından yapılan vahidü't-taraf-ı senadât, temellük senedatı ve vasiyet tasarrufâtı ve itilafât dahi dâhil olmak üzere tanzîm, iştihad, tevsik ve dasdik edebileceklerdir.

Bu suretle yapılan senedât ve vesâ'ik ve bunların suret ve tercümeleri, bir me'mûr-ı şehbenderi tarafından resmi mührü ile usûlü dâ'iresinde tasdik edilince 'âkid tarafların toprağında, hâle göre, vesâ'ik-i asliye veya mıvver-i musaddaka olmak üzere mu'teber olacaklar. Memur-ı şehbenderiyi tayin eden memleketin usulü dâ'iresinde salâhiyetdâr bir kâtib-i 'adli veya diğeri bir me'mûr-ı 'âmi tarafından tanzîm veya iştihâd edilmiş oldukları halde hâ'iz olacakları kıymet ve te'sîrin 'aynı kıymet ve te'sîri hû'iz olacaklardır, ma'a hazâ işbu vesâ'ik icra edilecekleri memleketin kavanîn ve nizâmâtına tevfikten tanzîm ve iştihâd edilmiş olmak şarttır.

Madde : 25

Tarafeyn-i 'âliyeyen-i 'akideynden birinin teb'ası taraf-ı diğeri toprağında ma'rûf vârisleri olmaksızın veya vasiyetini icra edecek adamlar ta'yîn etmeksizin vefat ettiği takdirde 'alâkâdârâne ma'lûmât-ı mukteziye iblağ edilmek üzere salâhiyetdâr me'mûr-ı mahalliye sahs-ı mütevefânın teb'asından bulunduğu memleketin en yakîn me'mûr-ı şehbenderisini derhâl işbu vefâtdan haberdâr edecektir. Tarafeyn-i 'âliyeyen-i 'akideynden birinin teb'ası taraf-ı diğeri toprağında bilâ vasiyet vefat ederse mütevefânın teb'asından bulunduğu memleketin hin-i vefatında hazza-i me'mûrîyetinde ikâmet ettiği me'mûr-ı şehbenderisi, kavânîn-i memleketin müsâ'ade ettiği mertebede ve bir müdir ta'yîn ve idare mektûbları itâ edilmesine intizâren mütevefânın emvalini muhafaza ve himaye maksadıyla ter'uhde etmek hakkını hâ'iz olacaktır. Kavânîn-i mahalliye müsâ'ade ederse işbu me'mûr-ı şehbenderi veraset maddesinde salâhiyetdâr olan mahkeme veya diğeri dâ'ire tarafından müdir ta'yin olunabilecektir.

Teb'adan ölmüş birinin emvaline müdir olmağı kabul eden bir me'mûr-ı şehbenderi bi'l-'umûm tedâbîr-i mukteziye için kendi ta'yîninin sūdûr ettiği mahkeme veya diğeri dâ'irenin kazasına derûnunda emvâyı idare ettiği memleket teb'asının 'aynı derecede tâbi' olacaktır.

Madde: 26

Memleketleri sancağını hâmil sefâ'iri-i ticcâriye ve ediger sefâ'in-i husûsiyenin inzibât-ı dâhilisine müte'alhk ihtilâfâtı ancak me'mûr-ı şehbenderi ru'iyet edecekler ve her nerede olursa olsun sefine zâbitânı ile tâ'ifesi arasında geminin inzibatına 'â'id vuku'a

gelen hadiseleri, sefine ile işbu hâdisâtta nethaldar olan eşhas havza-ı memuriyetlerinde kain bir limane duhûl ederse, ru'iyete münhasıran bunlar salâhiyetdâr olacaklardır. Eğer kavanîn-i malliye müsâ'ade ederse tâ'ifenin ücretlerinin tesviyesine ve buna müte'allık mukâvelâtın icrasına müte'allık ihtilâfâta ru'iyet içinde me'mûrîn-i mezkure salâhiyetdâr olacaktır.

Me'mûr-ı şebenderiyi ta'yîn eden memleket sancağına hâmil olub muma ileyhim ifâ-yı vazife etdiği memleket karasularında bulunan bir sefine-i ticâriyenin veya diğer bir sefine-i husûsiyenin dürûnunda ikâ'edilen bir fi'il kavânîn-i mahalliye göre cinayet olmak üzere tevsîf ve ol veçhile tecziye edilmekte ise me'mûr-ı şebenderi keyfiyet ile ancak kavânîn-i mahalliye kendisine müsâ'ade etdiği mertebede iştigâl edebilecektir.

Fıkra-i anîfede zikr edilen ahvâl hâricinde ancak bir sefine dâhilinde vukû'a gelen kargâşalık kararın veya limanın sükûn ve infizâm-ı 'âmmesini ihlâl etdiği veyahud ahali-i memleketden biri veya tâ'ifeden olmayan bir şahıs anda medhaldar olduğu takdîrde me'mûrîn-i mahalliye müdâhale edebileceklerdir.

Me'mûrîn-i şebenderi ifâ-yı vazîfe etdikleri memleketin kara sularında kendilerini ta'yîn eden memleket sancağına hâmil bir sefinde inzibat-ı dâhilinin muhafazasına müte'allık herhangi bir mes'eledе zâbıta-ı mahalliye mu'âvenetine serbestçe mürâc'at edebilecekler ve talepleri üzerine kendilerine mu'âvenet-i mukteziyede bulunulacaktır:

Me'mûrîn-ı şebenderi ifâ-yı vazîfe etdikleri memleket-i me'mûrîn 'adliyesi huzurunda kendilerini ta'yîn eden memleket sancağına hâmil sefa'in-i zabıtan ve tâ'ifesiyle birlikde bunlara tercümanlık veya ajanlık etmek üzere isbât-ı vücûd edebileceklerdir.

Madde: 27

Eğer tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden birinin bir sefinesi diğerinin icvâhili üzerinde kazazede olursa sefinenin sancağını hâmil olduğu memlekete mensûb olan ve huzze-i me'mûriyetinde kaza vuku' bulan me'mûr-ı şebenderi tahlisiye 'ameliyatını idare edecektir. Hâdiseden derhâl haberdâr edilecek olan işbu me'mûr-ı şebenderinin

muvasalatına intizâren me'mûrîh-i mahalliye kazazede eşhasın himâyesi ve eşyanın muhafazası için muktezi tedâbiri ittihâz edeceklerdir. Me'mûrin-i mahalliye ancak kazazede geminin tâ'ifesinden olmayan tahlisiyecilerin menâfi'ni vikaye ve tahlis edilmiş eşyanın duhûl veya hurucu hususunda ri'âyet edilecek ahkâmın icrasını te'mîn için müdâhale edebileceklerdir. Furası mukarrerdir ki işbu eşya kazanın vuku' bulduğu memleketde mevki' istihlake vaz' olunmağa mahsûs olmadıkça hiç bir gümrük resmine tabi' olmayacaktır. İşbu ahvâl-ı muhtelifede me'mûrîn-i mahalliye'nin müdâhalesi, tahlisiye 'ameliyatının ve tahlîs edilmiş eşyanın muhafazasının istilzam etdiği ve kenllik-i ahvâl-ı münâsilede sefâ'in-i milliyenin tâbi' tutulduğu harçlardan ma'adâ ne mâhiyetde olursa olsun hiç bir harcı istilzam etmeyecektir.

Madde: 28

İşbu mu'âhede ahkâmının mevzu'nu teşkil eden tarafeyn-i 'âliye'nin akideyn memâliki, Panama Kanalı mıntıkası hâriç olmak üzere mezkûr Tarafeyn-i 'âliye'nin 'akideyn idâre-i hâkimâneleri altında bulunan bütün havali-i araziye, mâ'iyeye ve hevâ'iyeyi ihtiva eder.

Madde: 29

Amerika teb'ası ve emvalinin 1 Ağustos 1914 tarihinde mazhar oldukları vaz'iyet icâbı olarak tabi' olmadıkları hiç bir vergü, resm veya resm-i munzam 1922-1923 sene-i mâliyesinden mukadden, sene-i mfliyelere mahsuben işbu teb'a ve onların emvâl'inden tahsil edilmeyecektir. 15 Mayıs 1923 tarihinden sonra 1922-1923 sene-i mâliyesinden evvelki senelere mahsuben mebâliğ istifâ edilmiş ise mebâliği-i mezbûrenin bâliğ olduğu mikdâr işbu mu'âhedenin mevki'-i mar'iyete vaz'ınan i'tibâren ahabını i'âde olunacaktır.

15 Mayıs 1923 tarihinden evvel istifâ olunan mebâliğ için hiç bir mürâca' at dermayân olunamayacaktır.

Madde: 30

Mu'âhede-i haziranın mevki'-i mer'iyete vaz'ından i'tibâren Amerika dûvel-i müttehidesi ile Osmanlı İmparatorluğu arasında şimdiye kadar mün'akidmu'âhedât, tarafeyn-i 'âliye'nin 'akideynin hakkında mutlak ve kafi suretde hitâma erecektir.

Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideyn 1874 tarihli i'âde-i mücrimin mu'âhedenâmesi yerine bugün imza edilen yeni i'âde-i mücrimîn mu'âhedesinin ikâmesi hususunda mutâbıkdırlar.

Madde: 31

Mu'âhede-i hâzıra tasdiknamelerin mübadelesi târihinden iki ay sonra mer'i olacaktır. İşbu mu'âhedenin birinci ve ikinci maddeleri müddeti dâ'imi olacaktır. Üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci maddelerinin müddeti yedi, sene olacaktır. Dokuzuncudan yigirmi yedinciye kadar maddelerin müddeti beş sene olacaktır.

Balâda işaret olunan müddetlerin her birinin hitâmından alü ay evvel Tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akideynden hiç biri işbu müddetlerin tatbik edildiği madde takımlarının feshi hakkındaki niyetinden diğer taraf haberdâr etmeyecek olursa mevâd-ı mezkûre feshleri tarihinden i'tibâren altı aylık bir müddetin hitâmına kadar mer'iyetde kalacaktır.

Madde: 32

Fransızca, İngilizce ve Türkçe tanzim olunan işbu mu'âhede tasdik edilecektir. İhtilâf hâlinde Fransızca metin mu'teber olacaktır.

Tasdiknameler sür'at-ı mümkününe ile İstanbulda te'âti edilecektir.

Tasdikten ilmakâl mezkûru'l-esâmi murahhaslar mu'âhede-i hâzireyi imza ve mühürleriyle tahtîm etmişlerdir.

Lozan'da 2 Ağustos 1923 tarihinde akdolanmıştır.

Cozef Gravi (Joseph C. Grew)

İsmet

Doktor Rıza Nûr

Hasan Hüsnü

**Türkiye İle Amerika Dûvel-i Müttehidesi Beyninde İ'ade-i Mücrimin
Mu'âhedanâmesi**

**Türkiye
ve
Amerika Dûvel-i Müttehidesi**

'Adaletin âhsen suretle tevzi'ini te'min maksadıyla zirde muşarrah cinayat ve cünhalardan dolayı mahkûm olan veya ta'kib edilen eşhâs-ı mu'ayyen ba'zı ahvâlde mütekâbilen teslim etmeği fa'ideli 'add ettiklerinden, yeni bir i'ade-i mücrimîn mu'âhedesi 'akdine karar vermişler ve bu maksatla murahhasları olmak üzere

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hariciye vekili ve 'aynı meclisde Edirne meb'ûsu 'İsmet Pâşâyı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sıhhiye ve mu'âvenet-i içtimâiye vekili ve 'aynı meclisde Sinob meb'ûsu Doktor Rıza Nur Begi,

ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sabık iktisâd vekili ve aynı meclisde Trabzon meb'ûsu Hasan Begi,

ve

Amerika dûvel-i müttehidesi hükümeti:

İsviçre konfederasyonu nezdinde fevka'l-'âde murahhası ve orta elçisi Josef Cosef K. Garuvi (Joseph C. Grew) ta'yîn etmişlerdir.

Mûşârûn-ileyhim usûlüne muvafık görülen salâhiyetnamelerini ba'de'l-ibrâz ahkâm-ı atiyeyi kararlaştırmışlardır.

Madde: 1

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Amerika dâvel-ı müttahidesi hükümeti ikinci maddede ta'dâd olunan müte'âkidîn-i 'âliyeden birinin kazasına tâbî' arazîde ikâ'edilen bir cinayet veya cünha dolayısıyla işhu tarafın me'murîn 'adliyesi canibinden mahkûm veya ta'kîb edilûbde diğere tarafın arazîsine iltica eyleyen veya orada bulunan eşhası, taleb üzerine, mütekâbilen yekdigere teslim etmeğî ta'ahhûd ederler.

Ma'ahazâ mücrimin i'âdesi hususu ancak delâ'il-i cürümiye firarının veya mazmûn-ı 'aleyh olan şahsın bulunduğu mahal kayâriniî muçebince tevkifini muhikk gösterecek fi'il orada ikâ'edilmiş olsa idi ta'kibât-ı ceza'iyeye meydân verecek suretlerde olduğu taktirde vâki' olacaktır.

Madde: 2

Mücrimin i'âdesine hem mahall-i ilticanın ve hem tâleb-i devletin kavânîni mücebince müstelzim-i mecâzât olmaları şartıyla atideki cinâyat ve cünhalar içün muvafakat olunacaktır, ya'ni:

1. Katl-i ebeveyn, kati, tesmim ile katl-ı evlâd dâhil olmak üzere kasden katl.
2. İkâ'-i harîk.
3. Deniz hırsızlığı, ta'ifenin veya ta'ifeden bir kısmının veya gemide bulunan sâ'ir eşhasın kapudana karşı hile veya cebr isti'mâlî ile gemiyi zabt etmiş olmaları hâlinde gemi 'isyanı.
4. Dâhilinde mâhiyeti altıncı maddede işaret olunan vesa'ikde tasrih edilmek lazım gelen bir cinayeti irtikâb maksadıyla gece vakti bir meskene kesr ve şikest-i ve zor ile duhûl (börkleri cürmü).
5. Resmi veya husûsi ve sâ'iki taklid veya tağyîr, mukallid veya tağyîr edilmiş ve sâ'iki hile ile isti'mâl.
6. Meskukât ve evrâk-ı nakdiye, esham ile kuponları, banknotları, tahvîlât yâhût sâ'ir senedât ve evrâk-ı i'tibâriyenin tahrif, taklid veya tağyîri, ihracı, mevk'-i tedavüle vâzi veya hileli birmaksadla isti'mâlî, 'umûmi mühürlerle, alnın ve gümüş mesnû'âta mevzu' 'umûmi damgalar, pullar veya markaların taklid veya tağyîri, mukallid veya tağyîr olunmuş işbu eşyanın hileli bir maksadla isti'mâlî.

7. Mikdârı iki yüz dolan veya Türk parasıyla bu meblağın mu'âdili tecâvüz etmek şartıyla vedîler veya resmi me'mûrlar tarafından irtikâb olunan emvâl-ı 'umûmiye ihtilası.

8. Mikdârı iki yüz dolan veya Türk parasıyla bu meblağın mu'âdili tecâvüz etmek ve her iki memleketin kânûnlanca işbu cünha veya cinayet habs ile veya daha ağır bir ceza ile tecziye edilmiş olmak şartıyla bir veya müte'addid me'mûrîn ve müstahdemîn tarafından kendilerini istihdam edenlerin 'aleyhine irtikâb olunan ihtilas.

9. Hayât-ı beşerî tehlikeye koyacak suretde simerdüfer hutûtunun ğayr-ı kânûni olarak ve bi'l-ihtiyâr tahribi veya' şeddi.

10. İskât-ı cenin, kız kaçırmak, izâle-i bîkr, sığar veya kâhillerin kaldırılması; bu son ta'bîrden murâd bir veya müte'addid eşhası kendilerinden veya Fâmilyâlanndan cebren para çekmek için veya herhangi diğeri bir ğayr-ı kânûni maksadla kaldırmak ve tevkîf eylemektir.

11. Cebr ve şiddetle veya tehdîdât ile sirkat (robberi), kesr ve şikest ve zor ile veya divâr aşarak bir hâne veya bir mağazada ikâ' olunan sirkat (House breaking, shop breaking).

12. Sirkat olunan meblağ veya eşyanın kıymeti yigirmi beş dolan veya bu meblağın Türk parasıyla mu'âdilini müteceviz olduğu takdîrde sirkat-ı 'âdiye.

13. Dolandırıcılık; nukûd mikdârı veya eşya kıymeti iki yüz doları veya Türk parasıyla mu'âdilini tecâvüz etmek şartıyla dolandırılmış, sirkat edilmiş veya hile ile elde edilmiş olduğunu bilerek nukûd veya eshâm ve tahvîlât veya sâ'ir eşya için yataklık etmek.

14. Dûcâr olunan zarar mikdân iki yüz dolan veya Türk parasıyla mu'âdilini tecâvüz ettiği takdîrde herhangi bir şahıs ve bi'l-hâssa bir vedi', vekil, banker, bir şahıs-ı sâlis mâlını idare eden kimse yâhûd, bir şirket veya cemi'yetin re'isi, a'zâsı veya bir me'mûru tarafından irtikâb olunan sahtekârlık veya emniyeti sû-i isti'mâl.

15. Yalan yere yemin ve itmâ'-i şuhûd.

16. Esâretin ilgâsına ye esîr ticâretine müte'allik iki memleketin kanunları 'aleyhine irtikâb olunan cinayet veya cünhalar.

17. Hileli iflâs.

18. İrtîşâ.

19. Asgari cezası bir sene habisdend ûn olmayan ağır darb ve crh.

20. Balade ta'dâd olunan cerâ'imden birine teşebbüs fi'ili. İşbu teşebbüs-ü cinayet cezasıyla mücâzât edilmiş olmak lâzımdır.

21. Tarafeyn-i akideynin 'akdinin kânûnları mücebince habs cezası veya ilaha ağır bir cezayı müstelzem olduğu takdîrde balada zikr olunan herhangi bir cinayet veya cünhada mu'ayyen ve zi-medhal olmak.

Madde : 3

Siyâsi cinayet veya cünhalar veyahud bu gibi bir cinayet veya cünhaya mürtebit ef âl için i'âde-i mücrimin vâki olmayacaktır.

Bir re'is-i devletin veyahud anın 'â'ilesi efradının hayâtı 'aleyhine yapılan su'ikasd, siyâsi cinayet veya cünha 'add edilmeyecektir. Müte'âkidin-i 'âliyeden biri canibinden diğerine teslim olunan bir şahsın keyfiyet-i, i'âdeyi icra eden tarafa tebliğ edilecek olan tahrîri ve sarîh rızası olmadıkça veyahud tahliye-i kat'iyesi anından itibâren otuz gün zarfında tâleb-i devletin arazisini terk etmekte muhtar olduğu hâlde bu ihtiyarı isti'mâl etmiş bulunmadıkça veyahud arâzi-i mezkûreden çıkdıktan sonra oraya 'avdet eylemiş olmadıca şahs-ı mezkûr i'âdesi muvafakat edilmesinin sebebini teşkil eden cûrûmdan gayrı olarak i'âdesi hakkındaki talebden evvel irtikâb edilmiş bir cûrûm için ta'kib veyahud tacziye edilmeyecektir.

Madde: 4

i'âdesi talep olunan şahsın iltica ettiği memleketde diğer bir cûrûm için gerek maznûnen mevkuf bulunmuş ve gerek muvakkaten tahliye edilmiş olsun ta'kib olunduğu veya mahkûm edilmiş bulunduğu takdirde i'adesi mu'âmelât-ı ceza'iyenin hitâmına ve kânuna tevilkem suret-i ka'tiyede tahliyesine değin ta'lik olunabilecektir.

Madde: 5

Müte'âkidin-i aliyeyn mütekâbilen kendi teb'alannın i'âdesine muvafakate mecbur değildirler.

Madde: 6

İ'âde- imûcrimîn talebnâmeleri diploması tarikiyle i'tâ olunacaktır.

İ'âdesi talep olunan şahıs i'âde talebini icâb eden cürümden dolayı mahkûm olmuş bulunuyorsa işbu i'âde talebine i'tâ olunan kararın bir sûret-i mevsûkası rabt olunmak lâzım gelecektir. Taleb olunan şahıs bir cürümden dolayı yalnız maznûn-u 'aleyh ise, talebnâmeye tâlib devletin salâhiyetdâr hâkimi tarafından verilmiş tevkîf müzekkeresinin usûlüne muvafık sûretde musaddık bir sureti ve kezalik tevkîf müzekkeresinin müstenid-i 'aleyhi olan şehâdât vesa'ir dela'ilin usûlüne muvafık olarak tasdîk edilmiş suretleri rabt edilmiş bulunmak lâzımdır. İşbu vesâ'ikin mucib-i itham olan Cürme, ikâ'edildiği mahalle ye tarihine dâ'ir ma'lûmât-ı sarîheyi ihtiva etmesi lâzımdır. İşbu vesâ'ika mucib-i itham olan cerâime kabil-i tatbîk-i ahkâm-ı kanûniyenin usulüne muvafık olarak musaddık bir suretiyle talep olunan şahsın hüviyetini göstermeğe muktezi husûsât rabt edilmiş bulunmalıdır.

Balada gösterilen vesâ'ik tâlib tarafın kanunlarının emr etdiği şekilde tanzim olunacak ve onlara aslına mutakabakı musaddık olmak üzere matlûb-ı minh olan tarafın lisânında veya Fransızca bir tercümeleri merbut olacaktır.

Şurası mükerrerdur ki i'âdenin tabi' olacağı usûl-u i'âde talebinin vukû'a geldiği tarihte matlûb-ı minh devletde mer'i olan ahkâmı tevfikeyen tanzim olunacaktır.

Madde: 7

İ'âde talebi vuku'a gelmezden mukaddem bir kimsenin sûret-i mu-vakkatede tevkîfi talep olunacağı zaman bu bâbdaki talep diploması tarikiyle yapılacak veyahut i'âdeyi tâlib olan tarafın salâhiyetdâr şebbenderi veya işbu taraf canibinden me'zun diğer bir kimse tarafından doğruca matlûb-ı minh tarafın salâhiyetdar-ı me'murinine gönderilecektir. Tevkîf için ta'kîb edilecek usûl matlûb-ı minh devletde mer'i ahkâma tevfikeyen tanzim edilecektir.

Tevkîf günü dâhil olmamak üzere tevkîfden i'tibâren üç aylık bir mühlet zarfında altıncı maddede gösterilen şekilde evrâk-ı lâzimesi merbut olarak kat'i bir i'âde

talebnânesi gönderilmeyecek olursa tevkif-ı muvakkatin hitâm bulması ve tevkif edilen şahsın serbest bırakılması icab eder.

Madde: 8

Matlûb-ı minh olan veyahud tâlib olan tarafın kanunu mucebince cezâ da'vâsı veya i'tâ olunan hükm mürûr-ı zamana uğramış olduğu lakdîrde i'âde talebine muvafakat olunmayacaktır.

Madde: 9

Taleb olunan şahsın hîn-ı tevkîfinde yedi tasarrufunda bulunub zabt edilmiş olan bi'l cümle eşya i'âde esnasında işbu şahıs ile birlikte tâlib olan tarafa teslim edilmek lâzımdır. İşbu teslim yalnız şahıs-ı mezbûrun la'kib edilmekte olduğu çürüm dolayısıyla ihraz edilmiş eşyaya değil, 'aynı zamanda çürümün delilini ta'yîne medar olabilecek sâ'ir bi'l-cümle eşyaya şamildir. Maa'haza eşyâ-yı mebhûs-ı 'anhâ üzerinde eşhâs-ı sâlisinin link hukukuna lâyıkıyla ri'ayet edilmek lâzımdır.

Madde: 10

Taleb olunan eşhasın tevkifi, habsi ve nakli musanfi tâlib olan taraf canibinden te'diye edilecektir.

Madde : 11

İşbu mu'âhede tasdiknamelerin te'âtisi târihinden iki ay sonra mevki'-i mer'iyete girecek ve beş sene müddetle mer'i kalacaktır.

Eğer işbu mu'âhede balada mezkûr beş sene müddetin inkizâsından la-akall altı ay evvel tarafeyn-i 'âliyeyn-i 'akdeynden biri veyahud diğeri canibinden fesh edilecek olursa fesh keyfiyeti te'sîrini ancak altı aylık bir müddetin inkizâsından sonra husule getireceği cihetle fesh edilinceye kadar mevki'-i mer'iyette kalacaktır.

Madde: 12

Fransızca, İngilizce ve Türkçe tanzîm edilmiş olan işbu mu'âhede tasdik edilecektir. İhtilâf halinde Fransızca metin mu'teber olacaktır.

Tasdiknameler sür'at-ı mümkününe ile İstanbul'da te'âti edilecektir.

Tasdikten lil-makal mezkuru'l-esâmi murahhaslar işbu mu'âhedeyi imzâ ve mühürleriyle tahdîm etmişlerdir.

Lozanda 2 Ağustos 1923 târihinde tanzim olunmuştur.

Cozef Gravi (Joseph C. Grew)

'İsmet

Doktor Rıza Nûr

Hasan Hüsni

EK-12

**1906-1922 YILLARI ARASINDA ANADOLU'DA VE KAFKASLAR'DA
ERMENILER TARAFINDAN TÜRLERE UYGULANAN SOYKIRIMA AIT
CETVEL¹**

Cilt ve Belge no	Tarih	Yer	Ölü
1/2	1914-2-21	Kars, Ardahan	30.000
1 / 3	1916-5-8	Pasinler	2.000
1 / 3	1916-5-8	Tercan	563
1/3	1916-5-8	Van, Tatvan	1.600
1 / 3	1915-5-9	Bitlis	40.000
1 / 3	1916-5-8	Bitlis	10.000
1 / 3	1915-5-9	Bitlis	123
1 / 4	1915	Van	44
1/4	1916-5-22	Van	1.000
1 / 4	1916-5-22	Köprük�y / Van	200
1 / 4	1916-5-22	Van	15.000
1 / 4	1916-5-22	Van	8
1 / 4	1916-5-22	Van	8.000
1 / 4	1916-5-22	Van	80.000
1 / 4	1916-5-22	Van	15.000
1 / 5	1916-5-23	Of	5
1 / 6	1916-5-23	Trabzon	2086
1 / 6	1916-5-23	Van	300
1 / 6	1916-5-11	Van	44.233
1 / 6	1916-5-11	Malazgirt	20.000
1 / 7	1916-6-11	Bitlis	12
1 / 8	1916-4-1	Van, Reşadiye	15
1 / 9	1916-6	Van, Abbas�a	14
1 / 9	1916-6	Edremid, Vastan	15.000
1 / 10	1915-4	Bitlis	29
1/10	1915-4	Muradiye	10.000
1/11	1915-5	Van	20.000
1 / 11	1915-2	Haskay	200
1 / 11	1915-2	Dutak	3
1/12	1915-4	Van	120

¹ TSK Harp Akademileri Komutanlığının intranet sitesindeki Ermeni Sorunu konulu dosyadan (Kaynak olarak Devlet Arşivleri gösterilmiştir) alınmıştır. Ayrıca bkz. www.harpak.tsk.mil.tr.03.012004.

1/12	1915	Van	150
1 / 11	1915	Bitlis	16.000
1/11	1916-5	Muş	500
1/12	1916-5-25	Bayezid	14.000
1/ 13	1915	Muş	800
1 / 13	1915 - 8	Müküs	126
1 / 13	1916-6-7	Müküs Sehan	121
1/13	1915-7	Muş Akçan	19
1 / 13	1329	Muş	10
1 / 14	1915	Bitlis Hizan	113
1/15	1915	Van	5200
1 / 16	1916-8-14	Bitlis	311
1 / 19	1916-6-6	Şatak Serir	45
1 / 19	1916-6-6	Şatak	1150
1 / 2 3	1916-1-15	Terme	9
2/2	1919-1-25	Kars	9
2/3	19 19-1-21	Kilis	2
2/4	1919-2-26	Adana, Pozantı	4
2/5	1919-5-18	Osmaniye	1
2/7	1919-6-13	Pasinler	3
2/10	1919-6-3	İğdır	8
2/11	1919-7-7	Kars, Göle	9
2/12	1919-7-9	Kağızman	6
2/13	1919-7-9	Kurudere	8
2/16	1919-7-8	Mescidli	4
2/16	1919-7-8	Gülyantepe	10
2/22	1919-7-1 1	Mescidli	20
2/26	1919-7-19	Bulaklı	2
2/31	1919-7-24	Kars, Kağızman	9
2/36	1919-7	Sankamış	803
2/37	1919-7	Sarıkamış	695
2/38	1919/8	Muhtelif Köyler	2502
3/1	1919-7-5	Kağızman	4
3/1	1919	Tiknis, Ağadeve	5
3/1	1919-7-19	Pasinler	2
3/1	1919	Nahçıvan	4000
3/6	1919-7	Kurudere	8
3/6	1919-7-4	Akçakale	180
3/6	1919	Sarıkamış	9
3/7	1919-8-15	Erzurum	153
3/7	1919-8-15	Erzurum	426

3/14	1919-9	Allahüekber	3
3/16	1919-9-14	Sarıkamış	2
3/18	1919-11-11	Maraş	2
3/19	1919-11	Adana	4
3/ 19	1919-11-6	Ulukışla	7
3/22	1919-12-7	Adana	4
3/26	1920-1-22	Antep	1
3/27	1919-9	Ünye	12
3/28	1920-2-28	Pozantı	40
3/29	1920-2-10	Çıldır	100
3/32	1920-3-9	Zaruşat	400
3/33	1920-2-2	Şuregel	1350
3/35	1338-3	Maraş	4
3/36	1920-3-22	Şuregel, Zaruşat	2000
3/37	1920-3-9	Zaruşat	120
3/37	1920-3-16	Kağızman	720
3/39	1920-4-6	Gümrü	500
3/40	1920-4-28	Kars	2
3/41	1920-5-5	Kars	1774
3/46	1920-5-22	Kars	10
3/47	1920-7-2	Kars, Erzurum	408
3/47	1920-7-2	Zengibasar	1500
3/49	1920-7-27	Erzurum	69
3/50	1920-2-1	Zaruşat	2150
3/50	1920-5	Kars, Erzurum	27
3/50	1920-8	Oltu	650
3/50	1920-8	Kars, Erzurum	1 8
3/51	1920-10-15	Bayburt	1387
3/52	1920-10-20	Göle	100
3/53	1920-10-17	Pasinler	9287
3/54	1920-10-18	Tortum	3700
3/55	1920-10-19	Erzurum	8439
4/2	1920-10-26	Kars civarı	10693
4/3	1920-10-?8	Aşkale	889
4/4	1919-1-6	Zaruşat	86
4/5	1920-12-1	Kosor	69
4/6	1920-12-3	Göle	508
4/7	1920-12-4	Kosor	122
4/9	1920-12-4	Kars, Zeytun	28
4/10	1920-12-4	Sarıkamış	1975
4/12	1920-12-6	Göle	194

4/14	1920-12-7	Kars, Digor	14620
4/16	1920-12-14	Sarıkamış	5337
4/17	1920	Göle	600
4/17	1920	Kars	3945
4/18	1920	Haramivartan	138
4/19	1920	Nahçıvan	64408
4/20	1920-11-29	Zarcısat	1026
4/21	1921-2	Zenibasar	18
4/23	1920	Nahçıvan	5307
4/24	1920-2	Kars civarı	561
4/26	1920-12	Erivan	192
4/27	1921	Karakilise	6000
4/27	1921	Karakilise	6000
4/29	1921-11-21	Pasinler	53
4/29	1921-11-21	Erzurum	1215
4/30	1918	Hınıs	870
4/31	1918	Tercan	580
4/32	1921	Nahçıvan	12
4/33	1921	Bayburt	580
4/34	1921	Arpaçay	148
			517.955

KESİN OLARAK SAYI TESPİTİ YAPILAMAYAN OLAYLAR

Cilt ve Belge no	Tarih	Yer	Ölü
1/2	1906-2-11	Revan	25 köy halkı
1/3	1915-5-9	Bitlis	1 köy halkı
1/3	1915-5-9	Bitlis	Sayı belirsiz
1/4	1916-5-22	Van	Sayı belirsiz
1/6	1916-5-23	Van	Sayı belirsiz
1/6	1915-5-11	Trabzon	Sayı belirsiz
1/7	1916-6-11	Bitlis	Sayı belirsiz
1/7	1916-6-11	Van	Sayı belirsiz
1/7	1916-6-11	Başkala	Sayı belirsiz
1/10	1915-6-11	Van	180 hane
1/11	1915-6	Bitlis	100 hane
1/11	1915-5	Van	Sayı belirsiz
1/11	1915-6-10	Maçka	Sayı belirsiz
1/13	1914-12-17	Eleşkird	Sayı belirsiz
1/13	1916-5-23	Hınıs	Sayı belirsiz
1/13	1915-12	Muş	Sayı belirsiz

1/13	1915-1	Muş	2 köy halkı
1/13	1915	Elaziz	Sayı belirsiz
1/13	1915-8	Gevaş	Sayı belirsiz
1/13	1915-2	Şatak	9 köy
1/14	1915	Hizan	Sayı belirsiz
1/18	1916-6-3	Diyarbakır	55
1/20	1916-5	Tercan	30 köy
2/2	1919-1-25	Ardahan	Sayı belirsiz
2/15	1919-7-8	Gülantab	2 köy
2/20	1919-7-16	Büyük Vedi	Sayı belirsiz
2/32	1919-7-25	Gümrü	Sayı belirsiz
2/35	1919-7-12	Kars	1 aile
3/1	1919-7	Artvin	Birçok
3/1	1919-7	Bavezid	Birtakım
3/4	1919-8	Nahçıvan	3 köy ahalisi
3/6	1919	Kars, Sarıkamış	Çok sayıda
3/6	1919	Kars, Sarıkamış	1 köy
3/6	1919	Kars, Sarıkamış	Sayı belirsiz
3/6	1919-8-15	Erzurum	30 hane
3/8	1919-7-12	Kars	2 aile
3/9	1919-8-12	Kars	Sayı belirsiz
3/9	1919-8-12	Kars	Tüm erkekler
3/9	1919-8-12	Kars	Bütün halk
3/9	1922-8-18	Kars	Tüm erkekler
3/12	1919-8-31	Sarıkamış	Bütün halk
3/12	1919-8-31	Kağızman	Sayı belirsiz
3/13	1919-8-18	Kağızman	Sayı belirsiz
3/14	1919-9	Karaurgan	Sayı belirsiz
3/16	1919-9-14	Kars, Sarıkamış	Sayı belirsiz
3/31	1920-3-3	Kozan	Çok sayıda
3/33	1920	Şuragel	Sayı belirsiz
3/37	1920-3-9	Zaruşad	Sayı belirsiz
3/37	1920-3-16	Kağızman	Sayı belirsiz
3/47	1920-5-24	Kars Cıvarı	Sayı belirsiz
3/49	1920-7-27	Oltu-Göle	Tüm erkekler
3/50	1920-5-24	Kars civarı	Bütün halk
4/8	1920-12-3	Kars	Sayı belirsiz
4/23	1919	Kars civarı	Bir kaç çadır
4/23	1919-3	Kars civarı	85 hane
4/23	1919-3	Sarıkamış	1 köy halkı
4/23	1919-2	Iğdır	Yüzlerce
4/23	1920	Kars civarı	Sayı belirsiz
4/26	1920-11	Erivan-Kars	Sayı belirsiz
4/30	1918	Tekman	Sayı belirsiz

Konu ile ilgilenenler için kaynaklar :

- Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920).Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995.
- Hüseyin Nazım Paşa, Ermeni Olayları Tarihi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994.
- Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi (Türkçe ve İngilizce),4 cilt, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, 1996, 1997, 1998.
- Armenians in Ottoman Documents (1915-1920), The Turkish Republic Prime Ministry General Directorate of the State Archives Publication,1995.
- Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi. Dr.Fahrettin Kırzioğlu.1970. Kars Turizm Derneği.
- Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, Mehmet Hocaoğlu ,1976 Osmanlı ve Sovyet Belgelerinde Ermeni Mezalimi, Halil Kemal Türközü,1983/ Ermeni ve Rus Mezalimi,Erdal İter,1999.

EK-13

**ERMENİ TERÖRİSTLERCE ÖLDÜRÜLEN TÜRK DİPLOMATLAR VE
AİLELERİ¹**

Sözde Ermeni soykırımı ve iddiaları için yurtdışında Türkiye Cumhuriyetini temsil eden çok sayıda diplomat ve görevli Ermeni teröristlerce katledilmiştir.

Ermeni teröristlerce öldürülen Türk diplomat ve görevlilerinin listesi aşağıda sunulmuştur:

Şehit Türk Diplomat, Görevli ve Vatandaşlar

Tarih/Date	Şehir/City, Görev/Title	Adı-Soyadı/Name
27.01.1973	Santa Barbara / Başkonsolos / Consul	Mehmet BAYDAR
	Konsolos / General / Consul	Bahadır DEMİR
22.10.1975	Viyana / Wien / Büyükelçi / Ambassador	Daniş TUNALIGİL
24.10.1975	Paris / Büyükelçi / Ambassador	İsmail EREZ
	Şoför/Driver	Talip YENER
16.02.1976	Beyrut / Başkatip / First Secretary	Oktar CİRİT
09.06.1977	Vatican City / Büyükelçi / Ambassador	Taha CARIM
02.06.1978	Madrid / Büyükelçi / Elçi / Ambassador's Wife	Necla KUNERALP
	Em.Büyükelçi / Retired Ambassador	Beşir BALCIOĞLU
12.10.1979	Lahey / Büyükelçi Oğlu / Ambassador's Son	Ahmet BENLER
22.12.1979	Paris / Turizm Müşaviri / Tourism Counsellor	Yılmaz ÇOLPAN
31.07.1980	Atina / Athens İdari Ataşe / Administrative Attache	İdari Galip ÖZMEN
	Athens/ İdari Ataşe Kızı / Administrative Attache's daughter	Neslihan ÖZMEN
26.09.1980	Paris Basın Müşaviri / Press Counsellor 26.08.1980 tarihinde yapılan saldırıdan yaralı olarak kurtulmuş ve kısmi felç olmuştur.	Selçuk BAKKALBAŞI

¹ Temel Kaynaklar; Orly Saldırısı Davası Terörist Attack At Orly, SBF Yayınları, Ermeni Terörünün Tarihçesi, Enver Yararbaş, 1985, Tarihin Işığında Ermeni Dosyası, Cemal ANADOL, İstanbul, 1982, Katliam Efsanesi, Anadolu Basın Bildirisi Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1987, Bir Terör Efsanesi, Erich FEIGL, İstanbul, 1987, İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terörü, Hayri Mutluçağ, The Armenian Murders in Our Century, Anadolu Basın Birliği, Yedekteki Taşeron:Asala Armenian Atrocities and Terrorism, Assembly of Turkish American Association, Ermeni Terörü, Mehmet Ali Birand, 1983, Osmanlıdan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörünün Kaynağı, Alper Gazigiray, 1982, Ermeni Kilisesi ve Terör, Erdal İlter, 1996, Dünyada Ermeni Faaliyetlerinin Görünüşü, Dışişleri Bakanlığı, 1970, Dünyada Ermeni Faaliyetleri, Dışişleri Bakanlığı 1970.

17.12.1980	Sydney/ Başkonsolos / Consul	Şarık ARIYAK
	Güvenlik Ataşesi / Security Attache	Engin SEVER
04.03.1981	Paris / Çalışma Ataşesi / Counsellor for Labour Affairs	Reşat MORALI
	Din Görevlisi / Counsellor for Religiotis Affairs	Tecelli ARI
09.06.1981	Cenevre / Geneve / Sözleşmeli Sek. / Secreta.	M.Savaş YERGÜZ
24.09.1981	Paris/ Güvenlik Ataşesi / Security Attache	CemaI ÖZEN
28.01.1982	Los Angeles/ Başkonsolos / Consul General	Kemal ARIKAN
08.04.1982	Ottava / Ottawa / Ticaret Müşaviri / Counsellor for Commercial Affairs	Kani GÜNGÖR
04.05.1982	Boston / Fahri Başkonsolos/Honorary Consul General	Orhan GÜNDÜZ
07.06.1982	Lizbon/Lisbon/ İdari Ataşe/Administrative Officer	Erkut AKBAY
27.08.1982	Ottawa/ Askeri Ataşe Albay / Military Attache Colonel	Atilla ALTIKAT
09.09.1982	Burgaz / İdari Ataşe / Administrative Attache	Bora SÜELKAN
08.01.1983	Lisbon / İdari Ataşe Eşi / Administrative Officer's Wife Nadide AKBAY, eşi merhum Erkut AKBAY'ın yaşamını yitirdiği 07.06.1982 tarihli saldırıda yaralanmış ve 08.01.1983 tarihinde yaşamını yitirmiştir.	Nadide AKBAY
09.03.1983	Belgrad / Büyükelçi / Ambassador	Gali BALKAR
14.07.1983	Brüksel/Brussels/ İdari Ataşe/Administrative Attache	Dursun AKSOY
27.07.1983	Lisbon/ Müsteşar Elçi / Wife of the Counsellor	Cahide MIHÇIOĞLU
28.04.1984	Tahran/ Sözleş.Sek. Elçi / Wife of Secre.	Işık YÖNDER
20.06.1984	Viyana / Çalışma Ataşesi	Erdoğan ÖZEN
19.11.1981	Viyana / Uluslararası Memur	Enver ERGUN
07.10.1991	Atina / Basın Ataşesi	Çetin GÖRGÜ
11.12.1993	Bağdat / İdari Ataşe	Çağlar YÜCEL
04.07.1994	Atina / Müsteşar	Haluk SİPAHİOĞLU

Bunlara Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki şu olayları da eklememiz gerekir:

- 15 Mart 1921: Eski Sadrazam Talat Paşa Berlin'de vurulup şehit edildi. Katil Teilirian adlı bir ermeni terörist idi.

- 6 Aralık 1921: Eski Sadrazam Said Halim Paşa Roma'da vurulup şehit edildi. Katil Arşavir Şiragian adlı bir Ermeni terörist idi.

- 22 Temmuz 1922: Eski Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve Yaverleri Nusret Bey ile Süreyya Bey Tiflis'te ermeni teröristlerce şehit edildiler; katilleri yakalanamadı.

ÖZGEÇMİŞ

1967 yılında Erzurum'da doğdum. İlkokulu Malatya-İnönü ve Erzurum/Pasinler-İbrahim Hakkı İlkokulunda okuduktan sonra, ortaokulu İzmir/Narlıdere-Mehmet Seyfi Eraltay Ortaokulunda bitirdim. 1981'de Kuleli Askeri Lisesi'ne, 1985 yılında Kara Harp Okulu'na girdim ve 1989 yılında Piyade Teğmen olarak mezun oldum. Yurdun değişik bölgelerinde ve Kıbrıs'ta görev yaptıktan sonra, 2001-2004'te Elazığ'daki görevim esnasında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladım. Evli ve 2 çocuk babasıyım. İyi derecede İngilizce bilmekteyim.

B.Taner ŞENER

